

Қазақстан Республикасы
Ақпарат және қоғамдық
даму министрлігі

ҚҚДИ
РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ

Қазақстандық
қоғамдық
даму
институты

**«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕЙТИНГТЕР (ЭЫДҰ, БҰҰ ЖӘНЕ БАСҚАЛАР) НЕГІЗІНДЕ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӨҢІРЛІК АУҚЫМДА ҚОҒАМДЫҚ ИГІЛІК ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ БОЙЫНША ЗЕРТТЕУЛЕР ЖҮРГІЗУ, ҚОҒАМДЫҚ ИГІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕЙТИНГТЕРДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЛАЛАР КӨРСЕТКІШТЕРІ МЕН ПОЗИЦИЯЛАРЫН ЖАҚСARTU БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҮШІН ҰСЫНЫМДАР ӨЗІРЛЕУ»
ЖОБАСЫ БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ ЕСЕП**

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ ПО ПРОЕКТУ

«ПРОВЕДЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО АНАЛИЗУ УРОВНЯ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ В НАЦИОНАЛЬНОМ И РЕГИОНАЛЬНОМ МАСШТАБАХ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВ (ОЭСР, ООН И ДРУГИХ), ВЫРАБОТКА РЕКОМЕНДАЦИЙ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ ПО УЛУЧШЕНИЮ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОТРАСЛЕЙ И ПОЗИЦИЙ КАЗАХСТАНА В МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГАХ ПО ВОПРОСАМ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ»

Нұр-Сұлтан
2020

ӘОЖ 338 (574)

ББК 65.050 (5 каз.)

О - 28

Қоғамдық игілік: аналитикалық есеп. Дайындаған "Рухани жаңғыру" қазақстандық қоғамдық даму институты" КЕАҚ. Жолдыбалина А.С., Нұрғалиева М.М., Мәулшариф М., Хамбар Б., Исмуханова Г.Г., Жүсіпбекова Б.С. Нұр-Сұлтан қ., 2020 – 327 б.

ISBN 978-601-332-904-8

Талдамалық есеп "халықаралық рейтингтер (ӘЫДҰ, БҰҰ және басқалар) негізінде ұлттық және өңірлік ауқымда қоғамдық игілік деңгейін талдау бойынша зерттеулер жүргізу, қоғамдық игілік мәселелері бойынша халықаралық рейтингтерде Қазақстанның салалар көрсеткіштері мен позицияларын жақсарту бойынша мемлекеттік органдар үшін ұсынымдар әзірлеу" жобасын іске асыру қорытындылары бойынша дайындалды.

Осы талдамалық есепте 15 рейтинг зерттеліп, ұсынымдар әзірленді.

Талдамалық есеп мемлекеттік органдарға, ғылыми ұйымдарға, жоғары оқу орындарына және қоғамдық әл-ауқатты қамтамасыз ету мәселелеріне қызығушылық танытқандарға арналған.

ISBN 978-601-332-904-8

Түйін

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазіргі әлемде ұлттық экономиканың жұмыс істеуінің көптеген түрлі көрсеткіштері бар. Және олардың ең үздіктері тауарлар мен қызметтер өндірісінің жылдық жиынтық көлемі: жалпы ұлттық өнім (ЖҰӨ) немесе жалпы ішкі өнім (ЖІӨ) болып танылды. Алайда, ол қоғамның әл-ауқатын нақты көрсетпейді. Әдебиетте мысал ретінде АҚШ-тың тәжірибесі келтіріледі, онда соңғы 50 жылда ЖІӨ үш есе өсті, алайда өмірге қанағаттану өзгеріссіз қалды, ал депрессия мен алаңдаушылық деңгейі күрт өсті. ЖІӨ бізге экологиялық жағдай, бақыт сезімі, демократиялық қоғамға қатысу және бағыттар мен шешімдерді айқындауға толық қатысу мүмкіндіктері және т.б. туралы ақпарат бере алмайды. ЖІӨ бізге өзіміз бен болашақ ұрпақ үшін қандай әлем жасап жатқанымыз туралы ештеңе айтпайды. Осыған байланысты, экономикалық өндірісті өлшеуден гөрі адамдардың әл-ауқатын өлшеуге назар аудару қажет. Игілік халықтың, жеке тұлғаның өміріне қандай да бір дәрежеде әсер ететін қоғам өмірінің түрлі салаларын дамыту шарасы және қоғамды басқару мен дамыту бойынша жүргізіліп жатқан мемлекеттік саясат тиімділігінің көрсеткіші болып табылады.

Әлемдік практикада әртүрлі халықаралық ұйымдар (БҰҰ, ЭЫДҰ, Дүниежүзілік экономикалық форум және басқа да ұйымдар) қоғамдық игілікті өлшеу бойынша әдіснамалар әзірледі. Тұрақты және әділ өсуді қамтамасыз ету үшін ЖІӨ шегінен шығатын өлшемдерге назар аудару қажет.

Осыған байланысты, ғылыми қызығушылық тек ЖІӨ ғана емес, басқа да көрсеткіштерді ескеретін рейтингтер болып табылады. Мәселен, адам дамуының индексі, гендерлік алшақтық индексі, өркендеу индексі, бақыт индексі және басқа да индекстер белгілі.

Қоғамдық игілік мәселелері біздің елімізде де өте өзекті. Осыған байланысты осы жоба шеңберінде халықаралық рейтингтер (ЭЫДҰ, БҰҰ және т. б.) негізінде ұлттық және өңірлік ауқымда қоғамдық игілік деңгейін талдау бойынша зерттеу жүргізілді.

Жұмыстың мақсаты: әдіснаманы зерделеу, индекстерді талдау және қоғамдық игілік мәселелері бойынша тиісті халықаралық рейтингтердегі Қазақстанның салалар көрсеткіштерін және ұстанымын жақсарту бойынша мемлекеттік органдар үшін ұсынымдар әзірлеу.

Зерттеу объектісі. Осы талдамалық есепте 15 рейтинг зерттеліп, талданды (А қосымшасы).

Зерттеу әдіснамасы. Жұмыстың ережелері мен қорытындыларының объективтілігі мен шынайылығы қолданылатын құралдар мен ғылыми әдістердің жиынтығымен - жүйелік талдаумен, салыстырмалы талдаумен, синтезбен қамтамасыз етіледі.

Зерттеулер мен талдаудың негізгі нәтижелері:

халықаралық рейтингтер негізінде ұлттық және өңірлік ауқымда қоғамдық әл-ауқат деңгейіне талдау жүргізілді;

салалық мемлекеттік органдар үшін қоғамдық игілік мәселелері бойынша тиісті халықаралық рейтингтердегі Қазақстанның салалар көрсеткіштерін және ұстанымын жақсарту жөнінде ұсынымдар әзірленді.

Қолданыс саласы.

Зерттеу қорытындысы бойынша әзірленген ұсынымдарды халықаралық рейтингтерде Қазақстанның позицияларын жақсарту үшін мемлекеттік органдарға қолдануға болады.

Жұмыстың экономикалық тиімділігі немесе маңыздылығы.

Практикалық ұсыныстардың Жол картасының жобасына енуі және халықаралық рейтингтерде Қазақстанның позициясын жақсарту бойынша мемлекеттік органдарға ұсынылуы орындалған зерттеудің маңыздылығы болды. Теориялық және әдістемелік ережелер оқу процесінде – пәндерді оқыту кезінде, сондай-ақ ғылыми зерттеулерде - қоғамдық игілік бойынша мәселелерді оқу кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Зерттеу объектісінің дамуы туралы ықтимал болжамдар. Жұмыстың негізгі ережелері қоғамдық игілік бойынша одан әрі ғылыми зерттеулер жүргізуге негіз бола алады.

Қысқартулар тізбесі

ЖІӨ	Жалпы ішкі өнім
АҚЖД	Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы
ЖҰК	Жалпы ұлттық кіріс
ІАА	Іштей ауысқан адамдар
ДЭҚ	Дүниежүзілік экономикалық қор
ЖБИ	Жаһандық бейбітшілік индексі
ГТИ	Гендерлік теңсіздік индексі
ГДИ	Гендерлік даму индексі
ККИ	Көп өлшемді кедейлік индексі
АДИ	Адам дамуының индексі
ТАДИ	Теңсіздікті ескере отырып түзетілген адам дамуының индексі
КҚДИ	«Рухани жаңғыру» қазақстандық қоғамдық даму институты
АТК	Адам теңсіздігінің коэффициенті
АСҚХП	Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт
ҮЕҮ	Үкіметтік емес ұйымдар
ОБСЕ	Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы
БҰҰ	Біріккен Ұлттар Ұйымы
ЭЫДҰ	Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы
СҚП	Сатып алу қабілетінің паритеті
БҰҰДБ	Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы
БР	Беларусь Республикасы
ҚР	Қазақстан Республикасы
РФ	Ресей Федерациясы
СӘПЗИ	Стокгольм әлем проблемаларын зерттеу институты (SIPRI)
БАҚ	Бұқаралық ақпарат құралдары
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
УҚРДБ	Упсал қақтығыстар туралы деректер бағдарламасы
ТДМ	Тұрақты даму саласындағы мақсаттар
GDI	The Gender Development Index
GI	The Gender Inequality Index
GNI	The Gross National Income
GPI	Global Peace Index
HDI	The Human Development Index
HI	The Human Inequality Coefficient
IFEX	Пікірлермен алмасудың халықаралық желісі
IHDI	The Inequality-adjusted Human Development Index
MPI	The Multidimensional Poverty Index
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute
UCDP	The Uppsala Conflict Data Program

Мазмұны

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕЙТИНГТЕР (ЭЫҰД, БҰҰ ЖӘНЕ БАСҚАЛАР) НЕГІЗІНДЕ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӨңІРЛІК АУҚЫМДА ҚОҒАМДЫҚ ИГІЛІК ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ

1. Өркендеу индексі (The Legatum Prosperity Index)	7
2. «Economist» Economist Intelligence Unit британдық журналының талдамалық бөлімшесінің версиясы бойынша әлем елдерінің демократия индексі (The Democracy Index)	20
3. New Economic Foundation британдық зерттеу орталығының версиясы бойынша Дүниежүзілік бақыт индексі (The Happy Planet Index)	27
4. Дүниежүзілік экономикалық форумның (The Global Competitiveness Index) версиясы бойынша Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі	29
5. HelpAge International халықаралық үкіметтік емес ұйымының версиясы бойынша қарт адамдардың өмір сүру сапасының индексі (Global Agewatch Index)	42
6. Жұмыспен қамту, әлеуметтік мәселелер және интеграция бойынша Еуропалық комиссия және БҰҰ ЕЭК әзірлеген Белсенді ұзақ өмір сүру индексі	49
7. ЭЫДҰ үздік өмір индексі	56
8. Charities aid Foundation (CAF) британдық компаниясының версиясы бойынша дүниежүзілік қайырымдылық индексі (World giving Index)	58
9. Еуропа қайта құру және даму банкінің білім экономикасы индексі (EBRD Knowledge Economy Index)	62
10. Дүниежүзілік экономикалық форумның версиясы бойынша гендерлік алшақтық индексі (The Global Gender Gap Index)	73
11. БҰҰ Адами даму индексі	82
12. Freedom House версиясы бойынша бұқаралық ақпарат құралдарының еркіндік деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингісі	91
13. The Economist Intelligence Unit версиясы бойынша Жаһандық бейбітшілік индексі (Global Peace Index)	98
14. БҰҰ-ның қалалық фьючерстер (GUF) бойынша жаһандық жобаның Habitat commitment index Хабитат (НСІ) міндеттеме индексі	104
15. БҰҰ Жер институтының бақыт деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингісі (World Happiness Report)	111
Қоғамдық игілік мәселелері бойынша халықаралық рейтингтердегі Қазақстанның салалары мен позицияларының көрсеткіштерін жақсарту жөніндегі мемлекеттік органдар үшін ұсынымдар	126
Пайдаланылған ақпарат көздерінің тізімі	334
Қосымша	339

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕЙТИНГТЕР (ЭЫДҰ, БҰҰ ЖӘНЕ БАСҚАЛАР) НЕГІЗІНДЕ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӨНІРЛІК АУҚЫМДА ҚОҒАМДЫҚ ИГІЛІК ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ

LEGATUM ИНСТИТУТЫНЫҢ ӨРКЕНДЕУ ИНДЕКСІ

Өркендеу индексі (**The Legatum Prosperity Index**) — британдық талдау орталығы әзірлеген және 2006 жылдан бастап халықтың игілігі мен әлем елдерінің өртендеу деңгейін өлшейтін құрамдастырылған индекс.

Зерттеу әдіснамасы

Әрбір елдің рейтингісі индикаторлардың орташа өлшенген мәнін есептеу жолымен анықталады, олардың әрқайсысы өркендеудің негізі ретінде айқындалады. Көрсеткіштер сауалнамаға қатысушылардың статистикалық талдауына, әлеуметтік зерттеулеріне және сараптамалық бағалауына негізделеді. Рейтинге пайдаланылатын статистикалық деректер БҰҰ-дан, Дүниежүзілік банктен, ЭЫДҰ-дан, Дүниежүзілік сауда ұйымынан, Gallup, Economist Intelligence Unit, IDC, Pyramid Research және басқа институттардан алынды. Жалпы, 2019 жылы рейтингті жасаудың негізі және негізгі көздері 71 зерттеудің нәтижелері, оның ішінде басқа рейтингтер болды.

Индексті құрастыру әдістемесі және оның көрсеткіштері уақыт өте келе толықтырылып, өзгерді.

2006 ж. - индекс экономикалық өсудің статистикалық деректері және соңғы жылда әлемнің 50-ден астам елінде өмірмен қанағаттану негізінде дайындалды. 2006 жылғы индексте негізгі индекстер: материалдық игілік және өмірге қанағаттану болды.

2010 - 2015 жж. - Индекс сегіз кіші бөлімнен (экономика, кәсіпкерлік және мүмкіндіктер, басқару, білім беру, денсаулық, қауіпсіздік және қорғау, жеке еркіндік, әлеуметтік капитал) тұрды.

2016 - 2018 жж. - Индекске 9 кіші индекс – Экология/Қоршаған орта қосылды.

2019 ж. - Өркендеу индексі әдіснамалық қайта өңделді және 12 кіші индексті және 65 көрсеткішті қамтыды, олар 3 бағытта құрылымдалған: инклюзивті қоғам, ашық экономика, адамдардың құқығы мен мүмкіндіктері.

«**Инклюзивті қоғамдар**» бағыты қоғам ішіндегі, жекелеген тұлғалар мен әлеуметтік, құқықтық институттар арасындағы өзара қарым-қатынас, сондай-ақ олардың әлеуметтік тұтастыққа әсер ету дәрежесі сияқты аспектілерді сипаттайды. Бұл бағыт 4 қосалқы индексден тұрады:

«Қорғау және қауіпсіздік»	«Жеке бас бостандығы»	«Басқару»	«Әлеуметтік капитал»
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Соғыс және азаматтық қақтығыстар ✓ Терроризм ✓ Саясатпен байланысты терроризм және зорлық- 	<ul style="list-style-type: none"> • Қозғалыс еркіндігі • Жиналыстар мен бірлестіктердің еркіндігі • Сөз бостандығы және 	<ul style="list-style-type: none"> • Атқарушы шектеулер • Саяси жауапкершілік • Заңның үстемдігі • Үкіметтің тұтастығы • Үкіметтің тиімділігі 	<ul style="list-style-type: none"> • Жеке және отбасылық қатынастар • Әлеуметтік желілер • Тұлғааралық сенім • Институттарға сенім

<ul style="list-style-type: none"> ✓ зомбылық ✓ Зорлық қылмыстары ✓ Меншікке қарсы қылмыстар 	<ul style="list-style-type: none"> • ақпаратқа қол жеткізу • заңды кемсітушіліктің болмауы • әлеуметтік төзімділік 	<ul style="list-style-type: none"> • Заң сапасы 	<ul style="list-style-type: none"> • Азаматтық және әлеуметтік қатысу
---	---	--	--

«Ашық экономика» бағыты бәсекелестік үшін экономиканың ашықтық деңгейін көрсетеді, инновациялар мен инвестицияларды көтермелейді, бизнес пен сауданы ілгерілетеді, сондай-ақ өсуге ықпал етеді. Бұл бағыт мынаны қамтиды:

«Инвестициялық орта»	«Кәсіпкерлер үшін жағдай»	«Нарыққа және инфрақұрылымға қолжетімділік»	«Экономикалық сапа»
<ul style="list-style-type: none"> • Меншік құқығы • Инвесторларды қорғау • Келісімшартты орындау • Экожүйені қаржыландыру • Халықаралық инвестицияларға шектеулер 	<ul style="list-style-type: none"> • Ішкі нарықтағы бәсекеге қабілеттілік • Бизнес жасау ортасы • Реттеу үшін шектеулер • Еңбек нарығының икемділігі 	<ul style="list-style-type: none"> • Коммуникация • Ресурстар • Көлік • Шекара әкімшілігі • Нарықтың ашықтық деңгейі • Импорттық тарифтік кедергілер • Нарықтық сәйкессіздік 	<ul style="list-style-type: none"> • Қаржылық тұрақтылық • Макроэкономикалық тұрақтылық • өнімділік және бәсекеге қабілеттілік • жұмыс күшін тарту • Бизнесінің өсуі

«Адамдар үшін мүмкіндіктер» бағыты адамдардың өмір сүру сапасын және онымен байланысты түрлі аспектілерді көрсетеді, олар халыққа өз әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді:

«Өмір сүру жағдайы»	«Денсаулық»	«Білім»	«Экологиялық орта»
<ul style="list-style-type: none"> • Материалдық ресурстар • Тамақтану • Базалық қызметтер • Тұрғын үй • Өзара байланыс • Зиян келтіруден қорғау 	<ul style="list-style-type: none"> • Мінез-құлықтық қауіп факторлары • Профилактикалық шаралар • Өмір сүру ұзақтығы • Күтім жүйесі • Рухани денсаулық • Физикалық денсаулық 	<ul style="list-style-type: none"> • Мектепке дейінгі білім • Бастауыш білім орта білім • Жоғары білім • Біліктілікті арттыру 	<ul style="list-style-type: none"> • Қалдықтар • Атмосфералық ластанудың әсері • Жер және топырақ • Су ресурстарының сапасы • Сақтау бойынша күш-жігер

Қосымшада өркендеу индексі есептеу үшін пайдаланылатын ресурстар және 63 көрсеткішті есептеу үшін пайдаланылатын 293 индикатордың тізбесі келтірілген. Төмендегі кестеде сарапшы әрбір бағыт бойынша әдістердің санын жүйелендіреді, өйткені жинау әдісін түсіну ұсынымдарды әзірлеуге де әсер етеді (1-кесте).

1-кесте - әрбір бағыт бойынша әдістердің саны

	Статистика	Ранжирлеу	Сараптамалық сауалнама	сауалнама	Жиыны
Инклюзивті қоғам	9	27	36	22	94
Ашық экономика	43	26	29	0	98
Адамдарға арналған мүмкіндіктер	68	18	3	12	101
Жиыны	120	70	68	34	293

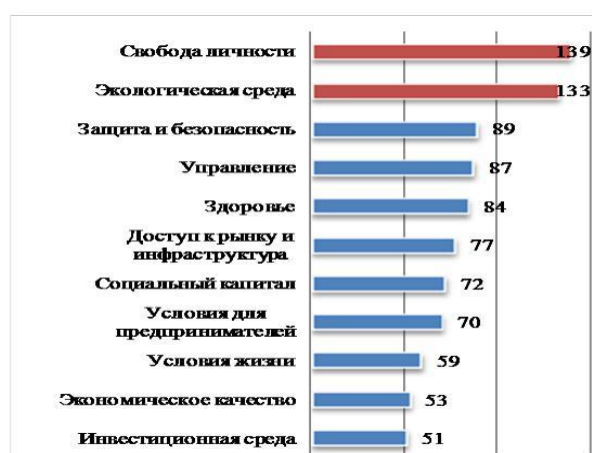
Қазақстанның өркендеу индексіндегі 12 қосалқы индекстегі позициясы

Қазақстан позициясының өркендеу индексінде 2009 жылдан бастап 2019 жылға дейін аздап жақсарды. 2009 жылы Қазақстан бастапқы нүктесі ретінде 54,6 балл жинады және 78-орынды алды, 2019 жылы 59,1 балл жинады (<https://www.prosperity.com/globe/kazakhstan>). Рейтинг мәліметтерін талдау көрсетіп отырғандай, Қазақстан жалпы елдік рейтингте 68-орынды алады, яғни бұл жиынтық индекс және жалпы орта бағалауды көрсетеді, бірақ тұтастай алғанда неғұрлым күшті немесе әлсіз позицияларды көрсетпейді. Бұл үшін барлық бағыттар мен олардың қосалқы индекстері мен көрсеткіштерін егжей-тегжейлі талдау қажет. Индекстің 3 негізгі бағыты бойынша Қазақстанның позициясы жалпы жақсаруда, бірақ белгілі бір айырмашылықтар бар. 10 жыл ішінде оң динамикаға қарамастан (рейтингте 15 орынға жоғары көтеру) Қазақстан «инклюзивтік қоғамдар» бағыты бойынша ең нашар позицияны алады - 167 елдің арасында 108-орын және Азия-Тынық мұхиты өңірінің 29 елінің арасында 18-орын.

2-кесте – Қазақстанның позициялары

Қосалқы индекс/ көрсеткіштер	2009	Тренд	2019	Орын	Нашарлау/ жақсарту рейтингтегі орын	Азия-Тынық мұхиты өңіріндегі рейтинг (29 елден)
«Адамдар үшін мүмкіндіктер»	64,9	→	69,8	58	+17	9
«Ашық экономика»	52,2	→	57,1	62	+2	11
«Инклюзивті қоғам»	46,7	→	50,4	108	+15	18

Қазақстан жалпы рейтингте 68-орында тұр, бірақ Қазақстанның қосалқы индекстерінің қатары бойынша жалпы ресейлік көрсеткіштен едәуір жоғары немесе төмен.

Мысалы, 2019 жылы инвестициялық орта, экономикалық сапа, өмір сүру жағдайы қосалқы индекстері жақсы көрсеткіштерге ие рейтингте, бұл ретте экологиялық орта және жеке адамның еркіндігі сияқты қосалқы индекстер жалпы ел рейтингі арасында ең нашар көрсеткіштерге ие.

1-сурет – Қазақстанның қосалқы индекстердегі позициялары

Сонымен қатар, 2009 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі барлық рейтингтердің динамикасын талдау Қазақстанның 12 қосалқы индексте оң және теріс бағаларын анықтауға мүмкіндік береді. «Адамдар үшін мүмкіндіктер»

бағытына енгізілген өмір сүру жағдайы, денсаулық, білім беру және экологиялық орта сияқты 4 қосалқы индекс бойынша Қазақстан соңғы 10 жыл ішінде ұстанымын жақсартып келеді, бұл ретте Қазақстан «білім» қосалқы индексі бойынша рейтингте 38 – орынға ие (3-кесте).

3-кесте. Қазақстанның позициялары

Қосалқы индекс/ көрсеткіштер	2009	Тренд	2019	Орын	Нашарлау/ жақсарту рейтингтегі орын	Азия-Тынық мұхиты өңіріндегі рейтинг
«Адамдар үшін мүмкіндіктер»	64,9		69,8	58	17	9
Өмір сүру жағдайы	72,7		81,1	59	21	8
Денсаулық	66,3		71,8	84	14	16
Білім	75,0		77,5	38	-1	8
Экологиялық орта	45,6		49,0	133	9	20

Бұдан әрі «Ашық экономика» бағыты шеңберінде Қазақстан инвестициялық орта және нарыққа қол жеткізу мен инфрақұрылым қосалқы индекстері бойынша соңғы 10 жыл ішінде өз позицияларын жақсартуда, бірақ кәсіпкерлер үшін жағдайлар мен экономикалық сапа қосалқы индекстері бойынша төмен, бірақ жалпы Қазақстанның жалпы елдер және өңірлік рейтингтердегі позициялары айтарлықтай жоғары (4-кесте).

4-кесте– «Ашық экономика» бағыты шеңберіндегі Қазақстанның позициялары

Қосалқы индекс/ көрсеткіштер	2009	Тренд	2019	Орын	Нашарлау/ жақсарту рейтингтегі орын	Азия-Тынық мұхиты өңіріндегі рейтинг
«Ашық экономика»	52,2		57,1	62	2	11
Инвестициялық орта	57,4		62,1	51	13	10
Кәсіпкерлер үшін жағдай	56,5		57,3	70	-9	13
Нарыққа және инфрақұрылымға колжетімділік	38,0		52,2	77	20	13
Экономикалық сапа	56,9		57,0	53	-5	11

Қазақстан «Инклюзивті қоғамдар» бағыты бойынша ең нашар позицияға – 108-орынға ие болғанына қарамастан, оның «Қорғау және қауіпсіздік» (+23), «басқару» (+18) жеке қосалқы индекстері бойынша соңғы 10 жылда ел өз позицияларын айтарлықтай жақсартты, әсіресе әлеуметтік капитал бойынша Қазақстан рейтингте 50 позицияға жоғары көтерілді. «Жеке бас бостандығы» қосалқы индексі бойынша Қазақстан өз позициясын нашарлатып қана қоймай, 167 елдің арасында жалпы әлемдік рейтингте 139-орынды және Азия-Тынық мұхиты өңірінің 29 елінің арасында 23-орынды алады (5-кесте).

Қазақстанның позицияларын жүйелі және құрылымдық тұрғыдан қарау үшін біз оларды шартты түрде үш санатқа бөлдік:

- Қазақстанның жеткілікті жоғары позициялары - 1-50 орын
- орташа позициялар - 51-100 орындар
- нашар позициялар - 101-167 орын

5-кесте – «Инклюзивті қоғам» бағыты бойынша Қазақстанның позициялары

Қосалқы индекс/ көрсеткіштер	2009	Тренд	2019	Орын	Нашарлау/ жақсарту рейтингтегі орын	Азия-Тынық мұхиты өңіріндегі рейтинг
«Инклюзивті қоғам»	46,7		50,4	108	+15	18
Қорғау және қауіпсіздік	64,2		69,5	89	+23	18
Жке бас бостандығы	34,4		32,9	139	-3	23
Басқару	44,9		47,6	87	+18	14
Әлеуметтік капитал	43,3		51,5	72	+50	19

Қазақстанның позицияларын жақсарту үшін «нашар позициялар» санатына ерекше назар аудару қажет. Сондай-ақ, ұсынымдар статистикалық талдауға негізделген индикаторларға қатысты болады (6-кесте). Бұдан әрі 2009 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі 290 индикатор бойынша Қазақстан позициясының неғұрлым егжей-тегжейлі және салыстырмалы талдауы (Б қосымшасы) ұсынылған.

«Ашық экономика» бағытының индикаторларын талдау

«Экономикалық сапа» қосалқы индексі бойынша Қазақстан 53-орынға ие және мынадай көрсеткіштер бойынша Қазақстанның **неғұрлым тиімді және он позицияларын** (10-нан 30-орынға дейін) көруге болады: мемлекеттік борыш, әйелдердің еңбек қызметіне қатысуы, еңбек қызметіне қатысу, жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі. 2015 жылдан бастап талантты адамдарды тарту қабілеті мен жинақтардың жалпы көлемі индикаторлары бойынша Қазақстанның **позициялары тұрақты түрде нашарлауда**. «Макроэкономикалық тұрақтылық» индикаторы шеңберінде 2 негізгі көрсеткіш бойынша - жан басына шаққандағы ЖІӨ және инфляциялық ауытқулар, бұл жиынтығында рейтингте 139-орынды береді. «Экономикалық сапа» қосалқы индексінің индикаторлары арасында экспорт сапасы бойынша Қазақстанның позициялары ең әлсіз – 129-орынды иеленеді.

«Кәсіпкерлер үшін жағдайлар» қосалқы индексі бойынша реттеу үшін шектеу (37 орын) және еңбек нарығының икемділігі (40 орын) индикаторы бойынша ең жағымды позициялар. 2014 жылдан бастап Қазақстан «салық беруге жұмсалған уақыт» және «бизнеске арналған қағидаларды сақтауға жұмсалған уақыт» көрсеткіші бойынша **өз позициясын нашарлатады**. 2017 жылдан бастап Қазақстан «жалақы мөлшерін анықтаудың икемділігі» көрсеткіші бойынша өз көрсеткіштерін 45 позицияға төмендетті. Кәсіпкерлер үшін жағдай шеңберінде «бірлестіктер (кластер) құру» Қазақстан үшін ең нашар дамыған бағыт және рейтингте 143 орынды алады.

«Инвестициялық орта» қосалқы индексі шеңберінде «Келісімшартты орындау» (5 орын) және «инвесторларды қорғау» (38 орын) индикаторы бойынша Қазақстанның рейтингте жеткілікті жоғары позициялары бар, бірақ «қаржы экожүйесі» (100 орын) және «халықаралық инвестицияларға шектеулер» (116 орын) индикаторлары бойынша Қазақстан әлсіз позицияларға ие, әсіресе коммерциялық банк бөлімшелері, кредиттік ақпарат, ШОК қаржыландыру, банк

6-кесте - 2019 жылғы 290 индикатор бойынша Қазақстанның негізгі көрсеткіштері
«ИНКЛЮЗИВТІ ҚОҒАМ» БАҒЫТЫ

1-50 орын	2019	51-100 орын	2019	101-167 орын	2019
Адамдардың жоғалуы	1	Ұлттық үкіметке сенім	54	Жеке өмірге еркін араласудан еркіндік	101
Террористер мүлкінің құны	1	Заңдар мен үкіметтік деректерді жариялау	54	Мемлекеттік өкілеттіктер тәуелсіз және үкіметтік емес бақылауға жатады	101
Бір жақты қақтығыстан өлім-жітім	1	Дауларды шешудің тиімділігі	58	Жергілікті полицияға сенім	102
Азаматтық және этникалық соғыс	1	Азаматтық сот төрелігі	60	Лаңкестік әрекеттерден өлім-жітім	105
Жанжалға байланысты ішкі орын ауыстыру	1	Реттеу сапасы	62	Басқа көмек	106
Екі жақты қақтығыстан болатын өлім-жітім	1	Саясатты үйлестіру	62	Қылмыстық емес азаматтық сот төрелігі	106
Отбасы позитивті энергия сыйлайды	8	Бюджеттің ашықтығы	63	Қазіргі құлдыққа Үкіметтің реакциясы (адам саудасы)	112
Қайғыда отбасы мен достардан көмек	24	ҰҚТ тарапынан қорқытып алу	64	Иммигранттарға төзімділік	112
Жалпы тұлғааралық сенім	25	Құқықтық жүйенің тұтастығы	69	Қаржы институттары мен банктерге сенім	112
Мүлікті ұрлау	28	Мемлекеттік шығыстардың тиімділігі	69	Сенім мен дін бостандығы	116
Әскери қызметшілердің заңдылық пен саясатты қамтамасыз етуге қатысуы	30	Активтерді тиімді пайдалану	70	Еркін жүріп-тұру	116
Әйелдердің физикалық қауіпсіздігі	32	Бостандыққа қанағаттану	70	Жұмыс орнында жалдау мен кемсітуден еркіндік	117
Қылмыспен және зорлық-зомбылықпен байланысты өндірістік шығындар	38	Мемлекеттік қызметтердің сапасы және сенім	71	Этникалық азшылықтарға төзімділік	117
ЛГБТ құқықтары	39	Қайырымдылыққа ақша	75	Азаптауды қолдану	120
Мемлекеттік саясаттың ашықтығы	40	Әйелдердің еңбек, білім алу және отбасылық құқықтарын қорғау	76	Үкімет тарапынан діни себептер бойынша қорқыту	122

Нормалардың сақталуын қамтамасыз ету	41	Мемлекеттік қаражатты мақсатсыз пайдалану	77	Атқарушы билік сот және заң шығарушы органдармен шектеледі	126
Әкімшілік өндірістегі кідіріс	42	Саяси тұтқындар	78	Сайлаушылардың келуі	127
Теракт саны	50	Үкіметтік лауазымды тұлғалар тиісті емес мінез-құлқы үшін жазаланады	78	Достасу мүмкіндігі	138
Дауларды зорлық-зомбылық арқылы реттеу	50	Нормативтік ережелерді даулау саласындағы құқықтық базаның тиімділігі	79	Пікір және ойын білдіру бостандығы	138
		Сот тәуелсіздігі	80	БАҚ-тың үкіметтік цензурасы	138
		Соттан тыс жазалар	80	Мемлекеттен автономдық	141
		Босқындар (шыққан елі)	80	ЛГБТ-ға толеранттылық	143
		Әйелдер ұйымдарының болуы	83	Билікті беру Заңмен реттеледі	143
		Құрмет	83	Жиналыстар мен бірлестіктердің кепілдігі	144
		Рәсімдерге және құқықтарға сәйкестік	84	Волонтерлік	145
		Саясатты іске асыру	85	Физикалық қуғын-сүргіндерден баспасөз бостандығы	146
		Терактілер жарақаттары	86	Баламалы ақпарат көздері	146
		Шағым беру механизмдері	87	Демократия деңгейі	147
		Саясатты талдау	88	Мемлекеттік цензурадан баспасөз бостандығы	149
		Басымдықтарды белгілеу	89	Біріктіру және ұйымдастыру құқығы	150
		Ақпаратқа құқық	89	Бейтаныс адамға көмек	151
		Тең қарау және кемсітушіліктің болмауы	89	Мемлекеттік лауазымды адамға пікір білдіру	163
		Демократия мен нарықтық экономикаға қатысты Консенсус мақсат ретінде	90		
		Түнде қауіпсіз серуендеу	91		
		Жеке автономия және жеке құқық	92		
		Әскери сенім	92		
		Саяси террор	95		
		Қасақана кісі өлтіру	96		
		Мәжбүрлі еңбектен еркіндік	98		
		Сот жүйесі мен соттарға сенім	98		

«АШЫҚ ЭКОНОМИКА» БАҒЫТЫ

1-50 орын	2019	51-100 орын	2019	101-167 орын	2019
Еңбек шарттарының икемділігі	1	Интернеттің халықаралық өткізу қабілеті	51	Қаржы операцияларына шектеулер	103
Сот әкімшілігінің сапасы	1	Жер инфрақұрылымын басқару сенімділігі	52	ТШИ қағидаларының кәсіпкерлік қызметке әсері	103
Акционерлерді басқару дәрежесі	1	Елдік тәуекел үшін сыйақы	54	Білікті жұмысшылардың болуы	104
Банкроттықты реттеу жүйесі	1	Елдік кредиттік рейтинг	55	Халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ	105
Шетел валютасындағы банк шоттарын иелену еркіндігі	1	Жинақтардың жалпы көлемі	56	Венчурлік капиталдың болуы	105
Электрмен жабдықтау сенімділігі	1	Тарифтік емес кедергілердің таралуы	56	Жеке компаниялар қорғалған және рұқсат етілген	106
Мемлекеттік бюджеттің сальдосы	10	Еңбек өнімділігі	56	Теңіз порттары қызметтерінің тиімділігі	105
Меншікті тіркеу рәсімдері	10	Мемлекеттік реттеу шығындары	57	Мүлікті заңды түрде иеліктен шығару	109
Мемлекеттік қарыз	12	Шекаралық қағидалар мен рәсімдерді сақтау құны	57	Ішкі және халықаралық нарықтарда тауарларға қол жеткізу	109
Мүдделер қактығысын реттеу	13	Құрылысқа рұқсат алу үшін қиындықтар	58	Аудит және есептілік стандарттары	112
Салық төлемдерінің саны	14	Жалдау практикасының икемділігі	58	Тарифтік баждардан бос импорт үлесі	114
Коммерциялық дауларды реттеу уақыты	15	Тіркелген кең жолақты жазылымдар	63	Электр желісіне қосылудың қарапайымдылығы	114
Құрылыс сапасын бақылау индексі	17	Жалдамалы және жалдамалы қызметкерлер	64	Тағайындау нарықтарындағы преференциялық түзету	120
Жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейі	20	Банкроттықтан кейін қалпына келтіру дәрежесі	64	Жолдардың сапасы	122
Резервтеуге арналған шығыстар	24	Жаңа бизнестің қарқындылығы	66	Экспорт сапасы	129
Қаржыға қол жеткізу	25	Салық салуға жұмсалған уақыт	67	Компаниялардағы шетелдік меншіктің басым болуы	129
Жұмыс күшінің қатысуы	29	Талантты адамдарды тарту қабілеті	68	Шетелдіктердің елімізге кіру еркіндігі	136
Әйелдер жұмыс күшінің қатысуы	31	Нарықтық бәсекелестік	71	Тарифтер құрылымы	137

Бизнесті ашу жеңілдігі	32	Еңбек қатынастарындағы ынтымақтастық	72	Инфляциялық ауытқулар	140
Кредиттік ақпарат	41	Қағидаларды сақтауға жұмсалған уақыт	74	Банктердің сенімділігі	143
Дауларды шешудің баламалы тетіктері	41	Жұмыссыздық	75	Бірлестіктерді (кластерді) құру	143
Жоғары технологиялық өнеркәсіптік экспорт	41	Орташа қолданылатын тарифтік мөлшерлеме	75	Энергетикалық субсидиялар	147
Салықтар мен субсидиялардың деформациялаушы әсері	42	Рельстің тығыздығы	76	Коммерциялық банктің бөлімшелері	148
Патенттік өтінімдер	45	Логистика өнімділігі	79	Жолдың тығыздығы	154
Жұмыс күшінің біліктілігі бизнестің дамуын тежейтін фактор ретінде	44	Мүлікті иеленуді реттеу	81	Баратын базарлардағы орташа сауда тарифтері	159
Интернетті пайдалану	45	Сумен жабдықтаудың сенімділігі	81		
Орнатылған электр қуаты	46	Банк жүйесінің және капитал нарықтарының сапасы	82		
Құқықтық шығындар	47	Жалақы мөлшерін айқындау икемділігі	83		
Желілік кеме қатынасына қызмет көрсету	48	Зияткерлік меншікті қорғау	83		
		2G, 3G және 4G желілерін қамту	85		
		Ішкі және халықаралық нарықтардағы қызметтерге қол жеткізу	86		
		Сыртқы сауданы ырықтандыру ауқымы	87		
		Әуежайдың мүмкіндіктері	87		
		Кедендік ресімдеу процесінің тиімділігі	88		
		Сумен жабдықтау	89		
		Меншік құқығын қорғау	92		
		Экономикалық күрделілік	94		
		Тарифтік емес шаралар	95		
		Капиталды бақылау	96		
		Нарықтағы үстемдік дәрежесі	97		
		Монополияға қарсы саясат	97		
		Шекаралық қағидалар мен рәсімдерді сақтау мерзімдері	98		
		ШОК қаржыландыру	99		
		Судың негізгі қорлары	100		

«АДАМДАР ҮШІН МҮМКІНДІКТЕР» БАҒЫТЫ

1-50 орын	2019	51-100 орын	2019	101-167 орын	2019
Электр қуатына қол жеткізу	1	Ағынды суларды тазарту	54	Жоғары артериялық қысым	105
Ұялы телефонға қол жеткізу	1	Қауіпті су, санитария немесе гигиена	56	Денсаулық сақтаумен қанағаттану	107
Кедейлік деңгейі-күніне 1,90 доллар	1	5 жасқа дейінгі балаларда өсудің кешіктірілу жағдайларының таралуы	56	Ауаның ластануының денсаулыққа әсері	105
Тамақтанбау жағдайларының таралуы	1	Тиісті тамақтанудың болуы	56	Кәсіби дайындық сапасы	106
Бастауыш білімді аяқтағандар	1	Орман алқаптарын ұзақ мерзімді басқару	58	Қоршаған ортаны сақтау бойынша күш-жігермен қанағаттану	107
Туберкулезді емдеуді қамту	1	Жоғары біліммен қамту	58	Жолдар мен автомагистральдарға қанағаттанушылық	109
Дифтериядан вакцинация	1	Тоңазытқышы бар үй шаруашылығы	59	60 жастағы күтілетін өмір сүру ұзақтығы	111
Ұлттық скрининг бағдарламаларының болуы	1	Кедейлік деңгейі-күніне 5,50 доллар	59	Қоғамдық көлікпен қанағаттану	111
Гепатиттен вакцинация	1	Тамақ дайындауға арналған таза отынға және технологияларға қол жеткізу	60	Жол-көлік оқиғалары салдарынан өлім-жітім және жарақаттану	113
Қызылшаға қарсы егу	1	Сапалы білімге қол жеткізу	61	Темекі шегу	116
Кіші сыныптарды аяқтағандардың үлесі	1	5 жасқа дейінгі өлім	63	Бастауыш білім берумен қамту	117
Орта біліммен қамту	1	Контрацептивтерді пайдалану	68	15-60 жастағы өлім	118
Ересек халықтың білім деңгейі	7	Сандық төлемдерді пайдалану	73	АИТВ антиретровирустық терапия	119
Кедейлік шегінен тыс тұратын халықтың үлесі	8	Тиісті тұрғын үйдің болуы	75	Су сапасына қанағаттанушылық	121
Орта білім сапасы	10	Банктік шотқа қол жеткізу	76	Пестицидтерді қолдануды реттеу	123
Бастауыш білім сапасы	11	Ауылдағы жолдарға қол жеткізу	76	Тұщы су қоры	127
Жоғары білімді аяқтау	11	5 жасқа дейінгі балалардың әлсіреу жағдайларының таралуы	76	Азот ағынын басқару	129
Эмоциялық жағдай	13	Тұрғын үйдің тозуы	78	Ауа сапасына қанағаттанушылық	130
Медициналық мекемелер	14	Денсаулықпен проблемалар	78	Жоғары оқу орындарын бітірушілердің	139

				дағдыларының жиынтығы	
Білім берудегі теңсіздік	15	Жанартылатын су ресурстары	78	Жердегі күзетілетін аудандар	148
Босанғанға дейінгі күтімді ұстану	21	Ұсақ дисперсті бөлшектердің әсері	79	Биоалуантүрлілікті қорғау	150
Физикалық азап	25	Төтенше жағдайларға қаражатты жұмылдыру мүмкіндігі	80	Қасақана емес өлім-жітім және жарақаттану	154
Су тасқыны	27	Мектепке дейінгі біліммен қамту	81	Метан қалдықтары	155
Кедейлік деңгейі-күніне 3,20 доллар	29	Өндірістік жарақат салдарынан өлім-жітім және жарақаттану	82	Орман алаңы	152
Табиғи катаклизмдер нәтижесінде өлім-жітім және жарақаттану	30	5-14 жастағы өлім	83	Психобелсенді заттарды қолдану	157
Ересек халықтың сауаттылығы	30	Депрессияға ұшырау	84	Өзін-өзі өлтіру	161
Мектептегі әйелдердің орташа жасы	37	Бөлмедегі ауаның сапасы	86	CO2 қалдықтары	163
Негізгі санитариялық қызметтерге қол жеткізу	43	Су құбыры суына қол жеткізу	88	NOx қалдықтары	164
Ана өлімі	44	Денсаулық сақтау қызметтерімен қамту	89	CO2 қалдықтары	165
Отбасы табысына өмір сүру мүмкіндігі	46	Семіздік	92		
Инфекциялық емес аурулар	46	Көміртегі қалдықтары	96		
Жоғары оқу орындарының орташа сапасы	47	Сумен жабдықтаудың негізгі қызметтеріне қол жеткізу	97		
Халық арасындағы цифрлық дағдылар	48				
Медицина қызметкерлері мен персонал	50				
Білікті медициналық қызметкерлердің қатысуымен босану	50				
Инфекциялық аурулар	50				

жүйесінің сапасы және капитал нарықтарының сапасы, банктердің сенімділігі, венчурлық капиталдың болуы, шетелдіктерге еліне бару еркіндігі және компанияларда шетелдік меншіктің басым болуы сияқты көрсеткіштер бойынша әлсіз.

«Нарыққа қол жеткізу және инфрақұрылым» қосалқы индексінде тарифтер құрылымы, энергетикалық субсидиялар, межелі нарықтардағы орташа сауда тарифтері, судың негізгі қорлары, межелі нарықтардағы орташа сауда тарифтері, теңіз порттары қызметтерінің тиімділігі, Қазақстандағы жолдың сапасы мен тығыздығы көрсеткіштері бойынша позициялар өте төмен – орта есеппен рейтингтің 120-130 орны шегінде орналасқан. «Нарыққа қол жеткізу және инфрақұрылым» қосалқы индексінің 7 индикаторы арасында Қазақстанда «Коммуникация» индикаторы бойынша жоғары позиция бар.

«Адамдар үшін мүмкіндіктер» бағытының индикаторларын талдау

«Өмір сүру жағдайы» қосалқы индексі шеңберінде Қазақстан сумен жабдықтаудың негізгі қызметтеріне қол жеткізу және су құбыры суына қол жеткізу сияқты базалық қызметтерде өте әлсіз позицияларға ие. Сонымен қатар, қоғамдық көліктерге қанағаттанушылық, жолдар мен автомагистральдарға қанағаттанушылық осал көрсеткіштер болып табылады.

Қазақстан ЖКО салдарынан абайсызда өлім-жітім мен жарақаттану (113-орын), өлім-жітім мен жарақаттану (154-орын) позициялары бойынша ең төменгі орындарға ие. «Тамақтану» индикаторы бойынша жақсару байқалады (51 орын).

«Денсаулық» қосалқы индексінің рейтингі өте төмен және Қазақстан 84 орында орналасқан. Психобелсенді заттарды пайдалану және өзіне-өзі қол жұмсау көрсеткіштері бойынша Қазақстан тиісінше 157 және 161 орындарда. Жалпы, осы 2 көрсеткіш есебінен Қазақстан қосалқы индексте өз позициясын төмендетеді. Бұл ретте 2017 жылдан бастап Қазақстан денсаулық сақтау саласына қанағаттанушылығы (2017 жылы – 73 орын, 2019 жылы – 107 орын) және медицина қызметкерлері мен персонал (2015 жылы – 36 орын, 2019 жылы – 50 орын) көрсеткіштері бойынша өз позицияларын нашарлатуда. «Профилактикалық шаралар» индикаторы бойынша Қазақстанның қосалқы индексінде (23 орын) жақсы позициясы бар. Қазақстан шылым шегу көрсеткіші бойынша топ-елдер қатарында және төмен позицияға ие екенін атап өту қажет.

Қазақстан **«Білім»** қосалқы индексінде, әсіресе «ересектер дағдылары» (25 орын) және «орта білім» (23 орын) индикаторлары бойынша ең үздік позицияларды көрсетуде. «Мектепке дейінгі білім беру» индикаторындағы Қазақстанның төмен позициясы есебінен (81 орын) тұтастай алғанда Қазақстанның осы қосылқы индексіндегі позициясы төмендеуде. Жоғары білім бойынша оң бағаға қарамастан, Қазақстан кәсіби даярлық сапасы және ЖОО түлектерінің дағдылар жиынтығы көрсеткіштері бойынша өз позициясын айтарлықтай нашарлатады.

Өркендеу индексінің бүкіл рейтингі бойынша барлық индикаторлар мен көрсеткіштер арасында Қазақстан «**Экологиялық орта**» қосалқы индексі бойынша ең нашар позицияларды алады. Қазақстанның осы қосалқы индексіндегі ең жоғары позициясы – су ресурстарының сапасы бойынша 80 орын және **ең нашар позициясы – қалдықтар бойынша 167 орын, яғни осы көрсеткіш бойынша Қазақстан осы рейтингке қатысатын барлық елдер арасында ең соңғы орында тұр.**

«Инклюзивті қоғам» бағытының индикаторларын талдау

«**Қорғау және қауіпсіздік**» қосалқы индексінің шеңберінде саяси тұтқындар, саяси террор және азаптауды қолдану көрсеткіштері бойынша Қазақстан теріс позицияларда ұсынылған. Көрсеткіштер бойынша Қазақстан ҰҚТ тарапынан қылмыспен және зорлық-зомбылықпен және қорқытып алушылықпен байланысты өндірістік шығындар айтарлықтай прогресті көрсетіп отыр.

«**Соғыс және азаматтық қақтығыстар**» индикаторының барлық көрсеткіштері бойынша (азаматтық және этникалық соғыс, жанжал салдарынан ішкі орын ауыстыру, бір жақты қақтығыстан болатын өлім және екі жақты қақтығыстан болатын өлім бойынша) Қазақстан әлемнің барлық елдері арасында 1-орынды алады, бірақ Қазақстан 80-орында тұрған босқындар (шыққан елі) көрсеткішіне байланысты «соғыс және азаматтық қақтығыстар» индикаторының өз позициясы рейтингте жеткілікті төмен – 64-орынды алады.

Қазақстан «**Жеке бас бостандығы**» индексінің көптеген индикаторларында, әсіресе жиналыстар мен бірлестіктердің бостандығына, сөз бостандығына және ақпаратқа қол жеткізуге қатысты әлсіз позицияларын көрсетеді. Баламалы ақпарат көздері, пікір және ойын білдіру еркіндігі, БАҚ-тың үкіметтік цензурасы, медианың саяси әртүрлілігі, мемлекеттік цензурадан баспасөз еркіндігі, физикалық қуғын-сүргіндерден баспасөз бостандығы сияқты 10 көрсеткіш ең сезімтал және осал, рейтингте 136-146 орындарда өзгеріп отырады.

Қазақстанның елеулі прогресі мен оң үрдістері «**Басқару**» қосалқы индексінде байқалады, әсіресе ел мемлекеттік қызмет көрсету сапасына және сенімге, бюджеттің ашықтығына, мемлекеттік саясат пен шағым беру тетіктерінің ашықтығына қатысты көрсеткіштерді жақсартты. Сонымен қатар, рейтингте төмен позицияларға ие атқарушы биліктің сот және заң шығару органдарының шектеулілігі (126-орын), билікті беруді заңмен реттеу (143-орын), демократия деңгейі (147-орын), саяси қатысу және құқықтар (137-орын) көрсеткіштері осы қосалқы индексте Қазақстанның жиынтық бағасының нашарлауына әсер етеді.

Азаматтардың қоғамдық-саяси процестерге азаматтық және әлеуметтік қатысуын, институттарға деген сенімін, әлеуметтік байланыстарды бағалайтын «**Әлеуметтік капитал**» индексі 72 орында орналасқан және 2017 жылдан бастап мемлекет институттарына деген сенімнің барлық көрсеткіштері: қаржы институттары мен банктерге, сот жүйесі мен соттарға, жергілікті полицияға, әскери, ұлттық үкіметке деген сенім бойынша Қазақстан позициясының нашарлау үрдісі байқалады, бұл өз кезегінде елдің барлық мемлекеттік аппаратының тиімділік көрсеткіші болып табылады.

Мемлекеттік лауазымды тұлғаға өз пікірін білдіру, яғни азаматтар позициясының ашықтығы көрсеткіші бойынша қосалқы индексте ең нашар көрсеткіш (163 орын) бар. Тіпті волонтерлік пен сайлаушылардың келуі сияқты көрсеткіштер де нашарлау үрдісіне ие және рейтингте төмен орында.

ӘЛЕМ ЕЛДЕРІНІҢ ДЕМОКРАТИЯ ИНДЕКСІ

Рейтингтің жалпы сипаттамасы

Әлем елдерінің демократия индексі (The Democracy Index) — бұл 2006 жылдан бастап әлемнің 160 елінде демократия деңгейін өлшейтін кешенді салыстырмалы зерттеу және рейтинг, оның әдістемесін «Economist» британдық журналының талдау бөлімшесі әзірлеген.

Тұтастай алғанда, демократия - белгілі бір институттардың жиынтығы ғана емес, біріншіден, зерттеушілер өз рейтингінде қолданатын демократияның тұжырымдамалық негізін талдау, екіншіден, демократия индексі жүйесінде құрамдас компоненттерді зерделеу аса маңызды.

Зерттеу әдіснамасы

Демократия индексі үшін деректерді қалыптастырудың негізгі көздері: қоғамдық пікір сауалнамасы және сараптамалық бағалау болып табылады.

Әлемнің барлық елдерінде қоғамдық пікірге сауалнама жүргізілмейтінін атап өту қажет, сондықтан азаматтардың елдің саяси өміріне қатысуына, саяси мәдениет деңгейіне, азаматтық құқықтар мен бостандықтарға, мемлекеттік құрылымдардың жұмыстарына қатысты деректер Құндылықтарды дүниежүзілік шолудан (World Values Survey) алынады.

Құндылықтарды дүниежүзілік шолуға қосымша Еуробаометр, Азия барометрі, Латын Америкасы барометрі, Афропарометр, Еуразиялық монитор, Гэллап сауалнамалары, ұлттық зерттеулер сияқты кросс-мәдени зерттеулерді қоса алғанда, басқа да сауалнамалардың нәтижелері пайдаланылуы мүмкін.

Егер зерттеу барысында белгілі бір ел бойынша нәтижелер жоқ екендігі анықталса, онда сараптамалық бағалау пайдаланылады. Сараптамалық бағалау жүргізу барысында «Economist» британдық журналының талдау бөлімшесі сарапшылардың өздері де, олардың саны да Economist Intelligence Unit қызметкерлері немесе басқа ұйымдардың сарапшылары болып табылатынын көрсетпейтінін атап өту қажет. Жыл сайынғы зерттеу барысында 60 көрсеткіш, олар 5 санатқа біріктірілген және әрбір көрсеткіш 0-ден 10-ға дейінгі шәкіл бойынша бағаланады (2-сурет).

«Economist» талдамалық бөлімше зерттеушілерінің пікірінше, барлық бес санат өзара байланысты және бірыңғай тұжырымдаманы құрайды. Барлық санаттар арасында зерттеушілерді бағалау жүйесінде, сондай-ақ рейтингте де, **еркін және әділ бәсекелестік сайлауларды өткізу басты шарт та ерекше маңызды мәнге ие.** Сонымен қатар, зерттеушілерді бағалаудағы екінші маңызды компонент — **азаматтардың қоғамдық өмірге қатысуы.** Рейтинг зерттеушілерінің пікірінше, демократия азаматтар қоғамдық пікірталастар мен

талқылауларға кеңінен қатысуға, өкілдерді сайлауға және саяси партияларға кіруге дайын болған кезде толық іске асырылады.

Әрбір санат 0-ден 10 а-ға дейінгі шәкіл бойынша бағасы бар, жалпы индекс бес санаттың қарапайым орташа индексі болып табылады. Санаттар индекстері 0-ден 10-ға дейінгі шәкіл бойынша қайта есептелген санат көрсеткіштерінің сомасына негізделеді, мұнда 0-жоқ/жоқ, 5-орташа дәрежеде, 10-бар/иә, зерттеу әдіснамасының есептеулерінде осы рейтингке қатысатын елдерге назар аудару қажет ерекшелік бар.

2-сурет – Демократия индексінің санаттары

Зерттеу барысында елдер демократияның келесі 4 маңызды бағыттарында 1 балл алмаса бірқатар көрсеткіштер бойынша жиынтық есеп өзгеруі мүмкін, яғни индексті жиынтық есептеу кезінде «Economist» британдық журналының талдамалық бөлімшесі мынадай көрсеткіштерге аса маңызды мән береді (3-сурет):

3-сурет – Индекс көрсеткіштері

Зерттеу 1981 жылдан бері жүргізіліп келеді және зерттеу барысында респонденттер саяси салаға қатысты сұрақтарға жауап береді (саясатқа қызығушылық, саяси акцияларға қатысуға дайындық, оппозициялық-биліктік күштерге жанасу, демократияны қорғау)

Бірақ егер бағалауды зерттеу барысында бірінші үш көрсеткіш бойынша ел рейтингі санат бойынша 0 (немесе 0,5) құраса, онда бір балл (0,5 тармақ) тиісті санат бойынша индекстен шегеріледі (бұл жағдайда аталған сайлау процесі және плюрализм, не Үкіметтің жұмыс істеуі). Егер жоғарыда көрсетілген 4 көрсеткіш үшін балл 0-ге тең болса, бір балл елдің жалпы демократия индексінен шегеріледі.

Нәтижелердің жіктемесі

5 санат бойынша барлық жиынтық есептеулерден кейін 60 көрсеткішті қоса алғанда, барлық мемлекеттер саяси режимнің түрі бойынша 4 түрге жіктелетін болады (4-сурет). В қосымшасында олардың әрқайсысының негізгі сипаттамалары берілген.

Толық демократия	Жеткіліксіз демократия	Гибридті режимдер	Авторитарлық режимдер
• 8 балдан астам	• 6 балдан 8 балға дейін	• 4-тен 6 балға дейін	• 4 балдан төмен

4-сурет – Балдар мен режимдерді ранжирлеу

Көрсеткіштерге шолу

Демократия индексінде әрбір елдің әлсіз позицияларын толық түсіну үшін олардың жауаптарымен бірге 60 сұрақты егжей-тегжейлі қарау қажет. Әр сұрақтың салмағы 0 балл, 0,5 балл және 1 балл (Г қосымшасы), 3 жауабы бар. Жалпы, сауалнама талдауы көрсеткендей, «Economist» талдау бөлімшесінің зерттеушілері сараптамалық бағалармен қатар 3 қосымша индексте «Құндылықтарды дүниежүзілік шолуды» зерттеу нәтижелерін кеңінен пайдаланады.

Осыған байланысты, Қазақстан «Құндылықтарға дүниежүзілік шолу» зерттеуінің 6-толқынға (2010-2014 жж.) және 7-толқынға (2017-2020 жж.) қатысқанын және тек 6-толқынның нәтижелерімен осы <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp> ресурста танысуға болатынын атап өту қажет.

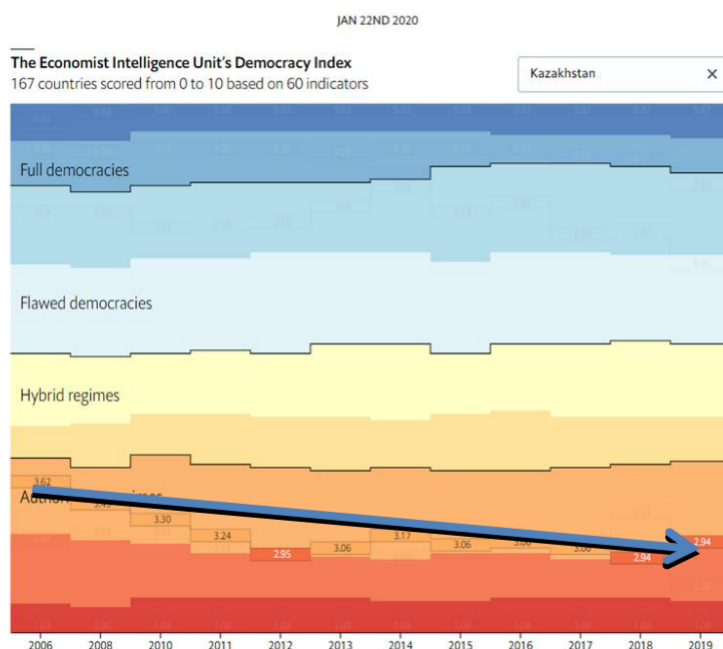
Демократия индексіндегі Қазақстан: негізгі нәтижелері

2006 жылдан бастап 2019 жылдар аралығында Демократия индексі деректерінің талдауы көрсеткендей Қазақстан соңғы 15 жылда жыл сайын осы рейтингтегі өз позицияларын нашарлатуда.

2006-2007 жылдары Қазақстан 36,2 балл жинап, 120 орын алды, ал 2019 жылы Қазақстан 39,4 балмен 139 орында тұр. Сонымен қатар, Қазақстан демократия индексінде ең нашар орынды 2012 жылы және 2018 жылы алды. Сауалнаманың нәтижелеріне Жаңаөзен қаласындағы 2011 жылғы оқиғалар мен 2016 жылғы жер митингілері, сондай-ақ Қазақстанның 2011 жылғы «Құндылықтарға дүниежүзілік шолу» зерттеуінің 6-толқынына қатысуы әсер етті.

Қазақстан 2006 жылдан бастап 2019 жылға дейін жүргізілген зерттеулердің нәтижелері бойынша Демократия индексінің версиясы бойынша «Авторитарлық режим» елдерінің санатына жатады.

Жыл	Индекс	Рейтингтегі Қазақстанның орны
2006	36.2	-
2007	35.35	120
2008	34.5	-
2009	33.75	127
2010	33	132
2011	32.4	137
2012	29.5	143
2013	30.6	140
2014	31.7	137
2015	30.6	140
2016	30.6	139
2017	30.6	141
2018	29.4	144
2019	29.4	139

<https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-bad-year>

Демократия индексінің зерттеушілері өздерінің шолуында «алдағы жылдары авторитарлық режимдерде нәтижелерді жақсарту шамалы болады немесе жағдайы мүлдем жақсармайды, себебі саяси оппозиция билікке ие болады деп болжамдауда.

Сонымен қатар, Демократия индексі бойынша жалпы қорытындыларды талдау орынды. 2019 жылдың қорытындылары бойынша Демократия индексі зерттеуі әлемнің тек 22 елі «толық демократия» елдер екенін көрсетеді, бұл рейтингке енгізілген елдердің жалпы санының 13,2%-ын құрайды. Зерттеушілердің пікірінше, әлем халқының 5,7% - ы тек «толық демократиялы» елдерде ғана тұрады. 54 ел «жеткіліксіз демократия» санатына жатқызылған, ол әлем халқының 42,7%-нан тұратын елдердің 32,3%-ын құрайды. 37 ел, яғни мемлекеттің 22,2%-ы гибриді режимдер болып табылады және халық саны 16,0%-ды құрайды. Авторитарлық режимдердің саны 54 елді құрайды, оның үлесі барлық елдер сомасының 32,3%-ын құрайды және осы мемлекеттерде бүкіл әлем халқының 35,6%-ы тұрады (Д қосымшасы).

Жалпы, көптеген елдерде демократия жеткіліксіз немесе авторитарлық режим болып табылады.

7-кесте – ДЕМОКРАТИЯ ИНДЕКСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАН

Год	Демократия индексі	Сайлау процесі және плюрализм	Үкіметтің қызметі	Саяси қатысу	Саяси мәдениет	Азаматтық құқық және бостандық	Демократия индексындағы өзгерістер*
2006	36.2	26.7	21.4	33.3	43.8	55.9	
2007	35.35	26.7	21.4	30.55	43.8	54.4	-0.85
2008	34.5	26.7	21.4	27.8	43.8	52.9	-0.85
2009	33.75	20	21.4	30.55	43.8	52.9	-0.75
2010	33	13.3	21.4	33.3	43.8	52.9	-0.75
2011	32.4	13.3	21.4	33.3	43.8	50	-0.60
2012	29.5	5	21.4	33.3	43.8	44.1	-2.90
2013	30.6	5	21.4	38.9	43.8	44.1	1.10
2014	31.7	5	21.4	44.4	43.8	44.1	1.10
2015	30.6	5	21.4	44.4	43.8	38.2	-1.10
2016	30.6	5	21.4	44.4	43.8	38.2	0.00
2017	30.6	5	21.4	44.4	43.8	38.2	0.00
2018	29.4	5	21.4	44.4	43.8	32.4	-1.20
2019	29.4	5	21.4	44.4	43.8	32.4	0.00

□ $\bar{A}(\rightarrow)A$ □ $\bar{A}\square A$ □ \bar{A} □ \bar{A} □ \bar{A} □

өткен жылмен салыстырғанда пайыздық тармақтардың жылдық өзгеруі тек бір жыл үшін EIU-дан демократия индексіні алу және өткен жылдың мәнін азайту арқылы есептеледі. Теріс сан демократия индексі төмендегенін білдіреді.

Әрбір қосалқы индекс бойынша Қазақстанға берілген бағалау нәтижелері көрсеткендей, мынадай үрдістерді анықтауға болады: «Үкімет қызметі» және «Саяси мәдениет» индекстері бойынша Қазақстанның бағалаулары 15 жыл ішінде **өзгеріссіз** қалып отыр, олар тиісінше 21,4 балл және тиісінше 43,8 балды құрайды. Қазақстанның **«Сайлау процесі және плюрализм» және «Азаматтық құқықтар мен бостандықтар»** индекстері бойынша көрсеткіштері ең нашар және әр 3-4 жыл сайын, әсіресе азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына қатысты нашарлайды. Бұл ретте «Сайлау процесі және плюрализм» индексі 2019 жылы 26,7 балдан 5 балға дейін төмендеді, яғни жағдайды 21,7 балға нашарлатты және баға 2012 жылдан бастап 5 балға басым. «Азаматтық құқықтар мен бостандықтар» индексі бойынша Қазақстан өз позицияларын 2009 жылғы 55,9 балдан 2019 жылы 32,4 балға дейін нашарлатып, өз позицияларын 23,5 балға төмендетті. «Саяси қатысу» тек бір қосымша индекс бойынша Қазақстан 2009 жылғы 33,3 балдан 2019 жылы 44,4 балға дейін 11,1 балға көтеріп, **өз позицияларын жақсартты.**

Зерттеуде статистикалық деректер емес динамикалық, яғни сараптамалық сауалнамалар пайдаланылатынын ескере отырып 2019-2020 жылдар бөлінісінде адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты Қазақстанның рейтингтеріне әсер ететін құқықтар мен бостандықтарды сақтау жөніндегі халықаралық ұйымдардың баяндамаларын да талдау қажет:

2019 жыл - Еуропалық Парламенттің Қазақстандағы адам құқықтарының ахуалы туралы қарары;

2019 жылғы 20 маусым - БҰҰ Халықаралық еңбек ұйымының Қазақстанды арнайы шолуы;

2019 жылғы 26 шілде - ҚР Президенті Қ. Қ.Тоқаевқа Human Rights Watch-тен Қазақстандағы адам құқықтары жағдайына қатысты хат;

2019 жылғы 15 тамыз - БҰҰ үшін 31 мүдделі тарап ұсынған Қазақстандағы адам құқықтары жөніндегі материалдардың түйіндемесі;

2019 жылғы 26 тамыз - Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы Комиссары Басқармасының баяндамасы;

2019 жылғы 4 қазан - ЕҚЫҰ ДИАҚБ сайлауды бақылау жөніндегі миссиясының «2019 жылғы 9 маусымдағы мерзімінен бұрын президенттік сайлаудың» қорытынды есебі;

2020 жылғы 22 қаңтар - Терроризмге қарсы күрес жағдайында адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын көтермелеу және қорғау туралы мәселе бойынша БҰҰ Арнайы баяндамашысының баяндамасы;

2020 жыл – Human Rights Watch «Дүниежүзілік баяндама – 2020»

Барлық материалдарды талдай отырып, халықаралық ұйымдар Қазақстанға мынадай талаптар қояды деп айтуға болады және оларды келесідей құрылымдалады:

Кәсіподақтарды дамыту мәселелері:

Халықаралық еңбек ұйымының Бірлестіктер бостандығы туралы

87 конвенциясының ережелеріне сәйкес келмеуі: кәсіподақтарды қалыптастыруға шектеулер.

Кәсіподақ қозғалысы көшбасшыларын қылмыстық қудалау

Жиналыстардың еркіндігі және ұжымдық келіссөздер жүргізу құқығы.

Нәтижесінде, Қазақстан халықаралық кәсіподақтар конфедерациясы құқықтарының жаһандық рейтингінде қызметкерлер үшін ең нашар 10 елдің қатарында болып шықты және нәтижесінде ҚР Кәсіподақтар федерациясының Халықаралық еңбек конфедерациясына мүшелігі 2018 жылғы 22 қазанда тоқтатылды.

Ақпаратқа қол жеткізу:

Сайттарды бұғаттау, соның ішінде әлеуметтік желілерге кіру.

Азаматтардың құқықтары мен бостандығы:

Бейбіт жиналыстар мен бірлестіктер бостандығына құқықтарды шектеу

Ұрып-соғу және жеңіл дене жарақаттары, соның ішінде тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайы 2017 жылдан бастап қылмыстық бұзушылық болып саналмайды.

Мүмкіндігі шектеулі адамдардың еңбек қызметіне шектеулі қатысуы.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың басқалармен тең дәрежеде сапалы инклюзивті білім алуға қол жетімділігінің болмауы.

Сайлаулар және ОСК жұмысы

Сайлау комиссияларындағы бір партияның шамадан тыс өкілдігі, комиссияларды тағайындаудың ашық емес тетігі, демек, олардың әділдігі халықаралық стандарттарға қайшы келеді.

ОСК-ның сайлау процесіне қатысты маңызды деректерді: саяси партиялардың ТСК және ҚАК бойынша бөлудегі өкілдігі туралы деректерді, дауыс беруге арналған әрбір учаскедегі сайлаушылардың санын, әрбір сайлау учаскесі бойынша дауыс беру нәтижелерін, берілген есептен шығару куәліктерінің санын, сайлау күні тізімге енгізілген сайлаушылардың санын және ҚАК және ТСК деңгейінде өткізілген қайта есептеу санын жариялауға заңмен бекітілген міндеттілігінің болмауы.

Жасалған қылмыстың ауырлығына қолданылатын шектеулердің тепе-теңдігін қамтамасыз ету мақсатында түрмеге қамауды өтеп жатқан азаматтарды, сондай-ақ психикасы бұзылған адамдарды сайлау құқығынан айыру нормасын сақтау.

Сайлау учаскелерінде дауыс беру күні сайлаушыларды тіркеу, бұл сайлаушылардың көп мәрте дауыс беруіне алып келеді.

Президенттік сайлауға тәуелсіз кандидаттар ұсынудың мүмкін еместігі.

Вебсайттарға және басқа да онлайн-ресурстарға қол жеткізуге шектеулерде соттық бақылаудың мәні болуы тиіс. Кез келген ұсынылған шектеулерді сот арқылы қарау шешімдер мен блокталған веб-сайттардың толық тізімін қоса алғанда ашық болуы керек.

ҮЕҰ жұмысы

Қоғамдық бірлестіктер жұмысындағы шектеулер және ҮЕҰ қаржыландыруға қол жеткізу шарттары.

Бұл шаралар Қазақстанның демократия индексындағы ұстанымын одан әрі арттыруға ықпал етуі тиіс

NEW ECONOMIC FOUNDATION ВЕРСИЯСЫ БОЙЫНША ДҮНИЕЖҮЗІЛІК БАҚЫТ ИНДЕКСІ

Рейтингтің жалпы сипаттамасы

Дүниежүзілік бақыт индексі (The Happy Planet Index) — бұл 2006 жылдан бастап өз тұрғындарына ұзақ, бақытты, тұрақты өмір сүруді қамтамасыз ету қабілеті тұрғысынан мемлекеттерді өлшейтін және бірнеше жылда бір рет өткізілетін New Economic Foundation Британдық зерттеу орталығының аралас индексі. 2006 жылдан бастап барлығы 4 зерттеу (2006, 2009, 2012, 2016 жылдар) жүргізілді.

Дүниежүзілік бақыт индексіні әзірлеушілердің ойы әртүрлі мемлекеттердің тұрғындары табиғи ресурстарды ұзақ және бақытты өмір сүру үшін қаншалықты тиімді пайдаланатынын көрсету болып табылады. Дүниежүзілік бақыт индексі авторларының пікірінше индекс адамдардың қалай өмір сүретіні туралы нақты түсінік береді. Бұған адамдардың өмір сүру ұзақтығын өлшеу, олардың өмірін тікелей қабылдау және орташа көрсеткіштерге сенудің орнына теңсіздікті бөлу арқылы қол жеткізіледі. Сондай-ақ, осы нәтижелерге қол жеткізу үшін елдер пайдаланатын табиғи ресурстардың көлемін өлшей отырып, Дүниежүзілік бақыт индексі әлемде тұрақты әл-ауқатқа қол жеткізетінін көрсетеді. Сондай-ақ авторлар ЖІӨ-нің өсуі барлық адамдар үшін, әсіресе экономикалық табысты елдерде жақсы өмір сүруді білдірмейді. Ол еліміздегі адамдардың материалдық жағдайындағы теңсіздікті көрсетпейді. Ол адамдар үшін шынымен маңызды: әлеуметтік қатынастарды, денсаулықты немесе олар бос уақытын қалай өткізетінін бағаламайды.

Зерттеу әдіснамасы

$$\text{HPI} = \frac{\text{Субъективті игілік көрсеткіші} \times \text{Күтілетін өмір сүру ұзақтығы} \times \text{Нәтижелер теңсіздігі}}{\text{Экологиялық салдары}}$$

бақыт индексі тек 3 көрсеткішті: әл-ауқат, өмір сүру ұзақтығы, экологиялық салдары көрсеткіштерін қамтыды. 2016 жылы индекске нәтижелердің теңсіздігі (Е

қосымшасы) көрсеткіші қосылды.

Индексті есептеу нәтижелері бойынша New Economic Foundation британдық зерттеу орталығының зерттеушілері әр елдің орташа өмір сүру ұзақтығын, орташа

әл-ауқатты, нәтижелердің теңсіздігін, экологиялық салдарын, сондай-ақ индекстің жалпы бағалауын (Ж қосымшасы) қалай бағалайтынын көрсету үшін **бағдаршам-қызыл, сары және жасыл жүйесін** пайдалана отырып, елдерді түспен кодтайды.

Нәтижелер сипаттамасында экологиялық салдардағы 1,73 гектар көрсеткішінің шығу тегін анықтау қажет. Жаһандық гектар (га) халық пайдаланатын жаңартылатын ресурстарды (ең маңызды азық-түлік өнімдері мен ағаш тауарлары) қамтамасыз ету қабілеті тұрғысынан әлемде орташа өнімділігі бар, инфрақұрылыммен қамтылған алаң және CO₂ қалдықтарын абсорбциялау үшін қажетті алаң болып табылады. Қоршаған ортаға әсерді зерттеу бойынша жаһандық желінің есебі бойынша, 2012 жылы жерде тұратын әрбір адамға 1,73 гектар тиесілі.

Барлық есептеулерден кейін жиынтығында келесі елдердің рейтингісі жасалады:

Балл	>44,6	40.7 – 44.6	36.7 - 40.6	32.7 - 36.6	28.7 -24.8 - 32.6	24.8 - 28.6	20.8 -16.8 - 24.7	16.8 - 20.7	<16.8
------	-------	-------------	-------------	-------------	-------------------	-------------	-------------------	-------------	-------

KAZAKHSTAN achieves a Happy Planet Index Score of 19.1 and ranks 114th of all the countries analysed.

Note on human rights
Human rights abuses are a problem in most of the world, including in some of the high-ranking countries in the Happy Planet Index results. While the Happy Planet Index may reflect some of the negative impacts of these abuses, it does not seek to directly measure this. For more information about human rights in this country, visit [Amnesty International](#).

индекстегі Қазақстан: неізгі нәтижелер

2016 жылы New Economic Foundation британдық зерттеу орталығының зерттеушілері 140 елде Дүниежүзілік бақыт индексіні өлшеді. Қазақстан 140 елдің ішінде 114-ші орында. Қазақстан «әл-ауқат» (55 орын) және «нәтижелер теңсіздігі» (53 орын) көрсеткіштері бойынша ең жақсы бағаға ие. Одан әрі өмір сүру ұзақтығы (68,6 жас) 140 елдің

арасында 94 орында тұр. Қазақстанда «Экологиялық салдар» көрсеткіші ең нашар көрсеткіш.

Зерттеу нәтижелері бойынша Қазақстанда экотапшылық байқалады, яғни халықтың экологиялық салдары өңірдің биосыйымдылығынан асып түседі (ақпарат көзі: <http://happyplanetindex.org/countries/kazakhstan>). 2016 жылғы деректерге сәйкес Қазақстанда экологиялық салдар – 5,5 гектар, яғни Қазақстан ресурстарды пайдаланудан 1,5 есе асады (8-9 кестелер).

8-кесте – Қазақстанның позициялары

5.8	68.6	5.6	18%
55 орын	94 орын	117 орын	53 орын

9-кесте – Қазақстанның салыстырмалы позициясы

					
2016	5.8	68.6	5.6	18%	19.1 114 орын
2012	5.5	67.0	4.14	-	34.7 119 орын
2009	6.1	65.9	3.4	-	38,5 100 орын
2006	5,8	63,2	2,8	-	36,9 134 орын

Қазақстанның Дүниежүзілік бақыт индексындағы нәтижелері біркелкі емес. 2009 жылы Қазақстан барлық 4 зерттеудің бүкіл көрсеткіштері бойынша ең жақсы бағаға ие болды. 2012 жылы әл-ауқаты мен экологиялық салдар бойынша елеулі нашарлау байқалады. 2016 жылы әл-ауқат мен өмір сүру ұзақтығы позициялары айтарлықтай жақсарады.

Барлық 4 зерттеу барысында Қазақстан өмір сүру ұзақтығы бойынша өз позицияларын тұрақты түрде жақсартып, экологиялық салдарды тұрақты түрде нашарлатады.

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ ФОРМУНЫҢ ВЕРСИЯСЫ БОЙЫНША ЖАҒАНДЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІК ИНДЕКСІ

Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (the Global Competitiveness Index) – бұл жаһандық зерттеу және оны Дүниежүзілік экономикалық форумның (World Economic Forum) версиясы бойынша экономикалық бәсекеге қабілеттілік көрсеткіші бойынша әлем елдерінің рейтингісі.

Әдіснамаға шолу

2004 жылы Дүниежүзілік экономикалық форум (бұдан әрі – ДЭФ) ұсынған Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі (бұдан әрі – ЖБИ) есептеу әдістемесі бүгінгі күні неғұрлым беделді және әмбебап болып қала береді. Ол әлемнің түрлі елдерінің бәсекеге қабілеттілік деңгейін салыстырмалы бағалау үшін негізгі көрсеткіш ретінде қарастырылады.

ЖБИ есептеу әдіснамасы бойынша елдерді ранжирлеу нәтижелері:

мемлекет пен оның органдарының орта мерзімді перспективада тұрақты болатын экономиканың тұрақты өсуін қамтамасыз ету мүмкіндіктерін анықтау;

экономикалық саясаттың проблемалық салаларын анықтауда және саяси модельді жетілдіру жөніндегі стратегияны әзірлеуде құралдарды қалыптастыру;

экономикалық өсудің негізгі аспектілерін айқындау және жетілдіру;

елдің өнімділік деңгейін арттыра алатын институттар, саясат және факторлар жиынтығын қалыптастыру.

Елдің қандай да бір көрсеткіштердегі жай-күйі мен ұстанымы көп жағдайда инвесторлар мен сыртқы экономикалық сауда әріптестерінің алдындағы имидж,

стратегиялық даму бағыттарын бағалау, капиталдың мемлекет аумағына келуі немесе кетуі және т.б. байланысты болады.

Осыған байланысты негізгі тәуекелдер мен қауіптерді, Қазақстанның ұстанымдарын талданып отырған зерттеу шеңберінде ғана емес, қазіргі жағдайда ағымдағы саяси стратегияларды қалыптастыру үшін ұсынымдар әзірлеу мақсатында экономиканың ағымдағы дамуы контекстінде де анықтау орынды болып табылады.

Ұзақ уақыт бойы индекс 113-114 ауыспалы көрсеткіштерден құрылды, олар бір елдің екіншімен салыстырғанда бәсекеге қабілеттілігін егжей-тегжейлі сипаттады. Айнымалылардың үштен екісі компания басшыларына ғаламдық сауалнама жүргізу нәтижелерінен, жалпы қол жетімді көздердің үштен бір бөлігінен тұрды (халықаралық ұйымдар тұрақты негізде жүзеге асыратын статистикалық деректер мен зерттеулер нәтижелері).

Соңғы рет әдістеме 2008 жылы басталған әлемдік экономикалық дағдарыстың салдарын және төртінші индустриялық революцияның дамуын ескере отырып 2018 жылы жаңартылды. Сараланатын елдер саны 141 құрады, оларға әлемнің барлық халқының 94% тиесілі. Бұдан басқа, аталған елдер өндірісінің жиынтық көлемі әлемдік ЖІӨ-нің 98%-ын құрайды.

ЖБИ 4.0 жаңа әдіснамасына сәйкес бағалау бәсекеге қабілеттіліктің 12 факторына топтастырылған 103 индикатор бойынша жүргізілді, олардың әрқайсысының бірдей салмағы бар (8,3%). Осы факторды ескере отырып, 12 көрсеткіштің кез келгенінде индикаторлардың жақсаруы жалпы елдік рейтингте елдің позициясының өсуіне әсер етуі мүмкін. Индекс бойынша жалпы балл 12 фактор бойынша орташа алынған балдардың сомасы болып табылады. Сонымен қатар, ГИК 4.0 өлшеу. 7 балдық шәкілден 100 балдық шәкілге өтті. Барлық зерттелген елдер бойынша ЖБИ 4.0 орташа көрсеткіші 60,7 балды құрайды, бұл мінсіз жағдайға дейін 40 балл жетпейтіндігін білдіреді.

Ұлттық бәсекеге қабілеттілікті айқындайтын 12 бақылау көрсеткіші мынаны қамтиды:

- Институттар
- Инфраұрылым
- Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар
- Макроэкономикалық тұрақтылық
- Денсаулық
- Білім мен дағдылар
- Тауарлар нарығы
- Еңбек нарығы
- Қаржы жүйесі
- Нарық өлшемі
- Бизнестің динамикалығы
- Инновациялық әлеует.

ЖБИ 4.0 статистикалық деректерді пайдалануға баса назар аударады, олардың үлес салмағы 30%-дан 70%-ға дейін ұлғайды, бұл ретте сауалнамалық

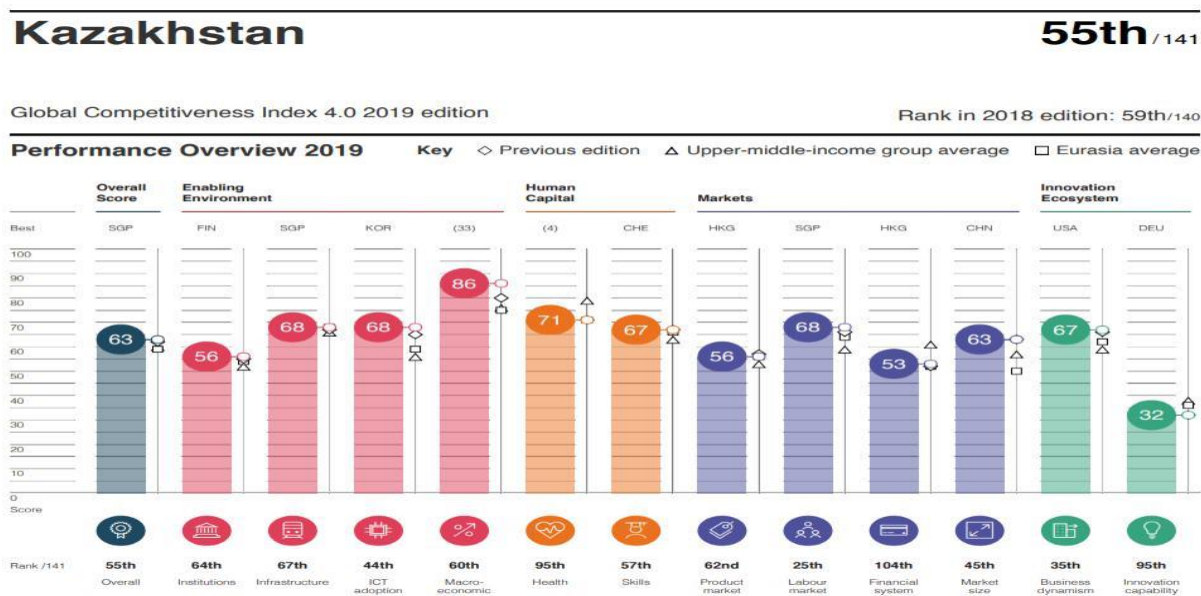
көрсеткіштердің үлес салмағы 70%-дан 30%-ға дейін төмендеді, бұл компаниялар басшыларының сауалнамалары нәтижелеріне сәйкес нарықтағы жағдайды бағалау кезінде субъективтілік деңгейінің төмендеуіне байланысты оң өзгеріс болып табылады.

2019 жылдың соңғы зерттеулер нәтижелеріне сәйкес Сингапур барлық қарастырылған экономикалардың ішінде ЖБИ 4.0 (100-ден 84,8 балл) көрсеткішінің ең жоғары мәнін алды. G20 елдерінің арасында бірінші ондыққа АҚШ (2-орын), Жапония (6), Германия (7) және Ұлыбритания (9) кірді. Ағымдағы жағдайда елдердің экономикасын қалпына келтіру қарқыны мен жолдары өте маңызды болады, олар да қуатты соққы астында болды.

Әдіснаманы жаңарту жалпы рейтингтегі Қазақстанның позициясына оң әсер еткенін атап өту қажет. Сонымен қатар, 2019 жылғы соңғы нәтижелердің табыстылығын елдегі істің нақты жақсаруымен емес, басқа елдердің бәсекеге қабілеттілігінің нашарлауымен байланыстырған сараптамалық көзқарасты ескеру қажет.²

2019 жылғы қазанда алынған зерттеудің соңғы өзекті деректеріне сәйкес, Қазақстан 55-орынға ие болды): 141 елдің ішінде өз позициясын 4-орынға жақсартып (100-ден 62,9 балл, +2018 жылмен салыстырғанда 1,1 балл)

5-сурет. Ел 43-орында тұрған Ресей Федерациясына ғана жол беріп, ТМД елдері арасында екінші орынды иеленді.

5-сурет – 2019 жылғы Жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексындағы Қазақстанның позициялары

Жалпы, 2018 жылмен салыстырғанда 5 фактор: «Инфрақұрылым», «Макроэкономикалық тұрақтылық», «Денсаулық», «Еңбек нарығы», «Бизнестің

Klaus Schwab, World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2019, p. 8-13

орын), білікті қызметкерлердің жеңілдігі (81 орын), қызметкерлердің құқықтары (93 орын), менеджменттің кәсібилігі (105 орын).

Қазақстанның ең әлсіз позициялары бар топ-10 индикаторға кіргендер:

«Баспасөз еркіндігі» (129 орын).

«Қоршаған орта саласындағы қолданыстағы шарттар» (126 орын).

«Кластерлердің дамуы» (122 орын).

«Банктердің сенімділігі» (121 орын).

«Инфляция» (119 орын).

«Тауарлар мен қызметтер импорты» (116 орын).

«Кісі өлтіру саны» (113 орын).

«Сыбайлас жемқорлықты қабылдау» (107-орын).

«Менеджменттің кәсібилігі» (105 орын).

«Тарифтердің күрделілігі» (104 орын).

Тізім түбегейлі өзгерістерді талап ететін бірқатар өзара байланысты проблемалық нүктелердің жиынтығынан тұратын көрнекі көрініс болып табылады. Реформалардың жаңа кезеңінің басты ерекшелігі елдегі көптеген процестерді оңтайландыруға көмектесетін күрделі емес, стандартты емес шешімдер қабылдау болуы тиіс.

Компания басшыларының сауалнамаларына сәйкес Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін тежейтін неғұрлым проблемалық факторларға полиция қызметтерінің сенімсіздігі, сот жүйесінің жеткіліксіз тәуелсіздігі, сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі, жол сапасының төмен деңгейі, тарифтердің күрделілігі, ШОБ-ты қаржыландыруға қол жеткізу проблемалары, сондай-ақ жеткілікті білімді жұмыс күші және кәсіптік-техникалық білім берудің төмен деңгейі жатқызылған.

ҚР позицияларын талдау

Бәсекеге қабілеттілікті бағалау жекелеген компаниялардың ғана емес, тұтастай алғанда ұлттық экономиканың дамуына елеулі әсер ететін маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады.

Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін төмендететін негізгі факторлардың ішінде **«Қаржы жүйесі» – 104 орында, «Денсаулық» - 95 орында және «Инновациялық әлеует» - 95 орында** қалып отыр. Бұл факторлар бірнеше жыл бойы елдің әлсіз буыны болып қала береді, бұл оларды осы факторлар шеңберінде ғана емес, жалпы алғанда даму деңгейіне экономикалық өсу қарқыны тәуелді саяси жүйе шеңберінде жүйелі талдау қажеттігін білдіреді.

Әлемге коронавирустық инфекция түрінде ұсынылған сын-қатер мемлекеттік құрылғының «әлсіз» жақтарын растап, бір мезгілде теңселтіп жіберді. Іс жүзінде талданатын барлық индикаторлар өзара байланысты және еліміздегі қазіргі жағдай олардың беріктігіне өзіндік «тест» болып табылатынын атап өту маңызды. Топтастырылған талдау көптеген салалардың дамуына басты кедергі еліміздің инновациялық әлеуетінің әлсіз дамуы болып табылады деген қорытындыға келуге мүмкіндік береді. **Бұл сектор «Төртінші өнеркәсіптік революциямен»**

байланысты инновацияға инвестицияларды дамытуда маңызды рөл атқарады.

Инновациялық әлеует (Қазақстан бойынша орташа балл 100-ден 32)

Қазіргі әлемде инновациялық әлеуеттің даму деңгейі елдің экономикалық дамуына үлкен әсер етеді. Осыған байланысты, инновациялық белсенділік мәселесі басым болып қала береді және елдің жаһандық экономикадағы бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Қазақстанда инновациялардың даму қарқыны әлемдік деңгейден едәуір артта қалып отыр. Өткен жылы Қазақстан 2018 жылмен салыстырғанда 8 сатыға төмен түсіп, бәсекеге қабілеттілік рейтингінде 95-орынға ие болды. Бұл фактор (инновациялық әлеует) 10 индикатордан тұрады және 1 индикатордан (***зерттеу институттарының сапасы, 82 орын, +2 позиция***) басқа барлық индикатор бойынша жағдайдың нашарлауы байқалады:

«Кластерлердің дамуы» 122 орын, -2);

«Дәйексөзді жарияланымдар» (111 орын, -1);

«ҒЗТКЖ-ға арналған шығындар» (101 орын, -7);

«Тауар таңбасын тіркеуге өтінімдер» (96 орын, -2);

«Халықаралық бірлескен өнертабыстар» (93 орын, -8);

«Патентке өтінім» (78 орын, -1);

«Сатып алушылардың азғыруы» (68 орын, -15);

«Көпжақты ынтымақтастық» (63 орын, -3);

«Персоналдың әртүрлілігі» (58 орын, -8). *Жалпы, елдің инновациялық әлеуеті ДЭФ әдіснамасына сәйкес 100 балдың 32 балына бағаланады, бұл елдің әлеуетті мүмкіндіктерін тек үштен бір бөлігі ғана пайдаланатынын көрсетеді.*

Бұл рейтингтерде Швейцария, Швеция, АҚШ, Нидерланды, Сингапур, Гонконг және Ұлыбритания алдыңғы қатарда. Халықаралық елдердің тәжірибесіне сүйенсек білім беру, өнеркәсіп және ғылым саласында шаралар қабылданғаннан кейін нәтижелілік айқын болады. Сондай-ақ елдегі инновациялық климат және жалпы инфрақұрылымның даму деңгейі де маңызды факторға ие.

Елдің ғылыми-технологиялық әлеуетінің әлсіреуіне бірқатар факторлар әсер етті, олардың ішінде мыналарды атап өтуге болады:

ғылыми-технологиялық дамудың стратегиялық маңызды бағыттарындағы зерттеулерді біртіндеп қысқарту;

ғылыми нәтижелерге сұраныстың төмендеуі;

білім беру деңгейінің төмендеуі;

кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің төмендеуі;

білікті мамандардың шетелге кетуі (2019 жылғы деректер бойынша соңғы 7 жылда Қазақстаннан 300 мыңға жуық адам кеткен) 4.

Ұсынылған проблемаларға сүйене отырып, Қазақстандағы инновациялық әлеуетті тежейтін бірнеше факторларды бөліп көрсетуге болады:

мемлекеттік инновациялық саясатты іске асырудағы дәйектіліктің жеткіліксіздігі. Ғылыми ұйымдардың қызметін талдау инновациялық өнімді әзірлеу жөніндегі жобалардың көпшілігі ғылыми-техникалық тапсырыстарды емес, бастамашылық әзірлемелер болып табылатынын көрсетті, яғни әзірлеушілер қандай да бір өнімді өздері ойлап табады және кейіннен мемлекеттік қолдаусыз, осы өнертабыстарды қолдануды іздеуге және сатып алушыларды табуға мәжбүр.

2015 жылы барлығы 8,1% деңгейінде болған кәсіпорындардың инновациялық белсенділігінің төмен деңгейі⁵. Көп жағдайда мұндай нәтиже белсенді емес инновациялық кәсіпкерлікпен ғана емес, сондай-ақ шетелдік технологияларды имитациялауды, өнімдерді көшіруді және өз әзірлемелерінің орнына олардың жаппай өндірісін болжайтын дұрыс таңдалмаған «қуып жетуші» стратегиямен байланысты;⁴

жоғары білікті техникалық кадрлардың тапшылығы. 2017 жылы республикада ғылыми зерттеулер мен әзірлемелерді орындайтын 386 ұйым жұмыс істеді, персоналдың жалпы саны 22081 адам, оның ішінде зерттеушілер – 17205 адам. Бесжылдық ішінде қызметкерлердің ең көп саны тіркелген 2014 жылмен салыстырғанда 2017 жылы персонал саны 3,7 мың адамға төмендеді.⁵

инновациялық инфрақұрылымның, зертханалық-зерттеу базасының төмен деңгейі, қазіргі заманғы аспаптар мен жабдықтардың жетіспеушілігі. Сондай-ақ, жабдықтар бар мамандар осы жабдықтарға қатысты білімі мен нұсқауларын білмейді.

ғылым мен өндіріс арасындағы келісімнің болмауы. Мемлекеттік тапсырыс бизнестің қажеттіліктерімен тікелей байланысты емес және оны мемлекеттік органдар дербес айқындайды. Бұл ғылым мен кәсіпорындар арасындағы байланыстың жоқтығын білдіреді.

ҒЗТКЖ-ны жеткіліксіз қаржыландыру. 2018 жылы ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды (ҒЗТКЖ) қаржыландыру 99,7 млрд.теңгеге жетті. Егер шет елдердің тәжірибесіне сүйенетін болсақ, ҒЗТКЖ-ға кететін шығындар 0,1% - ға ұлғайған кезде ұзақ мерзімді перспективада ЖІӨ-нің өсуі 1,2%-ға жетуі мүмкін. Қазақстанда ЖІӨ-ден ҒЗТКЖ-ға шығындар үлесі біртіндеп төмендеп, үлесі 0,3%-дан 0,17% - ға дейін төмендегенін атап өту қажет. Салыстыру үшін: дамыған елдерде көрсеткіш 0,5%-дан 4,3-ке дейін ауытқиды.

ТЖ режимі елдегі цифрландыруды дамыту мәселесін ашып берді. Отандық білім берудің қашықтықтан оқытуға бір мезгілде көшуі, мемлекеттік органдар мен бизнес өкілдерінің қызметін «қашықтан» режимге көшіру, Мемлекеттік

https://forbes.kz/process/expertise/iz_kazahstana_uezjayut_luchshie_uezjayut_i_budut_uezjat/
<https://articlekz.com/article/15196>

әлеуметтік көмек алу процестері және коронавирустық инфекцияның пандемиясымен байланысты басқа да мәжбүрлі шаралар осы бағыттағы теріс өзгерістерді айтарлықтай жандандырды. Цифрландыру проблемалары жұртшылық тарапынан да, сарапшылар қауымдастығы мен билік өкілдері тарапынан да қатаң сынға ұшырады.

Басты наразылық:

интернет жылдамдығының төмендігі;

мемлекеттік ақпараттық ресурстар мен электрондық қызметтердің жұмыс істеуіндегі іркілістер;

«көпірме» стартаптар жетістіктері мен инновациялық серпілістер болды.

Үлкен инвестициялар мен оң есептілік кезінде елеулі нәтижелердің болмауы жұртшылықтың ерекше наразылығын тудырды: пайдаланушылар 2018-2022 жылдар кезеңінде «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасына 141 млрд. теңгеден астам қаражат бөлінгені туралы деректерді келтірді. Бұл ретте Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының жалпы экономикалық тиімділігі 714,3 млрд. теңгені құрағаны туралы есеп берді.

Қазақстанда инновациялық әлеует бағыты бойынша индексті жақсарту үшін мемлекеттің қолдауы қажет, атап айтқанда:

технологиялық интеграция мен адами капиталға инвестициялар арасындағы теңгерімді іздеу, бұл еңбек өнімділігін арттыру үшін өте маңызды болады;

мемлекеттің инновациялық ғылыми зерттеулер кластерін қолдау;

ғылымның өндіріспен байланысын күшейтуге ықпал ететін тиісті заңдар, жеңілдіктер арқылы инновациялық қызметті дамытуға жағдай жасау және ынталандыру;

еліміздің ЖОО мен ғылыми-зерттеу институттарының әлемдік ғылымға кірігуі үшін жағдай жасау;

ғылыми кадрларды материалдық ынталандыру;

жеке бизнестің мемлекеттік әріптестік фокуссында ғылыми-қолданбалы зерттеулерді қаржыландыруы үшін тиімді жағдайлар жасау;

зияткерлік меншікті қорғауды арттыру үшін жағдай жасау;

жобалар мен ұйымдарды басқарудың қазіргі заманғы әдістерін, жалпы білім мен ақпараттық бағдарды әзірлеу.

Қаржы жүйесі (Қазақстан бойынша орташа балл-100-ден 53,1)

Рейтингтегі төмен позицияларды (104 позиция) сарапшылар жеке секторға кредит берудің (ЖІӨ-нің 33,5%) және өмірді сақтандыруды және сақтандырудың басқа да түрлерін қоса алғанда сақтандыру сыйлықақыларының төмен көлемдерімен (ЖІӨ-ге 0,6%), сондай-ақ қор нарығын қамтудың төмен деңгейімен (нарықтық капиталдандыру) байланыстырады, өйткені биржада тіркелген отандық компаниялардың жалпы құны Қазақстанда ЖІӨ-нің 25,4% - ын құрайды.

Бұдан басқа, кәсіпорындар басшыларының сауалнамасына сәйкес Қазақстанда шағын және орта кәсіпорындар үшін қаржы ресурстарына (рейтингтегі 87 позиция) және венчурлік капиталға (рейтингтегі 89 позиция) қол

жеткізу шектеулі болып қалуда, ал банктердің сенімділігі төмен деңгейде (121 позиция) бағаланады.

Бұл фактор (қаржы жүйесі) 9 индикатордан тұрады, оның 3 – і сауалнамаға және 6-ы статистикалық деректерге негізделген.

9 индикатордың ішінде келесі индикаторлардың жақсаруы байқалады:

«ШОБ қаржыландыру» (87 орын, +6);

«Венчурлық капиталдың қолжетімділігі» (89 орын, +1);

«Нарықтық капиталдандыру» (68 орын, +14);

«Кредиттік алшақтық» (1 орын, +23).

Қалған 5 Индикатор бойынша нашарлау байқалады:

«Банктердің сенімділігі» (121 орын, -1);

«Сақтандыру сыйлықақылары» (113 орын, -2);

«Жұмыс істемейтін кредиттер» (103 орын, -21);

«Жеке секторға ішкі кредит» (93 орын, -2);

«Банктердің нормативтік капиталының коэффициенті» (55 орын, -6) 10.6

Қаржы секторындағы жағдайды объективті бағалау үшін бүгінгі күні қаржы жүйесін дамытудың негізгі тежеуші факторлары ретінде әрекет ететін барлық проблемалық тораптарды белгілеу маңызды:

ШОБ өкілдерін қорғау бойынша жүйелі тәсілдің болмауы. Болжамдарға сәйкес Қазақстанда шағын және орта бизнес саласында 1,5 млн. адам карантинге байланысты жұмысынан айрылуы мүмкін, ірі бизнесте 2 млн. жуық адам жұмысын жоғалтуы мүмкін.7. Бизнесті және халықты одан әрі экономикалық шығыстардан қорғау бойынша жүйелі талдаудың болмауы.

Халықтың екінші деңгейлі банктерге сенімінің төмен деңгейі. Іс жүзінде барлық банктердің қызмет көрсету деңгейіне наразылықтардың өсуі байқалуда айқалады.

Нарықтық бәсекелестікті дамыту үшін қолайлы жағдайлардың болмауы, ауыл шаруашылығын нашар қолдау.

Әр түрлі бағалаулар бойынша қызметтер секторындағы құлдырау 70%-дан 95%-ға дейін құрайды және осыған байланысты жастар арасындағы жұмыссыздық деңгейінің өсуі.

Барлық ресурстар мен энергия бағасының өсуінен көрінетін әлемдік инфляцияның күшеюі.

Агломерациялардың импортты алмастыратын өнеркәсібінің бастау алған өсуін бұзатын қаржы дағдарысы артта қалған өңірлердің әлсіз дамыған өнеркәсібі үшін қатерлі емес, ал мұнай-газ өндіруші өңірлерге барынша әсер етеді.

Өзін - өзі жұмыспен қамтудың өте жоғары деңгейі, бұл орта және әлсіз дамыған өңірлердің еңбек нарықтарының проблемаларын көрсетеді. Өңірлік еңбек нарықтарының жай-күйін жұмыссыздық деңгейінің аз ақпараттық

10 Klaus Schwab, World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2019, p. 316

<https://zonakz.net/2020/04/29/15-mln-chelovek-v-sfere-msb-mogut-poteryat-rabotu-iz-za-karantina-v-kazaxstane-ekspert/>

көрсеткіші арқылы бағалау мүмкін емес, ол 4,8 деңгейінде сақталады¹². Неғұрлым дәл көріністі көпшілік ауыл халқының жасырын жұмыссыздығын көрсететін өзін-өзі жұмыспен қамтылу деңгейі көрсетеді.

Көптеген өңірлердің инновациялық дамуының төмен мүмкіндіктері.

Жағдайды жақсарту үшін ұсынылған проблемалар кешенін негізге ала отырып мыналар ұсынылады:

цифрлық сервистерді жетілдіруді жалғастыру: атап айтқанда, қашықтықтан оқыту жүйесі, қашықтан байланыс жүйесі, қашықтықтан басқару жүйесі;

елдің 2050 жылға дейінгі әлеуметтік даму тұжырымдамасының тиімділігін барынша күшейту, оның басты мақсаты мен негізгі ұлттық басымдығы адамның материалдық, зияткерлік және рухани әлеуетін дамыту болуы тиіс. Тұжырымдама тек декларативті құжат емес, шешім қабылдауда басшылыққа алу үшін тиімді құрал болуы тиіс;

жаңа форматтағы экономикалық стратегияларды елдің стратегиялық даму бағдарламаларын әзірлеудің ескі тетігіне сапалы тәуекел-менеджментке сүйеніп, жаңа тәсілдерді енгізу арқылы әзірлеу;

компанияларды тиімділікті арттыруға ынталандыру, прогрессивті өнімдерге сұраныстың ерте кезеңінде туындауын ынталандыру, тікелей ынтымақтастықты шектеу және монополияға қарсы заңнамалық нормаларды енгізу арқылы мамандандырылған факторларды құруға және жергілікті бәсекелестікті ынталандыруға күш-жігерді шоғырландыру;

ҮЕҰ мен мемлекеттік органдар арасындағы әлеуметтік әріптестікті кеңейту, волонтерлер қозғалысын дамытуды ынталандыру, халықтың қорғалмаған топтарына әлеуметтік көмек көрсетуде қайырымдылық дәстүрі;

шағын және орта бизнеске (кепілсіз кредит беру) және жеке орта бизнеске көмек көрсету нормаларын бөлу есебінен елдің ішкі нарығының дамуына ықпал ете отырып, шағын және орта бизнестің қолайлы дамуы үшін жағдай жасау;

барлық қала құраушы кәсіпорындар мен қаржы институттары арасында есеп комитетінің транспаренттік аудиті жолымен бюджет қаражатын мақсатсыз пайдалануды болдырмау;

жұмыспен қамтылмаған халықты кәсіптік оқыту және кәсіби бағдар беру жүйесін дамыту;

орталық және жергілікті атқарушы билік органдарының, жұмыс берушілердің, лауазымды адамдардың азаматтардың денсаулығын нығайту мен қорғауды қамтамасыз ететін жағдайлар жасағаны үшін жауапкершілігін арттыру;

медицина және фармацевтика қызметкерлерінің, сондай-ақ медициналық және фармацевтикалық қызметпен айналысуға құқығы бар адамдардың азаматтардың денсаулығына келтірілген зиян үшін жауапкершілігін арттыру;

¹² <https://www.zakon.kz/5007350-bezrobotitsa-v-kazahstane-neznachitelno.html>

адам капиталының өсуімен ұштастыра отырып, экономиканың жоғары технологиялық салаларының өсуін ынталандыратындай табыстарды бөлудің салааралық және әлеуметтік моделін қайта құру;

әлеуметтік саясаттың ресурстық базасын, ең алдымен, ЖІӨ-нің сапалы өсуі есебінен кеңейту. ЖІӨ-дегі әлеуметтік шығыстардың жоғары үлесін қамтамасыз ету, басым міндеттерді бөле отырып, жекелеген баптар бойынша осы шығыстарды оңтайландыру;

мемлекеттік органдарда ғана емес, бизнес секторында мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жұмыс орындарын қамтамасыз ету үшін жағдай жасау;

қаржы, салық саясаты, стратегиялық коммуникациялар және т. б. саласындағы елдегі барлық ағымдағы процестерге транспарентті және өзекті мониторинг және талдау жүргізуге мүмкіндік беретін Қазақстандағы бизнес-климатты жүйелі талдау үшін әдіснаманы әзірлеу

Осылайша, мемлекеттік басымдықтар жүйесіндегі әлеуметтік саясаттың орнын да, оның тұжырымдамасын да, демек, іске асырудың нысандары мен әдістерін қайта қарау қажет. Болашақта дамудың ұзақ мерзімді стратегияларын әзірлеуді жоспарлау кезінде елдің ұлттық қауіпсіздігі үшін нақты және әлеуетті тәуекелдердің барлық факторларын ескеру қажет. Экономиканың барлық секторларының деректерін сапалы талдау ғана саяси жүйенің жақсы жағына өзгеруіне елеулі түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда ішкі туризмді дамыту перспективаларына ерекше назар аудару қажет. Туризм саласында қалыптасқан жағдайды талдау Қазақстанда туризмнің тұтас жүйесі жоқ екенін көрсетеді. Қазақстандық ішкі туризмді дамыту бірқатар теріс факторлармен тежеледі, бұл халықтың шығу туризміне бағдарлануына алып келеді. Елдің және оның жекелеген өңірлерінің туристік сала ретінде кешенді қарауының жоқтығы тек туристер үшін ғана емес, жергілікті тұрғындардың мүддесінде де экологиялық және әлеуметтік бағдарлы болуы мүмкін объектілерді дамытуда кері әсер береді. Шетелдік туристер үшін кіруді жабу туралы шешім қабылдаған көптеген елдердің ағымдағы экономикалық жағдайы орта мерзімді перспективада ішкі туризм кластерін дамыту үшін қолайлы орта жасайды. Бүгінгі таңда басты міндет пайда әкелетін және қажетті кәсіби негізге қойылатын тұтас экономикалық сала ретінде туристік кластерлерді дамытуға ықпал ететін жолдарды әзірлеу болып табылады.

Қазақстандағы туризм экономикалық қызмет түрлерінің бірі ретінде бейінді мемлекеттік құрылымдар күтетін табыс әкелмейтіндігін нақты бағалау қажет. Бұл ретте ішкі туризмнің ресурстық базасын жақсарта отырып, дұрыс және ұтымды бағытта жақсы табыс әкеле алатын саланың мүмкіндіктерін азайтудың да қажеті жоқ.

Денсаулық (орташа балл – 100-ден 71)

Бұл фактор салауатты өмір сүрудің күтілетін ұзақтығымен айқындалатын бір ғана индикатормен бағаланады. Қазақстанда салауатты өмір сүрудің орташа күтілетін ұзақтығы 62,7 жылды құрайды, ал ТОП-30 елдерінде орта есеппен 70 жастан жоғары.

«Салауатты өмір сүру ұзақтығы» индикаторы бойынша жақсару байқалады (94 орын, +2). Бұл индикатор бүкіл рейтингтің ең **әлсіз индикаторларының бірі қатарына** кіреді. Қазақстанда эпидемия өз медициналық өнімдерін, жабдықтарды және дәрілік препараттардың айтарлықтай мөлшерін өндірудің болмауына байланысты елдің өте осал екендігін көрсетті.

Бұл жағдайда басты «ауырсыну нүктесі» Қазақстанның дәрілік заттар мен медициналық құрал-жабдықтарға импортқа тәуелділігін белгілеуге болады, бұл сайып келгенде халықтың өмір сүру ұзақтығына ғана емес, жалпы өмір сүру деңгейіне де әсер етеді.

Ағымдағы жылы денсаулық сақтау жүйесінің міндетті медициналық сақтандыру жүйесінің (МӘМС) форматына көшуіне қарамастан, Қазақстанда де-факто халықтың әлеуметтік қажеттіліктері деңгейінің оларды сапалы медициналық қызмет көрсетумен қанағаттандыру мүмкіндігімен теңгерімсіздігі қалып отыр, ал ұлт денсаулығы өсудің қозғаушы күші елдің еңбек әлеуеті болып табылатын әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі бағыты.

Барлығына қажетті медициналық көмекті тегін ұсыну мүмкіндігінің болмауына байланысты халықтың қалың жігі үшін сапалы медициналық көмекке қол жетімділіктің төмендеуі, ақылы медициналық қызметтер көлемінің өсуі және бейресми төлемдер практикасын кеңейту орын алуда. Мұндай жағдайда, әдетте, халықтың аз қамтылған топтары зардап шегеді.

Елдің медицина және фармацевтика өнеркәсібінің өндірістік күштерінің жеткіліксіз дамуы дамыған елдерге технологиялық тәуелділікке байланысты болып отыр. Нәтижесінде, өзінің дамыған фармацевтикалық өндірісінің болмауы қазақстандық көздерден шетелдік фармацевтикалық фирмаларды қаржыландыруды көздейтін әлеуметтік маңызы бар проблемаға айналады.

Елімізде өндірілетін инновациялық препараттардың үлесі 2016 жылы 5,0 - 10,0%-дан аспайды. Бұл бірінші кезекте, Қазақстанда перспективалы ретінде бөлінген үш кәсіпорында ғана өзінің ғылыми-зерттеу зертханалары бар және тиісінше инновациялық белсенділікті олар жоғары және өте жоғары деп бағалайтынымен байланысты. Қазақстанда басым бөлігінде инновациялық өнім емес, дженериктер өндіреді, яғни отандық өндірушілердің өнім портфельдерінің негізгі бөлігін рентабельділігі төмен препараттар (алмастырғыштар) құрайды, бұл фармацевтикалық өнім өндірушілерге өз технологияларын дамытуға және зерттеуге және әзірлеуге мүмкіндік бермейді.

Сонымен қатар, елімізде дәрілік заттардың қауіпсіздігіне, тиімділігіне және сапасына мемлекеттік бақылау жеткілікті түрде жүзеге асырылмайды. Кейбір бағалаулар бойынша фармацевтикалық өнімнің заңды айналымы көлемімен теңескен дәрілік заттарды контрабандалық әкелу көлемі өсуде. Бұл жағдай ресми фармацевтикалық өнімді өндірушілердің де, импорттаушылардың да қызметіне теріс әсер етеді. Тұтастай алғанда, мемлекет фармацевтикалық нарыққа әлсіз әсер етеді, бұл саладағы басқару сатыларының бұзылуына тікелей байланысты.

Тегін медициналық көмек көрсету саясатын іске асыру негізінде медициналық қызметтерді көрсетудің жоғары сапасына жету үшін мыналарды қамтитын бірқатар міндеттер қатарын шешу қажет:

Институционалдық-құқықтық шаралар:

қауіпсіз медициналық көмек көрсету, пациенттердің қауіпсіздік деңгейін және емдеу-диагностикалық процесте дәрігерлердің жауапкершілігін арттыру саласындағы нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру;

дәрілік, технологиялық құралдармен толықтыруды арттыру үшін ұйымдық, ғылыми-техникалық инфрақұрылым құру, бұл өз өндіргіш күштері есебінен ішкі нарықтағы қазақстандық өндірушілер үлесінің өсуін қамтамасыз етеді. Қарапайым дәрілік нысандар мен субстанцияларды дайындаудан қазіргі заманғы дайын дәрілік нысандарға көшуге мүмкіндік беретін жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды жаңғырту қажет;

тиімділігі дәлелденген медициналық технологияларды қолдану, емдеу процесіне стандартталған тәсіл.

Рәсімдік-функционалдық шаралар:

қауіпсіз медициналық көмек мәселелерінде дәрігерлер мен орта медициналық персоналдың құзыреттілік деңгейін арттыру, пациенттердің қауіпсіз медициналық көмек саласында хабардар болу деңгейін арттыру;

кателердің қаупін барынша төмендете отырып ауруларды диагностикалау әдістемелеріне қойылатын талаптарды арттыру. Ауруларды диагностикалау мен емдеу стандарттарын енгізу талап етіледі;

медициналық көмектің баламалы мекемелерінің қолжетімділігін арттыру;

үздіксіз кәсіптік білім беру принципін енгізу арқылы біліктілікті арттыру курстарынан міндетті түрде өту медицина қызметкерлерін даярлаудың шарты болуы тиіс.

Ұйымдық-әдістемелік шаралар:

дәрілік заттарды беру, тағайындау, мөлшерлеу, таңбалау және сақтау қағидалары мен рәсімдерін әзірлеу, сондай-ақ жоғары қауіпті дәрі-дәрмектердің тізімін анықтау жолымен медициналық ұйымдарда дәрілік қауіпсіздіктің құрылымдалған жүйесін жетілдіру;

медицина қызметкерлерінің де, пациенттердің де жауапкершілігі көрсетілетін дәрілік заттарды қауіпсіз қолдану жөніндегі құжаттарды әзірлеу және енгізу, бұл емдеу процесінің объектісі мен субъектісін толық көлемде қауіпсіздендіруге мүмкіндік береді;

денсаулық сақтау жүйесінде, әсіресе фармацевтикалық білім беру жүйесінде оқыту деңгейін арттыру.

Қауіпсіз медициналық көмекті қамтамасыз ету саласындағы денсаулық сақтау жүйесі қызметінің басты принциптері кәсібилік пен медициналық көмек көрсетудегі жауапкершіліктің жоғары деңгейі болуы тиіс.

ҚАРТ АДАМДАРДЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫНЫҢ ИНДЕКСІ (THE GLOBAL AGEWATCH INDEX)

Қазіргі жағдайда бүкіл әлемде өмір сүру ұзақтығының ұлғаю үрдісі байқалады, қарт адамдар саны өсуде. Ең алдымен, бұл экономикалық дамыған елдерде байқалады және олардың мемлекеттік саясаттарында – зейнетақы заңнамасында, зейнетақы жасын қайта қарауда көрініс табады, қарт адамдардың ерекше қажеттіліктерін ескере отырып, денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру және әлеуметтік саланың басқа да қызметтері өзгертіледі және бейімделеді. Халықтың қартаюуы-бұл экономикаға, қоғам құрылымына, денсаулық сақтау жүйесіне әсер ететін процесс. Мысалы, Еуропаның бес тұрғынының бірі - жастан асқан адам.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жас ерекшелігіне сәйкес градация мынадай: 25–тен 44–ке дейін – жас жас, 44–тен 60–қа дейін-орта жас, 60-тан 75-ке дейін - егде жас, 75-тен 90-ға дейін - қарт жас, 90-дан жоғары - ұзақ өмір сүрушілер.

Аға буын үшін лайықты өмір сүру мәселесі мемлекеттің тұрақты дамуының маңызды индикаторларының бірі болып табылады. Халықаралық үкіметтік емес HelpAge International ұйымы БҰҰ-ның халық саласындағы қорымен (ЮНФПА) бірлесіп, әлем елдеріндегі егде адамдардың өмір сүру сапасы мен игілік индексін жыл сайын есептеуді жүргізу 2013 жылы бастамашылық етті және негізгі мақсаты жаһандық ауқымдағы қарт адамдардың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын өлшеу болып табылатын ақпараттың негізгі көздерінің бірі болып табылады.

Жобаның алғашқы тезистері бүкіл әлем бойынша өмір сүру ұзақтығының ұлғаюына байланысты ХХІ ғасырдағы бұрын-соңды болмаған жаһандық демографиялық өзгерістер фактісін мойындауға негізделген. 2050 жылға қарай 60 жастан асқан адамдар саны 2015 жылғы 12,3%-ға (901 миллион адам) қарсы әлем халқының жалпы санының 21,5% - ын (2,092 миллиард адам) құрайды деп болжанған¹⁰. Бұл ретте болжамдар бойынша санының неғұрлым маңызды және қарқынды өсуі дамушы әлемде атап өтіледі: Азия өңіріне егде жастағы адамдардың ең көп саны тура келеді.

Сонымен қатар, жоба авторлары әлі күнге дейін халықаралық деңгейде салыстырылатын егде адамдардың жағдайы туралы деректер бұрынғысынша шектеулі болғандықтан, қандай да бір елдерде олар үшін өмір сүру жағдайларының қаншалықты қолайлы екенін көрсететін қандай да бір халықаралық үлгі жоқ екенін мойындайды.

Жоба сарапшыларының ойынша, зерттеу егде адамдардың қоғамдық, экономикалық, мәдени және рухани өмірдегі рөліне назар аударуға ықпал етуі мүмкін.

Әдіснамаға шолу

Жоба ұлттық институттар мен халықаралық ұйымдардан алынатын статистикалық деректер негізінде есептеледі.

14 <https://nonews.co/wp-content/uploads/2018/10/AgeWatch2015.pdf>

Рейтинг әдіснамасы төрт негізгі топқа біріктірілген 13 көрсеткіштің есептеулеріне негізделеді (К қосымша):

Материалдық қамтамасыз ету (табыстың жеткілікті деңгейіне қол жеткізу және оны егде жастағы негізгі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін дербес пайдалану қабілеті).

Денсаулық жағдайы (қарттықтың басталуы физикалық әлсіздікпен, сондай-ақ денсаулық пен мүгедектік жағдайының нашарлау қаупімен байланысты).

Білім және жұмыспен қамту (Қарт адамдардың проблемаларын жеңу қабілетінің элементтері және қабілеттерінің сипаттамалары).

Қолайлы жағдайлар (егде адамдар тәуелсіз және тәуелсіз өмір сүруді таңдау еркіндігіне ие болғысы келеді).

Көрсеткіштердің әрбір тобы бойынша елдерге балмен баға қойылады – 1-ден 100-ге дейін (ондық үлестерді пайдалана отырып) - неғұрлым көп балл болса, соғұрлым осы саладағы ел жоғары бағаланады. Мысалы, индекстің жалпы мәні 25,0 балда елдегі қарт адамдардың әл-ауқаты идеалдан 25,0% (100) ғана құрайтынын білдіреді. Индексті есептеу үшін барлық индикаторлық мәндер оң құндылықтар ретінде көрсетілген (мән неғұрлым жоғары болса, елдің рейтингі соғұрлым жоғары болады). Әрбір көрсеткіштің мәні «нормаланған» мәндерде (X_n) көрсетіледі. Ең төменгі және ең жоғарғы мәндер (x_{min} және x_{max}) теңдеуді пайдалану кезінде 0 мен 100 арасындағы әрбір нақты көрсеткіштерді ($X_{факт}$) қалыпқа келтіру үшін қолданылады:

$$X_n = (X_{факт} - X_{min}) / (X_{max} - X_{min}) \quad (1)$$

Жеке көрсеткіштің геометриялық орташа мәні әр домен шегінде есептеледі. Бұл нәтижелер 4 нақты индекстер доменін береді. Бұл ретте салмақ бір домен шегінде әрбір көрсеткіш үшін тағайындалады және әрдайым бірдей емес.

Жалпы Индекс орташа геометриялық төрт облыс ретінде есептеледі және сол немесе өзге елдің мінсіз мәнге қаншалықты жақын екенін көрсетеді.

Зейнеткерлердің өмір сүру деңгейі бойынша елдер рейтингісінің соңғы версиясының нәтижелері бойынша тұруға барынша қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету бойынша *top-5 елге* Швейцария (90,1 балл), Норвегия (89,3 балл), Швеция (84,4 балл), Германия (84,3 балл), Канада (84,0 балл) кірді. Бұл тізімді Пәкістан (12,7 балл), Палестина (12,3 балл), Мозамбик (4,5 балл), Малави (4,1 балл), Ауғанстан (3,6 балл) аяқтайды.

Жалпы алғанда, рейтинг Солтүстік, Батыс Еуропада, Солтүстік Америкада және Оңтүстік Шығыс Азия мен Латын Америкасының кейбір елдерінде қарттық үшін қолайлы жағдай жасалғанын көрсетеді.

Барлық елдер қарт адамдардың мүмкіндіктерін, игілігі мен тәуелсіздігін қолдауға бағытталған ойластырылған әлеуметтік және экономикалық саясатпен ерекшеленеді. Олар әлеуметтік зейнетақыларды және денсаулық сақтау қызметтеріне жақсартылған қолжетімділікті, сондай-ақ қартаю проблемалары бойынша іс-қимыл жоспарларын ұсына отырып, әлеуметтік қамсыздандырудың тұрақты саясатына ие.

Индекс келесі аспектілер бойынша пайдалы екенін атап өткен жөн:
қарт адамдардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктері туралы түсініктерді кеңейтеді;

қарт адамдардың әл-ауқатының индексін құруға адами даму әдіснамасын жаңашыл қолдануды қамтиды;

егде адамдардың экономикалық және әлеуметтік өмірінің негізгі салаларын бағалайды және авторлардың ойынша ұлттық және халықаралық деңгейде гендерлік саясат саласында шешімдер қабылдау үшін негіз болуы тиіс.

әрбір мемлекеттің өз позицияларын жақсарту үшін әлеуетін айқындауға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ зерттеудің маңызды қорытындыларының бірі елдің ЖҰӨ қарт адамдардың жақсы өмір сүруіне кепілдік бермейді, сондай-ақ олардың жағдайын жақсарту үшін кедергі болмайды, осылайша әлемнің әр бөлігіндегі елдерге қауіп төндіреді деген тезис болып табылады. Мәселен, кедей елдерде де-факто егде адамдар өмір сүретіндерге қарағанда, бірнеше бай адамдарға қарағанда орта есеппен жақсы өмір сүруі мүмкін. Осылайша, егде жастағы азаматтардың өмір сүру деңгейін арттыруға елдің экономикалық өсуі ғана емес, геронтология саласындағы сауатты менеджмент де әсер етеді.

Бүгінгі таңда *жобаның маңызды кемшілігі 2015 жылдан бастап зерттеу нәтижелерінің болмауы болып табылады, бұл 2019 жылдың аяғы мен 2020 жылдың басынан бастап коронавирустық инфекцияның әлеуметтік-экономикалық процестеріне теңдессіз әсер ету жағдайында* оның өзектілігін айтарлықтай төмендетеді. Аталған зерттеудің мақсаты егде адамдардың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатының көпәспектiлi сипатын қамту, сондай-ақ инфекциялық емес аурулардың алдын алу және емдеу арқылы мерзімінен бұрын өлім-жітімді қысқартуға мүмкіндік беретін құралдарды қамтамасыз ету болып табылады.

Әлемдегі соңғы оқиғалар аясында COVID-19 бүкіл әлем бойынша зерттелген көрсеткіштердің барлық топтарын қайта бағалау және одан әрі стратегияны әзірлеу үшін деректерді өзектендіру қажеттілігі үшін өзіндік индикатор мен әлемдік сын-қатерге айналды. Ағымдағы жағдайдың аса маңызды салдары егде адамдарды жұқтыру қаупіне бейім неғұрлым осал санат ретінде айқындаған дүниежүзілік үрдіс болып табылады. Қытайда коронавирусты жұқтыру жағдайларын ауқымды талдау адам жасы - әлі де күрделі асқынулар қаупін арттыру үшін шешуші фактор екенін көрсетті. 80 жастан асқан әрбір бесінші (18,4%), 20-30 жастағы адамдар арасында шамамен 1%-ы және 40-49 жастағы 4,3%-ы ауруханаға жатқызуды қажет еткендігі анықталды¹¹. Бұдан басқа, аталған зерттеудің нәтижелері бойынша сарапшылар 50 және одан жоғары

<https://news.liga.net/world/news/analiz-3665-sluchaev-covid-19-v-knr-vliyanie-vozrasta-na-smertnost-i-oslojneniya>

<https://www.helppage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Kazakhstan>

жастағы адамды емдеуге жатқызу ықтималдығы 50 жасқа дейінгі адамдарға қарағанда әлдеқайда жоғары екенін мәлімдейді.

Осылайша, қазіргі жағдайда қарт адамдар коронавирусты жұқтыру қаупі бар ең осал топ болып табылады. Созылмалы аурулары бар және жалпы иммундық жүйесі әлсіреген адамдар үшін қауіпті. Басқа да инфекциялық аурулармен зақымдану қаупі бар топқа да егде жастағы адамдар кіретінін атап өту қажет.

Зерттелген елдердің (96 мемлекет) толық қамтылмауы тағы бір маңызды кемшілік болып табылады. Ұлттық және өңірлер бөлігінде шынайы және толық деректердің жетіспеушілігіне байланысты *Қазақстан* бұл тізімде жоқ. Істің осындай жағдайы, әдетте, теріс бағаланады және қарт адамдар оларға тиесілі әлеуметтік қызметтерді алу мүмкіндігінен айырылып, мемлекет назарынан тыс қалуы мүмкін. Көп жағдайда азаматтар қандай да бір қызметтерге деген құқықтары туралы хабардар етілмеген. Мемлекеттік органдардың басты назарында 30-дан 60 жасқа дейінгі адамдар.

Global Agewatch Index жобасы аясында Қазақстан бойынша мынадай жеке ақпарат ұсынылды:

60 жастан кейін күтілетін өмір сүру ұзақтығы бойынша 16 жыл болды (бұл Ресейге қарағанда 8 жылға төмен);

60 жастан кейін салауатты өмір салтын қалыптастыру-13,2 жыл (Ресеймен салыстырғанда 4,7 жылға төмен));

2015 жылы 60 жастан асқан адамдардың үлесі - халықтың жалпы санынан 10,7%-ды құрады;

2050 жылға қарай қарт адамдардың үлесі 18,6-ға дейін өседі деп болжануда¹².

Қарт адамдарға қатысты Қазақстан Республикасының саясаты

Қазақстан үшін халықтың қартаюу процесі-салыстырмалы түрде жаңа және аз зерттелген құбылыс. Оның үстіне, ресми терминологияда «егде жастағы» тұтастай байқалмайды, бұл оны сарапшылар ортасында да, қоғамда да біркелкі емес және бұлыңғыр қабылдау үшін алғышарттар жасайды. Мәселен, егде адамдар бүгінгі күні билік пен қоғамның назарын аудартып отырған вектор болып табылмайды. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жас ерекшелігіне сәйкес егде адам 60-тан 75 жасқа дейінгі адам болып саналады¹³.

Елімізде бірте-бірте демографиялық қартаюудың дүниежүзілік үрдісі болатыны сөзсіз және жыл сайын еңбек және қаржы нарықтарына, тауарлар мен қызметтерге, отбасы құрылымына және әр түрлі буын адамдары арасындағы өзара қарым-қатынастарға әсер ете отырып, үлкен өзектілікке ие болады. БҰҰ мамандары алдағы он жылдықта көптеген елдерге денсаулық сақтау,

17 <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults>

зейнетақымен қамтамасыз ету және әлеуметтік қорғау мемлекеттік жүйелері саласындағы маңызды міндеттерді шешуге тура келетінін ескертеді.

Елімізде зейнетақымен қамсыздандыру, мемлекеттік әлеуметтік жәрдемақы жүйесін және мүгедектігіне, асыраушысынан айырылуына және т.б. байланысты әлеуметтік сақтандыруды қамтитын қарт тұрғындарды әлеуметтік қамтамасыз етудің көп деңгейлі жүйесі қалыптасқанын атап өту қажет.

Дегенмен, экономикалық мағынада адамдардың бұл санатын қоғам бүгінгі күні мемлекеттің иығына қосымша әлеуметтік жүктеме ретінде қабылдайды.

Негізгі проблемалық тораптар ретінде бүгінгі күні мыналарды атап өтуге болады:

Әлеуметтік-экономикалық факторлар:

көп жағдайда халықтың экономикалық белсенді бөлігіне бағдарланған еңбек нарығының (еңбек жағдайларының) жетілмегендігі;

жасы бойынша жасырын кемсітушілік (эйджизм) фактілерінің болуы, олар әсіресе зейнеталды жаста жұмысты ауыстыру қажет болғанда байқалады;

бюджетті әлеуметтік шығыстарға тиімсіз бөлу, сыбайлас жемқорлықтың өркендеуі;

салалық және аумақтық бөліністегі жалақының ақталмай саралануы; жинақтаушы зейнетақы қорлары қызметінің тиімсіздігі; зейнетақы есептеудің отандық әдістемесінің логикалығы; зейнетақылардың тұтыну қоржынының нақты құнына және ең төменгі күнкөріс деңгейіне сәйкес келмеуі;

Әлеуметтік-мәдени (тұрмыстық) факторлар:

әлеуметтік қажеттілікке және қазіргі заманғы шындықтарға бейімсіздік факторы;

қалыптасқан әлеуметтік қорғау жүйесін жаңғырту және оңтайландыру бойынша қалыптастырылмаған нысаналы тәсілдер;

жүргізілген әлеуметтік саясатқа наразылықтың өсуі;

Инфрақұрылымдық факторлар:

денсаулық сақтау объектілерінің саны мен пайдаланылатын дәрі-дәрмектер мен жабдықтардың сапасынан бастап медициналық жоғары оқу орындарының оқытушыларының біліктілігі мен даярлық дәрежесіне дейін күрделі кешенді қамтитын денсаулық сақтау жүйесінің жетілдірілмеуі;

қоғамдық көлік сапасының проблемалары (тарифтер көтеріледі, ал көлік қанағаттанғысыз жағдайда қалып отыр);

тұрғын үй саясатының/тұрғын үй нарығындағы ұсыныстардың ақауларынан қалыптасатын жүйелі тұрғын үй проблемалары;

ұзақ күтіммен айналысатын қарттар үйлері мен ұйымдардың жетіспеуі;

қарт адамдар туралы деректердің жетіспеушілігі бұл санатты жүйелі түрде дамыту және мемлекеттік саясатты қамтамасыз ету жоспарынан алып тастайды.

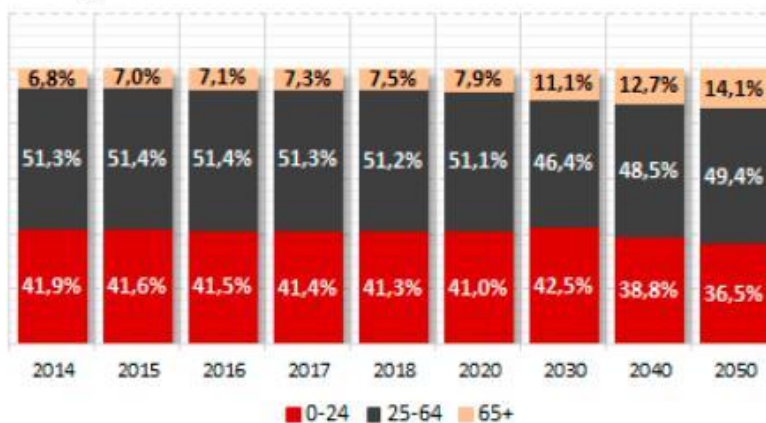
Мәселен, көп жағдайда статистикалық деректер дәл және толық емес, өзекті болмай отыр. Бейінді мәселеге байланысты Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің соңғы деректері 2018

жылы ұсынылған. Елімізде өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы 73,15 жасты, ерлерде 68,84 және әйелдерде - 77,19 жасты құрады¹⁴. Орташа өмір сүру ұзақтығы бойынша деректер жоқ.

Дүниежүзілік банктің соңғы деректері бойынша 2017 жылы Қазақстанда орташа өмір сүру ұзақтығы 72,95 жылды құрады. Ерлерде - 68,72 және әйелдерде 76,92 жас, бұл ерлер арасындағы өлім-жітімнің жоғары проблемасына алып келетін жыныстық белгісі бойынша өмір сүру ұзақтығын едәуір саралауда жалпы әлемдік үрдісті белгілейді.

Ranking.kz жобасының деректеріне сәйкес Қазақстанда қарттар саны 2019 жылы 4%-ға, 1,4 миллион адамға дейін өсті¹⁵. Ақпарат көздердің болжамды деректеріне сәйкес елде 2050 жылы 65 және одан жоғары жастағы қарт адамдар үлесінің шамамен екі есеге, ағымдағы 7,9%-дан 14,1%-ға дейін артуы байқалатын болады (6-сурет).

Жас топтары бойынша Қазақстан халқы саны үлесінің өзгеру динамикасы

Туылған сәттен бастап күтілетін өмір сүру ұзақтығы

ҚР ҰЭМ СК деректері негізінде, World Population Prospects 2019

6-сурет – Қазақстандағы қарт адамдар санының динамикасы

Бүгінгі күні салауатты өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы бойынша көрсеткіш өте жағымсыз құбылыс болып табылады, ол тек 62,7 жасты құрады, ал Дүниежүзілік экономикалық форумның версиясы бойынша жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің топ-30 елдерінде бұл көрсеткіш орта есеппен 70 жастан жоғары болады¹⁶. Денсаулық сақтау сегментіндегі жағдайдың нашарлауы белгілі

<https://stat.gov.kz/official/dynamic>

<https://www.vseмирnyjbank.org/>

<http://ranking.kz/ru>

http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

бір дәрежеде елдің одан әрі әлеуметтік-экономикалық даму процесін тежейтін басты әлеуетті факторлардың бірі болуы мүмкін.

Бүгінгі таңда тағы бір маңызды құрылымдық кемшілік заңнаманың жетілмегендігі болып табылады. Елде зейнетақымен қамтамасыз етуді, денсаулық пен медициналық қамтамасыз етуді, әлеуметтік қызмет көрсетуді, мәдени іс-шараларға қолжетімділікті, бос уақытты ұйымдастыруды және т. б. қоса алғанда, егде жастағы халықты әлеуметтік қорғаудың барлық мәселелерін регламенттейтін егде адамдардың құқықтары мен бостандықтары туралы бірыңғай нормативтік-құқықтық акті жоқ.

Жас өте келе мемлекет тарапынан назар аударуды талап ететін белгілі бір қажеттіліктер пайда болады. Бүгінгі таңда Қазақстанда қарт адамдардың қатысуымен жекелеген құқықтық қатынастарды реттейтін әртүрлі бағыттағы нормативтік-құқықтық актілер қатары: «Зейнетақымен қамсыздандыру туралы» ҚР Заңы, «Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне және соларға теңестірілген адамдарға берілетін жеңілдіктер мен оларды әлеуметтік қорғау туралы» ҚР Заңы және басқалар қолданылады. Нәтижесінде егде жастағы халықтың барлық дерлік қажеттіліктері мен проблемалары тең дәрежеде қолданыстағы заңнамада қамтылмаған.

Егде жастағы адамдардың көптігіне қарамастан, Қазақстанда осы әлеуметтік осал топтағы адамдардың құқықтарын қорғау жөніндегі арнайы орган жоқ. Жоғарыда көрсетілген кемшіліктердің салдарынан егде адамдардың көпшілігі оларға тиісті құқықтардың нақты көлемін білмейді, сондай-ақ олар бұзылған жағдайда өз құқықтарын іске асыруға білікті көмек алу үшін қайда жүгінуге болатынын білмейді.

Қазақстанда болып жатқан өзгерістер ұлттық саясатты әзірлеу кезінде халықтың қартаю проблемаларын есепке алу қажеттілігін және егде жастағы халықты қолдаудың тиісті тетіктерін барлық әлеуметтік және экономикалық бағдарламаларға енгізуді болжайды.

Қарт адамдардың өмір сүру сапасының индексін зерттеуде басты сәттердің бірі елдің зейнетақымен қамтамасыз ету саласындағы саясаты екенін атап өту қажет: дәл осы факт көптеген елдердің қорытынды рейтингтегі көшбасшылығын айқындайды. Өкінішке орай, бүгінгі таңда халықтың зейнетақымен қамтамасыз ету жүйесіне ғана емес жалпы мемлекеттік жүйеге біржақты пікірі мен кінәлауы байқалады.

Азаматтардың зейнетақымен қамсыздандыру жүйесіне сенім деңгейі келесі факторларды төмендетеді:

жинақтаушы зейнетақы жүйесін жетілдіру жөніндегі қызметті үйлестірудің жеткіліксіздігі;

зейнетақымен қамсыздандыру проблемаларын шешудің жүйелі тәсілінің болмауы;

мемлекеттің жинақтардың табыстылығы мен сақталуын қамтамасыз ететініне сенімсіздік;

ЖЗҚ инвестициялық саясатының шығындылығы туралы айыптау;

зейнетақы жүйесінің қолданыстағы тұжырымдамасының қателігі;
жүйені жетілдіру бойынша тұжырымдамалық ұсыныстарды әзірлеудің орнына көбінесе ағымдағы мәселелерді шешу практикасы.

Жалпы, зейнетақы жүйесін дамыту қартаю саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады: тәсілдерді жоспарлы түрде жетілдіру кезінде халықтың зейнетақы жүйесіне сенім деңгейін арттыруға болады.

БЕЛСЕНДІ ҰЗАҚ ӨМІР СҮРУ ИНДЕКСІ (THE ACTIVE AGEING INDEX)

Аға ұрпақ өмір мен қоғамның дамуына қомақты үлес қосады. Аға буын азаматтарының пайдаланылмаған әлеуеті БҰҰ Бас Ассамблеясының 1982 жылы қартаю проблемалары жөніндегі Бірінші дүниежүзілік ассамблеяны шақыру туралы шешіміне себеп болды. Бұл іс-шараның қорытындысы қартаю проблемалары бойынша Вена халықаралық іс-қимыл жоспарын қабылдау болды. Бұл құжатта денсаулық сақтау және тамақтану, қарт адамдарды қорғау, тұрғын үй құрылысы және қоршаған орта, отбасы, әлеуметтік қамсыздандыру, табыс пен жұмыспен қамтуға кепілдік беру, білім беру, сондай-ақ зерттеу деректерін жинау және талдау сияқты мәселелер бойынша нақты шаралар қабылдауға шақыру жасалды.

Кейіннен БҰҰ Бас Ассамблеясы егде жастағы адамдардың тәуелсіздігі мен тартылуына, оларды күтуге, сондай-ақ өзін-өзі танытуға және қадір-қасиетіне қатысты Біріккен Ұлттар Ұйымының қағидаттарын қабылдады (1991 жыл). Кейінірек, 1992 жылы Іс-қимыл жоспарын жүзеге асыру жөніндегі келесі шараларды қабылдауға арналған Қартаю проблемалары жөніндегі халықаралық конференцияда Қартаю проблемалары жөніндегі декларация қабылданды, сондай-ақ 1999 жыл Халықаралық қарт адамдар жылы деп жарияланды. 2002 жылы қартаю проблемалары жөніндегі Екінші дүниежүзілік ассамблея болып өтті, онда қартаю проблемалары жөніндегі саяси декларация мен Мадрид халықаралық іс-қимыл жоспары қабылданды. Бұл жоспар аға буын адамдарының мүддесі үшін барлық деңгейдегі тәсілдерді, саясат пен практиканы қайта қарауды талап етті. 2007 жылы Экономикалық және әлеуметтік мәселелер жөніндегі департамент қартаю проблемалары бойынша Мадрид халықаралық іс-қимыл жоспарын шолу мен бағалаудың жетекші қағидаттарын қосымша әзірледі, олар халықтың кеңінен қатысуымен «төменнен жоғары» принципі бойынша бағалау жүргізуді көздейді. Бұл құжаттың негізгі мақсаты демографиялық жағдай және егде адамдардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы бойынша негізгі деректерді жеткізетін ұлттық статистикалық қызметтерге назар аудару болды.

2016 жылы БҰҰ ЕЭК «халықтың қартаю статистикасы бойынша ұсынымдар» дайындады. «Барлық жастағы адамдарға арналған қоғам құру: өмір сүру сапасын арттыруға және белсенді қарттыққа ықпал ету» атты Министрлердің Вена декларациясына сәйкес ересек жастағы адамдарға қатысты жұмыстың келесі бағыттарын болжайды:

Еңбек өмірін ұлғайтуды көтермелеу және жұмысқа қабілеттілікті сақтау;

Әлеуметтік қосылуына және кемсітушіліктің болмауына ықпал ету;
Абыройын, денсаулығын және тәуелсіздігін қорғауды қамтамасыз ету;
Ұрпақтар сабақтастығын қамтамасыз ету және дамыту.

Әдіснамаға шолу

2012 жылы Жұмыспен қамту, әлеуметтік мәселелер және интеграция жөніндегі Еуропалық комиссия және БҰҰ ЕЭК белсенді қартаю мен ұрпақтар ынтымақтастығы еуропалық жылы аясында The Active Ageing Index (aai) – Белсенді ұзақ өмір сүру индексі (ИАД) ұсынды. Ол саясатты әзірлеуге бағытталған талдамалық құрал болып табылады, оның мақсаты белсенді және салауатты ұзақ өмір сүру, еңбек нарығына, қоғамдық қызметке қатысу үшін егде адамдардың әлеуетін және тәуелсіз өмір сүру мүмкіндіктерін ашу. Ұзақ өмір бойы белсенді болған кезде адамдар еңбек нарығының қатысушысы болып қалады, табысты ақы төленбейтін қызметті жүзеге асырады және үлкен жасқа қарамастан денсаулығын, тәуелсіздігін және қауіпсіздігін сақтайды.

Белсенді ұзақ өмір сүру индексі төрт облыста (қосымша индекстер) топтастырылған 22 көрсеткішті қамтиды. Әрбір қосалқы индекстің салмағы бар. Салмақтық мәндерді сарапшылар сараланған пікір негізінде береді.

10-кесте – Белсенді ұзақ өмір сүру индексінің қысқаша құрылымы

Қосалқы индекс	Салмақтық үлесі
Жұмыспен қамту (<i>Employment</i>)	35%
Қоғам өміріне қатысу (<i>Participation in society</i>)	35%
Тәуелсіз, дені сау және қауіпсіз өмір (<i>Independent, healthy and secure living</i>)	10%
Белсенді ұзақ өмір сүру үшін қолайлы жағдайлар жасау (<i>Capacity and enabling environment for active ageing</i>)	20%

Белсенді ұзақ өмір сүру индексі есептеу үшін халықаралық деректер базасы және елдердің әлеуметтік сауалнамаларының нәтижелері пайдаланылады. Индекс құру үшін деректер көздері ретінде EU Labour Force Survey, European Quality of Life Survey, EU Survey of Income and Living Conditions, Eurostat ICT Survey, European Health & Life Expectancy Information system және т.б. пайдаланылады. Индекс және қосымша индекстер жалпы елдер бойынша да, гендерлік бөліністе де ерлер мен әйелдер үшін бөлек есептеледі. Бұл индексте Еуропалық одақтың 28 елі бар.

Әрбір ел үшін белсенді қартаю индексі 0-ден 100-ге дейінгі балмен өлшенеді. Бұл ретте бастапқы формулаға сәйкес алынған мән ең төменгі (0 балл), ең жоғарғы (100 балл) мәнге жақындамайды, өйткені нақты көріністі көрсететін объективті деректер маңызды. Индекс қарт адамдардың пайдаланылатын және пайдаланылмайтын әлеуетінің көлемін, сондай-ақ осы әлеуеттің жұмылдырылуы мүмкін болжамды кезенді бағалауға мүмкіндік береді. Әрбір ел рейтингтегі өз орнын жақсартта алады.

Белсенді ұзақ өмір сүру индексіне енгізілген егжей-тегжейлі көрсеткіштер мыналар:

Жұмыспен қамту

- 1.1. 55-59 жастағы халық арасындағы жұмыспен қамту деңгейі;
- 1.2. 60-64 жастағы халық арасындағы жұмыспен қамту деңгейі;
- 1.3. 65-69 жастағы халық арасындағы жұмыспен қамту деңгейі;
- 1.4. 70-74 жастағы халық арасында жұмыспен қамту деңгейі.

Қоғамдық өмірге қатысу

2.1. Волонтерлік қызмет: ұйым шеңберінде ең болмағанда аптасына бір рет ақы төленбейтін волонтерлік қызметті жүзеге асыратын 55+ жастағы адамдардың үлесі.

2.2. Балаларды, немерелерді күту: өз балаларына немесе немерелеріне кемінде аптасына бір рет күтім жасайтын 55+ жастағы адамдардың үлесі.

2.3. Қарт адамдарға күтім жасау: аптасына бір рет егде жастағы немесе мүгедектігі бар туыстарына күтім жасайтын 55+ жастағы адамдардың үлесі.

2.4. Саяси өмірге қатысу: кәсіподақтардың, саяси партиялардың, саяси бастамашылық топтардың қызметіне немесе жиналыстарына қатысатын немесе петицияларға, соның ішінде интернет арқылы қол қоятын 55+ жастағы адамдардың үлесі.

Тәуелсіз, дені сау және қауіпсіз өмір

3.1. Дене белсенділігі: күн сайын дерлік дене жаттығуларымен немесе спортпен шұғылданатын 55 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі.

3.2. Денсаулық сақтау қызметтеріне қол жеткізу: сауалнама алдындағы жыл ішінде медициналық тексеру немесе емдеу қажеттілігі туындаған кезде бұл қажеттілік қанағаттандырылмайтынын көрсеткен 55 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі.

3.3. Тәуелсіз/өз бетінше тұру: жалғыз немесе жолдасымен тұратын 75 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі (асырауында баласыз екі ересек).

3.4. Салыстырмалы медиандық табыс: 65 және одан жоғары жастағы халықтың медиандық табысының 65 жасқа толмаған халықтың медиандық табысына қатынасы.

3.5. Кедейлік тәуекелінің болмауы: кедейлік тәуекеліне ұшырамаған 65 және одан жоғары жастағы егде адамдардың үлесі (кедейлік шегі үшін қолда бар ұлттық медиандық баламалы кірістің 50% қабылданады).

3.6. Ауыр материалдық жағдайдың болмауы: ауыр материалдық жағдайда болмаған 65 және одан жоғары жастағы қарт адамдардың үлесі.

3.7. Физикалық қауіпсіздік: қараңғы түскеннен кейін өзі тұрған ауданда көшеде жалғыз жүріп, өзін қауіпсіз сезінетін 55 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі.

3.8. Үздіксіз оқу: сауалнаманың алдындағы төрт апта ішінде оқудан немесе тренингтен өткен 55-тен 74 жасқа дейінгі адамдардың үлесі.

Белсенді қартаю үшін мүмкіндіктер мен қолайлы орта

55 жастағы өмір сүру ұзақтығы.

4.2 55 жастан кейін салауатты өмір сүру жылдарының үлесі.

4.3 55 және одан жоғары жастағы адамдар арасындағы психологиялық жай-күйі.

4.4 55-тен 74 жасқа дейінгі адамдар арасында аптасына бір рет ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану.

4.5 Әлеуметтік байланыстар: достарымен, туыстарымен немесе әріптестерімен (бейресми/жұмыстан тыс) аптасына бір рет кездесетін 55 және одан жоғары жастағы адамдардың үлесі

4.6 Білім деңгейі: орта немесе жоғары білімі бар 55-тен 74 жасқа дейінгі адамдардың үлесі.

Белсенді ұзақ өмір сүру индексінің құрылымы Л қосымшасында берілген.
11-кесте -2018 жылғы Белсенді ұзақ өмір сүру индексінің нәтижелері

Table A2: 2018 AAI by country cluster, overall and domain-specific average scores within cluster (and mean standard deviation)

Country cluster*	Domain-specific score				Overall AAI
	Employment	Social participation	Independent, healthy & secure living	Capacity & enabling environment	
1	25.6 (3.5)	14.1 (2.5)	69.9 (3.0)	52.8 (4.3)	31.4 (1.9)
2	25.7 (3.6)	22.7 (3.5)	74.2 (2.3)	60.4 (2.9)	36.4 (1.3)
3	37.5 (3.8)	15.1 (2.9)	69.8 (4.4)	55.9 (6.0)	36.6 (2.4)
4	39.4 (3.9)	23.5 (2.6)	75.6 (1.0)	65.9 (3.2)	42.8 (2.5)
Total	31.1 (7.3)	17.9 (5.1)	71.8 (3.8)	57.5 (6.4)	35.8 (4.5)

* Clusters contain following countries:

1. Bulgaria, Greece, Croatia, Romania, Hungary, Slovenia, Poland, Slovakia, Italy, Spain (green);
2. Luxembourg, Malta, Cyprus, Austria, Belgium, France (red);
3. Lithuania, Portugal, Latvia, Czech Republic, Estonia, Ireland, Germany (blue);
4. Finland, United Kingdom, Netherlands, Denmark, Sweden (yellow).

2019 жылы маусымда жарияланған 2018 жылғы деректерге сәйкес 28 еуропалық ел 4 негізгі топқа бөлінді (11-кесте):

Болгария, Греция, Хорватия, Румыния, Венгрия, Словения, Польша, Словакия, Италия, Испания (Жасыл);

Люксембург, Мальта, Кипр, Австрия, Бельгия, Франция (қызыл);

Литва, Португалия, Латвия, Чехия, Эстония, Ирландия, Германия (көк);

Финляндия, Ұлыбритания, Нидерланды, Дания, Швеция (сары).

Аға ұрпақ үшін ең қолайлы елдер тобына Швеция, Дания, Нидерланды, Ұлыбритания, Финляндия кіреді.

ТМД-ға қатысушы мемлекеттерден Белсенді ұзақ өмір сүру индексінің есебін Молдовада (БҰҰ – ның Халық жөніндегі Қорының және БҰҰ – ның Экономикалық және әлеуметтік мәселелер жөніндегі департаментінің қолдауымен Еңбек, әлеуметтік қамсыздандыру және отбасы министрлігі) жасады-алынған мән 27,1 балды және Ресейде (НИУ жоғары Экономика мектебі) - 31,1 балды құрады. Қазақстанда социологиялық зерттеу деректері негізінде Белсенді ұзақ өмір сүру индексі есептеуге ұқсас әрекет 2019 жылы «Орталық Азия елдерінің аға буыны: қазіргі және болашақ» бағыты бойынша Орталық Азиядағы Р.Люксембург қоры қаржыландыратын ҚР геронтолог-дәрігерлер қауымдастығы ҚҚ жобасы шеңберінде «Қоғамдық пікір» зерттеу институты жүргізді. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес Қазақстандағы белсенді ұзақ өмір сүру индексі 28,9 балды құрады.

Қарт адамдарды қолдау жөніндегі мемлекеттік саясат

Қарт адамдарға қатысты мемлекеттік саясаттың негізгі ережелері Қазақстан Республикасының Конституциясында, «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы», «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Қазақстан Республикасының кодекстерінде, Еңбек кодексінде, «Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамсыздандыру туралы», «Қазақстан Республикасындағы арнаулы мемлекеттік жәрдемақы туралы», «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы», «Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы», «Халықты жұмыспен қамту туралы», «Ұлы Отан соғысының қатысушылары мен мүгедектеріне және соларға теңестірілген адамдарға берілетін жеңілдіктер мен оларды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының заңдарында және еліміздің басқа да заң актілерінде белгіленген.

Ұлттық заңнамаға шолу азаматтардың аталған санаттарының құқықтары мен бостандықтарын іске асыру үшін әзірленген және бағытталған нормативтік құқықтық актілер тізбесі айтарлықтай кең, ал егде адамдардың құқықтарын реттейтін қолданыстағы нормативтік құқықтық актілер мемлекеттік әлеуметтік саясаттың негізгі басымдықтарына жауап береді және кемсітушілік нормалардан тұрмайды деген тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, біздің ойымызша, аға буын азаматтарын әлеуметтік қолдау шараларына жеткіліксіз көңіл бөлінуде. Бұл ретте, қарт адамдарды қолдау әрбір жеке топ үшін икемді тәсілді талап етеді: зейнеткерлер, мүгедектер, Ұлы Отан соғысының ардагерлері және өзге де әлеуметтік қорғалған санаттар. Бұдан басқа, егде адамдарға қолдау көрсету кезінде Қазақстанда жұмыспен қамту және еңбекке қабілеттілік, материалдық байлық, халық пен ел алдындағы қандай да бір топтық және жеке еңбегі сияқты критерийлер ескеріледі.

Қолданыстағы заңнамада халықты жас бойынша саралауға назар аударылмайтындығына қарамастан, «жастар» сияқты жас санаты белгілі бір ерекшелік болып табылады, мемлекет деңгейінде жеке бағыт – жастар саясаты бар. Сонымен қатар, белгілі бір дәрежеде «эйджизм» – жас ерекшелігі бойынша кемсітушілік көрінісімен байланысты теріс практиканың бар екендігі туралы айтуға болады.

Объективтілік мақсатында, әлемдік практикада көптеген елдер де егде жастағы адамдардың құқықтары бойынша бірыңғай нормативтік-құқықтық құжат құруды практикаға енгізбегенін атап өткен жөн.

Қазіргі уақытта Қазақстанда ҚР-дағы қарт адамдардың жағдайын жақсарту жөніндегі 2011-2020 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары, аға буын азаматтарының өмір сүру сапасын арттыру жөніндегі 2018-2020 жылдарға арналған республикалық кешенді жоспар әзірленді және өзінің логикалық аяқталуына жақындап келеді. Қазіргі уақытта ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің алдында қарт адамдарды жан-жақты қамтитын Жол картасын әзірлеу міндеті тұр.

Қарт адамдармен жұмыс және оларды қолдау шеңберінде республиканың барлық өңірлерінде ардагерлер кеңестері, алғашқы ардагерлер ұйымдары жұмыс істейді, олардың қызығушылықтары бойынша бірқатар клубтар («Ветеран», «Отрада»),

«Ақ жаулық», «Огонек», «Шаңырақ», «Достық», «Калейдоскоп» және т.б.) құрылып, өз жұмыстарын жүргізеді, концерттерге, конкурстарға, мерекелік іс-шараларға қатысатын вокалдық, би топтары құрылды. Қарттар мен зейнеткерлерге қызмет көрсету мақсатында мүгедектерді қоспағанда, дене шынықтыру-сауықтыру қызметтерін тегін немесе 4 спорт және дене шынықтыру-сауықтыру қызметтерінің құнының 50% мөлшеріндегі жеңілдікті шарттармен пайдаланатын азаматтар санаттарының тізбесі бекітілді.

Жағдайды талдау және егде жастағы азаматтардың өзекті проблемаларын анықтау үшін өңірлерде әлеуметтік зерттеулер жүргізіледі. Олардың нәтижелерін ескере отырып, жергілікті атқарушы органдар қарт азаматтардың өмір сүру сапасын арттырудың кешенді жоспарларын әзірлейді және бекітеді. Алматы қаласының әкімдігі әзірлеген зейнет жасындағы азаматтардың өмір сүру сапасын арттырудың жол картасы осы тұрғыдан айқын мысал болып табылады, оның шеңберінде Алматы қаласында «Белсенді ұзақ өмір сүру орталығы» құрылды. 2018-2019 жылдары Алматының белсенді ұзақ өмір сүру орталықтарында 166 мыңға жуық егде жастағы адам тиісті қызметтерді (йога, Скандинавиялық жаяу жүру, ойын бөлмесі, медпункт, АТ-курстары, мотивациялық және кәсіпкерлік курстар, ағылшын тілі курстары және т.б.) алды. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрі Б.Нұрымбетовтың мәлімдемесіне сәйкес¹⁷: «Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі әлеуметтік даму тұжырымдамасына сәйкес, Министрлік қарттарды қолдау және оларды әлемдік озық тәжірибеге және «халық үніне құлақ асатын мемлекет» принциптеріне сәйкес қоғамға тарту бойынша бірқатар шараларды қабылдауды жоспарлауда. Бүгінде өңірлерде bottom-up (төменнен жоғары) принципі бойынша егде жастағы адамдармен жұмыс жасаудың жақсы мысалдары бар. Алматы қаласында «Белсенді ұзақ өмір сүру» қалалық жол картасы аясында жүзеге асырылған 7 ауданда филиалдары бар Белсенді ұзақ өмір сүру орталығы жұмыс істейді. Орталық «бір терезе» қағидаты бойынша үш бағытта жұмыс істейді: Белсенді ұзақ өмір сүру, денсаулық мәдениеті және жұртшылықпен байланыс. Нәтижесінде, егде жастағы белсенді азаматтардың саны екі есе артты (2018 жылы 6% - дан 2019 жылы 12% - ға дейін), «Қажеттілік картасы» бірыңғай деректер базасы құрылды, цифрлық сауаттылық 15% - ға артты».

Ағымдағы жылы егде азаматтардың инклюзиясын қамтамасыз ету және оларды мемлекеттік қолдаудың сапалы шараларымен қамтамасыз ету үшін аға буын азаматтардың өмір сүру сапасын арттыру жөніндегі 2020-2022 жылдарға арналған республикалық кешенді жоспарды қабылдау және әр өңірде 1 белсенді ұзақ өмір сүру орталығын іске қосу жоспарлануда.

Қарт адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту мәселелеріне Қазақстан Республикасы Парламентінің депутаттары да алаңдаушылық білдірді. Мәселен,

22 Алдағы екі жылда әр өңірде ұзақ өмір сүру орталығы пайда болады
https://www.inform.kz/ru/centr-dolgoletiya-poyavitsya-v-kazhdom-regione-v-blizhayshie-dva-goda_a3617516 (Өтініш берген күні: 09.05.2020).

2019 жылғы 30 қазанда ҚР Парламенті Мәжілісіндегі "Халық коммунистері" ҚКХП фракциясының мүшелері Ж.Ахметбеков, Г.Баймаханова, А.Қоңыров, В.Косарев, М.Мағеррамов, И.Смирнова, Т.Сыздықов депутаттық сауал жолдады.

Аталған депутаттық сауалға берілген Премьер-Министр А.Маминнің жауабынан¹⁸, **«Белсенді ұзақ өмір сүру» мемлекеттік бағдарламасын қабылдау көзделмеген.** «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қарашадағы №790 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының мемлекеттік жоспарлау жүйесіне (бұдан әрі – МЖЖ) сәйкес Қазақстан Республикасының стратегиялық даму жоспарының негізгі ұлттық индикаторларына қол жеткізуді қамтамасыз ету мақсатында мемлекеттік бағдарламалар әзірлеу көзделеді. Бұл ретте МЖЖ-нің 26-тармағына сәйкес мемлекеттік бағдарламалар ел дамуының басым стратегиялық бағыттары жөніндегі мақсаттарды, міндеттер мен күтілетін нәтижелерді айқындайтын аяаралық, салааралық даму стратегиясын айқындайды, яғни ол салааралық және ведомствоаралық сипаттағы құжаттар болып табылады және кемінде 5 жыл кезеңге әзірленеді. Ұсынылып отырған мемлекеттік бағдарлама шеңберіндегі мәселелер неғұрлым тар сипатқа ие және тұтас аяны/саланы дамытуға бағытталмаған, сондай-ақ игілік алушылардың шектеулі тобына бағдарланған. Осыған байланысты «белсенді ұзақ өмір сүру» жеке мемлекеттік бағдарламасын әзірлеу орынды болмайды.

Сонымен қатар, Қазақстанда 2020-2022 жылдарға арналған «белсенді ұзақ өмір» жол картасын дайындау жұмыстары жүргізілуде. Мәселен, 2020 жылдың басында ҚР Президенті жанындағы Қазақстандық стратегиялық зерттеулер институты, ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі БҰҰ Еуропалық экономикалық комиссиясының (БҰҰ ЕЭК) өкілдері Виталия Гаучайте Виттич, Ольга Харитонова, Лиза Варт қатысуымен ұйымдастырылған «2020-2022 жылдарға арналған «белсенді ұзақ өмір» жол картасын қалыптастыру: принциптер, әдістер, тәсілдер»¹⁹ атты сараптамалық талқылау өтті. Халықтың қоныстануы жөніндегі топтың жетекшісі Виталий Гаучайте Виттич кездесу БҰҰ ЕЭК сарапшыларының мемлекеттік органдар өкілдерімен, ҚР Парламентінің депутаттарымен, адам құқықтары жөніндегі Омбудсменімен, кәсіподақтармен, ҰЕҰ және сарапшылар қауымдастығымен 2020-2022 жылдарға арналған «белсенді ұзақ өмір» 20 жол картасын қалыптастыру шеңберінде БҰҰ ЕЭК

23 Мәжіліс депутаттарының қарт адамдардың өмір сүру сапасын жақсарту туралы сауалы <https://primeminister.kz/ru/inquiries/78> (Өтініш берген күні: 09.05.2020).

«2020-2022 жылдарға арналған «Белсенді ұзақ өмір сүру» жол картасын құру: қағидаттары, әдістері, тәсілдері» ҚСЗИ-да сараптамалық талқылау өтті <http://kisi.kz/index.php/ru/meropriyatiya/2020-god/4999-v-kisi-pri-prezidente-rk-sostoyalos-ekspertnoe-obsuzhdenie-po-voprosam-razrabotki-dorozhnoj-karty-aktivnoe-dolgoletie-na-2020-2022-gody> (Өтініш берген күні: 09.05.2020).

әдістемелік ұсыныстарын әзірлеу үшін тиімді диалог қалыптастыру мақсатында Қазақстанға алғашқы сапары болып табылатынын атап өтті.

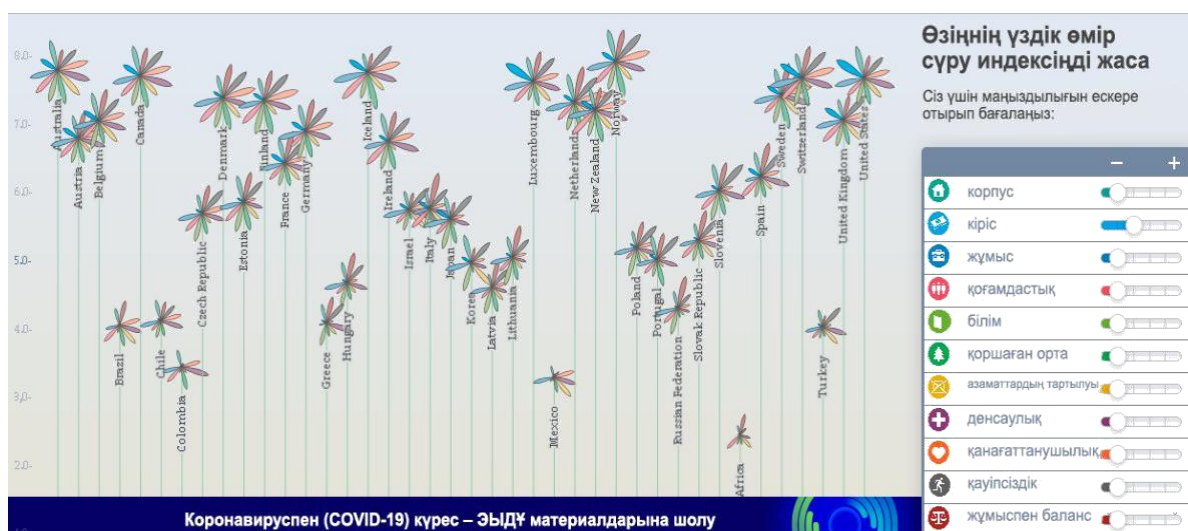
7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ДАМУ ҰЙЫМЫНЫҢ ҮЗДІК ӨМІР ИНДЕКСІ

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) – дамыған елдердің халықаралық экономикалық ұйымы, 1961 жылы 30 қыркүйекте 1960 жылы қол қойылған оны құру туралы конвенция ратификацияланғаннан кейін құрылды. Ол алушы-елдердің Еуропаны (Маршалл жоспары) қалпына келтіруге америкалық экономикалық және қаржылық көмекті оңтайлы пайдалану мақсатында 1948 жылы құрылған Еуропалық экономикалық ынтымақтастық ұйымының мұрагері болды. 2018 жылғы 1 мамырға осы ұйымға 37 мемлекет кіреді, олардың көпшілігі Еуропалық Одақ елдерінің мүшелері. ЭЫДҰ-ға мүше мемлекеттердің үлесіне әлемдік ЖІӨ-нің 60% - ға жуығы тиесілі.

Әдіснамаға шолу

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы халықтың игілігі тұрғысынан әлем елдерінің жетістіктерін өлшейді. Олар өз зерттеулерін әлемнің 36 елі үшін 2011 жылдан бері тұрақты түрде жүргізе бастады. Соңғы уақытта қоғамның әл – ауқатын өлшеу мәселесі қарқынды талқылануда-байлық жұмыс пен демалыстың оңтайлы үйлесімі сияқты басқа да аспектілерге лайық ма? Индекснің мақсаты-азаматтарды талқылауға тарту, оларға өз хабардарлығын арттыруға және біздің өмірімізді айқындайтын саяси бағытты қалыптастыру процесіне қатысуды кеңейтуге мүмкіндік беру.

ЭЫДҰ адамдар өмірінің түрлі аспектілерін және қоғамдық әл-ауқаттың параметрлерін көрсететін 11 негізгі санатты бөледі [11]. Олар екі топқа бөлінеді: өмір сүру жағдайы тұрғысынан (тұрғын үй жағдайы, табыс, жұмыс) және өмір сапасы тұрғысынан (қоғам, білім, экология, азаматтық құқықтар, денсаулық жағдайы, өмірге қанағаттану, қауіпсіздік, жұмыс және жеке өмір балансы) игілік аспектілері. Әрбір ел үшін индекс аталған көрсеткіштердің орташа өлшенген мәні ретінде есептеледі (7-сурет). Зерттеу үшін негізгі база ЭЫДҰ елдерінің, БҰҰ Статистика бөлімінің, Мемлекеттік статистика агенттіктерінің ұлттық есептері сияқты ресми көздерден алынған ақпарат болып табылады. Кейбір көрсеткіштер гэллаптың (Gallup World Poll) Дүниежүзілік сауалнамасына, Гэллап институтының (Gallup Organization) бөлімшесіне негізделген, олар әлемнің 140-тан астам елінде қоғамдық пікірге тұрақты сауалнама жүргізеді. Үздік өмір индексі көрсеткіштерінің 80%-дан астамы ЭЫДҰ-да жарияланды. Бастапқыда индекс тек ЭЫДҰ елдерін қамтыды, бірақ кейінірек оған Ресей мен Бразилия енгізілді. Айта кетейік, Қазақстан бұл рейтингке қатыспайды.

7-сурет – ЭЫДҰ-ның үздік өмір сүру индексінің көрсеткіштері

Индексті есептеу әдістемесіне сәйкес әрбір пайдаланушы әл-ауқаттың әрбір компонентінің маңыздылығын анықтай алады:

Тұрғын үй жағдайлары. Көрсеткіштер: бір адамға арналған бөлмелер саны; негізгі коммуналдық ыңғайлылығы бар тұрғын үй; тұрғын үйге арналған шығыстар.

Кірістер. Көрсеткіштер: үй шаруашылығының салықтар төленгеннен кейінгі түзетілген таза табысы; үй шаруашылығының қаржылық әл-ауқаты.

Жұмыс. Көрсеткіштер: жұмыспен қамту деңгейі; ұзақ жұмыссыздық деңгейі; орташа жалақы; жұмыспен қамту кепілдігі.

Қоғам. Көрсеткіштер: әлеуметтік қолдау желісі.

Білім. Көрсеткіштер: білім деңгейі; қатысушылардың білімі мен дағдылары (PIRLS, TIMSS, PISA); білім алуға арналған жылдар саны.

Экология. Көрсеткіштер: ауаның ластану деңгейі; судың сапасы.

Азаматтық құқықтар. Көрсеткіштер: сайлаушылардың белсенділік деңгейі; мемлекеттік мекемелердің есеп берушілік деңгейі және заңнаманы әзірлеу кезінде биліктің ашықтығы.

Денсаулық. Көрсеткіштер: орташа өмір сүру ұзақтығы; денсаулық жағдайын өзіндік бағалау.

Қанағаттану. Көрсеткіштер: өмірге қанағаттану.

Қауіпсіздік. Көрсеткіштер: шабуылдар санының көрсеткіші; кісі өлтіру санының көрсеткіші.

Жұмыс /Демалыс. Көрсеткіштер: жұмысқа, оның ішінде мерзімнен тыс жұмысқа арналған уақыт; демалыс пен өзіне күтім көрсетуге арналған уақыт.

Әрбір көрсеткіш ерлер мен әйелдер арасындағы нәтижелерді салыстыруға және адамның әлеуметтік және экономикалық жағдайының нәтижелерге қаншалықты әсер ететінін түсінуге мүмкіндік береді.

ЭЫДҰ сайтында елдегі әл-ауқаттың жекелеген негізгі көрсеткіштерін визуалдауға және салыстыруға мүмкіндік беретін интерактивті онлайн нұсқасы

жасалған. Индекс пайдаланушыларға әрбір елдің әрбір 11 әл-ауқат факторының нәтижелерін адам беретін маңыздылық дәрежесіне байланысты көрсетеді: статистика мен сауалнамалар негізінде жасалған индекстің ресми нұсқасына қарағанда, интерактивті индексте елдер рейтингін ЭЫДҰ емес, сайтты пайдаланушылардың өздері құрайды.

ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ИНДЕКСІ (World Giving Index)

Дүниежүзілік қайырымдылық индексін 2010 жылы Charities aid Foundation (CAF) ағылшын компаниясы әзірледі. Зерттеулер бүкіл әлемдегі қайырымдылық үрдісін бағалай отырып, жыл сайын Гэллап институты (бұдан әрі - Институт) жүргізеді. Рейтинг келесі үш сұраққа жауап беретін 15 және одан жоғары жастағы респонденттер жауаптарының нәтижелері негізінде қалыптасады:

Олар бейтаныс адамдарға көмек көрсетті ме?

Олар қайырымдылыққа ақша жұмсады ма?

Олар волонтерлік қызметпен айналысты ма?

Рейтинг нәтижесі әрбір елде қойылатын үш негізгі сұраққа респонденттер жауаптарының орташа мәні ретінде есептеледі. Әрбір елге пайыздық балл беріледі және елдер осы балдардың негізінде сараланады. Көптеген елдердің репрезентативтік іріктеуі жыл сайын 1000 респондентті құрайды.

Бүгінгі күні институт 10 басылым шығарды. 2019 жылы жарияланған оныншы басылым мерейтойлық күнге (10 жыл) арналған, онда осы жылдардағы елдер рейтингтерінің нәтижелер динамикасына талдау жүргізілді.

CAF 2018 (тоғызыншы басылым) соңғы есебі 2017 жылы жиналған 146 елдің деректерін қамтиды. Бұл есеп, негізінен, әлем халқының 95% - ын құрайтын 146 елде жүргізілген зерттеу жобасы болып табылатын Институт өткізген «әлем дүниетанымы» сауалнамасына негізделген. Зерттелген елдер мен әр өңірде қойылатын сұрақтар жылдан жылға өзгеріп, оны Институт айқындайды. Сұралған елдердің көпшілігінде 1000 сауалнама бүкіл ел бойынша тұратын адамдардың репрезентативтік таңдауымен толтырылған. Қамту аймағы-ауылдық аудандарды қоса алғанда, бүкіл ел. Кейбір неғұрлым ірі елдерде неғұрлым ірі үлгілер жиналады (мысалы, Қытайда 4141 сұхбат; Ресей Федерациясында 2000), ал халық саны аз елдерде сауалнама 500-ден 1000-ға дейін адамды қамтиды, бірақ әлі де репрезентативті іріктеуді қамтиды. 2017 жылы барлығы 153 164 адам сұралды және үлгілер ықтималдыққа негізделген. Зерттеулер телефон арқылы немесе елдегі телефон байланысының әрекет ету аймағына байланысты жеке кездесу кезінде жүргізілді. Нәтижелерде әрбір ел үшін қателіктің шегі (іріктеудің кездейсоқ қателігінің шамасы) бар, оны Институт 95% сенімділік деңгейіндегі пропорцияда есептейді (нәтижелер барлық халықтың шынайы көрінісі болып табылатындығына сенімділік деңгейінде). Қателіктің максималды шегі 50% [7].

2018 жылы рейтингті Индонезия басқарды. Индонезияның үш көрсеткіші бойынша өткен жылдан бастап өз позициясын өзгертпеуіне қарамастан бірінші орыннан тоғызыншы орынға түскен Мьянма позициясының нашарлауы есебінен

ел көшбасшы болды. Рохингье дағдарысы 2017 жылы өз шыңына жеткеннен кейін, елдің проблемалары Мьянма тұрғындарының бұрынғыдан азырақ немесе аз құрбандыққа бейім болды деген қорытындыға келмеу қиын. Елдің ақша беруге дайын болуы неғұрлым тұрақты болып табылады, бұл көбінесе монастырлық өмір салтын ұстанушыларды қолдау үшін қайырымдылықты қажет ететін Теравада буддизмінің ізбасарларының көптігіне байланысты.

Индонезияны БҰҰ-ның табысы орташадан төмен ел ретінде жіктелетінін атап өту қажет. Бұдан басқа, 20 елдің жартысы ғана БҰҰ дамыған елдері ретінде жіктеледі. Демек, рейтинг нәтижелері ел халқының табыс деңгейімен байланысты емес деп түйіндеуге болады. Қандай да бір діни ағымдардан белгілі бір қайырымдылықты талап ететін діни бағыттарға назар аударатын елдер негізінен көшбасшы болды.

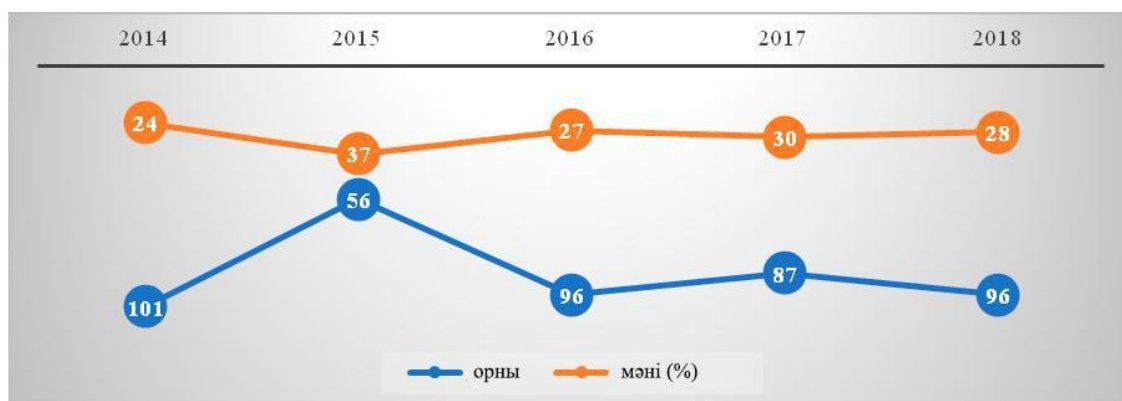
Әлем бойынша көптеген адамдар бейтаныс адамдарға көмек көрсететіні және волонтерлік туралы хабарлады. Ақшаны құрбан еткен адамдардың үлесі 2013 жылдан бастап ең төменгі деңгейде. Ақша қайырымдылықтары дамыған елдер арасында өсті (40% - дан 42% - ға дейін), бірақ дамушы елдер арасында төмендеді (25% - дан 24% - ға дейін). Ол сондай-ақ тарихи түрде қайырымдылық беруге бейім ересек топтар арасында төмендеді.

2018 жылғы рейтинг көшбасшыларының үштігіне Австралия мен Жаңа Зеландия кірді. Топ-10 елдің үш елі - Ирландия, Ұлыбритания және Сингапур - 2017 жылғы рейтингімен салыстырғанда өз нәтижелерін жақсартты (тиісінше 3 пайыздық тармаққа, 5 пайыздық тармаққа және 13 пайыздық тармаққа). Төменде 1-кестеде топ 10 – көшбасшы елдер рейтингісінің нәтижелері берілген. Көшбасшы елдер арасында үш көрсеткіштің ең үлкен мәні (топ 3) «қайырымдылыққа ақша беру» алатынын атап өту қажет. Бұл ретте АҚШ-та, Кенияда, Бахрейнде респонденттердің жауаптарында бейтаныс адамдарға көмек көрсету басым болатын өзге көрініс байқалады. Үш көрсеткіштен тұратын волонтерлік қызметке қатысу сұрағына берілген жауаптардың пайызы ең аз, бұл бірінші кезекте жас ерекшелігіне, жас ұрпақтың волонтерлікке бейім болу себептеріне байланысты.

2018 жылғы рейтингте Қазақстан Солтүстік Африка елдері арасында 96 орын алды Лесото - 95 орын және Ботсвана - 97 орын. Қазақстан Орта Азия елдері арасында ең төменгі орынға ие екенін атап өту қажет, өмір сүру деңгейі жоғары болғанымен, мына елдерге қарағанда әлдеқайда төмен: Тәжікстан - 36 - орын, Түркіменстан - 43 - орын, Өзбекстан - 53-орын, Қырғызстан - 55-орын. ТМД елдері арасында Қазақстан позициясы Ресей мен Беларусьтен айтарлықтай асып түседі, олар тиісінше 110 және 121-орында орналасқан. М қосымшасында 2018 жылы қайырымдылық индексінің Топ 10 көшбасшы елі ұсынылған.

Соңғы бес жылда Қазақстан позицияларының тұрақсыз динамикасы байқалып отыр, ол жыл сайын позицияның жақсаруына, нашарлауына қарай ауытқуды көрсетті. Бұл ретте 2015 жылы ел позициясы ең жоғары –

56-орын болды, алдыңғы жылмен салыстырғанда 45 тармақшаға жақсарды (8-сурет).

8-сурет – 2014-2018 жылдар аралығындағы қайырымдылық рейтингіндегі Қазақстанның позицияларының динамикасы

2018 жылғы рейтингте Қазақстан 2016 жылғы рейтинг позициясын (96 орын) қайтара отырып, өз позициясын 9 тармаққа нашарлатты. Позицияның төмендеуі бейтаныс адамдарға және волонтерлікке көмек көрсету бойынша позициялардың тиісінше 26 және 18 тармаққа төмендеуі есебінен орын алды (12-кесте). 12-кесте-көрсеткіштер бойынша қайырымдылық рейтингіндегі Қазақстан нәтижелерінің (позициясының) динамикасы

жылдар	1.Бейтаныс адамға көмек	Өзгеріс	2.Қайырымдылыққа ақша беру	Өзгеріс	3.Волонтерлік	өзгеріс
2014	92		112		68	
2015	68	■ 24	51	■ 61	51	■ 3
2016	115	▼ 47	54	▼ 3	105	▼ 54
2017	104	■ 11	52	■ 2	71	■ 34
2018	130	▼ 26	52	0	89	▼ 18

Ақпарат көзі: [8, 9, 10, 11, 12] 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 жылдардағы қайырымдылықтың есебі <https://www.cafonline.org/>

12-кестеден көрініп тұрғандай, соңғы бес жылдағы рейтингтің үш көрсеткіші бойынша Қазақстанның ақшаны қайырымдылыққа жұмсау мәселесі бойынша позициясының біршама жақсарғанын көрсетеді. (2014 жылғы 112-орыннан 2018 жылы 52-орынға). Ал 2014 жылы 92-орыннан 2018 жылы 130-ға дейін нашарлаған бейтаныс адамдарға көмек көрсету туралы олай айтуға болмайды. Бұл ретте әлемде бейтаныс адамға көмек - қайырымдылықтың ең көп таралған түрі, бірақ Еуропада ол басқа континенттерге қарағанда (орташа алғанда 44%) сирек кездеседі. Әлемдік үрдіс-бейтаныс адамдарға ер адамдар жиі көмектеседі ²¹.

https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2018_report_webnopw_2379a_261018.pdf

Волонтерлік бойынша 2016 жылы 105 орынға түсіп, 2018 жылы ел 89 орынға жайғасты. Рейтинг нәтижелері сауалнама деректері негізінде қалыптасқанын атап өткен жөн, бұл көптеген факторлар олардың объективтілігіне әсер етуі мүмкін деген қорытындыға итермелейді. Алайда, бұған қарамастан, респонденттер бейтаныс адамдарға көмектесіп, волонтерлік қызметпен сирек айналыса бастағанын айтады, бұл 2017 жылғы рейтинг нәтижесімен салыстырғанда 2018 жылы осы көрсеткіштер бойынша позициялардың төмендеуімен расталады. Барлық үш көрсеткіш қайырымдылықтың белгілі бір түрі болып табылады және мұқтаждарға қайырымдылық көрсету арқылы қоғамдық сана құндылықтарының парадигмасын ауыстырудан тұратын азаматтық қоғамды дамытуда маңызды рөл атқарады.

Рейтинг есебінде Институт жыл сайын елдерге арналған ұсынымдарды көрсетеді. 2018 жылғы есепте ұсынымдар мынадай:

Үкіметке:

азаматтық қоғам ұйымдарын әділ, дәйекті және ашық реттеуді қамтамасыз ету;

адамдарға қайырымдылықпен айналысу мүмкіндігін жеңілдету, мүмкіндігінше белгілі бір ынталандыруды ұсыну;

азаматтық қоғамды маңызды мәселелер бойынша сөз сөйлеу құқығын құрметтей отырып, қоғамда пікір айтуға насихаттау.

Халықаралық демеушілерге:

көмек көрсетуді тоқтатқаннан кейін де қаражатты генерациялау тетігін құру үшін азаматтық қоғамға қолдау көрсететін ұйымдарды қаржыландыру;

көмек көрсетудің есеп берушілігін және тиімділігін жақсарту үшін жергілікті ұйымдарды тікелей қаржыландыру;

тұрақты ішкі қолдау жасау.

Азаматтық қоғам ұйымдарына:

тиісті басқаруды қамтамасыз ету, азаматтық қоғам ұйымдарына қоғамдық сенім құруға ықпал етуге қатысты адал болу;

азаматтық қоғам жергілікті меншік иесі болу үшін жергілікті қауымдастықтарды шешім қабылдау процесіне мақсатты түрде тарту;

жергілікті контекстің күшті жақтарында жұмыс істейтін ұйымдар мен қайырымдылық мәдениетін құру үшін дәстүрлі қайырымдылық нысандарын мойындау және сүйену.

Қайырымдылық рейтингісінің нәтижелеріне жүргізілген талдау рейтинг жалпы алғанда жомарттық пен қайырымдылық мәселелерінің әлемдік үрдістеріне қарауға мүмкіндік береді деген қорытынды жасауға ықпал етті. Өзара көмек кез келген елдің азаматтық қоғамының даму факторларының бірі болып табылады. Институт сарапшылары есепте «2030 жылға қарай әлемнің орта сыныптарына 2,4 миллиард адам кіретінін ескере отырып, біз қайырымдылыққа жаппай қатысуды қолдау мен көтермелеудің негізін қамтамасыз ету өте маңызды" деп атап көрсетті. Біздің бағалауымызша, егер әлемнің орта сыныптары өз шығыстарының тек 0,5% - ын бөлсе - Біріккен Корольдік бойынша орташа

есеппен Корея Республикасындағы сияқты аз және шамамен сонша болса-бұл азаматтық қоғам ұйымдары үшін 2030 жылы жыл сайын жылына 319 млрд. АҚШ долларын құрайды.

Қазақстанның осы рейтингтегі позициялары барлық елдер арасында орташа мәннен төмен деңгейде тұр. Сонымен қатар, үш көрсеткіштің ішінде респонденттердің басым бөлігі ақшаны қайырымдылыққа жұмсайтынын, кішісі – бейтаныс адамдарға көмек көрсететінін атап өтеді.

Қайырымдылықты дамытудың маңыздылығы, біздің ойымызша, ол өнегелі азаматтық қоғамды қалыптастырады, бұл Қазақстан үшін елдегі сыбайлас жемқорлықты қысқартудың ықтимал факторы ретінде маңызды.

Еуропа қайта құру және даму банкінің білім экономикасы индексі (EBRD Knowledge Economy Index)

Қоғамдық әл-ауқатты арттыруда білім экономикасы ерекше орын алады. Білім экономикасы жаңа жоғары тиімді, ғылымды қажетсінетін технологиялар, тауарлар мен көрсетілетін қызметтер түрінде материалданған инновацияларға негізделеді. Басқаша айтқанда, бұл жаңа экономика. Жаңа экономиканы дамытудың негізгі факторлары білім мен адами капитал болып табылады. Осыған байланысты, білім экономикасымен байланысты барлық рейтингтерде осы факторларға ерекше назар аударылады. Әлемнің түрлі елдерінде білім экономикасының даму деңгейін бағалайтын бірқатар рейтингтер бар.

Дегенмен, «білімге негізделген экономика» ұғымында қазіргі қоғамға тән ең маңызды үрдістер көрініс табады:

қоғамдық өнімде білімді өндіруге және пайдалануға тікелей байланысты салалардың үлесін ұдайы ұлғайту: ХХ ғ. соңына қарай дамыған елдердің ЖІӨ-де бұл үлес орта есеппен 50%-дан асты;

адам капиталы мен жоғары технологияларды, ең алдымен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді пайдалануға негізделген орнықты экономикалық өсу: дамыған елдерде экономикалық өсудің 85%-дан астамы негізгі ресурс ретіндегі білімге негізделген;

экономикалық қызметті интеллектуалдандыру және өндіріспен, білім берумен және пайдаланумен айналысатын қызметкерлерді жұмыспен қамтудың жалпы құрылымында басым топқа айналдыру: АҚШ-та негізінен ақыл-ой еңбегі кадрларының үлесі жиынтық жұмыс күшінде 60% - ға жетеді;

экономикада шығармашылық қызметке тән еңбекті ұйымдастыру және ынталандыру әдістері мен нысандарының басым таралуы;

білім беру және кадрларды даярлау жүйесінде жаңа білім беру моделі — өмір бойы білім беру шеңберінде білім алу, жаңарту және кеңейту процесінің үздіксіздігі қағидатын бекіту;

ғаламдық ақпараттық желілер мен деректер базасын құру, сондай-ақ адамдардың ақпараттық өзара іс-қимылын, олардың әлемдік ақпараттық ресурстарға қол жеткізуін және олардың білімге деген қажеттіліктерін

қанағаттандыруды қамтамасыз ететін дербес компьютерлер паркінің өсуі арқылы бірыңғай ақпараттық кеңістікті қалыптастыру;

материалдық емес жинақтау көлемін ұлғайту және материалдық жинақтаумен салыстырғанда оның озық дамуы;

басқару қызметінің ерекше түрін — білім менеджментін қалыптастыру және дамыту [13].

Жалпы, «білім экономикасы» (КЕ) - бұл инновациялар мен ақпаратқа қол жеткізу өнімділіктің өсуін ынталандыратын экономикалық даму тұжырымдамасы. Интернет заттар немесе цифрландыру сияқты жаңа үрдістер білім экономикасына көшудің негізгі элементтерінің мысалдары болып табылады. Сондықтан білім экономикасының дамуын ынталандыру үшін қажетті негізгі тіректерді құрудың ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілікке қол жеткізу үшін шешуші маңызы бар. Осыған байланысты, ол инвестициялайтын өңірлердің тиімділігін өлшеу және Еуропа қайта құру және даму банкі (ЕҚДБ) экономикаларының арасындағы алшақтықты салыстыру үшін ЕҚДБ білім экономикасының индексі әзірленді. Бұл индекс аналитикалық бос орынды толтырады. ЕҚДБ білім экономикасының индексі қандай да бір елдің экономикасында инновациялар мен білімнің қаншалықты сұранысқа ие екендігін бағалайды. Ол 46 елді қамтиды, 38 елдің ішінде ЕҚДБ инвестициялайды және ЭЫДҰ-ның мүшелері болып табылатын 8 салыстырмалы ел. ЕҚДБ білім экономикасы индексі бойынша соңғы есеп 2019 жылдың наурызында жарияланды. Осы есепте 2011-2018 жылдардағы салыстырмалы деректер берілген.

ЕҚДБ Білім экономикасы индексінің әдіснамасы

ЕҚДБ КЕ білім экономикасының индексі төрт негізгі факторға (блок/баған) бөлінген 38 көрсеткішті қамтиды: (1) инновация институттары, (2) инновация дағдылары, (3) инновациялық жүйе және (4) АКТ инфрақұрылымы.

ЕҚДБ білім экономикасы индексінің құрылымы ЕҚДБ 2014 жылы жүргізген жұмысына, сондай-ақ білім экономикасын дамыту жөніндегі қолданыстағы әдебиетке, оның ішінде Дүниежүзілік банктің жұмысына негізделген. Білім экономикасының алдыңғы ұқсас индекстері білім экономикасының тек төрт факторын өлшеді. Бұл индексте авторлар әр факторға екі немесе үш қосымша өлшем қосу арқылы индекс құрылымын кеңейтті. Олар ұзақ мерзімді инновациялардың драйверлері мен өнімділіктің өсуі туралы әдеби деректерді мұқият талдау негізінде тандалды [14]. Әрбір блок 2 немесе 3 субфакторға бөлінеді (13-кесте)

13-кесте – ЕҚДБ Білім экономикасы индексінің құрылымы

Факторлар	Институттар	Инновацияларға арналған дағдылар	Инновациялық жүйе	АКТ инфрақұрылымы
Қосалқы факторлар	Экономиканың ашықтығы	Жалпы дағдылар	Үлес	АКТ-ның қолжетімділігі
	Бизнес орта		Нәтижелер	
	Мемлекеттік басқару	Арнайы дағдылар	Ынтымақтастық	АКТ-ның күрделілігі

«Институттар» факторы шеңберінде ел экономикасын инновацияларға бейімдеу мүмкіндігі қарастырылуда.

Күшті меншік құқығы, заңның үстемдігін қамтамасыз ететін елдің сот жүйесі, мемлекеттік басқару жоғары қосылған құнмен іс-шараларды әзірлеу кезінде жеке сектор сүйенетін негізгі элементтер болуы керек. Фактор 3 қосалқы фактордан тұрады:

(i) экономиканың ашықтығы (экономика сауда үшін ашық, жұмыс күшінің ұтқырлығы және инвестициялар, сондай-ақ жаңа идеялар мен технологияларды қабылдауға қабілетті болуы тиіс);

(ii) бизнес-орта (заңның үстемдігін қамтамасыз ету және сыбайлас жемқорлықтың болмауы);

(iii) мемлекеттік басқару (мысалы, саяси тұрақтылық және саясаттың тиімділігі).

«Инновациялар үшін дағдылар» факторы шеңберінде жеке сектордың қажеттіліктеріне жауап беретін оқытылған жұмыс күшінің болуы қарастырылады. Бұл фактор 2 қосалқы фактордан тұрады:

(i) кез келген экономикалық қызметтің алғышарттары болып табылатын жалпы дағдылар (орта білім);

(ii) қосымша құнмен қызметтің кілті болып табылатын арнайы дағдылар (мысалы, техникалық мамандықтар).

«Инновациялық жүйе» факторы шеңберінде негізгі ойыншылардың қызметі қарастырылады, өйткені білім экономикасы инновацияның негізгі ойыншыларына, олардың ресурстарына және өзара іс-қимылдарына қатты тәуелді. Бұл фактор 3 қосалқы фактордан тұрады:

(i) инновациялық жүйеге үлес (мысалы, зерттеулер мен әзірлемелерге арналған шығыстар (ҒЗТКЖ);

(ii) инновациялық жүйенің нәтижелері (мысалы, патенттер);

(iii) инновациялық жүйе шеңберіндегі байланыстар (мысалы, ғылыми ынтымақтастық, венчурлық капитал және құнды жасау тізбегі).

Кез келген білім экономикасының негізгі тірегі ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың (акт) инфрақұрылымы және оны пайдалану болып табылады, өйткені бұл тиімді білім алмасудың негізінде жатыр. Осыған байланысты, «АКТ инфрақұрылымы» факторы маңызды рөл атқарады, оның шеңберінде өнімділікті арттыру нысанының кең жолақты өсу жылдамдығы қарастырылады. Бұл фактор 2 қосалқы фактордан тұрады:

(i) АКТ-ның қолжетімділігі;

(ii) АКТ-ның күрделілігі.

Дүниежүзілік банк, Білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Біріккен Ұлттар Ұйымы (ЮНЕСКО), Халықаралық Электр байланысы одағы, Дүниежүзілік экономикалық форум және ЕҚДБ (ЕҚДБ және Дүниежүзілік банк. Мысалы, қоршаған орта және кәсіпорынның тиімділігін бағалау бойынша

ақпарат) экономика индексінде пайдаланылатын 38 көрсеткіштердің негізгі көздері болып табылады. Барлық таңдалған көрсеткіштер индексі енгізілген елдердің кемінде 90 пайызы үшін қол жетімді және үнемі жаңартылып отырады (жыл сайын жақсырақ). Деректердің көп бөлігі артта қалады (сондықтан 2018 жылғы білім экономикасының индексі негізінен 2017 жылғы деректерге сүйенеді).

Білім экономикасының индексін есептеу үшін алдымен 38 көрсеткіш 10 қосалқы факторға біріктіріледі, содан кейін осы 10 қосалқы фактор төрт факторға біріктіріледі.

Әрбір көрсеткіш пен жыл үшін біз 1-ден (теориялық минимум / нашар) 10-ға (теориялық максимум / ең жақсы) дейінгі шәкіл бойынша мәндермен (DTF) шекараға дейінгі қашықтықты есептейміз. Бұдан әрі 10 өлшемнің әрқайсысы үшін осы өлшемге жататын DTF индикаторларының орташа бағалары есептеледі. Содан кейін фактор деңгейінде нәтижелер алу үшін өлшеу нәтижелері біріктіріледі. Индекс төрт фактордың орташа арифметикалық мәні болып табылады. Бұл процесс әрбір экономикаға және әрбір жылға қолданылады. Соңғы деректер жинағы ЕҚДБ инвестициялайтын 38 ел, оған қоса ЭЫДҰ-ның сегіз салыстырмалы елдері (Канада, Чех Республикасы, Франция, Германия, Жапония, Швеция, Ұлыбритания және Америка Құрама Штаттары) үшін 2011 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезенді қамтиды.

ЕҚДБ 2018 жылғы білім экономикасының индексі

2018 жылғы рейтинг нәтижелеріне сәйкес ЕҚДБ елдерінің орташа мәні салыстырмалы елдермен салыстырғанда төмен. 2018 жылы ЕҚДБ білім экономикасы индексі рейтингісінің нәтижелері ЕҚДБ өңірлері арасында Эстония көшбасшы болып табылатынын, Эстония 4 факторының үшеуі бойынша салыстырмалы елдермен бір деңгейде тұрғанын көрсетеді. Тек «инновациялық жүйе» факторы бойынша ол артта қалып отыр. Барлық 4 фактор бойынша төмен өнімділік көрсеткен Түрікменстанда ең төмен көрсеткіштер.

Сербия 2011 және 2018 жылдар арасында ең көп жетістіктерге жеткенін атап өту қажет. Инновацияның әлсіз институттары ЕҚДБ өңірлері мен олардың ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері арасындағы білім экономикасындағы алшақтыққа ықпал ететін неғұрлым маңызды факторлар болып табылады (Н қосымшасы) [14]

14-кестеде 2018 жылғы білім экономикасы индексінің нәтижелері берілген. ЕҚДБ деректеріне сәйкес ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдерінде білім экономикасы индексінің көрсеткіші 7,36 (орташа алғанда 10-нан), ал ЕҚДБ өңірлерінде-4,67 (орташа алғанда 10-нан) құрайды. ЕҚДБ-ның ең тиімді елдері 6,0-ден 6,9-ға дейінгі ауқымдағы білім экономикасының индексі бар Эстония, Словения және Литва болып табылады. Шәкілдің екінші соңында Египет, Батыс жағалау және газ секторы, сондай-ақ білім экономикасының индексі 2,2-ден 3,2-ге дейінгі Түрікменстан бар.

ЕҚДБ өңірі мен ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері арасындағы алшақтық фактордан факторға қарай өзгеріп отырады. Әлсіз инновация институттары ЕҚДБ

өңірлерінде білім экономикасын дамыту үшін негізгі кедергі болып табылады. Сондай-ақ, 14-кестеден инновацияның әлсіз институттары бар елдер, әдетте, білім экономикасы индексінің басқа компоненттері бойынша жақсы нәтижелер алмайды.

14-кесте - Білім экономикасының индексі 2018

Экономика	Жалпы балл (из 10)	ЕҚДБ елдері арасындағы ранжирлеу	Факторларды бағалау (ең төменгі 1 – ең жоғары 10)				
			Институтта р	Инновацияларға арналған дағдылар	Инновациялық жүйе	АКТ инфрақұрылымы	
ЭЫДҰ салыстырмалы елдері (орташа)	7,36		8,08	7,14	6,48	7,73	
ЕҚДБ елдері (орташа)	4,67		5,52	4,96	3,22	5,00	
айырмашылық	2,69		2,56	2,18	3,26	2,73	
Орталық Еуропа және Балтық елдері	Эстония	6,82	1	8,01	6,70	4,58	7,99
	Словения	6,65	2	7,40	7,32	5,14	6,73
	Литва	6,03	3	7,24	5,85	4,04	6,97
	Латвия	5,88	4	7,36	6,31	3,04	6,80
	Польша	5,63	6	6,80	6,31	3,82	5,58
	Хорватия	5,62	7	6,72	5,80	3,81	6,14
	Словакия	5,40	8	6,76	5,48	4,08	5,29
Венгрия	5,33	9	6,55	5,82	3,49	5,47	
Оңтүстік Шығыс Еуропа	Кипр	5,82	5	7,52	5,70	3,80	6,27
	Греция	5,25	10	6,06	5,45	3,78	5,74
	Болгария	5,18	12	5,91	5,28	3,27	6,28
	Сербия	5,13	13	5,76	5,46	3,26	6,02
	Черногория	5,04	14	6,20	5,16	2,88	5,92
	Румыния	5,01	15	6,02	4,94	3,41	5,68
	Северная Македония	4,50	22	5,74	3,83	3,27	5,18
	Албания	4,36	25	5,64	4,79	2,36	4,67
	Босния и Герцеговина	4,10	29	5,04	4,13	2,88	4,35
	Косово	3,22	35	4,81	2,75	3,12	2,20
Ресей	4,93	17	4,83	5,74	3,41	5,73	
Түркия	4,60	19	4,87	4,81	3,82	4,90	
Шығыс Еуропа және Кавказ	Беларусь	5,21	11	5,50	6,05	3,27	6,01
	Грузия	4,97	16	6,56	5,40	2,71	5,21
	Азербайжан	4,56	20	4,62	4,90	3,68	5,06
	Армения	4,51	21	5,44	5,24	3,12	4,24
	Молдова	4,33	26	5,03	4,57	2,77	4,95
	Украина	4,29	27	4,33	5,44	2,84	4,56
Орталық Азия	Қазақстан	4,85	18	5,80	5,68	2,69	5,23
	Моңғолия	4,48	23	5,11	5,10	2,65	5,05
	Қырғызстан	3,98	31	4,38	5,02	2,39	4,15
	Өзбекстан	3,82	33	3,48	4,72	2,57	4,51
	Тәжікстан	3,23	34	3,47	4,73	2,96	1,77
	Түрікменстан	2,26	38	3,42	2,47	1,71	1,43

Экономика		Жалпы балл (из 10)	ЕҚДБ елдері арасындағы ранжирлеу	Факторларды бағалау (ең төменгі 1 – ең жоғары 10) Институтта	Инновация ларға арналған дағдылар	Инновациялық жүйе	АКТ инфрақұрылымы
ОШ Ж	Иордания	4,43	24	5,93	3,93	3,44	4,43
	Марокко	4,23	28	5,06	3,83	3,46	4,58
	Ливан	4,07	30	4,56	3,54	3,45	4,72
	Тунис	3,96	32	4,38	3,82	3,04	4,59
	Египет	3,11	36	3,54	3,03	2,46	3,42
	Батыс жағалау және Газ	2,83	37	3,90	3,25	1,83	2,33
	секторы						

Ақпарат көзі: [14] ЕҚДБ білім экономикасы индексінің есебі. 2019 жыл. [http:// www.ebrd.com](http://www.ebrd.com)

ЕҚДБ өңірлері мен ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері арасындағы білім экономикасы индексінің алшақтығы (2018 жылы орташа айырмашылық 2,56 құрайды) негізінен тиімсіз мемлекеттік басқару мен әлсіз бизнес ортамен байланысты.

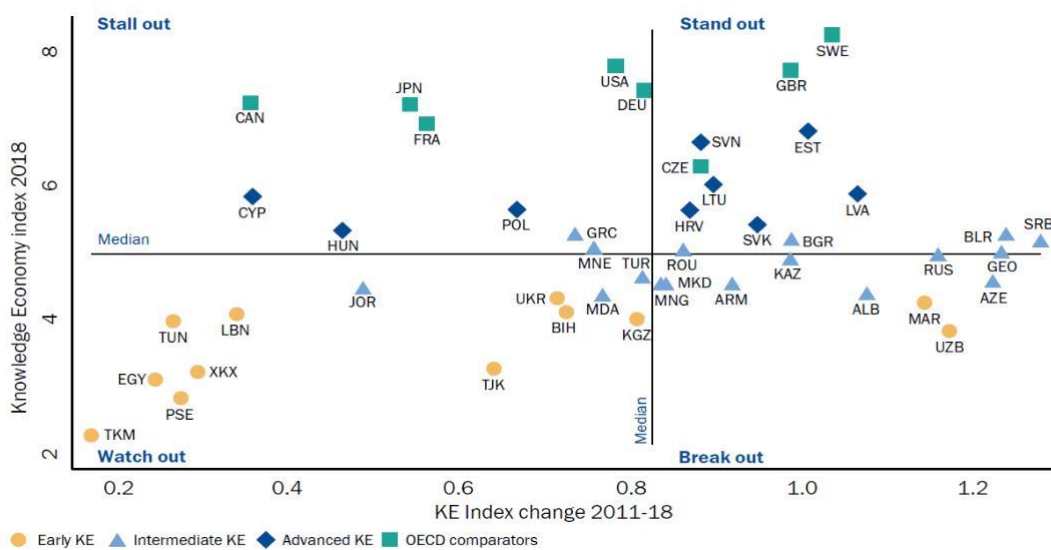
2018 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан 18-орынды алып, Орталық Азияда көшбасшы атанды. Осылайша, Қазақстан Түркия, Әзірбайжан, Армения сияқты елдерден озды.

Егер «Институттар» факторы туралы айтатын болсақ, ЕҚДБ деректеріне сәйкес ЕҚДБ өңірлерінде үкімет тиімділігінің, заңның үстемдігі мен сыбайлас жемқорлықты түйсінудің төмен деңгейі байқалады (Тәжікстан, Түрікменстан және Қырғызстан сияқты елдерде басқару саласындағы ең төмен көрсеткіштер). Бұдан басқа, ЕҚДБ көптеген елдерінде білім экономикасының дамуы экономикалық ашықтықтың болмауымен шектелген. Осы фактор бойынша Қазақстан 5,8 балл жинады, яғни ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдерінен 2,28 индекстік пунктке артта қалып отыр. Дегенмен, Қазақстанның көрсеткіші орташадан жоғары (ЕҚДБ елдерінің орташа мәні 5,52).

ЕҚДБ өңірлерінде «Инновациялар үшін дағдылар» факторы бойынша салыстырмалы түрде жақсы нәтижелер байқалады. Бұл негізінен ең жақсы жалпы дағдыларға байланысты, мамандандырылған дағдылар әлі де әлсіз болып қала береді. ЕҚДБ өңірлері мен осы фактор үшін ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері арасындағы алшақтық (2.18 деңгейінде) төрт фактордың ең азы болып табылады. Дегенмен, ЕҚДБ кейбір өңірлеріндегі жалпы дағдылар әлсіз болып отыр (мысалы, Ливанда, Косовода және Мароккода орта мектепке қабылдау көрсеткіштері өте төмен). Мамандандырылған дағдылар көптеген елдерде одан да шектеулі. Мысалы, Иордания, Түркіменстан және Мысырда өз қызметкерлеріне ресми оқытуды ұсынатын фирмалардың саны өте аз екені байқалады. Албанияда, Мароккода және Молдовада миллион тұрғынға ҒЗТҚЖ саласындағы техникалық мамандар өте аз. Сонымен қатар, бұған қарамастан, Словения, Хорватия және Венгрия ЭЫДҰ-ның кейбір салыстырмалы елдеріне қарағанда

мамандандырылған дағдылар туралы сөз болғанда салыстырмалы түрде жақсы нәтижелер көрсетеді. Бұл факт бойынша Қазақстан 5,68 балл жинады, бұл ЕҚДБ елдерінің орташа мәнімен салыстырғанда 0,72 индекстік пунктке жоғары.

«Инновациялық жүйе» факторы бойынша ЕҚДБ өңірлері мен ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері арасында ең көп алшақтық байқалады (3,26 пунктіндегі айырмашылық). Аз дамыған өңірлер ЕҚДБ өзінің инновациялық жүйесіне өте аз инвестиция салады. Мысалы, Орталық Азия елдері зерттеулер мен әзірлемелерге ЖІӨ-нің 0,17% - ын ғана жұмсайды, бұл орта есеппен ЭЫДҰ елдерінің ЖІӨ-нің 2,4% - ынан әлдеқайда аз [14]. Тәжікстанда, Иорданияда және Кипрде патенттік өтінімдердің саны ең аз, мысалы, ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдеріндегі 0,54-ке қарағанда, барлығы 1000 тұрғынға 0,0002. Бұдан басқа, ЕҚДБ өңірлерінде инновациялық жүйе шеңберінде академиялық зерттеулер мен зерттеулер саласындағы ынтымақтастықтың болмауымен шектелген. Бұл көрсеткіш бойынша төмен деңгей әсіресе Қырғызстанда, Моңғолияда және таңқаларлығы Грецияда байқалады. 1-ден 7-ге дейінгі шәкіл бойынша бұл елдер ЭЫДҰ елдерінде 4,8-ге қарағанда шамамен 2,5 балл жинайды. Қалған үш фактор бойынша Қазақстан Орталық Азия елдері арасында көшбасшы орында тұрғанына қарамастан, инновациялық жүйе бойынша Тәжікстаннан қалыс қалады. 2018 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан 2,69 балл жинады, бұл ЕҚДБ елдерінің орташа мәнінен 0,53 тармаққа төмен.

● индекстің төмен деңгейі ▲ индекстің орташа деңгейі ◆ индекстің жоғары деңгейі ■ ЭЫДҰ салыстырмалы елдері

Ақпарат көзі: [14] ЕҚДБ Білім экономикасы индексінің есебі. 2019 жыл. [http:// www.ebrd.com](http://www.ebrd.com)

9-сурет – 2011-2018 жылдардағы индекс динамикасымен 2018 жылғы ЕҚДБ білім экономикасы индексін салыстырмалы талдау

Соңғы жылдары акт инфрақұрылымының едәуір жақсаруына қарамастан, ЕҚДБ өңірлері мен ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері арасында айтарлықтай алшақтық сақталып отыр (2,73 тармақ). Атап айтқанда, ЕҚДБ аз дамыған өңірлері АКТ-ның қолжетімділігі мен күрделілігі үшін күресті жалғастыруда. Мысалы, Түрікменстан мен Тәжікстанның 100 тұрғынға 0,07 кең жолақты байланысы бар (ЭЫДҰ салыстырмалы елдеріндегі 36-мен салыстырғанда). Орташа алғанда, кеңжолақты байланыс ЕҚДБ инвестициялайтын елдерде халықтың тек 17 пайызына ғана жетеді. АКТ инфрақұрылымы бойынша Қазақстан ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдерінен 2,5 тармаққа артта қалып отыр. Бұл ретте 2018 жылдың қорытындысы бойынша ел ЕҚДБ елдерінің орташа мәнінен жоғары нәтиже көрсетті.

Жалпы, 2011-2018 жылдары ЕҚДБ өңірлері білім экономикасын дамытуда прогреске қол жеткізді: олардың білім экономикасының орташа индексі 2011 жылы 3,88-ден 2018 жылы 4,67-ге дейін өсті. Бұл жақсарудың басым көпшілігі «АКТ инфрақұрылымы» факторының жақсаруына байланысты болды, ол 2011 жылы 2,71-ден 2018 жылы 5,0-ге дейін айтарлықтай ұлғайғанын көрсетті. Сондай-ақ осы кезеңде инновациялар үшін дағдылар саласында (4,96-дан 4,47-ге дейін өсті) және инновация институттары (5,52-ден 5,12-ге дейін өсті) белгілі бір прогреске қол жеткізді. Жалпы алғанда, 2011-2018 жылдар аралығындағы кезеңде экономикадан экономикаға үлкен айырмашылық байқалды. 9-суретте 2011-2018 жылдар аралығындағы білім экономикасы индексінің жалпы өзгеруіне қатысты білім экономикасы индексінің нәтижелері берілген. ЕҚДБ сарапшылары елдерді төрт аймаққа топтастырды: бөлінетін, тежелген, алға шығатын және сақтанатын.

Бірінші аймаққа бөлініп шыққан елдер жатқызылды. Мұндай елдерде білім экономикасы салыстырмалы түрде дамыған, олар инновацияларды ілгерілетуде көшбасшы болып табылады. Бұл аймақта ЭЫДҰ-ның Швеция және Ұлыбритания және ЕҚДБ-ның бірнеше елдері (мысалы, Эстония, Словения және Латвия) бар.

Екінші аймаққа «тежеу» жүріп жатқан елдер жатады. Тыныш жатқан елдер білім экономикасы дамуының салыстырмалы жоғары деңгейімен ерекшеленеді, бірақ өсуді қолдау проблемаларына байланысты өсу қарқынының баяулауы байқалады. Өшіп бара жатқан елдер аймағында Канада мен Жапония сияқты ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдері, сондай-ақ ЕҚДБ Кипр мен Польша елдері орналасқан.

Үшінші аймаққа алға шығатын елдер жатады, бұл білім экономикасы дамуының салыстырмалы төмен көрсеткіші бар елдер тобы, бірақ тез дамып келеді. Қазақстан, Өзбекстан және Марокко осындай елдердің мысалдары болып табылады, өйткені олар 2011-2018 жылдар аралығында айтарлықтай ілгерілеуге қол жеткізді.

Төртінші аймаққа елеулі проблемаларға тап болатын, білім экономикасының даму деңгейі төмен және айтарлықтай прогресті көрсетпейтін сақ болып отырған елдер жатады. Бұл аймақта Түркіменстан, Египет, Батыс жағалау және газ секторы, сондай-ақ Косово сияқты елдер бар.

Егер ЕҚДБ білім экономикасы индексінің 2011-2018 жылдар аралығындағы төрт бағанындағы өзгерістерді егжей-тегжейлі қарайтын болсақ, онда келесі тұжырымдар жасауға болады:

Қазақстан, Беларусь және Өзбекстан инновация институттары саласында үлкен табыстарға қол жеткізді. Бұл жақсартулар негізінен бизнесті жүргізу шарттарының жақсаруымен және экономиканың ашықтығымен байланысты болды. Алайда, 2011 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде бірқатар елдерде инновация институттары тұрғысынан олардың көрсеткіштерінің нашарлауы байқалды. Негізінен мемлекеттік басқару көрсеткіштерінің нашарлауы салдарынан Мысырда, Түркияда және Тунисте ең көп төмендеу байқалды.

Инновациялар үшін дағдылар бойынша ЕҚДБ өңірлері аздап жақсарды. Бірақ Өзбекстан, Түркия және Египет сияқты кейбір елдер өте жақсы жетістіктерге жетті. Сонымен қатар, Ливанда, Черногорияда және Косовода бұл фактор бойынша көрсеткіштер төмендеді, негізінен олардың жалпы дағдылары бойынша салыстырмалы түрде төмен үлгеріміне байланысты.

Инновациялар үшін дағдылар бойынша ЕҚДБ өңірлері аздап жақсарды. Бірақ Өзбекстан, Түркия және Египет сияқты кейбір елдер өте жақсы жетістіктерге жетті. Сонымен қатар, Ливанда, Черногорияда және Косовода бұл фактор бойынша көрсеткіштер төмендеді, негізінен олардың жалпы дағдылары бойынша салыстырмалы түрде төмен үлгеріміне байланысты.

ЕҚДБ барлық өңірлері 2011-2018 жылдар аралығында АКТ инфрақұрылымын жақсартты, оның ішінде кейбір елдер айтарлықтай ілгерілеушілікке қол жеткізді. Сербия, Черногория және Грузия акт қол жетімділігі мен күрделілігі тұрғысынан өз нәтижелерін жақсартты. Түркіменстан, Тәжікстан және Косово, керісінше, өте шектеулі прогресті көрсетті.

ЕҚДБ 2019 білім экономикасы индексінің есебінде елдер де даму кезеңдері бойынша топтастырылған: дамудың бастапқы, аралық және ілгері кезеңдері (15-кесте).

15-кесте – ЕҚДБ өңірлері білім экономикасын дамыту кезеңдері бойынша

Білім экономикасын дамыту кезеңі	ЕҚДБ инвестициялайтын елдер
Дамудың бастапқы кезеңі	Босния және Герцеговина, Египет, Косово, Қырғызстан, Ливан, Марокко, Тәжікстан, Тунис, Түркіменстан, Украина, Өзбекстан, Батыс жағалау және газ секторы
Дамудың аралық кезеңі	Албания, Армения, Әзірбайжан, Беларусь, Болгария, Грузия, Греция, Қазақстан, Иордания, Молдова, Моңғолия, Черногория, Солтүстік Македония, Румыния, Ресей, Сербия, Түркия
Дамудың озық кезеңі	Хорватия, Кипр, Эстония, Венгрия, Латвия, Литва, Польша, Словакия, Словения

Ақпарат көзі: автор ЕҚДБ деректері негізінде жасаған [14]

Білім экономикасы дамуының бастапқы деңгейі бар елдер инновациялық жүйенің әлсіз даму деңгейімен ғана емес, сондай-ақ инновациялар үшін әлсіз институттарымен және дағдыларымен де, инфрақұрылымымен де ерекшеленеді. Талдау дамудың аралық деңгейі бар топтағы өсіммен салыстырғанда дамудың бастапқы деңгейі бар топтағы «Институттар» факторы бойынша өсім 29%-ға аз екенін көрсетеді.

Дамудың аралық деңгейі бар елдер тобына қарағанда дамудың бастапқы деңгейі 25%-ға аз елдер тобында біліктілікті арттыру.

Білім экономикасын дамытудың бастапқы және аралық деңгейлері бар елдер топтары инновациялық жүйеге бірдей төмен үлес қосатынын, инновацияларды енгізетін және зерттеулер мен әзірлемелерге жұмсайтын фирмалардың үлесі төмен екенін атап өткен жөн. Осылайша, жеке сектордағы инновациялардың төмен деңгейі күшті инновациялық жүйеге ғана шектеулі сұраныс тудырады. Білім экономикасы дамуының бастапқы деңгейі бар елдер тобындағы инновациялық жүйе бойынша өзгерудегі айырмашылық білім экономикасы дамуының аралық деңгейі бар елдер тобымен салыстырғанда тек 9% - ға аз.

Экономиканы дамытудың бастапқы кезеңі үшін білім экономикасын дамыту жолындағы негізгі кедергі АКТ-ның әлсіз инфрақұрылымы болып табылады. АКТ-ның қол жетімділігі де, күрделілігі де өте төмен, бұл инновацияларды шектейді және өнімділігін арттыруды және білім тарату мүмкіндігін төмендетеді. Дамудың бастапқы кезеңінде және дамудың аралық кезеңінде елдер тобында АКТ инфрақұрылымы бойынша көрсеткіштердегі айырмашылық 37%-ды құрайды.

Қазақстан жататын білім экономикасының даму деңгейі орташа елдерде рейтингтің басқа факторларымен қатар институттардың жақсаруы байқалады. Аталған топтағы елдердің экономикасы төменірек тарифтерімен ашық болып табылады. Дегенмен, аралық даму деңгейі бар елдер тобы инновациялық дағдылардың кейбір параметрлері бойынша (жоғары білім алу сияқты) елдердің озық топтарынан кем түспейді. Алайда, дағдылардың еңбек нарығының талаптарына сәйкес келмеуі неғұрлым өзекті мәселе болып табылады. Сондай-ақ зияткерлік меншік құқықтарын қорғаудың төмен деңгейі байқалады. Экономика білім экономикасы дамуының аралық кезеңінде әдетте инновацияларды «жасамайды», оларды «сатып алады».

Білім экономикасының озық деңгейі бар елдер күшті институттар мен дағдылармен, сондай-ақ күшті инновациялық компоненттермен ерекшеленеді. Сондай-ақ оларда ашық экономика (төмен тарифтер және шекара арқылы жеңіл сауда), дамыған инфрақұрылым бар. Алайда, олар салыстырмалы елдерден әлі де артта қалып отыр. Егер салыстырмалы елдерде ҒЗТКЖ-ға арналған шығыстар ЖІӨ-нің 2,4%-ын құраса, елдер тобында білім экономикасы дамуының ілгері кезеңінде олар шамамен 1%-ды құрайды.

Бұдан әрі 16-кестеде Қазақстанның 2011-2018 жылдардағы динамикасын талдау ұсынылған.

16-кесте – Қазақстан көрсеткіштерінің 2011-2018 жылдардағы динамикасы

Қосалқы факторлар	2011 ж.		2018 ж.		2011-2018 жылдардағы өзгеріс	ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдерімен салыстырғанда айырмашылық	
	РК	РК	ОЭСР				
«Институттар» факторы							
Экономиканың ашықтығы	4,01	4,9	6,75	■ 0,89		-1,85	
Бизнес орта	2,45	3,51	8,64	■ 1,06		-5,13	
Мемлекеттік басқару	4,24	4,41	8,87	■ 0,17		-4,46	
«Инновацияларға арналған дағдылар» факторы							
Жалпы дағдылар	4,65	5,33	7,62	■ 0,68		-2,29	
Мамандандырылған дағдылар	3,12	3,91	6,66	■ 0,79		-2,75	
«Инновациялық жүйе» факторы							
Үлесі	2,64	2,71	7,3	■ 0,07		-4,59	
Нәтижелер	1,82	1,78	5,41	↓ 0,04		-3,63	
Ынтымақтастық	2,64	2,99	6,73	■ 0,35		-3,74	
«Инновациялық жүйе» факторы							
АКТ-ның қолжетімділігі	1,51	3,4	8,15	■ 1,89		-4,75	
АКТ-ның күрделілігі	2,84	3,99	7,31	■ 1,15		-3,32	

Ақпарат көзі: автор ЕҚДБ деректері негізінде жасаған 23

Талданып отырған кезеңдегі деректерге сәйкес Қазақстан 10-нан 9 қосалқы фактор бойынша оң динамиканы көрсетті. «Инновациялық жүйе» факторы шеңберінде «нәтижелер» қосалқы факторы бойынша 2018 жылы ел өз көрсеткішін 0,04 тармаққа нашарлатты. Бұл шамалы нашарлау деп айтуға болады. Алайда, осы фактордың қалған екі қосалқы факторы бойынша шамалы прогресс байқалады, соның нәтижесінде Қазақстан «инновациялық жүйе» факторы бойынша айтарлықтай төмен позицияға ие болды. Бұл өз кезегінде ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдерімен салыстырғанда едәуір артта қалушылыққа алып келеді. 2018 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстанның ЭЫДҰ-ның салыстырмалы елдерінен «инновациялық жүйе» факторы бойынша артта қалуы 4 тармақты құрады.

2011-2018 жылдары Қазақстан АКТ инфрақұрылымының қосалқы факторлары бойынша едәуір алға жылжығанын атап өткен жөн. Біздің ойымызша, га осы фактор бойынша жағдайдың жақсаруы «Ақпараттық Қазақстан» және «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламаларын іске асыруға айтарлықтай әсер етті.

Қазақстан талданып отырған кезеңде жақсы нәтиже көрсеткеніне қарамастан, көптеген көрсеткіштер бойынша Қазақстан ЭЫДҰ елдерінен едәуір артта қалып отыр. Осыған байланысты, бизнес ортаны, мемлекеттік басқаруды, сондай-ақ елдегі ғылымды дамытуға қосқан үлесін жақсарту жөнінде белсенді шаралар

<https://intranet.ebrd.com/innovation>

қабылдау қажет. Сондай-ақ елде цифрландыруды дамыту жөніндегі шараларды күшейту қажет, өйткені дамыған елдер өте тез дамып келеді және басқа секторлардың өнімділігі АКТ инфрақұрылымының даму деңгейіне байланысты.

Талдау ЕҚДБ инвестициялайтын Орталық Азия мен ЮВС елдерінің көпшілігі білім экономикасы дамуының бастапқы кезеңінде екенін көрсетеді.

Білім экономикасы дамуының аралық кезеңінде негізінен Шығыс Еуропа, Кавказ елдері бар. Қазақстан сондай-ақ білім экономикасы дамуының аралық кезеңінде тұр.

Білім экономикасы индексіндегі барлық дамыған елдер Еуропалық Одақтың мүшелері болып табылады. Кейбір ерекшеліктер бар. Мысалы, Украинаны дамудың бастапқы кезеңінде елдер тобына жатқызады, бірақ ол инновация, АКТ инфрақұрылымы және инновациялық жүйе үшін дағдылар тұрғысынан жақсы жұмыс істейді. Бұл Украинада елдердің аралық тобымен салыстырғанда институттар бойынша елеусіз прогресс байқалады.

Солтүстік Македонияны алсақ, білім экономикасын дамытудың аралық кезеңіндегі елдер тобына жатады, осы топтағы басқа елдермен салыстырғанда инновациялар үшін біршама әлсіз дағдыларға ие. Осы елдің жақсы нәтижелері институционалдық орта тұрғысынан жақсы көрсеткіштерге ие болуымен байланысты. Біз бірде-бір ел әлсіз институционалдық ортаға ие бола отырып, инновациялар бойынша жоғары нәтиже көрсетпейтінін көріп отырмыз. Бұл дамыған білім экономикасын дамыту үшін күшті институттар мен дағдылардың болу маңыздылығын көрсетеді.

Демек, білім экономикасы индексінің нәтижесіне «институттар», «инновацияға арналған дағдылар» сияқты факторлар елеулі әсер ететіні туралы қорытынды жасауға болады.

Бұдан басқа, білім экономикасының дамуына ықпал ететін әмбебап саясат жоқ екенін атап өту қажет.

Қазақстан «Институттар», «Инновациялық жүйе» сияқты факторлар бойынша белсенді шаралар қабылдауы тиіс. Бұл ретте ел білім экономикасының даму кезеңін ескеретін саясатты қабылдауға және тиісінше орта мерзімді кезеңге арналған басымдықтарды айқындауға тиіс.

Гендерлік алшақтық индексі (The Global Gender Gap Index)

Гендерлік теңдік қоғамның тұрақты даму процесінің қажетті шарты ретінде ғана емес, сонымен қатар даму саласындағы ұлттық саясатты тұтастай жетілдіру ретінде кеңінен танылады. Гендерлік теңдік деңгейін бағалауда гендерлік алшақтықты бағалау маңызды рөл атқарады.

2006 жылдан бастап жыл сайын Дүниежүзілік экономикалық форум (World Economic Forum) гендерлік айырмашылықтардың прогресін қадағалау үшін гендерлік алшақтық индексіне (The Global Gender gap Index) зерттеулер жүргізеді. Индекс экономикалық, саяси, білім беру және медициналық өлшемдер бойынша ұлттық гендерлік айырмашылықтарды салыстырады және өңірлер мен кіріс топтары бойынша тиімді салыстырулар жүргізуге мүмкіндік беретін елдердің

рейтингін қамтамасыз етеді. Рейтинг әлемдік аудиторияның гендерлік айырмашылықтарға байланысты мәселелер және оларды қысқарту арқылы жасалатын мүмкіндіктер туралы хабардар болуын арттыруға арналған.

Гендерлік алшақтық индексінің әдіснамасы

Рейтинг әдіснамасы гендерлік алшақтықты қысқарту жөніндегі тиімді шараларды әзірлеу үшін негіз болуға тиіс.

Индекс әдіснамасы 2006 жылы оның бастапқы тұжырымдамасынан бастап, бүкіл ел және уақыт қатарлары бойынша сенімді талдау үшін негізді қамтамасыз ете отырып, тұрақты болып қалды. Төрт негізгі салада 14 түрлі көрсеткіш бойынша гендерлік теңсіздік өлшенеді:

- экономикалық қатысу және мансаптық мүмкіндіктер;
- білім деңгейі;
- денсаулық және өмір сүру ұзақтығы;
- саяси құқықтар мен мүмкіндіктер.

Индекс 0-ден 1-ге дейінгі шәкіл бойынша өлшенеді, мұнда нөл-жыныстардың толық теңсіздігі, ал бірлік-тиісінше теңдік. Индекстің мәні әйелдер мен ерлер арасындағы алшақтық пайызы ретінде түсіндіріледі. Бұл ағымдағы көрсеткіштерді өткенмен салыстыруға және белгілі бір саладағы прогресті айқындауға мүмкіндік береді.

2017 жылғы басылымда табыстың шекті деңгейлері алынып, туу кезіндегі жыныстардың арақатынасы бойынша оның негізгі анықтамалық көзі жаңартылды. Бірақ бұл елдің жалпы ұпайлары мен бағаларына шамалы әсер етті. Гендерлік алшақтықтың жаһандық индексінің негізінде индикаторларды таңдау, деректерді өңдеу және шкаланы пайдалану үшін негізді қалыптастыратын үш негізгі түсінік жатыр. Біріншіден, индекс деңгейлерді емес, бос орындарды өлшеуге бағытталған. Екіншіден, кіріс айнымалыларындағы бос орындарды емес, соңғы (outcome) айнымалылардағы бос орындарды белгілейді. Үшіншіден, ол әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту бойынша емес, гендерлік теңдік бойынша елдерді ранжирлейді.

Жоғарыда айтылғандай, гендерлік теңсіздік индексін құру кезінде 14 көрсеткіш пайдаланылады (17-кесте). Көрсеткіштер бойынша деректердің негізгі көздері халықаралық ұйымдардың статистикалық деректері болып табылады.

Жоғарыда айтылғандай, гендерлік алшақтықтың жаһандық индексі ерлер мен әйелдер арасындағы алшақтықты төрт қосалқы индекс бойынша зерттейді: экономикалық қатысу және мүмкіндіктер, білім деңгейі, денсаулық және өмір сүру ұзақтығы, саяси құқықтар мен мүмкіндіктер.

17-кесте. Гендерлік алшақтық индексіні құру кезінде пайдаланылатын көрсеткіштер

Қосалқы индекстер	Көрсеткіштер	Дерек көздері
Экономикалық қатысу және мүмкіндіктер	Ерлер мен әйелдердің жұмыспен қамту деңгейінің арақатынасы	Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ)
	Ерлер мен әйелдердің тең еңбегі үшін ақы төлеу арақатынасы	Дүниежүзілік экономикалық форум (ДЭФ)
	Ерлер мен әйелдердің еңбек табысының арақатынасы	БҰҰДБ әдіснамасы негізінде ДЭФ есептері
	Заң шығарушылар, шенеуніктер және жоғары буын менеджерлері құрамындағы ерлер мен әйелдердің арақатынасы	Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ)
	Техникалық мамандар арасындағы ерлер мен әйелдердің арақатынасы	Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ)
Білім беру деңгейі	Ерлер мен әйелдердің сауаттылық деңгейінің арақатынасы	Білім, ғылым және мәдениет мәселелері жөніндегі Біріккен Ұлттар Ұйымы (ЮНЕСКО))
	Ерлер мен әйелдерді бастауыш біліммен қамту арақатынасы	ЮНЕСКО
	Ерлер мен әйелдерді орта біліммен қамту арақатынасы	ЮНЕСКО
	Ерлер мен әйелдерді жоғары біліммен қамтудың арақатынасы	ЮНЕСКО
Денсаулық және өмір сүру ұзақтығы	Ерлер мен әйелдердің салауатты өмір сүру ұзақтығының арақатынасы	БҰҰ Халық бөлімі
	Туған кездегі жыныстардың арақатынасы	Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДҰ)
Саяси құқықтар мен мүмкіндіктер	Парламенттегі ерлер мен әйелдердің арақатынасы	Парламентаралық одақ
	Министрлік лауазымдарындағы ерлер мен әйелдердің арақатынасы	Парламентаралық одақ
	Мемлекет басшылығында болған әйелдердің жылдар саны (соңғы 50 жыл ішінде)	ДЭФ есептері

Индекс елдерді даму деңгейі бойынша емес, олардың гендерлік алшақтығы бойынша бағалайтындай етіп жасалған. Гендерлік алшақтықтың жаһандық индексінің негізінде жатқан екінші базалық тұжырымдама ол елдерді шығын немесе қаражат емес, нәтижелер негізінде бағалайды. Гендерлік алшақтық индексі

елдерді әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуге емес, олардың гендерлік теңдікке жақындығы дәрежесі бойынша саралайды. Индекстің мақсаты- тандалған көрсеткіштер бойынша әйелдер мен ерлер арасындағы алшақтықтың азайғанын анықтау, бірақ тек әйелдерге басымдық берілмейді. Индекс қандай да бір көрсеткіштің деңгейіне қарамастан жыныстар арасындағы алшақтықты көрсетеді. Мысалы, ұлдарға қарағанда қыздарды қабылдау деңгейі жоғары ел орта мектепке ұлдар мен қыздарды бірдей қабылдайтын елге тең болады. Мұндай мысал келтіруге болады. Ерлер мен әйелдердің білім деңгейі бірдей төмен ел индекстің жоғары мәніне ие болады, себебі онда білімге қол жеткізуде гендерлік айырмашылықтар жоқ²⁴.

2020 жылғы гендерлік алшақтық индексі

2020 жылы гендерлік алшақтықтың жаһандық көрсеткіші 68,6%-ды құрады. Бұл жабу үшін қалған үзіліс 31,4%-ды құрайды. 2020 жылғы рейтингпен 153 ел қамтылды. Қазақстан 72 орынды иеленді (қосымша).

Бүгінгі күні бірде-бір ел әлі толық гендерлік теңдікке қол жеткізбегенін атап өткен жөн. Топ-5-ке кіретін елдерде гендерлік алшақтық өз алшақтықтарының орташа 80%-ын құрайды. Исландиядағы ең жақсы көрсеткіш - 82%.

Әлемнің алғашқы ондығына Солтүстік Еуропаның төрт елі (Исландия, Норвегия, Финляндия және Швеция), бір латынамерикандық ел (Никарагуа), Шығыс Азия және Тынық мұхит өңірінен бір ел (Жаңа Зеландия), Батыс Еуропадан үш басқа ел (Ирландия, Испания және Германия) және Сахарадан оңтүстікке қарай бір Африка елі (Руанда) кірді.

2020 жылғы рейтинг 2018 жылғы деректер негізінде анықталды. 2020 жылғы Гендерлік алшақтық индексі рейтингінің нәтижелері П қосымшасында берілген.

Талдау көрсеткендей, 2018 жылы келесі 7 ел өз рейтингтерін 20 позициядан артық арттыра алды:

- Испания (+21);
- Мексика (+25);
- Грузия (+25);
- Эфиопия (+35);
- Мадагаскар (+22);
- Словакия Республикасы (+20);
- Кабо-Верде (+20).

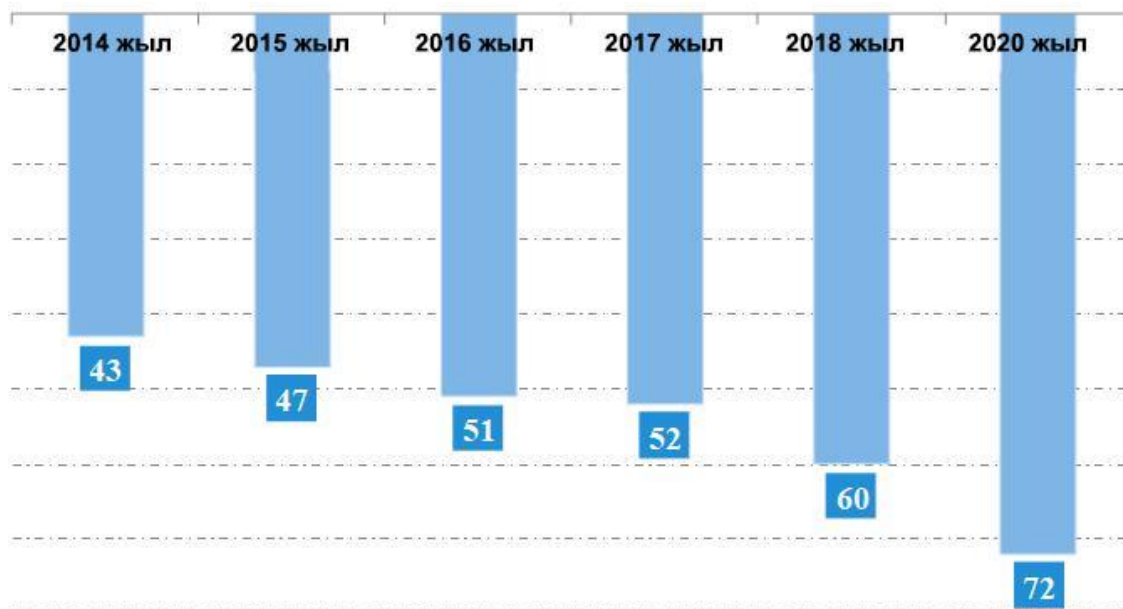
Бұл ретте 5 ел бойынша (Словения, Камерун, Багам аралдары, Уганда, Мьянма) олардың рейтингтерінің күрт төмендеуі байқалады (25 позициядан артық).

Жалпы, бұл рейтингте бірінші үштікті Исландия, Норвегия, Швеция және Финляндия ұстап отыр. Соңғы 3 жылда Сирия, Пәкістан, Ирак, Йемен сияқты елдер рейтингте соңғы орындарды иеленуде. Бұл ретте, соңғы жылы Пәкістанда балл саны бойынша жақсару байқалады (+0,014).

29 <http://www.demoscope.ru/weekly/2017/0713/reprod01.php>

2019 жылы жарияланған «гендерлік алшақтық индексі 2020» рейтингінің нәтижелеріне сәйкес соңғы жылдары Қазақстан рейтингі 0,002 балды жоғалтып, позицияға төмендеді.

Талдау көрсеткендей, соңғы жылдары Қазақстан 29 позицияға түсіп кетті [17, 18, 19, 20, 21, 22]. Қазақстан позицияларының динамикасы 10-суретте көрсетілген.

Ескертпе: Автор «Гендерлік алшақтық индексі» ДЭФ есептері негізінде жасаған

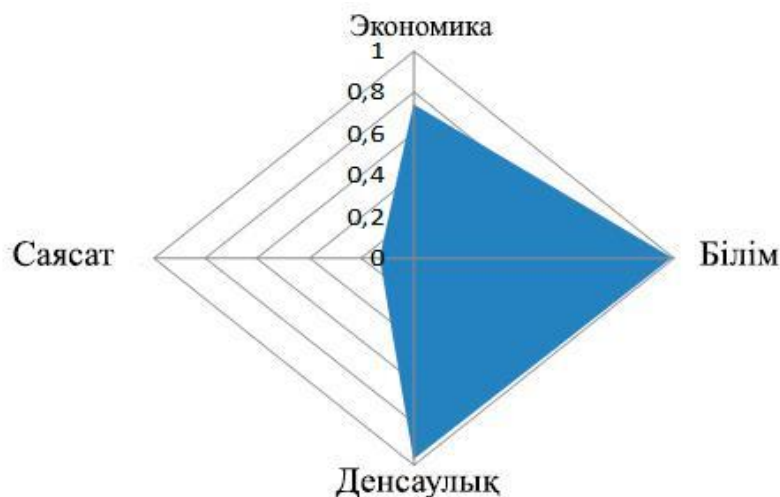
10-сурет – 2014-2020 жылдардағы Қазақстанның позицияларының динамикасы

Соңғы жылдары елдер арасында гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мәселесі бойынша бәсекелестік өсіп келе жатқанын атап өткен жөн. Бұл өз кезегінде Қазақстанның рейтингісінің нашарлауына әсер етеді. Дегенмен, Қазақстан алдағы сын-қатерлерге жауап ретінде белсенді шаралар қабылдауда.

Қазақстанда гендерлік саясаттың институционалдық базасы қалыптасты. 2009 жылы қабылданған «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының Заңы гендерлік саясат саласындағы негізгі заңнамалық акт болып табылады [23]. Сондай-ақ 2006 жылға дейінгі гендерлік саясат тұжырымдамасы және Қазақстан Республикасында 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы қабылданды және іске асырылды, олар гендерлік теңдік мүддесінде ұлттық заңнаманы құру және жетілдіру жөнінде одан әрі қадамдар жасауға мүмкіндік берді [24, 25]. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы іске асырылуда, ол алдыңғы стратегиялық құжаттардың қисынды жалғасы болып табылады. Тұжырымдаманың басты міндеттерінің бірі ұлттық заңнаманы, ұлттық және жергілікті бюджеттерді және мемлекеттік, әлеуметтік және экономикалық бағдарламаларды әзірлеуге, іске асыруға және іске асыруға гендерлік тәсілдерді

енгізу болып табылады [26]. Сондай-ақ Қазақстан Президенті жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия жұмыс істейді.

Дегенмен, рейтинг нәтижелері олқылықтардың бар екенін көрсетеді, оларды жою үшін шаралар қабылдау қажет (11-сурет).

Ескертпе: Автор «Гендерлік алшақтық индексі 2020» ДЭФ есептері негізінде жасаған [22]

11-сурет – Қазақстанның гендерлік алшақтығы қосалқы индекстерінің құрылымы

11-суреттен Қазақстанда «Білім деңгейі», «Денсаулық және өмір сүру ұзақтығы» факторлары бойынша жақсы жағдай қалыптасты. Алайда, «Саяси құқықтар мен мүмкіндіктер» және «Экономикалық қатысу және мүмкіндіктер» индекстері бойынша үлкен гендерлік алшақтық байқалады.

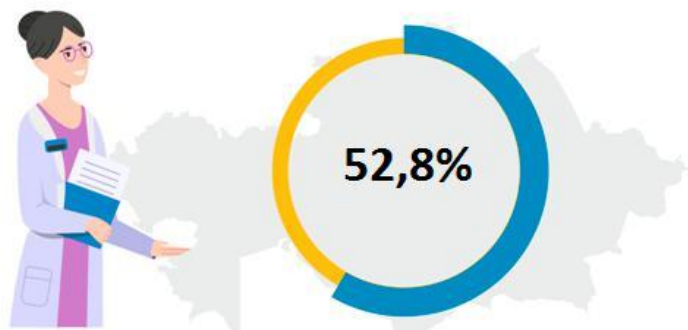
Ресми статистика деректері білім және ғылым саласында шағын гендерлік алшақтық байқалатынын да растайды.

12-суреттен Солтүстік Қазақстан облысындағы зерттеуші-мамандар саны бойынша ең үлкен алшақтық байқалады деген қорытынды жасауға болады.

қосымшасында соңғы жылдардағы қосымша индекстер бөлінісінде өзгерістер ұсынылған. Сонымен қатар, елдегі көзге көрінетін жетістіктерге қарамастан, гендерлік теңдіктің бірқатар маңызды аспектілерінің іске асырылмай қалатынын атап өткен жөн. Соңғы рейтингтегі кестеден Қазақстан өз позициясын индикаторлардың 60%-ы бойынша нашарлағаны көрінеді. 2018-2020 жылдары «ерлер мен әйелдердің сауаттылық деңгейінің арақатынасы», «туу кезіндегі жыныстардың арақатынасы» индикаторлары бойынша балдар нашарлаған. Нәтижесінде білім деңгейі, денсаулық және өмір сүру ұзақтығы сияқты факторлар бойынша күрт төмендеу байқалды. Бұл ретте ерлер мен әйелдер бөлінісінде индикаторлардың мәні өзгерген жоқ. Демек, басқа елдердің бәсекеге қабілеттілігі артып келеді деген қорытынды жасауға болады.

Бұл ретте, білім деңгейі, техникалық мамандар арасындағы ерлер мен әйелдердің арақатынасы, ерлер мен әйелдердің салауатты өмір сүру ұзақтығының арақатынасы бойынша үздік индикаторлар болып қалуда.

Мамандар-зерттеушілер саны бойынша әйелдердің/ерлердің арақатынасы

Облыстар арасындағы мамандар-зерттеушілер саны бойынша әйелдердің/ерлердің арақатынасы	Облыс	Пайыз
45,0%	Ақмола облысы	55,0%
47,9%	Ақтөбе облысы	52,1%
43,5%	Алматы облысы	56,5%
56,4%	Атырау облысы	43,6%
44,8%	Батыс Қазақстан облысы	55,2%
58,4%	Жамбыл облысы	41,6%
42,2%	Қарағанды облысы	57,8%
47,2%	Қостанай облысы	52,8%
46,9%	Қызылорда облысы	53,1%
41,3%	Маңғыстау облысы	58,7%
41,3%	Түркістан облысы	58,7%
38,5%	Павлодар облысы	61,5%
60,3%	Солтүстік Қазақстан облысы	39,7%
45,5%	Шығыс Қазақстан облысы	54,5%

Ақпарат көзі: ҚР ҰЭМ Статистика комитеті

12-сурет – Зерттеуші мамандардың саны бойынша гендерлік алшақтық

Гендерлік алшақтықты қысқарту экономикалық нәтижелерді ғана емес, қоғамның дамуындағы басқа да нәтижелерді жақсартуға мүмкіндік береді, атап айтқанда, қоғамдық әл-ауқатқа жағымды әсер етеді. Осыған байланысты, бүгінгі күні гендерлік теңдік тұрақты дамуды қамтамасыз етудің негізгі факторларының бірі ретінде қарастырылады.

Демек, гендерлік алшақтық индексі тек өзекті олқылықтарды анықтауға мүмкіндік береді, бірақ гендерлік теңсіздік мәселелерін шешудің нақты тетіктерін әзірлеудің құралы болып табылады.

2020 гендерлік алшақтық индексінің нәтижелері бойынша Исландия кезекті рет қатарынан 11-ші рет әлемдегі ең тең құқылы ел болып табылады. Ол өткен жылдан бастап жақсарып, жалпы гендерлік алшақтықтың 88%-ын қысқартты. Исландиядан кейін Норвегия (84,2%), Финляндия (83,2%) және Швеция (82,0%). Басқа елдерге Никарагуа (80,4%), Жаңа Зеландия (79,9%), Ирландия (79,8%), Испания (79,5%), Руанда (79,1%) және Германия (78,7%) кіреді.

Есепте орташа есеппен бағаланған сегіз өңір 60,5% (Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкада орташа балл) және 76,7% (Батыс Еуропада орташа балл) арасында жабылды. Солтүстік Америка Батыс Еуропадан (72,9%) бірнеше пайыздық тармаққа төмен, ал Латын Америкасы мен Кариб бассейні (72,2%) Шығыс Еуропа мен Орталық Азияны (71,3%) қуып жетті. Одан кейін Шығыс

Азия және Тынық мұхиты өңірі (68,5%), Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдері (68,2%) және Оңтүстік Азия (66,1%) ұласады.

Осы жылы жалпы индекс бойынша ең жақсартылған елдердің бестігінде (Эфиопия, Испания, Мали, Албания және Мексика) олардың барлығы өздерінің алшақтығын 3,4 пайыздық тармаққа немесе одан да көп қысқартты және олардың барлығында әйелдердің саяси институттарға қатысуы айтарлықтай артқан. Егер экономикалық қатысу және мүмкіндіктер туралы айтатын болсақ, кейбір елдер өткен басылыммен салыстырғанда өз көрсеткіштерін жақсартуда. Олардың арасында күрт алға жылжыған елдер (Кабо-Верде, Мали, Нигерия, Сьерра-Леоне және Индонезия) өз көрсеткіштерін 5 және одан да көп пайызға жақсартты. Сонымен қатар, биылғы жылы есепті қамтитын 153 ел төрт жаңа қатысушыларды қамтиды: Тринидад және Тобаго (24 орын), Замбия (45 орын), Вануату (126 орын) және Папуа-Жаңа Гвинея (127 орын).

Гендерлік алшақтық мәселелері бойынша ДЭФ есептерінің нәтижелерін талдау мынадай қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

Бүгінгі күні орташа гендерлік алшақтық әлі де 31,4%-ды құрайды, оны жабу керек. Орта жаһандық балдың оң өсуі бірнеше елдің гендерлік тепе-теңдікке қол жеткізуде екенін көрсетеді. Бірақ процесс өте баяу жүріп жатыр.

Орта есеппен төрт қосалқы индекс бойынша ерлер мен әйелдер арасындағы ең көп теңсіздік - тағы да саяси мүмкіндіктердегі алшақтық. Соңғы есепте күрт жақсарғанымен, 2020 жылы саяси құқықтарды кеңейту саласындағы жаһандық алшақтықтың 24,7%-ы ғана жабылды. Көлемі бойынша екінші алшақтық - экономикалық қатысу және мүмкіндіктер; бұл алшақтықтың 57,8%-ы жабылды. Салыстырмалы түрде білім беру және денсаулық сақтау саласындағы жағдай жақсырақ екені байқалады: тиісінше 96,1% және 95,7%, бұл олқылықтар қазіргі уақытқа дейін жабылды және екеуі де өткен жылдан бері біршама жақсарды.

«Саяси құқықтарды кеңейту» қосалқы индексіне келетін болсақ, 108 ел өздерінің жалпы балдарын, ең бастысы соңғы бағалаумен салыстырғанда парламенттегі әйелдер санының едәуір артуының арқасында жақсартты. Латвия, Испания және Таиланд сияқты кейбір елдерде парламенттегі әйелдер саны айтарлықтай өсті. Дегенмен, бүгінгі күні әлемде осы 35 127 орынның 25% - ында ғана әйелдер және 3 343 министрлердің тек 21% - ында әйелдер жұмыс істейді; ал кейбір елдерде әйелдер мүлдем жоқ [22]. Сонымен қатар, соңғы 50 жылда осы баяндамада қамтылған 153 елдің 85-інде мемлекет басшысы-әйелдер ешқашан болған емес.

Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің деректеріне сәйкес 2018 жылғы жағдай бойынша ел парламентіндегі әйелдердің үлесі 21,9%-ды құрады; саяси мемлекеттік қызметшілер арасындағы әйелдердің үлесі - 11,7%.

Саяси көшбасшылар арасында әйелдердің өкілдік етуінің жақсаруымен қатар экономикалық қатысу және мүмкіндіктер саласындағы басшылық лауазымдарда әйелдердің саны да артты. Бүкіл әлемде жеке сектордың аға басшылары мен мемлекеттік сектордың лауазымды тұлғаларының 36% - ын

әйелдер құрайды (өткен жылға қарағанда шамамен 2%-ға жоғары). Осы прогреске қарамастан, бұл аспектіде алшақтық орасан зор, себебі тек бірнеше ел паритетке жақындайды.

Басшы қызметтердегі баяу, бірақ оң прогреске қарағанда, әйелдердің еңбек нарығына қатысуы баяулайды, ал қаржылық айырмашылықтар сәл көп (орташа). Орташа алғанда, ерлердің 78%-ына қарағанда ересек әйелдердің тек 55% - ы еңбек нарығында. Бұл ретте ДЭФ деректеріне сәйкес жалақыдағы алшақтықтың 40% - дан астамын (әйелдер жалақысының ұқсас лауазымдағы ер адамның жалақысына қатынасы) және кірістердегі алшақтықтың 50%-дан астамын (әйелдер мен ерлердің жалпы және ақысы төленбейтін табысының арақатынасы) еңсеру керек.

Сарапшылардың бағалауы бойынша Қазақстанда ерлер мен әйелдер арасындағы еңбекақы төлеу алшақтығы 30%-дан асады.

Сонымен қатар, көптеген елдерде әйелдер кредиттерге, жерге немесе қаржы өнімдеріне қол жеткізуде айтарлықтай қысым көреді, бұл олардың компанияны құру немесе активтерді басқару арқылы өмір сүру мүмкіндігінен айырады.

Білім беру деңгейіндегі алшақтық орта есеппен салыстырмалы түрде аз, бірақ әлі де әйелдердің талантына инвестициялар жеткіліксіз елдер бар. 35 елде білім беру саласында гендерлік тепе-теңдікке қол жеткізілсе де, кейбір дамушы елдерде әлі де 20%-дан астам олқылықтарды жеңу керек. Әлемдегі 15-24 жастағы қыздардың он пайызы сауатсыз, әрі олардың көпшілігі дамушы елдерде шоғырланған. Бұдан басқа, бұл елдерде жалпы білім берудің деңгейі төмен екені байқалады. Тіпті білім деңгейі салыстырмалы түрде жоғары елдерде де әйелдердің дағдылары болашақ мамандықтарында табысқа жету үшін әрдайым сәйкес келе бермейді. Сонымен қатар, олар ең дамыған және сұранысқа ие мамандықтарға жұмысқа орналасу үшін кедергілерге тап болады.

ДЭФ болжамдары бойынша ағымдағы үрдістерді ескере отырып, жалпы жаһандық гендерлік алшақтық есепті алғаш жариялаған сәттен бастап үздіксіз қамтылған барлық 107 елде орташа есеппен 99,5 жылдан кейін қысқарады.

Экономикалық қатысу мен мүмкіндіктер арасындағы алшақтықты жоюда прогрестің болмауы осы алшақтықты жою үшін қажетті уақыттың ұлғаюына алып келеді. Егер 2006-2020 жылдар кезеңінде байқалатын жылдамдық ескерілсе, онда бұл үзілісті толтыру үшін 257 жыл қажет.

Гендерлік алшақтық ұзағырақ болатын екінші аймақ-саяси құқықтарды кеңейту. Осы жылдың эволюциясы тепе - теңдікке жету бағытында прогрестің қарқынын жеделдетеді, бірақ гендерлік алшақтықты жеңу үшін әлі де тіпті жылдам қарқынмен 94,5 жыл қажет.

Үшіншіден, кейбір дамушы елдердегі жетістіктердің арқасында білім беру деңгейіндегі гендерлік алшақтық келесі 12 жыл ішінде жойылуы тиіс.

Денсаулық сақтау саласындағы гендерлік алшақтық өткен жылдан бері өзгерген жоқ. Жаһандық ауқымда бұл алшақтықты толық жою үшін уақыт белгісіз болып қалуда, ал гендерлік тепе-теңдік баяндаманың осы басылымында қаралатын 153 елдің ішінде 40 елде толығымен қол жеткізілді.

Қазіргі қарқынмен гендерлік алшақтық Батыс Еуропада 54 жылдан кейін, Латын Америкасында және Кариб бассейнінде 59 жыл, Оңтүстік Азияда 71,5 жыл, Сахарадан оңтүстікке қарай Африка елдерінде 95 жыл, Шығыс Еуропа мен Орталық Азияда 107 жыл, Таяу Шығыс пен Солтүстік Африкада 140 жыл, Солтүстік Америкада 151 жыл және Шығыс Азия мен Тынық мұхиты өңірінде 163 жыл өткеннен кейін жойылуы мүмкін. Кейбір өңірлерде жылдамдықтың артуы гендерлік алшақтықты жою үшін есептік уақыттың қысқаруына алып келгенімен, прогресс елдер мен өңірлер бойынша баяу және біркелкі емес болып қала береді. Саясаткерлер мен басқа да мүдделі тараптар болашақта осы процесті жеделдету үшін одан әрі де саясат пен практика қабылдауы тиіс.

Гендерлік алшақтық индексінің соңғы басылымдарын талдау көрсеткендей, Қазақстан соңғы 5 жылда бірден 29 позицияны жоғалтты. Бұл ретте, соңғы жылы Қазақстан 14 индикатордың 8-і бойынша теріс динамиканы көрсетті. Бұл өз кезегінде гендерлік мәселені шешуде белгілі бір сын-қатерлердің бар екенін көрсетеді. Осыған байланысты гендерлік саясат саласында қабылданған стратегиялық құжаттарды іске асырудың тиімділігін арттыру өзекті болып отыр. Бұдан басқа, бүкіл әлемдегі пандемиямен байланысты қазіргі жағдайлар тек біздің елде ғана емес, бүкіл әлемде де қабылданып жатқан шаралардың нәтижелерін баяулатуы мүмкін екенін ескеру қажет. Сондықтан әлемнің басқа елдері ретінде Қазақстан гендерлік саясат саласында қабылданатын шараларды қайта бағалауы және гендерлік теңсіздікті төмендету жөніндегі шаралардың нәтижелілігін арттыруға мүмкіндік беретін қосымша шараларды анықтауы тиіс. Бұл өз кезегінде жалпы адам әлеуетін арттыруға және әлемде тұрақты дамуды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Бұл ретте Гендерлік алшақтық индексі олардың әлеуметтік саясатындағы проблемалық сәттерді талдау, гендерлік алшақтықты қысқарту жөніндегі шараларды әзірлеу және уақыт өткен сайын олардың тиімділігін қадағалау құралы ретінде пайдаланылуы тиіс.

АДАМ ДАМУЫНЫҢ ИНДЕКСІ (ПРООН)

1.1. Қысқаша шолу және рейтинг тарихы

Адам дамуының индексі (бұдан әрі – АДИ) /the Human Development Index, HDI) - бұл Біріккен Ұлттар Ұйымының Даму бағдарламасы (БҰҰДБ) жасайтын және БҰҰ-ның Адам дамуы туралы баяндамаларының арнайы сериясы шеңберінде пайдаланылатын елдер мен аумақтарда адамның дамуын сипаттайтын құрамдастырылған көрсеткіш.

1.2. Әдіснаманың сипаттамасы

2019 жылы адам әлеуетін дамыту туралы баяндамада 189 ел және БҰҰ мойындаған аумақтар үшін 2018 жылы IHDI, 166 ел үшін GDI, 162 ел үшін GIИ және 101 ел үшін MPI қатар АДИ (мәндер мен дәрежелер) ұсынылды.

2019 жылғы баяндамада адам дамуының көрсеткіштері тобының барлық құрамдас индекстері: АДИ, теңсіздікті ескере отырып түзетілген адам дамуының индексі (ТАДИ), гендерлік даму индексі (ойындар), Гендерлік теңсіздік индексі (ГТИ) және көп өлшемді кедейлік индексі (ККИ). Индекстерді есептеу кезінде «Жаңартылған статистикалық деректер 2018» сияқты әдістеме қолданылды.

2019 жылғы баяндамада түсті кодтаумен бес ақпараттық панель бар (адам дамуының сапасы, өмір бойы гендерлік алшақтық, әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту, экологиялық тұрақтылық және әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық).

Ұлттық және халықаралық статистикалық деректер әртүрлі болуы мүмкін, өйткені халықаралық мекемелер тиісті әдіснаманы пайдалана отырып, ұлттық статистикалық деректерді үйлестіреді және еларалық салыстыру мүмкіндігі болу үшін жоқ деректердің орнына уақыт өткен сайын өзінің бағалау көрсеткіштерін әзірлейді. Басқа жағдайларда халықаралық мекемелерге жаңа ұлттық статистикалық деректер қол жетімсіз болуы мүмкін. ТЖЖ деректердің сәйкессіздігі туралы білгенде, ол бұл фактіге статистика бойынша ұлттық және халықаралық органдардың назарын аударады.

2019 жылғы АДИ бойынша есептің кестелерінде елдердің бірнеше топтары бойынша сараланған жиынтық көрсеткіштер берілген. Әдетте, жиынтық көрсеткіш статистикалық деректер мемлекеттердің кемінде жартысы болған және осы елдер тобындағы халықтың кемінде 2/3 бөлігін қамтыған кезде ғана ұсынылады. Әрбір топтағы жиынтық көрсеткіштер статистикалық деректері бар елдерді ғана қамтиды.

АДИ жіктемесі жиынтық көрсеткіштерді бөлу тоқсандарына сәйкес келетін осы индекстің тіркелген аралықтарына негізделген. Мынадай интервалдар пайдаланылады: адам дамуының төмен деңгейі үшін - АДИ 0,550-ден аз; адам дамуының орташа деңгейі үшін-0,550-0,699, адам дамуының жоғары деңгейі үшін 0,700-0,799 және адам дамуының өте жоғары деңгейі үшін - 0,800 және одан жоғары.

АДИ-салыстырмалы әдістеме бойынша барлық елдер үшін айқындалатын базалық көрсеткіштер негізінде есептелетін адам әлеуетін бағалаудың жалпылама көрсеткіші. Бұл индекс, оны есептеу әдістемесі жетілдірілуде, көрсеткіштер кеңейтілуде:

25-тен 85 жасқа дейінгі халық үшін орташа өмір сүру ұзақтығымен өлшенетін күтілетін өмір сүру ұзақтығы;

мыналарды: 1) сауатсыз халықтың үлесін (2/3 коэффициентімен); 2) бастауыш, орта және жоғары білімге қолжетімділіктің біріктірілген көрсеткіші – тиісті жас тобындағы қатысушылардың үлесін (1/3 коэффициентімен) қамтитын білім беру деңгейінің интегралдық көрсеткіші;

жан басына шаққанда нақты ЖІӨ өлшенетін өмір сүру деңгейі (СҚП бойынша 100-ден 40 000 АҚШ долл. дейін). Бұл көрсеткіш табыстың пайдалылығы үшін Аткинсон формуласы бойынша есептеледі.

Қазіргі заманда адам дамуының индексін (АДИ) есептеу әдістемесі үш бірдей құрамдас бөліктен тұрады:

1 сатып алу қабілетінің паритеті (СҚП) бойынша жалпы ішкі (өңірлік) өнімнің көрсеткішімен айқындалатын кіріс индексі (I 1) АҚШ долл;

екі қосалқы индекстің орташа арифметикалық өлшенген индексі ретінде есептелетін білім берудің қол жеткізілген деңгейінің индексі (I2): ересек тұрғындар арасындағы сауаттылық индексі (i21) салмағы 2/3 және бастауыш, орта және жоғары оқу орындары оқушыларының жиынтық үлесі индексі (i22) салмағы 1/3; $I_2 = 2 i_{21} + i_{22}$;

туу кезіндегі алдағы өмір сүру ұзақтығының (күтілетін өмір сүру ұзақтығы) көрсеткішімен айқындалатын ұзақ өмір сүру индексі (i3).

2019 жылғы статистикалық деректер мен есептің кестелері бойынша қысқаша түсініктемелер және әдіснаманың кемшіліктері С қосымшасында берілген.

1.3. Қазақстандағы жағдай

АДИ түрлі елдердің әлеуметтік саласын дамытудың негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. АДИ 2019 жылғы есебінде Қазақстан «Еуропа және Орталық Азия» тобында, оған 17 ел кіреді: Әзербайжан, Албания, Армения, Беларусь, Босния және Герцеговина, Солтүстік Македония, Грузия, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова Республикасы, Сербия, Тәжікстан, Түркменстан, Түркия, Өзбекстан, Украина, Черногория.

БҰҰ Даму бағдарламасының «адам әлеуетін дамыту индекстері мен көрсеткіштері-2019» баяндамасына сәйкес Қазақстан 2018 жылдың қорытындысы бойынша бірінші рет адам дамуының өте жоғары деңгейі бар елдер тобына (50 ел) кірді, 1-ден 0,817-ге тең АДИ көрсеткішімен 50-орын алды, ал рейтингке барлығы 189 ел кірді. 2000 жылдан 2017 жылға дейінгі кезеңде осы Индекс 0,685-тен 0,800-ге дейін өсті, 18,5 пайызға айтарлықтай өсім байқалады (18-кесте).

2019 жылғы есепте Қазақстан АДИ рейтингінде Беларусь Республикасымен 50-ші позицияны бөлді. ҚСЗИ мәліметтеріне сәйкес «Қазақстанның АДИ құрылымында «жан басына шаққандағы ЖҰК» индексінің жақсы көрсеткіштері бар, бірақ қосалқы индекс бойынша өмір сүру ұзақтығы мен оқуға жұмсалған жылдар саны көршілерінен төмен. Бұл жағдай ҚР экономикасының шикізаттық бағыттылығымен түсіндіріледі, ол ЖҰК-тің жоғары көрсеткіштерін қамтамасыз етеді. Белоруссияда жан басына шаққандағы ЖҰК көрсеткіші Ресей мен Қазақстанға қарағанда әлдеқайда төмен, бірақ күтілетін өмір сүру ұзақтығы мен оқуға жұмсалған жылдардың болжамды саны бойынша қосымша индекстер Ресей мен Қазақстаннан асып түседі.

18-кесте – 1990 жылдан бастап 2018 жылдар аралығында Қазақстандағы АДИ өзгеру динамикасы і

Жылдар	Туу кезінде күтілетін өмір сүру ұзақтығы	Ұсынылатын оқу ұзақтығы	Оқудың орташа ұзақтығы, жыл	Жан басына шаққандағы ЖҰК, АҚШ \$	АДИ мәні
1	2	3	4	5	6
1990	66.8	12.4	8.1	13703	0.690
1995	63.9	12.0	9.3	8740	0.664
2000	63,5	12,3	10,5	9902	0,685
2005	65,2	14,3	11,7	15407	0,747
2010	67,6	14,4	11,4	17925	0,765
2015	69,7	15,0	11,7	23163	0,797
2016	72.1	15.0	11.7	22062	0.808
2017	70,0	15,1	11,8	22626	0,800
2018	73.2	15.3	11.8	22168	0.817

Тәуелсіздік жылдарында Беларусь экономиканы ақпараттық технологияларды дамытуға тиімді қайта бағыттап алды және 2020 жылға қарай осы саладағы жетекші Үндістан, Пәкістан, Батыс Еуропа және АҚШ сияқты мемлекеттерге бәсекелес бола алады. Соңғы 10-15 жыл, сарапшылардың бағалауы бойынша, Белоруссиядан келген IT-мамандар батыстың еңбек нарығында өз позицияларын табысты қорғап келеді.

2018 жылғы Қазақстанның АДИ 0,817 құрағанын атап өтеміз. Егер бұл индекс ел ішіндегі теңсіздікті ескере отырып өзгеруі мүмкін болса, онда АДИ қорытынды көрсеткіші 0,759-ға дейін төмендейді, бұл теңсіздікті ескере отырып түзетілген Адам дамуының индексі (ТАДИ) өлшеу индекстерін бөлудегі теңсіздіктің 7,1%-ын құрайды.

Ресей мен Украина теңсіздік салдарынан сәйкесінше 9,9 пайызға және 6,5 пайызға шығынды көрсетіп отыр. АДИ өте жоғары елдер үшін теңсіздіктен орташа шығын 10,7 пайызды, ал Еуропа мен Орталық Азия үшін - 11,7 пайызды құрайды. Қазақстан үшін ТАДИ коэффициенті 7,1 пайызға тең (Т қосымшасы).

ТАДИ есептеріне сәйкес посткеңестік кеңістіктегі елдердің басым бөлігі адам әлеуетін дамытуға қатысты аспектілер бөлінісінде теңсіздік деңгейі орташа мемлекеттерге жатады.

2014 жылы АДИ-ға қосымша көрсеткіш-әйелдер мен ерлер арасындағы АДИ арақатынасы ретінде айқындалатын жынысы бойынша бөле отырып, АДИ-ға негізделген **гендерлік теңдік (ойындар) индексі (ГТИ)** енгізілді. Адам дамуының үш негізгі өлшемінде гендерлік теңсіздік көрсеткіштерін ГТИ өлшейді:

денсаулық (туған кездегі әйелдер мен ерлердің күтілетін өмір сүру ұзақтығы өлшенеді);

білім беру (25 және одан жоғары жастағы ересектер үшін орта жастағы және мектептегі балалардың болжамды оқу жылдарымен өлшенеді);

экономикалық ресурстарды басқару (әйелдер мен ерлер арасында жан басына шаққандағы ЖҰК бақылау арқылы өлшенеді).

ГТИ 166 елге арналған. 2018 жылы Қазақстанда әйелдер үшін АДИ мәні ерлер үшін 0,815-тен айырмашылығы 0,814 құрайды, соның нәтижесінде ГТИ мәні 0,999 құрайды, бұл Қазақстанға АДИ жоғары елдердің бірінші тобына кіруге

мүмкіндік береді. Салыстырмалы түрде Ресей мен Украина үшін ГТИ мәндері тиісінше 1,015 және 0,995 құрайды (У қосымшасы).

2010 АДИ есебінде үш өлшемдегі гендерлік теңсіздікті көрсететін ГТИ көрсеткіші енгізілді:

репродуктивті денсаулық,
құқықтар мен мүмкіндіктерді кеңейту,
экономикалық белсенділік.

Репродуктивті денсаулық ана өлім-жітімінің коэффициентімен және жасөспірім қыздар арасындағы туу көрсеткішімен өлшенеді. Құқықтары мен мүмкіндіктерінің кеңеюі парламенттегі әйелдер алатын орындардың үлесімен және әйелдер мен ерлер арасында орта және жоғары білім алумен өлшенеді. Экономикалық белсенділік әйелдер мен ерлердің еңбек нарығына қатысу деңгейімен өлшенеді. ГТИ әйелдер мен ерлердің арасындағы ГТИ-дің үш өлшеміндегі теңсіздік салдарынан адам дамуының жоғалуы ретінде түсіндірілуі мүмкін.

Қазақстан 0,203-ке тең ГТИ мәні бар, бұл 2018 жылғы индексте 162 елдің 46-ын құрайды. Қазақстанда Парламентте 22,1 пайызды әйелдер алады, ал ересек әйелдердің 98,3 пайызының ерлердің 98,9 пайызымен салыстырғанда орта білімі бар. Әрбір 100 000 тірі туғандардың ішінде 12 әйел жүктілікке байланысты себептер бойынша өледі; және жасөспірім қыздар арасында туу көрсеткіші 15-19 жастағы 1000 әйелге шаққанда 29,8 тууды құрайды. Әйелдердің еңбек нарығына қатысуы ерлер үшін 77,1%-бен салыстырғанда 65,2%-ды құрайды (Ф қосымшасы). Ресей мен Украина ГТИ көрсеткіші бойынша тиісінше 54 және орынды алады.

2010 жылғы АДИ есебінде көп өлшемді кедейлік индексі (ККИ) енгізілді, ол адамдар ұшырайтын көптеген жабылатын депривацияларды үш өлшемде: денсаулық, білім және өмір сүру деңгейін сәйкестендіреді. Денсаулық сақтау және білім беру саласындағы өлшемдер екі көрсеткішке, ал өмір сүру деңгейі алты көрсеткішке негізделген. Ел үшін ККИ құруға қажетті барлық көрсеткіштер үй шаруашылықтарын зерттеуден алынған. Индикаторлар депривация бағасын жасау үшін өлшенеді және депривация бағалары сауалнамада әрбір адамға есептеледі.

Депривация көрсеткіші 33,3 пайыз (өлшенген көрсеткіштердің үштен бірі) кедейлер мен жырлылар арасындағы айырмашылықты жүргізу үшін пайдаланылады. Егер депривация көрсеткіші 33,3 пайызды немесе одан да көп болса, үй шаруашылығы (және ондағы барлығы) көп мөлшерде кедей болып жіктеледі. Депривация көрсеткіші 20 пайыздан асатын немесе тең, бірақ 33,3 пайыздан кем адамдар көп өлшемді кедейлік үшін осал болып жіктеледі. Ақырында, 50 пайыздан асатын немесе тең депривация көрсеткіші бар адамдар ауыр көп өлшемді кедейлікте тұрады. ККИ 2019 жылғы АДИ есебінде 101 дамушы елге арналған.

Қазақстандағы ККИ-ді бағалау үшін жалпыға қолжетімді сауалнаманың ең соңғы деректері 2015 жылға жатады. Қазақстанда халықтың 0,5 пайызы (82 мың

адам) көп өлшемді кедей болып табылады, ал 1,8 пайызы көп өлшемді кедейлік үшін осал (324 мың адам) топ ретінде жіктеледі. Көп өлшемді кедейлікте адамдардың бастан кешкен депривацияның орташа көрсеткіші болып табылатын Қазақстандағы депривация деңгейі (қарқындылығы) 35,6 пайызды құрайды. Депривация қарқындылығы түзетумен көп өлшемді кедей халықтың үлесін білдіретін ККИ 0,002 құрайды. Украинаның 0,001 индексі бар. Шынымен Украина үшін деректер 2012 жылы қолжетімді.

Кесте көп өлшемді кедейлікті ЖЖҚ-дан төмен тұратын халықтың пайызымен немесе күніне 1,90 АҚШ долларына өлшенетін табысы бойынша кедейлікпен салыстырады. Бұл табыс бойынша кедейшілік проблеманың бір бөлігін ғана ашатынын көрсетеді. ККИ табысы бойынша кедейліктен 0,5 пайыздық тармаққа жоғары, бұл табыс деңгейі бойынша кедейлік шегінен тыс тұратын адамдар денсаулық сақтау, білім беру және / немесе өмір сүру стандарты саласындағы қызметтерге қолжетімділіктің жоқтығынан зардап шегуі мүмкін дегенді білдіреді. Кесте сондай-ақ ауыр көп өлшемді кедейлікте өмір сүретін Қазақстан халқының пайызын көрсетеді. Жалпы кедейлікке әрбір өлшемдегі айырудың үлесі Қазақстандағы көп өлшемді кедейлікте өмір сүретін адамдардың толық бейнесін аяқтайды. Украина үшін цифрлар салыстыру кестесінде көрсетілген (кесте 19).

19-кесте Украинамен салыстырғанда Қазақстан үшін ККИ

Елдер	Зерттеу жылы	ККИ	Үлесі, %-бен	Депривация үлесі, %-бен	Халық үлесі, %-бен			Депривация ауқымы, %		
					Көпөшем кедейлікке қатысты осал	Ауыр өлшемді кедейлікте	Кедейлік деңгейінен төмен	Денсаулық	Білім беру	Өмірсүр деңгейі
Қазақстан	2015	0,002	0,5	35,6	1,8	0	0	90,4	3,1	6,4
Украина	2012	0,001	0,2	34,5	0,4	0	0,1	59,7	28,8	11,5

Адам дамуының сапасын ашатын бұл құралдар панелі денсаулық, білім беру және өмір сүру сапасына байланысты 14 көрсеткішті қамтиды.

Денсаулық сапасының көрсеткіштері жоғалған өмір сүру ұзақтығы, дәрігерлер саны және ауруханалық төсек саны болып табылады.

Білім беру сапасының көрсеткіштері бастауыш мектептердегі оқушылар мен мұғалімдердің арақатынасын, сабақ беруге оқытылған бастауыш мектеп мұғалімдерінің санын, Интернетке қол жетімділігі бар бастауыш (орта) мектептердің пайыздық үлесін, сондай-ақ математика мен оқу және ғылыми жаратылыстану пәндері бойынша оқушыларды бағалаудың халықаралық бағдарламасы (PISA) бойынша балдарды қамтиды.

Өмір сапасының көрсеткіштері - бұл осал жағдайда жұмыс істейтін адамдардың үлесі, электр қуатына қол жеткізе алатын ауыл халқының үлесі, ауыз судың жақсартылған көздерін пайдаланатын халықтың үлесі және санитарлық-техникалық құралдарды пайдаланатын халықтың үлесі.

Барлық көрсеткіштер бойынша үшінші топқа кіретін елді адам дамуының ең жоғары сапасы бар ел деп санауға болады. Құралдар панелі адам әлеуетін дамытудың өте жоғары деңгейі бар топтағы барлық елдер адам әлеуетін дамытудың ең жоғары сапасына ие емес екенін және адам әлеуетін дамытудың төмен деңгейі бар топтағы көптеген елдер кестеде барлық сапа көрсеткіштерінің үштен бір бөлігінде тұрғанын көрсетеді. 20-кестеде Қазақстан жұмыс істейтін көрсеткіштер саны келтірілген: кем дегенде елдердің үштен екісінен (яғни ол ең жақсы үшінші елдердің қатарына кіреді) жақсы; кем дегенде үштен біріне қарағанда жақсы, бірақ кем дегенде үштен біріне қарағанда нашар (яғни ол орташа үштен бірін орындаушылар қатарына кіреді); және кем дегенде елдердің үштен екісінен нашар (яғни ол ең нашар орындаушылар қатарына кіреді). Ресей мен Украина үшін цифрлар салыстыру кестесінде көрсетілген.

20-кесте - жекелеген елдерге қатысты Қазақстандағы адами әлеуетті дамыту сапасы

Елдер	Денсаулық сақтау сапасы (3 индикатор)			Білім беру сапасы (7 индикатор)			Өмір деңгейінің сапасы (4 индикатор)			Жалпы (14 индикатор)			Жоқ деректер
	Жоғарыүште нөбрі	Орташа үштен	Төменгіүште нөбрі	Жоғарыүште нөбрі	Орташа үштен	Төменгіүште нөбрі	Жоғарыүште нөбрі	Орташа үштен	Төменгіүште нөбрі	Жоғарыүште нөбрі	Орташа үштен	Төменгіүште нөбрі	
Қазақстан	3	0	0	1	1	0	2	2	0	6	3	0	5
Ресей	2	1	0	1	3	0	2	2	0	5	6	0	3
Украина	2	1	0	1	3	0	2	2	0	5	6	0	3

«Өмір бойы гендерлік алшақтық» көрсеткіші АДИ есебінде маңызды көрсеткіш болып табылады. Туған кездегі табиғи жыныстық теңдіктен ауытқулар халықтың өсу деңгейіне әсер етеді, болашақта ықтимал әлеуметтік және экономикалық проблемаларды болжайды және гендерлік көзқарасты көрсете алады деп саналады.

Бұл панельде өмір бойы- балалық шақты және жастықты, ересек өмірді және егде жасты таңдаудағы гендерлік айырмашылықты көрсететін 12 негізгі индикатор бар.

Индикаторлар білімге, еңбек нарығына және жұмысқа, саяси өкілдікке, уақытты пайдалануға және әлеуметтік қорғауға жатады. Үш көрсеткіш әйелдер үшін ғана ұсынылған, ал қалғандары әйелдер мен ерлердің арақатынасы түрінде ұсынылған.

Елдер әр көрсеткіш бойынша көрсеткіштер бойынша шамамен бірдей мөлшерде (терцили) үш топқа топтастырылған. Туған кездегі жыныстардың арақатынасы ерекшелік болып табылады - елдер екі топқа топтастырылған: табиғи топ (1,04–1,07 мәні бар елдер) және гендерлік наным-сенім тобы (барлық басқа мәні бар елдер). Ресей және Украина бойынша деректер салыстыру үшін берілген (21-кесте).

21-кесте - Жекелеген елдерге қатысты Қазақстандағы өмір бойы гендерлік алшақтықтың көрсеткіштері

Елдер	Балалық шақ пен жастық (5 индикатор)			Ересек жас (6 индикатор)			Егде жаста (1 индикатор)			Жалпы (12 индикатор)			Жоқ деректер
	Жоғарыуште нбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	Жоғарыушт енбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	Жоғарыуште нбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	Жоғарыуште нбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	
Қазақста н	2	3	0	2	3	1	0	0	0	4	6	1	1
Ресей	4	1	0	3	3	0	1	0	0	8	4	0	0
Украина	2	3	0	2	1	1	0	0	0	4	4	1	3

«Әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту» көрсеткіші бойынша деректер 2019 жылғы АДИ есебінде негізгі индикаторлар болып табылады.

Бұл бөлім үш өлшемдегі мүмкіндіктерді салыстыруға мүмкіндік беретін әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтудің 13 көрсеткішінен тұрады: репродуктивті денсаулық және отбасын жоспарлау, қыздар мен әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық және әлеуметтік-экономикалық құқықтар мен мүмкіндіктерді кеңейту. Көптеген елдерде әрбір терцилде кем дегенде бір көрсеткіш бар, бұл: көрсеткіштер мен елдер бойынша әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін біркелкі кеңейтуді білдіреді. Ресей мен Украина бойынша деректер салыстыру үшін берілген (22-кесте).

22-кесте-жекелеген елдерге қатысты Қазақстандағы өмір бойы гендерлік алшақтықтың көрсеткіштері

Елдер	Репродуктивті денсаулық және отбасын жоспарлау (4 индикатор)			Қыздар мен әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық (4 индикатор)			Әйелдердің мүмкіндіктерін әлеуметтік-экономикалық кеңейту (5 индикатор)			Жалпы (13 индикатор)			Жоқ деректер
	Жоғарыуште нбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	Жоғарыушт енбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	Жоғарыуште нбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	Жоғарыуште нбрі	Орталықуште н	Төменгіуште нбрі	
Қазақста н	3	1	0	3	0	0	1	3	0	7	4	0	2
Ресей	3	0	0	0	0	0	3	0	0	6	0	0	7
Украина	4	0	0	1	2	0	1	2	1	6	4	1	2

«Экологиялық тұрақтылық» бөлімі - Қазақстан үшін аса ауыр және экологиялық тұрақтылық пен экологиялық қауіптерді қамтитын 11 көрсеткішті қамтиды. Экологиялық тұрақтылық индикаторлары энергияны тұтыну, көмірқышқыл газының қалдықтары, ормандардағы өзгерістер, тұщы су алу және табиғи ресурстардың сарқылуы деңгейін немесе олардың өзгеруін көрсетеді.

Экологиялық қауіптердің көрсеткіштері үй шаруашылықтарында және қоршаған ортадағы ауаның ластануына, сондай-ақ сумен жабдықтаудың, санитарияның және гигиенаның қауіпсіз емес қызметтерімен, тозған жерлердің пайызы және халықаралық табиғат қорғау одағының Қызыл кітабының маңызымен байланысты жоғары өлім-жітім көрсеткіштері болып табылады, ол жиынтығында әртүрлі түрлердің арасында жойылу қаупінің өзгеруін өлшейді. Ресей және Украина бойынша деректер салыстыру үшін берілген (23-кесте).

23-кесте - Қазақстандағы жекелеген елдерге қатысты экологиялық тұрақтылық көрсеткіштері

Елдер	Экологиялық тұрақтылық (7 индикатор)			Экологиялық қауіптер (4 индикатор)			Жалпы (11 индикатор)			Жоқ деректер
	Жоғарыүште нөмірі	Орталықүште	Төменүште нөмірі	Жоғарыүште нөмірі	Орталықүште	Төменүште нөмірі	Жоғарыүште нөмірі	Орталықүште	Төменүште нөмірі	
Қазақстан	0	0	7	1	2	1	1	2	8	0
Ресей	1	1	5	3	1	0	4	2	5	0
Украина	1	4	2	2	1	1	3	5	3	0

«Әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық» бөлімі экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты қамтитын 11 көрсеткішті қамтиды. Экономикалық тұрақтылық көрсеткіштері - түзетілген таза жинақ, жалпы борыш, капиталдың жалпы қоры, білікті жұмыс күші, экспорттың әртүрлілігі және зерттеулер мен әзірлемелерге арналған шығыстар болып табылады.

Әлеуметтік тұрақтылық көрсеткіштері - бұл 2030 жылға дейін болжанатын қарттыққа тәуелділік коэффициенті, білім беру мен денсаулық сақтауға арналған шығыстар сомасының әскери шығыстарға қатынасы, АӘДИ-ні бөлу теңсіздігіндегі өзгерістер және жынысы мен табыстардың теңсіздігіне қатысты өзгерістер.

Әскери шығыстар көрсетілмеген, өйткені олар білім беру мен денсаулық сақтау шығыстарының көрсеткіші үшін контексті қамтамасыз етуге арналған және олар тікелей әлеуметтік-экономикалық тұрақтылық көрсеткіші ретінде қарастырылмайды. Ресей және Украина бойынша деректер салыстыру үшін берілген (24-кесте).

Статистикаға сәйкес соңғы онжылдықта Қазақстан өмір сапасын жақсартуда айтарлықтай табыстарға қол жеткізді. Кейбір негізгі критерийлер бойынша ел ЭЫДҰ елдері бойынша орташа мәндерге әлі жеткен жоқ (25-кесте).

24-кесте - Қазақстандағы жекелеген елдерге қатысты экологиялық тұрақтылық көрсеткіштері

Елдер	Экономикалық тұрақтылық (6 индикатор)			Әлеуметтік тұрақтылық (5 индикатор)			Жалпы (11 индикатор)			Жоқ деректер
	Жоғарыушге нбрі	Орташаушген	Төменгүшген брі	Жоғарыушген брі	Орташаушген	Төменгүшген брі	Жоғарыушген брі	Орташаушген	Төменгүшген брі	
Қазақстан	1	2	3	3	2	0	4	4	3	0
Ресей	2	3	1	2	1	2	4	4	3	0
Украина	2	2	2	2	1	2	4	3	4	0

25-кесте - Қазақстан мен ЭЫДҰ елдеріндегі өмір сүру сапасын салыстырмалы талдау ii

№.№	ЭЫДҰ көрсеткігі	Қазақстан	ЭЫДҰ елдері
1	Тұрғын үй шарттары: бір адамға бөлме саны	0,8	1,8
2	Табыс: үй шаруашылығының салықтар төленгеннен кейінгі орташа түзетілген таза табысы, жылына АҚШ долларымен	9517,00	30563,00
3	Жұмыс: 15-тен 64 жасқа дейінгі халықтың үлесі, %	74	67
	ұлғайтылған жұмыс күні, %	1,5	12,6
4	Білімі: 25-тен 64 жасқа дейінгі Қазақстанның ересек халқының үлесі толық орта білімі бар, оның ішінде: %	84,5	74
	Білім сапасы, оқушылардың білім жетістіктерін бағалау бойынша ЭЫДҰ халықаралық бағдарламасының (PISA-2015) соңғы деректеріне сәйкес, оқу сапасы, математика және жаратылыстану ғылымдары бойынша білім бойынша балмен	448	486
5	Денсаулық: күтілетін өмір ұзақтығы, жыл	73	80,1

FREEDOM HOUSE ВЕРСИЯСЫ БОЙЫНША БАҚ ЕРКІНДІК ДЕҢГЕЙІ БОЙЫНША ӘЛЕМ ЕЛДЕРІНІҢ РЕЙТИНГІСІ

Қысқаша шолу және рейтинг тарихы

Әлемдегі баспасөз бостандығы (Freedom of the Press) — 1980 жылдан бастап Freedom House халықаралық үкіметтік емес ұйымы өткізетін әлемнің 199 елдеріндегі бұқаралық ақпарат құралдары (*бұдан әрі – БАҚ*) бостандығының жай-күйі туралы жыл сайынғы зерттеу.

Зерттеу және бағалау процесіне 90-нан астам талдаушы, негізінен елдер мен аумақтар бойынша есептер мен жалпы есептер жасайтын сыртқы консультанттар қатысады. Талдаушылар ақпаратты түрлі көздерден: далалық зерттеулерден, кәсіби байланыстардан, жергілікті және халықаралық үкіметтік емес ұйымдардың (ҮЕҰ) есептерінен, үкіметтер мен көпжақты органдардың есептерінен жергілікті және халықаралық БАҚ-тан жинайды. Әлемнің түрлі елдеріндегі баспасөз бостандығының бұзылуын егжей-тегжейлі және уақтылы талдау үшін халықаралық пікір алмасу желісі (IFEX) үлкен көмек көрсетеді.²⁵

Қазақстанда халық шаруашылығының түрлі салаларында төленбеген үстеме қызметкерлерге жұмыс берушілердің жауапкершілігі заңды түрде нашар бекітілуімен байланысты болуы мүмкін.

Әрбір ел мен аумаққа жүргізілген сараптамалық сауалнаманың негізінде үш топқа: құқықтық, саяси және экономикалық ортаға бөлінген 23 сұрақтан тұратын 0-ден 100-ге дейінгі (ең нашар) баспасөз бостандығының жалпы көрсеткіші беріледі.

Рейтинг 109 көрсеткішті, оның ішінде сөз бостандығы, БАҚ-ты үкіметтік бақылау дәрежесі, елдегі журналистердің жұмыс жағдайы, журналистерге қатысты зорлық-зомбылық көрсету жағдайлары, елдегі экономикалық және саяси жағдайды қамтиды. БАҚ-тың бостандығын бағалауда өз көзқарасын тұжырымдау кезінде ұйым «Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының» 19 - бабына сілтеме жасайды (АҚЖД): «Әрбір адамның сенім бостандығына және оларды еркін білдіруге құқығы бар; бұл құқық өз наным-сенімдерін кедергісіз ұстану еркіндігін және кез келген құралдармен және мемлекеттік шекараларға қарамастан ақпарат пен идеяларды іздеу, алу және тарату еркіндігін қамтиды»ⁱⁱ. «Мәдени ерекшеліктері немесе экономикалық артта қалушылық ел немесе аумақ ішіндегі жаңалықтар ағындарының сипатына немесе көлеміне әсер етуі мүмкін екеніне қарамастан, олар жаңалықтар мен ақпараттың мазмұнын орталықтандырылған бақылау сияқты бұзушылықтарды дұрыс түсіндірмейді»^{iv} деп баса айтылады.

АҚЖД ұсынымдық сипатқа ие және міндетті құжат болып табылмайды, өйткені ол БҰҰ Бас Ассамблеясының ұсынымдық қарары болып табылады, дегенмен де АҚЖД 19-бабының мазмұнын жалпыға бірдей тану оны халықаралық алаңда қолданылатын әдеттегі құқық нормасына айналдырды.

АҚЖД дамыту мақсатында қабылданған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде (АСҚХП)^v 19-бапта пікір білдіру еркіндігінің мынадай тұжырымы бар:

« Әрбір адам өз пікірлерін кедергісіз ұстануға құқылы.

Әрбір адамның өз пікірін еркін білдіруге құқығы бар; бұл құқық мемлекеттік шекараларға қарамастан, ауызша, жазбаша немесе баспа немесе көркем білдіру нысандары арқылы немесе өз таңдауы бойынша өзге де тәсілдермен кез келген ақпарат пен идеяларды іздеу, алу және тарату еркіндігін қамтиды...».

Қазақстан Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні 2005 жылғы 28 қарашадағы № 91-III Қазақстан Республикасының Заңымен ратификациялап, осы халықаралық шарттың нормаларын орындау жөніндегі міндеттемелерді өзіне қабылдап, 2006 жылғы 24 сәуірдегі ҚР үшін күшіне енді.

«Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық жөніндегі конференцияның қорытынды актісі» деп аталатын тағы бір маңызды құжаттың түйінді мәні бар. Оны қабылдау қорытындысы бойынша Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы (ЕҚЫҰ) құрылды, оның белсенді мүшесі Қазақстан Республикасы болып табылады, ол 2010 жылдың 1 қаңтарынан бастап төрағалық етіп, осы лауазымдағы Грецияны ауыстырды. Қазақстан посткеңестік мемлекеттердің ішінде бірінші болып осы ұйымды басқарды. Жоғарыда аталған құжатта қатысушы мемлекеттер «адам тұлғасына тән қадір-қасиеттерден

туындайтын және оның еркін және толық дамуы үшін елеулі болып табылатын азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және басқа да құқықтар мен бостандықтарды тиімді жүзеге асыруды көтермелейтін және дамытатын болады...»vii деп жария етті.

ЕҚЫҰ-ның БАҚ бостандығы мәселелері жөніндегі өкілінің лауазымын 1997 жылы ЕҚЫҰ-ның Тұрақты Кеңесі енгізді, ол БАҚ-ға мониторинг жүргізіп, сөз бостандығының бұзылуы туралы мемлекетті алдын ала хабардар етеді. Егер БАҚ-қызметіне кедергі келтіру қаупі туындаса, Өкіл проблеманы шешу және қауіп-қатерді жою үшін тиісті мемлекеттерге және басқа да қатысы бар тараптарға тікелей жүгінуге құқылы. Ол Тұрақты Кеңеске тікелей есеп береді және одан кейінгі іс-әрекеттердің орындылығы туралы ұсынымдар беруге құқылы.

«Баспасөз бостандығы» индексі деректерді сараптамалық сұрау салу және әр ел бойынша бірқатар объективті көрсеткіштерді талдау қорытындылары бойынша мәліметтерді үйлестіру негізінде жасалады. Сарапшыларға барлығы 23 негізгі сұраққа жауап беру ұсынылады, олар: құқықтық, саяси және экономикалық орта болып үш санатқа бөлінеді.

Жеке сұрақтардың ықпалы бірдей емес: егер «қоршаған ортаның» кейбір аспектілері 0-ден 10-ға дейінгі шәкіл бойынша бағаланса, ал басқалары 0-ден 6-ға, 0-ден 4-ке, 0-ден 3-ке, тіпті 0-ден 2-ге дейін бағаланады.

Саяси блоктың ауқымы кең (7 сұрақ) - ол бойынша елге 40 балл берілуі мүмкін, ал құқықтық және экономикалық жағынан (әрқайсысы 8 сұрақ) - тек 30 баллдан беріледі.

Әрбір санатты жеке қарастырып көрейік.

Құқықтық орта санаты БАҚ-ң қызметіне, сондай-ақ олардың іс жүзінде іске асырылуына әсер ететін заңдарды да, заңға тәуелді актілер мен ережелерді де қамтиды. Сөз және пікір білдіру бостандығының құқықтық нормалары мен конституциялық кепілдіктерін қолдану талданады; жала жабу және диффамация туралы заңдарды қоса алғанда, қауіпсіздік және жалпы қылмыстық іс жүргізу заңнамасы саласындағы заңнаманың әлеуетті теріс аспектілері анықталады; соттар мен ресми реттеуші органдардың тәуелсіздігі, журналистер ұйымдарының еркін жұмыс істеу мүмкіндігі және т. б. бағаланады.

«*Саяси орта*» санатына БАҚ-ң мазмұнына саяси ықпал ету дәрежесін (билік субъектілерінің әсері), редакциялық тәуелсіздік пен мемлекеттік және жеке бұқаралық ақпарат құралдарының белсенділігін, ақпарат пен дереккөздерге қол жетімділікті, жаңалықтар контентінің әртүрлілігін бағалайтын мәселелер жатады. Сол блоктың шеңберінде ресми цензура мен өзін-өзі цензурасы, сондай-ақ мемлекет тарапынан журналистерге қарсы «қуғын-сүргіндер» (шабуылдар, заңсыз ұстау және т.б.) немесе өзге де факторлар қарастырылады.

Экономикалық блок БАҚ-қа меншік құрылымына және оның ашықтығына, БАҚ-тың жарнама нарығынан селективті шеттету практикасына немесе олардың мемлекет тарапынан субсидияларға қол жеткізуінен және басқа да факторлардан айыру, сыбайлас жемқорлық пен жаңалық контентіне сатып алудың әсері, елдегі

немесе аумақтағы экономикалық жағдайдың БАҚ-тың дамуы мен тұрақтылығына әсері және т.б. қатысты мәселелерді қамтиды.

Жиынтығында бұл көрсеткіштер БАҚ қызметінің құқықтық, саяси және экономикалық жағдайларын кешенді бағалауға бағытталған. Freedom House сөз бостандығы жолындағы басты кедергі бұқаралық ақпарат құралдарын үкіметтің бақылауы деп санайды. Алынған бағаларына байланысты БАҚ «еркін» (0-30 балл), «ішінара еркін» (31-60) және «еркін емес» (61-100) деп жіктеледі. 0-ден (ең үздік баға) 100-ге (ең нашар баға) дейінгі шәкіл бойынша елдің жалпы балы көрсеткіштерді үш блок бойынша қосу жолымен анықталады. Нәтижелердің сандық өрнегі қысқа-, орта- және ұзақ мерзімді үрдістерді бақылауды жеңілдетуге арналған. Бұқаралық ақпарат құралдарының бостандығын бағалау негізіндегі критерийлерді даму деңгейі әр түрлі бай немесе кедей елдерде де пайдалануға болады.

Бағалау үшін ақпаратты шетелдік тілшілер, сондай-ақ Freedom House қызметкерлері де жеткізеді. Соңғы жылдары елдер мен аумақтар бойынша индексті және есептерді дайындауға 90-нан астам талдаушы, ең алдымен сыртқы консультанттар жұмылдырылған. Далалық зерттеулер мен өздерінің кәсіби байланыстарынан басқа, олар адам құқықтары мен баспасөз бостандығын қорғау саласындағы мониторингпен айналысатын түрлі ұйымдардың деректерін, үкіметтердің есептерін, жергілікті және халықаралық БАҚ материалдарын пайдаланады.

Freedom House үшін БАҚ бостандығын бұзу фактілерін сөз бостандығының жай-күйі туралы ақпарат алмасудың Халықаралық желісіне қатысушылар қадағалайды (Freedom of Expression Exchange Network). Әрбір ел бойынша баллдық бағалар түріндегі қорытынды көрсеткіштер бөлек, сондай-ақ Freedom House сарапшылары, ғылыми кеңесшілері мен қызметкерлерінің қатысуымен өткен жеті өңірлік кеңестердің сериясы барысында салыстырмалы түрде талқыланады.

Содан кейін бүкіл әлемде нәтижелердің келісімділігі мен салыстырмалылығын қамтамасыз етуге арналған кросс-өңірлік сараптама жүргізіледі. Бұл ретте жобаның әдістемесі мерзімді түрде түзетіліп отырады. Барлық ұқсас рейтингтер үшін сапалы деректерді кванттау қажеттілігінен туындайтын жалпы жетіспеушіліктен басқа, қорытынды көрсеткіштердің дұрыстығына күмән тудырады, қарастырылып отырған индекстің кемшіліктеріне сарапшыларды іріктеудің қандай да бір айқын қағидаттарының жоқтығы мен бағалаудың субъективтілігін жатқызу қабылданды.

2.2. Әдіснаманың сипаттамасы

Өткен жылдары Freedom House өзінің әдіснамасын жетілдіріп, кеңейтті. Енгізілген өзгерістер жаңалықтық және ақпараттық ортадағы өзгерістерді жобаның басынан бастап деректердің салыстырмалылығын өзгертпестен тіркеуге

бағытталған. Мысалы, сандық ақпарат құралдарының рөлін өлшеу үшін әдіснама өзгертілді.

Мазмұны бойынша әр түрлі сұрақтар ақпарат ағынына қысымның әр түрлі тәсілдерін және баспа, хабар тарату және сандық БАҚ-тың еркін және қауіп-қатерсіз жұмыс істеу қабілетін ескеру үшін бағытталған.

Рейтинг БАҚ жұмыс істейтін барлық «қолайлы ортаның» көрінісін ұсыну ұмтылысын көрсетеді. Сондай-ақ рейтинг белгілі бір елде немесе жергілікті немесе трансұлттық көздерден аумақтағы жұртшылық үшін қол жетімді жаңалықтар мен ақпараттың әртүрлілігін бағалайды. Баспасөз бостандығы жаңалықтар мен ақпаратқа қол жеткізу қабілетіне бағытталған. Әдетте, бұл журналистер мен ресми жаңалықтар басылымдарына, баспа басылымдары, трансляциялар немесе онлайн болса да, сондай - ақ, блогтар, әлеуметтік желілер және мәтіндік хабарлар сияқты ресми емес дереккөздерді қамтиды - олар іс жүзінде жаңалықтар жеткізушілері болып табылады.

Құқықтық орта санаты бұқаралық құралдардың мазмұнына әсер етуі мүмкін заңдар мен нормативтік актілерді зерделеуді, сондай-ақ БАҚ-тың жұмыс істеу қабілетін енгізу немесе шектеу үшін іс жүзінде пайдаланылатын дәрежені қамтиды. Рейтинг пікір білдіру еркіндігінің құқықтық және конституциялық кепілдіктерінің оң әсерін; қауіпсіздік туралы заңнаманың, қылмыстық кодекстің және басқа заңдардың әлеуетті теріс аспектілерін; жала жабу және диффамация үшін айыппұлдарды; ақпарат бостандығы туралы заңнаманың болуы және оны пайдалану мүмкіндігін; сот және ресми реттеуші органдардың тәуелсіздігін; БАҚ үшін де, журналистер үшін де тіркеуге қойылатын талаптарды; және журналистік ұйымдардың еркін әрекет ету қабілетін бағалайды.

Саяси орта санатында бұқаралық ақпарат құралдарының мазмұнына саяси ықпал ету дәрежесі бағаланады. Қаралатын мәселелер мемлекеттік және жеке басылымдардың редакциялық тәуелсіздігін; ақпаратқа және дереккөздерге қол жеткізу; ресми цензура және өзін-өзі цензурасын; БАҚ жандылығы және әр елде немесе аумақта қол жетімді жаңалықтардың алуан түрлілігін; шетелдік және жергілікті журналистердің жаңалықтарды кез келген кедергілерсіз немесе қудалаусыз жеке өзі жариялау қабілетін; мемлекет немесе басқа да субъектілер тарапынан журналистерге немесе блогерлерге қарсы қуғын-сүргіндер, соның ішінде ерікті ұстау, зорлық-зомбылық шабуылдар және қорқытудың басқа да нысандарын қамтиды.

Үшінші санат БАҚ-тың экономикалық ортасын зерттейді. Бұл БАҚ меншік құрылымын; меншіктің ашықтығы мен шоғырлануын; БАҚ құруға арналған шығындар, сондай-ақ жаңалықтарды өндіруге және таратуға арналған кез келген кедергілерді; мемлекеттің немесе басқа да субъектілердің жарнаманы немесе субсидияларды сайлап ұстап қалуын; сыбайлас жемқорлық пен парақорлықтың мазмұнына әсерін; елдегі немесе аумақтағы экономикалық жағдай бұқаралық ақпарат құралдарының дамуы мен тұрақтылығына әсер ететін деңгейді қамтиды. Сұрақтар бар сауалнама Х қосымшасында берілген.

Қазақстандағы жағдай

Қазақстан соңғы жылдары мемлекеттік құрылымдар мен өзге де ықпал ету топтары тарапынан БАҚ-қа және олардың жекелеген өкілдеріне саяси, құқықтық және физикалық қысымның күшеюіне байланысты «еркін емес» баспасөзі бар ел атағын бірнеше жылдан бері сақтап келеді. Зерттеу авторлары Қазақстанның барлық негізгі БАҚ-тарға мемлекеттік әсер етуі, тәуелсіз журналистердің қудалануы, құқық қорғау органдары көбінесе БАҚ өкілдерін қорғауға қабілетсіз екенін атап көрсетеді.

Қазақстанның 2017 жылғы рейтингтегі позициясы Ц қосымшасында келтірілген. Қазақстан «еркін емес» БАҚ ретінде белгіленген елдерге жатады және Тәжікстан, Әзірбайжан, Өзбекстаннан озып, 196 елден 85 ұпаймен 179 орын алады. Еркін бұқаралық ақпарат құралдары бар алғашқы үштікке Норвегия, Нидерланды және Швеция енген. Салыстыру үшін 2011 жылы Қазақстан Freedom House баспасөз бостандығы рейтингісінде 80 баллмен 172-орынды иеленді және «еркін емес» БАҚ белгісі бойынша Тәжікстан, Әзірбайжан және Қырғызстанға орын беріп, Ресейден бір ұпай озық болды. «Орталық және Шығыс Еуропа, бұрынғы Кеңес Одағы» тобында Қазақстан 2011 жылы Сербияны, Хорватияны, Болгарияны, Румынияны, Черногорияны, Босния мен Герцоговоинді, Македонияны, Албанияны, Косовоны, Грузияны, Молдованы, Украинаны «ішінара еркін» деген белгімен алға шығарып, мүмкін болатын 29 орыннан 25-орынға ие болды. Армения, одан әрі - Қырғызстан, Тәжікстан, Әзірбайжан, Қазақстан, Ресей, Белоруссия, Өзбекстан және Түркіменстан «еркін емес» БАҚ елдері тобын ашады. Топта Эстония, Чехия, Литва, Словакия, Словения, Польша, Латвия және Венгрия БАҚ «еркін» елдері болып танылды.

Freedom House рейтингінің шәкілі бойынша 60-тан астам балл алған елдер «еркін емес» БАҚ-дағы елдер ретінде сипатталады. «Ішінара еркін» тобына кіру үшін 30-дан 60-қа дейін және «еркін» топқа кіру үшін 30-дан кем ұпай жинау керек.

Freedom House рейтингіндегі Қазақстанның позициясы өзгеруінің динамикасы, 2008-2020 жж.

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
170	168	169	172	175	182	187	181	181	179	173	158	157

2020 жылы Қазақстан 157 орынға ие болды және «еркін емес» БАҚ белгіленген елдердің қатарына кіреді. 2014 жылы Қазақстан «еркін емес» БАҚ ретінде танылып, әлемнің 197 елі арасында 85 ұпаймен 187-орынды иеленді. 2014 жылғы БАҚ бостандығы рейтингінде бірінші орынды үш мемлекет иеленді: Нидерланды, Норвегия және Швеция. Рейтингтің төменгі жағында Беларусь, Куба, Экваторлық Гвинея, Эритрея, Иран, Түркіменстан және Өзбекстан жайғасты. Рейтингті Солтүстік Корея аяқтайды. Журналистер үшін ең қауіпті елдер бұрынғысынша Ауғанстан, Ирак және Сомали болып табылады, онда

журналист үшін өздерінің кәсіби міндеттерін орындау көбінесе өмірге тікелей қауіп-қатер төндірумен байланысты.

Қазақстан Республикасында негізінен қазақ және орыс тілдерінде хабар тарататын мемлекеттік және тәуелсіз БАҚ жұмыс істейді.

Еліміздің медиа-ландшафтының жан-жақты көрінісі түрлі ҮЕҰ-мен толықтырылады, олардың мақсаты қоғамдағы БАҚ-ның міндеттері: сөз бостандығын қорғаудан бастап, қазақстандық журналистердің біліктілігін дамыту жөніндегі іс-шараларға дейінгі ауқымды спектрі болып табылады.

БАҚ ел бюджетінен атаулы қаржыландыру алады. Қаржыландырудың гранттық жүйесі елдің имиджін және қазақ медиа-нарығындағы БАҚ бәсекелестігін жақсартуға ықпал етер еді. БАҚ қызметтерін мемлекеттік сатып алу және гранттар беру кезінде баламалы көзқарастар алу және елдегі және әлемдегі қандай да бір оқиғаларды жан-жақты жариялау үшін міндетті түрде екі немесе үш финалисті іріктеуді енгізу керек еді.

Тәуелсіз БАҚ үшін тұрақты гранттық қаржыландырудың болмауы оларды аутсайдерлер мен нарыққа бәсекеге қабілетсіз қатысушылар етеді.

Қызметтерді сатып алу процесі мен қаржыландырудың гранттық жүйесі қызметтер көрсетудің ең аз сомасына бағдарланбауы тиіс, ал оқиғалар мен құбылыстарды жан-жақты талдай отырып, қандай да бір ақпаратты жариялаудағы ұсынылатын қызметтердің сапасына және кәсіпқойлыққа бағдарлануы тиіс.

Қазақстанның БАҚ бостандығы рейтингінде ұстанымын жақсарту үшін журналистік тергеу жүргізуге қауіпсіз жағдай жасау қажеттілігі туындап отыр. Қазақстан Парламентінің төменгі палатасы бастаған 2020 жылғы 6 мамырда басталған диффамацияны кемсітпеу осы бағыттағы үлкен қадам болып табылады. Сонымен қатар, бұл қадам әлемдегі сөз бостандығы мен БАҚ бостандығына мониторинг жүргізетін беделді халықаралық ұйымдар тарапынан үлкен қолдау тапты.

Ел бүкіл медиа-кеңістікті ауқымды институттандыруды және БАҚ және сөз бостандығы саласында жаңа саясатты қалыптастыруды қажет етеді. Қоғам өмірінің түрлі салаларында: ғылымнан бастап ел азаматтарының күнделікті өміріне дейінгі оқиғаларды жариялай алатын кәсіби журналистерді дайындау процесін реформалау арқылы Қазақстандағы журналист мамандығын кеңінен заңдастырудың уақыты келді. Тәуелсіз журналистика билігінің заңдастырылуы халық алдында биліктің заңдастырылуын жеделдетеді.

Мемлекетке одан әрі әрекет ету барысында және диффамацияға жататын Қылмыстық кодексте бірқатар басқа да құралдардың күшін жою, атап айтқанда «Қорлау» 131-бабын, «Әдейі жалған ақпарат тарату» 274-бабын және Тұңғыш Президенттің, Президенттің, парламентшілердің және мемлекеттік билік органдары өкілдерінің ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғайтын бірқатар баптардың күшін жоюды табанды түрде талап ету ұсынылады.

Әкімшілік кодекстің ережелері диффамация туралы кейбір қылмыстық ережелерді ауыстыратындықтан, ол әкімшілік құқықта емес, азаматтық заңнамаға сәйкес қаралуы тиіс.

Халықаралық агенттіктердің рейтингтеріндегі елдің жағдайын жақсарту жөніндегі маңызды іс-шаралар - бұл мемлекеттің идеологиясын өзгертуден басталуы тиіс жүйелі өзгерістердің қажеттілігін мойындау.

THE ECONOMIST INTELLIGENCE UNIT ВЕРСИЯСЫ БОЙЫНША ЖАҒАНДЫҚ БЕЙБІТШІЛІК ИНДЕКСІ (GLOBAL PEACE INDEX)

Қысқаша шолу және рейтинг тарихы

Жаһандық бейбітшілік индексі (Global Peace Index, GPI) 2007 жылы австралиялық кәсіпкер және филантроп С.Киллеа негізін қалаған. GPI - халықаралық сарапшылар тобының әлеуметтанушылары мен экономистері Экономика және әлем институты Сидней университетінің Бейбітшілік және жанжалдарды зерттеу орталығымен бірге әзірлеген, елдер мен өңірлерде өмір сүру қауіпсіздігінің деңгейін бағалайтын рейтинг. Экономика және әлем институты - бұл әлемді талдау және оның экономикалық пайдасын сандық бағалау үшін көрсеткіштерді әзірлеумен айналысатын ірі талдау орталығы.

Жаһандық бейбітшілік индексі (*бұдан әрі - ЖБИ*) - бұл мемлекет ішіндегі зорлық-зомбылық деңгейін және оның сыртқы саясатының агрессиялық деңгейін өлшей отырып, әлем елдерінің бейбіт сүйгіштігін сипаттайтын кешенді көрсеткіш. Мемлекеттердің қайсысы адам өмірі үшін ең қауіпсіз деп санауға болатындығын көрсетеді. Беделді британдық Economist - The Economist Intelligence Unit журналының аналитикалық бөлімшесінің әдістемесі бойынша есептелген.

Экономика және әлем институты жүргізген Жаһандық бейбітшілік индексі аясындағы жыл сайынғы зерттеулер ғаламшар халқының 99,7% тұратын 163 елдегі жағдайды талдайды. Бұл елдердің қатарына Қазақстан да кіреді. Қазақстанның бейбітшілік сүйгіштік деңгейі 2019 жылы 2018 жылмен салыстырғанда 5 тармаққа өсті. 2019 жылғы ЖБИ есебінде біздің еліміз құрметті орынды иеленді.

Есеп айырысу бөлігі БҰҰ, Дүниежүзілік банк, Transparency International және басқа да халықаралық ұйымдардың, сондай-ақ бірқатар елдердің академиялық және зерттеу институттарының статистикалық деректері негізінде орындалған.

Индексті дайындау кезінде зерттеу авторлары үш негізгі топқа біріктірілген әртүрлі сандық және сапалық көрсеткіштерді ескереді:

- жанжалдардың болуы және ауқымы (ішкі және халықаралық);
- мемлекет ішіндегі тұрақтылық пен қауіпсіздік деңгейі;
- мемлекетті милитаризациялау деңгейі.

Сондай-ақ, бейбітшілік сүйгіштік индексіні қалыптастыру кезінде мынадай факторлар зерттеледі: қоғамның бірлік деңгейі; адам құқықтарын сақтау; саяси тұрақтылық; экономикалық тұрақтылық; террористік қауіп деңгейі; қандай да бір елдің соғыс қимылдарына қатысуы.

3.2. Әдіснаманың сипаттамасы

Жаһандық бейбітшілік индексі (GPI) зорлық-зомбылық қылмыстарын, БҰҰ бітімгершілік миссияларына қаржылық жарналарды, саяси террор, қақтығыстардың болуы мен ауқымын; мемлекет ішіндегі тұрақтылық пен қауіпсіздік деңгейі: халықтың жалпы санындағы босқындар мен орын ауыстырған адамдардың үлесі, зорлық қылмыстары мен өзін-өзі өлтіру саны, атыс қаруының қолжетімділігі, халықтың жан басына қамалғандардың саны, әлеуметтік қорғау шаралары, адам құқықтарын сақтау, саяси тұрақтылық деңгейі, террористік қатерлердің болуы және дәрежесі, ксенофобия деңгейі, мемлекеттің милитаризация деңгейі және басқаларды қоса алғанда, 23 критерийді есепке алады. Рейтинг индикаторлары ІІІ қосымшасында толық көрсетілген.

Жаһандық бейбітшілік индексі (ЖБИ) зорлық-зомбылықтың немесе зорлық-зомбылық қорқынышының жоқтығын бағалауға арналған. Яғни, бұл «теріс әлем». 1 және 5 диапазонындағы баллдар беріледі: 1-ге жақынырақ болса, соғұрлым бейбітшілік сүйгіштік жоғары болады: рейтингтің жоғарғы позициясындағы елдер, төмен орналасқандарға қарағанда, неғұрлым бейбітшілік сүйгіш болып есептеледі.

ЖБИ елдегі бейбітшілік пен келісімнің үш саласын пайдаланып, теріс әлем деңгейін өлшейді.

Бірінші сала - бұл «ағымдағы ішкі және халықаралық қақтығыстар», елдердің ішкі және сыртқы қақтығыстарға тартылу дәрежесін, сондай-ақ олардың жанжалдарға қатысуының (тартылуының) рөлі мен ұзақтығын зерттейді.

Екінші сала ел ішіндегі үйлесімділік немесе келіспеушілік деңгейін бағалайды; он көрсеткіш әлеуметтік қамсыздандыруды өлшейді. Қылмыс деңгейінің төмендігі, ең аз террористік белсенділік және зорлық-зомбылық көрсету, көрші елдермен үйлесімді қарым-қатынас, тұрақты саяси жағдай және ел ішінде орын ауыстырған немесе босқындарға айналған халықтың аз бөлігі бейбіт сүйгіштікке теңестіріледі.

Тағы жеті көрсеткіш елдің әскери қуатын арттыру деңгейі, қаруға қол жеткізу, ел ішіндегі және халықаралық алаңдағы бейбітшілік деңгейі арасындағы байланысты көрсете отырып, елдің милитаризациясына байланысты болып келеді. Әскери шығыстар туралы салыстырмалы деректер ЖІӨ пайызбен және жан басына шаққандағы қарулы қызмет офицерлерінің саны, сондай-ақ БҰҰ бітімгершілік миссияларына қаржы жарналары бағаланады.

Индексті қорытынды есептеу кезінде ішкі факторларға (мемлекеттің өз азаматтарына және азаматтардың өздеріне бейбітшілік сүйгіштігін сипаттайтын мәселелер) көп көңіл бөлінеді - бұл бағалауда 60%-ды құрайды, ал сыртқы факторлардың салмағы (сыртқы саяси критерийлер) 40%-ды құрайды viii (ІІІ қосымшасы). Осы индикаторларды іріктеуді, топтастыруды және бағалауды сараптамалық кеңес жүзеге асырады. Ол жылына үш рет жиналып, әдіснама мен алынған нәтижелерді талқылайтын 8 адамнан тұрады.

Индекс бірқатар елдерде әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық деңгейін бағалайтын қосымша индикаторлардың жоқтығы үшін сынға алынады.

Сондай-ақ, кейбір деректердің субъективтілігі мен рейтинг жасалатын бірқатар компоненттердің үйлесімсіздігі сынға ұшырайды.

Осылайша, осы жылдар ішінде бейбітсүйгіштік деңгейі ауытқып кетті, бірақ 2007 жылдағыдай деңгейге дерлік оралды. Мысалы, 2007-2009 жылдары әлемдегі жағдай жақсарды, 2009-2011 жылдары – нашарлады, ал 2011-2012 жылдары қайтадан жақсарды.

Ең бастысы, осы жылдар ішінде милитаризация мен жалғасып жатқан халықаралық қақтығыстар деңгейін бағалайтын әлемнің сыртқы индикаторлары, жалпы алғанда, ішкі индикаторлар нашарлаған кезде жақсарды. Бұл мемлекетаралық қақтығыстар шын мәнінде құлдырауға барады, ал азаматтар мен билік арасындағы қақтығыстар күшейе түседі деген болжаммен сәйкес келеді. GPI-де тіркелген трендтер бұны эмпирикалық түрде растайды.

Тағы бір таңқаларлық бақылау бейбітшілік сүйгіштік пен сыбайлас жемқорлықтың ара қатынасына қатысты болды: елдер белгілі бір бейбітшілік деңгейіне жеткенде, сыбайлас жемқорлық күрт төмендейді, немесе керісінше көрініске ие болады.

Бұдан басқа, демократиялар мен мемлекеттік биліктің басқа да жүйелері арасындағы бейбітшілік сүйгіштікте айтарлықтай алшақтық байқалады. Осылайша, шынайы демократиялық мемлекеттер мен толық емес демократиялардың нәтижелері гибриді немесе авторитарлық режимдердің нәтижелеріне қарағанда әлдеқайда жақсы болады.

Әсер ету мен бейбітшілікке тұрақтылықтың арақатынасы зерттелді және индекстің жоғарғы жолдарында орналасқан елдерде, әдетте, тұрақтылыққа, әсіресе сырттан әсер етуге ықпал ететін институттар тарапынан осындай құрылымдар мен қарым-қатынасы бар екендігі анықталды. Хороший пример – Исландия 2008 жылғы қаржы дағдарысынан өте қатты зардап шекті. Ел рейтингі алдымен наразылықтың күрт көрсетілуіне және қылмыс деңгейінің артуына байланысты төмендеді, содан кейін тағы да көтерілді.

Рейтингте төмен жайғасымға түскен елдер, мысалы, Грекия туралы дәл осындай пікір айту мүмкін емес. 2008 жылы Греция индексте 54-ші орынға ие болды, ал қаржы дағдарысынан бастап шыңырауға түсті: 2012 жылы ол 158 елдің ішінде 77-ші орында болды. Әрине, Грецияда мысалы, Исландиядағы секілді сыртқы әсерлерге тұрақтылық болмады.

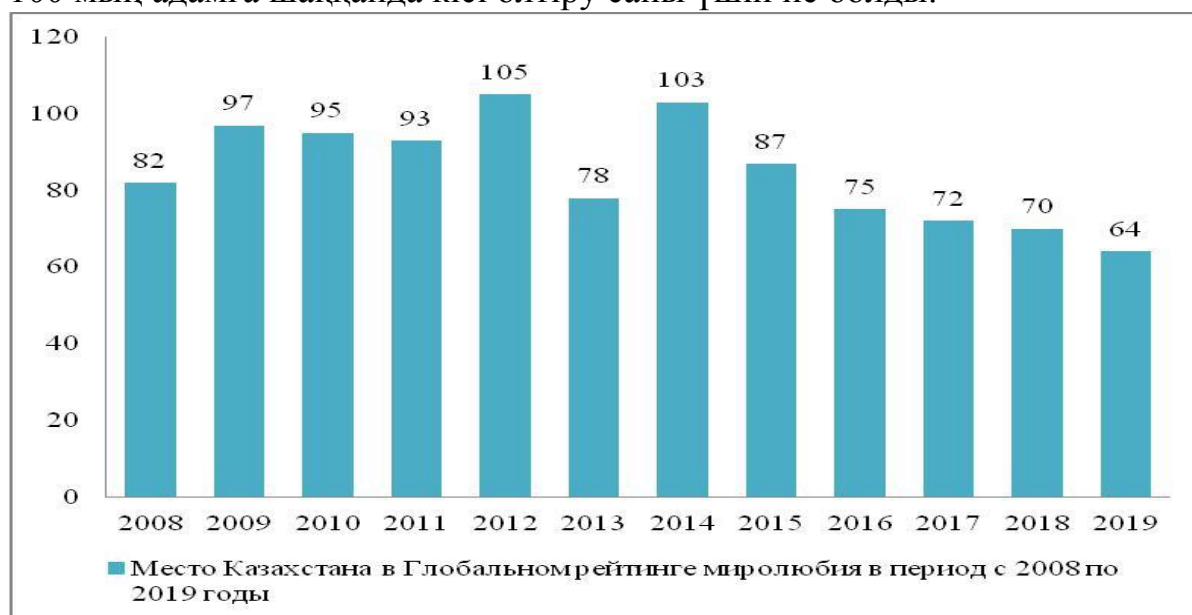
Тұжырымдай келе, тренд туралы не айтуға болады. Бейбітшілік - бұл өзгеретін көрсеткіш, ал елдер рейтингте бірде жоғары, бірде төмен қарай жылжиды. Біз 2012 жылғы Жаһандық бейбітшілік индексі туралы баяндамада атап өткен негізгі үрдістер осындай. Жаңа деректерді алған сайын біз осы үрдістер туралы біршама сенімді түрде айта аламыз.

Қазақстандағы жағдай

Қаралып отырған посткеңестік елдер арасында Қазақстан 2008 жылдан бастап рейтингте неғұрлым жоғары орынға ие, сол кезде мемлекет 72-ші орынға

ие болды. Бір жылдан кейін 2009 жылы Қазақстан 84 – орынды, ал 2010 жылы – 95-орынды, 2018 жылы-64-орынды иеленді (13-сурет).

Бұл ретте, соңғы жылы мемлекеттің жалпы рейтингін төмендетуге ықпал ететін жоғары көрсеткіштер Қазақстан атыс қаруына қол жеткізу жеңілдігі және 100 мың адамға шаққанда кісі өлтіру саны үшін ие болды.

13-сурет - Қазақстанның жаһандық бейбітсүйгіштік рейтингіндегі орны

Қазақстанның бейбітшілік сүйгіштік деңгейі туралы индекс динамикасы қандай?

2018 жылғы индексте Қазақстан 158-ден 64-ші орында болды. Көріп отырғанымыздай, ол индекстің ортасында, яғни көп немесе аз бейбіт елдердің қатарында болды. Қазақстан 2020 жылы «Жаһандық бейбітшілік индексі» мүмкін 163 орынның 70 позициясына жайғасты. Өткен жылмен салыстырғанда біздің еліміз рейтингте төрт позицияны жоғалтты. ТМД елдеріне келетін болсақ, Ресей 154 **орын**, Украина – 148, Беларусь – 94, Молдавия – 71, Өзбекстан - 103, Тәжікстан – 107, Түрікменстан – 116, Қырғызстан – 93 орынды иеленді.

Ең бейбітсүйгіш елдері қатарына Исландия (1 орын), Жаңа Зеландия (2), Португалия (3), Австрия (4), Дания (5) кірді. Соңғы орындар Ауғанстан (163), Сирия (162), Ирак (161), Оңтүстік Судан (160), Йемен (159) елдеріне тиесілі болды.

Қазақстанның шын мәнінде жақсы нәтижелер көрсеткен индикаторлары бар: Қазақстан іс жүзінде кәдімгі қару-жарақ түрлерін импорттамайды және БҰҰ-ның бітімгершілік бюджетіне жарна енгізуді жалғастыруда.

Қазақстан - аумағы бойынша өте үлкен ел және адамдар саны жағынан аз, және жаһандық бейбітшілік индексідегі күрделі мәселелердің бірі, біз осы деректерді жинап, ел үшін орташа көрсеткішті шығаруға тырысамыз.

Төменде бейбітшілік индексінің негізгі көрсеткіштері бойынша кейбір статистикалық деректер жинақталған.

Әскери шығыстар

Стокгольм әлем проблемаларын зерттеу институтының (СӘПЗИ / SIPRI) есептері бойынша әскери шығындар туралы деректер НАТО есептерінің стандарттарына сүйенеді, ол келесі тармақтарды қамтиды:

бітімгершілік күштерді қоса алғанда, қарулы күштерге арналған барлық ағымдағы және күрделі шығыстар;

Қорғаныс министрлігінің және қорғаныс жобаларымен айналысатын басқа да үкіметтік мекемелердің шығыстары;

әскери операциялар үшін дайындалған және жабдықталған әскерилендірілген құралымдарды ұстауға арналған шығыстар;

әскери-ғарыш күштерін ұстауға арналған шығыстар.

Мұндай шығыстар:

әскери және азаматтық персонал, оның ішінде әскери қызметшілердің зейнетақылары және персоналға арналған әлеуметтік қызметтерді;

пайдалану және техникалық қызмет көрсетуді;

сатып алуды;

әскери зерттеулер мен әзірлемелерді;

әскери көмекті (донор елдің әскери шығындарында) қамтиды.

Азаматтық қорғанысқа арналған шығыстар және ардагерлер үшін жәрдемақылар, әскерден шығару, қайта жабдықтау, қаруды жою сияқты бұрынғы әскери қызметке арналған ағымдағы шығыстар алынып тасталады.

Алайда, бұл анықтама барлық елдерге қолданыла алмайды, өйткені ол үшін әскери бюджеттерге және әскери шығыстардың бюджеттен тыс баптарына енгізілгендерге қатысты неғұрлым толық ақпарат талап етіледі. Мысалы, әскери бюджеттер азаматтық қорғанысты, резервтер мен қосалқы күштерді, полицияны және әскерилендірілген құралымдарды, әскери және азаматтық полиция, заттай нысандағы әскери субсидияларды, әскери қызметшілерге зейнетақыларды және басқа үкіметтің бір бөлігі әлеуметтік қамсыздандыруға төленетін жарналарды қамтуы немесе қамтымауы мүмкін. АҚШ әскери шығындар бойынша әлемдегі ең ірі ел болып табылады. 2018 жылы АҚШ-тағы әскери шығындар 648798 миллион АҚШ долларын құрады, бұл әлемдік әскери шығыстардың 36,40%-ын құрайды. Алғашқы 5 елге - Қытай, Сауд Арабиясы, Үндістан және Франция елдері жатады, яғни 61,53%-дан келеді. 2018 жылы әлемдегі жалпы әскери шығындар 1782 288 миллион АҚШ долларына бағаланды.

2018 жылы әскери шығыстар Қазақстан үкіметі шығыстарының үлесі ретінде 4,8%-ды құрады. Соңғы жылдары Қазақстанның әскери шығыстары айтарлықтай ауытқып отырғанына қарамастан, 2004 жылдан бастап 2018 жылға дейінгі кезеңде оларда төмендеу үрдісі басым болды, ал 2018 жылы олар 4,8%-ды құрады іх.

2014 жылы Қазақстанның нақты әскери шығыстары 2383 миллион АҚШ долларын құрады. Қазақстанның нақты әскери шығыстары 1995 жылғы 390 миллион АҚШ долларынан 2014 жылы 2383 миллион АҚШ долларына дейін

ұлғайып, жылына орта есеппен 11,13%-ға артты. Қазақстан осы көрсеткіш бойынша әлемде 64-ші орында тұр.

26-кесте - Қазақстанның 2010-2018 жылдар аралығындағы әскери шығыстары, АҚШ долларымен х

жыл	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
\$	1,502	1,804	2,178	2,551	2,306	2,046	1,281	1,391	1,614
индекс	-	2,137	2,151	2,031	2,150	2,008	2,019	1,992	1,974

Әскери шығыстардың елдің ЖІӨ-дегі үлесі

Сауд Арабиясы әлемдегі ЖІӨ үлесі бойынша әскери шығыстар бойынша ең ірі ел болып табылады. 2018 жылғы жағдай бойынша әскери шығыстар Сауд Арабиясындағы ЖІӨ үлесі ретінде 8,77%-ды құрады. Топ-5 елдерге Оман, Алжир, Кувейт және Ливан кіреді. Қазақстан осы көрсеткіш бойынша әлемде 115 орынға ие.

27-кесте - Қазақстанның ЖІӨ-нен әскери шығыстардың үлесі, %-бен хі

жыл	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
\$	1,01	0,94	1,05	1,08	1,04	1,1	0,96	0,89	0,95
индекс	-	2,137	2,151	2,031	2,150	2,008	2,019	1,992	1,974

Қару импорты және экспорты хii

Сауд Арабиясы қару-жарақ импорты бойынша әлемдік көшбасшы болып табылады. 2018 жылы Сауд Арабиясына қару-жарақ импорты 3760 миллион АҚШ долларын құрады, бұл әлемдік қару-жарақ импортының 13,92%-ын құрайды. Алғашқы 5 елге - Египет, Қытай, Австралия және Үндістан (37,51%) кіреді. 2018 жылы әлемдегі қару-жарақ импортының жалпы көлемі 27 005 миллион АҚШ долларына бағаланды.

Қазақстан қару импорты бойынша әлемде 26-шы орында тұр. 2006 жылы Қазақстанға қару-жарақтың нақты экспорты 2004 жылғы 5 миллион АҚШ долларына қарағанда 6 миллион АҚШ доллары деңгейінде болды, яғни 20,00%-ға өзгеріс байқалды. «Қару экспорты» бабы бойынша Қазақстанда басқа жылдары деректер табылмады.

Қару-жарақ тасымалдау әскери қару-жарақты сату, көмек, сыйлықтар ретінде беру және өндіріс лицензиясы бойынша жеткізуді қамтиды. Деректер әскери пайдалануға арналған ұшақтар, бронетехника, артиллерия, радиолокациялық жүйелер, зымырандар мен кемелер сияқты қарапайым қарудың негізгі түрлерін қамтиды.

Атыс қаруы мен жеңіл қару-жарақ, жүк көліктері, кіші артиллерия, оқ-дәрілер, қосалқы жабдықтар, технологияларды беру және басқа да қызметтер сияқты басқа әскери техниканы беруге жол берілмейді.

АҚШ әлемдегі қару-жарақ экспорты бойынша ірі ел болып табылады. 2018 жылы АҚШ-тан қару-жарақ экспорты 10,414 миллион АҚШ долларын құрады, бұл әлемдік қару-жарақ экспортының 38,40%-ын құрайды. Ресей, Франция, Қытай

және Германия үлесіне 77,08% келеді. 2018 жылы әлемдегі қару-жарақ экспортының жалпы көлемі 27 121 миллион АҚШ долларына бағаланды.

Қазақстан әскері

2017 жылы Қазақстан қарулы күштерінің қатарында 71000 адам қызмет етті, бұл өткен жылмен салыстырғанда 0,71%-ға өзгеріс болғанын көрсетті. 2006-2010 жылдар аралығында әскери қызметшілердің саны 81000 адамнан (2006-2009 жылдар) 80500 адамға (2010 жыл) дейін ауытқыды, содан кейін 2011 жылы әскери қызметшілердің саны 71000 адамға дейін күрт қысқарған хіі.

Қазақстан қарулы күштері жеке құрамының жұмыс күшіндегі үлесі 2017 жылы алдыңғы жылмен салыстырғанда өзгерген жоқ, яғни 0,8%-ды құрады. Қарулы күштердің персоналы - әскерилендірілген күштерді қоса алғанда, жұмыс істеп тұрған әскери қызметтің әскери қызметшілері. Жұмыс күші экономикалық белсенді халықтың Халықаралық еңбек ұйымының (ХЕҰ) анықтамасына сәйкес келетін барлық адамдарды қамтиды.

БҰҰ-НЫҢ ҚАЛАЛЫҚ ФЬЮЧЕРСТЕР (GUF) БОЙЫНША ЖАҒАНДЫҚ ЖОБАНЫҢ HABITAT COMMITMENT INDEX HABITAT (НСІ) МІНДЕТТЕМЕ ИНДЕКСІ

Біріккен Ұлттар Ұйымының елді мекендер жөніндегі бағдарламасы (БҰҰ-Хабитат) – үкіметтермен, жергілікті билік органдарымен, ҰЕҰ және жеке сектормен ынтымақтастықта қолдау көрсетеді және жұмыс істейді. Оның техникалық бағдарламалары мен жобалары проблемалардың кең ауқымын шешуге, оның ішінде трухобты қайта жаңартуға, қалаларда кедейлікті қысқартуға, дүлей зілзалалардың салдарын жоюға және қалпына келтіруге, қалалық сумен жабдықтау мен кәріздерді қамтамасыз етуге, халықты тұрғын үймен қамтамасыз етуге жергілікті қаржы ресурстарын жұмылдыруға бағытталған. Бұл бағдарламалардың көпшілігі көмек көрсету жөніндегі басқа екі жақты мекемелермен ынтымақтастықта іске асырылуда.

БҰҰ-Хабитат 1978 жылы құрылды. Бұл «Хабитаттың күн тәртібін» жүзеге асыру және БҰҰ жүйесінде елді мекендерді дамыту жөніндегі қызметті үйлестіру жөніндегі жетекші мекеме, басты назарда екі басым бағыты бар: *барлығы үшін тиісті тұрғын үйді қамтамасыз ету және тұрақты қалалық даму.*

БҰҰ-Хабитат екі негізгі жалпы әлемдік науқанды жүзеге асырады

Қала шаруашылығын басқару саласындағы жаһандық науқан.

Тұрғын үйді иелену кепілдігін қамтамасыз ету бойынша жаһандық науқан.

Қала шаруашылығын басқару саласындағы жаһандық науқан.

Көптеген қалаларда нашар басқару және қате саясат қоршаған орта сапасының нашарлауына, кедейліктің өсуіне, экономикалық өсу қарқынының және әлеуметтік оқшаулаудың төмендеуіне алып келеді. Бұл науқан қалалық тиімді басқару үшін жергілікті әлеуетті арттыруға – азаматтық қоғаммен ынтымақтастықта жұмыс істейтін, демократиялық сайланған және есеп беретін

жергілікті билік органдарының қалалық проблемаларға жедел, тиімді әрекет етуге бағытталған. Науқан инклюзивтілікке қол жеткізуге, әлеуметтік тұрғыдан алып тасталған қалалық кедейліктің қажеттілігін қанағаттандыруға және әйелдердің барлық деңгейлерде шешім қабылдауға қатысуына баса назар аударады.

Тұрғын үйді иелену кепілдіктерін қамтамасыз ету бойынша жаһандық науқан. Бұл науқан Хабитаттың күн тәртібіндегі басты тармақтардың бірі – «Барлығына тиісті тұрғын үйді» қамтамасыз ету жөніндегі міндеттемелерді орындау үшін үкіметтерге жәрдемдесуге арналған. Ол тұрғын үй саласындағы тұрақты стратегияның маңызды факторлары және тұрғын үйге құқықты жүзеге асыруға жәрдемдесудің қажетті элементі ретінде тұрудың құқықтық кепілдіктерін қамтамасыз етуді айқындайды. Науқан кедей халықтың құқықтары мен мүдделеріне жәрдемдесетін тұрғын үй саласындағы стратегияны жандандыруға бағытталған, көп жағдайда кедей қала халқының тұрғын үйді өзі қамтамасыз ететінін мойындайды. Ол сондай-ақ тұрғын үй саласындағы табысты саясатта әйелдердің құқықтары мен рөліне жәрдемдеседі.

БҰҰ-Хабитатты Басқарушылар кеңесі басқарады, ол отырыстарды екі жылда бір рет өткізеді. Бағдарлама екі негізгі басылым бойынша шығарылады:

The Global Report on Human Settlements («Елді мекендер туралы жаһандық баяндама») - бүкіл әлемдегі елді мекендердің жағдайына толық шолу. Есеп ақылы болғандықтан, Қазақстан туралы қандай да бір деректерді алу мүмкін болмаған.

State of the World's Cities («Әлем қалаларының жағдайы»).

Хабитат өмір сүру ортасының индексі (HCI) 1996 жылы Ыстамбұлда БҰҰ Хабитат II конференциясында үкіметтер қабылдаған міндеттемелердің орындалуын бағалау қажеттілігіне жауап ретінде қалалық саясат туралы әңгімені өзгертетін қалалық фьючерстер (GUFP) бойынша жаһандық жобаның, ғалымдар мен белсенділердің білім беру желісінің өнімі болып табылады. GUFP бүкіл әлемдегі қалаларға тап болатын негізгі проблемаларды - өсіп келе жатқан теңсіздік, климаттың біркелкі өсуі мен өзгеруі.

Өмір сүру ортасының индексі (ӨОИ) The habitat commitment index (HCI)

Жалпы ақпарат

Өмір сүру ортасының индексі (ӨОИ) профессор Fukuda – Parr әзірлеген әлеуметтік және экономикалық құқықтарды жүзеге асыру индексінің (Social and Economic Rights Fulfilment-SERF) әдіснамасын пайдалана отырып есептеледі.

ӨОИ жергілікті әлеуетті ескере отырып, таразыланған қалалардың әлауқаты үшін қажетті көрсеткіштердің құрамдас баллдық бағасын білдіреді. Бұл әдістеме өте бірегей болып табылады, өйткені ол елдердің нәтижелерін жетістіктердің абсолюттік деңгейлерінің негізінде емес, ресурстармен қамтамасыз етудің әрбір берілген деңгейі үшін белгілі бір көрсеткіш бойынша барынша мүмкін жетістіктерді ескере отырып бағалауға мүмкіндік береді. Талдау бірлігіне

31 Randolph, Stewart, Fukuda-Parr, Lawson-Remer, SERF Index Methodology 2019 Update Technical Note, Economic and Social Rights Empowerment Initiative, 2019, www.serfindex.org/overview/.

және деректердің болуына байланысты қолда бар ресурстар жан басына шаққандағы ЖІӨ-ні, түнгі жарықтандыру қарқындылығының спутниктік суреттерін, жан басына шаққандағы мемлекеттік шығыстар немесе жергілікті бюджеттер туралы деректерді пайдалана отырып өлшенуі мүмкін. Ресурстарды қамтамасыз етудің берілген деңгейінде жетістіктердің арақатынасы мүмкін жетістіктердің алдыңғы шегін анықтауға мүмкіндік береді (А2 сурет).

2016 жылы ӨОИ жаңа қалалық күн тәртібі мен тұрақты даму мақсаттары шеңберінде қабылданған міндеттемелердің әлемнің түрлі елдеріндегі 178 қаланың орындалуын бағалау үшін пайдаланылды.

Елдер арасындағы нәтижелерді әртүрлі ресурстармен салыстыру проблемасын мойындай отырып, қалалық фьючерс (GUFP) бойынша Жаһандық жоба командасы елдердің тиімділігін жетістіктердің абсолюттік деңгейі бойынша емес, табыстың ұқсас деңгейлері бар елдердің тарихи қол жеткізген ең жоғары деңгейі бойынша бағалайтын индекс құруға ұмтылды. Әлеуметтік-экономикалық құқық (SERF, www.serfindex.org), Fukuda-Part және т. б. әзірлеген HCI алты санат: инфрақұрылым, жұмыспен қамту, кедейлік, тұрақтылық, гендер және институционалдық әлеует үшін болжамды өнімділік деңгейлерін анықтады.

Кедейшілік көрсеткіштері, базалық қызметтер мен білім алуға қол жеткізу сияқты әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштер адамдардың әл-ауқаты туралы маңызды көзқарасты қамтамасыз ете алады, ӨОИ (HCI) мақсаты тек әл-ауқатқа ғана емес, ұлттық үкіметтер тарапынан Хабитатқа II қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге бейілділік деңгейіне қарау болып табылады. Тестілеуден кейін 116 деректер жиынтығы тек 15 HCI талаптарын қанағаттандырады деп танылды. 14-суретте HCI алты индикаторы бойынша деректер көздерін көрсете отырып, соңғы 15 таңдалған көрсеткіш көрсетілген.

Индикатор 1. Институционалдық әлеует. *Көрсеткіштер:*

мемлекеттік басқарудың сапасы, ақпарат көзі – International Country Risk Guide

Үкімет жұмысының тиімділігі, ақпарат көзі – Дүниежүзілік банк

Индикатор 2. Гендер. *Көрсеткіштер:*

әйелдердің жоғары білім алуы, ақпарат көзі - Дүниежүзілік банк

ана өлімі, ақпарат көзі - Дүниежүзілік банк

аграрлық сектордан тыс әйелдерді жұмыспен қамту, ақпарат көзі - Дүниежүзілік банк

Индикатор 3. Тұрғын үй инфрақұрылымы. *Көрсеткіштер:*

Үй-жайлардағы қалалық су құбырынан келетін су, ақпарат көзі - Дүниежүзілік банк

Қалалық электр қуатына қол жеткізу, ақпарат көзі - Дүниежүзілік банк

жақсартылған санитарлық жағдайларға қалалық қолжетімділік, ақпарат көзі Дүниежүзілік банк

су қауіпсіздігі, ақпарат көзі Йель университеті

Индикатор 4. Кедейлік. *Көрсеткіштер:*

балалар өлімі, ақпарат көзі Дүниежүзілік банк

қалалық кедей халықтың саны, ақпарат көзі Дүниежүзілік банк
Индикатор 5. Жұмыспен қамту. *Көрсеткіштер:*

осал жұмыспен қамту, ақпарат көзі Дүниежүзілік банк
 ресми жұмыспен қамту, ақпарат көзі МОТ/ОЭСР

Индикатор 6. Тұрақтылық. *Көрсеткіштер:*

экологиялық тәуекелге ұшырау, ақпарат көзі Йель университеті
 жаңартылатын көздерден электр энергиясын өндіру, ақпарат көзі
 Дүниежүзілік банк

TOTAL INDICATORS TRIED FOR HCI 116			TOTAL INDICATORS USED FOR HCI 15 (12.93%)		
INDICATORS TRIED: 7 USED: 2	INDICATORS TRIED: 46 USED: 3	INDICATORS TRIED: 24 USED: 4	INDICATORS TRIED: 15 USED: 2	INDICATORS TRIED: 10 USED: 2	INDICATORS TRIED: 14 USED: 2
INSTITUTIONAL CAPACITY	GENDER	RESIDENTIAL INFRASTRUCTURE	POVERTY	EMPLOYMENT	SUSTAINABILITY
Quality of Government International Country Risk Guide	Female Tertiary Enrollment World Bank	Urban Piped Water on Premises World Bank	Infant Mortality World Bank	Vulnerable Employment World Bank	Exposure to Environmental Risk Yale University
Government Effectiveness World Bank	Maternal Mortality World Bank	Urban Access to Electricity World Bank	Urban Poverty Headcount World Bank	Formal Employment ILO / OECD	Electricity Production from Renewable Resources World Bank
	Female Employment in Non-Agricultural Sector World Bank	Urban Access to Improved Sanitation World Bank			
		Water Safety Yale University			

14 - сурет – Алты НСИ индикаторы, дереккөздерін көрсете отырып, соңғы 15 таңдалған индикаторлар

БҰҰДБ адами дамуы туралы «Кенттену Қазақстандағы инклюзивті тұрақты дамудың үдеткіші ретінде» Ұлттық баяндамада 2019, ӨОИ (НСИ) есептеу әдістемесі Қазақстанның 30 ірі қалаларының көрсеткіштерін анықтау үшін пайдаланылды.

БҰҰДБ адами дамуы туралы «Кенттену Қазақстандағы инклюзивті тұрақты дамудың үдеткіші ретінде» Ұлттық баяндамада 2019, ӨОИ Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті ұсынған 30 қала бойынша ресми статистика деректерін пайдалана отырып жасалды. Сыртқы көзден алынған жалғыз деректер есепте Дүниежүзілік банк ұсынған экономикалық тығыздығы бойынша деректер көрсетіледі²⁷.

ӨОИ (НСИ) табыстың кез келген деңгейінде 0-ден 100-ге дейінгі шәкілді пайдалана отырып, елден күтуге болатын жетістіктердің ең жоғары деңгейін болжау үшін соңғы 25 жылдағы барлық тарихи деректерді ескереді, мұнда 100

32 Адам дамуы туралы Ұлттық баяндама 2019. Кенттену Қазақстандағы инклюзивті және тұрақты дамудың үдеткіші ретінде, БҰҰ-ның Қазақстан Республикасындағы Даму бағдарламасы, желтоқсан 2019

көрсеткіштің 100 пайыздық орындалуы міндетті емес дегенді білдіреді, бірақ халықтың жан басына шаққандағы осы ЖІӨ үшін болжанатын ең жоғары әлеуеттің 100%-ын құрауы тиіс.

БҰҰ даму бағдарламасының адам дамуы туралы Ұлттық баяндамада ӨОИ соңғы 17 жылдағы Қазақстан бойынша Тарихи деректер негізінде, олардың жергілікті әлеуетін ескере отырып, елдің 30 қаласы үшін жетістіктердің ең жоғары деңгейін анықтау үшін есептелген. Өйткені Қазақстанда ауылдық және қалалық аудандар бойынша халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің бөлінуі жоқ, сондықтан жергілікті әлеует үшін қалпына келтіру маңызы ретінде баяндамада Дүниежүзілік банк ұсынған түнгі жарықтандыру қарқындылығының спутниктік бейнелерінің деректері пайдаланылады (World Bank, 2017). Түнгі жарықтандырудың қарқындылығы мен ЖІӨ-мен өлшенетін экономикалық белсенділіктің деңгейлері арасында оң корреляция бар (World Bank, 2017).

Әдіснама: HSI есептеу (Methodology).

<https://www.globalurbanfutures.org/habitat-commitment-project>

ӨОИ баллдық бағаларын есептеу бес кезеңнен тұрады:

Әрбір көрсеткіш үшін деректер 1995 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін қолда бар барлық деректерді пайдалана отырып, елде халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ-ге қатысты (2011 жылғы халықаралық доллармен) салынды.

Егер 1-кезеңде көрсеткіш пен жергілікті әлеует арасындағы өзара байланыс анықталса, мүмкін болатын жетістіктердің алдыңғы шебі талапты сақтаған кезде визуалды бақылау көмегімен анықталады, бұл алдыңғы шепке кем дегенде төрт ел бойынша бақылаулар кіруі тиіс.

Алдыңғы шептегі ең жоғарғы және ең төменгі мәндерді анықтағаннан кейін, бұл шеп сызықтық, логарифмдік, кері, квадраттық, қуат, өсу және экспоненттік және т.б. сияқты көптеген функционалдық формаларды ескере отырып, эконометриялық әдістерді пайдалана отырып есептеледі. Оңтайлы қатынас сәйкестік критерийінің (R^2) статистикалық көрсеткіштерін және нысанды көзбен шолып бақылауды пайдалана отырып анықталады. Қисық сызық жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің осы деңгейден жоғары немесе одан жоғары елдер үшін мақсатты толық немесе толықтай орындау үшін жеткілікті болатындығын көрсететін алдыңғы сызықтағы нүктемен теңеседі.

Индикаторлық мәндер (X) кез-келген кірісте (X_m) кез келген ел үшін тіркелген жетістіктің ең төменгі деңгейінен елдің жан басына шаққандағы ЖІӨ-ге қол жеткізудің мүмкін болатын деңгейінің (X_f) шекарасын ескере отырып есептелген жетістікке пайыздық қатынасы ретінде қайта есептеледі.

Мысалы, елде жан басына шаққандағы табыс индикаторға толық қол жеткізу үшін жеткілікті деп айқындалған нүктеден тыс жерде жеткен және өсе берген кезде проблема туындайды. Мұндай жағдайларда табыстың неғұрлым жоғары деңгейі толық орындауға іс жүзінде қол жеткізбей толық орындалуы мүмкін нүктеден жоғары, ел деңгейінде міндеттемелердің үлкен жетіспеушілігін көрсетеді. Демек, индикаторды толық орындау үшін қажеттіден әлдеқайда асатын

әлеуеті бар ел табыс деңгейі бар елдерге қарағанда немесе барынша қол жеткізу үшін қажетті табыс деңгейінен сәл жоғары стандарттарға сәйкес келуі тиіс.

Мұны ӨОИ-да көрсету үшін баллдық бағалар индикатордың толық орындалуы болмаған кезде жергілікті әлеуеттің ұлғаюына қарай төмендеу жағына қарай түзетіледі. Түзету үшін келесі теңдеу қолданылады, мұнда Y – елдің жергілікті әлеуетінің деңгейі, Y_p – алдыңғы сызық теңестірілетін әлеует деңгейі, S – нормаланған мән, ал β 0,5-ке тең.

$$A = \left[\left(\frac{S}{100} \right) (Y/Y_p)^\beta \right] \quad (2)$$

Fukuda-Parr et. бірнеше себептер бойынша толық қол жеткізуді қамтамасыз ететін нүктеден жоғары табыстары бар қалалардың балдық бағаларын түзету үшін математикалық формулалар:

100%-ға жеткен кезде айыппұлдық түзетудің болмауы. Көрсеткіштің толық орындалуына қол жеткізген елдер үшін жалғасқан экономикалық өсу үшін бағалаудың орынсыз төмендеуі жоқ.

Асимптотикалық теңдік. Нәтиженің түзетілген көрсеткіші қолда бар ресурстар көрсеткішінің мәнінің жоғарыдан Y_p -ге жақындауына қарай көрсеткіштің бақыланатын балдық бағалауына жақындап келеді, бұл қала кірісі Y_p деңгейіне шыққан кезде баллдық бағалардың күрт төмендеуінің болмауына кепілдік береді.

Әлеуеттің өсуіне қарай айыппұлдың төмендеуін ұлғайту. Баллдық бағаларды төмендеу жағына қарай түзету әлеуеттің Y_p шегінен тыс шығуына қарай артады. Көрсеткішке қол жеткізу үшін жеткілікті әлеуеті болатын және бірдей бастапқы баллдық бағалары бар екі қала Y_p асу дәрежесіне байланысты әртүрлі бағаланатын болады.

Үр мәндерінің өсуіне қарай айыппұлдың төмендеуін қысқарту. Үр біршама жоғары мәндері трансформацияның төменгі рұқсат етілген деңгейін көрсетеді, демек, бағалаудың төменгі айыппұлдын азайтады.

Айыппұлды түзету жетістіктердің өсуі кезінде қысқарады. Түзетілген баллдық бағалардың 100-ге жақындауына қарай айыппұлдық түзету толық орындау деңгейіне қол жеткізілмеуіне байланысты төмендейді.

ҚАЛА ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА БАҒДАРЛАМАСЫ

Қалаларды дамытудың жаңа бағдарламасы 2016 жылғы 20 қазанда Кито қаласында өткен Біріккен Ұлттар Ұйымының Тұрғын үй және тұрақты қалалық даму жөніндегі конференциясында (Хабитат III) қабылданды. Ол сондай-ақ 2016 жылғы 23 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясының 68-ші пленарлық отырысында мақұлданды. Қалаларды дамытудың жаңа бағдарламасы

қала беретін игіліктер мен мүмкіндіктерге тең құқықтары мен қол жетімділігі бар және осы тұрақты болашаққа қол жеткізу үшін халықаралық қоғамдастық қалалық жүйелер мен қала кеңістігінің физикалық нысанын қайта пайымдайды.

Қалаларды дамытудың жаңа бағдарламасы кенттенудің ғылыми жетістіктеріне негізделген парадигмалардың ауысуын білдіреді, ол бағдарламаны іске асырудың бес басты компоненттеріне сәйкес қалаларды жоспарлау, салу, дамыту, оларды басқару және қала аудандарының жағдайын жақсарту стандарттары мен жаңа қағидаттарына: қалаларды дамытудың ұлттық стратегиялары, қалалық заңнама және нормативтік талаптар, қалалық жоспарлау және жобалау, жергілікті экономика және муниципалдық қаржы және қалаларды дамытудың жаңа бағдарламасын жергілікті жағдайларға бейімдеуге негізделеді.

Ол ұлттық Үкіметтен бастап жергілікті үкіметтерге, қоғамдық ұйымдарға, жеке секторға, өкілдердің әртүрлі тобына дейінгі барлық деңгейдегі үкіметтерге ғана емес, қала мен қалалық кеңістікті өз үйі деп санайтын барлық адамдарға да осы жаңа көзқарасты жүзеге асыру үшін ресурс болады.

БҰҰ-Хабитат 2020 жылы өзінің «Әлем қалаларының жағдайы» атты негізгі басылымын шығаруға дайындық жұмыстарын бастады. 2020 жылғы басылымның тақырыбы «Кенттенудің шынайы құндылығы» болады, оның шеңберінде қалалардың тұрақты өсуі мен дамуының артықшылықтары баяндалады.

SERF индексі әдіснамасын 2019 жылы жаңарту туралы техникалық ескерту

SERF халықаралық индексі 2009 жылы алғашқы жарияланған сәттен бастап төрт рет нақтыланды. 2019 жылғы SERF халықаралық индексін жаңарту 2006 жылдан 2016 жылға дейінгі кезеңді қамтиды. SERF Index-тің негізгі әдіснамасы Сьюзан Рэндольф, Сакико фукуд-Парр және Терра Лоусон-Реймердің үш жылдық кеңес беру процесі аясында жасалды. Өлшеудің барлық көрсеткіштеріндегідей, әдіснама туындайтын концептуалды мәселелер және деректер мәселелерін ескере отырып дамыды. 2019 жаңартуын жасау кезінде пайдаланылған кейбір көрсеткіштер деректердің қолжетімділігін кеңейтудің артықшылықтарын пайдалану және олардың тұрақты даму мақсаттарына сәйкес келуі үшін өзгерді.

State of the World's Cities («Әлем қалаларының жағдайы»)

Әлем қалаларының жағдайы туралы соңғы есептің шыққан күні State of the World's Cities 2012/2013. Prosperity of Cities (Қалалардың гүлденуі) түрінде ұсынылды.

Төменде қалалар рейтингіне қатысқан жалғыз Алматы қаласы ұсынылған:

Table 1

City Prosperity Index and components

Country	City	City Prosperity Index (CPI) with 5 Dimensions	City Prosperity Index (CPI) with 4 Dimensions*	Productivity Index	Quality of life Index	Infrastructure Index	Environment Index	Equity Index
Kazakhstan	Almaty	0.830	0.833	0.751	0.822	0.872	0.897	0.818
China	Shanghai	0.826	0.832	0.671	0.836	0.900	0.950	0.800
Romania	Bucharest	0.836	0.821	0.707	0.767	0.968	0.867	0.900
Mexico	Mexico City	0.709	0.816	0.743	0.764	0.900	0.866	0.405
Turkey	Ankara	0.780	0.806	0.699	0.802	0.842	0.891	0.683
Jordan	Amman	0.771	0.796	0.697	0.790	0.887	0.824	0.680
Thailand	Bangkok	0.733	0.794	0.719	0.747	0.871	0.850	0.533
Ukraine	Kyiv	0.798	0.781	0.579	0.757	0.968	0.874	0.873
Viet Nam	Hà Noi	0.756	0.776	0.712	0.761	0.912	0.733	0.683
Armenia	Yerevan	0.779	0.769	0.635	0.850	0.870	0.745	0.817
China	Beijing	0.799	0.762	0.667	0.836	0.911	0.663	0.967
South Africa	Cape Town	0.590	0.758	0.628	0.645	0.933	0.875	0.217
Indonesia	Jakarta	0.700	0.740	0.600	0.700	0.740	0.800	0.600

БҰҰ Жер институтының бақыт деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингісі (World Happiness Report)

БАҚЫТ ДЕҢГЕЙІ БОЙЫНША ӘЛЕМ ЕЛДЕРІНІҢ РЕЙТИНГІ (World Happiness Report) – бұл әлем елдеріндегі халықтың бақытының көрсеткішін өлшейтін халықаралық зерттеу жобасы. Зерттеу «Тұрақты даму шешімдерінің желісі» (UN Sustainable Development Solutions Network) жаһандық бастамасы шеңберінде БҰҰ қамқорлығымен «Жер институты» (The Earth Institute) зерттеу орталығымен Әлем елдері мен жекелеген аймақтардың жетістіктерін өз тұрғындарына бақытты өмір сүруді қамтамасыз ету қабілеті тұрғысынан көрсету мақсатында жүргізіледі.

Әлем бақыты туралы есеп (World Happiness Report) алғаш рет 2012 жылдың сәуірінде БҰҰ-ның тұрақты даму шешімдері желісімен (UN SDSN) шығарылды.

2011 жылғы шілдеде БҰҰ Бас Ассамблеясы қарар қабылдады, онда мүше елдерге өз халқының бақытын бағалау және оны өзінің мемлекеттік саясатын басқару үшін пайдалану ұсынылды. 2012 жылғы 2 сәуірде Бутаннан келген Премьер-министр Джигме Тинлидің төрағалығымен «Бақыт пен игілік: жаңа экономикалық парадигманы анықтау» атты БҰҰ жоғары деңгейдегі бірінші отырысы өтті. Бұл жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) орнына негізгі даму көрсеткіші ретінде жалпы ұлттық бақытты қабылдаған жалғыз ел.

The World Happiness Report 201734

Ұлттық бақытқа баға беру үшін күтілетін өмір сүру ұзақтығы, әлеуметтік қолдау және сыбайлас жемқорлыққа қарым-қатынас сияқты критерийлер пайдаланылды. 2017 жылы баяндамаға алғаш рет «иммигранттар» тармағы енгізілді, олардың бақыт деңгейі 117 елде бағаланды.

The World Happiness Report 201835

156 ел тұрғындарының бақыты мен 117 елде иммигранттардың бақыты бағаланды. Биылғы жылғы баяндамада елдер мен мемлекеттер арасындағы көші-қонға ерекше назар аударылды. Ең бақытты иммигранттары бар елдер - бұл ең бай елдер емес. Бұл жақсы өмір сүру үшін әлеуметтік және институционалдық қолдаудың теңдестірілген жиынтығы бар елдер. Дегенмен, иммигранттың бақытының жергілікті халықтың бақытына жақындауы толық емес, иммиграцияның шыққан елінің «ізі» әсерін сақтап қала береді. Бұл әсер 10-25% шегінде ауытқиды. Бұл неге иммигранттың бақыты жергілікті елдердің тұрғындарының бақытынан гөрі аз екенін түсіндіреді.

Баяндамада тарихтағы ең үлкен көші-қон деп аталатын соңғы қытайлық тәжірибе негізінде ауылдық аудандардан қалаға көші-қон қарастырылды. Мұндай көші-қон тәжірибесі мигранттардың халықаралық көші-қон сияқты қала тұрғындарының өмірімен қанағаттануына жақындағанын көрсетеді, бірақ қала бойынша орташадан бақыт сезімі аз болып қалуда.

The World Happiness Report 2019³⁶

Бақыт туралы 2019 жылғы Дүниежүзілік баяндама - бұл жаһандық бақыт жағдайын елеулі зерттеуі, онда 156 ел олардың азаматтарының қаншалықты бақытты екені бағаланады.

2019 жылы Бақыт туралы баяндама келесілерге негізделеді:

Билік пен бақыт арасындағы байланыс. Эмпирикалық түрде мемлекеттік басқару сапасының бірқатар ұлттық көрсеткіштері мен орта Ұлттық бақытпен байланысы қарастырылады. Керісінше: азаматтардың бақыты сайлауға қатысуға қалай әсер ететіні қарастырылады.

Басқа адамдарға немесе **жалпы қоғамға жомарттық пен пайда**, бақытты өмір үшін орын болып табылатын қауымдастықтарды көрсетуге және құруға ықпал етеді.²⁹

Ақпараттық технологиялардағы өзгерістер. Ақпараттық технологияларды пайдалану бақыт сезімін қалай әсер етеді, енді біз деректердің үлкен массивтері арқылы жеке және жалпы әл-ауқатты қаншалықты жақсы болжай аламыз және жаңа құралдар сауалнамаларды қандай дәрежеде толықтырады? Big Data пайдаланудың экономикалық және әлеуметтік салдары қандай және меншік құқықтарын және деректерге қол жеткізу мүмкіндіктерін мемлекеттік реттеуде мағынасы бар ма?

The World Happiness Report 2020³⁷

Бүкіләлемдік бақыт рейтингінде 2017-2019 жылдардағы интегралды көрсеткіштер қолданылады. Есеп авторларының пікірінше, жылдан жылға адамдар әртүрлі елдерде өз өмірлерін қалай бағалайтыны туралы дәйектілік сақталған және компания орта есеппен үш жыл бойы рейтинг жүргізіп келе жатқандықтан, ақпарат жылдан жылға дамып келеді.

36 World Happiness Report 2019, by John F. Helliwell, Richard Layard and Jeffrey D. Sachs

2020 есептің ерекшелігі

«Бақыт туралы Дүниежүзілік баяндама 2020» рейтингінде алғаш рет әлем қалалары олардың субъективті әл-ауқаты бойынша бағаланады және әлеуметтік, қалалық және табиғи орта біздің бақытымызға әсер ететіні туралы тереңірек талданады.

«The World Happiness Report» әдіснамасы

Әлем елдері бойынша бақытты түсіндіру үшін пайдаланылатын тәсілдер бақытты түсіндіру үшін пайдаланылатын алты фактор туралы **30** статистикалық деректер көздері арқылы мәлімдейді:

ЖІӨ (GDP) туралы статистикалық деректер 2018 жылғы 14 қарашадағы жаңартылған Әлемдік даму индикаторынан (WDI) алынды. Кейбір елдерде WDI шығаруында ЖІӨ көрсеткіштері жоқ, бірақ олар ерте шығарылымдарда болды.

ЖІӨ туралы статистикалық деректер (GDP) халықтың жан басына шаққандағы сатып алу қабілетінің тепе-теңдігі (СҚТ) 2011 жылғы тұрақты халықаралық долларлық құнында 2018 жылғы 14 қарашадағы әлемдік дамудың жаңартылған индикаторынан (WDI) алынды. Кейбір елдерде WDI шығарылымында ЖІӨ көрсеткіштері жоқ, бірақ олар ерте шығарылымдарда болды. Алдыңғы релизде пайдаланылған 2005 жылғы СҚТ бағасынан соңғы релизде пайдаланылған СҚТ 2011 бағаларына көшу кезінде болжанатын бағалардың өзгеруін ескеру үшін 1,17 коэффициентімен олардың деңгейлерін түзеткеннен кейін бұрынғы релизден сандар қолданылады. 1,17 коэффициенті АҚШ ЖІӨ-ні халықтың жан басына шаққанда 2005 жылғы бағалар бойынша олардың баламаларымен 2011 жылғы бағалар бойынша бөлу жолымен алынған орташа коэффициент болып табылады.

2019 жылғы рейтингті дайындау сәтінде (2020 жылғы 20 наурызда жарияланды) 2018 жылы жан басына шаққандағы ЖІӨ 2018 жылғы желтоқсандағы жағдай бойынша әлі қол жетімді емес. Авторлар 2018 жылы нақты ЖІӨ өсуінің елдік болжамдарын пайдалана отырып, 2017 жылдан 2018 жылға дейін жан басына шаққандағы ЖІӨ-нің уақытша қатарын, алдымен Economic Outlook № 104 ЭЫДҰ-дан (2018 жылғы қараша айының басылымы), содан кейін, егер жоқ болса, Дүниежүзілік Банктің жаһандық экономикалық перспективалары бойынша болжамдар (соңғы жаңарту: 06.07.2008) арқылы кеңейтеді. ЖІӨ өсу болжамдары 2017-2018 жылдары болжамды өсу ретінде 2016-2017 жылдары халықтың өсуін шегерумен, халықтың өсуін ескере отырып түзетіледі.

Салауатты өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы (HLE). Туған кездегі салауатты өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) жаһандық денсаулық сақтау обсерваториясының деректер қоймасынан алынған деректерге негізделген. Ақпарат көзіндегі деректер 2000, 2005, 2010,

37 World Happiness Report 2020, by John F. Helliwell, Richard Layard and Jeffrey D. Sachs
<https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf>

Statistical Appendix 1 for Chapter 2 of World Happiness Report 2019, by John F. Helliwell, Haifang Huang and Shun Wang

2015 және 2016 жылдары қол жетімді. Осы есепті іріктеу кезеңімен салыстыру үшін (2005-2018 жылдар) интерполяция және экстраполяция пайдаланылады.

Әлеуметтік қолдау (*social support*) немесе қиын уақытта сене алатын біреудің болуы) - бұл Gallup World Poll (GWP) сұрағына ел бойынша орташа екілік жауап саны (0 немесе 1) «Егер сізде қандай да бір проблема туындаса, қажет болған жағдайда туыстарыңыз бен достарыңыздың көмегіне сене аласыз ба?» (If you were in trouble, do you have relatives or friends you can count on to help you whenever you need them, or not?»).

Өмірлік таңдау еркіндігі (*freedom to make life choices*). Сұраққа орташа ұлттық жауап (0 немесе 1) Gallup World Poll (GWP): «Сіз өзіңіздің өміріңізбен не істеу керектігін таңдау еркіндігіне қанағаттанасыз ба, жоқ па?» (Are you satisfied or dissatisfied with your freedom to choose what you do with your life?).

Жомарттық (*generosity*): GWP сұрағына орташа ұлттық жауаптың регрессиясының қалдығы жан басына шаққандағы ЖІӨ-не «Сіз өткен айда қайырымдылыққа ақша аудардыңыз ба?» (Generosity is the residual of regressing national average of response to the GWP question «Have you donated money to a charity in the past month?» on GDP per capita.).

Сыбайлас жемқорлықты қабылдау (*perceptions of corruption*) – GWP сұрағына орташа ұлттық жауап (0 немесе 1): «Үкіметте сыбайлас жемқорлық кеңінен таралған ба, жоқ па?» («Is corruption widespread throughout the government or not?») және «Сыбайлас жемқорлық бизнесте кеңінен таралған ба, жоқ па?» («Is corruption widespread within businesses or not?»). Үкіметте сыбайлас жемқорлық туралы деректер жоқ болғанда сыбайлас жемқорлықты түйсінудің жалпы шарасы ретінде сыбайлас жемқорлықты бизнесте қабылдау пайдаланылады. Жалпы қабылдау - бұл екі жауаптың орташасы 0 немесе 1. Егер үкіметте сыбайлас жемқорлықты қабылдау жоқ болса, онда бизнесте сыбайлас жемқорлықты жалпы қабылдау ретінде қабылдау пайдаланылады. Сыбайлас жемқорлықты ұлттық деңгейде қабылдау - бұл жеке деңгейде жалпы қабылдаудың орташа реакциясы.

Сонымен қатар, нәтижеге бақыт немесе бақытсыздықтың субъективті сезімі әсер етті.

Бақыт немесе субъективті игілік (айнымалы түрде Ladder - баспалдақ деп аталады). Игілік көрсеткіші 2005-2018 жылдар аралығында қамтитын 2019 жылғы қаңтарда Gallup World Poll (GWP) сауалнамасының, сондай-ақ 2018 жылы өткізілген төрт ел үшін GWP арнайы зерттеулерінің шығу сәтінен бастап өлшенеді. Егер басқасы көрсетілмесе, бұл өмірді бағалау мәселесіне орташа ұлттық жауап болып табылады: «Төменде 0-ден жоғары қарай 10-ға дейін нөмірленген баспалдақты елестетіп көріңіз. Баспалдақтың жоғарғы жағы сіз үшін ең жақсы өмір сүруді ұсынады, баспалдақтың төменгі бөлігі сіз үшін ең нашар өмірді ұсынады. Сіз өзіңізді осы уақытта баспалдақтың қай кезеңінде тұрмын деп айта аласыз? Сұрақты ағылшын тілінде тұжырымдау “Please imagine a ladder, with steps numbered from 0 at the bottom to 10 at the top. The top of the ladder represents the best possible life for you and the bottom of the ladder represents the worst possible life for you. On which step of the ladder would you say you personally

feel you stand at this time?” Бұл өлшем Кантрил өмірінің баспалдағы немесе жай ғана өмірдің баспалдағы деп аталады. (5, 28-бет)

Жағымды аффект 3-7 GWP сауалнама толқындарында жағымды аффект: бақыт, күлкі және рахат секілді үш көрсеткішінің орташасы ретінде анықталады. Бұл өлшемдер өткен күн туралы үш сұраққа жауап болып табылады: 1) «Сіз күндегі көптеген істерді атқару кезінде қандай сезімдерді сезіндіңіз бе? Бақыт сезімі болды ма?», 2) «Сіз кеше көп күлдіңіз бе?» және 3) «Сіз күндегі көптеген істерді атқару кезінде қандай сезімдерді сезіндіңіз бе? Қалай рахаттанасыз?» (“Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Happiness? », “Did you smile or laugh a lot yesterday?”, and “Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Enjoyment?”). 3-7 толқындар 2008-2012 жылдар аралығындағы кезенді және 2013 жылғы елдердің аздаған санын қамтиды. 1-2-ші толқындар мен 8-ші толқыннан басталатындар үшін оң әсер тек бақытты болудың шектеулі болуына байланысты тек күлкі мен ләззаттың орташа мәні ретінде анықталады. (5, 29-бет)

Жағымсыз аффект GWP-де теріс әсер етудің үш көрсеткішінің орташасы ретінде анықталады. Бұл мазасыздану, қайғы және ашулану, тиісінше, келесі сұрақтарға жауаптар беріледі: 1) «Кеше күндегі көптеген істерді атқару кезінде қандай сезімдерді байқадыңыз? Мазасыздану болды ма?», 2) «Кеше күндегі көптеген істерді атқару кезінде қандай сезімдерді сезіндіңіз бе? Қайғыға баттыңыз ба?» және 3) «Сіз күндегі көптеген істерді атқару кезінде қандай сезімдерді сезіндіңіз бе? Ашуландыңыз ба?» (“Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Worry?”, “Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Sadness?”, and “Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Anger?”) (5, 29-бет).

Әрбір ел «Антиутопия» (Dystopia) деп аталатын гипотетикалық елмен салыстырылады. Антиутопия әрбір негізгі айнымалы үшін ең төменгі ұлттық орташа мәндерді білдіреді.

БАҚЫТ ДЕГЕН НЕ ЕКЕНІН ТҮСІНДІРУ ҮШІН ПАЙДАЛАНЫЛАТЫН АЛТЫ ФАКТОРДЫ САРАЛАУ

Елдерді саралау бақыт көрсеткіштеріндегі халықаралық айырмашылықтарды, атап айтқанда адамға шаққандағы ЖІӨ, салауатты өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы, әлеуметтік қолдау, өмірде болжамды таңдау еркіндігі, сыбайлас жомарттық және жемқорлықты қабылдау үшін пайдаланылатын алты негізгі фактор бойынша жүзеге асырылады.

2019 жылы рейтингтер 2016-2018 жылдар аралығындағы орташа ұлттық көрсеткіштерге негізделген. 2016-2018 жылдар аралығында бірнеше елдерге сауалнама жүргізілмеген; рейтингте олардың 2015 жылғы сауалнамалары қолданылады. Егер елде сыбайлас жемқорлық туралы түсінік болмаса, ол сыбайлас жемқорлық рейтингінде көрінбейді, сондықтан сыбайлас жемқорлық рейтингісі бақыттың жалпы рейтингінен гөрі аз елдерді қамтиды. (5, 30-бет)

2019 жылғы бақыт деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингіндегі Қазақстанның негізгі нәтижелері

Рейтингтер	Орны және индексі	Барлық ел
Бақыт рейтингінде 2016-2018 жж. (2-бөлім), (5, 21-бет)	60 (5,809)	156
Бақыттағы өзгерістер *: 2005-08 жылдан 2016-18 жылға дейін: (5, 28-бет)	65 (0.118)	132
Табиғи логарифмнің жан басына шаққандағы ЖІӨ рейтингі: 2016-18жж. 31 (1-бөлім), (5, 32-бет)	47 (24,037)	152
Әлеуметтік қолдау рейтингі: 2016-18 гг. (1-бөлім), (5, 35-бет)	19 (0,928)	154
Күтілетін салауатты өмір сүру ұзақтығы рейтингі: 2016-18 (2-бөлім), (2, 38-бет)	88 (64,002)	150
Өмір жолын таңдау еркіндігінің рейтингі: 2016-18 (2-бөлім), (5, 42-бет)	80 (0,790)	155
Жомарттық рейтингі - % өткен айда қайырымдылыққа құрбан шалғандар - жан басына шаққандағы табыс есебінсіз: 2016-18 (2-бөлім) (5, 45-бет)	57 (0,296)	155
Сыбайлас жемқорлықты қабылдау рейтингі: 2016-18 (1-бөлім) (5, 49-бет)	92 (0,763)	148
Жағымды аффект рейтингі: 2016-18 (2-бөлім) (5, 51-бет)	81 (0,717)	155
Жағымсыз аффект рейтингі: 2016-18 (2-бөлім) (5, 53-бет)	151 (0.164)	155

Қазақстанның 2020 жылғы бақыт деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингінде негізгі нәтижелері

Бақыт туралы әлемдік рейтингте 2020 жылы алты фактор бойынша рейтингтер туралы деректер өткен 2017-2019 (2-тарау) жылдары пайдаланылды. Жалпы Қазақстан 2019 жылмен салыстырғанда рейтингте 10 тармаққа көтеріліп, 6,058 индексмен 50-ші орынға ие болды (Э қосымшасы). Жақын көршілердің ішінде Өзбекстан бақытты 40 елдің алғашқы қатарына кірді, яғни 38 (6,258) орынды иеленді.

Әлемдік бақыт туралы 2020 жылғы рейтинг қазіргі өмірді бағалаудың Қалалардың жаһандық рейтингісін шығарды (4, 56-бет). Әл-ауқаттың субъективті рейтингісінде тұрғындардың өз өмірін орта есеппен қаншалықты оң бағалайтынына байланысты қалалардың толық тізімі көрсетілген (3.1-қосымша). Қазақстандық қалалар арасында тек Алматы қаласы ғана қатысты: оның рейтингтегі орны 68, әлемдегі 186 қаланың ішінде 6.181 индексмен. Рейтингте алғашқы орынды Хельсинки қаласы алды (7,828).³²

Санның табиғи логарифмі- е 2,71828 саны негіз болатын логарифм. (Ranking of Natural Log of Per-Capita GDP: 2016-18; bars show natural logs, dollar values are shown on the Y axis after country names, Figure 16, Part 1)

Ескертпе: Шашырату сызбасында 2014-2018 жж. кезеңінде Gallup World Poll сұрауында кемінде 300 бақылау жүргізілген әлемнің барлық қалалары, сондай-ақ Gallup US Poll сұрауының деректерін пайдалана отырып, АҚШ-тың он ірі қалалары ескеріледі. Ақпарат көздері: Gallup World Poll, Gallup US Poll.

Бүкіл әлем бойынша бақытты қалаларды анықтауға арналған ӘДІСНАМА (Ranking Cities' Happiness Around the World)

Қалалардың жаһандық рейтингі Gallup World Poll сауалнамасына негізделген. Сауалнама 2005 жылы басталды және жыл сайын әлем халқының 99 пайызын қамтитын 160-тан астам елде өткізіледі. Ол қала мен ауылдық аудандарды қамтитын, ірі қалаларды қарау үрдісімен елде жылына 1000-нан кем емес бақылауды қамтиды. Сауалнама әр елде 15 және одан жоғары жастағы ел тұрғындары үшін репрезентативті болып табылады. АҚШ-ң үлгі өлшемін арттыру үшін деректер 2008 жылдан бастап 2017 жылға дейінгі кезеңде бүкіл ел бойынша 18 және одан жоғары жастағы ересектер арасында АҚШ-та өткізілген Gallup US Poll сауалнамасымен толықтырылады. Ол күніне 500-ден кем емес бақылауларды қамтыды және ең маңыздысы, респонденттерге Gallup World Poll сауалнамасы сияқты сұрақтар жиынтығын қойды. Әртүрлі сауалнамалардан алынған деректерді біріктіру орынды екеніне көз жеткізу үшін авторлар АҚШ-та Gallup сауалнамасы және Дүниежүзілік сауалнама үшін 2014-2018 жылдардағы ағымдағы өмірдің орташа бағасын есептеді және олар іс жүзінде АҚШ-та сауал жүргізу 6,96 және әлемдік зерттеу үшін 6,97 көрсеткішімен бірдей екенін анықтады. Бұл және басқа тексерулер Gallup сауалнама деректерін АҚШ-та қайта масштабтау қажеттілігінсіз біріктіруге мүмкіндік береді.

«The World Happiness Report» әдіснамасына сәйкес басты нәтиже - Кантрилдің өмір баспалдақтарынан алынған ағымдағы өмірді бағалау.

Өмірді бағалау есебіне сәйкес субъективті игіліктің негізгі өлшемі болып табылса да, күнделікті өмірдегі адамдардың әл-ауқатының көрсеткіштері де ескеріледі. Ол үшін «The World Happiness Reports» қолданылатын әдіснамаға сәйкес, - GWP сауалдары мен қала бойынша Gallup US сауалдарына, «иә-жоқ» сұрақтарының негізінде құрылған жағымды және жағымсыз аффект туралы тармақтарды қамтиды, олар респонденттерге өткен күндегі өздерінің эмоционалдық тәжірибесі (жағымды және жағымсыз) туралы: респонденттер ләззат алды ма, олар қуанды ма, әлде көп күлді ме; респонденттер қайғы-қасірет, мазасыздық және ашу-ыза сезімдерін бастан кешірді ме (2014 жылғы ашу-ыза туралы деректер жоқ АҚШ-тан басқа және одан әрі) деген сұрақтар қояды. Индекстер содан кейін элементтер бойынша орташаландыру арқылы құрылады және нөл мен бірлік арасында байланысады.

Соңында, сауалнамаға жауап берушілердің олардың болашағына қатысты үміттерін анықтау үшін авторлар болашақ өмірді бағалауға қарайды, ол Кантрил баспалдақтарына арналған болашақ сауалнаманы білдіреді. Соған сәйкес респонденттердің пікірінше, олар бес жылдан кейін өздерінің өмірлерінің сапасы бойынша қайда болатындығын сұрайды.

Рейтинг авторлары 2014–2018 жылдар аралығындағы қалаларды талдаумен шектелді, сонымен қатар статистикалық шуды азайту үшін осы бесжылдық кезеңде кемінде 300 бақылау тіркелген. Gallup US сауалнамасына сүйене отырып, он ірі американдық қала қосылды. Қалада не бар екенін анықтау (АҚШ үшін) функционалдық қалалық аумақтар ұғымына негізделген: адамдар тұратын, жұмыс

істейтін, ыңғайлылыққа қол жеткізе алатын және әлеуметтік қатынаста өзара іс-қимыл жасайтын белгілі бір көлемдегі халқы бар аумақтық және функционалдық бірліктер. Ол әкімшілік шекараларға негізделген қалалардың анықтауларынан артық, себебі ол қалада тұратын адамдардың көпшілігінің өмірлік болмысын әлдеқайда көрсетеді. Мұның бәрі авторлардың әдіснамалық тәсілі бүкіл әлем бойынша 186 қаланы қамтитын қалалардың бақыт рейтингіне әкеледі.

Бүкіл әлем бойынша қалалардың бақыты рейтингінде авторлар алдымен өмірдің ағымдағы бағасын - субъективті игіліктің және негізгі нәтиженің бағалау шамасын қарады, содан кейін қорытындыларды болашақта қала тұрғындарының өмір сүруін күтілетін бағалаудың нәтижелерімен салыстырды. Сондай-ақ, қорытындылар күнделікті негізде позитивті және аффект туралы деректермен салыстырылады, олар эксперименттік көрсеткіштер болып табылады.

Бақыт туралы алты фактордың екеуі объективті статистикалық көрсеткіштер, олардың ақпарат көздері мемлекеттердің ресми әлеуметтік институттарының деректер базасы болып табылады, бұл ЖІӨ және салауатты өмір сүру ұзақтығы. Қалған төртеуі *просоциалдық мінез-құлық* санатына жатады.

World Happiness Report рейтингінің авторлары 1) ресми еріктілік және субъективті игілік пен 2) *қайырымдылық мақсатында ақшалай құрбандық беру* мен игіліктің арасындағы сенімді байланысты көрсететін бірнеше дәлелді факторларды алға тартады. Бірінші жағдайда, бұл байланыс өмірге қанағаттану, жағымды әсер ету және депрессияның азаюымен көрінеді. Корреляциялық зерттеулердің орасан мөлшері басқаларға көмек көрсетуге жұмсалған уақыт адамдар үшін жағымды эмоцияның пайда болуына байланысты екенін көрсетеді. Ақшаны басқаларға жұмсау (жомарттық) - көбіне әлеуметтік мінез-құлықтағы шығындар деп аталады – ол байлықтың жоғары деңгейімен байланысты келеді. Ал екіншіге келетін болсақ, бірнеше эксперименттер әлеуметтік шығындар мен бақыт арасындағы байланыс бүкіл әлемдегі адамдардың көпшілігінде анықталуы мүмкін екенін растайды. Дегенмен, қаржылық жомарттық түрлі контекстерде бақытқа әкеледі және салыстырмалы күшті әсері бар. Зерттеулер көрсеткендей, әлеуметтік шығыстардың эмоционалдық артықшылықтары, тіпті, сыйға тартушылар алушымен тікелей өзара іс-қимыл жасамаған кезде де көрінеді. (4-тарау, 2019).

Жомарт мінез-құлық бақытты арттыруы мүмкін, бірақ барлық жағдайларда олай бола бермейді. Зерттеулер жақсы істерді жақсы сезімге айналдыру үшін маңызды болып табылатын бірнеше негізгі компоненттерді анықтады. Атап айтқанда, адамдар басқаларға көмектескен жағдайда ләззат ала алады екен:

Олар көмек беруді немесе көмектеспеуді не болмаса қалай көмектесу керектігін еркін таңдай алады.

Олар өздері көмектесетін адамдармен байланысты сезінеді.

Олар көмектің жағдайды қалай өзгертетінін көре алады.

Таңдау еркіндігі. Жеке тұлғалар үшін де, жалпы қоғам үшін де қайырымалдықтардан ықтимал пайданы ескере отырып, ең болмағанда кейбір адамдардың (мысалы, студенттер немесе жұмыссыздар) волонтерлік жұмысқа

немесе басқа да көмек көрсету түрлеріне қатысуын талап ету қызығушылық тудыраар еді. Бірақ адамдарда басқаларға көмектесуге мәжбүрлік сезімін тудыру, қайырымдылық беруден ләззат ала алмау қауіпін төндіреді. Сондай-ақ, түрлі зерттеулер респонденттердің өз таңдаулары бойынша көмек көрсеткенін көрсетті, бұл олар үшін аса маңызды, жағымды және олардың құндылықтарымен үйлесімді болып көрінді. Олар басқа адамдардың жақтырмаушылығын болдырмау үшін міндетті немесе қажетті деп ойлап көмек көрсеткен кезде жомарттықтан пайда болған эмоциялық пайда жоғалып кетеді.

Егде жастағы адамдар, әдетте, жастарға қарағанда еріктіліктен үлкен эмоционалдық пайда алады. Ғалымдардың пікірінше, жастар еріктіліктен аз ләззат алуы ықтимал, өйткені олар бұл әрекетті тәжірибе жинақтау үшін алдында тұрған міндет ретінде қабылдауы мүмкін.

Сонда адамдарды жомарттығының эмоционалдық артықшылықтарына нұқсан келтірмей, жомарт әрекеттерге қатысуға қалай ынталандыруға болады? Көмек сұрауының немесе оны жасаудың тәсілін аздап өзгерту маңызды болуы мүмкін. Зертханалық зерттеу сыналұшыларға олардың таңдау еркіндігіне баса назар аудару маңызды екенін көрсетті, қатысушылар өздері көмектесуге тиіспін дегенге қарағанда, көмек көрсеткеннен кейін өздерін бақытты сезінгендерін көрсетті. АҚШ және Оңтүстік Корея университеттерінің студенттері арасында жүргізілген зерттеулерде ұқсас нәтижелер алынды. Олардың автономия сезімін қолдауға арналған хабарларды алған адамдар, мысалы, олар қалай және қайда көмектесу керектігі туралы шешім қабылдау тек толық өздеріне байланысты екенін түсінді, осы хабарларды алмай жақсы іс-әрекеттер жасаған студенттермен салыстырғанда бақытты эмоциялары жоғары болғанын көрсетті.

Әлеуметтік байланыс. Жомарт мінез-құлық позитивті әлеуметтік өзара әрекеттесу пен қарым-қатынасқа мүмкіндік туғызған жағдайда, көмек көрсету көмектесетін адам үшін пайдалы болады.

Волонтерлік саласындағы корреляциялық зерттеулер волонтер емес адамдарға қарағанда, еріктілердің құлшыныс таныту (депрессивті) себебі волонтерлардың интеракциялар үшін көбірек мүмкіндіктер беретін түрлі кездесулерге қатысуы болып табылады. Бұдан әрі, бұл корреляциялық нәтижелерге әртүрлі түсініктемелер беріледі - мысалы, өзін бақытты сезінетін адамдар басқаларға ақшаны аямай жұмсай алады және олардың қарым-қатынасына жағымды әсерін тигізуі мүмкін. Тіпті адамдар бейтаныс адамға немесе таныстарына ақша бергенде де, әлеуметтік қарым-қатынас мүмкіндігі қайырымдылықтың эмоционалды артықшылықтарын арттыруы мүмкін. Алайда, зерттеулер бұл ақшаны алушыға жеке жеткізуге рұқсат етілген жағдайда ғана мүмкін болатындығын көрсетті.

Қайырымдылық көрсететін ұйымдар үшін міндеттің маңыздылығы донорлар өздеріне алыс немесе таныс емес жағдайлармен байланысқанын сезінбес үшін себептерін біліп отыруында болып келеді.

Жағдайды қалай өзгерткеніңізді көру. Жомарт мінез-құлық көмек берген кезде көмекті алған басқа адамдардың жағдайынан қалай өзгергенін көрген кезде

көмек көрсеткен адамдар бақыт сезіміне ерік бере алады. Адамдар өздерінің өткен игі істері туралы ойлаған кезде, егер олардан өздері үшін пайда алу үшін емес, өзгелерге деген шынайы қамқорлықпен жасалған іс-әрекеттер туралы ойлануды сұраса, өздерін өте бақытты сезінеді. Сондай-ақ, өзгелерге және денсаулыққа бағытталған еріктілер арасындағы байланыс анықталды. Мысалы, Висконсиндегі лонгитюдтық зерттеу көлемінде 10 000-нан астам адамның деректерін зерттейтін зерттеу волонтерлік басқаларға көмектесуге ынталанған егде жастағы адамдарда қайтыс болу қаупінің төмендеуімен байланысты екенін анықтады. Бұл нәтижелер адамдарға олардың іс-әрекеттерінің басқаларға қалай әсер ететінін түсінуге көмектесіп, олардың игі істерге қатысуға деген ұзақ мерзімді жағымды сезімдерін арттыра алады.

Әлеуметтік саясат және бағдарламалар

Осылайша, адамдарға, ең алдымен, бақытты, оларға еркін таңдау сезімін, әлеуметтік байланыстар үшін мүмкіндіктер және олардың көмегі жағдайды қалай өзгерткенін көруге мүмкіндік беретін көмек түрі бақыт әкелетінін білу құнды кеңес болып табылады.

Осы компоненттердің үшеуін де ұсынатын саясат пен бағдарламалар сыйға тартушыларды бақытпен қамтамасыз етудің ерекше жоғары ықтималдығы болуы мүмкін. Кез-келген бес канадалық босқындар отбасына жеке демеушілік жасай алатын «5 топ» атты жаңа канадалық бағдарламаны қарастырайық. Канада бұл процесте қарапайым азаматтарға осындай автономды рөл атқаруға мүмкіндік беретін әлемдегі жалғыз ел болып табылады. Канадада тұрған бірінші жылы отбасын қолдау үшін демеушілік тобы жеткілікті ақша жинағаннан кейін, оның Канадаға алғаш рет кірген кезде әуежайда отбасымен кездесуге мүмкіндігі бар. Демеушілік тобы тұрғын үй, отбасы дәрігерін іздеуден бастап балаларды мектепке қабылдағанға дейін барлық жерде көмек көрсететіндіктен, олардың отбасы өмірінің қалай өзгеретінін көруге және олармен берік әлеуметтік қарым-қатынас орнатуға кең мүмкіндіктері бар. Сондай-ақ, бірде-бір канадалыққа мұны өз бетінше жасауға рұқсат етілмейтіндігі; адамдардан бес немесе одан да көп топта бірлесіп жұмыс істеуді талап ету, көмектескісі келетіндер арасындағы әлеуметтік байланыстардың артуына әкелуі мүмкін (сондай-ақ жүзеге асырылуын жақсарту). Осылайша, бұл саясат бір тәсілдің үлгісін ұсынады, оның көмегімен үкіметтер өз азаматтарына көмек көрсетудің оң тәжірибесіне ықпал ете алады, сонымен бірге әлемдегі неғұрлым кең мәселелерді шеше алады.

Өзгерістер уақыты - «ЖІӨ-нен тыс»

Әлем жұмсақ мәдениет деп аталатын дәуірге енуде. Адамдар, тіпті ер адамдар да сезім туралы айтады.

Керісінше, әлі де басымдық танытып отырған ескі мәдениет қатандық танытады. Ол сыртқы әлемге көбірек бағытталған. Ол адамдарды жақсы бағаға, жақсы жұмысқа, жақсы табыс табуға және қалаулы серіктес болу үшін жеке табысқа ұмтылуға шақырады. Бұл ұмтылыс мәдениеті көптеген игіліктерді әкелді. Бірақ бұл мәдениет көп күйзелістерді тудырады және адамдар егер біз бұрынғы

ұрпаққа қарағанда әлдеқайда бай болсақ та неге біз бақытты болмадық деген сұрақтар қояды.

ЭЫДҰ 1950 жылдары ЖІӨ стандартты өлшем жүргізе бастады. 2004 жылы ЭЫДҰ-да бас статистик болған Энрико Джованнини ЭЫДҰ-ға прогресстің сипаты туралы ашық пікірталасты бастауға сендірді - бұл мәселені олар «ЖІӨ-нен тыс» деп атады. Содан бері ЭЫДҰ «Әл-ауқат пен саясатты өлшеу шекарасын жылжыту» үшін тағы бес ірі конференция өткізді. 2012 жылы ол өзінің мүшелдеріне жыл сайын өзінің ересек халқының субъективті әл-ауқатына өлшеу жүргізуді ұсынды, енді олардың барлығы мұны жасайды.

Ал жеке үкіметтер не істейді? 2019 жылдың қаңтарында Жаңа Зеландияның премьер-министрі Джасинда Ардерн Давоста әлемдік көшбасшылар алдында сөз сөйледі. Ол өзінің үкіметі алға қойылған мақсат ретінде әл-ауқатты қабылдағанын және оны келесі мамырда әл-ауқат үшін өз бюджетінің негізі ретінде пайдаланатынын мәлімдеді.

Көптеген басқа елдер, жергілікті билік органдары мен қалалар соның ішінде Франция мен Ұлыбритания үкіметтері осы бағытта қадамдар жасауда. 2008 жылы Франция президенті Николя Саркози прогресстің өлшемі туралы есеп беретін көрнекті комиссияны құрды және осының негізінде, Швецияның заңнамасы сияқты француз заңнамасы енді саясаттағы барлық негізгі өзгерістерді олардың әл-ауқатына әсер етуі тұрғысынан (басқалардың арасында) талдануды талап етеді.

Ұлыбритания біршама алға қадам басты. Бұл ресми статистика ретінде ұлттық субъективті әл-ауқатты өлшеген алғашқы ел болды және көптеген жылдар бойы оның басты мемлекеттік қызметкері, Гус О'Доннелл, мемлекеттік саясаттың мақсаты ретінде субъективті әл-ауқатты талап етті. Үкіметтен кеткеннен кейін ол комитетті басқарды, ол мұны қалай жасауға болатыны туралы ең жақсы есеп дайындады 33 (*The Guardian*).

Өзгеруге ұмтылыс мықты болды. *The movement for change is strong*. Үкімет қоғамдық көңіл-күйдің өсіп келе жатқан өзгеруіне жауап ретінде шешім қабылдайды. Бірақ біздің әрқайсымыз өз бақытын құрушы ретінде, азаматтар ретінде, сондай-ақ біздің өз жұмысымыздың шеңберінде бііршама тиімді бола аламыз ба? Кім не істей алады? Мұнда бақыт туралы жаңа ғылымға негізделген бірнеше мысал келтірілген.

Біздің әрқайсымыз

Ақыр соңында, біздің әрқайсымыз жеке тұлға ретінде біздің қоғамымыздағы бақыт деңгейін жасаған әрекеттеріміз арқылы анықтайтын боламыз. Жақсы өмір сүру оңай емес, бірақ сіз мұны істеуге ұмтылатын адамдармен үнемі қарым-қатынас жасап тұрсаңыз жақсы өмір сүру әлдеқайда оңай болар еді.

2011 жылы құрылған «Бақытқа ұмтылу» (*Action for Happiness*) – бұл бақытты қоғам үшін зайырлы қозғалыс. Жебеушісі Далай-лама болып келеді және оның мүшелері: «Мен айналамдағы әлемді барынша бақытты етуге және

<https://www.theguardian.com/books/2020/jan/19/why-world-needs-new-politics-happiness-can-we-be-happier-evidence-and-ethics-richard-layard>

<https://www.actionforhappiness.org/10-keys-to-happier-living>

бақытсыздықты азайтуға тырысамын» деп уәде береді. Бүгінгі күні 175 елдің жүздеген мыңнан астам тұрғыны осы этикалық қағидатпен өмір сүруге уәде берді. Бақытқа ұмтылу *Great Dream: giving, relating, exercising, awareness, trying out and direction, resilience, emotions acceptance, meaning* аббревиатурасы түрінде берілген біршама бақытты өмір сүруге 40 апаратын 10 кілтті ұсынады.

10 кілт бес күнделікті әдеттер мен бес «ойлау әдеттеріне» бөлінген (“habits of mind”).

Күнделікті әдеттер

Беру (giving) - өзгелер үшін бірдеңе немесе қандай да бір нәрсе істеу. Басқалардың қамқорлығы біздің бақытымыз үшін маңызды. Басқа адамдарға көмектесу - олар үшін жақсы және өте пайдалы ғана емес, бұл бізді де бақытты және сау етеді. Сондай-ақ беру адамдар арасында берік байланыс жасайды және барлығы үшін бақытты қоғам құруға көмектеседі. Бұл тек ақша туралы ғана емес - біз өз уақытымызды, идеяларымыз бен күшімізді бере аламыз. Сондықтан өзіңізді жақсы сезінгіңіз келсе, жақсылық жасаңыз.

Қарым-қатынаста болу (relating) – қарым-қатынас жасау, адамдармен байланыста болу. Қарым-қатынас жалпы бақыттың маңызды факторы болып табылады. Күшті және кең әлеуметтік қарым-қатынастарға ие адамдар бақытты, сау және ұзақ өмір сүреді. Отбасымен және достарымен тығыз қарым-қатынас махаббат, өмірдің мәнін түсінуді, қолдауды қамтамасыз етеді және өз қадір-қасиетімізді арттырады. Біршама ауқымды қатынастар меншік сезімін тудырады. Сондықтан біздің қарым-қатынастарымызды нығайту және жаңа байланыстарды құру жөнінде шаралар қабылдау бақыт үшін қажет.

Жаттығу жасау (exercising) – тәнге қамқорлық ету. Белсенді болу бізді бақытты етеді, сондай-ақ біздің физикалық денсаулық үшін жақсы, бірден біздің көңіл-күйді жақсартады және тіпті бізді күйзелістен шығара алады. Сонымен қатар біз марафонды өткізбей-ақ, сыртта жүру, серуендеу, технологиядан бас тарту арқылы өзіміздің әл-ауқатымызды жақсарта аламыз.

Сезіну (awareness) - саналы өмір сүру. Бұл бізді қоршап тұрған нәрсені - көре алатын, еститін, ұстай алатын және сезетін, біздің ойларымыз бен сезімдеріміз арқылы ішкі дүниемізді толық түсіну туралы сөз болып отыр. Мұның бәрін байқау өте маңызды, бірақ ойға беріліп кетпеу және біз көріп отырған нәрселер туралы алаңдамау керек. Десек те сезіну – бұл әркім пайда ала алатын қазіргі қарбаласқан, көп мәселелі әлемнің бір бөлшегі.

Байқап көру (trying out) – жаңа нәрселерді зерттеу. Оқу біздің әл-ауқатымызға көптеген жағымды жағымен әсер етеді. Бұл бізге жаңа идеяларды ашады және бізге қызықты әрі қызығушылық танытуға көмектеседі. Бұл бізге жетістік сезімін береді және әркімнің өзіне деген сенімділік пен тұрақтылық сезімдерін арттыруға көмектеседі. Ресми біліктілік арқылы ғана емес, жаңа нәрселерді үйренудің көптеген әдістері бар. Біз достарымызбен шеберліктерімізді бөлісе аламыз, клубқа қосыламыз, ән айтуды үйренеміз, жаңа спорт түрімен айналысамыз және т.б.

Философиялық әдеттер:

Бағыт (*direction*) – алға жылжуға болатын мақсаттарға ие болу. Жақсы болашақты сезіну біздің бақытымыз үшін маңызды. Бізді ынталандыру үшін бәрімізге мақсаттар керек, және олар бізді қызықтыратындай қиын болуы керек, сонымен бірге қол жеткізуге болады. Егер мүмкін емес нәрсені істеуге тырыссақ, бұл қажетсіз күйзеліске әкеледі. Өршіл, бірақ шынайы мақсаттарды таңдау біздің өмірімізді жақсы жолға бағыттайды және біз оған қол жеткізген кезде орындалған борыш пен қанағаттану сезімін аламыз.

Тұрақтылық (*resilience*) - қалпына келу жолдарын іздестіру. Біздің өмірімізде күйзеліс, жоғалту, сәтсіздік немесе жарақат алған кездеріміз болады. Бірақ біздің оған жауап беруіміз адамның әл-ауқатына үлкен әсер етеді. Біз көбінесе бізбен не болатынын таңдай алмаймыз, бірақ біз болатын нәрсеге деген көзқарасымызды таңдай аламыз. Іс жүзінде бұл әрдайым оңай емес, бірақ соңғы зерттеулердің ең қызықты нәтижелерінің бірі-тұрақтылық басқа өмірлік дағдылар сияқты зерттелуі мүмкін.

Эмоциялар (*emotions*) – жақсы нәрсені іздеу. Қуаныш, алғыс, қанағаттанушылық, шабыт және мақтаныш сияқты жағымды эмоциялар мезеттік керемет сезімдер болып табылады. Соңғы зерттеулер көрсеткендей, олар біздің ресурстарымызды арттыруға көмекте отырып, тұрақты бастан кешіру көңіл-күйдің көтерілуін тудырады. Сондықтан бұл өмірдің өрлеуі мен төмендеуіне нақты қарау керек болған кезде, кез-келген жағдайдың жақсы жақтарына назар аударуға көмектеседі.

Қабылдау (*acceptance*) – өзіңмен өзің болу. Ешкім де мінсіз емес. Бірақ біз өзімізді басқалардың пікірімен жиі салыстырамыз. Өзімізді, кемшіліктерімізді және барлығымызды қабылдауға үйрену және қиыншылықтар туындаған кезде өзімізге мейірімділік таныту біздің өмірден ләззат алуымызды, тұрақтылығымыз бен әл-ауқатымызды арттырады. Бұл бізге басқаларды сол қалпында қабылдауға көмектеседі.

Мағынасы (*meaning*) - үлкен нәрселердің бір бөлігі болу. Өз өмірінде мағынасы мен мақсаты бар адамдар бақытты, көп бақылауды сезінеді және олар істеген әрекеттерінен қуаныш алады. Олар күйзеліс, мазасыздық және депрессияны аз бастан кешіреді. Бірақ біз «мағына мен мақсатын» қайдан табамыз? Бұл біздің діни сеніміміз, ата-ана болуымыз немесе маңызды жұмыс жасауымыз болуы мүмкін. Жауаптар әрқайсымыз үшін әр түрлі, бірақ бәрі біздің өзімізден гөрі үлкен нәрсемен байланысты екендігін түсіндіреді.

Жаңа мәдениет адамдарға негізделуі тиіс, яғни біздің нені бағалайтынымыз және өзімізді қалай ұстай білуімізге байланысты. Бізге моральдық үмітсіздікті жою керек. Оны өзімшілдікпен ауыстырған кезде, бізге бақыт қағидасымен берілген жомарт философия қажет. Жақсы өмір сүру үшін бізді нәрландыратын және өзгелермен қарым-қатынас жасауға көмектесетін табиғатымыздың жағымды жақтарын дамыту керек. Көптеген адамдар үшін бұл біздің көзқарасымызды бөлісетін адамдар қауымдастығына жатады. Бәріміз бірге айтарлықтай бақытты қоғам құра аламыз және әрқайсымыз өзіміздің ерекше үлесімізді қосамыз.

Білім беру мекемелері

Скептиктер мұғалімдер балаларды бақытты ете алады ма деген сұрақтың төңірегінде ойланады. Бірақ фактілер оның мүмкін екенін көрсетеді (1991 жылы туған балаларды бақылау, Бристоль, Ұлыбритания. Зерттеушілер 16 жасында олардың бақытын өлшеді және оны түсіндіру үшін балалардың ата-аналары, сондай-ақ олар қатысқан бастауыш және орта мектептер туралы ақпарат жинады).

Бақытты ересек өмірдің ең жақсы предикторы бақытты балалық шақ болып табылады. Сондай-ақ, деректер бақытты адамдардың жақсы оқитынын көрсетеді. Олар әлемнің бақытына көбірек үлес қосады.

Мектептер мен университеттер мәдениетімізді жақсарту үшін қоғамның құпия қаруы бола алады. Жақсы нәтижеге жету үшін бес нәрсе қажет:

Мектептер өз оқушыларының бақытына және мінез-құлқына қалай ықпал ететіні бойынша бағаланады.

Мектеп оқушыларының бақыты қалай дамығанын өлшеуі керек.

Этос бақыт пен ізгілікке ықпал етуі керек; білім алушылар зорлық-зомбылықсыз және әр нәрсеге мұқият болуы тиіс.

Барлық оқу орындары өмірлік дағдылар мен құндылықтарды толық оқытуы тиіс.

Мектеп оқушылардың психикалық жағынан проблемасы болған кезде танып, оларға көмектесуі керек.

Жұмыс берушілер Мұғалімдердің қолынан көп нәрсе келеді. Бірақ олардың оқушылары еңбек

нарығына шыққан кезде, олардың жұмыс берушілері оларды қанағаттандыратын немесе ұнатпайтын ортаны ұсынады ма?

Маңызды зерттеулердің бірі уақытты зерттеу болып табылады. Нобель сыйлығының лауреаты Даниэль Канеман алғаш рет адамдардың ең бақытты уақытын анықтау үшін уақытты пайдалануды үйренді және оның жауаптары өте таң қалдырды. Күннің ең нашар уақыты – сіздің бастықпен болған кезіңіз. Сізді шабыттандыратын және сіздің жұмысыңызды бағалайтын адам сізді жалған сезімдерге ерік беруіңізге мәжбүр етеді. Мұнда біздің басқару философиямызда қандай да бір кінәрат болуы мүмкін.

Қызметкерлердің арасында бақытты жақсартатын нақты деректерге негізделген әдістер бар. Оларға қызметкерлерге олардың жұмысын ұйымдастыруға; жеке емес, команданың өнімділігі негізінде командалық қызметкерлердің еңбегіне ақы төлеу; қызметкерлердің әл-ауқатын өлшеу; шабыттандыра алатын және басқара алатын менеджерлерді тағайындау; барлық қызметкерлер үшін жұмыста әл-ауқат бойынша курстар өткізу; менеджерлердің байсалды күйін қабылдауы және оны анықтай алатын және қызметкерлердің қажетті көмек алуы сияқты әдістердің ықпал етуі жатады. Осыны жасайтын фирмалар жоғары өнімділікке де, одан да жоғары пайдаға ие болады. Олар әлемді одан да бақытты ете түседі.

Саясаттар

Адамдар «өзара міндеттемелерге» негізделген қоғам құруға шақырады. Осы тұрғыдан алғанда, біз бұл әлемге тәуелсіз, толыққанды ересектер ретінде емес,

біздің отбасымыздың, біздің үкіметіміздің және бүкіл қоғамымыздың қолдауына қатты тәуелді адамдар ретінде кіреміз. Осыған орай біз өзімізді басқаларға қолымыздан келгенше көмектесуге міндетті сезінуіміз керек. Біз еркін қоғамды қалаймыз, бірақ адамдар әлі де өздерін көмектесуге міндетті сезінеді.

Бұл қоғамның саясаткерлер қорғауы керек көзқарасы және бұл үкіметтегі басымдықтарды басшылыққа алатын қағидат. Бұл оларды қайта сайлауға мүмкіндік беретін қағида. Сондықтан, саясаткерлердің жеке адамдар сияқты негізгі мақсаты әлемде бақытты арттырып, қайғы-қасіретті мүмкіндігінше азайту болуы керек.

Үкіметтің сапасы ұлт бақытына үлкен әсер етеді. Министрлер ұзақ мерзімді перспективаға жоспарлауы, өткен тәжірибенің дәлелдерін пайдалануы, қажетсіз қайта ұйымдастырылудан аулақ болуы және аң аулауға қарсы тұруы керек. Билік онай бұзылады, сондықтан адамдар өз саясаткерлерін сынауға құқылы. Бірақ бұл сынақ, өмірдегі барлық нәрсе сияқты, ақылға қонымды болуы керек. Егер адал қателіктер біздің мансабымызды бұзатын болса, біз жақсы адамдарды саясатқа араластыра алмаймыз. Саясаткерлерді қателіктер санымен емес игі істердің саны бойынша бағалау керек ³⁴.

Біз байыған сайын үкіметтің қаражаты сөзсіз арта түседі. Бұл мемлекеттің білім беру және физикалық денсаулық сақтау сияқты дәстүрлі функцияларына қатысты. Бірақ бұл қоғам қазір өзінің психикалық денсаулығына, тәуелділігіне, үйдегі зорлық-зомбылыққа, балаларға қатыгездікпен қарауға және жалғыздыққа қатысты көмекті талап етеді-мемлекетті бала бағушы ретінде емес, адамдарға көмектесуге жәрдемдесетін мемлекет ретінде қабылдайды. Сонымен, болашаққа төнетін үлкен қауіп - бұл популизм және бөліну саясаты. Сондықтан біз әлеуметтік желілерді реттеп, саясаттағы жеке ақшаның күшін шектеуіміз керек.

43 Can We Be Happier?: Evidence and Ethics by Richard Layard.

Ричард Лейард - Лондон экономика мектебінің экономикалық көрсеткіштер орталығының негізін қалаушы және бұрынғы директоры. Ол «Бақыт» негізін қалаушы автор: *NewScience-мен сабақтар* (2005), ол он тоғыз тілде жарық көрген, (Дэвид Кларкпен бірге) «Гүлдену: психологиялық емдеу күші» (2014). Ол әлемдік Бақыт туралы жыл сайынғы баяндаманың бірлескен редакторы (Джон Хеллиуэл мен Джеффри Сакспен бірге) болып табылады және Ұлыбританиядағы психологиялық терапияға қол жеткізуді жақсартуда маңызды рөл атқарды.

**Қоғамдық игілік мәселелері бойынша халықаралық рейтингтердегі
Қазақстанның салалары мен позицияларының көрсеткіштерін жақсарту
жөніндегі мемлекеттік органдар үшін ұсынымдар**

The Legatum Institute Британдық аналитикалық орталығының версиясы бойынша өркендеу индексі (The Legatum Prosperity Index) бойынша ұсынымдар
Қазақстан индексіндегі ең осал көрсеткіштер экология мәселелері бойынша болып отыр, осыған байланысты Қазақстан биоәртүрлілікті қорғау, метан, көмірқышқыл газы, азот және күкірт оксидтерінің шығарындыларын азайту, орман алқаптарын ұлғайту, су мен ауа сапасын арттыру, пестицидтерді қолдануды азайту бойынша жұмысты жедел түрде жандандыру қажет.

Кездейсоқ өлім мен жарақат алуды азайту бойынша өндірістік жарақаттарды есепке алудың бірыңғай жүйесін құру; жұмыс берушілердің жарақат алуды азайтуға жағдай жасаудағы жауапкершілігін күшейту және кәсіподақтар мен кәсіпорынның жұмыс кеңестерінің қатысуымен жарақаттану жағдайларын қарау; балалар арасында абайсызда болатын жарақаттардың алдын алуға және балаларға қауіпсіз орта жасауға бағытталған іс-шаралар мен шараларды күшейту. **Семіздікті азайту бойынша**

балалар денсаулығына қауіп-қатер факторлары туралы ата-аналарға арналған ақпараттық-ағарту материалдарын әзірлеу және тарату; балаларға дұрыс тамақтану мәселелерін танымал түрде түсіндіре алатын арнайы ақпараттық ресурстарды құру және ілгерілету.

мектеп асханаларында тамақтану сапасының мониторингіне мектеп ата-аналар комитеттерін және бейінді ҮЕҰ белсенді тарту қажет.

медициналық сауаттылықты үнемі арттыру, тамақ өнімдерінің таңбалануын жақсарту, жылдам тамақтану жүйесіне қатысты салық салуды қайта қарау.

Психобелсенді заттарды пайдалануды төмендету бойынша Денсаулық сақтау министрлігі трамодолдың, яғни дәріханалар желісі арқылы синтетикалық героин апиатының таблеткалық түрін сатуды бақылауды күшейтуі қажет.

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың барлық жағдайлары қаралатын балаларды қорғау жөніндегі жергілікті орган құру.

Жастардың денсаулық орталықтарын ұйымдастырушылық, мониторингтік және кадрлық жақсартулардың көмегімен жастардың ресурстық орталықтары базасында жетілдіру мүмкін.

Венчурлік инвесторлардың салықтық ауыртпалығын төмендету мүмкіндігін қарастыру және Азаматтық кодекске банкроттық процесін жеңілдететін түзетулер енгізу.

Халықтың, бірінші кезекте, жастар арасында инновациялық белсенділігін арттыру.

Economist Intelligence Unit «Economist» Британдық журналының аналитикалық бөлімшесінің версиясы бойынша әлем елдерінің демократия индексі (The Democracy Index) бойынша ұсыныстар:

Қазіргі уақытта Қазақстан үкіметіне келесілерді ойластырған жөн.

Кәсіподақтар

Өз кезегінде қызметкерлердің кәсіптік одақтарды еркін құру және №87 Конвенцияға сәйкес оларға кіру құқығын шектейтін кәсіподақтар құрылымдары үшін шектен тыс шектеулерді көздейтін «Кәсіподақтар туралы» заңның бірқатар ережелерін өзгерту.

Сайлаулар

Сайлау комиссияларының тәуелсіздігі мен бейтараптығын қамтамасыз ету мақсатында Сайлау туралы заңға барлық деңгейлердегі сайлау комиссияларында саяси партиялардың жан-жақты және кең өкілдігіне кепілдік беретін өзгерістер енгізілуі тиіс. Комиссияда бір саяси партияның бір мүшеден өкілдік етуді шектеу қағидасы сақталуы керек, ал УСК мен АСК-да жетекші лауазымдарды бөлу қағидаттары қайта қаралуы керек.

Ашықтық пен есеп берушілікті күшейту үшін ОСК сайлауға қатысты жиынтық ақпаратты онлайн және қолжетімді нысанда жариялау мүмкіндігін қараған жөн.

Сайлау нәтижелерінің ашықтығы мен тұтастығына кепілдік беруді қамтамасыз ету мақсатында ОСК өзінің веб-сайтында УСК хаттамаларын, сайлау учаскелері бойынша нәтижелерді бөлуді жариялау қажет.

Әйелдердің құқықтары

Мемлекеттік қызметте тұрған әйелдердің мемлекеттік бюджет есебінен қосымша оқыту курстарын төлеу, біліктілігін арттыру, сондай-ақ конкурсқа дайындық кезеңінде орындалатын міндеттемелерден ішінара босату арқылы «А» корпусына конкурстық іріктеуден өтуге қатысуын ынталандыру.

Жергілікті атқарушы биліктің басшылық позицияларында әйелдердің болмауына байланысты әйелдерді облыстар мен Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент қалалары әкімдерінің орынбасарлары лауазымына ұсыну мүмкіндігін қараған жөн.

Азаматтық сектордың: өзін-өзі ұсынушы әйелдердің, ҮЕҰ өкілдерінің жергілікті өкілді органдарға (мәслихаттарға) өтуге сайлау алдындағы науқанды қаржыландыру арқылы қатысуын жандандыру.

Мүмкіндігі шектеулі адамдар

Мүмкіндігі шектеулі адамдар тізілімінің жүйесін жақсарту үшін мүгедектік туралы мәселені халық санағына енгізу мүмкіндігін қарастыру;

Инклюзивті білім беруді жаппай тарату;

Мүгедектігі бар балаларды ересек өмірге дайындауға, оның ішінде оқуды жалғастыру, техникалық және кәсіптік, жоғары білім алу, одан әрі жұмысқа орналасу үшін қажетті дағдыларды алу мүмкіндіктерін кеңейтуге ерекше назар аудару;

Мүгедек балаларды мәдени және спорттық іс-шараларға тартуды кеңейту жөніндегі бағдарламаларды әзірлеу;

New Economic Foundation Британдық зерттеу орталығының версиясы бойынша Дүниежүзілік бақыт индексі (The Happy Planet Index) бойынша ұсынымдар Өнеркәсіп кәсіпорындарына шығарындылардың қатаң лимиттелген

көлеміне рұқсат етілуі тиіс, ал шығарындыларды арттырғаны үшін айыппұлдар жергілікті жерлерде бақылауды ынталандыру үшін жергілікті бюджеттерге жіберілуі қажет.

Мемлекет ЖЭК бойынша жобалар мен іздестірулерді жүзеге асыратын кәсіпорындарды құруды және олардың өсуін ынталандыруы тиіс. Елдің әртүрлі өңірлерінің климаттық ерекшеліктерін ескере отырып, энергия көзінің түрін, сондай-ақ қолданыстағы магистральдық энергия желілеріне қолжетімділікті барынша тиімді таңдау маңызды.

Қазақстандық ауыр өнеркәсіп кәсіпорындарының ерекшеліктерін ескере отырып, олардың шығарындыларын азайтудың неғұрлым тиімді тәсілі өндірістік қуаттарды жаңғырту және шығарындыларды қысқартудың нақты көрсеткіштері үшін қаржылық ынталандыру болып табылады.

Халық пен кәсіпорындарды қоқысты бөлек жинау, биологиялық ыдырайтын материалдарды пайдалану, сондай-ақ ресурстарды неғұрлым тиімді пайдалану жөнінде насихаттау және ынталандыру. Ірі кәсіпорындар өз қалдықтарын полигондарда сақтаудан гөрі қайта өңдеуге жіберуі тиіс.

Елде экологияны жақсарту үшін энергия тиімділігін және жаңартылатын энергия көздерін дамыту, оның ішінде Арал теңізінің құрғаған түбін көгалдандыру, қылқан жапырақты және сексеуіл ормандарын отырғызу, елорда айналасында жасыл белдеуді кеңейту және тағы басқалар қажет.

Бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексі рейтингінде Қазақстанның көрсеткіштері мен позициясын жақсарту бойынша мемлекеттік органдар үшін ұсынымдар:

Коронавирус пандемиясының қолайсыз салдарларына қарамастан, Қазақстанның алдында дағдарыстан кейінгі кезеңде тұрақты, теңгерімді өсуге қол жеткізу бойынша ауқымды міндет тұр. Біздің еліміз, әлемнің барлық мемлекеттері сияқты күрделі жағдайға тап болды, бірақ, екінші жағынан, істің ағымдағы жағдайы коммуникация және кері байланыс мәселелерінен бастап, қызмет көрсету секторын дамытуға дейінгі көптеген тетіктерді қайта құру үшін мүмкіндік болып табылады. Отандық IT-саласы дамуға елеулі серпін алды, оның құралдары күнделікті негізде Қазақстанның барлық азаматтарына қажет болады. Бұл мемлекеттік қызметтер секторына да, сондай-ақ «онлайн» режиміне ауысатын бизнеске де қатысты, заманауи, әрі икемді жұмыс істеу тәсілі болып келеді. Бұл үшін мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіруге, экономиканың ашықтығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, білім беруге, жұмысқа орналасуға және басқа да экономикалық мүмкіндіктерге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған одан әрі қайта құрулар талап етіледі.

Бүгінгі таңда тұрақтылықтың басты кепілдерінің бірі еліміздің саяси және экономикалық бағытын айқындайтын басшылар мен тұлғалардың бәсекеге қабілеттілікті қолдау және өнімділікті сақтау және одан әрі ұлғайту үшін қажетті жедел реформалар жүргізу қабілеті болып табылатынын атап өту қажет. Бұл

дағдарыс кезеңінде мемлекеттік аппаратқа елдегі істің нақты жағдайы туралы барлық қажетті ақпаратты игеру өте маңызды, өйткені жергілікті жерлердегі биліктің (әкімдік, мәслихат) іс-қимылдары мен экономиканы қалпына келтіру қарқыны арасындағы өзара байланыс осыған байланысты.

Коронавирустың пандемиясымен 2020 жылғы көктемдегі жағдай жедел және икемді шешімдер қабылдау ғана емес, сапалы талдау мен болжамдауды қалыптастыру есебінен оларға дайын болу қаншалықты маңызды екенін көрсетті. Пандемия, бір жағынан, мемлекеттік басқару жүйесіндегі әлсіз жақтарын ашты, екінші жағынан, мемлекеттік аппараттың тиімділігін айтарлықтай жоғалтпай дағдарыс жағдайында жұмыс істей алатынын көрсетті. Пандемияға байланысты ахуалдың тағы бір маңызды қорытындысы талдауды барынша ауқымды тақырыптық және кластерлік қамту қажеттілігі болып табылады: оның ішінде форс-мажорлық жағдайлардың қатарына эпидемиологиялық ғана емес, сондай-ақ ел дайын болуы тиіс кез келген техногендік, өнеркәсіптік, экологиялық, ақпараттық қатерлер де болуы мүмкін. Коронавируспен күресу жағдайы көрсеткендей, барлық деңгейлерде тиімді мемлекеттік дағдарысқа қарсы менеджменттің болмауы наразылық көңіл-күйдің өсуіне себепші болады.

Экономикалық саладағы түйінді проблемалардың арасында барлық деңгейлерде экономиканы стратегиялық жоспарлаудың тиімді жүйесінің және әлеуметтік-экономикалық дамуды басқаруға тұтас тәсілдің жоқтығын атап өтуге болады. Мәселен, елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының көптеген ұзақ мерзімді бағдарламаларын әзірлеу әр түрлі ықтимал қауіп-қатерлерді, форс-мажорлық жағдайларды ескермегенде өзекті емес болуы мүмкін. Бүгінгі таңда коронавирус мұнай бағасының күрт төмендеуі аясында ел үшін қосымша маңызды әлеуметтік-экономикалық проблемаларды жасады. Ертеңгі күні ел тез және салмақты шешім қабылдау қажет болатын осындай жағдайларға дайын болуы тиіс.

Ауыл шаруашылығында қаржылық қамтамасыз ету, жаңа агротехнологиялар мен инновациялар енгізу, кадрлық әлеуетті дамыту мәселелерін шешу қажет.

Еңбек өнімділігінің өсуіне қол жеткізу үшін, ең алдымен, еңбек сапасы мен менеджмент сапасы проблемаларын шешу, қолайлы бәсекелестік ортаны құру қажет болады.

Ұлттық қорда қаржы қаражатын бөлу мен берудің жеделдігі, әлеуметтік жобаларды қаржыландыру кезінде тегін және қайтарылмаушылық қағидаттарын жүргізу қажеттілігі мәселелері бөлінеді.

Саяси салада барлық саяси жүйені дамытуда, атап айтқанда, партиялық құрылыс пен Парламенттің дамуын қамтудың жеткіліксіздігін, жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін қалыптастырудың тартымдылық проблемаларын, сайлау жүйесіндегі өзгерістердің үстіртіндігін атап өту қажет.

Мемлекеттік аппарат жұмысының жүйелі проблемаларына:
биліктің әртүрлі деңгейлері мен жекелеген органдар арасындағы коммуникациялардың жеткіліксіз тиімділігі;
мемлекеттік құрылымдардың өзара іс-қимылының нақты тетігінің болмауы.

міндеттерді орындаудың төмен жеделдігі және тиісінше төмен нәтижелілігі; негізгі процестерді басқаратын сапасыз менеджмент; кадрларды даярлау сапасының жеткіліксіз деңгейі; қабылданған шешімдерді іске асыру үшін дербес және ұжымдық жауапкершіліктің болмауы; нақты жағдайларда шешім сапасы деңгейінің проблемасы; жоғары деңгейде енгізілетін өзгерістерге белгілі бір қарсылық; бюджет қаражатын мақсатсыз пайдалану және оларды беру мен пайдалануда жеткіліксіз жеделдік; іске асыруда жіберілген қателер мен қателіктер үшін тәртіптік жазалардың болмауы жатады.

Бар проблемаларға сүйене отырып, мыналар ұсынылады:

Жүйелі шешімдер:

Менеджменттің сапасын, сондай-ақ микродеңгейде мемлекеттік бағдарламаларды іске асыруға тартылған басқарушылардың біліктілік деңгейін арттыру; Мемлекеттік бағдарламаларда қамтылған міндеттерді іске асыру сапасының тиімділік индикаторларын әзірлеу, сондай-ақ бірыңғай стандарттар бойынша есептілік жүйесін құру; Мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру тетіктерінде транспаренттілік жүйесін енгізу, сондай-ақ бюджет қаражатын бөлу және жұмсау жүйесіне ашықтықты енгізу.

Процедуралық-функционалдық шешімдер:

Қоғамдық пікір көшбасшыларымен, шығармашылық интеллигенциямен және азаматтық қоғам субъектілерімен бірлесе отырып, жергілікті жерлерде міндеттерді орындауға жұмылдырылған органдар мен құрылымдар қызметкерлері арасында патриоттық тәрбие беру арқылы құндылықтар жүйесін оңтайландыруды жүзеге асыру;

Әр түрлі органдар арасындағы коммуникацияны жүзеге асыру кезінде бизнес үшін бюрократиялық кедергілерді азайту, сондай-ақ органдар мен институттарды «орындаушылар тізбегінен» алып тастау, олардың түпкі нәтижеге әсер ету дәрежесі елеусіз;

Макродеңгейде енгізілетін өзгерістерге жергілікті жерлерде кедергіні жеңу.

Жергілікті жерлерде қабылданатын шешімдердің сапасы үшін, сондай-ақ міндеттерді іске асыру мерзімдерін сақтамағаны үшін жауапкершілікті белгілеу.

Ықпал ету шаралары ретінде материалдық және әкімшілік ынталандыруды, сондай-ақ тиісті санкцияларды пайдалануға болады.

Бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексі рейтингінде Қазақстанның көрсеткіштері мен позициясын жақсарту бойынша мемлекеттік органдар үшін ұсынымдар:

Бірінші блок. Мемлекеттік экономикалық бағдарламалар мен жобаларды әлемдік нарықтардағы экономика циклін және сыртқы өзгерістерді ескере

отырып, *қазақстандық экономиканың әлеуеті және ахуалдың өзгеруін болжамды бағалау тұрғысынан енгізу* қажет.

Бұдан басқа, мемлекеттік бастамалардың тиімділігі жөнінде сараптамалық қоғамдастықта жинақталған жағымсыз көңіл-күйді ескере отырып, *PR-қолдаумен жетістіктердің оң прецеденттерін құру* қажет. Мысалы, экономиканы әртараптандыру және Қазақстанның шикізаттық тәуелділігінен арылу процестері тартылуда, алайда БАҚ-да бұл тақырыптар бірнеше жыл бойы тұрақты түрде қатайып келеді, алайда тіпті алдын ала нәтижелер әлі де жоқ.

Екінші блок. Тиімділік пен нәтижелілікті арттыру мақсатында *бастапқы кезеңде* нақты міндеттер жоспары жасалады, атқарушы органдар мен жауапкершілік аймақтары айқындалады (нақты мерзімдерді белгілей отырып). *Қорытынды кезеңде* жыл соңында жетістіктер мен кемшіліктерді анықтай отырып, қол жеткізілген нәтижелер бойынша қорытынды шығарылады. Бүкіл процесс ашық қоғамдық ақпараттармен жүруі керек.

Сонымен қатар, басқару және орындау процестерін қолдайтын өзара байланысты жүйелерді нығайту қажет:

Жоспарлау жүйесі, нақты практикалық жоспар шеңберінде нақты мақсаттарға қол жеткізу бойынша үкіметтің әлеуетін барынша арттыруға бағытталған;

Есеп беру жүйесі, барлық ұйымдық деңгейлерде қызметтің күтілетін және нақты нәтижелерін нақты айқындауға және осы нәтижелерге неғұрлым тиімді, ұтымды және үнемді тәсілмен қол жеткізуге бағытталған.

Бірқатар бағдарламалардың орындалуы көбінесе «белгі қою» арқылы жүретінін ескере отырып, жұмыстардың нәтижелерін сандық қана емес, сапалық көрсеткіштер бойынша да бағалау қажет.

Ол үшін әрбір министрлік жұмысының ерекшелігін ескеруі тиіс *тиімділік индикаторларының жүйесін* құру қажет. Сондықтан индикаторлар жүйесі жеке бейінді сипатта болады, бірақ барлық мемлекеттік органдар үшін тиімділіктің бірыңғай қағидаттарын белгілейді.

Үшінші блок. Стратегиялық құжаттар мен ағымдағы үкіметтік бағдарламаларды ұтымды жүзеге асыру үшін *мемлекеттік әкімшілік басқару жүйесін жетілдіру қажет*. Бұл процесс, шетелдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, уақытша сипаттағы міндет болып табылмайды және тұрақты, жүйелі негізде жұмыс жүргізуді талап етеді.

Осыған байланысты әкімшілік мемлекеттің тұжырымдамасын тиімді мемлекет тұжырымдамасына өзгерту орынды. Бұл ретте мемлекеттік басқару жүйесіне бәсекелестік қағидаттарын енгізу қажет, мемлекеттік саладағы қаржы менеджментіне ерекше назар аудару керек.

Жетілдіру басқару қызметінің сипаты мен стилін өзгертуге, мемлекеттік қызметшілер мен құрылымдардың өз жұмысын орындауға мүдделілігін арттыруға, мемлекеттік ұйымдардың қызметін бағалаудың маңыздылығын арттыруға бағытталуы тиіс.

Мемлекеттік бастамалардың орындалуын бақылауды және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды арттыру мақсатында *саяси, әкімшілік және*

қаржылық транспаренттілік пен есеп берудің жаңа тетіктерін қалыптастыру қажет.

ҚАК рейтингісін бағалау әдіснамасына арналған ұсынымдар

Жаңа шындық жағдайында ел алдында дағдарыстан кейінгі кезеңде орнықты, теңгерімді өсуге қол жеткізу жөніндегі ауқымды міндет тұр. ***Қандай да бір мемлекеттік бағдарламаны қабылдау жөніндегі маңызды ұсынымдардың бірі ретінде болашақта әлемдік, сондай-ақ ұлттық ауқымда тәуекелдерді, формажорлық жағдайларды есепке алу ұсынылады.***

Коронавирус және барлық туындайтын әлеуметтік және экономикалық шығындар ***сапалы сценарийлік жоспарлауды, барлық деңгейлердегі тиімді мемлекеттік дағдарысқа қарсы менеджментті, жедел және стандартты емес шешімдерді қабылдаудың өткір қажеттілігін растады. Іс жүзінде, COVID-19 бүгінгі күні біраз уақыт бұрын мызғымас көрінген елдердің көптеген сипаттамалары мен көрсеткіштерін «нөлге» жеткізді.*** Айта кету керек, Қазақстан әлемдік рейтингтерде жоғары көрсеткіштерге қол жеткізу мүмкіндігі пайда болуы мүмкін стратегияны таңдауда, сондай-ақ экономиканың сыртқы сілкіністерден осалдығын пайдалана отырып, азаматтардың әл-ауқатын нақты жақсартуда.

Алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін мемлекеттік басқару жүйесін жетілдіруге, экономиканың ашықтығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруға, экологиялық бағдарланған дамуға жәрдемдесуге, білім беруге, жұмысқа орналасуға және басқа да экономикалық мүмкіндіктерге тең қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған түбегейлі өзгерістер талап етіледі.

Әдіснаманың икемділігін және коронавирус пандемиясының әлемдік экономикаға бұрын-соңды болмаған әсерін ескере отырып, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің болашақ есебіне ***«Індеттердің таралу тәуекелдері мен қауіптеріне қарсы күрестегі елдің тиімділігі»*** жаңа көрсеткішін енгізу ұсынылады, мұнда әлемнің кез келген мемлекетінің саясаты қандай да бір жалпы әлемдік қатерге (табиғи, техногендік немесе әлеуметтік қатерді қоса алғанда) қарсы күресте қабылданған шаралардың тиімділігі арқылы қаралуы мүмкін.

2020 жыл ұзақ мерзімді перспективада қауіп сақталған жағдайда коронавирустық инфекциямен күрес бойынша мемлекеттің тиімділігі бойынша елдерді ранжирлеу үшін бастапқы нүкте болу үшін барлық алғышарттар бар. Негізгі индикаторлар ретінде:

«Жұқтыру жағдайларының саны»;

«Сауығып кеткендердің саны»;

«Қайтыс болғандар саны» алынады;

«Карантин режимі кезінде бизнесті қолдаудың тиімділік дәрежесі» (бизнес субъектілерін сұрастыру қорытындысы бойынша);

«Биліктің қауіп-қатерді жедел және сауатты оқшаулау қабілеті» (бизнес субъектілерін сұрастыру қорытындысы бойынша);

«Халықтың әлеуметтік осал топтарын қолдау».

Барлық мемлекеттік құрылымдардың белсенді сынына және осы жағдайда үкіметке қарсы көңіл-күйдің өсуіне қарамастан, қазіргі уақытта қабылданған шаралар әлемнің басқа елдерімен салыстырғанда Қазақстанның салыстырмалы түрде жақсы нәтижелерін көрсетіп отыр, мұнда инфекцияның топ-жетекші елдерде сырқаттанушылық пен өлім-жітім саны бойынша таралуы Еуропа мен АҚШ-тың көпшілігі кірді.

Осылайша, ТЖ кезінде мемлекеттік құрылымдардың үйлесімді жұмысы орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективада барлық экономикалық және саяси блокты жақсарту үшін барлық алғышарттарды жасай алады.

HelpAge International халықаралық үкіметтік емес ұйымының версиясы бойынша егде адамдардың өмір сүру сапасының индексі (Global AgeWath Index) бойынша негізгі қорытындылар мен ұсынымдар

Әлеуметтік сектор ішкі саясаттың аса маңызды буыны болып табылады, онда мемлекет қоғамда функцияларды жүзеге асырудың жетекші субъектісі болып табылады. Өз кезегінде егде жастағы адамдарға қатысты тиімді саясат азаматтық қоғамды құрудың маңызды факторлары мен қағидаттарының бірі болып табылады.

Егде жастағы адамдар арасында физикалық және психикалық денсаулық қауіп факторларына жоғары ұшырағыштығын ескере отырып, азаматтардың бұл санаты билік тарапынан жоғары көңіл бөлуді қажет етеді. Осылайша, егде жастағы адамдар шектеулі ұтқырлыққа ұшырауы, созылмалы ауырсыну немесе басқа да денсаулыққа байланысты қиындықтарға ұшырауы мүмкін, себебі олар ұзақ мерзімді күтімнің қандай да бір түрін талап етеді. Сонымен қатар, қарт адамдардың өмірінде жақындарының жоғалуы немесе зейнеткерлікке шыққаннан кейін әлеуметтік-экономикалық мәртебесінің төмендеуі сияқты оқиғалар жиі орын алуы мүмкін.

Әлеуметтік саясат реформалауды, оны әлеуметтік-бағдарланған міндеттердің барлық кешенін шешуге бағыттауды қажет етеді. Мәселе COVID-19-тың әлемдік экономикаға және халықаралық қатынастар жүйесіне теңдессіз әсері тұрғысынан одан да үлкен өзектілікке ие болады. Үкіметтің белсенді саясаты факторлардың барлық топтарының тығыз өзара байланысын есепке алуға негізделуі керек.

Жоғары тиімді және өнімді еңбекті ынталандыратын факторларды жандандыру, тек егде жастағы адамдардың ғана емес, сондай-ақ бүкіл Қазақстан халқының материалдық жағдайы мен өмір сүру жағдайларын айтарлықтай жақсартуға қол жеткізу әлеуметтік саясаттың айқындаушы мақсаты болуға тиіс.

Ұтымды құрастырылған және айқын бюджет еңбек өнімділігіне, сондай-ақ жалпы елдің бәсекеге қабілеттілігіне оң әсер етуге қабілетті.

Әлеуметтік-экономикалық проблемалардың жинақталуы наразылық көңіл-күйдің күрт өсуіне әкелуі мүмкін. Егде жастағы адамдармен байланысты проблемалар кешенін негізге ала отырып, жағдайды жақсарту үшін мына салаларды жетілдіру ұсынылады:

Медициналық қызмет көрсету саласы:
қарт адамдарды санаторлық-курорттық емдеуге жіберуге жәрдемдесу;

дәрілік препараттармен уақтылы қамтамасыз ету (әсіресе созылмалы аурулары бар адамдарды);
денсаулық сақтау жүйесін егде жастағы топтардың қажеттіліктерімен келісу (барлық шағымдар мен қалауларын анықтау мақсатында сауалнама жүргізу);
медициналық көрсеткіштерге сәйкес өзіне-өзі қызмет көрсету қабілетін ішінара немесе толық жоғалтқан және тұрақты күтімді қажет ететін егде жастағы азаматтарға, мүгедектерге барлық қажетті медициналық және психологиялық қолдау көрсету. Ауруларды ерте диагностикалау мен алдын алуға ерекше назар аударылуы тиіс;
мүгедектерді медициналық-әлеуметтік және кәсіптік оңалту орталықтарының және қарттарды әлеуметтік қорғауды жүзеге асыратын өзге де кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың қызметін жетілдіруге жәрдемдесу;
мүгедектер проблемалары бойынша мемлекеттік саясатты қалыптастыру және оны атқарушы билік органдарымен өзара іс-қимылда іске асыру;

Әлеуметтік-құқықтық қызметтер:

әлеуметтік қызмет көрсету мәселелері бойынша кеңес беру;
егде адамдарға қызмет көрсететін мемлекеттік органдар мен мемлекеттік емес ұйымдардың егде адамдардың құқықтарын сақтауын бақылау;
халық үшін зейнетақы жүйесінің жұмысы туралы ақпаратты ұсыну нысандарын оңайлату. Халықты ағарту міндетін тек мемлекеттік органдар ғана емес, сондай-ақ жеке қорлар, басқарушы компаниялар, тәуелсіз ұйымдар шешуге тиіс;
өз құзыреті шегінде қолданыстағы заңнамамен қарттар мен ардагерлер үшін белгіленген әлеуметтік кепілдіктердің іске асырылуын бақылауды жүзеге асыру;
әлеуметтік, психологиялық және заңдық мәселелерді шешуде қолдау арқылы егде жастағы азаматтар мен мүгедектердің құқықтары мен мүдделерін қорғауды, олардың қоғамда бейімделуін қамтамасыз ету;
қарттар үйлерінің (мемлекеттік мекемелерден басқа) және қарттардың құқықтарын қорғау жөніндегі омбудсмен лауазымы міндетті түрде бар қарттарға арналған өзге де мекемелердің дамыған инфрақұрылымын құру.

Әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер:

қарт азаматтар мен ардагерлерді әлеуметтік қолдау саласында жоспарлы мемлекеттік саясатты қалыптастыру;
бюрократияны азайту жөніндегі жергілікті атқарушы органдар органдарының жұмысын одан әрі жетілдіру;
егде жасына және денсаулық жағдайына неғұрлым барабар тіршілік ету жағдайларын жасау жөніндегі шаралар;
ұзақ өмір сүрудің белсенді тұжырымдамасын және өмір сүрудің жасынан өзгеше егде жастағы адамдарды қабылдау мәдениетін насихаттау;
кез келген мәселелер бойынша қарт адамдарға кеңес беру функциясын өзіне алатын сенім телефон қызметінің әрекеті. Өтініштерді талдау уәкілетті органға неғұрлым тиімді ұлттық геронтологиялық стратегияны әзірлеу үшін Қазақстандағы егде адамдардың нақты қажеттіліктері туралы нақты деректермен операция жасауға мүмкіндік береді.

«Қазақстан Республикасындағы қарт адамдардың құқықтары туралы» заңды қабылдау есебінен егде жастағы адамдарды құқықтық қолдауды ұйымдастыру жеке назар аударуға лайық, онда халықтың ерекше осал санаты ретінде Қазақстандағы қарт адамдардың барлық негізгі құқықтарын, бостандықтарын, кепілдіктері мен жеңілдіктерін біріктіруге болады.

Қарт адамдардың жағдайы мен жағдайы бойынша деректерді талдау суретті байыта алады және әлеуметтік саясатты жетілдіру және сапалы жақсы жаққа өзгерту үшін пайдаланылуы мүмкін. Ұлттық деңгейде жиналған динамикада деректерді жинау және өңдеу жаһандық деректер базасында да қол жетімді болуы керек. Осы немесе басқа страталар бойынша толық және шынайы ақпарат (бұл жағдайда егде адамдар бойынша) тиімді жергілікті жоспарлау мен бюджеттеу үшін базалық алғышарттар жасай алады, және, соның салдарынан, егде адамдар үшін жақсартылған жағдайларды қамтамасыз ету.

Жаһандық зерттеулер нәтижелері бойынша өзекті деректердің болмауын және Ұлттық, сондай-ақ өңірлік кесінділерде статистикалық деректердің тапшылығын ескере отырып, жалпы мәдени, тарихи және экономикалық мүдделердің болуына байланысты Орталық Азия елдері шеңберінде егде жастағы адамдардың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын зерттеу бойынша авторлық әдіснаманы әзірлеу ұсынылады. Осындай әдіснаманы әзірлеу ұзақ мерзімді стратегиялық ғана емес, сонымен қатар халықтың өмірін кезең-кезеңмен жақсарту үшін құрылымдық ұсынымдарды әзірлеу үшін қажетті деректерді жүйелеуге және мониторингілеуге ықпал етеді. Әдіснаманы одан әрі дамыту үшін нақты перспектива ретінде деректерді жинау және басқа санаттарды, жастарды, еңбекке қабілетті жастағы санатты талдауға енгізу ұсынылады, ол да көптеген жүйелі проблемаларға тап болады және көптеген пайдалы ақпарат бере алады. Бұл ретте зерттелетін көрсеткіштердің саны кеңейтілуі мүмкін, онда материалдық қамтамасыз етуден, денсаулық жағдайынан, білім алудан және жұмыспен қамтудан, өмір сүру үшін қолайлы жағдайлардан басқа мыналарды қосу ұсынылады: тұрғын үй жағдайларымен қанағаттану; электоралдық бағдарлар; азаматтық белсенділік дәрежесі; табыстың орташа деңгейі (респонденттердің сауалнамасына сәйкес деректер).

Өңірлік деңгейдегі елдердің салыстырмалы талдауы мемлекеттер халқының әртүрлі топтарының әл-ауқаты мен қалаулары туралы көріністі құрылымдауға мүмкіндік береді. Адам құқықтарының ұлттық тұжырымдамасының мазмұнына, оны іске асыру саясатына, адам құқықтары мен бостандықтары проблемаларын мақсатты және жүйелі түрде шешуге қоғамды және Қазақстандағы саяси режимді одан әрі демократияландыру байланысты болады.

Бүгінгі таңда Қазақстанның демократиялық және құқықтық мемлекет ретінде дамуының басты міндеті заңнамада жарияланған адамның экономикалық, әлеуметтік, азаматтық, саяси, мәдени және жеке құқықтарын одан әрі нақты мазмұнмен толықтыру, оларды іске асырудың тиімді тетігін жасау болуға тиіс.

Жұмыспен қамту, әлеуметтік мәселелер және интеграция жөніндегі Еуропалық комиссия және БҰҰ ЕЭК әзірлеген Белсенді ұзақ өмір сүру индексі бойынша негізгі қорытындылар мен ұсынымдар:

Қазақстанда қарт адамдарды қолдау бойынша мемлекеттік саясатты бағалай отырып, келесі қорытындылар жасауға болады:

Біріншіден, Қазақстан егде жастағы адамдар басым елдер санатына енудің ерте кезеңінде тұр. Халықтың қартаюымен байланысты мәселелерді шешу кешенді тәсілді талап етеді, ал бұл қарт адамдарға қатысты Мемлекеттік саясаттың бірыңғай тұжырымдамасын әзірлемей мүмкін емес. Бұл саясаттың мазмұнын саяси, құқықтық, экономикалық, медициналық, әлеуметтік, ғылыми, мәдени және ақпараттық сипаттағы шаралардың жиынтығы ретінде анықтауға болады. Оның стратегиялық мақсаты әлеуметтік ынтымақтастық негізінде Қарт адамдардың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыру, өмірлік циклдағы қарттық орынға жаңа көзқарасты қалыптастыру болуы тиіс. Үкіметпен қатар қарт адамдардың рөлін күшейту процесіне үкіметтік емес ұйымдар, ғылыми-зерттеу институттары, кәсіби ұйымдар, БАҚ, бизнес-құрылымдар қатыса алатынын және қатысуы тиіс екенін атап өту қажет.

Екіншіден, Қазақстанда қазіргі уақытқа дейін халықтың қартаю проблемасына кешенді ведомствоаралық көзқарас жоқ: әдетте оның салдары еңбекке қабілетті халықтың өсіп келе жатқан тапшылығына және зейнетақы жүйесіне жүктемелерге дейін тарылады. «Белсенді ұзақ өмір сүру» ұғымы жақын уақытқа дейін негізінен Қазақстан Геронтологтарының қауымдастығы қызметінің шеңберінде ғана пайда болды, оның негізгі бағыты егде адамдардың физикалық денсаулығын сақтау, яғни қартаюдың медициналық аспектілері болды. Бұл кезеңде Қазақстанның егде жастағы азаматтарының проблемалары әрдайым дәйекті шешіле бермейді. Экономика және әлеуметтік сала барлық қарт адамдардың лайықты өмір сүруі үшін жағдай толық көлемде қамтамасыз етілмей отыр. Егде адамдар жағдайының едәуір аймақтық айырмашылықтары байқалады.

Үшіншіден, егде жастағы азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің сақталуына тәуелсіз бақылауды жүзеге асыруға, оларға қолдау көрсетуге және өмірлік маңызды қызметтер көрсетуге шақырылған қоғамдық бірлестіктерге де қатысты, егде адамдарға қамқорлық жасауды қамтамасыз ететін азаматтық қоғам құрылымы тиісті дамымаған.

Төртіншіден, қысқа мерзімді және орта мерзімді кезеңде Қарт адамдардың жағдайын жақсарту және әлеуметтік қатысуды жандандыру, қорғауды ұсыну жөніндегі қызмет үшін саяси, құқықтық және экономикалық тетіктерді қалыптастыру жөніндегі жұмыс әлеуметтік-демографиялық өзгерістерді есепке алуды талап етеді. ҚР-дағы егде жастағы адамдардың әлеуметтік-демографиялық сипаттамасы экономикалық және әлеуметтік жоспардың, оның ішінде зейнетақымен қамсыздандыру және әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінің ауқымды шаралары қажет екенін көрсетеді.

Бесіншіден, халықтың қартаюы медициналық, коммуналдық, тұрмыстық, мәдени және басқа да қызмет көрсету түрлеріне, яғни әлеуметтік

инфрақұрылымның барлық элементтеріне жаңа талаптар қояды. Қарттар мен егде жастағы адамдарға көмек көрсету үшін ірі күрделі қаржы және қосымша қызметкерлер контингенті қажет.

Алтыншыдан, халыптасқан демографиялық ахуал мемлекет пен қоғам алдында тіршілік ету жағдайын қолдау үшін аға буын азаматтарының негізгі қажеттіліктерін қамтамасыз етуге ғана емес, олардың қоғам қызметінің саяси, әлеуметтік және өзге де салаларына белсенді қатысуы үшін жағдайлар жасауға бағытталған жаңа міндеттер мен мақсаттар қояды. Бұл ретте қоғамдық қатынастардың құндылық негізі және қазіргі қоғамдағы егде адамдардың рөлін мойындау қажеттілігі ретінде қоғамдық даму факторы ретінде қарттықтың құндылығын бекіту маңызды болып табылады. Өйткені қарттық - бұл биологиялық қана емес, сонымен қатар әлеуметтік санатқа жатады. Адам әлеуметтік мәні ретінде қартайғанда сыртқы өмір жағдайларына, қоршаған адамдар мен қоғам тарапынан оған деген ізгі қарым-қатынас деңгейіне өте тәуелді.

Мемлекеттің егде жастағы адамдарға ағымдағы назарын ескере отырып, мынадай қадамдар мен іс-қимылдар орынды көрінеді:

Халықтың қартаю проблемалары бойынша ҚР Парламентінің төменгі палатасының тыңдауын ұйымдастыру және өткізу;

Мадридтің қартаю проблемалары жөніндегі халықаралық іс-қимыл жоспарын мақұлдау;

ҚР Үкіметіне Мадрид жоспарының ережелері негізінде қартаю проблемалары бойынша қазақстандық іс-қимыл жоспарын әзірлеу және қабылдау ұсынылсын.

Зейнетке шыққаннан кейін белсенді және толыққанды өмір сүру үшін қосымша мүмкіндіктерді анықтау мақсатында егде жастағы азаматтардың мүддесінде іс-қимыл *стратегиясын* әзірлеу;

Стратегияда 2025 жылға дейінгі (мысалы) кезеңге аға буын азаматтарына қатысты мемлекеттік әлеуметтік саясаттың негізгі қағидаттары мен маңызды бағыттарын тұжырымдау қажет. Бұл қарт адамдардың әлеуетін толық пайдалануды білдіретін белсенді ұзақ өмір сүру тұжырымдамасына негізделген қартаюды кеңінен түсіндіру және оның ықтимал салдарларын кешенді бағалау жағына әлеуметтік саясатты қайта бағдарлауды білдіреді;

Аға буын азаматтарына қатысты мемлекеттік саясаттың мақсаты әлеуметтік ынтымақтастық пен әділдік, халықтың барлық әлеуметтік-демографиялық топтары мүдделерінің теңгерімін сақтау және қаржы және басқа ресурстарды ұтымды пайдалану негізінде егде адамдардың өмір сүру деңгейі мен сапасын тұрақты арттыруды анықтау;

Егде жастағы азаматтардың мүддесі үшін іс-қимыл стратегиясы деңгейінде халық құрылымындағы егде адамдар үлесінің ұлғаюымен және олардың өмір сүру сапасы мен лайықты деңгейін ресурстық қамтамасыз етуді ұлғайту қажеттілігімен, сондай-ақ маңызды және қоғамға қажетті әлеуметтік, кәсіби және рухани әлеуеті бар адамдардың үлесін арттыру есебінен қоғамның

адами капиталын нығайтумен айқындалатын қоғамға артып отырған жүктемені тіркеу қажет;

- Стратегияда белгіленген аға буын азаматтарына қатысты мемлекеттік саясат шараларының мазмұны мен басымдығы «Қазақстан-2030» ұзақ мерзімді даму стратегиясымен тікелей байланысты болуы керек;

Стратегияның ажырамас бөлігі ретінде осы өңірге тән жалпы және ерекше әлеуметтік-демографиялық проблемаларды ескере отырып әзірленген, егде жастағы азаматтардың мүдделері үшін Қазақстан аймақтарымен оны дамыту кезінде қабылданған іс-қимылдардың стратегиялары (бағдарламалары) болуы керек.

ҚР БҒМ, ҚР ҰЭМ, ҚР ЕХӘҚМ, ҚР ДСМ:

Елдегі қартаюдың негізгі проблемаларын анықтауға мүмкіндік беретін ғана емес, сонымен қатар қарт адамдардың белсенді ұзақ өмір сүруі мен өмір сүру сапасы арасындағы өзара байланысты, егде жастағы салауатты және қауіпсіз өмірге ықпал ететін немесе кедергі келтіретін факторларды анықтауға бағытталған ғылыми зерттеулер жүргізуді күшейту.

Зерттеу нәтижелері негізінде халықтың қартаюы және оның жалпы қоғамға әсері жөніндегі нақты деректерге негізделген әлеуметтік саясаттың жаңа құралдарын жасау.

ҚР ӘДІЛЕТМИНИ, ҚР ЕХӘҚМ:

Жасы бойынша кемсітушілік үшін жұмыс берушілерге айыппұл салу;
Осы салада шешімдер шығару бойынша еңбек инспекциялары мен сот жүйесінің толыққанды жұмысын бастау; Азаматтардың осы санаты жұмыс істейтін компаниялар үшін өтпелі кезеңге

арналған жеңілдіктер мен субсидиялар тізбесін айқындау;

БАҚ-та ауқымды ақпараттық науқанды кеңейту;

Азаматтық қоғам мен қоғамдық кеңестер жүйесі тарапынан пәрменді бақылау орнату.

ҚР ДСМ:

Медициналық-әлеуметтік зерттеулер саласында сапалы ұзақ өмір сүру мен антистарияға қарсы зерттеулер жүргізу және дамыту, Қазақстан Республикасында эйджингке қарсы бағдарламаны іске асыру жөніндегі іс-шаралар кешенін көздеу; Өмірді ұзартудың әлеуметтік-медициналық технологияларын енгізу бойынша медицина және әлеуметтік қызметкерлер үшін әдістемелік ұсынымдар әзірлеу; Қазақстан Республикасының геронтологиялық пациенттері үшін оңалту және емдеу-диагностикалық орталықтар құру жөнінде шаралар қабылдау; Жоғары оқу орындарымен, ҮЕҰ және БМСК медициналық мекемелерімен бірлесіп «Саламатты Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде медициналық геронтология саласындағы мамандар үшін үздіксіз элективті біліктілікті арттыру курстарын ұйымдастыру.

ҚР АӘДМ:

Азаматтық қоғамды дамыту азаматтық бастамалармен тығыз байланысты. Бұл процесте аға ұрпаққа, оны қоғамдық-саяси және әлеуметтік-

экономикалық процестерге келесі тетіктер мен құралдар арқылы енгізу аса маңызды болып көрінеді:

Заманауи ақпараттық технологиялар мен медиамотылықты пайдалану дағдыларын арттыруға бағытталған жоба. Осы жоба шеңберінде келесіні ұйымдастыру ұсынылады:

ЖҚО-да қарт адамдарды пайдалы цифрлық дағдыларға оқыту бойынша экспресс мастер-кластар, тренингтер ұйымдастыру: ЭЦҚ алу, дәрігердің қабылдауына жазылу, санаторийге жолдама алуға өтінім беру және т. б.

Егде жастағы адамдарды «Электрондық үкімет» порталының қызметтерін пайдалануға үйрету.

Білім беру мекемелерін, қоғамдық ұйымдарды, саяси партияларды, өңірлік әкімдіктерді, омбудсмендерді, геронтологтарды, әлеуметтанушыларды, заңгерлерді тарта отырып, «қарт адамдарды азаматтық ағарту» республикалық жобасын немесе мемлекеттік бағдарламасын құру. Осы жоба шеңберінде аға буын адамдарының қатысуымен тиімді әлеуметтік тәжірибелерді қалыптастыру болжанады:

егде жастағы өкілдерден құралған оқушыларды қазақ тілін, мәдениетін, тарихын және қазақ халқының салт-дәстүрлерін интерактивті түрде оқыту бойынша жобаны іске асыру (әсіресе білім беру жүйесінің зейнеткерлері – Апалар мен Аталар арасында);

мемлекеттік-жеке меншік әріптестік шеңберінде жобаларды іске асыру. Мәскеу мэрінің белсенді мәскеуліктерге арналған «Московское долголетие» жобасына ұқсас тұрақты негізде жұмыс істейтін дискуссиялық алаңдарды, ЖОО жанындағы зияткерлік клубтарды, театр студияларын, шеберханаларды ұйымдастыру орынды болар еді;

«Атамекен» ҰКП-мен бірлесіп кәсіпкерлік курстар әзірлеп, іске қосу.

Белсенді ұзақ өмір сүру индексіне қатысты ұсынымдар:

Объективті (географиялық) себептер бойынша Қазақстан Белсенді ұзақ өмір сүру индексіне қатысатын елдердің қатарына кіре алмайды. Алайда, жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, мыналар орынды көрінеді:

Біріншіден, ұқсас рейтинг құру ұсынылған үш нұсқаның бірінде жүзеге асырылуы мүмкін:

Қазақстан Республикасы бойынша статистикалық, әлеуметтік-экономикалық деректерге негізделген Белсенді ұзақ өмір сүрудің ұлттық индексі;

Орталық Азия өңірінің барлық мемлекеттерін қамтитын және кешенді деректерге негізделген белсенді ұзақ өмір сүрудің Орталық Азия индексі: елдік көрсеткіштер мен ұлттық көрсеткіштер;

ТМД елдерінің белсенді ұзақ өмір сүру индексі (ЕАЭО қатысушы елдер).

Соңғы екі жағдайда есептеу тәсілдері мен әдістерін қоса алғанда, статистикалық деректерді синхрондау қажет болады.

Екіншіден, Қазақстанның көптеген халықаралық рейтингтер мен индекстерге қатысуы тек нақты статистикалық көрсеткіштердің болмауы ғана

емес, сонымен қатар оларды нақтылау, яғни гендерлік, жас, өңірлік және өзге де белгілер бойынша бөлу есебінен елеулі түрде шектеледі. Тиісінше, ұсыныс ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің «Талдау» ақпараттық-талдау жүйесіне бірқатар қосымша индикаторлар мен индикаторларды енгізу қажет деп санайды. Атап айтқанда, халықтың жас топтары бойынша жұмыспен қамтылу деңгейінің көрсеткіштері, оның ішінде аға буын өкілдері арасында бірдей қысқа хронологиялық шеңберлерде (3-5 жас аралығындағы уақыт) қажет.

Үшіншіден, қазіргі заманғы коммуникациялық және ақпараттық технологияларды пайдаланудың маңыздылығы мен ауқымының өсуін ескере отырып, аға буын адамдарының осы салаларға тартылуын кеңейту орынды, сондай-ақ «электрондық үкімет» платформасын, түрлі электрондық БАҚ есептеуіштерін және әлеуметтік желілерді пайдалана отырып, олардың осы процестерге қатысуын техникалық өлшеу мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Қайырымдылық рейтингі бойынша ұсынымдар

Әлеуметтік мемлекетте мемлекеттің жалпы әлеуметтік белсенділігі, оның қоғамдық игілік факторы болудағы мақсаты алдын-ала келтіріледі. Осыған байланысты, күн сайын халықтың қанағаттануын, сенімін, жалпы қоғамдық игілікті арттыру мәселесі өзекті болып отыр. Бұл ретте, Қазақстанның қайырымдылық, білім экономикасы, әсіресе гендерлік теңдік мәселелері бойынша рейтингтерде бәсекеге қабілеттілік деңгейінің мониторингі жүйесін әзірлеу маңызды.

Қазақстанда 2015 жылдан бастап қайырымдылықтың негізгі ережелері бекітілді. Қайырымдылық туралы заң қайырымдылық саласындағы қоғамдық қатынастарды реттейді, қайырымдылық – қайырымдылық көмек көрсетуге және ізгілік қажеттіліктерді қанағаттандыруға негізделген, филантропиялық, демеушілік және меценаттық қызмет, сондай-ақ кіші отанға қолдау көрсету түрінде ерікті, өтеусіз не жеңілдікті шарттармен жүзеге асырылатын әлеуметтік пайдалы қызмет.

Қайырымдылық волонтері – қайырымдылық жасаушымен жасалған шарттың негізінде өз тәжірибесін, арнайы дағдыларын, білімін, икемін, жеке байланыстарын қолдану арқылы қайырымдылыққа қатысатын жеке тұлға [15].

Бүгінде Қазақстанда әлеуметтік жұмыстардың кең спектрі бар қайырымдылық ұйымдарының саны жеткілікті (32). 32 қайырымдылық ұйымының ішінде ҚР Үкіметі мен мемлекеттік органдардың көмегімен ұйымдастырылған «Samruk-Kazyna Trust» қоры бар, оның қызметі халық үшін әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге бағытталған³⁵. Бұл ретте халықтың көпшілігі бұл туралы білмейді. Олардың қызметі туралы ақпараттың тапшылығы, сондай-ақ оларға деген сенімсіздік проблемасы қоғамда елдегі қайырымдылық тетігінің әлсіз дамуы туралы пікір тудырады. Халыққа жүргізілген жұмыс туралы

және оған көмек көрсете алатынын білу маңызды. Бұл үшін елдегі қайырымдылық қызметін бұқаралық ақпарат құралдарында (теледидар, радио, газеттер) күнделікті немесе жиі жариялау қажет. Қайырымдылық ұйымдарының бірыңғай ақпараттық базасын құру, бұл қоғамдық сенім деңгейін арттыруға мүмкіндік береді. Халық пен қоғам қайырымдылық ұйымдары өз қызметін қоғам игілігі үшін жүзеге асыратыны туралы үнемі ақпарат алуы тиіс. Қайырымдылық туралы Заңға сәйкес Қазақстан халқы Ассамблеясы бейбітшілікті, достық пен қоғамдық келісімді, халық бірлігін нығайту мақсатында, әлеуметтік желілерге (фейсбук, жеделхат, инстаграмм және т.б.) сілтеме жасай отырып, қайырымдылық ұйымдары жұмысының бірыңғай ақпараттық базасын көрсетеді.

Сонымен қатар, 2016 жылы Волонтерлік қызмет³⁶ туралы заң күшіне енді, онда құқықтық негіздер, мақсаттар мен міндеттер, қағидаттар, нысандары мен түрлері, сондай-ақ волонтерлік қызметті қолдау шаралары белгіленген. 2020 жыл волонтерлік қызмет жылы болып жарияланды. Бұл ретте волонтерлік қызметке негізінен жас ұрпақ тартылған. Біздің ойымызша, волонтерлік қызметке барлық жастағы тұрғындар қатарын тарту қажет.

Бүгінде елімізде 63 және одан жоғары жастағы адамдар саны барлық халықтың 11,4%-ын құрайды³⁷. Бұл мақсатты топтың әлсіз сабақтастық институтына тап болған қазіргі кездегі жас буын үшін жетіспейтін, үлкен жинақталған кәсіби және өмірлік тәжірибесі бар. Мақсатты топқа – көмек көрсете алатын белсенді қарт азаматтарға назар аударатын уақыт келді. Олардың арасында қайырымдылық ретінде волонтерлер бола алатын және түрлі бағыттарда қоғамға игілік көрсете алатын ынталы азаматтар бар. Біздің еліміздің аймақтарында жағдай одан да күрделі, зейнетке шыққан мамандар ұмытылып қалып жатыр. Олар жас ұрпаққа үлгі көрсете отырып, елдегі волонтерлікті дамытуға үлес қосар еді. Осыған байланысты, Қазақстанның белсенді қарт азаматтары үшін Волонтерлік бағдарламасын әзірлеуді ұсынамыз. Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің сайтында онлайн режимінде бағдарламаны әзірлеу үшін сабақтастық институтын жақсартуға арналған тәжірибелі кәсіпқойлар ретінде оларды тарту мәселесі бойынша егде жастағы азаматтар тарапынан пікірлер мен ұсынымдарды талқылау және жинау. Бұдан басқа, мемлекеттік органдар ҰЕҰ-мен және тәуелсіз сарапшылармен бірлесіп, егде жастағы азаматтарға көмек қажет ететін проблемалық бағыттарды анықтауы қажет.

ЕҚДБ білім экономикасы индексі бойынша ұсынымдар

ЕҚДБ білім экономикасы индексінің қалыптастырудың негізгі қағидаттарын және нәтижелерін талдау мынадай қағидаттарды анықтауға мүмкіндік берді:

<http://sk-trust.kz/>

<http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000042>

ҰЭМ КС деректері 2020 жылдың басындағы «Жынысы және жекелеген жас топтары бойынша Қазақстан Республикасы халқының саны» бюллетені

Зияткерлік капитал негізгі капитал болып табылады. Бұл ретте ақпараттық технологиялар білім экономикасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Зияткерлік капитал жинақталған біліммен, патенттермен, «ноу-хаумен» ұсынылуы мүмкін.

Білім экономикасының дамуы кезінде қоғамның жаңа әлеуметтік құрылымы қалыптасады. Ақпараттық технологиялар, әлеуметтік желілер жаңа қоғамдық топтар мен қызығушылықтары бойынша топтарды қалыптастырады.

Басқарудың негізгі объектілері білім мен ақпарат болып табылады. Білім деңгейіне қойылатын талаптар артады. Өмір бойы оқу қажеттілігі пайда болады, өйткені ғылым мен технологиялардың дамуына қарай білім тез ескіреді. Бұл қағидат елдің 2025 жылға дейінгі дамуының стратегиялық жоспарында ескерілгенін атап өткен жөн.

Жоғарыда аталған қағидаттарды ескере отырып, Қазақстанда білім экономикасын дамыту үшін мыналарға назар аудару қажет.

Біріншіден, білім экономикасында білім беру жүйесі маңызды элемент болып табылады, өйткені ол білім экономикасы үшін кадрлар дайындайды. Бұл ретте ақпараттық технологиялар бойынша білім өте маңызды рөл атқарады. Сондықтан, математика, информатика және бағдарламалау сияқты пәндерді мектепте оқытуға баса назар аудару қажет. Бұдан әрі колледждер мен жоғары оқу орындарында білім алу нәтижесінде адамда ақпараттық технологияларды пайдалана отырып, кәсіби міндеттерді шешу үшін білімді еркін қолдану дағдысы қалыптасуы тиіс. Осыған байланысты, ҚР Білім және ғылым министрлігіне «информатика» пәні бойынша білім беру бағдарламаларына еңбек нарығының талаптарына сәйкестігі тұрғысынан тұрақты тексеру жүргізу және қазіргі бағдарламалау тілдерін және осы бағыттағы басқа да өзгерістерді ескере отырып, білім беру бағдарламаларын 3 жылда бір рет жаңарту ұсынылады.

Екіншіден, экономиканың түрлі салалары үшін кәсіби бағдарламалық қамтамасыз етуді әзірлеу қажет. Сондай-ақ ҚР Білім және ғылым, Ақпарат және қоғамдық даму министрліктеріне және басқа да мүдделі мемлекеттік органдарға, ғылыми-зерттеу институттарына тез ақпарат алмасу және ғалымдар арасындағы өзара іс-қимылды жеңілдету үшін ұлттық ғылыми, кәсіби әлеуметтік желілер құру ұсынылады.

Үшіншіден, елдің инновациялық технологиялар, тауарлар жасайтын, сондай-ақ дайын өнімді өндіру кезінде инновацияларды қолданатын кәсіпорындары үшін қолайлы ахуал жасау маңызды. Осыған байланысты индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде инновациялық технологияларды жасайтын және қолданатын кәсіпорындарды ынталандыру шараларын көздеу ұсынылады.

Қазақстанның білім экономикасы индексінің жекелеген индикаторлары бойынша позицияларын талдау біздің еліміз ЭЫДҰ елдерінен барлық индикаторлар бойынша практикалық артта қалып отырғанын көрсетеді. Бұл ретте индикаторлардың 47,4%-ы 2 еседен астам артта қалады. Осыған байланысты мынадай мәселелер бойынша шаралар қабылдау ұсынылады.

Соңғы жылдары Қазақстанда заңның үстемдігін, Үкіметтің тиімділігін және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды арттыру бойынша белсенді шаралар қабылдануда. Бұл индикаторлар Қазақстанның 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының негізгі ұлттық индикаторлары ретінде ұсынылған және мемлекеттік жоспарлау жүйесінің төмен тұрған құжаттары арқылы іске асырылады. Талдау Қазақстан 2011-2018 жылдары осы индикаторлар бойынша ЕҚДБ білім экономикасы индексі, сондай-ақ нормашығармашылық қызмет сапасы бойынша рейтингте алға жылжығандығын көрсетеді. Алайда, ЭЫДҰ елдерінен айтарлықтай артта қалып отыр. Бұл шұғыл шаралар қабылдау қажеттігін білдіреді, өйткені олар да институционалдық негіз қалыптастырады. Осыған байланысты, «Заңның үстемдігі индексі (Rule of Law Index, НГО «The World Justice Project»))» негізгі ұлттық индикаторын іске асыру мониторингін күшейту ұсынылады.

Елдің негізгі басымдықтарының бірі инновациялық қызметті дамыту болып табылады. Осыған байланысты, Қазақстанның 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарында ғылымды қаржыландырумен байланысты 2 индикатор көзделген және одан әрі басқа да егжей-тегжейлі көрсеткіштерге бөлшектеп байланыстырылады. Сонымен қатар, 2016 жылдан бастап білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасы іске асырылуда. Осыған қарамастан, Қазақстан ғылым мен инновацияны дамытуға байланысты индикаторлар бойынша әлі де артта қалып отыр. Бұл ретте, 2011-2018 жылдары зерттеушілердің санына, ҒЗТКЖ-ға арналған шығыстарға, патенттік өтінімдер санына байланысты индикаторлар бойынша теріс серпін байқалды. Осыған байланысты, ғылыми зерттеулер мен оларды енгізуді қаржыландыруды ұлғайту үшін бизнесті ынталандыратын шараларды қабылдау қажет. Зияткерлік құқықтарды қорғауды күшейту қажет. ҚР Әділет министрлігіне және басқа да тиісті мемлекеттік органдарға олардың талаптарын жеңілдету мақсатында зияткерлік құқықтар беруді қамтамасыз ететін нормативтік-құқықтық актілерге тексеру жүргізу ұсынылады.

2018 жылғы рейтинг қорытындысы бойынша Қазақстан ЭЫДҰ елдерінен «ғылыми-техникалық журналдардағы мақалалар саны», «ҒЗТКЖ-ға жалпы шығыстар» сияқты индикаторлар бойынша 5 еседен астам артта қалып отыр. Білім сабақтастығын күшейтуге мүмкіндік беретін жоғары оқу орындары мен бизнестің ынтымақтастығын дамыту ұсынылады. Сондай-ақ мемлекеттік тапсырмалар шеңберінде жүргізілетін зерттеулердің нәтижелерін жариялау бойынша шектейтін талаптарды азайту және мемлекеттік тапсырмалар бойынша зерттеулерді орындайтын институттардың сарапшыларына зерттеу қорытындылары бойынша ғылыми мақалаларды жариялау жағдайларын жасау қажет. Бұл шаралар зерттеу нәтижелерін өндіріске енгізуге байланысты индикатор бойынша елдің ұстанымын жақсартуға мүмкіндік береді.

Қазақстан ЭЫДҰ елдерінен едәуір артта қалып отырған индикаторлардың келесі блогы АКТ инфрақұрылымының дамуымен байланысты. Бұл бағытта Қазақстанда жүйелі шаралар іске асырылуда. Бүгінде Үкімет алдына

цифрландыруды дамыту міндеті қойылған. Қазақстанның 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары, сондай-ақ «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде «Технологиялық жаңарту және цифрландыру» жүйелі реформасы іске асырылуда. Рейтинг нәтижелерін талдау қабылданған шаралар оң нәтиже беретінін көрсетті. ЕҚДБ білім экономикасы индексінің деректеріне сәйкес, 2018 жылы Қазақстан «Интернетке тіркелген кең жолақты қолжетімділік» индикаторы бойынша 2,17 балл жинады, бұл 2011 жылмен салыстырғанда 0,86 пунктке артық. Бірақ ұсынылған нәтиже ЭЫДҰ елдерімен салыстырғанда 4 есе аз. Бұдан басқа, қазіргі жағдайда біз көптеген салалардың, әсіресе білім экономикасының дамуына тікелей әсер ететін салалар АКТ инфрақұрылымының даму деңгейіне байланысты екеніне көзіміз жетті. Осыған байланысты ҚР цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігіне «Қазақтелеком» АҚ-мен бірлесіп интернетке кең жолақты қолжетімділікті арттыру бойынша шараларды жеделдету ұсынылады. Ол үшін «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына көзделген шаралардың басымдылығы тұрғысынан тексеру жүргізу және таяудағы 2-3 жылда басым емес шараларды қаржыландыру көлемін азайту есебінен интернетке кең жолақты қолжетімділікті қамтамасыз ету жөніндегі шараларды қаржыландыру көлемін ұлғайту ұсынылады.

«Гендерлік алшақтық индексі» бойынша ұсынымдар

Қазіргі уақытта гендерлік теңдік тұрақты даму процесінің және даму саласындағы пәрменді ұлттық саясат пен бағдарламаларды қалыптастырудың қажетті шарты ретінде барынша жоғары дәрежеде танылады.

Сарапшылар әлемдік қоғамдастыққа ерлер мен әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктері тұрғысынан толық теңдігіне қол жеткізу үшін ұзақ жолдан өту керектігін атап өтті. Теңсіздік мәселелері өмірдің көптеген салаларында көрінеді және адамдардың өмір сүру сапасына әсер етеді.

Гендерлік алшақтық индексі және Қазақстанның қолданыстағы саясаты бойынша ДЭФ есептерін талдау Қазақстан гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мәселесін шешуде белгілі бір табысқа қол жеткізгенін көрсетті. 2020 жылы гендерлік алшақтық индексінің 14 индикаторының 5-і бойынша Қазақстан бірінші орынға ие болды. Дегенмен, қазақстандық қоғам үшін гендерлік саясатта қол жеткізілген теңгерімді сақтау, сондай-ақ саяси және экономикалық салаларда болашақта гендерлік алшақтықты қысқарту маңызды.

Қазақстан бойынша гендерлік алшақтық индикаторларының серпінін талдау мынадай ұсынымдарды әзірлеуге мүмкіндік берді.

2020 жылы «Экономикалық қатысу және мүмкіндіктер» қосалқы индексі бойынша Қазақстан 37 орынға ие болды, бұл 2018 жылмен салыстырғанда 5 позицияға төмен. Қосалқы индекс бойынша елдің позициясының нашарлауына ерлер мен әйелдердің жұмыспен қамтылу арақатынасы, ерлер мен әйелдердің табыс арақатынасы, сондай-ақ заң шығарушылар, шенеуніктер мен жоғары буын менеджерлері құрамындағы ерлер мен әйелдердің арақатынасы сияқты

көрсеткіштер әсер етті. Бұл фактілер ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің деректерімен расталады. Ресми статистикаға сәйкес, 2018 жылы ерлер арасындағы жұмыссыздық деңгейі 4,3%-ды, әйелдер арасындағы жұмыссыздық деңгейі 5,4%-ды құрады³⁸. 2018 жылғы деректер бойынша Қазақстанның ер адамдардың орташа жалақысы 195 959 теңгені, әйелдердің орташа жалақысы 129 039 теңгені құрады. Ерлер мен әйелдердің кірістеріндегі алшақтықтың ықтимал себептерінің бірі жоғары жалақысы бар жоғары буын лауазымдарына әйелдер үшін қолжетімділіктің жеткіліксіздігі болып табылады.

Демек, кірістердегі алшақтықты қысқарту бойынша шаралар қабылдау қажет. ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне ҚР Еңбек кодексіне гендерлік сезімталдыққа талдау жүргізу ұсынылады. Бұдан басқа, ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі Ұлттық комиссиямен бірлесіп нормалар әзірлеуі қажет, оның шеңберінде жұмыс беруші жұмысқа қабылдау немесе лауазымы бойынша жоғарылату туралы шешім қабылдау кезінде әйелдердің құқықтарына қысым жасау үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылатын болады. Мысалы, жұмыс беруші, егер жұмысқа қабылдау және қызметкерді лауазымы бойынша көтеру кезінде әйелдің кәметке толмаған балалары болуына байланысты ерлерге басымдық берсе, онда жұмыс беруші жауапқа тартылуы қажет.

Жұмыс берушінің еңбек заңнамасының нормаларын сақтамауынан әйелдер үшін жоғары ақы төленетін жұмыстарға қол жетімділігінің төмен деңгейінің келесі ықтимал себебі нормаланбаған жұмыс режимі болып табылады. Осыған байланысты, ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігі мен ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне мемлекеттік және жеке сектордағы еңбек заңнамасы нормаларының орындалуын бақылауды күшейту ұсынылады.

Бұдан басқа, гендерлік саясатты іске асырудың маңызды құралдарының бірі ретінде гендерлік бюджеттеуге ерекше назар аудару ұсынылады. Гендерлік бюджеттеу мемлекеттік бюджетті қалыптастыру және атқару процесінде халықтың әртүрлі санаттарының мүдделерін есепке алуға бағдарланған. Ол қабылданатын шешімдердің салдары туралы тереңірек білуге мүмкіндік береді, сондай-ақ адам, әсіресе әйелдер құқықтарының сақталуын бақылаудың, азаматтардың әлеуметтік-экономикалық қорғалуын арттырудың, әртүрлі салаларда гендерлік теңдікті қамтамасыз етудің маңызды тетігі болып табылады. Осыған байланысты ҚР Ұлттық экономика және қаржы министрліктеріне келесі шаралар ұсынылады:

Қазақстан Республикасында гендерлік бюджеттеуді енгізу үшін мүмкіндіктер мен сын-қатерлерге талдау жүргізу;

стратегиялық жоспарлау және бюджеттік жоспарлау жүйелерінің гендерлік топтарға әсеріне бағалау жүргізу;

47 https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=13&slug=-9&cat_id=7&lang=ru

гендерлік бюджеттеуді қолданудың табысты халықаралық тәжірибелерін анықтау мақсатында зерттеу жүргізу және Қазақстанда гендерлік бюджеттеуді енгізудің әдіснамалық негіздерін әзірлеу.

Қазақстан өзінің жағдайын күрт нашарлатқан келесі қосалқы индекс «Саяси құқықтар мен мүмкіндіктер» қосалқы индексі болып табылады. Осы қосалқы индекстің барлық индикаторлары бойынша рейтингтің төмендеуі байқалады:

«Парламенттегі ерлер мен әйелдердің арақатынасы» индикаторы бойынша 2 позицияда. ДЭФ «2020 гендерлік теңдік индексі» есебінің деректеріне сәйкес еліміздің парламентіндегі ерлердің үлесі 72,9%-ды құрайды;

«Министрлік лауазымдардағы ерлер мен әйелдердің арақатынасы» индикаторы бойынша 4 позицияда. ДЭФ «2020 гендерлік теңдік индексі» есебінің деректері бойынша министрлік лауазымдардағы әйелдердің үлесі 5,6%-ды құрайды;

«Әйелдердің мемлекет басшысында болған жыл саны (соңғы 50 жыл)» индикаторы бойынша 2 позицияда.

Елімізде осы бағыт бойынша белсенді шаралар қабылданып келеді. Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің екінші отырысында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев сайлау партиялық тізімдерінде әйелдер мен жастар үшін міндетті 30%-дық квота қарастыруды ұсынды³⁹. Қазіргі уақытта сайлау партиялық тізімдерінде әйелдер мен 29 жасқа дейінгі жастардың міндетті түрде 30 пайыздық болуын қарастыратын заң жобалары талқылануда. Бірақ квота мөлшері Парламенттегі әйелдердің үлесін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік бермейді, өйткені жастар арасында ерлер де болуы мүмкін. Осыған байланысты, ҚР Әділет министрлігі мүдделі органдармен бірлесіп, қаралатын квота мөлшерінің «Парламенттегі ерлер мен әйелдердің арақатынасы» индикаторы деңгейіне әсеріне талдау жүргізу және квота мөлшерін қайта қарау қажет.

ДЭФ деректері бойынша жоғары біліммен қамтылған Қазақстан әйелдерінің үлесі 60%-ды құрайды. Демек, білім деңгейі бойынша әйелдерде жоғары лауазымдарда жұмыс істеу үшін елеулі кедергілер жоқ деп айтуға болады. Сонымен қатар, қазір Қазақстанда бұл бағытта белсенді жұмыс жүргізілуде. ҚР Мемлекеттік қызмет істері агенттігінің мәліметтеріне сәйкес бүгінгі таңда басшылық қызметтердегі әйелдердің үлесі келесідей: министрлердің орынбасарлары – 14,3%, өңірлер әкімдерінің орынбасарлары – 7,1%, орталық атқарушы органдардың жауапты хатшылары – 13,3%, комитеттер төрағаларының орынбасарлары және орталық мемлекеттік органдар департаменттерінің директорлары – 29,2%, орталық мемлекеттік органдардың аумақтық бөлімшелерінің басшылары – 12,8%, облыстық басқармалардың басшылары – 15,3%, қалалар мен аудандар әкімдерінің орынбасарлары - 15,1%. Дегенмен, министрлік лауазымдардағы әйелдердің үлесін арттыру үшін конкурстық

<https://ia-centr.ru/experts/gaziz-abishev/kazakhstan-gendernye-kvoty-v-parlamente-shirma-ili-reshenie-zhenskogo-voprosa/>

рәсімдердің ашықтығын қамтамасыз ету жөніндегі жұмысты жалғастыру ұсынылады.

Бұл ретте, министрліктердегі басшылық қызметтердегі әйелдердің аз ғана үлесінің ықтимал себептерінің бірі басшылардың нормаланбаған жұмыс кестесі болып табылады, өйткені әйелдер мен балалармен жұмысты отбасымен біріктіру қиын. Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері агенттігі мемлекеттік органдарда еңбек заңнамасының сақталуын бақылауды күшейтуге шақырады. Бұл өз кезегінде балалардың әл-ауқатының деңгейін арттырады.

Адами даму индексі (БҰҰДБ) бойынша ұсынымдар

Ұзақ мерзімді жоспарлауда ұлттық және өңірлік ауқымда қоғамдық әл-ауқат деңгейін арттыру үшін Үкімет негізгі үш аспекті: денсаулық, білім және табыс, сондай-ақ бес ақпараттық панельді: адам дамуының сапасы; өмір бойы гендерлік алшақтық; әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту; экологиялық тұрақтылық; әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықты назарда ұстауы қажет. Осыған байланысты Ұлттық статистикалық деректерді Eurostat стандарттарымен түпкілікті үйлестіру және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін әдіснамаларды пайдалану қажеттігі пісіп-жетілді. Есеп беретін авторларға Қазақ үкіметі тоқсаныншы жылдардың ортасынан бастап Eurostat стандарттарына бағдарланғаны белгілі.

Үлкен табысқа жету үшін мынадай маңызды қадамдар жасау керек:

«Статистика туралы» заңда негізгі көрсеткіштерді есептеудің бекітілген формулаларын жою арқылы статистиканы «саясаттандырудан» бас тарту қажет, себебі әлемде санаудың барлық формулалары мен стандарттары ойластырылған және статистика жөніндегі базалық оқулықтарда жарияланған;

ел бюджетінде және Қазақстан Тәуелсіздігінің басында белгілі экономист Макалкин енгізген жоспарлауда әртүрлі есеп айырысуларды жүргізу үшін өте қарама-қайшы және ескірген АЕК көрсеткішін пайдаланудан бас тарту, кейіннен ел экономикасына өзінің «үлесі» туралы өкініш білдірді, себебі ол Қазақстанның бүкіл экономикалық жүйесінің ұзақ онжылдықтарға тұрақтылығына айналған уақытша шараны ұсынды;

бүкіл ел ауқымында статистикалық ақпаратты жинау үшін базалық сауалнама әдісін жасау;

статистикалық агенттікке кең өкілеттіктері бар ұлттық ауқымдағы ғылыми мекеме мәртебесін беру және оны елдің жетістіктерін артық «саясиландыру» әрекеттерінен тәуелсіз ету.

Ұлттық және өңірлік ауқымда қоғамдық игілік деңгейін арттыруға тікелей ықпал ететін төрт құрамдас индекс: АДИ, АӘДИ, ГТИ және ККИ бар.

БҰҰДБ есебінде қоғамдық әл-ауқат көрсеткіштерін жақсарту және елдің жағдайын елеулі жақсарту үшін ел тіршілігінің барлық салаларында гендерлік теңдік проблемаларын шешу Үкіметтің таяудағы 15-20 жылға арналған стратегиялық міндеті етіп жасау керек.

Теңсіздікті ескере отырып түзетілген адам дамуының индексі адам дамуының индексіне қарағанда төмен, бұл ел ішінде АДИ-н бөлудегі теңсіздік салдарынан келтірілген залалды көрсетеді.

Демек, үкімет елдер ішіндегі теңсіздікті теңестіру жөніндегі стратегиялық міндетті шешуі қажет, бұл елдегі ішкі көші-қонның біркелкі бөлінуіне ықпал етеді және жұмыс іздеп жүрген ішкі көшіп-қонушылар ағынынан Нұр-Сұлтан, Алматы, Шымкент және Атырау сияқты қалаларды жеңілдетеді. Ел ішіндегі теңсіздік мәселесін шешу жұмыссыздықты төмендетуге, шағын және орта бизнесті дамытуға, тұрғын үйді қамтамасыз етуге және т.б. байланысты көптеген әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешуді талап етеді

Джини индексі экономикадағы үй шаруашылықтары арасында тұтынуға арналған табыстар мен шығыстарды бөлу бөлудегі абсолюттік теңдіктен қаншалықты ерекшеленетінін өлшейді. Лоренц қисығы ең кедей индивидтерден немесе үй шаруашылықтарынан бастап алушылардың жалпы санымен салыстырғанда алынған жалпы кірістің жиынтық пайызын көрсетеді. Джини индексінің артуы теңсіздіктің өсуін білдіреді. Халықаралық агенттіктердің мәліметтері бойынша, Қазақстан Германия (29,0) мен Венгрия (28,7) арасында, Джини индексі бойынша 28,8, 107 елдің ішінде 92 орынды иеленеді. Бұл көрсеткіш Қазақстанның жалпы алғанда АДИ-дегі жағдайының айтарлықтай жақсаруына ықпал еткеніне сенім бар.

Теңсіздікті жаһандық еңсеру үшін қазақстандық қоғамдағы гендерлік теңдік мәселелерін де шешу қажет. Мысалы, *Гендерлік даму индексі* жынысқа байланысты АДИ-дегі сәйкессіздікті өлшейді, ал *Гендерлік теңсіздік индексі* үш өлшемді пайдаланатын гендерлік теңсіздіктің құрамдас көрсеткіші болып табылады: репродуктивті денсаулық, құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту және еңбек нарығы. Репродуктивті денсаулық, өз кезегінде, екі индикатор бойынша өлшенеді: ана өлім-жітімінің коэффициенті және жасөспірімдердің туу коэффициенті.

Әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін Парламенттегі әйелдердің 30-дан 50%-ға дейін және орта және жоғары білімі бар әйелдердің пайыздық үлесін ұлғайту арқылы кеңейту керек. Еңбек нарығындағы гендерлік теңдіктің индикаторы экономикалық белсенді халық арасында әйелдердің үлесін ұлғайту болып табылады. Ал төмен ГТИ елдің адам дамуы индексінде өз позициясын жақсартуға көмектеседі.

Қазақстан әйелдерге қатысты үйдегі зорлық-зомбылық жөніндегі қылмыстар үшін жауапкершілікке байланысты заңдардағы баптарды да қайта қарауы керек. Қоғамда әйелдерге, қыздарға және қыздарға зорлық-зомбылықтың барлық түрлеріне нөлдік төзімділікті қалыптастыру керек. БҰҰ-ның әлемнің әртүрлі елдерінде жүргізген сауалнамасының мәліметтері бойынша, бес әйелдің бірі, соның ішінде 15-тен 49 жасқа дейінгі әйелдердің 19 пайызы 12 айлық кезеңде

https://www.inform.kz/ru/dolya-zhenschin-rukovoditeley-na-gossluzhbe-v-kazahstane-sostavlyayet-40-percentov_a3621511

жыныстық серіктес тарапынан физикалық және/немесе жыныстық зорлық-зомбылыққа ұшырағанын мәлімдедіхv.

Мемлекеттік органдардағы, Үкіметтегі, Парламенттегі басшылық позициялардағы әйелдердің үлесін 30-дан 50 пайызға дейін арттыру, себебі Қазақстандағы жағдай гендерлік тепе-теңдік қағидатына сай келмейді.

Алдағы 2-3 жылда Қазақстанда гендерлік теңдікті ілгерілетуге бюджеттен бағытталатын қаражаттың жаппай жүйелі және ашық есебін жолға қою.

Қазақстанда кедейлікті жеңу жөніндегі міндеттер әзірше қағидатты түрде шешілмеген, сондықтан Қазақстан адамдар денсаулық, білім беру және өмір сүру деңгейі салаларында тап болатын көптеген депривацияның (айырудың) түрлерін көрсететін *Көп өлшемді кедейлік индексі* сияқты басты көрсеткіштердің бірі ретінде мақсатты түрде жұмыс істеуі керек.

Қазақстан Кеңес Одағынан мұра ретінде қалған білім беру саласында жақсы базалық позицияға ие. Тәуелсіздік кезеңінде Қазақстан білім беру жүйесін реформалаумен көп және белсенді айналысады. Білім берудің стандартты көрсеткіштері бойынша Қазақстанда көптеген проблемалар жоқ, бұл елге мықты орта буын өкілдерінің тізімінде болуға мүмкіндік береді.

2018-2019 жылдарға қарай Қазақстан экономикасының құрылымында мұнай-газ және тау-кен өндіру секторлары ел экономикасындағы өз рөлін (15% - дан аз) және тиісінше оның дамуына үлесін біртіндеп төмендетеді. Білім беру, ақпарат және байланыс еліміздің халық шаруашылығының жалпы құрылымында өзінің даму қарқынын төмендетеді. Бұл үш жеделдететін сектор - қаржы, білім, ақпарат және байланыс - экономиканың экспоненциалды өсуін қамтамасыз ететіні белгілі. Осы салалардың бірінде бір шағын инновация нарықты екі есе ұлғайта отырып, кем дегенде екі есе өсуді қамтамасыз етеді.

Ел экономикасының драйвері жеке сектор болуы тиіс, ал сыртқы сауда қатынастарын дамыту бағыттарының бірі Қазақстанның Кеден Одағынан шығуы болуы тиіс, өйткені оған кіру елдегі экономикалық жағдайды нашарлатты және елдің экономикалық әлеуетін біртіндеп бұзды. Соның салдарынан елдің сапалы дамуы ел экономикасының құрылымын күрделендіру және қосылған құнды арттыру стратегиясы арқылы мүмкін болады.

Білім беруге арналған мемлекеттік шығыстарды ЖІӨ-ден осы саладағы алдыңғы қатарлы елдердің деңгейіне дейін пайызбен ұлғайту, өйткені таяу жылдары Қазақстанда орта және жоғары білімді реформалаудың сәтсіздігінен білім беру сапасының төмендеуіне байланысты Адами даму индексі рейтингінде позицияны жоғалту қаупі бар. Қазақстан он екі жылдық білім беруге жедел түрде көшуде. Бірақ орта және жоғары мектептегі білім сапасы мен білімін бақылаудың негізгі нысаны ретінде тестілеуге одан әрі бағдар беру нәтижесінде білім сапасының күрт төмендеуіне әкеп соқтыруы мүмкін.

Қазақстанда халықты мемлекеттік және қоғамдық институттар жүйесін пайдалану негізінде және жеке тұлға мен қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес және еңбек өнімділігін арттыру қажеттілігіне және сандық технологияларды (цифрландыру деп аталатын) адамдардың күнделікті өміріне енгізуге байланысты

ел халқының өмір сүру сапасын арттырудың ең прогрессивті әдісі ретінде жалпыға бірдей жоғары білімге көшіру және үздіксіз білім беру тұжырымдамасын (lifelong learning) іске асыру жөніндегі мәселе қозғалды.

Осылайша, неғұрлым дамыған білім беру жүйесі экономикалық даму әлеуетіне, Қазақстан азаматтарының табыстылығы мен әл-ауқатының алғышарттарына айналуы мүмкін. Бірақ оның іс жүзінде іске асырылуы білім беру жүйесін реформалаудың көптеген факторларына және білім беру жүйесінің экономиканың кәсіби кадрларға қажеттіліктеріне бейімделуіне байланысты. Әлемдік рейтингтегі орынды анықтау кезінде барлық елдер білім беру деңгейінің индексі негізінде сараланады және рейтингтегі бірінші орын осы көрсеткіштің ең үлкен мәніне, ал соңғысы ең аз мәніне сәйкес келеді.

Мемлекет өзін-өзі жұмыспен қамтығандар санын арттыру стратегиясынан бас тартуы керек, өйткені соңғы отыз жылдағы әлеуметтік-экономикалық саясатты іске асырудағы көптеген қателіктерді мойындау қажет. Өзін-өзі жұмыспен қамтыған халық үлесінің ұлғаюы елдегі дағдарыстың деңгейімен тікелей байланысты: дағдарыс неғұрлым терең болса, елімізде өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың сыныбы соғұрлым көп болады. Әлеуметтік-экономикалық жағдайды қалыпқа келтіру кезінде ұлттық ауқымда өзін-өзі жұмыспен қамтығандардың саны күрт қысқарады.

Квазимемлекеттік сектордағы кәсіпорындар санын қысқарту арқылы мемлекеттің бизнеске араласуын азайту. Мұның маңызды үш себебі бар:

кәсіпкерлік - мемлекет үшін жат функция;

функциялардың сәйкессіздігі басқарудағы қайшылықтарға әкеледі, сондықтан мемлекет пен бизнесті басқару үшін әртүрлі менеджерлік дағдылар қажет, сондықтан мемлекет өзі үшін үйреншікті емес бизнес ортада басқарудың төмен мәдениетін көрсетеді;

мемлекеттің бизнеске араласуының және мемлекет пен бизнес мүдделерінің тоғысуының салдары ретінде сыбайлас жемқорлық құраушысының өсуі дамудың ұзақ мерзімді перспективасында басқарудың ең тиімсіз нысандарының бірі ретінде сипатталатын олигархиялық капитализмді тудырады.

Қосылған құны жоғары тауарлар елінің экспорттық әлеуетін ұлғайту – ел дамуының таяу жылдарға арналған стратегиялық міндеті, өйткені он тоғыз миллионды ел ішкі тұтыну тұрғысынан шектелген және сауатты басқару мен жоспарлау кезінде тұтынудың ішкі нарығын жай ғана қуаттап қою жеткілікті. Шикізаттың қарапайым экспорты - бұл шетелдік инвесторларды тікелей байытудың жолы. Экономиканың күрделілік деңгейін арттыру.

Жаңа өңірлерді-акселераторларды қазіргі екі-үш өңір – акселераторларға-Алматы (Сервис және қаржы), Атырау (Мұнай және газ) және Шымкент (Ауыл шаруашылығы) жоспарлай отырып, Елдің өңірлік даму бағдарламасын қабылдау. Жаңа өңірлік саясат тек облыстардың ғана емес, тұтастай алғанда экономиканың да дамуына үлкен әлеуетке ие.

Өңірлік бағдарламаның маңызды құрамдас бөлігі облыстардың, өңір ішіндегі аудандардың және өңірлердің өзара ықпалдастығы болуы тиіс.

Интеграциялық процестерді ел ішіндегі коммуникация жылдамдығын арттыру арқылы күшейту қажет. Демек, әрбір облыс ішінде және еліміздің облыстары арасында жаңа темір жолдар салу қажеттігі туындады. Интеграцияны күшейту үшін еліміз одан да көп асфальтталған жолдарды және ішкі авиациялық қатынастарды дамытуды қажет етеді, бұл осының айналасында сервистің тұтас кешенін дамыту қажеттілігіне әкеледі.

Инвестиция үшін тағы бір сала ауылдық инфрақұрылым, әсіресе жолдар мен электрмен жабдықтау болып табылады. Ауылдық жерлерде жол құрылысы көлік шығындарын төмендетеді, ауыл фермерлерін базармен байланыстырады, қызметкерлердің еркін жүріп-тұруына мүмкіндік береді және мектептер мен емханаларға қол жеткізуге ықпал етеді.

Тәуелсіздік жылдары Қазақстан негіз қалаушы шарттардың, адам құқықтары туралы конвенциялардың тұтас тізімін ратификациялады, ратификацияланған халықаралық конвенцияларға жергілікті заңнаманы сәйкестендіру және олардың қатаң орындалуын бақылау жүйесін жолға қою қалды.

Қазақстан Үкіметі мемлекеттік қызметшілерді барлық деңгейлерде ротациялау мерзімін ұлғайтуға ықпал ететін мемлекеттік қызметшілерді рекрутинг жүйесін әзірлеуі керек. Саяси элитаның ортасында кадрларды ротациялау жылдамдығы орташа бір жарым жыл ішінде ауытқушылықпен ауытқиды. Ел Үкіметінде кадрларды жылдам алмастыру биліктің жоғары эшелоны арасында сыбайлас жемқорлықтың тұрақтылығы мен қысқаруына ықпал етпейді.

Өмір бойы – балалық және жастық, ересек және егде жастағы мүмкіндіктер мен таңдаудың баламалары саласындағы гендерлік алшақтықты сипаттайтын көрсеткіштер жиынтығын жақсарту үшін *өмір бойы гендерлік алшақтықты* қысқарту керек. Өмір бойы гендерлік алшақтықты қысқарту денсаулықты, білім беруді, экономикалық белсенділік пен еңбекті, сондай-ақ парламенттегі әйелдер мен ерлердің пропорционалды өкілдігін, уақытты және әлеуметтік қорғауды қамтиды.

Үкіметтің стратегиялық мақсаттарын ұзақ мерзімді және орта мерзімді перспективада экологиялық тұрақтылыққа және ел ішінде және сырттан экологиялық қатерлерді төмендетуге әкелуі тиіс *экологиялық тұрақтылықты* нығайтуға қайта бағдарлау.

Экологиялық тұрақтылық жөніндегі көрсеткіштерді жақсарту үшін энергия тұтынуды, көміртегі диоксиді шығарындыларын азайту үшін озық технологияларды енгізу қажет. Сондай-ақ ормандар алаңын ұлғайту және халықтың тұщы суға қол жеткізуін және табиғи ресурстардың сарқылуын азайту қажет.

Экологиялық блок мәселелерін шешу елге өлім-жітім көрсеткіштерінің төмендеуіне, күтілетін өмір сүру ұзақтығының өсуіне және қоғамның барлық елдері арасында өмір сүру сапасының жақсаруына әкеледі.

Елдің осы саладағы елеулі жетістіктеріне қарамастан, ана өлім-жітімін қысқартумен және жасөспірім қыздар арасында бала туу көрсеткіштерін қысқартумен қатар халықтың ұрпақты болу денсаулығын нығайту жөніндегі іс-шараларды алдын алу шаралары мен мақсатты топты оқыту арқылы жалғастыру керек.

Қазақстанның ең әлсіз жері күтілетін өмір сүру ұзақтығының индексі бойынша төмен көрсеткіш болып табылады.

АДИ есептерінде жалпыға бірдей саяси іс-шараларды тиісті қайта бағдарлау маргиналдық топтар арасында адам дамуының тапшылығын қысқартуға қабілетті деп атап көрсетілген. Бұл ретте әйелдер үшін мүмкіндіктерді кеңейту, өмірлік цикл ішінде әлеуетті ашу тұжырымдамасын енгізу және адам дамуының басым міндеттерін шешуге ресурстарды жұмылдыру қажет.

Freedom House версиясы бойынша бұқаралық ақпарат құралдарының еркіндік деңгейінде әлем елдерінің рейтингі бойынша ұсынымдар

Freedom House халықаралық үкіметтік емес ұйым ретіндегі саясаты БАҚ бостандығы деңгейі бойынша елдер рейтингісіне қатысушы елдер үшін ұсынымдар әзірлеуді көздемейді.

Freedom House сайтында орналастырылған талдау материалдарына сүйене отырып, олардың ішінде ең негізгілерінің бірі демократияны нығайту^{xvi}, интернет-отырықшылықтағы бостандықтарды дамыту және нығайту^{xvii}, негізгі құндылықтарды нығайту^{xviii} және қорғау жөніндегі құжаттар болып табылады, Policy Recommendations: Combatting Corruption^{xix} негізгі демократиялық құндылықтарды бекіту үшін, олардың ішінде:

Елдегі адам құқықтарын сақтау, баспасөзді қоса алғанда, демократиялық институттардың көшбасшыларын қорғау, тәуелсіз сот жүйесін қалыптастыру және елдегі сыбайлас жемқорлық деңгейін қысқарту, сондай-ақ азшылық пен мигранттардың құқықтарын қорғау - бұл қоғамда және тұтастай әлемде демократияға деген сенімді арттыратын шаралар.

Қазақстан ратификациялаған адам құқықтары саласындағы халықаралық заңдар мен стандарттарға сәйкес ішкі заңнаманы келтіре отырып, ел үкіметі тарапынан елдегі негіз қалаушы нормаларға құрмет көрсету.

Үкіметтің ел ішінде, әсіресе жастар арасында азаматтық білім беруге инвестициялауы арқылы демократиялық қағидаттарды қоғамдық қолдауды күшейту.

БАҚ-ның ақылы жарнамалық хабарландыруларға, меншік құрылымдарына және қуғын-сүргінге ұшыраған мемлекеттік субъектілермен басқа да экономикалық байланыстарға шығыстары туралы есептіліктің ашықтығын арттыру жөніндегі шараларды күшейту.

Ұзақ мерзімді демократиялық өзгерістерді ынталандыру үшін демократияға, реформаларға шақыратын азаматтық қоғам мен бұқаралық қозғалыстарды қолдау.

Үкімет пен азаматтардың адам құқықтарының бұзылуына және сыбайлас жемқорлық актілеріне қатысы бар жекелеген адамдар мен ұйымдарға қатысты мақсатты санкциялар енгізу жолымен жазасыздықпен күрес.

Саяси процестің барлық қатысушылары үшін интернеттегі саяси жарнаманың ашықтығы мен бақылауын арттыру арқылы еркін сайлауды қамтамасыз ету.

Ел ішінде техникалық стандарттарды арттыру арқылы интернетке қол жеткізуді қамтамасыз ету.

Ел ішінде құқық тәртібі мен сот жүйесінің еркіндігін сақтауды қамтамасыз ету.

Қоғам өмірінің барлық салаларында сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаппай күрес үшін жағдайларды қамтамасыз ету.

Қазақстанды демократиялық реформалар және сөз бостандығын нақты нығайту жолымен ілгерілету үшін көп жылғы байқауларға және елдегі сөз бостандығы қағидаттарын сақтай отырып, нақты жағдайды талдауға негізделген қазақстандық беделді үкіметтік емес «Әділ сөз» ұйымының ұсынымдарын тыңдау қажет:

Халықаралық демократиялық қағидаттарға негізделген ақпараттық заңнамаға толық реформа жүргізу, ол үшін:

а) «Бұқаралық ақпарат құралдары туралы», «Телерадио хабарларын тарату туралы», «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» және басқа заңдарды сандық дәуірдегі БАҚ өлшемдеріне сәйкес қайта өңдеу;

б) қазақстандық заңнаманы қайта қарау және медиа-саланы, азаматтар мен бұқаралық ақпарат құралдарының пікірлерін білдіру еркіндігін және т. б. дамыту үшін жағдай жасау.

Сөз бостандығын теріс пайдалануға қатысты құқық қолдану тәжірибесін Қазақстан ратификациялаған халықаралық құжаттарға сәйкес келтіру. Құқық қолдану органдарының қызметкерлері, журналистер мен әлеуметтік желілерді пайдаланушылар арасында құқықтар мен білдіру бостандығын шектеу теңгерімі туралы кеңінен түсіндіру жұмыстарын жүргізу.

Жаһандық бейбітшілік индексі бойынша ұсынымдар:

ЖБИ арқасында әлем деген не туралы мәселені мазмұнды талқылауды бастау мүмкіндігі бар. Сондықтан бұл индексті қолданатындардың барлық орындайтын жаттығу.

Тағы бір практикалық нәтиже ЖБИ ағымдағы деректер массивін қалыптастырады және бір жерде шоғырландыру болып табылады. Осылайша, біз басқа зерттеушілермен және ғалымдармен бөлісе алатын өте пайдалы деректер базасы құрылады.

Бұдан басқа, бұл деректерді мониторинг және бағалау құралы ретінде БҰҰДБ және көптеген мемлекеттік ведомстволар пайдаланады. Олар елдердің жетістіктерін, қандай көрсеткіштердің жақсарғанын, ал қайсысының нашарлайтынын бақылауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, Жаһандық бейбітшілік индексінің негізгі мақсаты қандай институттар, қатынастар мен құрылымдар неғұрлым бейбітсүйгіш қоғам құруға көмектесетінін анықтау және түсіну болып табылады. Бұл қақтығыстар туралы Әдебиеттің көпшілігінен айтарлықтай ерекшеленеді, ол көбінесе жағымсыз процестерді, атап айтқанда, қақтығыстардың туындау себептерін ұғынуға назар аударады. Жаһандық бейбітшілік индексі - бұл әлемді құрайтын оң үдерістерді түсінуге мүмкіндік беретін ұзақ мерзімді зерттеу бағдарламасы.

Жаһандық бейбітшілік индексі талдаудың кіріспе бөлімінде, сондай-ақ, әлемдік бейбітшілік индексі қалыптастыру кезінде алты негізгі фактор зерттеледі деп айтылған:

- қоғамның ұйымшылдық деңгейі;
- адам құқықтарын сақтау;
- саяси тұрақтылық;
- экономикалық тұрақтылық;
- террористік қауіп деңгейі;
- елдің қандай да бір жауынгерлік іс-қимылдарға қатысуы.

Талдау Қазақстанның осы рейтингтегі жағдайын жақсарту үшін мынадай факторларға байланысты бөлімдер проблемалық болып табылатынын көрсетті:

- қоғамның ұйымшылдық деңгейі;
- адам құқықтарын сақтау;
- экономикалық тұрақтылық.

Қоғамның ұйымшылдығын күшейтуге, адам құқықтарын сақтауға және экономикалық тұрақтылыққа жалпы Қазақстанның ұстанымын жақсарту үшін екпін жасау керек.

Жаһандық бейбітшілік индексіндегі жағдайды жақсарту үшін Қазақстанға осы бағытта келесі қадамдар жасау ұсынылады:

- осы көрсеткіштерді тұрақты мониторинг арқылы өмірге қанағаттану көрсеткіштерін Үкіметтің назарында ұстау;
- сенімділік пен өмірге қанағаттану сезімін күшейту арқылы өмірге қанағаттану көрсеткіштерін арттыру керек;
- халықты әлеуметтік қорғау және рекреация және салауатты өмір салтының алдын алу индустриясын ұйымдастыру жөніндегі бағдарламаларды дамыту арқылы қоғам мүшелерінде қорқыныш, мазасыздану және сенімсіздік сезімін төмендету;
- жергілікті деңгейде қауіпсіздік сезімін нығайту, себебі бұл көрсеткіштер ұлттық ауқымдағы жалпы бейбітшілік индексімен тікелей байланысты;
- халық тарапынан оларға деген сенімді арттыру үшін полиция мен әскери имиджді жақсарту: елдің бейбітшілік сүйгіштік индексі мен осы елдер халқының полицияға деген сенімі арасындағы корреляция анықталды, бірақ әскерге деген сенім мен бейбітшілік сүйгіштік индексі арасындағы корреляция анықталмады;

ұлттық және жергілікті деңгейде ксенофобияның көрінуін төмендету: ел этникалық және діни азшылық өкілдерінің өмір сүруі үшін қауіпсіз болуы тиіс;

ел иммигранттарды Қазақстанға қабылдау үшін қауіпсіз болуы тиіс, өйткені этникалық және діни азшылықтар үшін қауіпті елдер жаһандық бейбітшіліктің өте төмен рейтингісіне ие.

Тұрғындар аз күйзелісті бастан кешіретін елдер өмірімен қанағаттанады және оптимистік, әлемнің ең бейбітсүйгіш елдерінің тізімінде орын алады. Сондықтан Қазақстан Үкіметіне стресстің төмендеуіне, сенімділік пен оптимизмнің артуына ықпал ететін көрсеткіштерді жақсарту ұсынылады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты «ішкі әлем» және «сыртқы әлем» бөлімдерінде рейтингтің барлық индекстерін мұқият зерделеу қажет.

«Ішкі әлем» рейтингінің бөлімінде келесі тармақтарға назар аудару керек:

Қылмысты қабылдау	Сыбайлас жемқорлыққа және зорлық-зомбылықтың, әсіресе сексуалдық зорлық-зомбылықтың барлық түрлеріне ұшыраған балалар мен әйелдердің құқықтарын қорғауға байланысты ҚК баптарын одан әрі криминалдандыру қажет.
Қауіпсіздік және полиция қызметкерлері	Елдің бейбітшілік сүйгіштік деңгейін арттыру үшін олардың техникалық жарактандырылуын жақсартып, олардың санын қысқартуға және олардың біліктілігін арттыруға, сондай-ақ қазіргі заманғы халықаралық стандарттарды ескере отырып, кәсіби қызметке іріктеуді күшейтуге ұмтылу керек.
Адам өлтіру деңгейі	Жастар арасындағы адам өлтіруге назар аудара отырып, қылмыстың төмендеуінің алдын алу шаралары есебінен адам өлтіру санын қысқарту. Қаза тапқан (өлген) адамның отбасы мүшелерінің алдында кінәлі тараптан материалдық және моральдық залалды өтеу құқығымен адам өлтірген тараптың жеке жауапкершілігін күшейтуге назар аудару.
Бас бостандығынан айыру деңгейі	Сотталған азаматтардың санын қысқарта отырып, экономикалық салада да ұсақ бұзушылықтармен байланысты мақалаларды кемсітпеу. Ел түрмелерінде қамауға алынғандарды халықаралық стандарттарға барынша жақындату жағдайын жақсарту.
Атыс қаруына қол жеткізу	Тараптардың жауапкершілік шараларын күшейту арқылы атыс қаруына бақылауды күшейту. Сыбайлас жемқорлықты жою және олардың мағынасын екі жақты түсіндіру үшін АҚ, АІЖК, СК, АҚ және ҚК баптарын қайта қарау.
Ішкі қақтығыстың қарқындылығы	Ішкі саясат мәселелері бойынша келіспеушілік білдіру немесе саяси және азаматтық ерік білдіру үшін рұқсат беру шараларын ұлғайту есебінен ішкі жанжалдардың қарқындылығын төмендету.
Демонстрацияны қатал басу	Демонстрацияларды заңдастыруға барынша ұмтылу және демонстранттарды сыртқы арандатулардан қорғау тұрғысынан құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету.
Саяси тұрақсыздық	Бітімгершілік операцияларына және дауларды шешу құралы ретінде медиацияны пайдалануға баса назар аудара отырып, саяси тұрақсыздық туындаған жағдайларға іс-қимыл сценарийі болуы тиіс.
Ішкі қақтығыстар	Әлеуметтік және саяси қақтығыстардың барлық түрлерін және оларды шешу тәсілдерін заңдастырып, институттандыру.

«Сыртқы әлем» рейтингінің бөлімінде келесі тармақтарға назар аудару керек:

Әскери шығыстар (ЖІӨ%)	Елдің сыртқы қорғанысын күшейту үшін әскерді техникалық жарактандыруға және қайта жарактандыруға назар аудара отырып, елдің бюджетіндегі шығыстардың осы бабы бойынша шығыстарды арттыру мүмкіндігін қараған жөн.
Қарулы күштер Әлемдегі қарулы күштер	Әлемдегі қарулы күштерді дамытудың қазіргі заманғы талаптарын ескере отырып, елдің қарулы күштерінің сарбаздары мен офицерлерін кәсіби даярлауға арналған шығыстарды арттыру.

	Жинақы жақсы қаруланған және кәсіби дайындалған армия жалпы елдің тұрақтылығы үшін маңызды фактор болып табылады.
Босқындар мен іштей орын ауыстырған адамдар (IAA)	Қазақстан өз аумағында босқындарды қабылдау үшін заңнама мен шарттарды әзірлеу үшін барынша күш салу қажет.

БҰҰ-ның қалалық фьючерстері (GUFP) Жаһандық жобасының Habitat commitment index Хабитат (HCI) міндеттеме индексі рейтингі бойынша ұсынымдар

2030 жылға қарай қалаларда халықтың 30 пайызы ғана қалалық болған 1950 жылмен салыстырғанда барлық тұрғындардың 60 пайызы тұратын болады деп болжануда. Бұл ілгерілеу жаһандық экономиканы өзгертеді және бизнесті, жұмыс орындарын және қызметкерлерді тарту үшін өңірлер арасындағы бәсекелестікті күшейтеді, бұл әл-ауқаттың өсуіне және басқа да әлеуметтік және экономикалық артықшылықтарды жасауға ықпал етеді. Әлемнің кейбір қалаларында жаңа өсу стратегиялары енгізілуде, қайта құру негіздері қаланып, ақылды болу деген не екені қайта қаралады. Олар адамдар мен халықтың әл-ауқаты мен игілігін жақсартуға бағытталған бағдарламалар мен қызметтерді іске асыруға, олардың қауымдастығын өмір сүру мен жұмыс үшін неғұрлым тартымды орынға айналдыруға, сондай-ақ бизнесті жүргізуге арналған шығыстарды азайтуға бағытталған. Қаланың әл-ауқаты экономиканың өміршеңдігін, әлеуметтік мүмкіндіктерді, физикалық және психикалық денсаулықты, жасанды және табиғи органы қамтиды.

Индикатор 1. Институционалдық әлеует

Көрсеткіш: «Мемлекеттік басқарудың сапасы».

2019 жылы Дүниежүзілік банк\World Bank дәстүрлі рейтингті жариялады, оның аясында әлем елдеріндегі мемлекеттік басқару сапасы бағаланады. Елді бағалау пайыздық көрсеткіштер негізінде жүргізілді. Әрбір мемлекет әрбір алты критерий бойынша өз рейтингін алды. Мысалы, 70% рейтингі осы мемлекеттегі мемлекеттік басқару сапасы әлем мемлекеттерінің 70%-ына қарағанда жақсы, бірақ 30%-ға қарағанда нашар екенін білдіреді. Баяндауды оңайлату үшін біз жеті балдық шкала бойынша бағалау жүйесін қолданамыз, мұнда 1 - жоғары баға (бұл дегеніміз, осы санаттағы мемлекеттің рейтингі 90-100% құрайды), 7 - төмен (0%, мемлекет осы санаттағы мүлдем нашар). «Екі» рейтингі 75-90%, «үш» - 50-75%, «төрт» - 25-50%, «бес» - 10-25%, «алты» - 0-10% білдіреді.

Қазақстан бойынша жағдай: «Халықтың пікірін есепке алды», «Заңның үстемдігі» және «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес» «Алты» балл, «Саяси тұрақтылық» - үш балл, қалғандары «төрттер» алды.

Қазақстан мына салаларды қамтамасыз етуі қажет:

– мемлекеттік қызметтердің сапасы мен қол жетімділігін арттыру, яғни ыңғайлы уақытта тиісті сервиске қол жеткізу мүмкіндігі;

– әкімшілік кедергілерді төмендету - қызметті алу рәсімі мен шарттарын бір мәнді және түсінікті анықтайтын танысу үшін қол жетімді регламенттің болуы; шешімді немесе жауапты күтудің ең аз уақыты; мемлекеттік қызметшілердің іс-

қимылдарын нақты регламенттеу, сондай-ақ қызметшілер мен қызметті алушылар арасындағы жеке байланыстардың санын азайту.

– мемлекеттік және муниципалдық қызметтерді ұсынуға арналған бюджет шығыстарын азайту.

Дұрыс іске асырылған жағдайда ақпаратты өңдеудің, берудің және таратудың электрондық құралдарын пайдаланатын мемлекеттік басқару жүйесі ретінде айқындалатын электрондық үкімет мемлекеттік басқару сапасын арттырудың қуатты құралы болып табылады.

«Үкімет жұмысының тиімділігі» көрсеткіші.

Жергілікті билік органдары таза ауыз сумен қамтамасыз ету, кәріз желілерін салу, қоқысты кәдеге жарату, тұрғын аудандарды зиянды өнеркәсіп аймақтарынан бөлу, сондай-ақ саябақтар мен демалыс аймақтарын құру жөніндегі жұмысты күшейтуі тиіс.

Салауатты және қауіпсіз жергілікті қалалық қоғамдастықтарды құруға азаматтардың өздерінің қатысуы қажет. Тұрғындарды, кәсіпорындарды, әлеуметтік агенттіктерді және үкіметтерді біріктіру үшін, сондай-ақ проблемаларды шешуді белсенді түрде әзірлеу үшін қоғамдық консультативтік комитет құру қажет, ол аудан тұрғындарынан, қоғамдық лигалардан, бизнес-қауымдастықтардан және әлеуметтік қызмет көрсету агенттігінен тұрады.

Индикатор 2. Гендер. Қазақстанның оң үрдістері «Әйелдің жоғары білімге қол жетімділігі», сондай-ақ «Әйелдердің агросектор емес жұмыспен қамтылуы» көрсеткіштері бойынша байқалады.

Гендер индикаторындағы ең осал көрсеткіштер ана өлім-жітімі мәселелері бойынша Қазақстан ие, ана мен бала өлім-жітімі бойынша ДСМ негізгі статистикалық көрсеткіштерінде және осыған байланысты Қазақстанға шұғыл түрде теріс динамика байқалады:

жүктілік кезінде босанғанға дейінгі бақылауға, босану кезінде білікті көмек көрсетуге және босанғаннан кейін бірнеше апта бойы көмек көрсетуге жаппай қолжетімділікті қамтамасыз ету жөніндегі жұмысты жандандыру қажет.

жүктілікке байланысты асқынуларды болдырмау үшін жүктілікті қауіпсіз жүргізуді нығайту керек. Барлық өңірлерде жүктілікті жүргізу бойынша мамандардың клиникалық дағдыларын арттыру қажет.

барлық босану кезінде денсаулық сақтаудың білікті мамандарының қатысуын тегін негізде қамтамасыз ету.

қажетсіз және ерте жүктіліктің алдын алу жұмысын белсендіру. Жасөспірім қыздарды қоса алғанда, барлық әйелдер контрацепция әдістеріне, сондай-ақ заңмен рұқсат етілген толық көлемде қауіпсіз абортты қамтамасыз ету қызметтеріне және аборттан кейінгі сапалы күтімге қол жеткізуін қамтамасыз етуі қажет.

отбасын жоспарлау, салауатты өмір салты қағидаттарын алдын алу және насихаттау, аурулардың алдын алу және оларды емдеу мәселелері бойынша консультациялық пункттер мен тетіктер желісін дамыту қажет.

ана мен бала өлімін азайту үшін шұғыл шаралар қабылдау жөніндегі Республикалық штабтың қызметін қалпына келтіру. Қызметтің ашықтығы үшін штаб жанынан халық белсенділері мен өзін-өзі ұсынушыларды қамтитын Қоғамдық кеңес құру қажет. Бұл қоғамдық кеңестер елдің барлық өңірлерінде болуы тиіс, тиімді жұмыс істеуі үшін оларды барлық қажетті медициналық жабдықтармен жаратқандыру қажет.

ана мен баланы қорғау жөніндегі реттеуші функциялармен айналысатын мемлекеттік ұйымдар мен қызметкерлердің жауапкершілік тетіктерін күшейту керек.

Индикатор 3. Тұрғын үй инфрақұрылымы.

«Үй-жайлардағы қалалық су құбыры суы» көрсеткіші осы көрсеткіштегі ең осал тұстардың бірі болып табылады. Ел халқын ауыз сумен қамтамасыз ету проблемасы қазіргі уақытқа дейін көптеген елді мекендерде толығымен шешілмеген. Кеңес кезеңінде ауылдық елді мекендерде ғана емес, сондай – ақ Қазақстанның Қызылорда және Атырау (Гурьев) сияқты облыс орталықтарында су халыққа белгілі бір уақытта берілгендігі немесе күндізгі уақытта үйлердің жоғарғы қабаттарына көтерілмегендігі белгілі. Бұл ретте, бұрын мәселе ешқашан басым міндет ретінде қойылмаған, бұл, әрине, халықтың денсаулығы мен өмір сүру ұзақтығына әсер етті. Тәуелсіздік алғаннан кейін және экономикалық жағдайдың жақсаруымен Қазақстан үкіметі бұл мәселені шешуге аса назар аудара бастады. Қазіргі уақытта осы проблеманы шешуге бағытталған бағдарламалар қабылданып, іске асырылуда, елдің ауқымы жағынан орасан зор қаржы ресурстары бөлініп отыр. Қазірдің өзінде айтарлықтай оң нәтижелер бар, бірақ мәселе әлі күнге дейін күн тәртібінде қазіргі заманның өзекті міндеті ретінде қалып отыр. Халықтың орталықтандырылған сумен жабдықтау жүйелеріне қол жеткізу деңгейі бойынша Қазақстан Республикасы дамыған елдерге қарағанда, бұл көрсеткіш 90-95% - ды құрайды⁴¹

Қазақстанға:

ауыз судың микробтық, химиялық қауіпсіздігін бағалау тәсілдері мен әдістерін жақсарту:

су есебінің жаңа технологияларына көшуді жаппай енгізу.

Ғимараттар шегінде тиісті стандарттарға сай келетін сумен жабдықтау, әдетте, су құбыры жүйесіне байланысты. Ғимараттар жүйесі шеңберінде ауыз сумен жабдықтау қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін су құбыры жүйесін пайдаланудың белгіленген тәртібі денсаулыққа қауіп-қатер факторларының пайда болуының алдын алуға тиіс.

Индикатор 4. Кедейлік. Көрсеткіштер: 1) балалар өлімі 2) қалалық кедей халық саны.

Көрсеткіш балалар өлімі. Қазақстанда көптеген жылдар бойы азаматтардың әл-ауқаты мен Үкімет пен халықаралық ұйымдардың денсаулық сақтау жүйесіне

50 Траншекаралық су ағындары мен халықаралық көлдерді қорғау және пайдалану жөніндегі Конвенцияның (Қазақстан Республикасы) су және денсаулық проблемалары жөніндегі хаттамасына нысаналы көрсеткіштер) <https://www.unesco.org/>

инвестицияларының өсуінің арқасында балалар өлімінің төмендеуі байқалады. Алайда, елде 5 жасқа дейінгі балалар алдын алуға болатын себептер бойынша мерзімінен бұрын өледі. 28 күнге дейінгі балалардың өлім-жітімінің себептері арасында қол жетімді және арзан технологиялар арқылы алдын алуға болатын аурулардың пайызы жоғары⁴². Осыған байланысты Қазақстан:

қолда бар стандарттар мен емдеу алгоритмдерін қатаң сақтау, антибиотиктерді қолдануға және алдын алуға болатын басқа да себептерді анықтауға бірыңғай тәсіл әзірлеу.

педиатрия мамандарының клиникалық дағдыларын арттыру, неонатологтардың тапшылығын жою қажет.

иммундау, емшек сүтімен тамақтандыру және қымбат емес дәрі-дәрмектер сияқты өмірлік қажетті іс-шараларды өткізу; және санитарияға қолжетімділікті кеңейту.

«Қалалық кедей халықтың саны» көрсеткіші. Дүниежүзілік банк алғаш рет пайдаланатын әлемде табысы аз адамдардың саны туралы деректер қалалық және ауылдық компоненттерге бөле отырып ұсынылды және қалалардағы кедейлікке тап болатын өмірдің неғұрлым жоғары құнын ескереді.

Деректердің жаңа массивінде халықаралық деңгейде қабылданған «күніне 1 долларға» кедейлік шегі ауылдық аудандар үшін кедейлік шегі ретінде пайдаланылады, содан кейін зерттеулер шеңберінде алынған тұтыну немесе табысты бөлуге қалалар мен ауылдық аудандардағы кедейлік шегі арасындағы алшақтықты бағалаудың нақты елдері үшін есептелген, банк жүргізген кедейлікті бағалау барысында алынған қолданылады.

Қалалық кедейлікті қысқарту мақсатында Қазақстан:

қалалық кедейлік деңгейін кешенді зерделеу үшін кең дереккөз базасына: экономикалық статистикаға, әлеуметтік сауалнамалар материалдарына негізделген ауқымды зерттеу жүргізу. Қалалық кедейлікті талдауға жетекші Think tank орталықтарын, жоғары оқу орындарының ғалымдарын және сарапшыларды, азаматтық белсенділерді тарту.

кедейлік деңгейінің мониторингі және кедейлікті қысқартуға жәрдемдесу стратегиясын әзірлеу мәселелері бойынша консультациялар үшін ХЕҰ, Дүниежүзілік банк және т.б. сияқты халықаралық ұйымдардың жетекші мамандарын тарту қажет.

кедейліктің нақты деңгейі мен құрылымын бағалауды жүргізу, оның негізгі себептерін (төмен табыстар, денсаулық проблемалары, білім деңгейі, жұмыссыздық, көп асырауындағылар) анықтау қажет. Сондай - ақ, мемлекеттік қолдау алмайтын отбасылардың үлесін анықтау, олардың кедейлікте болу кезеңдерін-тұрақты немесе эпизодтық анықтау қажет.

табысы ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен азаматтардың тізілімін құру қажет.

Жаңа ғылыми негізделген тұтыну себетін әзірлеу қажет. Адамдар неғұрлым сапалы тамақтануы, білім беру және мәдени әлеуетін дамытуға, денсаулық сақтауға, ипотека үшін төлеуге немесе тұрғын үй сатып алуға ақша жинақтауға,

<https://www.unicef.org/kazakhstan>

күтпеген қиын жағдайлар болған жағдайда шағын жинақтарға ие болуы керек. Мысалы, егер адам жұмыссыз қалса, онда өмір сүру сапасын төмендетпей кем дегенде жеті ай өмір сүруге мүмкіндік беретін белгілі бір сома болады. Осы уақыт ішінде жаңа жұмыс орнын табуға болады. Қолданыстағы тұтыну қоржынында осы маңызды қажеттіліктерге ақша көзделмеген. Онда тек өнімнің құны есептеледі.

бірінші қажеттілік заттары кіретін балаларға арналған әлеуметтік себеттің құнын жеке есептеу қажет.

әлеуметтік масылдықты болдырмау және әлеуметтік келісімшарттар жөніндегі бағдарламаларды кеңейту жөніндегі жобаларды әзірлеу қажет (отбасы нақты жобаға - өз ісіне, қайта оқытуға ақша алатын кезде).

көрші елдердің тәжірибесінде халықты жұмыспен қамту орталығы базасында пилоттық жобаларды дамыту қажет: ата-аналарға түйіндеме жасауға көмектесу, лайықты бос жұмыс орнын табу және тіпті жұмысқа орналасуға кепілдік бере отырып, әңгімелесу туралы келісу қажет. Бұл ретте, тұрмысы төмен отбасы үшін қол жетімді болған барлық жеңілдіктер сақталғаны маңызды. Сондай-ақ, табысты жұмысқа орналасқанда, отбасы үш жыл бойы атаулы балалар жәрдемақысын және қосымша төлемдерді алуды жалғастыру үшін. Сондай-ақ, табысты жұмысқа орналасқанда, отбасы үш жыл бойы атаулы балалар жәрдемақысын және қосымша төлемдерді алуды жалғастыру үшін. Сондай-ақ, жобаға қатысушылардың балаларына балабақшаларда, қысқа уақыт болатын топтарда орын беру керек.

Кедейлікті азайту бойынша жұмыс бағыты жұмыспен қамтудың ұлғаюымен байланысты (Индикатор 5. Жұмыспен қамту). Индикаторды жақсартуға қатысты ұсынымдар:

Еңбек нарығында өзін табу қиынға соғатын адамдарға ерекше назар аудару қажет. Бұл мүгедектер, бұрынғы тұтқындар, кәмелетке толмағандар, зейнеткерлік жас алдындағы адамдар, отставкадағы әскери адамдар, жалғыз басты және көп балалы адамдар, мүгедек балалардың ата-аналары. Сондай-ақ түлектер мен студенттер, үш жасқа дейінгі бала күтіміне байланысты демалыстан кейінгі әйелдер.

Индикатор 6. Тұрақтылық.

«Экологиялық тәуекелге бейімділік» көрсеткіші. Қазақстанның төрт қаласы экологияға ең қауіпті қалалардың тізіміне енді. Тізімді Норвегия, Швеция, Америка және Жапония ғалымдарының халықаралық тобы құрады. Зерттеу әлемдегі көміртекті іздің тор моделінің жобасы аясында жүргізілді. Алматы әлемнің экологиясына ең қауіпті жүз қалаларының қатарына енді. Оңтүстік астана жылына 25,2 мегатонна көмірқышқыл газын тастай отырып, антирейтингтің 95-ші орнында орналасқан. Астана 178-орынды (жылына 12,9 мегатонна көмірқышқыл газы), Шымкент 298 – орынды (7,3 мегатонна) және Ақтөбе 421-орынды (5,3 мегатонна) иеленді).⁴³ Қазақстандық қалалардың мэрлеріне келесі бағытты өзектендіру қажет:

52 nformburo.kz/novosti/chetyre-goroda-kazahstana-voshli-v-spisok-samyh-opasnyh-dlya-ekologii.html

- ірі ластаушы кәсіпорындар аумақтарында атмосфералық ауаның жай-күйіне мониторинг ұйымдастыру.

ірі кәсіпорындардың шығарындыларына бақылауды жүзеге асыру және қаланың өнеркәсіптік кәсіпорындарымен жалпы қаланың атмосфералық ауасы мен қоршаған ортасының сапасына теріс әсер етудің негізгі көздері ретінде тұрақты өзара іс-қимылды орнату.

қалдықтарды бөлек жинауды енгізу және азаматтардың демалыс орындарында, су қоймаларында, саябақтарда, орманда, қаланың шетінде қоқыстарды шығару тарифтерінің төмендеуімен тасталған (қалдырылған) қоқыстарды жинағаны үшін тұрғындарды ынталандыру.

қоқысты тапсыру пункттерін ұйымдастыру - екінші шикізат (қағаз (макулатура), шыны, пластик, металл сынығы). Оны тапсырудан түскен барлық пайданы шағын ауданда орналасқан мектептің шотына аудару керек. Қоқыс жинау пункттерінің санын азайту. Контейнерлерге арналған орындарды білім беру мектептерінің жанында орналасқан жақын азық-түлік дүкендерінде орналастырған жөн.

азық-түлікке пластикалық ыдыстар (пакеттер) көлемінің азаюын жылдамдату, одан кейін тағамның ластануына байланысты екінші шикізатқа қайта өңдеу мүмкін емес.

білім беру мектептерінің басшылығын оқушыларға экологиялық мәдениетті тәрбиелеуге, қайта өңделетін қалдықтармен дұрыс жұмыс істеуге мүдделі (оларға қаланы тазарту үшін қоқыстарды бөлек контейнерлерге тасымалдау қажеттілігі туралы түсіндірді).

қоқыс өңдейтін кәсіпорындар үшін салық жеңілдіктерін ұсыну. Ұйымдардың жылжымайтын және жылжымалы мүлкіне (технологиялық процесте пайдаланылатын стационарлық көздер мен арнайы техника, ТКҚ сұрыптау, қайта өңдеу және кәдеге жарату үшін) салықты және аумақтан (осы стационарлық көздер орналасқан) жерге салынатын салықты ұйымның пайдасына төленген салықтан шегеру (төлеу) есебінен.

көгалдандырылған аумақтар жүйесін дамыту және олардың рекреациялық қасиеттерін арттыру.

қаланың орталық бөліктерінен автомобильдерді шығару бойынша жоспар әзірлеу.

«Жаңартылатын көздерден электр энергиясын өндіру» көрсеткіші.

Қазақстанның энергетика саласының маңызды проблемасы энергия генерациялайтын ұйымдардың қоршаған ортаға әсерінің жоғары деңгейі болып табылады. Жаңартылатын энергия көздерін (ЖЭК) енгізу және дамыту бойынша мүмкін бағыттар):

жаңартылатын энергия көздері есебінен өндірілетін электр энергиясын сатып алу туралы шарттар арқылы коммерциялық қолайлы дайын жобаларды жылжыту. Қолдау жаңартылатын энергия көздерімен генерацияланатын электр энергиясын сатып алу жөніндегі шарттың нақты технологиясына стандартталған арқылы электр энергиясын өндіру құрылымындағы жаңартылатын энергия көздерінің

үлесін ұлғайту.

қоғамдық хабардарлық. ЖЭК пайдалану бойынша Қоғамның барлық топтарын жан-жақты ақпараттандыруды жүргізу. Халықтың білімі мен қатысуын қамтитын жалпыға бірдей хабардарлық процесі адамдарды жаңартылатын энергия көздерінің шығындарымен және артықшылықтарымен таныстыруға, сондай-ақ оның жеке мінез-құлқының энергия үнемдеуге, экологияға және өмір тұрақтылығына қосқан үлесіне әсерін түсінуге ықпал етеді.

БҰҰ бақыт деңгейі бойынша әлем елдерінің рейтингі бойынша ұсынымдар:

Қазіргі уақытта Біріккен Ұлттар Ұйымының 193 мемлекетінің 22 ғана бақыт саясатын жүргізуде.

Елдерді ранжирлеу бақыт көрсеткіштеріндегі халықаралық айырмашылықтарды, атап айтқанда адамға шаққандағы ЖІӨ, салауатты өмір сүрудің күтілетін ұзақтығы, әлеуметтік қолдау, өмірде болжамды таңдау еркіндігі, сыбайлас жемқорлықты жомарттық және қабылдау үшін пайдаланылатын алты негізгі индикатор бойынша жүзеге асырылады.

Қазақстан Дүниежүзілік бақыттың рейтингінде 2020 жылы 50 орынға ие болды, 15-16 елдің ішінде 2017-2019 жылдарға арналған көрсеткіштерді жинақтап, 2019 жылмен салыстырғанда 10 позицияға көтерілді, бұл 2016 жылдан 2018 жылға дейінгі кезеңдегі ұлттық орташа деңгейді ескерді.

Әлеуметтік қолдау индикаторы бойынша Қазақстан 154 елдің ішінде бірінші жиырма орынға – 19 орынға кіреді.

Қазақстанның бақыт рейтингіндегі позициясын нашарлатады – бірінші, бұл сыбайлас жемқорлықты қабылдау: 2016-18, онда 148 елдің ішінде 92-орында тұр.

Transparency International сыбайлас жемқорлықты түйсіну индексі бойынша Қазақстан 2019 жылы мүмкін 100 баллдан 34 балл алды және 180 елдің ішінде 113-орынға ие болды. 2018 жылмен салыстырғанда бұл үш баллға және 11 позицияға өсті. Елімізде қазіргі уақытта жағдайды жақсарту жөніндегі кешенді шаралар, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі пәрменді алдыңғы қатарлы әдістер әзірленді, мамандар мен басқарушылардың пікірінше, бірнеше табысты шешімдер іске асырылды. Ел ГРЕКО (сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі мемлекеттер тобы) халықаралық ұйымына қосылды және сыбайлас жемқорлыққа зиян келтірмейтін бірде-бір қызмет саласы жоқ екенін мойындады. Ұйымда жемқор судьяларды жұмыстан босату-сот жүйесін реформалауда маңызды қадам деп санайды⁴⁴. Сондай-ақ микро және шағын бизнесті тексеруге, салық жеңілдіктерін белгілеуге және жала жабуды декриминализациялауға мораторий енгізілді. Халықаралық рейтинг агенттіктерінің сарапшылары Қазақстан сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша алдын алу шараларын қабылдап, бизнесті жүргізу шарттарын жақсартатынын атап өтті. Нәтижесінде, елдегі сыбайлас жемқорлық посткеңестік кеңістіктегі басқа елдермен салыстырғанда қалыпты сипатқа ие. Сондықтан біз

жалпы ұсыныспен шектелеміз, себебі бұл бағытта жағдайды терең меңгерген мамандар жұмыс істейді. Сыбайлас жемқорлық тек қана қоғамдық сенім мен бақытты бұзып қана қоймай, одан әрі наразылыққа әкелетін қызметтердің нашар көрсетілуіне алып келеді. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы неғұрлым қатаң заңдар, тергеу органдары, үлкен ашықтық қажет - осының барлығы сенім мен бақытты нығайтуға ықпал етеді.

Әлеуметтік мінез-құлықты сипаттайтын және бақытпен корреляцияланатын басқа екі индикатор қандай болса, Қазақстан 2016-18 жж. рейтингтерінде: жағымды аффект – 155 елдің 81-ші; өмір жолын таңдау еркіндігі –80-ші ең нашар орын алды. Сонымен қатар, біздің ортаазиялық көршілеріміз осы индикаторларда бізден едәуір озып келеді. Өмір жолының еркіндік индикаторы бойынша Өзбекстан 1-ші орында, ал жағымды аффект бойынша 19-шы орында, сондай-ақ Қырғызстан тиістінше 38 және 57-ші орында тұр.

Жағымды аффект индикаторы бойынша бір мамандар (Лондонның университеттік колледжі) ол әлеуметтік көңіл-күймен, өмір сүру сапасымен, адамдардың билікке, экономикаға қатынасымен байланысты деп санайды. Басқалары (Гарвард университеті) оң көңіл-күй жақын қарым - қатынастың болуымен, екіншіден, олардың сапасымен (саны емес, оны Гарвардта ерекше атап өтті), яғни серіктестер арасындағы жан-жақты жақындығымен байланысты екенін анықтады. Үшіншіден, бұған берік ұзақ неке әсер етеді. Сондай-ақ, жастардың неғұрлым жетілген халыққа қарағанда оң эмоцияларды жиі сезінетіні анықталды. Осылайша, біздің күнделікті эмоцияларымыз бен бақытымыз некелеріміздің сапасына және балаларды тәрбиелеуге байланысты екені анықталады. Отбасы - бұл біздің психикалық денсаулық пен құндылық сезімінің кілті. Осыған байланысты, әлеуметтік саясаттың күн тәртібінде дені сау, ашық және бақытты балаларды тәрбиелеу үшін ата-аналарды, ананы қолдау жүйесінің мынадай мәселелерін қарастыру қажет:

Бала 3 жасқа толғаннан кейін жәрдемақы төлеу мерзімін ұзарту.

1 жастан бастап балаларды балабақшаларға қабылдауды мемлекеттік бюджет қаражаты есебінен қамтамасыз ету.

Кәмелетке толмаған балалары бар әйелдер үшін қысқартылған жұмыс күнін енгізу.

Аналарға тегін заңгерлік көмек және кеңес беру.

Белгілі бір топтағы әйелдерді тегін психологиялық қолдау.

Медициналық сақтандыру, ана болуға лайықты медициналық көмек.

Мектептерде тегін тамақтануды енгізу.

Ана болу себебі бойынша жұмыссыз қалған әйелдердің біліктілігін және икемді жұмыс кестесін арттыру жөніндегі шаралар.

Өмірлік шындыққа сәйкес келетін аналық капиталды есептеу және тағайындау.

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес әрбір баланы жер учаскесімен қамтамасыз ету.

Жас отбасыларға тұрғын үй сатып алуға немесе салуға жәрдемдесу.

Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігіне жұмыс берушілерге қызметкерлердің еңбек жағдайын үнемі жақсартуды және жақсартуларға мониторинг жүргізуді **табанды түрде талап ету ұсынсын**. Әлемдік бақыт рейтингінің есебін құрастырушы ғалымдардың пікірінше, 1) икемді жұмыс кестесі (мысалы, ерлі-зайыптылар жұмысының кестесін синхрондау) және отбасы жағдайлары бойынша демалыс беру жұмыс пен отбасы арасындағы баланстың жақсаруына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. 2) Клиенттермен жұмыс істейтін ұйымдардың барлық қызметкерлеріне күлімсіреуді кеңінен насихаттау сияқты өзгерістерге әкелуі мүмкін. Ғалымдар күлімдеудің бақыттың әмбебап белгісі екенін дәлелдеді. Күлімсіру жақсы қарым-қатынасқа тартып тұрады.

Қазақстан Республикасының цифрлық даму, инновация және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігі мен АҚДМ-мен бірлесіп «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы шеңберінде шет елдердің тәжірибесін зерттеу, атап айтқанда «ақылды» камералар арқылы жол және көлік басқармасының клиенттері қызмет көрсету орталықтарына келушілердің эмоцияларын бақылау.

Аталмыш жұмыстың мультипликативті әсері бар, өйткені бизнес үдерістің тұрақты жақсаруы орын алады, яғни бұл жағдайда жұмыста тек нақты қызметкерді ғана емес, жалпы клиенттермен жұмыс істеу бойынша көзқарасты өзгерту қажеттілігі туындайды.

Спорт және мәдениет министрлігі Денсаулық сақтау министрлігімен бірлесіп салауатты өмір салтын жүргізу, өз денесіне қамқорлық жасау жөніндегі жұмысты күшейтсін. Мысалы, дәрі-дәрмекпен емдеуден басқа барлық дәрігерлер өз пациенттеріне дене жаттығуларын және таза ауада серуендеуді жанама емдеу ретінде ұсынулары тиіс. Белсенді болу бізді бақытты етеді, сондай-ақ біздің физикалық денсаулық үшін жақсы, бірден біздің көңіл-күйді жақсартады және тіпті бізді күйзелістен шығара алады. Сонымен қатар біз марафонды өткізбей-ақ, сыртта жүру, серуендеу, технологиядан бас тарту арқылы өзіміздің әлауқатымызды жақсарта аламыз.

Әлеуметтік белсенділік пен табандылық пен тұрақтылық, оқушылардың эмоционалдық игілігін жақсарту сияқты өмірлік дағдыларға баса назар аудара отырып, оқу бағдарламаларын жетілдіру қажет. Білім және ғылым министрлігіне мынадай қағидаттарға сәйкес білім берудің жаңа парадигмасын әзірлеу ұсынылады:

Мектептер өз оқушыларының оң эмоциялары мен мінез-құлқына қалай ықпал ететіні бойынша айтарлықтай дәрежеде бағалануы тиіс.

Мектеп оқушыларының бақыты қалай дамығанын өлшеуі керек; білім алушылар зорлық-зомбылықсыз және әр нәрсеге мұқият болуы тиіс.

Барлық оқу орындары өмірлік дағдылар мен құндылықтарды толық оқытуы тиіс.

Мектеп оқушылардың психикалық жағынан проблемасы болған кезде танып, оларға көмектесуі керек.

Өсіп келе жатқан ластану, су тасқыны, су басу сияқты табиғи апаттардың жиілігі мен ауырлығы адамдардың бақытын бұзады, ал кейбір жағдайларда тіпті оларды көшіруге, кедейлікті тереңдетуге мәжбүр етеді. Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі жергілікті атқарушы органдармен және волонтерлік бірлестіктермен бірлесіп табиғи апаттарды жеңілдету және болдырмау жөніндегі жұмысты күшейтуі тиіс; қоршаған ортаның ластануы, ұлттық парктер мен демалыс аймақтарын пайдалану бойынша мониторинг және контроллинг жүргізу; пластикалық пакеттерден бас тарту; стихиялық қоқыс үйінділері бойынша қатаң және алдын алу шараларын қолдану; қалдықтарды қайта өңдеу мәселелерін өзектендіру. Мысалы, Жапонияда әр бес жыл сайын табиғат жағдайына тексеру жүргізіледі, ал әрбір префектурада қоршаған ортаны қорғау бойынша өз заңдары мен жеке экологиялық бағдарламалары бар. Жергілікті өзін-өзі басқару органдары аймақтағы компаниялармен ластануды бақылау туралы ерікті келісімдер жасайды. Бұл компанияларды экологиялық стандарттарды сақтау технологияларын әзірлеуге мәжбүр етеді.

Әлемдік бақыт рейтингін қалыптастыру бойынша ғылыми зерттеулерді талдау ресми *волонтерлық* пен субъективті игілік, *қайырымдылық мақсатта ақша беру* және әл-ауқат арасында сенімді байланыстың бар екенін көрсетті. Бірінші жағдайда, бұл қарым-қатынас өмірге деген үлкен қанағаттанумен, оң әсермен және депрессияның төмендеуімен көрінеді. Жомарттық, яғни қайырымдылық мақсатында ақша беру әл-ауқаттың жоғары деңгейімен байланысты. Алайда, жомарттық іс-әрекеттер жақсы сезімге айналуы үшін, адамдарда басқаларға көмек көрсете алатындай жағдайлар жасау қажет, оған:

Көмектесу немесе көмек көрсетпеуді, қалай көмектесу керектігін таңдау еркіндігі.

Өздері сияқты, басқаларға көмектесетін, яғни әлеуметтік байланыстарды орнататын адамдарға тарту.

Олардың көмегі тікелей көмектескендердің жағдайын қалай өзгертетінін көру мүмкіндігі.

Сонымен қатар егде жастағы адамдар жастарға қарағанда еріктіліктен үлкен жағымды эмоциялық пайда алады.

Бұл ақпаратты ескере отырып:

- жұмыс берушілер арасында ұжымдық іс-әрекет тәжірибесінен бас тарту, мысалы, ауыр қиын жағдайларға тап болған дүлей апаттардан зардап шеккен адамдарға және т. б. көмек көрсету кезінде түсіндіру жұмыстарын жүргізу. Яғни, қызметкердің өтініші негізінде қиын жағдайға тап болған адамдарға жалақысынан ақша аудару туралы сөз болып отыр. Оның орнына, таңдау еркіндігін қамтамасыз ету үшін апат аймағында волонтерлер болып табылатын тұлғалардың әртүрлі байланыстарын ұсыну. Сонымен қатар, орталық және жергілікті басқару органдарының, саяси партиялардың адамдардың қайырымдылықтарына қол жеткізбеуін қамтамасыз ету қажет, ал оның орнына халықтың өзіне есеп беретін және жұмсалатын қаражаттың ашықтығын қамтамасыз ететін волонтерлер тобын

құруды ынталандыру қажет. Осылайша, қайырымдылық жасаушылар өздерінің көмегі жағдайды қалай өзгертетінін байқауға мүмкіндік алады. Сондай-ақ, волонтерлердің белгілі бір ұйымдарға немесе бейресми бірлестіктерге кіру арқылы көпшілікке ортақ игіліктің бір бөлігі болуға, олардың азаматтық белсенділіктерін көрсетуге, мемлекетке халыққа олардың қоғамы үшін әрқайсысының жауапкершілігін бөлуге мүмкіндік береді. Бұл тәжірибе сайып келгенде, көп ұлтты аймақтардың тұрғындарының әлеуметтік интеграциясына ықпал етеді.

Егде жастағы адамдар қоғамдық салада жеке және ортақ жауапкершілікті өз мойнына алуы үшін жергілікті қоғамдастықтың ақсақалдарының, беделді ел ағаларының әлеуетін азаматтық белсенділікке жұмылдыру. Бұған ықтимал тәсіл ретінде егде жастағы адамдарды әлеуметтік ресурс ретінде қарастыратын жобалар ұсынылады.

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕЙТИНГТЕР (ЭЫДҰ, БҰҰ ЖӘНЕ БАСҚАЛАР) НЕГІЗІНДЕ ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ӨҢІРЛІК АУҚЫМДА ҚОҒАМДЫҚ ИГІЛІК ДЕҢГЕЙІН ТАЛДАУ БОЙЫНША ЗЕРТТЕУЛЕР ЖҮРГІЗУ, ҚОҒАМДЫҚ ИГІЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ХАЛЫҚАРАЛЫҚ РЕЙТИНГТЕРДЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЛАЛАР КӨРСЕТКІШТЕРІ МЕН ПОЗИЦИЯЛАРЫН ЖАҚСARTU БОЙЫНША МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР ҮШІН ҰСЫНЫМДАР ӨЗІРЛЕУ»
ЖОБАСЫ БОЙЫНША ТАЛДАМАЛЫҚ ЕСЕП

АНАЛИТИЧЕСКИЙ ОТЧЕТ ПО ПРОЕКТУ

«ПРОВЕДЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО АНАЛИЗУ УРОВНЯ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ В НАЦИОНАЛЬНОМ И РЕГИОНАЛЬНОМ МАСШТАБАХ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВ (ОЭСР, ООН И ДРУГИХ), ВЫРАБОТКА РЕКОМЕНДАЦИЙ ДЛЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ ПО УЛУЧШЕНИЮ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ОТРАСЛЕЙ И ПОЗИЦИЙ КАЗАХСТАНА В МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГАХ ПО ВОПРОСАМ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ»

УДК 338 (574)

ББК 65.050 (5 каз.)

О - 28

Общественное благополучие: аналитический отчет. /Подготовлен НАО «Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру». Жолдыбалина А.С. Нургалиева М.М. Маульшариф М., Хамбар Б., Исмуханова Г., Жусупбекова Б.С. г. Нур-Султан, 2020 – 327 с.

ISBN 978-601-332-904-8

Аналитический отчет подготовлен по итогам реализации проекта «Проведение исследования по анализу уровня общественного благополучия в национальном и региональном масштабах на основе международных рейтингов (ОЭСР, ООН и других), выработка рекомендаций для государственных органов по улучшению показателей отраслей и позиций Казахстана в международных рейтингах по вопросам общественного благополучия».

В данном исследовании представлен анализ 15 международных рейтингов и подготовлены рекомендации.

Аналитический отчет предназначен для государственных органов, научных организаций, высших учебных заведений и всех тех, кто интересуется вопросами обеспечения общественного благополучия.

ISBN 978-601-332-904-8

РЕЗЮМЕ

Актуальность темы исследования. В современном мире есть множество разных показателей функционирования национальной экономики. И наиболее лучшим из них признан годовой совокупный объем производства товаров и услуг: валовой национальный продукт (ВНП) или валовой внутренний продукт (ВВП). Однако, он не совсем точно отражает благосостояние общества. В качестве примера в литературе приводится опыт США, где за последние 50 лет ВВП увеличился в три раза, но удовлетворенность жизнью осталась без изменений, а уровень депрессии и тревоги резко возросли. ВВП не может дать нам информацию об экологической обстановке, ощущений счастья, о наших возможностях участвовать в демократическом обществе и в полной мере принимать участие в определении направлений и решений и т.д. ВВП ничего не говорит нам о том, какой мир мы создаем для себя и будущих поколений. В этой связи, необходимо перенести акцент с измерения экономического производства на измерение благополучия людей. Благополучие выступает мерой развития различных сферах жизни общества, в той или иной степени оказывающих влияние на жизнь населения, отдельного индивида и является показателем эффективности проводимой государственной политики по управлению и развитию общества.

В мировой практике различными международными организациями (ООН, ОЭСР, Всемирным экономическим Форумом и другими организациями) разработаны методологии по измерению общественного благополучия. Для обеспечения устойчивого и справедливого роста необходимо сосредоточиться на измерениях, выходящих за рамки ВВП. В этой связи, научный интерес представляют рейтинги, учитывающие не только ВВП, но и другие показатели. Так, известны такие индексы, как: индекс человеческого развития, индекс гендерного разрыва, индекс процветания, индекс счастья и другие.

Вопросы общественного благополучия очень актуальны и в нашей стране. В этой связи в рамках данного проекта проведено исследование по анализу уровня общественного благополучия в национальном и региональном масштабах на основе международных рейтингов (ОЭСР, ООН и других).

Цель работы: изучить методологию, проанализировать индексы и разработать рекомендации для государственных органов по улучшению показателей отраслей и позиции Казахстана в соответствующих международных рейтингах по вопросам общественного благополучия.

Объект исследования. В данном аналитическом отчете исследованы и проанализированы 15 рейтингов (приложение А).

Методология исследования. Объективность и достоверность положений и выводов работы обеспечиваются совокупностью используемых инструментов и научных методов - системного анализа, сравнительного анализа, синтеза.

Основные результаты исследований и анализа:

- проведен анализ уровня общественного благополучия в национальном и региональном масштабах на основе международных рейтингов;
- подготовлены рекомендации для профильных государственных органов по улучшению показателей отраслей и позиции Казахстана в соответствующих международных рейтингах по вопросам общественного благополучия.

Область применения.

Рекомендации, разработанные по итогам исследования можно применять государственным органам для улучшения позиций Казахстана в международных рейтингах.

Экономическая эффективность или значимость работы. Значимость выполненного исследования состоит в том, что практические рекомендации уже вошли в проект Дорожной карты и будут предложены государственным органам для реализации по улучшению позиций Казахстана в международных рейтингах. Теоретические и методические положения могут быть использованы в учебном процессе при преподавании дисциплин, а также в научных исследованиях при изучении вопросов по общественному благополучию.

Прогнозные предположения о развитии объекта исследования. Основные положения работы могут послужить основой для проведения дальнейших научных исследований по общественному благополучию.

Перечень сокращений

ВВП	Валовый внутренний продукт
ВДПЧ	Всеобщая декларация прав человека
ВНД	Валовый национальный доход
ВПЛ	Внутренне перемещенные лица
ВЭФ	Всемирный экономический фонд
ГИМ	Глобальный индекс миролюбия
ИГН	Индекс гендерного неравенства
ИГР	Индекс гендерного развития
ИМБ	Индекс многомерной бедности
ИЧР	Индекс человеческого развития
ИЧРН	Индекс человеческого развития, скорректированный с учетом неравенства
КИОР	Казахстанский институт общественного развития «Рухани жаңғыру»
КЧН	Коэффициент человеческого неравенства
МПГПП	Международный Пакт о гражданских и политических правах
НПО	Неправительственные организации
ОБСЕ	Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе
ООН	Организация объединенных наций
ОЭСР	Организация экономического сотрудничества и развития
ППС	Паритет покупательной способности
ПРООН	Программа развития Организации объединенных наций
РБ	Республика Беларусь
РК	Республика Казахстан
РФ	Российская Федерация
СИИПМ	Стокгольмский институт исследований проблем мира (SIPRI)
СМИ	Средства массовой информации
США	Соединенные Штаты Америки
УПДК	Уппсальская программа данных о конфликтах
ЦУР	Цели в области устойчивого развития
GDI	The Gender Development Index
GI	The Gender Inequality Index
GNI	The Gross National Income
GPI	Global Peace Index
HDI	The Human Development Index
HC	The Human Inequality Coefficient
IFEX	Международная сеть обмена мнениями
IHDI	The Inequality-adjusted Human Development Index
MPI	The Multidimensional Poverty Index
OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute
UCDP	The Uppsala Conflict Data Program

Содержание

АНАЛИЗ УРОВНЯ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ В НАЦИОНАЛЬНОМ И РЕГИОНАЛЬНОМ МАСШТАБАХ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВ (ОЭСР, ООН И ДРУГИХ)

1. Индекс процветания (The Legatum Prosperity Index)	172
2. Индекс демократии стран мира (The Democracy Index) по версии аналитического подразделения британского журнала «Economist» Economist Intelligence Unit	183
3. Всемирный индекс счастья (The Happy Planet Index) по версии британского исследовательского центра New Economic Foundation	190
4. Индекс глобальной конкурентоспособности по версии Всемирного экономического форума (The Global Competitiveness Index)	192
5. Индекс качества жизни пожилых людей (Global AgeWath Index) по версии Международной неправительственной организацией HelpAge International	204
6. Индекс активного долголетия, разработанный Европейской комиссией по занятости, социальным вопросам и интеграции и ЕЭК ООН	211
7. Индекс лучшей жизни ОЭСР	217
8. Всемирный индекс благотворительности (World Giving Index) по версии британской компании Charities Aid Foundation (CAF)	219
9. Индекс экономики знаний по версии Европейского банка реконструкции и развития	223
10. Индекс гендерного разрыва (The Global Gender Gap Index) по версии Всемирного экономического форума	234
11. Индекс человеческого развития ООН	242
12. Рейтинг стран мира по уровню свободы средств массовой информации по версии Freedom House	250
13. Глобальный индекс миролюбия (Global Peace Index) по версии The Economist Intelligence Unit	256
14. Habitat commitment index Индекс приверженности Хабитат (HCI) Глобального проекта по городским фьючерсам (GUFP) ООН	262
15. Рейтинг стран мира по уровню счастья (World Happiness Report) Института Земли ООН	269
Рекомендации для государственных органов по улучшению показателей отраслей и позиций Казахстана в международных рейтингах по вопросам общественного благополучия	283
Список использованных источников	322
Приложения	328

АНАЛИЗ УРОВНЯ ОБЩЕСТВЕННОГО БЛАГОПОЛУЧИЯ В НАЦИОНАЛЬНОМ И РЕГИОНАЛЬНОМ МАСШТАБАХ НА ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВ (ОЭСР, ООН И ДРУГИХ)

1. ИНДЕКС ПРОЦВЕТЕНИЯ ИНСТИТУТА LEGATUM

Индекс процветания (**The Legatum Prosperity Index**) — комбинированный индекс, разработанный британским аналитическим центром и измеряющий уровень благополучия населения и процветания стран мира с 2006 года.

Методология исследования

Рейтинг каждой страны определяется путём вычисления средневзвешенного значения индикаторов, каждый из которых определяется в качестве основы процветания. Показатели основываются на статистическом анализе, социологических исследованиях и экспертных оценках участников опроса. Статистические данные, используемые в рейтинге, получены из ООН, Всемирного банка, ОЭСР, Всемирной торговой организаций, Gallup, Economist Intelligence Unit, IDC, Pyramid Research и других институтов. В целом, в 2019 году основой и основными источниками для составления рейтинга послужили результаты 71 исследования, также других рейтингов.

Методология составления индекса и ее показатели со временем дополнялись и видоизменялись.

2006 г. - индекс был подготовлен на основе статистических данных экономического роста и удовлетворенности жизнью более чем в 50 странах мира за последние 40 лет. В индексе 2006 года ключевыми подиндексами выступали: материальное благосостояние и удовлетворенность жизнью.

2010 - 2015 гг. - Индекс состоял из восьми подиндексов (экономика, предпринимательство и возможности, управление, образование, здоровье, безопасность и защита, личная свобода, социальный капитал).

2016 - 2018 гг. - Индексу добавили 9-й подиндекс – Экология/Окружающая среда.

2019 г. - Индекс процветания был методологически переработан и включал 12 подиндексов и 65 показателей, которые были структурированы в 3 направления: инклюзивное общество, открытая экономика, право и возможности людей.

Направление **«Инклюзивное общество»** характеризует такие аспекты, как взаимоотношения внутри общества, между отдельными лицами и социальными, правовыми институтами, а также степень их влияние на социальную сплоченность. Это направление состоит из 4-х субиндексов:

«Защита и безопасность»	«Свобода личности»	«Управление»	«Социальный капитал»
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Война и гражданские конфликты ✓ Терроризм 	<ul style="list-style-type: none"> • Свобода передвижений • Свобода собраний и объединений 	<ul style="list-style-type: none"> • Исполнительные ограничения • Политическая 	<ul style="list-style-type: none"> • Личные и семейные отношения • Социальные сети

<ul style="list-style-type: none"> ✓ Терроризм и насилие, связанные с политикой ✓ Насильственные преступления ✓ Преступления против собственности 	<ul style="list-style-type: none"> • Свобода слова и доступ к информации • Отсутствие законной дискриминации • Социальная толерантность 	<ul style="list-style-type: none"> • ответственность • Верховенство закона • Целостность правительства • Эффективность правительства • Качество закона 	<ul style="list-style-type: none"> • Межличностное доверие • Доверие к институтам • Гражданское и социальное участие
--	--	---	---

Направление «Открытая экономика» отражает уровень открытости экономики для конкуренции, поощряет инновации и инвестиции, продвигает бизнес и торговлю, а также способствует росту. Это направление охватывает:

«Инвестиционная среда»	«Условия для предпринимателей»	«Доступ к рынку и инфраструктура»	«Экономическое качество»
<ul style="list-style-type: none"> • Права собственности • Защита инвесторов • Исполнение контракта • Финансирование экосистемы • Ограничения на международные инвестиции 	<ul style="list-style-type: none"> • Конкурентоспособность на внутреннем рынке • Среда для создания бизнеса • Ограничения для регулирования • Гибкость рынка труда 	<ul style="list-style-type: none"> • Коммуникация • Ресурсы • Транспорт • Пограничная администрация • Уровень открытости рынка • Импортные тарифные барьеры • Рыночные диспропорции 	<ul style="list-style-type: none"> • Финансовая устойчивость • Макроэкономическая стабильность • производительность и конкурентоспособность • привлечение рабочей силы • Рост бизнеса

Направление «Возможности для людей» отражает качество жизни людей и связанные с ним различные аспекты, которые позволяют населению полностью раскрыть свой потенциал:

«Условия жизни»	«Здоровье»	«Образование»	«Экологическая среда»
<ul style="list-style-type: none"> • Материальные ресурсы • Питание • Базовые услуги • Жилье • Взаимосвязанность • Защита от нанесения ущерба 	<ul style="list-style-type: none"> • Поведенческие факторы риска • Профилактические меры • Продолжительность жизни • Системы ухода • Душевное здоровье • Физическое здоровье 	<ul style="list-style-type: none"> • Дошкольное образование • Начальное образование Среднее образование • Высшее образование • Повышение квалификации 	<ul style="list-style-type: none"> • Выбросы • Воздействия атмосферного загрязнения • Земля и почва • Качество водных ресурсов • Усилия по сохранению

В приложении приведены используемые ресурсы для расчета Индекса процветания и перечень 293 индикаторов, используемых для вычисления 63 показателей. Нижеследующей таблице экспертом систематизировано количество методов по каждому направлению, т.к. понимание метода сбора будет влиять и на выработку рекомендаций (таблица 1).

Таблица 1 - Количество методов по каждому направлению

	Статистика	Ранжирование	Экспертные опросы	Опросы	Итого
Инклюзивное общество	9	27	36	22	94
Открытая экономика	43	26	29	0	98
Возможности для людей	68	18	3	12	101
Итого	120	70	68	34	293

Позиции Казахстана в 12 субиндексах в Индексе процветания

В Индексе процветания позиции Казахстана с 2009 года по 2019 год незначительно улучшились. Казахстан в 2009 году, как стартовая точка, набрал 54,6 балла, заняв 78-е место, в 2019 году набрал 59,1 балла, заняв 68-е место. Как показывает анализ данных рейтинга. Казахстан занимает в общем стартовом рейтинге 68-е место, т.е. это суммарный индекс показывает общесреднюю оценку, но в целом не показывает наиболее сильные или слабые позиции. Для этого необходимо более детальный анализ всех направлений и их субиндексов и показателей. По 3 основным направлениям Индекса, позиции Казахстана в целом улучшаются, но существуют определенные отличия. Несмотря на положительную динамику за 10 лет, (подняtie в рейтинге на 15 мест выше) наихудшую позицию Казахстан занимает по направлению **«Инклюзивные общества»** - **108 место** среди 167 стран и 18 место среди 29 стран Азиатско-Тихоокеанского региона.

Таблица 2 – Позиции Казахстана

Субиндекс/ показатели	2009	Тренд	2019	Место	Ухудшение/ улучшение место в рейтинге	Рейтинг в Азиатско- Тихоокеанском регионе (из 29 стран)
«Возможности для людей»	64,9	→	69,8	58	+17	9
«Открытая экономика»	52,2	→	57,1	62	+2	11
«Инклюзивные общества»	46,7	→	50,4	108	+15	18

Казахстан занимает в общем рейтинге 68-е место, но по ряду субиндексов позиции Казахстана значительно выше или ниже общестранового показателя.

К примеру, в 2019 году субиндексы инвестиционная среда, экономическое качество, условия жизни имеют наилучшие показатели в рейтинге, тем временем, такие субиндексы, как экологическая среда и свобода личности имеют самые наихудшие показатели среди общестранового рейтинга.

Рисунок 1 – Позиции Казахстана в субиндексах

Более того, анализ динамики всех рейтингов с 2009 по 2019 годы также позволит выявить более позитивные и негативные оценки Казахстана в 12 субиндексах. По 4 субиндексам - условия жизни, здоровье, образование и экологическая среда, включенных в направление «Возможности для людей» Казахстан за последние 10 лет по некоторым субиндексам улучшил свою позицию, например, по субиндексу «Образование» занимает лидирующую позицию в рейтинге – 38-е место (таблица 3).

Таблица 3 – Позиции Казахстана

Субиндекс/ показатели	2009	Тренд	2019	Место	Ухудшение или улучшение место в рейтинге	Рейтинг в Азиатско- Тихоокеанском регионе
«Возможности для людей»	64,9		69,8	58	17	9
Условия жизни	72,7		81,1	59	21	8
Здоровье	66,3		71,8	84	14	16
Образование	75,0		77,5	38	-1	8
Экологическая среда	45,6		49,0	133	9	20

Улучшая свои позиции, в рамках направления «Открытая экономика», по субиндексам «Инвестиционная среда и Доступ к рынку и инфраструктура» за последние 10 лет, но по субиндексам «Условия для предпринимателей и Экономическое качество» снижает, хотя в целом, позиции Казахстана в общестрановом и региональном рейтинге достаточно высокие (таблица 4).

Таблица 4– Позиции Казахстана в рамках направления «Открытая экономика»

Субиндекс/ показатели	2009	Тренд	2019	Место	Ухудшение или улучшение место в рейтинге	Рейтинг в Азиатско- Тихоокеанском регионе
«Открытая экономика»	52,2		57,1	62	2	11
Инвестиционная среда	57,4		62,1	51	13	10
Условия для предпринимателей	56,5		57,3	70	-9	13
Доступ к рынку и инфраструктура	38,0		52,2	77	20	13
Экономическое качество	56,9		57,0	53	-5	11

Несмотря на то, что Казахстан по направлению «Инклюзивные общества» занимает наихудшую позицию - 108-е место, по отдельным ее субиндексам «Защита и безопасность» (+23), «управление» (+18) за последние 10 лет страна значительно улучшила свои позиции, особенно по социальному капиталу продвинулся в рейтинге на 50 позиции выше. По субиндексу «Свобода личности» Казахстан ухудшил свои позиции, занимает 139 место в общемировом рейтинге среди 167 стран и 23 место среди 29 стран Азиатско-Тихоокеанского региона (таблица 5).

Таблица 5 – Позиции Казахстана по направлению «Инклюзивные общества»

Субиндекс/ показатели	2009	Тренд	2019	Место	Ухудшение или улучшение место в рейтинге	Рейтинг в Азиатско- Тихоокеанском регионе
«Инклюзивные общества»	46,7		50,4	108	+15	18
Защита и безопасность	64,2		69,5	89	+23	18
Свобода личности	34,4		32,9	139	-3	23
Управление	44,9		47,6	87	+18	14
Социальный капитал	43,3		51,5	72	+50	19

Для более системного и структурного видения позиций Казахстана мы их условно разделили на три категории:

- достаточно высокие позиции Казахстана – 1-50 места
- средние позиции – 51-100 места
- худшие позиции – 101-167 места

Для улучшения позиций Казахстана особо надо обратить внимание на категорию «худшие позиции». Также, следует отметить, что рекомендации будут касательно тех индикаторов, которые основываются на статистическом анализе (таблица 6). Далее представлен более детальный и сравнительный анализ позиции Казахстана начиная с 2009 года по 2019 годы по 290 индикаторам (Приложение Б).

Анализ индикаторов направления «Открытая экономика»

По субиндексу «**Экономическое качество**» Казахстан занимает 53 место. По следующим показателям: государственный долг, участие женщин в трудовой деятельности, участие трудовой деятельности, уровень безработицы среди молодежи наиболее **выгодные и позитивные позиции** (от 10 места до 30 места). Казахстан по индикаторам «способность привлекать талантливых людей и валовый объем сбережений», начиная с 2015 года **стабильно ухудшает свои позиции**. В рамках индикатора «Макроэкономическая стабильность» по 2 ключевым показателям - ВВП на душу населения и инфляционные колебания в совокупности дает 139 место в рейтинге. Среди индикаторов субиндекса «Экономическое качество» самые слабые позиции ,например, по качеству экспорта занимает 129 место.

По субиндексу «**Условия для предпринимателей**» самые позитивные позиции: по индикаторам «ограничения для регулирования (37 место) и гибкость рынка труда» (40 место). Начиная с 2014 года, Казахстан **ухудшает свои позиции** по показателям – «Время, потраченное на подачу налогов» и «Время, потраченное на соблюдение правил для бизнеса». С 2017 года Казахстан по показателю «Гибкость определения размеров заработной платы» также ухудшил свои показатели на 45 позиции ниже, но самое слаборазвитое направление для Казахстана «создание объединений (кластера)», в рейтинге занимает 143 место.

У Казахстана по индикаторам субиндекса «**Инвестиционная среда**» «Исполнение контракта» (5 место) и «Защита инвесторов» (38-е место) достаточно высокие позиции в рейтинге, но по индикаторам «Экосистема финансов» (100 место) и «Ограничения на международные инвестиции» (116 место),а также по таким показателям как: отделения коммерческого банка, кредитная информация, финансирование МСП, качество банковской системы и рынков капитала, надежность банков, наличие венчурного капитала, свобода посещения страны иностранцами и преобладание иностранной собственности в компаниях слабые позиции.

В субиндексе «**Доступ к рынку и инфраструктура**» по показателям структура тарифов, энергетические субсидии, средние торговые тарифы на рынках

Таблица 6 - Основные показатели Казахстана по 290 индикаторам за 2019 год
НАПРАВЛЕНИЕ «ИНКЛЮЗИВНЫЕ ОБЩЕСТВА»

1-50 место	2019	51-100 место	2019	101-167 место	2019
Исчезновения людей	1	Доверие к национальному правительству	54	Свобода от произвольного вмешательства в личную жизнь	101
Стоимость имущества террористов	1	Обнародование законов и правительственных данных	54	Государственные полномочия подлежат независимому и неправительственному контролю	101
Смертность от одностороннего конфликта	1	Эффективность разрешения споров	58	Доверие к местной полиции	102
Гражданская и этническая война	1	Гражданское правосудие	60	Смертность от терактов	105
Внутреннее перемещение из-за конфликта	1	Качество регулирования	62	Помощь другому	106
Смертность от двустороннего конфликта	1	Координация политики	62	Недискриминационное гражданское правосудие	106
Семья дарит позитивную энергию	8	Прозрачность бюджета	63	Реакция правительства на современное рабство (торговля людьми)	112
Помощь от семьи и друзей в беде	24	Вымогательство со стороны ОПГ	64	Толерантность к иммигрантам	112
Всеобщее межличностное доверие	25	Целостность правовой системы	69	Доверие к финансовым институтам и банкам	112
Похищение имущество	28	Эффективность государственных расходов	69	Свобода веры и религии	116
Участие военных в обеспечении законности и политики	30	Эффективное использование активов	70	Свобода передвижения	116
Физическая безопасность женщин	32	Удовлетворенность свободой	70	Свобода от найма и дискриминации на рабочем месте	117
Производственные издержки, связанные с преступностью и насилием	38	Качество государственных услуг и доверие	71	Терпимость к этническим меньшинствам	117
Права ЛГБТ	39	Деньги на благотворительность	75	Применение пыток	120
Прозрачность государственной политики	40	Защита трудовых, образовательных и семейных прав женщин	76	Запугивание по религиозным мотивам со стороны правительства	122
Обеспечение соблюдения норм	41	Нецелевое использование государственных средств	77	Исполнительная власть ограничена судебными и законодательными органами	126
Задержка в административном производстве	42	Политические заключенные	78	Явка избирателей	127
Количество терактов	50	Правительственные должностные лица подвергаются наказанию за ненадлежащее поведение	78	Возможность подружиться	138
Урегулирование споров с помощью насилия	50	Эффективность правовой базы в области оспаривания нормативных положений	79	Свобода мнений и выражения	138

Судебная независимость	80	Правительственная цензура СМИ	138
Внесудебные казни	80	Автономность от государства	141
Беженцы (страна происхождения)	80	Толерантность к ЛГБТ	143
Наличие женских организаций	83	Передача власти регулируется законом	143
Уважение	83	Гарантия собраний и объединений	144
Соответствие к процедурам и правам	84	Волонтерство	145
Реализация политики	85	Свобода прессы от физических репрессий	146
Травмы от терактов	86	Альтернативные источники информации	146
Механизмы подачи жалоб	87	Уровень демократии	147
Анализ политики	88	Свобода прессы от государственной цензуры	149
Установление приоритетов	89	Право на объединение и организацию	150
Право на информацию	89	Помощь незнакомцу	151
Равное обращение и отсутствие дискриминации	89	Выражение мнения государственному должностному лицу	163
Консенсус в отношении демократии и рыночной экономики, как цели	90		
Безопасная прогулка ночью	91		
Личная автономия и личные права	92		
Доверие к военным	92		
Политический террор	95		
Умышленные убийства	96		
Свобода от принудительного труда	98		
Доверие к судебной системе и судам	98		

НАПРАВЛЕНИЕ: «ОТКРЫТАЯ ЭКОНОМИКА»

1-50 место	2019	51-100 место	2019	101-167 место	2019
Гибкость трудовых договоров	1	Международная пропускная способность интернета	51	Ограничения на финансовые операции	103
Качество судебной администрации	1	Надежность управления земельной инфраструктурой	52	Влияние правил ПИИ на предпринимательскую деятельность	103
Степень управления акционерами	1	Премия за страновой риск	54	Наличие квалифицированных рабочих	104
Система урегулирования банкротства	1	Страновой кредитный рейтинг	55	ВВП на душу населения	105
Свобода владения банковскими счетами в иностранной валюте	1	Валовый объем сбережений	56	Наличие венчурного капитала	105
Надежность электроснабжения	1	Распространенность нетарифных барьеров	56	Частные компании находятся под защитой и разрешены	106

Сальдо государственного бюджета	10	Производительность труда	56	Эффективность услуг морских портов	105
Процедуры регистрации собственности	10	Издержки государственного регулирования	57	Законное отчуждение имущества	109
Государственный долг	12	Стоимость соблюдения пограничных правил и процедур	57	Доступ к товарам на внутреннем и международном рынках	109
Регулирование конфликта интересов	13	Трудности для получения разрешения на строительство	58	Стандарты аудита и отчетности	112
Количество налоговых платежей	14	Гибкость практики найма	58	Доля импорта, свободная от тарифных пошлин	114
Время для урегулирования коммерческих спор	15	Фиксированные широкополосные подписки	63	Простота установления подключения к электричеству	114
Индекс контроля качества строительства	17	Наемные и наемные работники	64	Преференциальная поправка на рынках назначения	120
Уровень безработицы среди молодежи	20	Степень восстановления после банкротства	64	Качество дорог	122
Расходы на резервирование	24	Интенсивность нового бизнеса	66	Качество экспорта	129
Доступ к финансам	25	Время, потраченное на подачу налогов	67	Преобладание иностранной собственности в компаниях	129
Участие рабочей силы	29	Способность привлекать талантливых людей	68	Свобода посещения страны иностранцами	136
Участие женской рабочей силы	31	Рыночная конкуренция	71	Структура тарифов	137
Легкость открытия бизнеса	32	Сотрудничество в трудовых отношениях	72	Инфляционные колебания	140
Кредитная информация	41	Время, потраченное на соблюдение правил	74	Надежность банков	143
Альтернативные механизмы разрешения споров	41	Безработица	75	Создание объединений (кластера)	143
Высокотехнологичный промышленный экспорт	41	Средняя применяемая тарифная ставка	75	Энергетические субсидии	147
Деформирующее воздействие налогов и субсидий	42	Плотность рельса	76	Отделения коммерческого банка	148
Патентные заявки	45	Производительность логистики	79	Плотность дороги	154
Квалификация рабочей силы как фактор, сдерживающий развитие бизнеса	44	Регулирование владения имуществом	81	Средние торговые тарифы на рынках назначения	159
Использование интернета	45	Надежность водоснабжения	81		
Установленная электрическая мощность	46	Качество банковской системы и рынков капитала	82		
Правовые расходы	47	Гибкость определения размеров заработной платы	83		
Обслуживание линейным судоходством	48	Защита интеллектуальной собственности	83		
		Охват сетей 2G, 3G и 4G	85		
		Доступ к услугам на внутреннем и международном рынках	86		
		Масштабы либерализации внешней торговли	87		
		Возможности аэропорта	87		
		Эффективность процесса таможенного оформления	88		
		Водоснабжение	89		

Защита прав собственности	92
Экономическая сложность	94
Нетарифные меры	95
Контроль капитала	96
Степень доминирования на рынке	97
Антимонопольная политика	97
Сроки соблюдения пограничных правил и процедур	98
Финансирование МСП	99
Основные запасы воды	100

НАПРАВЛЕНИЕ «ВОЗМОЖНОСТИ ДЛЯ ЛЮДЕЙ»

1-50 место	2019	51-100 место	2019	101-167 место	2019
Доступ к электричеству	1	Очистки сточных вод	54	Повышенное артериальное давление	105
Доступ к мобильному телефону	1	Небезопасная вода, санитария или гигиена	56	Удовлетворенность здравоохранением	107
Уровень бедности - 1,90 доллара в день	1	Распространенность случаев задержки роста у детей до 5 лет	56	Воздействие загрязнения воздуха на здоровье	105
Распространенность случаев недоедания	1	Наличие надлежащего питания	56	Качество профессиональной подготовки	106
Завершившие начальное образование	1	Долгосрочное управление лесными площадями	58	Удовлетворенность усилиями по сохранению окружающей среды	107
Охват лечения туберкулеза	1	Охват высшим образованием	58	Удовлетворенность дорогами и автомагистралями	109
Вакцинация от дифтерии	1	Домохозяйства с холодильником	59	Ожидаемая продолжительность жизни в возрасте 60 лет	111
Наличие национальных программ скрининга	1	Уровень бедности – 5,50 доллара в день	59	Удовлетворенность общественным транспортом	111
Вакцинация от гепатита	1	Доступ к чистому топливу и технологиям для приготовления пищи	60	Смертность и травматизм в результате дорожно-транспортных происшествий	113
Вакцинация от кори	1	Доступ к качественному образованию	61	Курение	116
Доля завершивших младшие классы	1	Смертность до 5 лет	63	Охват начальным образованием	117
Охват средним образованием	1	Использование контрацептивов	68	Смертность в возрасте 15-60 лет	118
Уровень образования взрослого населения	7	Использование цифровых платежей	73	Антиретровирусная терапия ВИЧ	119
Доля населения, живущего за чертой бедности	8	Наличие надлежащего жилья	75	Удовлетворенность качеством воды	121
Качество среднего образования	10	Доступ к банковскому счету	76	Регулирование применение пестицидов	123
Качество начального образования	11	Доступ к дорогам в селе	76	Запасы пресной воды	127
Завершение высшего образования	11	Распространенность случаев истощения у детей до 5 лет	76	Управление потоками азота	129
Эмоциональное состояние	13	Износ жилья	78	Удовлетворенность качеством воздуха	130
Медицинские учреждения	14	Проблемы со здоровьем	78	Набор навыков у выпускников вузов	139

Неравенство в образовании	15	Возобновляемые водные ресурсы	78	Наземные охраняемые районы	148
Охрана дорожного уюда	21	Воздействие мелкодисперсных частиц	79	Защита биоразнообразия	150
Физические страдания	25	Возможность мобилизации средств на чрезвычайные ситуации	80	Непреднамеренная смертность и травматизм	154
Наводнения	27	Охват дошкольным образованием	81	Выбросы метана	155
Уровень бедности – 3,20 доллара в день	29	Смертность и травматизм в результате производственной травмы	82	Площадь лесов	152
Смертность и травматизм в результате природных катаклизмов	30	Смертность в возрасте 5-14 лет	83	Употребление психоактивных веществ	157
Грамотность взрослого населения	30	Депрессивные расстройства	84	Самоубийство	161
Средний возраст женщин в школе	37	Качество воздуха в помещении	86	Выбросы CO2	163
Доступ к основным санитарным услугам	43	Доступ к водопроводной воде	88	Выбросы NOx	164
Материнская смертность	44	Охват услугами здравоохранения	89	Выбросы SO2	165
Возможность жить на доход семьи	46	Ожирение	92		
Неинфекционные болезни	46	Выбросы углерода	96		
Среднее качество вузов	47	Доступ к основным услугам водоснабжения	97		
Цифровые навыки среди населения	48				
Медицинские работники и персонал	50				
Роды с участием квалифицированного медперсонала	50				
Инфекционные заболевания	50				

назначения, основные запасы воды, средние торговые тарифы на рынках назначения, эффективность услуг морских портов, качество и плотность дороги у Казахстана весьма низкие позиции, в среднем расположились в пределах 120-130 мест рейтинга. Более высокие позиции среди 7 индикаторов субиндекса «Доступ к рынку и инфраструктура» по индикатору «Коммуникация».

Анализ индикаторов направления «Возможности для людей»

В рамках субиндекса «Условия жизни» Казахстан по таким базовым услугам, как: доступ к основным услугам водоснабжения и доступ к водопроводной воде занимает весьма слабые позиции. Кроме того, уязвимыми показателями выступают также удовлетворенность общественным транспортом, удовлетворенность дорогами и автомагистралями. По позициям непреднамеренная смертность и травматизм (113 место), смертность и травматизм в результате ДТП (154 место) занимает самые низкие места.

Улучшения наблюдаются по индикатору «Питание» (51 место).

Рейтинг субиндекса «Здоровье» достаточно низкий, на 84 месте. По показателям употребления психоактивных веществ и самоубийство Казахстан занимает 157 и 161 места. В целом, за счет этих двух показателей снижает свои позиции в данном субиндексе. При этом, начиная с 2017 года, ухудшает свои позиции по показателям – удовлетворенность здравоохранением (2017 год – 73 место, 2019 год – 107 место) и медицинские работники и персонал (2015 год – 36 место, 2019 год – 50 место). По индикатору «профилактические меры» в субиндексе достаточно хорошие позиции (23 место). Примечательно то, что также в топе-стран по показателю курения имеет весьма низкие позиции.

Самые лучшие позиции Казахстан демонстрирует в субиндексе «Образование», в особенности по индикаторам «навыки взрослых» (25 место) и «среднее образование» (23 место). За счет низкой позиции в индикаторе «дошкольное образование» (81 место) в целом снижается и позиция в данном субиндексе. Несмотря на позитивную оценку по высшему образованию, заметно ухудшает свои позиции по показателям - качество профессиональной подготовки и набор навыков у выпускников ВУЗов.

Казахстан по субиндексу «Экологическая среда» занимает самые наихудшие позиции по всему рейтингу «Индекса процветания», так и среди всех индикаторов и показателей. Самые высокие позиции в данном субиндексе – 80 место по качеству водных ресурсов и **самый наихудшая позиция – 167 место по выбросам, т.е по данному показателю Казахстан находится на самом последнем месте среди всех стран, которые участвуют в данном рейтинге.**

Анализ индикаторов направления «Инклюзивные общества»

В рамках субиндекса «Защита и безопасность» по показателям политические заключенные, политический террор и применение пыток Казахстан представлен в негативных позициях. По показателям производственные издержки, связанные с преступностью и насилием и вымогательство со стороны ОПГ, Казахстан показывает заметный прогресс.

По всем показателям индикатора «Война и гражданские конфликты» (гражданская и этническая война, внутреннее перемещение из-за конфликта, смертность от одностороннего конфликта и смертность от двустороннего конфликта) Казахстан занимает 1 место среди всех стран мира, но из-за показателя - беженцы (страна происхождения), где занимает 80 место, позиции самого индикатора «Война и гражданские конфликты» в рейтинге достаточно низкие – 64 место.

Слабые позиции Казахстан также демонстрирует в большинстве индикаторов субиндекса «Свобода личности», в особенности касательно свободы собраний и объединений, свободы слова и доступа к информации. Самые чувствительные и уязвимые 10 показателей, такие, как альтернативные источники информации, свобода мнений и выражения, правительственная цензура СМИ, политическое разнообразие медиа, свобода прессы от государственной цензуры, свобода прессы от физических репрессий варьируются в рейтинге на 136-146 местах.

Заметный прогресс и положительные тенденции у Казахстана наблюдаются в субиндексе «Управление», в особенности страна улучшила показатели относительно качества государственных услуг и доверия, прозрачности бюджета, прозрачности государственной политики и механизмов, подачи жалоб. В тоже время, показатели ограниченность исполнительной власти судебными и законодательными органами (126 место), регулирование законом передачи власти (143 место), уровень демократии (147 место), политическое участие и права (137 место), имеющие низкие позиции в рейтинге, также влияют на ухудшение совокупной оценки в данном субиндексе.

Субиндекс «Социальный капитал» оценивающий гражданское и социальное участие граждан в общественно-политических процессах, доверие к институтам, социальные связи расположен на 72 месте и прослеживается тенденция ухудшения позиции Казахстана с 2017 года по всем показателям доверия к институтам государства: доверие к финансовым институтам и банкам; к судебной системе и судам; к местной полиции; к военным; к национальному правительству, что в свою очередь, является показателем эффективности всего государственного аппарата страны.

По показателю - выражение своего мнения государственному должностному лицу, т.е. открытость позиции граждан имеет в субиндексе наихудший показатель (163 место) . Даже такие показатели, как волонтерство и явка избирателей имеют тенденцию к ухудшению и занимают низовые позиции в рейтинге.

2. ИНДЕКС ДЕМОКРАТИИ СТРАН МИРА

Общая характеристика рейтинга

Индекс демократии стран мира (The Democracy Index) — это комплексное сравнительное исследование и рейтинг, измеряющий уровень демократии в менее, чем в 160 странах мира, начиная с 2006 года, методология которого была разработана аналитическим подразделением британского журнала «Economist».

В целом, демократия - это не только набор определенных институтов, поэтому, во - первых, целесообразно проанализировать концептуальную основу демократии, которую применяют исследователи в своем рейтинге, **во-вторых**, изучить какие составляющие компоненты особо важны в системе Индекса демократии.

Методология исследования

Основными источниками формирования данных для Индекса демократии служат: опросы общественного мнения и экспертные оценки.

Необходимо отметить, что опросы общественного мнения не проводятся во всех странах мира, поэтому данные касательно участия граждан в политической жизни страны, уровня политической культуры, гражданских прав и свобод, работы государственных структур получают из Всемирного обзора ценностей (World Values Survey)¹.

В дополнение к Всемирному обзору ценностей также могут быть использованы результаты других опросов, включая кросс-культурные исследования Евробарометр, Азиатский барометр, Латиноамериканский барометр, Афробарометр, Евразийский монитор, опросы Гэллапа, национальные обследования.

Если в ходе исследования выявится, что по определенной стране отсутствуют результаты, то используются экспертные оценки. Необходимо отметить, что в ходе проведения экспертных оценок аналитическое подразделение британского журнала «Economist» не указывает ни самих экспертов, ни их количество, являются ли эти специалисты сотрудниками Economist Intelligence Unit или экспертами других организаций. В ходе ежегодного исследования 60 показателей, которые объединены в 5 категорий, где каждый показатель оцениваются по шкале от 0 до 10 (рисунок 2).

По мнению исследователей аналитического подразделения «Economist» все пять категорий взаимосвязаны и образуют единую концепцию. Среди всех категорий особое важное значение и главное условие в системе оценок как исследователей, так и в рейтинге занимает **проведение свободных и справедливых конкурентных выборов**. Кроме того, второй важный компонент в оценке исследователей - **участия граждан в общественной жизни**. По мнению исследователей рейтинга, демократия реализуется в полной мере в том случае, когда граждане готовы широко участвовать в публичных дискуссиях и обсуждениях, избирать представителей и вступать в политические партии.

Каждая категория имеет оценку по шкале от 0 до 10, а общий индекс является простым средним индексом пяти категорий. Индексы категорий основываются на сумме показателей категории, пересчитанных по шкале от 0 до 10, где 0 – отсутствует/нет, 5 – в средней степени, 10 – присутствует/да.

¹ Исследование проводится с 1981 года и в ходе исследования респонденты отвечают на вопросы касательно политической сферы (интерес к политике, готовность участвовать в политических акциях, примыкание к оппозиционно-провластным силам, защита демократии).

Рисунок 2 - Категории Индекса демократии

В ходе исследования совокупный расчет по ряду показателей может быть изменен в том случае, если страны не получают 1 балл в следующих 4 важнейших направлениях демократии, т.е. при совокупном расчете Индекса аналитическое подразделение британского журнала «Economist» особо важное значение придают следующим показателям (рисунок 3):

Рисунок 3 – показатели Индекса

Но если в ходе исследования оценки по первым трем показателям рейтинг страны по категории составляет 0 (или 0,5), то один балл (0,5 пункта) вычитается из индекса по соответствующей категории (в данном случае это либо избирательный процесс и плюрализм, либо функционирование правительства). Если балл для 4 вышеуказанных показателей равен 0, один балл вычитается из общего Индекса демократии страны.

Классификация результатов

После всех совокупных расчетов по 5 категориям, включая 60 показателей все государства будут классифицироваться по типу политического режима на 4 типа (рисунок 4). В приложении В представлены основные характеристики каждой из них.

Полные демократии	Недостаточная демократии	Гибридные режимы	Авторитарные режимы
• более 8 баллов	• от 6 до 8 баллов	• от 4 до 6 баллов	• ниже 4 баллов

Рисунок 4 – Ранжирование баллов и режимов

Обзор показателей

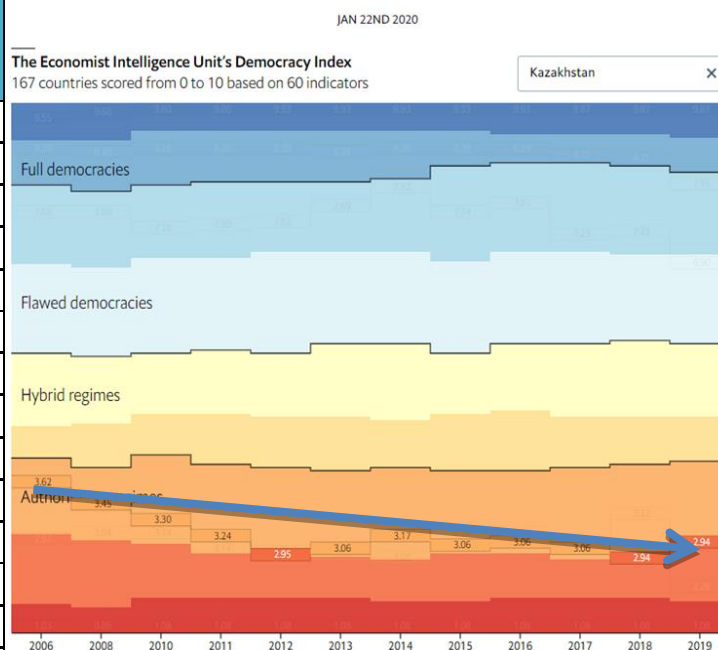
Для полного понимания слабых позиций каждой страны в Индексе демократии необходимо детально рассмотреть 60 вопросов с их ответами, объединенных в 5 субиндексах. Каждый вопрос имеет 3 ответа, которые имеют вес 0 баллов, 0,5 баллов и 1 балл (приложение Г). В целом, как показывает анализ вопросника, исследователи аналитического подразделения «Economist» параллельно с экспертными оценками также весьма широко используют результаты исследования «Всемирного обзора ценностей» в 3 субиндексах.

В связи с этим необходимо отметить, что Казахстан участвовал в 6-й волне (2010-2014 гг.) и 7-й волне (2017-2020 гг.) исследования «Всемирный обзор ценностей», пока возможно ознакомиться только с результатами 6-й волны на данном ресурсе <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>.

Казахстан в Индексе демократии: основные результаты

Как показывает анализ данных Индекса демократии с 2006 год по 2019 год, Казахстан за последние 15 лет ежегодно ухудшает свои позиции в данном рейтинге.

Год	Индекс	Место Казахстана в рейтинге
2006	36.2	-
2007	35.35	120
2008	34.5	-
2009	33.75	127
2010	33	132
2011	32.4	137
2012	29.5	143
2013	30.6	140
2014	31.7	137
2015	30.6	140
2016	30.6	139
2017	30.6	141
2018	29.4	144
2019	29.4	139

<https://www.economist.com/graphic-detail/2020/01/22/global-democracy-has-another-bad-year>

В 2006-2007 годы Казахстан занимал 120 место, набрав 36,2 балла, а в 2019 году находится на 139 месте с 29,4 баллами. При этом, самое наихудшее место в Индексе демократии влияли события 2011 года в г. Жанаозене и земельные митинги 2016 года, а также участие Казахстана в 6-й волне исследования «Всемирный обзор ценностей» в 2011 году.

По результатам исследований, проведенных с 2006 года по 2019 годы, по версии Индекса демократии относится к категории стран «Авторитарные режимы».

В своем обзоре исследователи Индекса демократии утверждают, что «мы ожидаем, что улучшение результатов в авторитарных режимах в ближайшие

годы будет незначительными или вовсе положение не улучшится, поскольку является маловероятным то, что политическая оппозиция получит власть».

Тем временем, также целесообразно проанализировать общие выводы по Индексу демократии. По итогам 2019 года, исследование Индекс демократии показывает, что странами с **«полной демократией»** являются только 22 страны мира, что составляет 13,2% от общего количества стран, которые были включены в рейтинг. При этом, по мнению исследователей, 5,7% населения мира только живет в странах с «полной демократией». 54 страны отнесены к категории **«Недостаточная демократия»**, которая составляет 32,3% от стран, в которых проживает 42,7% населения мира. 37 стран, т.е. 22,2% государств являются **гибридными режимами** и численность населения составляет 16,0%. Количество **авторитарных режимов** составляет 54 стран, доля которых составляет 32,3% в сумме всех стран и в данных государствах проживает 35,6% населения всего мира (приложение Д).

В целом, большинство стран являются либо недостаточной демократией, либо авторитарными режимами. По показателям результатов оценок, присвоенных Казахстану по каждому субиндексу, можно выявить следующие тенденции: по субиндексам «Деятельность правительства» и «Политическая культура» оценки в течении 15 лет **остаются неизменными**, которые составляют 21,4 балла и 43,8 балла соответственно. **Самые наихудшие показатели** Казахстан имеет по субиндексам **«Избирательный процесс и плюрализм»** и **«Гражданские права и свободы»** и позиции страны ухудшаются каждые 3-4 года, в особенности, касательно прав и свобод граждан. При этом, субиндекс «Избирательный процесс и плюрализм» снизился с 26,7 баллов до 5 баллов в 2019 году, т.е. ухудшили положение на 21,7 балла и оценка в 5 баллов доминирует с 2012 года. По субиндексу «Гражданские права и свободы» ухудшил свои позиции с 55,9 баллов в 2009 году до 32,4 балла в 2019 году, понизив свои позиции на 23,5 балла. Только по одному субиндексу «Политическое участие» Казахстан **улучшает свои позиции**, повысив их на 11,1 балла с 33,3 балла в 2009 году до 44,4 баллов в 2019 году.

С учетом того, что в исследовании используются нестатичные данные, а динамичные, т.е. экспертные опроса необходимо проанализировать также доклады международных организаций по соблюдению прав и свобод, которые также влияют на рейтинги Казахстана касательно прав и свобод человека в разрезе 2019-2020 годов:

- 2019 год - Резолюция Европейского Парламента о ситуации с правами человека в Казахстане
- 20 июня 2019 года - Специальный обзор Казахстана от Международной организации труда ООН
- 26 июля 2019 года - Письмо Президенту РК К.К.Токаеву от Human Rights Watch, относительно ситуации с правами человека в Казахстане
- 15 августа 2019 года - Резюме материалов по правам человека в Казахстане, представленных 31 заинтересованными сторонами для ООН

Таблица 7 - КАЗАХСТАН В ИНДЕКСЕ ДЕМОКРАТИИ

Год	Индекс демократии	Избирательный процесс и плюрализм	Деятельность правительства	Политическое участие	Политическая культура	Гражданские права и свободы	Изменения в индексе демократии*
2006	36.2	26.7	21.4	33.3	43.8	55.9	
2007	35.35	26.7	21.4	30.55	43.8	54.4	-0.85
2008	34.5	26.7	21.4	27.8	43.8	52.9	-0.85
2009	33.75	20	21.4	30.55	43.8	52.9	-0.75
2010	33	13.3	21.4	33.3	43.8	52.9	-0.75
2011	32.4	13.3	21.4	33.3	43.8	50	-0.60
2012	29.5	5	21.4	33.3	43.8	44.1	-2.90
2013	30.6	5	21.4	38.9	43.8	44.1	1.10
2014	31.7	5	21.4	44.4	43.8	44.1	1.10
2015	30.6	5	21.4	44.4	43.8	38.2	-1.10
2016	30.6	5	21.4	44.4	43.8	38.2	0.00
2017	30.6	5	21.4	44.4	43.8	38.2	0.00
2018	29.4	5	21.4	44.4	43.8	32.4	-1.20
2019	29.4	5	21.4	44.4	43.8	32.4	0.00

* Годовое изменение процентных пунктов по сравнению с предыдущим годом рассчитывается просто путем взятия индекса демократии из EIU за один год и вычитания значения за предыдущий год. Отрицательное число означает, что индекс демократии снизился.

26 августа 2019 года - Доклад Управления Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по правам человека

- 4 октября 2019 года - Итоговый отчет «Досрочные президентские выборы 9 июня 2019 года» Миссии БДИПЧ ОБСЕ по наблюдению за выборами
- 22 января 2020 года - Доклад Специального докладчика ООН по вопросу о поощрении и защите прав человека и основных свобод в условиях борьбы с терроризмом от
- 2020 год – «Всемирный доклад – 2020» от Human Rights Watch

Проанализировав все материалы, можно констатировать, что международные организации предъявляют Казахстану следующие **претензии**, которые можно структурировать следующим образом:

Вопросы развития профсоюзов:

- Не соответствие положению 87-й Конвенции Международной организаций труда о свободе объединений: ограничения на формирование профсоюзов;
- Уголовные преследования лидеров профсоюзных движений;
- Свобода собраний и право на ведение коллективных переговоров.

В итоге, Казахстан оказался в топе-10 худших стран для работников в глобальном рейтинге прав Международной конфедерации профсоюзов и в результате членство Федерации профсоюзов РК в Международной конфедерации труда приостановлено 22 октября 2018 года.

Доступ к информации:

- Блокировка сайтов, в том числе доступ к социальным сетям.

Права и свободы граждан:

- Органичение прав на свободу мирных собраний и объединений;
- Избиения и легкие телесные повреждения, в том числе в случаях бытового насилия, не считаются уголовным преступлением с 2017 года;
- Ограниченное участие людей с ограниченными возможностями в трудовой деятельности;
- Отсутствие доступа к качественному инклюзивному образованию детей с ограниченными возможностями наравне с другими.

Выборы и работа ЦИК:

- Чрезмерное представительство одной партии в избирательных комиссиях, непрозрачный механизм назначения комиссий и, следовательно, их беспристрастность противоречит международным стандартам;
- Отсутствие законодательно закрепленной обязанности ЦИК публиковать важные данные, относящиеся к избирательному процессу: данные о представительстве политических партий в разбивке по ТИК и УИК, число избирателей на каждом участке для голосования, результатов голосования по каждому избирательному участку, число выданных открепительных удостоверений, число избирателей, внесенных в список в день выборов, и число пересчетов, проведенных на уровне УИК и ТИК;
- Сохранение нормы лишения избирательного права граждан, отбывающих тюремное заключение, в целях обеспечения пропорциональности применяемых ограничений к тяжести совершенного преступления, а также лиц с психическими расстройствами;

- Регистрация избирателей в день голосования на избирательных участках, что приводит к многократному голосованию избирателей;
- Невозможность выдвижения независимых кандидатов на президентские выборы;
- Ограничения на доступ к вебсайтам и другим онлайн-ресурсам должны быть предметом судебного контроля. Судебное рассмотрение любых предлагаемых ограничений должно быть публичным, включая решения и полный список заблокированных веб-сайтов.

Работа НПО:

- Ограничения в работе общественных объединений и условия доступа к финансированию НПО.

Данные меры должны способствовать в дальнейшем повышению позиции Казахстана в индексе демократии.

3. ВСЕМИРНЫЙ ИНДЕКС СЧАСТЬЯ ПО ВЕРСИИ NEW ECONOMIC FOUNDATION

Общая характеристика рейтинга

Всемирный индекс счастья (The Happy Planet Index) — это комбинированный индекс британского исследовательского центра New Economic Foundation, который измеряет государства с точки зрения их способности обеспечить своим жителям долгую, счастливую, устойчивую жизнь с 2006 года и проводится раз в несколько лет. С 2006 года было проведено всего 4 исследования (2006, 2009, 2012, 2016 годы).

Замысел разработчиков Всемирного индекса счастья состоит в том, чтобы показать насколько эффективно жители разных государств используют природные ресурсы, чтобы прожить долгую и счастливую жизнь. По мнению авторов Всемирного индекса счастья, индекс дает более четкое представление о том, как живут люди. Это достигается путем измерения продолжительности жизни людей, непосредственного восприятия их жизни и фиксирования неравенства в распределении, вместо того, чтобы просто полагаться на средние показатели. Измеряя также объем природных ресурсов, используемых странами для достижения этих результатов, Всемирный индекс счастья показывает, где в мире достигается устойчивое благосостояние. Также авторы утверждают, что фактически рост ВВП сам по себе не означает лучшей жизни для всех, особенно в экономически успешных странах. Оно не отражает неравенства в материальном положении людей в стране. Она не оценивает должным образом то, что действительно важно для людей: социальные отношения, здоровье или как они проводят свое свободное время.

Методология исследования

Расчёт индекса счастья происходит следующим образом:

Индекс счастья =
 (показатель субъективного благополучия) **x** (ожидаемая продолжительность жизни) **x** (неравенство результатов) **** (экологический след).

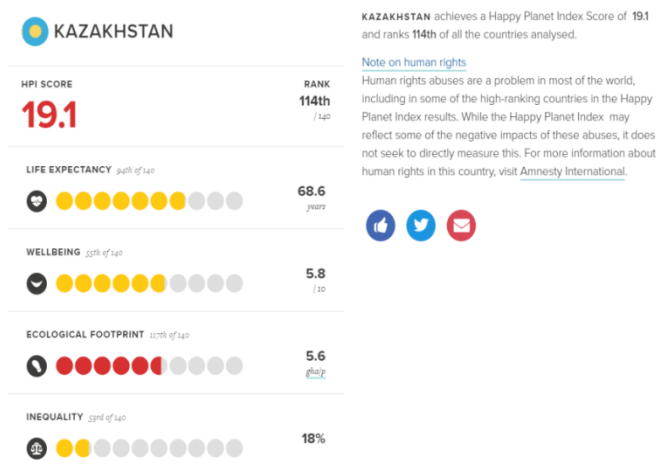
В 2006-2012 годы Всемирный индекс счастья включал только 3 показателя: благосостояние, продолжительность жизни, экологический след. В 2016 году к Индексу добавили показатель - неравенство результатов (приложение Е).

По результатам расчета индекса исследователи британского исследовательского центра New Economic Foundation кодируют страны цветом, используя **систему светофора красную, желтую и зеленую**, чтобы показать, как каждая страна оценивает среднюю продолжительность жизни, среднее благосостояние, неравенство результатов, экологический след, а также общие оценки Индекса (приложение Ж).

В описании результатов необходимо уточнить происхождения показателя 1,73 гектара в Экологическом следе. Глобальный гектар (га) является биологически продуктивным гектаром земли со средней производительностью в мире с точки зрения способности обеспечить возобновляемые ресурсы, используемые населением (наиболее важные продукты питания и древесные товары), площадью, занятой инфраструктурой, и площадь необходимая для абсорбции выбросов CO₂. По подсчетам Глобальной сети по изучению воздействия на окружающую среду, в 2012 году на каждого человека, живущего на Земле, приходится 1,73 га.

В совокупности после всех расчетов составляется рейтинг стран:

Балл	>44,6	40.7 – 44.6	36.7 - 40.6	32.7 - 36.6	28.7 - 32.6	24.8 - 28.6	20.8 - 24.7	16.8 - 20.7	<16.8
-------------	-------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------------	-------

Казахстан в индексе: основные результаты

В 2016 году исследователи британского исследовательского центра New Economic Foundation измеряли Всемирный индекс счастья в 140 странах. Казахстан в этом индексе занимает 114 место. Наилучшие оценки «благосостояние» (55 место) и «неравенство результатов» (53 место). Далее следует продолжительность жизни (68,6 лет) и находится на 94 месте среди 140 стран. Самый наихудший показатель имеет Казахстан по показателю «Экологический след».

По результатам исследования в Казахстане наблюдается экодефицит, т.е. экологический след населения превышает биоемкость региона (источник: <http://happyplanetindex.org/countries/kazakhstan>). Согласно данным на 2016 год, в Казахстане

экологический след – 5,5 га, т.е. Казахстан превышает использование ресурсов в 1,5 раза (таблицы 8-9).

Таблица 8 – Позиции Казахстана

			
5.8	68.6	5.6	18%
55 место	94 место	117 место	53 место

Таблица 9 – Позиции Казахстана в сравнении

					
2016	5.8	68.6	5.6	18%	19.1 114 место
2012	5.5	67.0	4.14	-	34.7 119 место
2009	6.1	65.9	3.4	-	38,5 100 место
2006	5,8	63,2	2,8	-	36,9 134 место

В динамике результаты Казахстана во Всемирном индексе счастья неоднородные. В 2009 году Казахстан имел самые наилучшие оценки по всем показателям за все 4 исследования. В 2012 году наблюдается заметное ухудшение, как в благосостоянии и в экологическом следе. В 2016 году заметно улучшает свои позиции в благосостоянии и в продолжительности жизни.

За все 4 исследования Казахстан стабильно улучшает свои позиции по продолжительности жизни и стабильно ухудшает в экологическом следе.

4. ИНДЕКС ГЛОБАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПО ВЕРСИИ ВСЕМИРНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ФОРУМА

Индекс глобальной конкурентоспособности (The Global Competitiveness Index) – это глобальное исследование и сопровождающий его рейтинг стран мира по показателю экономической конкурентоспособности по версии Всемирного экономического форума (World Economic Forum).

Обзор методологии

Методика расчета Индекса глобальной конкурентоспособности (далее ГИК), предложенная Всемирным Экономическим Форумом (далее ВЭФ) в 2004 году, остается одной из наиболее авторитетных и универсальных на сегодняшний день. Она рассматривается в качестве основного показателя для сравнительной оценки уровня конкурентоспособности различных стран мира.

Результаты ранжирования стран по методологии расчетов ГИК позволяют:

- детерминировать возможности государства и его органов обеспечивать стабильный рост экономики, который был бы устойчив в среднесрочной перспективе;
- формировать инструменты в определении проблемных сфер экономической политики и разработки стратегии по усовершенствованию политической модели;
- определять и совершенствовать ключевые аспекты экономического роста;

- формировать набор институтов, политик и факторов, которые могут повысить уровень производительности страны.

От состояния и позиции страны в тех или иных показателях во многом зависит имидж в глазах инвесторов и внешнеэкономических торговых партнеров, оценка направлений стратегического развития, приток или отток капитала на территории государства и многое другое.

В этой связи представляется целесообразным выявить основные риски и угрозы, «болевы точки» позиций Казахстана не только в рамках анализируемого исследования, но и в контексте текущего развития экономики с целью выработки рекомендаций для формирования текущих политических стратегий в сегодняшних условиях.

На протяжении длительного времени индекс составлялся из 113-114 переменных показателей, которые детально характеризовали конкурентоспособность одной страны в сравнении с другой. Совокупность переменных на две трети состояла из результатов глобального опроса руководителей компаний, на одну треть из общедоступных источников (статистические данные и результаты исследований, осуществляемых на регулярной основе международными организациями).

В последний раз методология была обновлена в 2018 году с учетом последствий мирового экономического кризиса, начавшегося в 2008 году и развитием четвертой индустриальной революции. Количество ранжируемых стран составило 141, на которых приходится 94% всего населения мира. Кроме того, совокупный объем производства данных стран составляет 98% от мирового ВВП.

В соответствии с новой методологией ГИК 4.0 оценка проводилась по 103 индикаторам, сгруппированным в 12 факторов конкурентоспособности, каждый из которых имеет одинаковый вес (8,3%). Учитывая данный фактор, улучшение индикаторов в любом из 12 показателей может оказать влияние на рост позиции страны в общем страновом рейтинге. Общий балл по индексу является суммой средневзвешенных баллов по 12 факторам. Кроме того, измерение ГИК 4.0 перешло с 7-ми балльной шкалы на 100 балльную шкалу оценки. Средний показатель ГИК 4.0 по всем исследованным странам составляет 60,7 баллов, что означает, что до идеального состояния недостает почти 40 баллов [2].

В число 12 контрольных показателей, определяющих национальную конкурентоспособность, входят:

- ✓ Институты
- ✓ Инфраструктура
- ✓ Информационно-коммуникационные технологии
- ✓ Макроэкономическая стабильность
- ✓ Здоровье
- ✓ Образование и навыки
- ✓ Рынок товаров
- ✓ Рынок труда
- ✓ Финансовая система

- ✓ Размер рынка
- ✓ Динамичность бизнеса
- ✓ Инновационный потенциал.

ГИК 4.0 делает упор на использование статистических данных, их удельный вес увеличился с 30% до 70%, при этом удельный вес опросных показателей снизился с 70% до 30%, что является позитивным изменением в силу снижения уровня субъективности при оценке ситуации на рынке согласно результатам опросов руководителей компаний.

Согласно результатам последнего исследования 2019 года, Сингапур занял наивысшее среди всех рассматриваемых экономик значение показателя ГИК 4.0 (84,8 баллов из 100). Среди стран G20 в первую десятку вошли США (2-я позиция), Япония (6), Германия (7) и Великобритания (9). В текущих реалиях крайне важными окажутся темпы и пути восстановления экономики стран, которые также оказались под мощнейшим ударом.

Необходимо отметить, что обновление методологии сказалось положительно на позиции Казахстана в общем рейтинге. Вместе с тем, необходимо учитывать экспертную точку зрения, которая связала успешность последних результатов 2019 года не с реальным улучшением положения дел в стране, а с ухудшением конкурентоспособности других стран.

Согласно последним актуальным данным исследования, полученным в октябре 2019 года, Казахстан занял 55 место среди 141 страны, улучшив свою позицию на 4 места (62,9 балла из 100, +1,1 балл по сравнению с 2018 годом) [3] (рисунок 5). Показательно, что страна заняла второе место среди стран СНГ, уступив лишь Российской Федерации, которая находится на 43 месте.

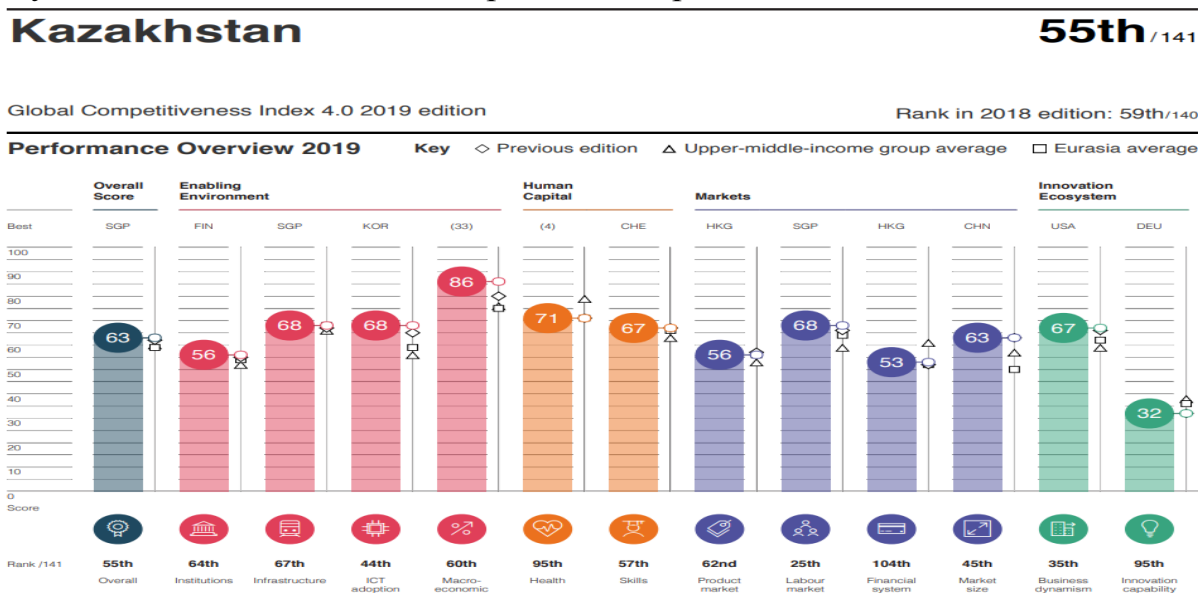

Рисунок 5 – Позиции Казахстана в Глобальном индексе конкурентоспособности за 2019 год

В целом, по сравнению с 2018 годом, улучшение позиций страны произошло по 5 факторам: «Инфраструктура», «Макроэкономическая стабильность», «Здоровье», «Рынок труда», «Динамичность бизнеса». Стоит

отметить, что улучшение показателей является незначительным, не более 5 пунктов.

Ухудшение позиций зафиксировано по 4 факторам: «Институты», «Рынок товаров», «Финансовая система», «Инновационный потенциал». По остальным факторам изменений не произошло.

Конкурентными преимуществами Казахстана остаются такие факторы как «Рынок труда» – 25 место (улучшение на 5 позиций) и «Динамичность бизнеса» – 35 место (улучшение на 2 позиции).

На сегодня конкурентоспособность Казахстана находится на среднем уровне по таким факторам, как «ИКТ» - 44 место, «Размер рынка» – 45 место, «Образование и навыки» – 57 место, «Рынок товаров» - 62 место, «Институты» - 64 место, «Макроэкономическая стабильность» - 60 место и «Инфраструктура» - 67 место.

В разрезе индикаторов, Казахстан занимает **1 место** в мире по следующим индикаторам:

1. права акционеров в области корпоративного управления;
2. кредитный разрыв в области стабильности финансовой системы;
3. нормативная база по вопросам несостоятельности бизнеса.

Кроме того, по степени электрификации Казахстан занимает 2 место, по стоимости открытия бизнеса – 7 место.

Из 103 индикатора улучшение произошло по 33, ухудшение по 49 индикаторам и по 21 индикатору изменений нет.

Основными показателями, негативно влияющими на общий рейтинг конкурентоспособности Казахстана и на которые следует обратить внимание, являются:

1. институциональные – количество убийств (113 место), свобода прессы (129 место), восприятие коррупции (107 место), совершенство стандартов аудита и отчетности (101 место), качество дорожной инфраструктуры (93 место), эффективность морских перевозок (99 место), эффективность воздушных перевозок (89 место);

2. финансово-экономические – страховая премия (113 место), надежность банков (121 место), неработающие кредиты (103 место), действующие договора в области окружающей среды (126 место), инфляция (119 место), импорт товаров и услуг (116 место);

3. инновационно-технологические – развитость кластеров (122 место), цитируемые публикации (111 место), затраты на НИОКР (101 место), рост инновационных компаний (107 место);

4. социально-экономические – ожидаемая продолжительность здоровой жизни (94 место), качество профессионально-технического образования (90 место), навыки выпускников (95 место), легкость нахождения квалифицированных сотрудников (81 место), права работников (93 место), профессионализм менеджмента (105 место).

В топ-10 индикаторов, по которым у Казахстана наиболее слабые позиции, вошли:

1. «Свобода прессы» (129 место).
2. «Действующие договоры в области окружающей среды» (126 место).

3. «Развитость кластеров» (122 место).
4. «Надежность банков» (121 место).
5. «Инфляция» (119 место).
6. «Импорт товаров и услуг» (116 место).
7. «Количество убийств» (113 место).
8. «Восприятие коррупции» (107 место).
9. «Профессионализм менеджмента» (105 место).
10. «Сложность тарифов» (104 место).

Список представляет собой наглядную картину, состоящую из совокупности целого ряда взаимосвязанных проблемных точек, которые требуют кардинальных изменений. Главным отличием нового этапа реформ должно стать принятие нетривиальных, нестандартных решений, что поможет оптимизировать многие процессы в стране.

Согласно опросам руководителей компаний, к наиболее проблемным факторам, сдерживающим конкурентоспособность Казахстана, отнесены ненадежность полицейских служб, недостаточная независимость судебной системы, высокий уровень коррупции, низкий уровень качества дорог, сложность тарифов, проблемы доступа к финансированию МСБ, а также недостаточно образованная рабочая сила и низкий уровень профессионально-технического образования.

Анализ позиций РК

Оценка конкурентоспособности является одним из важнейших показателей, оказывающих существенное влияние на развитие не только отдельных компаний, но и национальной экономики в целом.

Среди основных факторов, снижающих конкурентоспособность Казахстана продолжают оставаться **«Финансовая система» – 104 место, «Здоровье» - 95 место и «Инновационный потенциал» - 95 место.** Данные факторы остаются слабым звеном страны на протяжении нескольких лет, что говорит о необходимости их системного анализа не только в рамках данных факторов, но и политической системы в целом, от уровня развития которой зависят темпы экономического роста в целом.

Вызов, представившийся миру в форме коронавирусной инфекции, подтвердил и одновременно пошатнул «слабые» стороны государственного устройства. Важно отметить, что фактически все анализируемые индикаторы являются взаимосвязанными и нынешнее положение дел в стране представляет собой своеобразный «тест» на их прочность. Сфокусированный анализ позволяет прийти к выводу о том, что главным камнем преткновения в развитии большинства отраслей является слабое развитие инновационного потенциала страны. **Именно этот сектор играет важнейшую роль в развитии инвестиций в инновации, связанные с «Четвертой промышленной революцией».**

Инновационный потенциал (средний балл Казахстана 32 из 100)

В современном мире уровень развития инновационного потенциала оказывает большое влияние на экономическое развитие страны. В связи с этим, вопрос инновационной активности остается приоритетным и является одной из основных задач обеспечения конкурентоспособности страны в глобальной экономике.

Темп развития инноваций в Казахстане значительно отстает от мирового. Так, в прошлом году Казахстан занял 95 место в рейтинге конкурентоспособности, опустившись на 8 строчек ниже в сравнении с 2018 годом. Данный фактор (инновационный потенциал) состоит из 10 индикаторов и по всем, кроме 1 индикатора (**качество исследовательских институтов, 82 место, +2 позиции**), наблюдается ухудшение ситуации:

- «Развитость кластеров» (122 место, -2);
- «Цитируемые публикации» (111 место, -1);
- «Затраты на НИОКР» (101 место, -7);
- «Заявки на регистрацию товарного знака» (96 место, -2);
- «Международные совместные изобретения» (93 место, -8);
- «Заявка на патент» (78 место, -1);
- «Искушенность покупателей» (68 место, -15);
- «Многостороннее сотрудничество» (63 место, -3);
- «Разнообразие персонала» (58 место, -8).

В целом, инновационный потенциал страны оценивается, согласно методологии ВЭФ, 32 балла из 100 говорит об использовании потенциальных возможностей страны лишь на треть.

Ведущие места в этих рейтингах занимают Швейцария, Швеция, США, Нидерланды, Сингапур, Гонконг и Великобритания. Опираясь на опыт международных стран, результативность будет очевидна после принятия мер в сфере образования, промышленности и науки. Также немаловажный фактор играет инновационный климат в стране и уровень развитости инфраструктуры в целом.

К ослаблению научно-технологического потенциала страны привел целый ряд факторов, среди которых можно отметить:

- постепенное сокращение исследований в стратегически важных направлениях научно-технологического развития;
- падение спроса на научные результаты;
- снижение уровня образования;
- снижение инновационной активности предприятий;
- отток за рубеж квалифицированных специалистов (по данным за 2019 год, за последние 7 лет из Казахстана уехало около 300 тыс. человек) [4].

Исходя из представленных проблем, можно выделить несколько факторов, сдерживающих инновационный потенциал в Казахстане:

- недостаточная последовательность в реализации государственной инновационной политики. Анализ деятельности научных организаций показал, что большинство проектов по разработке инновационной продукции являются инициативными разработками, а не научно-техническими заказами, т.е. разработчики сами изобретают какой-либо продукт и в последующем вынуждены искать ему применение, также находить покупателей этих изобретений, не имея государственной поддержки.
- низкий уровень инновационной активности предприятий, который находился на уровне всего 8,1% в 2015 году [5]. Во многом такой результат связан не только

4 https://forbes.kz/process/expertise/iz_kazahstana_uezjayut_luchshie_uezjayut_i_budut_uezjat/

с неактивным инновационным предпринимательством, но и с неправильно выбранной «догоняющей» стратегией, которая предполагает имитацию иностранных технологий, копирование продуктов и их массовое производство вместо собственных разработок;

- дефицит высококвалифицированных технических кадров. В 2017 году в республике функционировало 386 организаций, выполняющих научные исследования и разработки, с общей численностью персонала 22081 человек, из них исследователей – 17205 человек. По сравнению с 2014 годом, в котором была зарегистрирована наибольшая численность работников за пятилетие, в 2017 году численность персонала снизилась на 3,7 тыс. чел[6].
- низкий уровень инновационной инфраструктуры, лабораторно-исследовательской базы, нехватка современных приборов и оборудования. Также есть проблема в том, что имея оборудования, специалисты не владеют знаниями и инструкциями касательно данных оборудований.
- отсутствие согласованности между наукой и производством. Государственный заказ не связан напрямую с потребностями бизнеса и определяется государственными органами самостоятельно. Это говорит об отсутствии связей между наукой и предприятиями.
- недостаточное финансирование НИОКР. В 2018 году финансирование научно-исследовательских и опытно-конструкторских работ (НИОКР) достигло 99,7 млрд. тенге. Если опираться на опыт зарубежных стран, при увеличении затрат на НИОКР на 0,1% рост ВВП в долгосрочной перспективе может достичь 1,2%. При этом стоит отметить, что в Казахстане доля затрат на НИОКР от ВВП постепенно снижается, доля снизилась с 0,3% до 0,17%. Для сравнения: в развитых странах показатель колеблется от 0,5% до 4,3% [7].

Режим ЧП обнажил и особо обострил вопрос развития цифровизации в стране. Одномоментный переход отечественного образования на дистанционное обучение, перевод деятельности государственных органов и представителей бизнеса на «удаленный» режим, процессы с получением государственной социальной помощи и другие вынужденные меры, связанные с пандемией коронавирусной инфекции, существенно активизировали негативные выпады в данном направлении. Проблемы цифровизации подверглись жесткой критике, как со стороны общественности, так и со стороны экспертного сообщества и представителей власти.

Главными претензиями стали:

- низкая скорость интернета;
- перебои в функционировании государственных информационных ресурсов и электронных услуг;
- «раздутые» достижения стартапов и инновационные прорывы.

Особое возмущение общественности вызывало отсутствие осязаемых результатов при колоссальных инвестициях и позитивной отчетности:

5 <https://articlekz.com/article/15196>

6 Национальный доклад по науке. – Астана; Алматы, 2018. – 120 с.

7 <http://businessmir.kz/2019/08/28/innovatsionnaya-ekosistema-menee-1-ot-vvp-sostavlyaet-finansirovanie-innovatsij/>

пользователи приводили данные о том, что на период 2018-2022 годы на программу «Цифровой Казахстан» было выделено более 141 млрд. тенге [8]. При этом Министерство цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности отчиталось о том, что общий экономический эффект госпрограммы «Цифровой Казахстан» составил 714,3 млрд. тенге [9].

Для улучшения индекса по направлению инновационного потенциала в Казахстане необходима поддержка государства, а именно:

- поиск баланса между технологической интеграцией и инвестициями в человеческий капитал, что будет иметь решающее значение для повышения производительности труда;
- поддержка государством кластера инновационных научных исследований;
- создание условий и стимулирование развития инновационной деятельности посредством соответствующих законов, льгот, которые способствуют усилению связи науки с производством;
- создание условий для интеграции ВУЗов и научно-исследовательских институтов страны в мировую науку;
- материальное стимулирование научных кадров;
- разработка выгодных условий для финансирования частным бизнесом научно-прикладных исследований в фокусе государственного партнерства;
- создание условий для повышения защиты интеллектуальной собственности;
- разработка современных методов управления проектами и организациями, знаниями и информационной ориентацией в целом.

Финансовая система (средний балл по Казахстану – 53,1 из 100)

Низкие позиции в рейтинге (104 позиция) эксперты связывают с низкими объемами кредитования частного сектора (33,5% ВВП) и страховых премий, включая страхования жизни и других видов страхования (0,6% к ВВП), а также низкой степенью охвата фондового рынка (рыночная капитализация), так как общая стоимость зарегистрированных на бирже отечественных компаний в Казахстане составляет 25,4% от ВВП.

Кроме того, согласно опросу руководителей предприятий, в Казахстане доступ к финансовым ресурсам для малых и средних предприятий (87 позиция в рейтинге) и венчурному капиталу (89 позиция в рейтинге) остается ограниченным, а надежность банков оценивается на низком уровне (121 позиция).

Данный фактор (финансовая система) состоит из 9 индикаторов, из которых 3 основаны на опросных и 6 – на статистических данных.

Из 9 индикаторов наблюдается улучшение следующих индикаторов:

- «Финансирование МСБ» (87 место, +6);
- «Доступность венчурного капитала» (89 место, +1);
- «Рыночная капитализация» (68 место, +14);
- «Кредитный разрыв» (1 место, +23).

По остальным 5 индикаторам наблюдается ухудшение:

- «Надежность банков» (121 место, -1);
- «Страховые премии» (113 место, -2);

8 <https://lsm.kz/v-2019-godu-kazahstan-ocifrovyyvayut-za-18-mlrd-tenge>

9 <https://kapital.kz/tehnology/83781/tsifrovoy-kazahstan-chto-izmenilos-v-strane-za-god.html>

«Неработающие кредиты» (103 место, -21);
«Внутренний кредит частному сектору» (93 место, -2);
«Коэффициент нормативного капитала банков» (55 место, -6) [10].

Для объективной оценки ситуации в финансовом секторе сегодня важно обозначить все проблемные узлы, выступающие в качестве ключевых сдерживающих факторов развития финансовой системы:

-отсутствие системного подхода по защите представителей МСБ. Согласно прогнозам, 1,5 млн. человек в сфере малого и среднего бизнеса могут потерять работу из-за карантина в Казахстане, в крупном бизнесе работу могут потерять до 2 млн. человек [11]. Отсутствие системного анализа по защите бизнеса и населения от дальнейших экономических издержек.

-низкий уровень доверия населения банкам второго уровня. Отмечается рост претензий к уровню обслуживания практически всех банков.

-отсутствие благоприятных условий для развития рыночной конкуренции, слабая поддержка сельского хозяйства.

-спад в секторе услуг, который по разным оценкам составляет от 70% до 95% и связанный с этим рост уровня безработицы среди молодежи.

-усиление мировой инфляции издержек, выражающейся в росте цен на все ресурсы и энергию.

-финансовый кризис, подрывающий начавшийся рост импортозамещающей промышленности агломераций, который менее критичен для слаборазвитой промышленности отстающих регионов и максимально повлияет на нефтегазодобывающие регионы.

-чрезвычайно высокий уровень самозанятости, что отражает проблемы рынков труда средне- и слаборазвитых регионов. Состояние региональных рынков труда невозможно оценить через малоинформативный показатель уровня безработицы, который сохраняется на уровне 4,8% [12]. Более точную картину дает уровень самозанятости, который отражает скрытую безработицу, преимущественно сельского населения.

-низкие возможности инновационного развития подавляющего большинства регионов.

Исходя из представленного комплекса проблем для улучшения ситуации **предлагается:**

- продолжать совершенствование цифровых сервисов: в частности, систему дистанционного обучения, систему дистанционной связи, систему дистанционного управления;
- максимально усилить эффективность Концепции социального развития страны до 2050 года, главной целью и базовым национальным приоритетом которой должно стать развитие материального, интеллектуального и духовного потенциала человека. Концепция должна стать не просто декларативным документом, а эффективным средством для руководства в принятии решений;

10 Klaus Schwab, World Economic Forum: The Global Competitiveness Report 2019, p. 316

11 <https://zonakz.net/2020/04/29/15-mln-chelovek-v-sfere-msb-mogut-poteryat-rabotu-iz-za-karantina-v-kazahstane-ekspert/>

12 <https://www.zakon.kz/5007350-bezrobotitsa-v-kazahstane-neznachitelno.html>

- выработать экономические стратегии нового формата путем внесения изменений в старый механизм разработки стратегических программ развития страны новых подходов с упором на качественный риск-менеджмент;
- поощрять компании к повышению эффективности, стимулировать возникновение на раннем этапе спроса на прогрессивные продукты, сосредоточивать усилия на создании специализированных факторов и стимулировании местной конкуренции через ограничение прямого сотрудничества и введение антимонопольных законодательных норм;
- расширять социальное партнерство между НПО и государственными органами, стимулировать развитие волонтерского движения, традиции благотворительности в оказании социальной помощи незащищенным слоям населения;
- создавать условия для благоприятного развития малого и среднего бизнеса, тем самым способствуя развитию внутреннего рынка страны, за счет разделения норм оказания помощи для микро и малого бизнеса (выдача беззалоговых кредитов) и отдельно среднего бизнеса;
- исключить нецелевое использование бюджетных средств путем транспарентного аудита счетного комитета среди всех градообразующих предприятий и финансовых институтов;
- развивать систему профориентационных услуг и профессионального обучения незанятого населения;
- повышать ответственность центральных и местных исполнительных органов власти, работодателей, должностных лиц за создание условий, обеспечивающих укрепление и охрану здоровья граждан;
- повышать ответственность медицинских и фармацевтических работников, а также лиц, имеющих право на занятие медицинской и фармацевтической деятельностью, за вред, причиненный здоровью граждан;
- преобразовать межотраслевую и социальную модели распределения доходов таким образом, чтобы стимулировать рост высокотехнологичных отраслей экономики в сочетании с ростом человеческого капитала;
- расширить ресурсную базу социальной политики, прежде всего, за счет качественного роста ВВП. Обеспечить высокую долю социальных расходов в ВВП, оптимизировать эти расходы по отдельным статьям с выделением приоритетных задач;
- создавать условия для обеспечения рабочих мест для людей с ограниченными возможностями не только в государственных органах, но и секторе бизнеса;
- разработать методологию для системного анализа бизнес-климата в Казахстане, который позволит проводить транспарентный и актуальный мониторинг и анализ всех текущих процессов в стране в области финансов, налоговой политики, стратегических коммуникаций и т.д.

Таким образом, необходимо пересмотреть как место социальной политики в системе государственных приоритетов, так и ее концепцию, а, следовательно, формы и методы реализации. В будущем при планировании разработки долгосрочных стратегий развития следует учитывать все факторы реальных и потенциальных рисков для национальной безопасности страны. Лишь

качественный анализ данных всех секторов экономики позволит внести существенные коррективы в изменение политической системы в лучшую сторону.

Отдельное внимание следует уделить перспективам развития внутреннего туризма в Казахстане. Анализ сложившейся ситуации в сфере туризма показывает, что в Казахстане нет целостной системы туризма. Развитие казахстанского внутреннего туризма сдерживается целым рядом негативных факторов, что приводит к ориентации населения на выездной туризм. Отсутствие комплексного рассмотрения страны и отдельных ее регионов как туристскую отрасль дает регрессивный эффект в развитии объектов, которые потенциально могут быть экологически и социально ориентированными не только для туристов, но и в интересах местных жителей. Текущее экономическое положение многих стран, принявшие решение о закрытии въезда для иностранных туристов, создают благоприятную среду для развития внутреннего кластера туризма в среднесрочной перспективе. Сегодня главной задачей является выработка путей, способствующих развитию туристических кластеров как целой экономической отрасли, которая приносила бы прибыль и была бы поставлена на нужную профессиональную основу.

Необходимо реально оценивать, что туризм в Казахстане как один из видов экономической деятельности не будет приносить тех доходов, которые ожидают от него профильные государственные структуры. При этом не стоит и преуменьшать возможностей отрасли, которая при правильном и рациональном направлении может приносить неплохие доходы, улучшая тем самым ресурсную базу внутреннего туризма.

Здоровье (средний балл – 71 из 100)

Данный фактор оценивается лишь одним индикатором, который определяется ожидаемой продолжительностью здоровой жизни. Средняя ожидаемая продолжительность здоровой жизни в Казахстане составляет 62,7 лет, в то время как в странах ТОП-30 – в среднем выше 70 лет.

Наблюдается улучшение по индикатору «Продолжительность здоровой жизни» (94 место, +2). Данный индикатор входит в число одних из наиболее **слабых индикаторов всего рейтинга**. В Казахстане эпидемия указала на крайнюю уязвимость страны из-за отсутствия производства собственной медицинской продукции, оборудования и значительного количества лекарственных препаратов. Главной «болевым точкой» в данном случае можно обозначить импортозависимость Казахстана от лекарственных средств и медицинского оборудования, что в конечном итоге сказывается не только на продолжительности жизни населения, но и уровне жизни в целом.

Несмотря на переход в текущем году системы здравоохранения в формат системы обязательного медицинского страхования (ОМС), де-факто в Казахстане остается дисбаланс уровня социальных потребностей населения с возможностью их удовлетворения качественным медицинским обслуживанием, тогда как здоровье нации является ключевым направлением социально-экономического развития, где движущей силой роста является трудовой потенциал страны.

Из-за отсутствия возможности предоставить всем желаемую медицинскую помощь бесплатно, происходят снижение доступности качественной медицинской

помощи для широких слоев населения, нарастание объема платных медицинских услуг и расширение практики неформальных платежей. В подобной ситуации страдают, как правило, малоимущие слои населения.

Недостаточное развитие производственных сил медицинской и фармацевтической промышленности страны происходит во многом из-за технологической зависимости от развитых стран. В результате отсутствие собственного развитого фармацевтического производства перерастает в социально-значимую проблему, которая предполагает финансирование зарубежных фармацевтических фирм из казахстанских источников.

Доля производимых в стране инновационных препаратов в 2016 году составляла не более 5,0 -10,0% [13]. Это связано в первую очередь с тем, что только на трех предприятиях, выделенных в Казахстане как перспективные, имеются собственные научно-исследовательские лаборатории и соответственно инновационная активность оценивается ими как высокая и очень высокая. Казахстан производит по большей части не инновационную продукцию, а дженерики, то есть основную часть продуктовых портфелей отечественных производителей составляют низкорентабельные препараты (заменители), что не дает производителям фармацевтической продукции развиваться и проводить исследования и разработки собственных технологий.

Вместе с тем, в стране недостаточно осуществляется государственный контроль над безопасностью, эффективностью и качеством лекарственных средств. Продолжают расти объемы контрабандного ввоза лекарственных средств, которые по некоторым оценкам сравнялись с объемами легального оборота фармацевтической продукции. Данное обстоятельство крайне отрицательно сказывается на деятельности, как производителей, так и импортеров официальной фармацевтической продукции. В целом государство слабо влияет на фармацевтический рынок, что напрямую связано с разрушением управленческой вертикали в отрасли.

Для достижения высокого качества предоставления медицинских услуг на основе реализации политики оказания безопасной медицинской помощи необходимо решение целого ряда задач, включающих:

Институционально-правовые меры:

- совершенствование нормативно-правовой базы в области оказания безопасной медицинской помощи, повышение уровня безопасности пациентов и ответственности врачей в лечебно-диагностическом процессе;

- создание организационной, научно-технической инфраструктуры для возрастания восполнения лекарственными, технологическими средствами, что обеспечит рост доли казахстанских производителей на внутреннем рынке за счет собственных производственных сил. Необходимо провести модернизацию действующих предприятий, которая позволит перейти от изготовления простейших лекарственных форм и субстанций к современным готовым лекарственным формам;

- использование медицинских технологий с доказанной эффективностью, стандартизированный подход к лечебному процессу.

Процедурно-функциональные меры:

- повышение уровня компетенции врачей и среднего медицинского персонала в вопросах безопасной медицинской помощи, повышение уровня информированности пациентов в области безопасной медицинской помощи;
- повышение требований к методикам диагностирования болезней с максимальным снижением риска ошибок. Требуется внедрение стандартов диагностики и лечения заболеваний;
- повышение доступности альтернативных учреждений медицинской помощи;
- условием подготовки медицинского персонала должно стать обязательное прохождение курсов повышения квалификации посредством введения принципа непрерывного профессионального образования.

Организационно-методические меры:

- совершенствование структурированной системы лекарственной безопасности в медицинских организациях путем разработки правил и процедур выдачи, назначения, дозировки, маркировки и хранения лекарственных средств, а также определения списка медикаментов высокого риска;
- разработка и внедрение документов по безопасному применению лекарственных средств, в которых будет отражена ответственность, как медицинских работников, так и самих пациентов, что позволит в полной мере обезопасить объекта и субъекта лечебного процесса;
- повышение уровня преподавания в системе здравоохранения, в особенности, фармацевтического образования.

Главными принципами деятельности системы здравоохранения в области обеспечения безопасной медицинской помощи должны стать профессионализм и высокий уровень ответственности оказания медицинской помощи.

5. ИНДЕКС КАЧЕСТВА ЖИЗНИ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ (THE GLOBAL AGEWATH INDEX)

В современных условиях во всем мире фиксируется тенденция увеличения продолжительности жизни, растет число пожилых людей. Прежде всего, это наблюдается в экономически развитых странах и отражается в их государственных политиках – в пенсионном законодательстве, пересмотре пенсионного возраста, трансформируются и адаптируются системы здравоохранения, социального обеспечения и других услуг социальной сферы с учетом специфических потребностей пожилых людей. Старение населения – это процесс, который оказывает влияние на экономику, на структуру общества, на систему здравоохранения. К примеру, один из пяти жителей Европы является человеком старше 65 лет.

Согласно возрастной классификации Всемирной организации здравоохранения градация выглядит следующим образом: от 25 до 44 лет – это молодой возраст, от 44 до 60 лет – это средний возраст, от 60 до 75 лет – это пожилой возраст, от 75 до 90 лет – это старческий возраст, старше 90 – это долгожители.

Вопрос обеспечения достойной жизни для старшего поколения является одним из важных индикаторов устойчивого развития государства. Проведение

ежегодного расчета Индекса качества жизни и благополучия пожилых людей в странах мира (Global AgeWatch Index) Международной неправительственной организацией HelpAge International совместно с Фондом ООН в области народонаселения (ЮНФПА) был инициирован в 2013 году и является одним из базовых источников информации, ключевой целью которой является измерение качества жизни и благополучия пожилых людей в глобальном масштабе.

Первичные тезисы проекта базировались на признании факта беспрецедентных глобальных демографических перемен в XXI веке, связанных с увеличением продолжительности жизни по всему миру. Так, к 2050 году прогнозировалось, что количество людей старше 60 лет, составит 21,5% от общей численности населения мира (2,092 миллиарда человек) против 12,3% в 2015 году (901 миллион человек) [14]. При этом наиболее значительный и стремительный рост численности по прогнозам будет отмечен в развивающемся мире: на азиатский регион придется самое значительное количество людей преклонного возраста.

Вместе с тем, авторы проекта признают, что до сих пор не существует какого-либо международного образца, который бы демонстрировал, насколько благоприятны условия жизни для пожилых людей в тех или иных странах, так как сопоставимые данные на международном уровне об их положении по-прежнему ограничены.

По задумке экспертов проекта, исследование может способствовать привлечению внимания к роли пожилых людей в общественной, экономической, культурной и духовной жизни.

Обзор методологии

Проект рассчитывается на основе статистических данных, получаемых от национальных институтов и международных организаций.

Методология рейтинга основывается на расчетах из 13 показателей, объединенных в четыре основные группы (приложение К):

1. Материальная обеспеченность (доступ к достаточному уровню дохода и способность использовать его самостоятельно для того, чтобы удовлетворить основные потребности в более старшем возрасте).

2. Состояние здоровья (наступление старости связано с физической слабостью, а также с риском плохого состояния здоровья и инвалидности).

3. Образование и занятость (элементы способности к преодолению проблем и характеристики способностей пожилых людей).

4. Благоприятные условия (пожилые люди хотят иметь свободу выбора жить независимой и самостоятельной жизнью).

По каждой группе показателей странам выставляется оценка в баллах - от 1 до 100 (с использованием десятых долей) - чем больше баллов, тем более высоко оценивается страна в данной области. Например, общее значение Индекса в 25,0 баллов означает, что благополучие пожилых людей в стране составляет лишь 25,0% от идеального (100). Для расчета индекса все индикаторные значения выражены как положительные ценности (чем выше значение, тем выше рейтинг страны). Значение каждого показателя выражается в «нормализованных»

14 <https://nonews.co/wp-content/uploads/2018/10/AgeWatch2015.pdf>

значениях (X_n). Минимальное и максимальное значения (X_{\min} и X_{\max}) используются для нормализации каждого из фактических показателей ($X_{\text{факт}}$), попадающего между 0 и 100, при использовании уравнения:

$$X_n = (X_{\text{факт}} - X_{\min}) / (X_{\max} - X_{\min}) \quad (1)$$

Геометрическое среднее значение индивидуального показателя рассчитывается в пределах каждого домена. Эти результаты выдают 4 домена конкретных индексов. При этом вес назначается для каждого показателя в пределах одного домена и не всегда одинаков.

Общий Индекс рассчитывается как среднее геометрическое четырех областей и демонстрирует таким образом, насколько близка та или иная страна к идеальному значению.

По результатам последней версии рейтинга стран по уровню жизни пенсионеров, в *top-5 стран* по обеспечению наиболее благоприятных условий для проживания вошли такие, как Швейцария (90,1 балл), Норвегия (89,3 балла), Швеция (84,4 балла), Германия (84,3 балла), Канада (84,0 балла). Список закрывают Пакистан (12,7 балла), Палестина (12,3 балла), Мозамбик (4,5 балла), Малави (4,1 балла), Афганистан (3,6 балла).

В целом, рейтинг демонстрирует, что более благоприятные условия для старости созданы в Северной, Западной Европе, Северной Америке и некоторых странах Юго-Восточной Азии и Латинской Америки.

Всех стран с лучшими показателями отличает продуманная социальная и экономическая политика, направленная на поддержку возможностей пожилых людей, благополучия и независимости. Они имеют устойчивую политику социального обеспечения, предоставляя социальные пенсии и улучшенный доступ к услугам здравоохранения, а также планы действий по проблемам старения.

Следует отметить, что Индекс является полезным в рамках следующих аспектов:

- расширяет представление о потребностях и возможностях пожилых людей;
- включает в себя новаторское применение методологии человеческого развития к построению индекса благосостояния пожилых людей;
- оценивает основные области экономической и социальной жизни пожилых людей, и по задумке авторов, должен служить базой для принятия решений в области гендерной политики на национальном и международном уровнях.
- позволяет определить потенциал, который имеет каждое государство для улучшения своих позиций.

Также одним из важных выводов исследования является тезис о том, что ВВП страны как не гарантирует хорошую жизнь для пожилых людей, так и не является препятствием для улучшения их положения, таким образом, бросая вызов странам в каждой части мира. Так, в бедных странах пожилые люди де-факто могут иметь в среднем лучшую жизнь, чем живущие в несколько более богатых. Таким образом, на повышение уровня жизни граждан пожилого возраста влияет не только экономический рост страны, но и грамотный менеджмент в области геронтологии.

На сегодня *значимым недостатком проекта* является отсутствие результатов исследований начиная с 2015 года, что значительно снижает ее

актуальность в условиях беспрецедентного влияния на социально-экономические процессы коронавирусной инфекции начиная с конца 2019-начала 2020 года. Целью данного исследования являлся как охват многоаспектного характера качества жизни и благополучия пожилых людей, так и обеспечение средств, позволяющих сократить на 1/3 преждевременную смертность посредством профилактики и лечения неинфекционных заболеваний.

В свете последних событий в мире COVID-19 стал своеобразным индикатором и мировым вызовом для необходимости переоценки всех групп исследованных показателей по всему миру и актуализации данных для выработки дальнейшей стратегии. Важнейшим следствием текущей ситуации является всемирная тенденция, определившая в качестве наиболее уязвимой категории, подверженной риску инфицирования именно пожилых людей. Масштабный анализ случаев заражения коронавирусом в Китае продемонстрировал, что возраст - все же ключевой определяющий фактор для увеличения рисков серьезных осложнений. Выяснилось, что почти каждый пятый (18,4%) старше 80 лет нуждался в госпитализации по сравнению с примерно 1% среди людей 20–30 лет, и 4,3% - в возрасте 40–49 лет [15]. Помимо этого, аналитики утверждают, что по результатам данного исследования, вероятность госпитализации человека в возрасте 50 лет и старше гораздо выше, чем в возрасте до 50.

Таким образом, при нынешней ситуации пожилые люди представляют собой наиболее уязвимую группу, подверженную риску инфицирования коронавирусом. Опасность усиливают уже имеющиеся у людей хронические заболевания и ослабленная в целом иммунная система. Необходимо отметить, что люди пожилого возраста входят в группу риска и тогда, когда речь идет о заражении и другими инфекционными заболеваниями.

Другим важным недостатком является неполный охват исследованных стран (96 государств). *Казахстан* в данном списке отсутствует по причине недостатка достоверных и полных данных на национальном и региональном срезах. Подобное положение дел, как правило, оценивается негативно, и ведет к тому, что пожилые люди могут остаться «за чертой» внимания государства, лишаясь возможности получения полагаемых ему социальных услуг. В большинстве случаев граждане остаются не проинформированы о своих правах на те или иные услуги. Главным вектором акцентированного внимания государственных органов остаются люди в возрасте от 30 до 60 лет.

В рамках проекта Global AgeWath Index по Казахстану представлена отдельная информация:

- по ожидаемой продолжительности жизни людей после 60 лет, которая составила 16 лет (что на 8 лет ниже, чем в России);
- здоровой жизни после 60 лет - 13,2 года (ниже на 4,7 года, по сравнению с Россией);
- доля людей старше 60 лет в 2015 году составила - 10,7 % от общего количества населения;

15 <https://news.liga.net/world/news/analiz-3665-sluchaev-covid-19-v-knr-vliyanie-vozrasta-na-smertnost-i-oslojneniya>

-к 2050 году прогнозируется рост доли пожилых людей до 18,6% [16].

Политика Республики Казахстан в отношении пожилых людей

Для Казахстана процесс старения населения - явление относительно новое и малоизученное. Более того, в официальной терминологии «пожилой возраст» в целом не фигурирует, что создает предпосылки для его неоднозначного и размытого восприятия как в экспертных кругах, так и в обществе. Так, пожилые люди не являются на сегодня вектором акцентированного внимания как властей, так и общества. Согласно возрастной классификации Всемирной Организации Здравоохранения, пожилым человеком считается человек в возрасте от 60 до 75 лет [17].

Всемирная тенденция к постепенному демографическому старению в стране неизбежна и с каждым годом будет приобретать все большую актуальность, оказывая влияние на трудовые и финансовые рынки, спрос на товары и услуги, структуру семьи и взаимоотношения между людьми разных поколений. Специалисты ООН предупреждают, что в ближайшие десятилетия многим странам придется решать серьезные задачи в области государственных систем здравоохранения, пенсионного обеспечения и социальной защиты.

Надо отметить, что в стране сложилась многоуровневая система социального обеспечения пожилого населения, включающая в себя систему пенсионного обеспечения, государственные социальные пособия и социальное страхование в связи с инвалидностью, потерей кормильца и т.д.

Тем не менее, в экономическом смысле эта категория лиц на сегодня воспринимается обществом, скорее всего, как дополнительная социальная нагрузка на плечи государства.

В качестве основных проблемных узлов на сегодня можно выделить следующее:

Социально-экономические факторы:

- несовершенство рынка труда (условий труда), ориентированного в большей степени на экономически активную часть населения;
- наличие фактов негласной дискриминации по возрастному признаку (эйджизм), которые особенно заметны при необходимости смены работы в предпенсионном возрасте;
- нерациональное распределение бюджета на социальные расходы, процветание коррупции;
- неоправданная дифференциация заработной платы в отраслевом и территориальном разрезах;
- неэффективность деятельности накопительных пенсионных фондов; алогичность отечественной методики начисления пенсий; несопоставимость пенсий с реальной стоимостью потребительской корзины и прожиточным минимумом;

Социально-культурные (бытовые) факторы:

16 <https://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Kazakhstan>

17 <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults>

- фактор социальной невостребованности и неадаптированности к современным реалиям;
- несформированные целевые подходы по модернизации и оптимизации сложившейся системы социальной защиты;
- растущее недовольство проводимой социальной политикой;

Инфраструктурные факторы:

- несовершенство системы здравоохранения, которое охватывает сложный комплекс, от количества объектов здравоохранения и качества используемых медикаментов и оборудования, до уровня квалифицированности и степени подготовки преподавателей медицинских ВУЗов;
- проблемы качества общественного транспорта (тарифы поднимаются, а транспорт остается в неудовлетворительном состоянии);
- системные жилищные проблемы, которые складываются из пробелов жилищной политики/предложений на рынке жилья;
- нехватка домов престарелых и организаций, которые занимаются длительным уходом;
- нехватка данных о пожилых людях систематически исключает эту категорию из планов развития и обеспечения государственной политики.

Так, неточными и неполными, во многом неактуальными оказываются на сегодня статистические данные. Последние данные Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, связанные с профильным вопросом, представлены за 2018 год. Ожидаемая продолжительность жизни в стране составила 73,15 лет; у мужчин - 68,84 и у женщин - 77,19 года [18]. Данные по средней продолжительности жизни отсутствуют.

По последним данным Всемирного Банка за 2017 г., средняя продолжительность жизни в Казахстане составила 72,95 года. У мужчин - 68,72 года и у женщин - 76,92 года [19], что фиксирует общемировую тенденцию в значительной дифференциации продолжительности жизни по половому признаку, приводящую к проблеме высокой смертности среди мужчин.

Согласно данным проекта Ranking.kz, численность пожилых людей в Казахстане за 2019 год увеличилась на 4%, до 1,4 миллиона человек [20]. Согласно прогнозным данным источника, в стране будет наблюдаться увеличение почти в два раза доли пожилых людей от 65 лет и старше, с текущих 7,9% до 14,1% в 2050 году (рисунок 6).

Крайне негативным явлением на сегодня является показатель по ожидаемой продолжительности здоровой жизни, который составил всего 62,7 года, в то время как в странах топ-30 Индекса глобальной конкурентоспособности по версии Всемирного Экономического Форума этот показатель представляет в среднем выше 70 лет [21]. Ухудшение ситуации в сегменте здравоохранения может стать в определенной степени одним из главных потенциальных факторов, которые будут тормозить процесс дальнейшего социально-экономического развития страны.

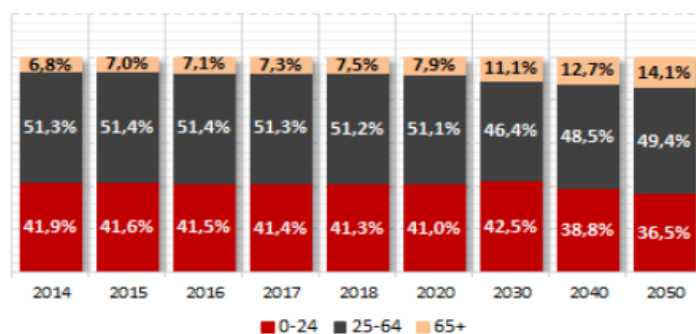
18 <https://stat.gov.kz/official/dynamic>

19 <https://www.vsemirnyjbank.org/>

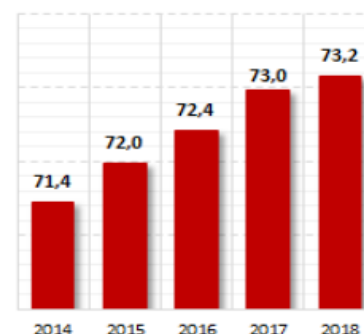
20 <http://ranking.kz/ru>

21 http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf

Динамика изменения доли численности населения Казахстана по возрастным группам

Ожидаемая продолжительность жизни с момента рождения | лет

Расчёты Ranking.kz на основе данных КС МНЭ РК, World Population Prospects 2019

Рисунок 6 – Динамика численности пожилых людей в Казахстане

Другим важным структурным недостатком на сегодня является несовершенство законодательства. В стране отсутствует единый нормативный правовой акт о правах и свободах пожилых людей, который бы регламентировал все вопросы социальной защиты населения пожилого возраста, включая пенсионное обеспечение, здоровье и медицинское обеспечение, социальное обслуживание, доступ к культурным мероприятиям, организация досуга и т.п.

С возрастом появляются определенные потребности, которые также требуют внимания со стороны государства. На сегодня в Казахстане действует ряд разнонаправленных нормативных правовых актов, регулирующих отдельные виды правоотношений с участием пожилых людей: Закон РК «О пенсионном обеспечении», Закон РК «О льготах и социальной защите участников, инвалидов Великой Отечественной войны и лиц, приравненных к ним» и другие. В результате не все потребности и проблемы населения пожилого возраста охвачены действующим законодательством в равной степени.

Несмотря на многочисленность лиц пожилого возраста, в Казахстане отсутствует специальный орган по защите прав этой социально уязвимой группы людей. Вследствие вышеуказанных несовершенств, большинство пожилых не знают точный объем полагающихся им прав, а также не знают, куда обращаться для получения квалифицированной помощи для реализации своих прав в случае их нарушения.

Происходящие в Казахстане изменения предполагают необходимость учета проблемы старения населения при разработке национальной политики и включение соответствующих механизмов поддержки пожилого населения во все социальные и экономические программы.

Следует отметить, что в исследовании Индекса качества жизни пожилых людей одним из ключевых моментов является политика страны в области пенсионного обеспечения: именно этот факт определяет лидерство многих стран в итоговом рейтинге. К сожалению, на сегодняшний день у населения складывается предвзятое отношение и нарекания не только к системе пенсионного обеспечения, но и к государственной системе в целом.

Уровень доверия граждан к системе пенсионного обеспечения снижают следующие факторы:

- недостаточная координация деятельности по совершенствованию накопительной пенсионной системы;

- отсутствие системного подхода к решению проблем пенсионного обеспечения;
- неуверенность в том, что государство обеспечит доходность и сохранность сбережений;
- обвинения в убыточности инвестиционной политики НПФ;
- ошибочность существующей концепции пенсионной системы;
- превалирующая практика власти решать текущие вопросы вместо выработки концептуальных предложений по совершенствованию системы.

В целом, развитие пенсионной системы является ключевым компонентом государственной политики в области старения: при планомерном совершенствовании подходов можно повысить уровень доверия населения к пенсионной системе.

6. ИНДЕКС АКТИВНОГО ДОЛГОЛЕТИЯ (THE ACTIVE AGEING INDEX)

Старшее поколение вносит весомый вклад в жизнь и развитие общества. Неиспользованный потенциал граждан старшего поколения стал поводом для решения Генеральной Ассамблеи ООН о созыве в 1982 году Первой Всемирной ассамблеи по проблемам старения. Итогом этого мероприятия стало принятие Венского международного плана действий по проблемам старения. В этом документе был сформирован призыв к принятию конкретных мер по таким вопросам, как здравоохранение и питание, защита пожилых людей, жилищное строительство и окружающая среда, семья, социальное обеспечение, гарантированность дохода и занятости, образование, а также сбор и анализ исследовательских данных.

Впоследствии Генеральная Ассамблея ООН приняла Принципы Организации Объединенных Наций в отношении пожилых людей, касающиеся независимости и вовлеченности людей пожилого возраста, ухода за ними, а также самореализации и достоинства (1991 год). Позже, в 1992 году на Международной конференции по проблемам старения, посвященной принятию последующих мер по осуществлению Плана действий, была принята Декларация по проблемам старения, а также 1999 год был провозглашен Международным годом пожилых людей. Уже в 2002 года состоялась Вторая Всемирная ассамблея по проблемам старения, на которой были приняты Политическая декларация и Мадридский международный план действий по проблемам старения. Этот план потребовал пересмотра подходов, политики и практики на всех уровнях в интересах людей старшего поколения. В 2007 году Департамент по экономическим и социальным вопросам дополнительно разработал Руководящие принципы обзора и оценки Мадридского международного плана действий по проблемам старения, которые предусматривали проведение оценки по принципу «снизу вверх» при широком участии населения. Ключевым моментом этого документа стало внимание к национальным статистическим службам, поставляющим основные данные по демографической ситуации и социально-экономическом положении пожилых людей.

В 2016 году ЕЭК ООН подготовила «Рекомендации по статистике старения населения». Согласно Венской декларации министров «Создание общества для всех возрастов: содействие повышению качества жизни и активной старости»

предполагает следующие направления работы в отношении людей старших возрастов:

- поощрение увеличения трудовой жизни и сохранение работоспособности;
- способствование социальной включенности и отсутствию дискриминации;
- обеспечение защиты достоинства, здоровья и независимости;
- обеспечение и развитие солидарности поколений.

Обзор методологии

В 2012 году Европейской комиссией по занятости, социальным вопросам и интеграции и ЕЭК ООН в рамках Европейского года активного старения и солидарности поколений был предложен The Active Ageing Index (AAI) – Индекс активного долголетия (ИАД). Он представляет собой аналитический инструмент, направленный на разработку политики, целью которой является активное и здоровое долголетие, раскрытие потенциала пожилых людей для их участия на рынке труда, общественной деятельности и возможности жить независимо. При активном долголетии люди остаются участниками рынка труда, осуществляют продуктивную неоплачиваемую деятельность и сохраняют здоровье, независимость и безопасность, несмотря на старший возраст.

Индекс активного долголетия включает в себя 22 показателя, сгруппированных в четырех областях (субиндексах). Каждый субиндекс имеет свой вес. Весовые значения присваиваются экспертами, на основе консолидированного мнения.

Таблица 10 - Краткая структура Индекса активного долголетия

Субиндекс	Весовая доля
Занятость (<i>Employment</i>)	35%
Участие в жизни общества (<i>Participation in society</i>)	35%
Независимая, здоровая и безопасная жизнь (<i>Independent, healthy and secure living</i>)	10%
Создание благоприятных условий для активного долголетия (<i>Capacity and enabling environment for active ageing</i>)	20%

Для расчета Индекса активного долголетия используются международные базы данных и результаты страновых социологических опросов. Для построения Индекса в качестве источников данных используются EU Labour Force Survey, European Quality of Life Survey, EU Survey of Income and Living Conditions, European Social Survey, Eurostat ICT Survey, European Health & Life Expectancy Information system и другие. Индекс и субиндексы рассчитываются как в целом по странам, так и в гендерном разрезе – отдельно для мужчин и женщин. Всего в этом Индексе представлены 28 стран Европейского союза.

Для каждой страны Индекс активного старения измеряется в баллах от 0 до 100. При этом согласно исходной формуле, полученное значение не будет приближаться ни к минимальному (0 баллов), ни к максимальному (100 баллов) значению, поскольку важны объективные данные, отражающие реальную картину. Индекс позволяет оценить объем используемого и неиспользуемого потенциала пожилых людей, а также ориентировочный период, за который этот потенциал может быть мобилизован. Важно, что каждая страна может улучшить свое место в рейтинге.

Детализированные показатели, включенные в Индекс активного долголетия следующие:

1. Занятость

- 1.1. Уровень занятости среди населения в возрасте 55-59 лет;
- 1.2. Уровень занятости среди населения в возрасте 60-64 лет;
- 1.3. Уровень занятости среди населения в возрасте 65-69 лет;
- 1.4. Уровень занятости среди населения в возрасте 70-74 лет.

2. Участие в общественной жизни

2.1. Волонтерская деятельность: доля людей в возрасте 55+, осуществляющих неоплачиваемую волонтерскую деятельность в рамках организаций хотя бы раз в неделю.

2.2. Уход за детьми, внуками: доля людей в возрасте 55+, осуществляющих уход за своими детьми или внуками хотя бы раз в неделю.

2.3. Уход за пожилыми людьми: доля людей в возрасте 55+, осуществляющих уход за родственниками пожилого возраста или имеющими инвалидность хотя бы раз в неделю.

2.4. Участие в политической жизни: доля людей в возрасте 55+, принимающих участие в деятельности или собраниях профсоюзов, политических партий, политических инициативных групп или подписывающих петиции, в том числе через интернет.

3. Независимая, здоровая и безопасная жизнь

3.1. Физическая активность: доля людей в возрасте 55 лет и старше, занимающихся физическими упражнениями или спортом почти каждый день.

3.2. Доступ к услугам здравоохранения: доля людей в возрасте 55 лет и старше, указавших, что за год, предшествующий опросу, не было случая, чтобы при возникновении потребности в медицинском обследовании или лечении эта потребность не была удовлетворена.

3.3. Независимое / самостоятельное проживание: доля людей в возрасте 75 лет и старше, проживающих одиноко или с партнером (двое взрослых без детей на иждивении).

3.4. Относительный медианный доход: отношение медианного дохода населения в возрасте 65 лет и старше к медианному доходу населения моложе 65 лет.

3.5. Отсутствие риска бедности: доля пожилых людей в возрасте 65 лет и старше, не подверженных риску бедности (за порог бедности принимается 50 % от национального медианного эквивалентного располагаемого дохода).

3.6. Отсутствие тяжелого материального положения: доля пожилых людей в возрасте 65 лет и старше, не находящихся в тяжелом материальном положении.

3.7. Физическая безопасность: доля людей в возрасте 55 лет и старше, чувствующих себя в безопасности, находясь в одиночестве на улице в районе проживания после наступления темноты.

3.8. Непрерывное обучение: доля людей в возрасте от 55 до 74 лет, прошедших обучение или тренинг в течение четырех недель, предшествующих опросу.

4. Возможности и благоприятная среда для активного старения

4.1. Ожидаемая продолжительность жизни в возрасте 55 лет.

4.2 Доля лет здоровой жизни после 55 лет.

4.3 Психологическое благополучие среди лиц в возрасте 55 лет и старше.

4.4 Использование информационно-коммуникационных технологий среди лиц в возрасте от 55 до 74 лет хотя бы раз в неделю.

4.5 Социальные связи: доля людей в возрасте 55 лет и старше, которые встречаются с друзьями, родственниками или коллегами (неформально/вне работы) хотя бы раз в неделю

4.6 Уровень образования: доля людей в возрасте от 55 до 74 лет, имеющих среднее или высшее образование.

Структура индекса активного долголетия представлена в приложении Л.

Таблица 11- Результаты Индекса активного долголетия за 2018 год

Table A2: 2018 AAI by country cluster, overall and domain-specific average scores within cluster (and mean standard deviation)

Country cluster*	Domain-specific score				Overall AAI
	Employment	Social participation	Independent, healthy & secure living	Capacity & enabling environment	
1	25.6 (3.5)	14.1 (2.5)	69.9 (3.0)	52.8 (4.3)	31.4 (1.9)
2	25.7 (3.6)	22.7 (3.5)	74.2 (2.3)	60.4 (2.9)	36.4 (1.3)
3	37.5 (3.8)	15.1 (2.9)	69.8 (4.4)	55.9 (6.0)	36.6 (2.4)
4	39.4 (3.9)	23.5 (2.6)	75.6 (1.0)	65.9 (3.2)	42.8 (2.5)
Total	31.1 (7.3)	17.9 (5.1)	71.8 (3.8)	57.5 (6.4)	35.8 (4.5)

* Clusters contain following countries:

1. Bulgaria, Greece, Croatia, Romania, Hungary, Slovenia, Poland, Slovakia, Italy, Spain (green);
2. Luxembourg, Malta, Cyprus, Austria, Belgium, France (red);
3. Lithuania, Portugal, Latvia, Czech Republic, Estonia, Ireland, Germany (blue);
4. Finland, United Kingdom, Netherlands, Denmark, Sweden (yellow).

Согласно данным за 2018 год, опубликованным в июне 2019 года, 28 европейских стран распределились в 4 основные группы (таблица 11):

1. Болгария, Греция, Хорватия, Румыния, Венгрия, Словения, Польша, Словакия, Италия, Испания (зеленый);
2. Люксембург, Мальта, Кипр, Австрия, Бельгия, Франция (красный);
3. Литва, Португалия, Латвия, Чехия, Эстония, Ирландия, Германия (синий);
4. Финляндия, Великобритания, Нидерланды, Дания, Швеция (желтый).

В наиболее благоприятную группу стран для старшего поколения входят Швеция, Дания, Нидерланды, Великобритания, Финляндия.

Из государств-участников СНГ расчет Индекса активного долголетия произвели в Молдове (Министерство труда, социального обеспечения и семьи при поддержке Фонда ООН по народонаселению и Департамента по экономическим и социальным вопросам ООН) – полученное значение составило 27,1 балла и России (НИУ Высшая школа экономики) – значение 31,1 баллов. В Казахстане аналогичная попытка расчета Индекса активного долголетия на основе данных социологического исследования была произведена в 2019 году исследовательским институтом «Общественное мнение» в рамках проекта ОФ Ассоциации врачей-геронтологов РК, финансируемого Фондом Р.Люксембург в Центральной Азии по направлению «Старшее поколение стран Центральной Азии: Настоящее и Будущее». Согласно результатам исследования Индекс активного долголетия в Казахстане составил 28,9 баллов.

Государственная политика по поддержке пожилых людей

Основные положения государственной политики в отношении пожилых людей закреплены в Конституции Республики Казахстан, кодексах Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», «О браке

(супружестве) и семье», Трудовом кодексе, законах Республики Казахстан «О пенсионном обеспечении в Республике Казахстан», «О специальном государственном пособии в Республике Казахстан», «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан», «О специальных социальных услугах», «О занятости населения», «О льготах и социальной защите участников, инвалидов Великой Отечественной войны и лиц, приравненных к ним» и других законодательных актах страны.

Обзор национального законодательства позволяет сделать выводы о том, что перечень нормативных правовых актов, разработанных и направленных на реализацию прав и свобод перечисленных категорий граждан, достаточно широк, а действующие нормативные правовые акты, регулирующие права пожилых людей, отвечают основным приоритетам государственной социальной политики и не содержат дискриминационных норм. Вместе с тем, на наш взгляд, недостаточное внимание уделяется мерам социальной поддержки граждан старшего поколения. При этом, поддержка пожилых людей требует гибкого подхода для каждой отдельной группы: пенсионеров, инвалидов, ветеранов Великой Отечественной войны и иных социально-защищенных категорий. Кроме того, при осуществлении поддержки пожилым людям в Казахстане учитываются такие критерии, как форма занятости и трудоспособность, материальный достаток, те или иные групповые и индивидуальные заслуги перед народом и страной.

Несмотря на то, что в действующем законодательстве не акцентируется возрастная дифференциация населения, определенным исключением является такая возрастная категория как «молодежь», на уровне государства имеется отдельное направление – молодежная политика. Кроме того, в определенной степени можно говорить о наличии негативной практики, связанной с проявлением «эйджизма» – дискриминации по возрастному признаку.

В целях объективности, стоит отметить, что в мировой практике многие страны также не практикуют создание единого нормативно-правового документа по правам пожилых.

К настоящему моменту в Казахстане разработаны и подходят к своему логическому завершению Национального плана действий по улучшению положения пожилых людей в РК на 2011-2020 гг, Республиканского комплексного плана по повышению качества жизни граждан старшего поколения на 2018-2020 гг. Сейчас перед Министерством труда и социальной защиты населения РК стоит задача разработки Дорожной карты со всесторонним охватом пожилых людей.

В рамках работы с пожилыми людьми и их поддержкой во всех регионах республики действуют Советы Ветеранов, первичные ветеранские организации, при которых созданы и ведут свою работу ряд клубов по интересу («Ветеран», «Отрада», «Ақ жаулық», «Огонек», «Шаңырақ», «Достық», «Калейдоскоп» и другие), созданы вокальные, танцевальные группы, которые участвуют в концертах, конкурсах, праздничных мероприятиях. С целью предоставления услуг для пожилых людей и пенсионеров утвержден Перечень категорий граждан, пользующихся физкультурно-оздоровительными услугами бесплатно или на

льготных условиях, в размере 50% от стоимости оказываемых спортивных и физкультурно-оздоровительных 4 услуг, за исключением инвалидов.

Для анализа ситуации и выявления актуальных проблем граждан пожилого возраста в регионах проводятся социологические исследования. С учетом их результатов местные исполнительные органы разрабатывают и утверждают Комплексные планы повышения качества жизни пожилых граждан. Ярким примером в этом плане является Дорожная карта повышения качества жизни граждан пенсионного возраста, разработанная акиматом г.Алматы, в рамках которой создан «Центр активного долголетия» в г. Алматы. В 2018-2019 годах в центрах активного долголетия Алматы соответствующие услуги получили порядка 166 тыс. человек пожилого возраста (йога, скандинавская ходьба, игровая комната, медпункт, ИТ-курсы, мотивационные и предпринимательские курсы, курсы английского языка и др.). Согласно заявлению Министра труда и социальной защиты РК Б.Нурымбетова [22]: «В соответствии с Концепцией социального развития Республики Казахстан до 2030 года (ПП РК от 24 апреля 2014 года № 396) Министерством планируется принятие ряда мер по поддержке пожилых людей и их вовлечению в общество в соответствии с передовым мировым опытом и принципами «слышащего государства». На сегодня в регионах уже есть успешные примеры работы с людьми пожилого возраста по принципу bottom-up (снизу вверх). Так, в Алматы функционирует Центр активного долголетия с филиалами в 7 районах, который реализован в рамках городской дорожной карты «Активное Долголетие». Центр работает по принципу «одного окна» по трем направлениям: Активное долголетие, Культура здоровья и Связь с общественностью. В результате в два раза увеличено количество активных граждан пожилого возраста (с 6% в 2018 до 12% в 2019), создана единая база данных «Карта нуждаемости», на 15% увеличена цифровая грамотность».

В текущем году для обеспечения инклюзии пожилых граждан и обеспечения их качественными мерами государственной поддержки планируется принять Республиканский комплексный план по повышению качества жизни граждан старшего поколения на 2020-2022 годы и запустить по одному центру активного долголетия в каждом регионе.

Вопросами улучшения качества жизни пожилых людей также озабочены депутаты Парламента Республики Казахстан. Так, 30 октября 2019 года члены фракции КНПК «Народные коммунисты» в Мажилисе Парламента РК Ж.Ахметбеков, Г.Баймаханова, А.Конуров, В.Косарев, М.Магеррамов, И.Смирнова, Т.Сыздыков направили депутатский запрос.

Исходя из ответа Премьер-министра А.Мамина на данный депутатский запрос [23], **принятие Государственной программы «Активное долголетие» Правительством не было предусмотрено.** «Согласно Системе государственного планирования (далее – СГП) Республики Казахстан,

22 Центр долголетия появится в каждом регионе в ближайшие два года
https://www.inform.kz/ru/centr-dolgoletiya-poyavitsya-v-kazhdom-regione-v-blizhayshie-dva-goda_a3617516 (Дата обращения: 09.05.2020).

23 Запрос депутатов Мажилиса об улучшении качества жизни пожилых людей
<https://primeminister.kz/ru/inquiries/78> (Дата обращения: 09.05.2020).

утвержденной постановлением Правительства Республики Казахстан от 29 ноября 2017 года № 790, предусматривается разработка государственных программ, в целях обеспечения достижения ключевых национальных индикаторов Стратегического плана развития Республики Казахстан. При этом, в соответствии с пунктом 26 СГП, государственные программы определяют стратегию развития сферы/отрасли, т.е. являются документами межсферного и межведомственного характера, определяющие цели, задачи и ожидаемые результаты по приоритетным направлениям развития страны и разрабатываются на период не менее 5 лет. Вопросы в рамках предлагаемой государственной программы носят более узкий характер и не направлены на развитие целой отрасли/сферы, а также ориентированы на ограниченный круг благополучателей. В связи с чем, разработка отдельной Государственной программы «Активное долголетие» не представляется целесообразной.

Вместе с тем, в Казахстане ведется работа по подготовке Дорожной карты «Активное долголетие» на 2020-2022 годы. Так, в начале 2020 года состоялось экспертное обсуждение «Формирование Дорожной карты «Активное долголетие» на 2020-2022 годы: принципы, методы, подходы» [24], организованное Казахстанским институтом стратегических исследований при Президенте РК, Министерством труда и социальной защиты населения РК с участием представителей Европейской Экономической Комиссии ООН (ЕЭК ООН) Виталии Гаучайте Виттич, Ольги Харитоновой, Лизы Варт. Руководитель группы по народонаселению Виталия Гаучайте Виттич подчеркнула, что встреча является первым визитом экспертов ЕЭК ООН в Казахстан с целью формирования эффективного диалога с представителями государственных органов, депутатами Парламента РК, Омбудсменом по правам человека, профсоюзами, НПО и экспертным сообществом для разработки методических рекомендаций ЕЭК ООН в рамках формирования Дорожной карты «Активное долголетие» на 2020-2022 годы.

7.ИНДЕКС ЛУЧШЕЙ ЖИЗНИ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И РАЗВИТИЯ

Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) – международная экономическая организация развитых стран, была создана 30 сентября 1961 г. после ратификации конвенции о ее учреждении, подписанной в 1960 г. Она стала преемницей Организации европейского экономического сотрудничества, образованной в 1948 г. в целях оптимального использования американской экономической и финансовой помощи восстановлению Европы (План Маршалла) странами-получателями. На 1 мая 2018 года в данную организацию входят 37 государств, большинство из которых члены Европейского союза. На долю государств-членов ОЭСР приходится около 60 % мирового ВВП.

24 В КИСИ состоялось экспертное обсуждение «Формирование Дорожной карты «Активное долголетие» на 2020-2022 годы: принципы, методы, подходы» <http://kisi.kz/index.php/ru/meropriyatiya/2020-god/4999-v-kisi-pri-prezidente-rk-sostoyalos-ekspertnoe-obsuzhdenie-po-voprosam-razrabotki-dorozhnoj-karty-aktivnoe-dolgoletie-na-2020-2022-gody> (Дата обращения: 09.05.2020).

Обзор методологии

Организация Экономического сотрудничества и развития измеряет достижения стран мира с точки зрения благополучия их населения. Свои исследования они начали проводить регулярно с 2011 года для 36 стран мира. В последнее время интенсивно обсуждается вопрос об измерении благосостояния общества – решает ли богатство все или внимания заслуживают и другие аспекты, такие как оптимальное сочетание работы и отдыха. Цель Индекса – вовлечь в это обсуждение граждан, дать им возможность повысить свою осведомленность и расширить участие в процессе формирования политического курса, который определяет нашу жизнь.

ОЭСР выделяет 11 основных категорий, которые отражают различные аспекты жизни людей и параметры общественного благосостояния [11]. Они подразделяются на две группы: аспекты благополучия с точки зрения физических условий жизни (жилищные условия, доход, работа) и с точки зрения качества жизни (общество, образование, экология, гражданские права, состояние здоровья, удовлетворённость жизнью, безопасность, баланс работы и личной жизни). Индекс для каждой страны вычисляется как средневзвешенное значение перечисленных показателей (рисунок 7). Основной базой для исследования служит информация из официальных источников, таких как Национальные отчеты стран ОЭСР, Статистический отдел ООН, государственные статистические агентства. Некоторые показатели основаны на данных Всемирного опроса Гэллага (Gallup World Poll), подразделения Института Гэллага (Gallup Organization), которые регулярно проводят опросы общественного мнения более чем в 140 странах мира. Свыше 80% показателей Индекса лучшей жизни уже были опубликованы ОЭСР. Изначально индекс охватывал только страны ОЭСР, но позже в него были включены Россия и Бразилия. Отметим, что Казахстан в данном рейтинге не участвует.

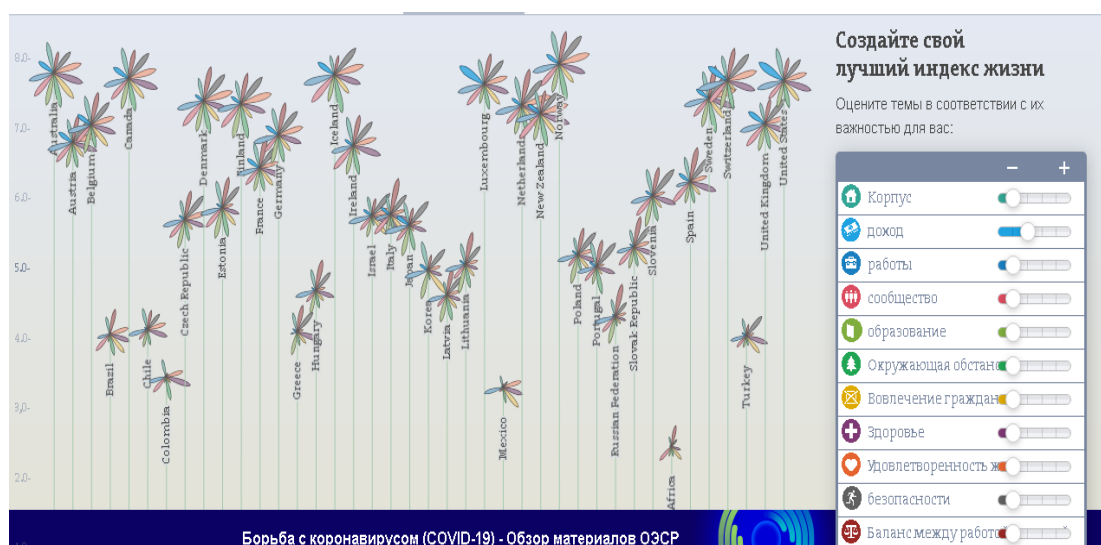

Рисунок 7– Показатели Индекса лучшей жизни ОЭСР

Согласно методике расчета индекса, каждый пользователь может определить значимость каждые компоненты благополучия:

- Жилищные условия. Показатели: количество комнат на человека; жилье с основными коммунальными удобствами; расходы на жильё.
- Доходы. Показатели: скорректированный чистый доход домохозяйства после уплаты налогов; финансовое благосостояние домохозяйства.
- Работа. Показатели: уровень занятости; уровень длительной безработицы; средняя заработная плата; гарантия занятости.
- Общество. Показатели: сеть социальной поддержки.
- Образование. Показатели: уровень образования; знания и навыки учащихся (PIRLS, TIMSS, PISA); количество лет для получения образования.
- Экология. Показатели: уровень загрязнения воздуха; качество воды.
- Гражданские права. Показатели: уровень активности избирателей; уровень подотчётности государственных учреждений и прозрачности власти при разработке законодательства.
- Здоровье. Показатели: средняя продолжительность жизни; самостоятельная оценка состояния здоровья.
- Удовлетворённость. Показатели: удовлетворённость жизнью.
- Безопасность. Показатели: показатель количества нападений; показатель количества убийств.
- Работа /Отдых. Показатели: время, посвящённое работе, в том числе сверхурочной; время, посвящённое отдыху и уходу за собой.

Каждый показатель позволяет сравнить результаты среди мужчин и женщин и понять, насколько сильно социальное и экономическое положение человека влияет на результаты.

На сайте ОЭСР создана интерактивная онлайн-версия, которая позволяет визуализировать и сравнивать отдельные ключевые показатели благополучия в стране. Индекс показывает пользователям результаты каждой страны по каждому из 11 факторов благосостояния в зависимости от степени важности, которую придает человек: в отличие от официальной версии индекса, сделанной на основе статистики и опросов, в интерактивном индексе рейтинг стран составляет не ОЭСР, а сами пользователи сайта.

8. ВСЕМИРНЫЙ ИНДЕКС БЛАГОТВОРИТЕЛЬНОСТИ (World Giving Index)

Всемирный индекс благотворительности разработан в 2010 году английской компанией Charities Aid Foundation (CAF) [25]. Исследования проводятся на ежегодной основе Институтом Гэллапа (далее - Институт), оценивая тенденцию благотворительности во всем мире. Рейтинг формируется на основе результатов ответов респондентов в возрасте 15 лет и старше, которые отвечают на следующие три вопроса:

- Оказывали ли они помощь незнакомым людям?
- Жертвовали ли они деньги на благотворительность?

- Занимались ли они волонтерской деятельностью?

Результат рейтинга рассчитывается как среднее значение ответов респондентов на три ключевых вопроса, задаваемых в каждой стране. Каждой стране присваивается процентный балл, и страны ранжируются на основе этих баллов. Репрезентативная выборка большинства стран ежегодно составляет 1000 респондентов.

На сегодня Институтом опубликовано 10 изданий. Десятое издание, опубликованное в 2019 году, посвящено юбилейной дате (10 лет), где проведен анализ динамики результатов рейтингов стран за эти годы.

Последний отчет САФ 2018 года (девятое издание) включает данные из 146 стран, которые были собраны в течение 2017 года. Этот отчет основан главным образом на данных опроса «Мировоззрение мира», проведенного Институтом, который является продолжающимся исследовательским проектом, проведенным в 146 странах, с 95% населения мира. Обследованные страны и вопросы, задаваемые в каждом регионе, меняются из года в год и определяются Институтом. В большинстве опрошенных стран 1000 анкет заполнены репрезентативной выборкой лиц, проживающих по всей стране. Зона покрытия - вся страна, включая сельские районы. В некоторых более крупных странах собираются более крупные выборки (например, 4141 интервью в Китае; 2000 в Российской Федерации), в то время как в странах с небольшим количеством населения опрос охватывает от 500 до 1000 человек, но все еще содержит репрезентативную выборку. Всего в 2017 году было опрошено более 153 164 человек, и выборки основаны на вероятности. Обследования проводились по телефону или при личной встрече в зависимости от зоны действия телефонной связи в стране. В результатах для каждой страны есть предел погрешности (величина случайной ошибки выборки), которая рассчитывается Институтом в пропорции при уровне достоверности 95% (уровне уверенности в том, что результаты являются истинным отражением всего населения). Максимальный предел погрешности 50% [7].

В 2018 году рейтинг возглавила Индонезия. Несмотря на то, что по трем показателям Индонезия практически не изменила свои позиции с прошлого года, когда страна заняла второе место, страна стала лидером за счет ухудшения позиции Мьянмы, которая опустилась с первого места на девятое. После того, как кризис в Рохингье достиг своего пика в 2017 году, трудно не прийти к выводу, что проблемы страны привели к тому, что жители Мьянмы стали менее склонными или менее способными жертвовать. Более устойчивой является готовность страны жертвовать деньги, которая, как полагают, в значительной степени обусловлена огромным количеством последователей буддизма Тхеравады, требующие пожертвований для поддержки тех, кто ведет монашеский образ жизни.

Стоит отметить, что Индонезия классифицируется ООН как страна с уровнем дохода ниже среднего. Помимо этого, лишь половина стран топ 20-ти классифицируются ООН как развитые страны. Следовательно, можно резюмировать, что результаты рейтинга не связаны с уровнем дохода населения страны. В лидерах в основном расположились страны с акцентом на религиозные направления, которые требуют определенного жертвования того или иного течения религии.

Значительно больше людей во всем мире сообщили о помощи незнакомцам и волонтерстве. Доля людей, которые пожертвовали деньги, все еще находится на самом низком уровне с 2013 года. Пожертвования денег увеличились среди развитых стран (с 40% до 42%), но снизился среди развивающихся стран (с 25% до 24%). Он также снизился среди старших возрастных групп, которые исторически были наиболее склонны давать пожертвования.

В тройку лидеров рейтинга 2018 года вошли Австралия и Новая Зеландия. Три страны из топ-10 - Ирландия, Великобритания и Сингапур - улучшили свои результаты в сравнении с рейтингом 2017 года (на 3 процентных пункта, 5 процентных пунктов и 13 процентных пунктов соответственно). Ниже в таблице 1 представлены результаты рейтинга стран топ 10 – лидеров. Стоит отметить, что наибольшее значение из трех показателей среди стран-лидеров (топ 3) занимает «пожертвование денег». При этом в США, Кении, Бахрейне наблюдается иная картина, с преобладанием ответов респондентов оказания помощи незнакомым. Вопрос участия в волонтерской деятельности из трех показателей имеет меньший процент ответов, что связано в первую очередь с возрастными причинами, когда молодое поколение более склонны к волонтерству.

Казахстан в рейтинге 2018 года занял 96 место, расположившись между странами Северной Африки Лесото - 95 место, и Ботсвана - 97 место. Стоит отметить, что Казахстан занимает самую низкую позицию среди стран Центральной Азии, значительно уступая им, несмотря на то, что уровень жизни выше: Таджикистан - 36 место, Туркменистан - 43 место, Узбекистан - 53 место, Киргизстан - 55 место. Среди стран СНГ позиция Казахстана значительно опережает Россию и Беларусь, которые расположилась на 110 и 121 месте соответственно. В приложении М представлен Топ 10 стран-лидеров индекса благотворительности в 2018 году.

За последние пять лет отмечается нестабильная динамика позиций Казахстана, которая ежегодно показывала колебания то в сторону улучшения, то ухудшения позиции. При этом в 2015 году позиции страны были самыми высокими – 56 место, улучшившись сразу на 45 п.п. в сравнении с предыдущим годом (рисунок 8).

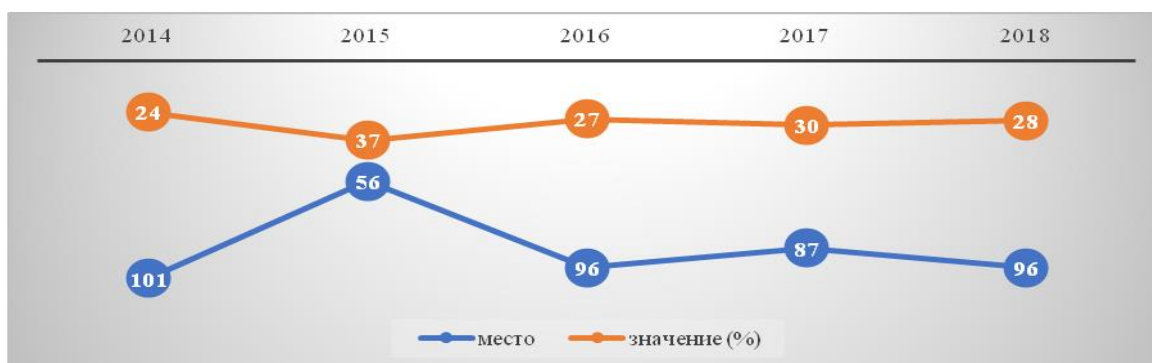

Рисунок 8 – Динамика позиций Казахстана в рейтинге благотворительности в период 2014-2018 годы

В рейтинге 2018 года Казахстан ухудшил свои позиции на 9 пунктов, вернув позицию рейтинга 2016 года (96 место). Снижение позиции произошло за счет

снижения позиций по оказанию помощи незнакомцам и волонтерству на 26 и 18 пунктов соответственно (таблица 12).

Таблица 12 – Динамика результатов (позиции) Казахстана в рейтинге благотворительности по показателям

Годы	1.Помогать незнакомцу	изменение	2.Пожертвование денег	изменение	3.Волонтерство	изменение
2014	92		112		68	
2015	68	↑ 24	51	↑ 61	51	↑ 3
2016	115	↓ 47	54	↓ 3	105	↓ 54
2017	104	↑ 11	52	↑ 2	71	↑ 34
2018	130	↓ 26	52	0	89	↓ 18

Источник: [8, 9, 10, 11, 12] Отчеты благотворительности за 2014, 2015, 2016, 2017, 2018 годы <https://www.cafonline.org/>

Как видно из таблицы 12, позиции Казахстана в разрезе трех показателей рейтинга за последние пять лет показывают, что наибольший скачок в сторону улучшения позиции отмечается по вопросу пожертвования денег (с 112 места в 2014 году на 52 место в 2018 г.). Что нельзя сказать о помощи незнакомым людям, позиции которого ухудшились с 92 места в 2014 году до 130 в 2018 году. При этом в мире помощь незнакомцу - самый распространенный вид благотворительности, но в Европе она оказывается реже, чем на других континентах (в среднем 44 %). Мировая тенденция такова, что незнакомым людям чаще помогают мужчины [26].

По волонтерству, после резкого падения в 2016 году на 105 место, в 2018 году страна расположилась на 89 позиции. Стоит отметить, что результаты рейтинга формируются на основе опросных данных, что наталкивает на вывод о том, что много факторов могут повлиять на их объективность. Однако, несмотря на это, респонденты отвечают, что они меньше стали помогать незнакомцам и заниматься волонтерской деятельностью, что подтверждается снижением позиций по данным показателям в 2018 году в сравнении с результатами рейтинга 2017 года. Все три показателя являются определенным видом благотворительности и играют значительную роль в развитии гражданского общества, которое заключается в смене парадигмы ценностей общественного сознания через оказание милосердия нуждающимся.

В отчете рейтинга Институтом также ежегодно отражаются рекомендации для стран. В отчете 2018 года рекомендации следующие:

Правительству:

- обеспечить справедливое, последовательное и открытое регулирование организаций гражданского общества;
- облегчить людям возможность заниматься благотворительностью, предлагая определенные стимулы, где это возможно;
- пропагандировать гражданское общество высказываться в обществе, уважая их право высказываться по важным вопросам.

26 https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2018_report_webnopw_2379a_261018.pdf

Международным спонсорам:

- финансировать организации, которые оказывают поддержку гражданскому обществу для создания механизма генерирования средств даже после прекращения оказания помощи;
- финансировать местные организации напрямую для улучшения подотчетности и эффективности оказания помощи;
- создание устойчивой внутренней поддержки.

Организациям гражданского общества:

- обеспечить надлежащее управление, быть честными в отношении воздействия на создание общественного доверия к организациям гражданского общества;
- целенаправленно вовлекать местные сообщества в процесс принятия решений, чтобы гражданское общество стало местным собственником;
- признавать и опираться на традиционные формы пожертвований для создания организаций и культуры пожертвований, которая работает в сильных сторонах местного контекста.

Проведенный анализ результатов рейтинга благотворительности позволяет сделать вывод о том, что рейтинг в целом дает возможность взглянуть на мировые тенденции вопросов щедрости и милосердия. Взаимопомощь является одним из факторов развития гражданского общества любой страны. Эксперты Института в отчете подчеркивают «учитывая, что к 2030 году в средние классы мира войдут 2,4 миллиарда человек, крайне важно, чтобы мы обеспечили основу для поддержки и поощрения массового участия в благотворительности. По нашим оценкам, если бы средние классы мира выделяли бы всего 0,5% своих расходов - меньше, чем в среднем по Соединенному Королевству, и примерно столько же, сколько в Республике Корея, - это составило бы 319 млрд. долл. США в год для организаций гражданского общества ежегодно в 2030 году.

Позиции Казахстана в данном рейтинге находятся на уровне ниже среднего значения среди всех стран. При этом из трех показателей большая доля респондентов отмечают о пожертвовании денег, меньшая – оказания помощи незнакомым людям.

Важность в развитии благотворительности, на наш взгляд, заключается в формировании нравственного гражданского общества, что значимо для Казахстана как возможного фактора сокращения коррупции в стране.

9. ИНДЕКС ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ ЕВРОПЕЙСКОГО БАНКА РЕКОНСТРУКЦИИ И РАЗВИТИЯ (EBRD Knowledge Economy Index)

В повышении общественного благополучия особое место занимает экономика знаний. Экономика знаний основывается на инновациях, материализованных в виде новых высокоэффективных, наукоемких технологий, товаров и услуг. По-другому говоря, это- новая экономика. Основными факторами развития новой экономики являются знания и человеческий капитал. В этой связи, во всех рейтингах, которые связаны с экономикой знаний, уделяется особое внимание этим факторам. Существует ряд рейтингов, которые оценивают уровень развития экономики знаний в разных странах мира.

Тем не менее, в понятии «экономика, основанная на знаниях» находят выражение наиболее существенные тенденции, свойственные современному обществу:

-неуклонное увеличение в общественном продукте доли отраслей, непосредственно связанных с производством и использованием знаний: к концу XX в. в ВВП развитых стран эта доля составляла в среднем более 50%;

- устойчивый экономический рост, базирующийся на активном использовании человеческого капитала и высоких технологий, прежде всего информационно-коммуникационных: в развитых странах свыше 85% экономического роста основано на знаниях как основном ресурсе;

- интеллектуализация экономической деятельности и превращение работников, занятых производством, передачей и использованием знаний, в доминирующую группу в общей структуре занятости: в США доля кадров преимущественно умственного труда уже достигает 60 % в совокупной рабочей силе;

- преобладающее распространение в экономике характерных для творческой деятельности методов и форм организации и стимулирования труда;

- утверждение в системе образования и подготовки кадров принципа непрерывности процесса получения, обновления и расширения знаний в рамках новой образовательной модели — образования в течение всей жизни;

- формирование единого информационного пространства путем создания глобальных информационных сетей и баз данных, а также роста парка персональных компьютеров, обеспечивающих информационное взаимодействие людей, их доступ к мировым информационным ресурсам и удовлетворение их потребностей в знаниях;

- увеличение объемов нематериального накопления и его опережающее развитие по сравнению с материальным накоплением;

- становление и развитие особого вида управленческой деятельности — менеджмента знаний [13].

В целом, «экономика знаний» (КЕ) - это концепция экономического развития, в которой инновации и доступ к информации стимулируют рост производительности. Новые тенденции, такие как Интернет вещей или цифровизация, являются примерами ключевых элементов перехода к экономике знаний. Поэтому создание ключевых опор, необходимых для стимулирования развития экономики знаний, имеет ключевое значение для достижения долгосрочной конкурентоспособности. В этой связи для того, чтобы измерить эффективности регионов, в которые он инвестирует, и сравнивать разрыв между экономиками Европейским банком реконструкции и развития (ЕБРР) разработан Индекс экономики знаний ЕБРР. Данный индекс заполняет аналитический пробел. Индекс экономики знаний ЕБРР оценивает насколько инновации и знания в целом востребованы в экономике той или иной страны. Он охватывает 46 стран, из них в 38 стран инвестирует ЕБРР, и восемь сопоставимых стран, являющиеся членами Организации экономического сотрудничества и развития,- ОЭСР. Последний отчет по Индексу экономики знаний ЕБРР опубликован в марте 2019 года. В данном отчете представлены сравнительные данные за 2011 - 2018 годы.

Методология Индекса экономики знаний ЕБРР

Индекс экономики знаний ЕБРР КЕ содержит 38 показателей, разделенных на четыре основных фактора (блок/столп): (1) институты инноваций, (2) навыки инноваций, (3) инновационная система и (4) инфраструктура ИКТ.

Структура индекса экономики знаний ЕБРР основана на проведенной работе ЕБРР в 2014 г., также существующей литературе по развитию экономики знаний, в том числе работе Всемирного банка. Предыдущие аналогичные индексы экономики знаний измеряли только четыре фактора экономики знаний. В данном индексе авторы расширили структуру индекса, добавив два или три дополнительных измерения к каждому фактору. Они были отобраны на основе тщательного анализа литературных данных о драйверах долгосрочных инноваций и роста производительности [14]. Каждый блок делится на 2 или 3 субфактора (Таблица 13)

Таблица 13 – Структура индекса экономики знаний ЕБРР

Факторы	Институты	Навыки для инноваций	Инновационная система	Инфраструктура ИКТ
Субфакторы	Открытость экономики	Общие навыки	Вклад	Доступность ИКТ
	Бизнес среда		Результаты	
	Государственное управление	Специализированные навыки	Сотрудничество	Сложность ИКТ

Источник: [14] Отчет Индекса экономики знаний ЕБРР. 2019 год. [http:// www.ebrd.com](http://www.ebrd.com)

В рамках фактора «Институты» рассматривается возможность адаптации экономики страны к инновациям.

Сильные права собственности, судебная система страны, которые обеспечивают верховенства закона, государственное управление должны быть ключевыми элементами, на которые частный сектор опирается при разработке мероприятий с более высокой добавленной стоимостью. Фактор состоит из 3-х субфакторов:

- (i) открытость экономики (экономика должна быть открытой для торговли, мобильность рабочей силы и инвестиции, также способной принять новые идеи и технологии);
- (ii) бизнес-среда (обеспечение верховенства закона и отсутствие коррупции);
- (iii) государственное управление (например, политическая стабильность и эффективность политики).

В рамках фактора «Навыки для инноваций» рассматривается наличие обученной рабочей силы, отвечающей потребностям частного сектора. Данный фактор состоит из 2-х субфакторов:

- (i) общие навыки (среднее образование), которые являются предпосылками для любой экономической деятельности;
- (ii) специальные навыки (например, технические профессии), которые являются ключом к деятельности с большей добавленной стоимостью.

В рамках фактора «Инновационная система» рассматриваются деятельность основных игроков, так как экономика знаний сильно зависит от основных игроков

инноваций, их ресурсов и взаимодействия. Данный фактор состоит из 3-х субфакторов:

- (i) вклад в инновационную систему (например, расходы на исследования и разработки (НИОКР));

- (ii) результаты инновационной системы (например, патенты);

- (iii) связи в рамках инновационной системы (к примеру, научное сотрудничество, венчурный капитал и цепочки создания стоимости).

Ключевой опорой любой экономики знаний является инфраструктура информационных и коммуникационных технологий (ИКТ) и ее использование, поскольку это лежит в основе эффективного обмена знаниями. В этой связи играет важную роль фактор «Инфраструктура ИКТ», в рамках которого рассматривается скорость широкополосного роста как форма повышения производительности. Данный фактор состоит из 2-х субфакторов:

- (i) доступность ИКТ;

- (ii) сложность ИКТ.

Основными источниками 38 показателей, используемых в Индексе экономики знаний Европейского банка реконструкции и развития являются Всемирный банк, Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО), Международный союз электросвязи, Всемирный экономический форум и ЕБРР (ЕБРР и Всемирный банк. К примеру, информации по окружающей среде и оценке эффективности предприятия). Все выбранные показатели доступны по меньшей мере для 90 процентов стран, включенных в индекс, и регулярно обновляются (предпочтительно каждый год). Большая часть данных поступает с отставанием (поэтому индекс экономики знаний 2018 года в основном опирается на данные 2017 года).

Чтобы вычислить Индекс экономики знаний сначала агрегируется 38 показателей в 10 субфакторов, а затем объединяется эти 10 субфакторов в четыре фактора.

Для каждого показателя и года мы вычисляем расстояние до границы (DTF) со значениями по шкале от 1 (теоретический минимум / худший) до 10 (теоретический максимум / наилучший). Далее для каждого из 10-ти измерений вычисляется средние оценки DTF индикаторов, принадлежащих этому измерению. Затем объединяются результаты измерений для получения результатов на уровне фактора. Индекс является средним арифметическим четырех факторов. Этот процесс применяется к каждой экономике и каждому году. Окончательный набор данных охватывает период с 2011 по 2018 год для 38 стран, в которые инвестирует ЕБРР, плюс восемь сопоставимых стран ОЭСР (Канада, Чешская Республика, Франция, Германия, Япония, Швеция, Великобритания и Соединенные Штаты Америки).

Индекс экономики знаний ЕБРР 2018 года

Согласно результатам рейтинга 2018 года, среднее значение стран ЕБРР ниже по сравнению с сопоставимыми странами. Результаты рейтинга Индекса экономики знаний ЕБРР в 2018 году показывает, что среди регионов ЕБРР Эстония является лидером, по трем из 4-х факторов Эстония находится на одном уровне с сопоставимыми странами. Только по фактору «Инновационная система»

она продолжает отставать. Самые низкие показатели у Туркменистана, который показал низкую производительность по всем 4 факторам.

Следует отметить, что Сербия добилась наибольших успехов в период между 2011 и 2018 годами. Слабые институты инноваций являются наиболее значительными факторами, способствующими разрыву в экономике знаний между регионами ЕБРР и их сопоставимыми странами ОЭСР (приложение Н) [14]

В таблице 14 представлены результаты Индекса экономики знаний за 2018 год. Согласно данным ЕБРР в сопоставимых странах ОЭСР показатель Индекса экономики знаний составляет 7,36 (в среднем из 10), а в регионах ЕБРР - 4,67 (в среднем из 10). Наиболее эффективными странами ЕБРР являются Эстония, Словения и Литва, с индексом экономики знаний в диапазоне от 6,0 до 6,9. На другом конце шкалы находятся Египет, Западный берег и сектор Газа, а также Туркменистан с показателями индекса экономики знаний от 2,2 до 3,2.

Разрыв между регионом ЕБРР и сопоставимыми странами ОЭСР варьируется от фактора к фактору. Слабые институты инноваций являются основным препятствием для развития экономики знаний в регионах ЕБРР. Также из таблицы 14 видно, что страны со слабыми институтами инноваций, как правило, также не получают хороших результатов по другим компонентам Индекса экономики знаний.

Разрыв Индекса экономики знаний между регионами ЕБРР и сопоставимыми странами ОЭСР (в 2018 году средняя разница составляет 2,56) в основном обусловлен неэффективным государственным управлением и слабой бизнес средой.

По итогам 2018 года Казахстан стал лидером в Центральной Азии, заняв 18 место. Таким образом, Казахстан опередил таких стран как Турция, Азербайджан, Армения.

Если говорить о факторе «Институты», согласно данным ЕБРР в регионах ЕБРР наблюдается низкий уровень эффективности правительства, верховенства закона и восприятия коррупции (самые низкие показатели в сфере управления у таких стран, как Таджикистан, Туркменистан и Кыргызстан). Более того, развитие экономики знаний во многих странах ЕБРР ограничено отсутствием экономической открытости. По данному фактору Казахстан набрал 5,8 балла, т.е. отстает от сопоставимых стран ОЭСР на 2,28 индексных пункта. Тем не менее, показатель Казахстана выше среднего (среднее значение стран ЕБРР 5,52).

В регионах ЕБРР наблюдаются относительно хорошие результаты по фактору «Навыки для инноваций». В основном это связано с относительно лучшими общими навыками, специализированные навыки все еще остаются слабыми. Разрыв между регионами ЕБРР и сопоставимыми странами ОЭСР для этого фактора (на уровне 2.18) является наименьшим из четырех факторов. Тем не менее, общие навыки в некоторых регионах ЕБРР остаются слабыми (например, в Ливане, Косово и Марокко очень низкие показатели зачисления в среднюю школу). Специализированные навыки еще более ограничены во многих странах. Например, в Иордании, Туркменистане и Египте наблюдается очень маленькое

Таблица 14 - Индекс экономики знаний 2018

Экономика		общий балл (из 10)	ранжирование среди стран ЕБРР	Оценка факторов (минимальный 1 – максимальный 10)			
				Институты	Навыки для инноваций	Инновационная система	Инфраструктура ИКТ
Допоставимые страны ОЭСР (средний)		7,36		8,08	7,14	6,48	7,73
Страны ЕБРР (средний)		4,67		5,52	4,96	3,22	5,00
разница		2,69		2,56	2,18	3,26	2,73
Центральная Европа и Балтийские страны	Эстония	6,82	1	8,01	6,70	4,58	7,99
	Словения	6,65	2	7,40	7,32	5,14	6,73
	Литва	6,03	3	7,24	5,85	4,04	6,97
	Латвия	5,88	4	7,36	6,31	3,04	6,80
	Польша	5,63	6	6,80	6,31	3,82	5,58
	Хорватия	5,62	7	6,72	5,80	3,81	6,14
	Словакия	5,40	8	6,76	5,48	4,08	5,29
	Венгрия	5,33	9	6,55	5,82	3,49	5,47
	Юго-Восточная Европа	Сипр	5,82	5	7,52	5,70	3,80
Греция		5,25	10	6,06	5,45	3,78	5,74
Болгария		5,18	12	5,91	5,28	3,27	6,28
Сербия		5,13	13	5,76	5,46	3,26	6,02
Черногория		5,04	14	6,20	5,16	2,88	5,92
Румыния		5,01	15	6,02	4,94	3,41	5,68
Северная Македония		4,50	22	5,74	3,83	3,27	5,18
Албания		4,36	25	5,64	4,79	2,36	4,67
Босния и Герцеговина		4,10	29	5,04	4,13	2,88	4,35
Косово		3,22	35	4,81	2,75	3,12	2,20
Россия		4,93	17	4,83	5,74	3,41	5,73
	Турция	4,60	19	4,87	4,81	3,82	4,90
Восточная Европа и Кавказ	Беларусь	5,21	11	5,50	6,05	3,27	6,01
	Грузия	4,97	16	6,56	5,40	2,71	5,21
	Азербайджан	4,56	20	4,62	4,90	3,68	5,06
	Армения	4,51	21	5,44	5,24	3,12	4,24
	Молдова	4,33	26	5,03	4,57	2,77	4,95
	Украина	4,29	27	4,33	5,44	2,84	4,56
Центральная Азия	Казахстан	4,85	18	5,80	5,68	2,69	5,23
	Монголия	4,48	23	5,11	5,10	2,65	5,05
	Кыргызстан	3,98	31	4,38	5,02	2,39	4,15
	Узбекистан	3,82	33	3,48	4,72	2,57	4,51
	Таджикистан	3,23	34	3,47	4,73	2,96	1,77
	Туркменистан	2,26	38	3,42	2,47	1,71	1,43
ЮВС27	Иордания	4,43	24	5,93	3,93	3,44	4,43
	Марокко	4,23	28	5,06	3,83	3,46	4,58
	Ливан	4,07	30	4,56	3,54	3,45	4,72
	Тунис	3,96	32	4,38	3,82	3,04	4,59
	Египет	3,11	36	3,54	3,03	2,46	3,42
	Западный берег и сектор Газа	2,83	37	3,90	3,25	1,83	2,33

Источник: [14] Отчет Индекса экономики знаний ЕБРР. 2019 год. [http:// www.ebrd.com](http://www.ebrd.com)

количество фирм, которые предлагают официальное обучение своим сотрудникам. В Албании, Марокко и Молдове очень мало технических специалистов в области НИОКР на миллион жителей. В то же время, несмотря на это, Словения, Хорватия и Венгрия демонстрируют относительно хорошие результаты, когда речь идет о специализированных навыках, по сравнению с

некоторыми сопоставимыми странами ОЭСР. По данному фактору Казахстан набрал 5,68 баллов, что выше на 0,72 индексных пункта по сравнению со средним значением стран ЕБРР.

По фактору «Инновационная система» наблюдается наибольший разрыв между регионами ЕБРР и сопоставимыми странами ОЭСР (разница в 3,26 пункта). Наименее развитые регионы ЕБРР очень мало инвестируют в свою инновационную систему. Например, страны Центральной Азии тратят на исследования и разработки всего 0,17% ВВП, что в среднем значительно меньше, чем 2,4% ВВП стран ОЭСР [14]. Таджикистан, Иордания и Кипр имеют наименьшее количество патентных заявок, например, всего 0,0002 на 1000 жителей, по сравнению с 0,54 в сопоставимых странах ОЭСР. Более того, связи в рамках инновационной системы в регионах ЕБРР ограничены отсутствием сотрудничества в области академических исследований. Особенно низкий уровень по данному показателю наблюдается в Кыргызстане, Монголии и, что удивительно, в Греции. По шкале от 1 до 7 эти страны набирают около 2,5 баллов по сравнению с 4,8 в странах ОЭСР. Несмотря на то, что по остальным трем факторам Казахстан занимает лидирующую позицию среди стран Центральной Азии, по инновационной системе уступает Таджикистану. По итогам 2018 года Казахстан набрал 2,69 балла, что ниже на 0,53 пункта от среднего значения стран ЕБРР.

Несмотря на значительное улучшение инфраструктуры ИКТ в последние годы, между регионами ЕБРР и сопоставимыми странами ОЭСР сохраняется значительный разрыв (2,73 пункта). В частности, наименее развитые регионы ЕБРР продолжают бороться за доступность и сложность ИКТ. Например, Туркменистан и Таджикистан имеют только 0,07 широкополосных связей на 100 жителей (по сравнению с 36 в сопоставимых странах ОЭСР). В среднем, широкополосная связь достигает только 17 процентов населения в тех странах, куда инвестирует ЕБРР. По инфраструктуре ИКТ Казахстан отстает от сопоставимых стран ОЭСР на 2,5 пункта. При этом по итогам 2018 года страна показала результат выше, чем среднее значение стран ЕБРР.

В целом, за 2011-2018 годы регионы ЕБРР добились прогресса в развитии экономики знаний: их средний Индекс экономики знаний вырос до 4,67 в 2018 году с 3,88 в 2011 году. Подавляющее большинство этого улучшения было обусловлено улучшением фактора «Инфраструктура ИКТ», который показал значительное увеличение до 5,0 в 2018 году с 2,71 в 2011 году. Также за этот период был достигнут определенный прогресс в области навыков для инноваций (увеличился до 4,96 с 4,47) и институтов инноваций (вырос до 5,52 с 5,12). Несмотря на улучшение в целом, за период с 2011 по 2018 годы наблюдалась большая разница от экономики к экономике. На рисунке 9 представлены результаты Индекса экономики знаний по отношению к общему изменению Индекса экономики знаний в период с 2011 по 2018 года. Эксперты ЕБРР группировали стран на четыре зоны: выделяющиеся, затихающие, прорывающиеся и остерегающиеся.

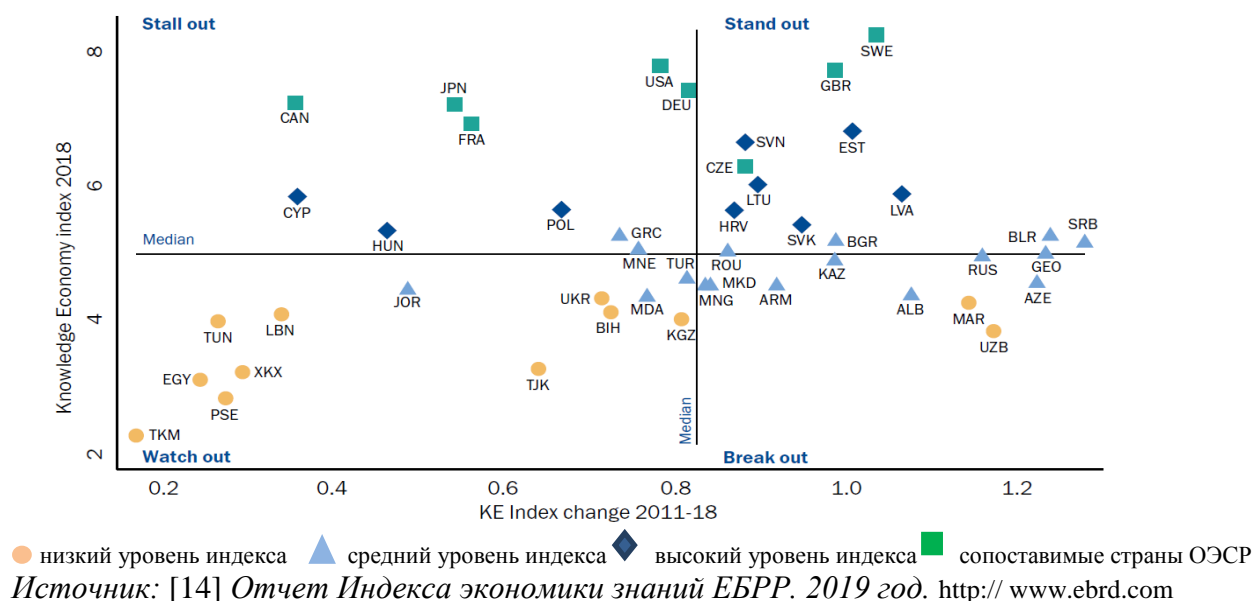

Рисунок 9 - Сравнительный анализ индекса экономики знаний ЕБРР за 2018 год с динамикой индекса за 2011-2018 годы

К первой зоне отнесли страны, которые выделались. В таких странах относительно развита экономика знаний, они являются лидерами в продвижении инноваций. В этой зоне находятся некоторые сопоставимые страны ОЭСР, как Швеция и Великобритания и несколько стран ЕБРР (например, Эстония, Словения и Латвия).

Ко второй зоне отнесены страны, в которых идет «торможение». Затихающие страны отличаются относительно высоким уровнем развития экономики знаний, но наблюдается замедление темпов роста из-за проблем по поддержанию роста. В зоне затихающих стран находятся такие сопоставимые страны ОЭСР, как Канада и Япония, и страны ЕБРР Кипр и Польша.

К третьей зоне относятся прорывающиеся страны, это группа стран с относительно низким показателем развития экономики знаний, но развиваются быстро. Казахстан, Узбекистан и Марокко являются примерами таких стран, так как они добились значительного прогресса за период с 2011 по 2018 годы.

К четвертой зоне относятся остерегающиеся страны, которые сталкиваются со значительными проблемами, с низким уровнем развития экономики знаний и не показывают значительного прогресса. В этой зоне находятся такие страны, как Туркменистан, Египет, Западный берег и сектор Газа, а также Косово, которые добились очень незначительного прогресса в период с 2011 по 2018 год.

Если смотреть детально изменения в четырех столбах Индекса экономики знаний ЕБРР за период с 2011 по 2018 год, то можно сделать следующие выводы:

- Казахстан, Беларусь и Узбекистан добились наибольших успехов в сфере институтов инноваций. Эти улучшения были в основном обусловлены улучшением условий ведения бизнеса и открытостью экономики. Однако в период с 2011 по 2018 год в ряде стран отмечалось ухудшение их показателей в

плане институтов инноваций. Наибольшее снижение наблюдалось в Египте, Турции и Тунисе, в основном в результате ухудшения показателей госуправления.

- По навыкам для инноваций регионы ЕБРР улучшились лишь незначительно. Но некоторые страны, такие как Узбекистан, Турция и Египет добились очень хороших успехов. В то же время в Ливане, Черногории и Косово произошло снижение показателей по этому фактору, в основном из-за их относительно более низкой успеваемости по общим навыкам.

- За анализируемый период Азербайджан, Таджикистан и Болгария улучшили свои позиции в плане инновационной системы Индекса экономики знаний ЕБРР. Улучшения произошли, прежде всего, за счет более прочных связей в их инновационной системе. В Тунисе, Черногории и Египте наблюдалось ухудшение.

- Все регионы ЕБРР улучшили свою инфраструктуру ИКТ за период с 2011 по 2018 годы, в том числе некоторые страны добились значительного прогресса. Сербия, Черногория и Грузия улучшили свои результаты с точки зрения доступности и сложности ИКТ. Туркменистан, Таджикистан и Косово, напротив, продемонстрировали весьма ограниченный прогресс.

В отчете Индекса экономики знаний ЕБРР 2019 страны также сгруппированы по этапам развития: начинающий, промежуточный и продвинутой этапы развития (таблица 15).

Таблица 15 – Регионы ЕБРР по этапам развития экономики знаний

Этап развития экономики знаний	Страны, в которых инвестирует ЕБРР
Начинающий этап развития	Босния и Герцеговина, Египет, Косово, Кыргызстан, Ливан, Марокко, Таджикистан, Тунис, Туркменистан, Украина, Узбекистан, Западный берег и сектор Газа
Промежуточный этап развития	Албания, Армения, Азербайджан, Беларусь, Болгария, Грузия, Греция, Казахстан, Иордания, Молдова, Монголия, Черногория, Северная Македония, Румыния, Россия, Сербия, Турция
Продвинутой этап развития	Хорватия, Кипр, Эстония, Венгрия, Латвия, Литва, Польша, Словакия, Словения

Источник: составлено автором на основе данных ЕБРР [14]

Страны с начинающим уровнем развития экономики знаний отличаются не только слабым уровнем развития инновационной системы, но и со слабыми институтами и навыками для инноваций, также инфраструктурой. Анализ показывает, что прирост по фактору «Институты» в группе с начинающим уровнем развития меньше на 29% по сравнению с приростом в группе с промежуточным уровнем развития.

Повышение квалификации в группе стран с начинающим уровнем развития на 25% меньше, чем в группе стран с промежуточным уровнем развития.

Следует отметить, что группы стран с начинающим и промежуточным уровнями развития экономики знаний вносят одинаково низкий вклад в инновационную систему, наблюдается низкая доля фирм, которые вводят инновации и тратят на исследования и разработки. Таким образом, низкий уровень инноваций в частном секторе создает лишь ограниченный спрос на сильную инновационную систему. Разница в изменении по инновационной

системе в группе стран, с начинающим уровнем развития экономики знаний, только на 9% меньше по сравнению с группой стран с промежуточным уровнем развития экономики знаний.

Для начинающего этапа развития экономики основным препятствием на пути развития экономики знаний является слабая инфраструктура ИКТ. Как доступность, так и сложность ИКТ очень низкие, что ограничивает инновации и снижает повышение производительности и возможности распространения знаний. Разница в показателях по инфраструктуре ИКТ в группе стран на начинающем и промежуточном этапах развития составляет 37%.

В странах со средним уровнем развития экономики знаний, куда относится Казахстан, наблюдается улучшение институтов параллельно с другими факторами рейтинга. Экономика данной группы стран также являются более открытыми с более низкими тарифами. Тем не менее, группа стран с промежуточным уровнем развития практически не уступает продвинутой группе стран по некоторым параметрам инновационных навыков (таких, как зачисление в высшее образование). Однако несоответствие навыков требованиям рынка труда является более актуальной проблемой. Также наблюдается низкий уровень защиты прав интеллектуальной собственности. Экономика на промежуточном этапе развития экономики знаний обычно «покупают» инновации, а не «делают» их.

Страны с продвинутым уровнем экономики знаний отличаются сильными институтами и навыками, также сильными инновационными компонентами. Также у них более открытая экономика (низкие тарифы и более легкая торговля через границы), развитая инфраструктура. Однако они все еще отстают от сопоставимых стран. Если в сопоставимых странах расходы на НИОКР составляют 2,4% от ВВП, в группе стран на продвинутом этапе развития экономики знаний они составляют около 1%.

Далее в таблице 16 представлен анализ динамики Казахстана за 2011-2018 годы.

Согласно данным за анализируемый период, Казахстан по 9 субфакторам из 10, показал положительную динамику. По субфактору «Результаты» в рамках фактора «Инновационная система» в 2018 году страна ухудшила свой показатель на 0,04 пункта. Можно сказать, что это незначительное ухудшение. Однако по остальным двум субфакторам данного фактора наблюдается незначительный прогресс, в результате чего Казахстан занял значительно низкую позицию по фактору «Инновационная система». Это в свою очередь приводит к значительному отставанию по сравнению с сопоставимыми странами ОЭСР. По итогам 2018 года отставание Казахстана от сопоставимых стран ОЭСР по фактору «Инновационная система» составило 4 пункта.

Следует отметить, что за 2011-2018 годы Казахстан значительно продвинулся по субфакторам инфраструктуры ИКТ. На улучшение положения по данному фактору оказало существенное влияние реализация государственных программ «Информационный Казахстан» и «Цифровой Казахстан».

Несмотря на то, что Казахстан показал неплохой результат за анализируемый период, по многим показателям значительно отстает от стран ОЭСР. В этой связи необходимо принять активные меры по улучшению бизнес среды, государственного управления, также вклад в развитие науки в стране. Также

нужно усилить меры по развитию цифровизации в стране, так как развитые страны развиваются довольно быстро, и производительность других секторов зависит от уровня развития инфраструктуры ИКТ.

Таблица 16 – Динамика показателей Казахстана за 2011-2018 годы

Субфакторы	2011 г.		2018 г.		изменение за 2011-2018 годы	разница по сравнению сопоставимыми странами ОЭСР
	РК	РК	ОЭСР	ОЭСР		
Фактор «Институты»						
Открытость экономики	4,01	4,9	6,75	6,75	↑ 0,89	-1,85
Бизнес среда	2,45	3,51	8,64	8,64	↑ 1,06	-5,13
Государственное управление	4,24	4,41	8,87	8,87	↑ 0,17	-4,46
Фактор «Навыки для инноваций»						
Общие навыки	4,65	5,33	7,62	7,62	↑ 0,68	-2,29
Специализированные навыки	3,12	3,91	6,66	6,66	↑ 0,79	-2,75
Фактор «Инновационная система»						
Вклад	2,64	2,71	7,3	7,3	↑ 0,07	-4,59
Результаты	1,82	1,78	5,41	5,41	↓ 0,04	-3,63
Сотрудничество	2,64	2,99	6,73	6,73	↑ 0,35	-3,74
Фактор «Инновационная система»						
Доступность ИКТ	1,51	3,4	8,15	8,15	↑ 1,89	-4,75
Сложность ИКТ	2,84	3,99	7,31	7,31	↑ 1,15	-3,32

Источник: составлено автором на основе данных ЕБРР [28]

Анализ показывает, многие страны Центральной Азии и ЮВС, в которые инвестирует ЕБРР, находятся на начальном этапе развития экономики знаний.

На промежуточном этапе развития экономики знаний находятся в основном страны Восточной Европы, Кавказа. Казахстан также находится на промежуточном этапе развития экономики знаний.

Все продвинутые страны в индексе экономики знаний являются членами Европейского Союза. Есть некоторые исключения. К примеру, Украину относят к группе стран на начальном этапе развития, хотя она относительно хорошо работает с точки зрения навыков для инноваций, инфраструктуры ИКТ и инновационной системы. Это связано с тем, что на Украине наблюдается незначительный прогресс по институтам по сравнению с промежуточной группой стран.

Если взять Северную Македонию, она относится к группе стран на промежуточном этапе развития экономики знаний, несмотря на то, что обладает относительно слабыми навыками для инноваций по сравнению с другими странами в этой группе. Хорошие результаты данной страны связаны с тем, что она имеет хорошие показатели с точки зрения институциональной среды. Мы видим, что ни одна страна не демонстрирует высокие результаты по инновациям, имея слабую институциональную среду. Это подчеркивает важность наличия сильных институтов и навыков для развития процветающей экономики знаний.

28 <https://intranet.ebrd.com/innovation>

Следовательно, можно сделать вывод о том, что существенное влияние на результат Индекса экономики знаний оказывают такие факторы, как «Институты», «Навыки для инновации».

Кроме того, необходимо отметить, что не существует универсальной политики, способствующей развитию экономики знаний.

Казахстан должен принять активные меры по таким факторам, как «Институты», «Инновационная система». При этом страна должна принять политику, которая учитывает этап развития экономики знаний, и соответственно определить приоритеты на среднесрочный период.

10. ИНДЕКС ГЕНДЕРНОГО РАЗРЫВА (The Global Gender Gap Index)

Гендерное равенство во все большей степени признается в качестве необходимого условия процесса устойчивого развития не только общества, но и в целом совершенствования национальной политики в области развития. В оценке уровня гендерного равенства важную роль играет оценка гендерного разрыва.

С 2006 года ежегодно Всемирный экономический форум (World Economic Forum) проводит исследования Индекса гендерного разрыва (The Global Gender Gap Index) для отслеживания прогресса гендерных различий. Индекс сопоставляет национальные гендерные различия по экономическим, политическим, образовательным и медицинским критериям и обеспечивает рейтинг стран, который позволяет проводить эффективные сравнения по регионам и группам доходов. Рейтинг предназначен для повышения осведомленности мировой аудитории о проблемах, связанных с гендерными различиями, и о возможностях, создаваемых путем их сокращения.

Методология Индекса гендерного разрыва

Методология рейтинга призвана послужить основой для разработки эффективных мер по сокращению гендерного разрыва.

Методология индекса оставалась стабильной с момента его первоначальной концепции 2006 года, обеспечивая основу для надежного анализа по всей стране и по временным рядам. Измеряется гендерное неравенство по 14 различным показателям в четырех основных сферах:

- экономическое участие и карьерные возможности;
- уровень образования;
- здоровье и продолжительность жизни;
- политические права и возможности.

Индекс измеряется по шкале от 0 до 1, где ноль - полная неравенство полов, а единица - соответственно равенство. Значение индекса интерпретируется как процент разрыва между женщинами и мужчинами. Это позволяет сравнивать текущие показатели с прошлыми и определять прогресс в определенной сфере.

В издании 2017 года были сняты предельные уровни дохода и обновлен его основной справочный источник по соотношению полов при рождении. Но это оказало незначительное влияние на общие баллы и оценки страны. В основе Глобального индекса гендерного разрыва лежат три основных понятия, формирующих основу для выбора индикаторов, обработки данных и использования шкалы. Во-первых, индекс фокусируется на измерении пробелов, а не уровней. Во-вторых, он фиксирует пробелы в конечных (outcome) переменных,

а не пробелы во входных переменных. В-третьих, он ранжирует страны по гендерному равенству, а не по расширению прав и возможностей женщин.

Как было отмечено выше, при построении Индекса гендерного неравенства используются 14 показателей (таблица 17). Основными источниками данных по показателям являются статистические данные международных организаций.

Таблица 17 - Показатели, используемые при построении Индекса гендерного разрыва

Субиндексы	Показатели	Источники данных
Экономическое участие и возможности	Соотношение уровня занятости мужчин и женщин	Международная организация труда (МОТ)
	Соотношение оплаты мужчин и женщин за равный труд	Всемирный экономический форум (ВЭФ)
	Соотношение мужского и женского трудового дохода	Расчеты ВЭФ на основе методологии ПРООН
	Соотношение мужчин и женщин в составе законодателей, чиновников и менеджеров высшего звена	Международная организация труда (МОТ)
	Соотношение мужчин и женщин среди технических специалистов	Международная организация труда (МОТ)
Уровень образования	Соотношение уровня грамотности мужчин и женщин	Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО)
	Соотношение охвата мужчин и женщин начальным образованием	ЮНЕСКО
	Соотношение охвата мужчин и женщин средним образованием	ЮНЕСКО
	Соотношение охвата мужчин и женщин высшим образованием	ЮНЕСКО
Здоровье и продолжительность жизни	Соотношение продолжительности здоровой жизни мужчин и женщин	Отдел народонаселения ООН
	Соотношение полов при рождении	Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ)
Политические права и возможности	Соотношение мужчин и женщин в парламенте	Межпарламентский союз
	Соотношение мужчин и женщин на министерских должностях	Межпарламентский союз
	Число лет нахождения женщин во главе государства (за последние 50 лет)	Расчеты ВЭФ

Как выше было отмечено, глобальный индекс гендерного разрыва исследует разрыв между мужчинами и женщинами по четырем субиндексам: экономическое участие и возможности, образовательный уровень, здоровье и продолжительность жизни, политические права и возможности.

Индекс составлен таким образом, чтобы оценивать страны по их гендерному разрыву, а не по уровню развития. Вторая базовая концепция, лежащая в основе Глобального индекса гендерного разрыва, заключается в том, что он оценивает страны на основе результатов, а не затрат или средств. Индекс гендерного разрыва ранжирует страны по степени их близости к гендерному равенству, а не к расширению прав и возможностей женщин. Цель индекса – определить, сократился ли разрыв между женщинами и мужчинами по выбранным показателям, но не отдается приоритет только женщинам. Индекс отражает именно разрыв между полами, независимо от уровня того или иного показателя. К примеру, страна с более высоким уровнем зачисления девочек, нежели мальчиков, в среднюю школу будет равна стране, в которой зачисление

мальчиков и девочек одинаково. Еще можно привести такой пример. Страна, в которой уровень образования мужчин и женщин одинаково низок, будет иметь высокое значение индекса, поскольку в ней нет гендерных различий в доступе к образованию [29].

Индекс гендерного разрыва 2020 года

В 2020 году глобальный показатель гендерного разрыва составил 68,6%. Это означает, что оставшийся разрыв для закрытия составляет 31,4%. Рейтингом 2020 года охвачено 153 стран. Казахстан занял 72 место (приложение П).

Следует отметить, что на сегодняшний день ни одна страна еще не достигла полного гендерного равенства. В странах, которые входят в топ - 5 гендерный разрыв составляет в среднем 80% своих разрывов. Самый лучший показатель у Исландии, составляет 82%.

В первую десятку мира вошли четыре страны Северной Европы (Исландия, Норвегия, Финляндия и Швеция), одна латиноамериканская страна (Никарагуа), одна страна из региона Восточной Азии и Тихого океана (Новая Зеландия), три другие страны из Западной Европы (Ирландия, Испания и Германия) и одна Африканская страна к югу от Сахары (Руанда).

Рейтинг 2020 года определен на основе данных 2018 года. Результаты рейтинга Индекса гендерного разрыва 2020 года представлены в приложении П.

Анализ показывает, что в 2018 году следующим 7 странам удалось повысить свои рейтинги больше, чем 20 позиций:

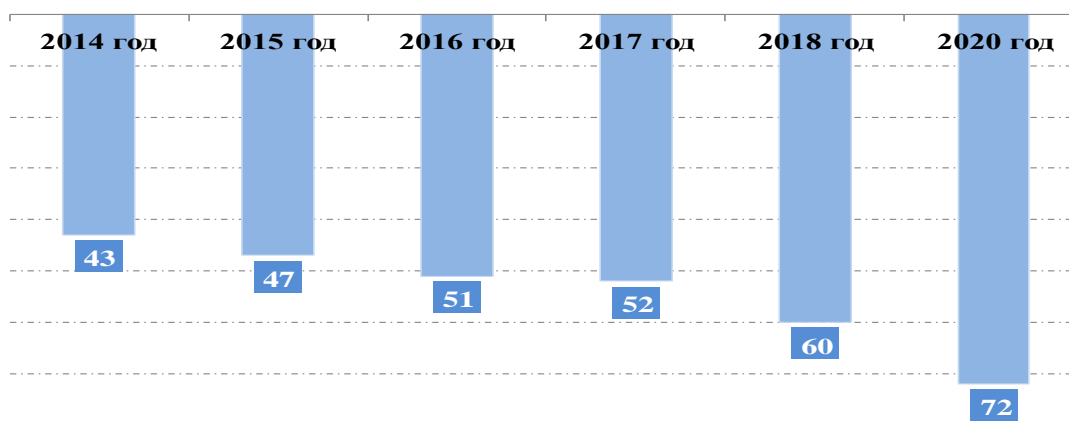
- Испания (+21);
- Мексика (+25);
- Грузия (+25);
- Эфиопия (+35);
- Мадагаскар (+22);
- Республика Словакия (+20);
- Кабо-Верде (+20).

При этом по 5 странам (Словения, Камерун, Багамские Острова, Уганда, Мьянма) наблюдается резкое снижение их рейтингов (больше, чем 25 позиций).

В целом, первую тройку в этом рейтинге уже много лет держат Исландия, Норвегия, Швеция и Финляндия. За последние 3 года последние места в рейтинге занимают такие страны, как Сирия, Пакистан, Ирак, Йемен. При этом, за последний год у Пакистана наблюдается улучшение по количеству баллов (+0,014).

Согласно результатам рейтинга «Индекс гендерного разрыва 2020», опубликованного в 2019 году, рейтинг Казахстана за последний год снизился на 12 позиций, потеряв 0,002 балла.

Анализ показывает, что за последние годы Казахстан опустился на 29 позиций [17, 18, 19, 20, 21, 22]. Динамика позиций Казахстана представлена на рисунке 10.

Примечание: Составлено автором на основе отчетов ВЭФ «Индекс гендерного разрыва»

Рисунок 10 – Динамика позиций Казахстана за 2014-2020 годы

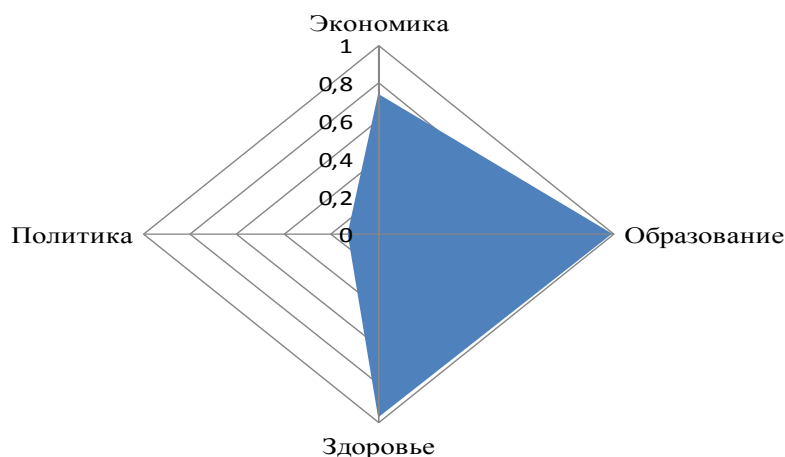
Следует отметить, что за последние годы растет конкуренция между странами по вопросу обеспечения гендерного равенства. Это в свою очередь, оказывает влияние на ухудшение рейтинга Казахстана. Но тем не менее, Казахстан принимает активные меры в ответ предстоящим вызовам.

В Казахстане сформирована институциональная база гендерной политики. Основным законодательным актом в сфере гендерной политики является Закон Республики Казахстан «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин», принятый в 2009 году [23]. Так же были приняты и реализованы Концепция гендерной политики до 2006 года и Стратегия гендерного равенства в Республике Казахстан на 2006–2016 годы, которые позволили сделать дальнейшие шаги по созданию и совершенствованию национального законодательства в интересах гендерного равенства [24, 25]. В настоящее время реализуется Концепция семейной и гендерной политики в Республике Казахстан до 2030 года, которая является логическим продолжением предыдущих стратегических документов. Одной из главных задач Концепции является внедрение гендерных подходов к разработке, реализации и контролю реализации национального законодательства, национальных и местных бюджетов, и государственных, социальных и экономических программ [26]. Так же функционирует Национальная комиссия по делам женщин и семейно-демографической политики при президенте Казахстана.

Тем не менее, результаты рейтинга показывают, что имеются пробелы, для устранения которых необходимо принять меры (рисунок 11).

Из рисунка 11 видно, что в Казахстане сложилась неплохая ситуация по факторам «Уровень образования», «Здоровье и продолжительность жизни». Однако наблюдается большой гендерный разрыв по субиндексам «Политические права и возможности» и «Экономическое участие и возможности».

Данные официальной статистики также подтверждают, что наблюдается лишь небольшой гендерный разрыв в сфере образования и науки.

Примечание: Составлено автором на основе отчета ВЭФ «Индекс гендерного разрыва 2020» [22]

Рисунок 11 – Структура субиндексов гендерного разрыва Казахстана

Из рисунка 12 также можно сделать вывод, что наблюдается самый большой разрыв по численности специалистов-исследователей в Северо-Казахстанской области.

В приложение Р представлены изменения в разрезе субиндексов за последние годы. Вместе с тем следует отметить, что, несмотря на видимые достижения в стране, остается нереализованным целый ряд важнейших аспектов гендерного равенства. Как видно из таблицы в последнем рейтинге Казахстан ухудшил свои позиции почти по 60% индикаторам. За 2018-2020 годы произошло ухудшение баллов по индикаторам «соотношение уровня грамотности мужчин и женщин», «соотношение полов при рождении». В результате наблюдалось резкое снижение по таким факторам как уровень образования, здоровье и продолжительность жизни. При этом значение индикаторов в разрезе мужчин и женщин не изменилось. Следовательно, можно сделать вывод о том, что растет конкурентоспособность других стран.

При этом, лучшими индикаторами остаются индикаторы по уровню образования, соотношению мужчин и женщин среди технических специалистов, соотношению продолжительности здоровой жизни мужчин и женщин.

Сокращение гендерного разрыва позволяет улучшить не только экономические результаты, но и другие результаты в развитии общества, в частности благоприятно влияет на общественное благополучие. В этой связи, сегодня гендерное равенство рассматривается, как из основных факторов обеспечения устойчивого развития.

Соотношение женщин/мужчин по численности специалистов – исследователей

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Рисунок 12 – Гендерный разрыв по численности специалистов - исследователей

Следовательно, Индекс гендерного разрыва позволит выявить не только актуальные пробелы, но является инструментом выработки конкретных механизмов решения вопросов гендерного неравенства.

По результатам Индекса гендерного разрыва 2020 Исландия в очередной раз является самой равноправной страной в мире 11-й раз подряд. Он сократил почти 88% своего общего гендерного разрыва, улучшаясь с прошлого года. За Исландией следуют Норвегия (84,2%), Финляндия (83,2%) и Швеция (82,0%). Другие страны в топ-10 включают Никарагуа (80,4%), Новую Зеландию (79,9%), Ирландию (79,8%), Испанию (79,5%), Руанду (79,1%) и Германию (78,7%).

В среднем восемь регионов, оцененных в отчете, закрылись между 60,5% (средний балл на Ближнем Востоке и в Северной Африке) и 76,7% (средний балл в Западной Европе). Северная Америка на нескольких процентных пунктах ниже Западной Европы (72,9%), а Латинская Америка и Карибский бассейн (72,2%) почти догнали Восточную Европу и Центральную Азию (71,3%). За ними следуют Восточная Азия и Тихоокеанский регион (68,5%), страны Африки к югу от Сахары (68,2%) и Южная Азия (66,1%).

В пятерке самых улучшенных стран по общему индексу в этом году (Эфиопия, Испания, Мали, Албания и Мексика) ,сократившие свой разрыв на 3,4 процентных пункта или более, и все они имеют существенное увеличение присутствия женщин в политических институтах. Если говорить об экономическом участии и возможностях, некоторые страны улучшают свои показатели по сравнению с прошлым изданием. Среди них страны, которым удалось сделать резкий скачок (Кабо-Верде, Мали, Нигерия, Сьерра-Леоне и Индонезия) улучшили свои показатели на 5 и более процентов. Кроме того, в этом году 153 страны, охватываемые отчетом, включают четырех новых участников:

Тринидад и Тобаго (24 место), Замбия (45 место), Вануату (126 место) и Папуа-Новая Гвинея (127 место).

Анализ результатов Отчетов ВЭФ по вопросам гендерного разрыва позволил сделать следующие выводы:

- На сегодняшний день средний гендерный разрыв по-прежнему составляет 31,4%, который еще предстоит закрыть. Положительное увеличение среднего глобального балла говорит о том, что несколько стран продвигаются к достижению гендерного паритета. Но процесс идет очень медленно.

- В среднем по четырем субиндексам наибольшее неравенство между мужчинами и женщинами - в разрыве политических возможностей. Несмотря на то, что в последнем Отчете показали резкие улучшения, в 2020 году только 24,7% глобального разрыва в сфере расширения политических прав было закрыто. Второй по величине разрыв - в экономическом участии и возможностях; 57,8% этого разрыва уже закрыто. Наблюдается сравнительно лучшая ситуация в сфере образования и здравоохранения: 96,1% и 95,7% соответственно, эти пробелы были закрыты до настоящего времени, причем оба незначительно улучшились с прошлого года.

- Что касается субиндекса «Расширение политических прав», то 108 стран улучшили свои общие баллы, главным образом благодаря значительному увеличению числа женщин в парламентах, по сравнению с последней оценкой. Примечательно, что в некоторых странах, таких как Латвия, Испания и Таиланд, число женщин в парламенте значительно увеличилось. Тем не менее, на сегодняшний день только 25% из этих 35 127 мест в мире заняты женщинами, и только 21% из 3 343 министров - женщины; а в некоторых странах женщины вообще не представлены [22]. Кроме того, за последние 50 лет в 85 странах из 153, охваченных настоящим докладом, никогда не было женщины-главы государства.

Согласно данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан, по состоянию на 2018 год доля женщин в Парламенте страны составляла 21,9%; доля женщин среди политических государственных служащих - 11,7%.

- Параллельно с улучшением представленности женщин среди политических лидеров также увеличилось число женщин на руководящих должностях в сфере экономического участия и возможностей. Во всем мире 36% старших руководителей частного сектора и должностных лиц государственного сектора составляют женщины (примерно на 2% выше, чем в прошлом году). Несмотря на этот прогресс, разрыв в этом аспекте остается значительным, поскольку лишь несколько стран приближаются к паритету.

- В отличие от медленного, но позитивного прогресса на руководящих должностях, участие женщин на рынке труда замедляется, а финансовые различия немного больше (в среднем). В среднем, только 55% взрослых женщин находятся на рынке труда, по сравнению с 78% мужчин. При этом согласно данным ВЭФ более 40% разрыва в заработной плате (отношение заработной платы женщины к заработной плате мужчины в аналогичной должности) и более 50% разрыва в доходах (соотношение общего и неоплачиваемого дохода женщин и мужчин) еще

предстоит преодолеть [22]. По оценкам экспертов разрыв в оплате труда между мужчинами и женщинами в Казахстане составляет более 30%.

Кроме того, во многих странах женщины значительно ущемлены в доступе к кредитам, земле или финансовым продуктам, что лишает их возможности основать компанию или зарабатывать на жизнь, управляя активами.

- Разрыв в уровне образования относительно невелик в среднем, но все еще есть страны, в которых инвестиции в талант женщин- недостаточны. Хотя в 35 странах был достигнут гендерный паритет в сфере образования, но в некоторых развивающихся странах еще предстоит преодолеть более 20% пробелов. Десять процентов девочек в возрасте 15–24 лет в мире неграмотны, причем их высокая концентрация сосредоточена в развивающихся странах. Кроме того, в этих странах в целом наблюдается низкий уровень образования. Даже в тех странах, где уровень образования относительно высок, навыки женщин не всегда соответствуют тем, которые необходимы для достижения успеха в профессиях будущего. Кроме того, они сталкиваются с препятствиями для трудоустройства в наиболее динамичных и востребованных профессиях.

- По прогнозам ВЭФ с учетом текущих тенденции общий глобальный гендерный разрыв сократится в среднем через 99,5 лет во всех 107 странах, охваченных непрерывно с момента первого издания отчета.

Отсутствие прогресса в ликвидации разрыва между экономическим участием и возможностями приводит к увеличению времени, необходимого для устранения этого разрыва. Если учесть, наблюдаемую скорость в период 2006–2020 гг., то потребуется 257 лет, чтобы восполнить этот разрыв.

Вторая область, где гендерный разрыв будет длиться дольше всего, - это расширение политических прав. Эволюция этого года ускоряет темпы прогресса в направлении достижения паритета, однако для преодоления гендерного разрыва все еще потребуется 94,5 года, даже такими быстрыми темпами.

В-третьих, гендерный разрыв в уровне образования должен быть ликвидирован в течение следующих 12 лет, благодаря достижениям в некоторых развивающихся странах.

Гендерный разрыв в сфере здравоохранения практически не изменился с прошлого года. В глобальном масштабе время для полного устранения этого разрыва остается неопределенным, в то время как гендерный паритет уже полностью достигнут в 40 странах среди 153, рассматриваемых в настоящем издании доклада.

При нынешних темпах гендерный разрыв потенциально может быть ликвидирован через 54 года в Западной Европе, 59 лет в Латинской Америке и Карибском бассейне, 71,5 лет в Южной Азии, 95 лет в странах Африки к югу от Сахары, 107 лет в Восточной Европе и Центральной Азии, 140 лет на Ближнем Востоке и в Северной Африке, 151 год в Северной Америке и 163 года в Восточной Азии и Тихоокеанском регионе. Хотя увеличение скорости в некоторых регионах привело к сокращению расчетного времени для устранения гендерного разрыва, прогресс остается медленным и неравномерным по странам и регионам. Политики и другие заинтересованные стороны должны и далее принимать политику и практику для ускорения этого процесса в будущем.

Как показал анализ последних изданий Индекса гендерного разрыва, за последние 5 лет Казахстан потерял сразу 29 позиции. При этом, за последний год Казахстан показал отрицательную динамику по 8 индикаторам из 14. Это в свою очередь говорит о наличии определенных вызовов в решении вопроса гендерного вопроса. В этой связи становится актуальным повышение эффективности реализации, принятых стратегических документов в области гендерной политики. Кроме того, необходимо учесть, что нынешние ситуации, связанные с пандемией во всем мире могут замедлить результаты принимаемых мер не только в нашей стране, но и во всем мире. Поэтому как другие страны мира, Казахстан также должен переоценить принимаемые меры в области гендерной политики и определить дополнительные меры, которые позволят повысить результативность мер по снижению гендерного неравенства. Это в свою очередь позволит повысить общий человеческий потенциал и обеспечить устойчивое развитие в мире.

При этом Индекс гендерного разрыва должен использоваться в качестве инструмента для анализа проблемных моментов в их социальной политике, разработки мер по сокращению гендерного разрыва и отслеживания их эффективности с течением времени.

11. ИНДЕКС ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ (ПРООН)

1.1. Краткий обзор и история рейтинга

Индекс человеческого развития (далее – ИЧР) /the Human Development Index, HDI) - это комбинированный показатель, характеризующий развитие человека в странах и территориях, который составляется Программой развития Организации Объединённых Наций (ПРООН) и используется в рамках специальной серии докладов ООН о развитии человека.

1.2. Описание методологии

В Докладе о развитии человеческого потенциала за 2019 год представлены ИЧР (значения и ранги) за 2018 год для 189 стран и признанных ООН территорий, наряду с HDI для 150 стран, GDI для 166 стран, GPI для 162 стран и MPI для 101 страны.

В Докладе 2019 года продолжают использоваться все составные индексы семейства показателей человеческого развития: ИЧР, Индекс человеческого развития, скорректированный с учетом неравенства (ИЧРН), Индекс гендерного развития (ИГР), Индекс гендерного неравенства (ИГН) и Индекс многомерной бедности (ИМБ). При расчете индексов использовалась та же методология, что и в «Обновленных статистических данных 2018».

В Докладе 2019 года содержатся пять информационных панелей с цветовым кодированием (качество человеческого развития, гендерный разрыв в течение жизни, расширение прав и возможностей женщин, экологическая устойчивость и социально-экономическая устойчивость).

Национальные и международные статистические данные могут различаться, так как международные учреждения гармонизируют национальные статистические данные, используя соответствующую методологию, и время от времени разрабатывают собственные оценочные показатели, вместо отсутствующих данных с тем, чтобы была возможность межстранового сравнения. В других случаях международным учреждениям могут быть

недоступны новейшие национальные статистические данные. Когда ОДЧР узнаёт о несовпадении данных, он привлекает к этому факту внимание национальных и международных органов по статистике.

В таблицах Отчета по ИЧР 2019 года представлены взвешенные сводные показатели по нескольким группам стран. Как правило, сводный показатель бывает представлен только тогда, когда статистические данные имеются не менее, чем для половины государств и охватывают не менее 2/3 населения в данной группе стран. Сводные показатели в каждой группе охватывают только те страны, по которым имеются статистические данные.

Классификации ИЧР основаны на фиксированных интервалах этого индекса, соответствующих квартилям распределения сводных показателей. Используются следующие интервалы: для низкого уровня человеческого развития – ИЧР меньше 0,550; для среднего уровня человеческого развития – 0,550–0,699, для высокого уровня человеческого развития – 0,700–0,799 и для очень высокого уровня человеческого развития – от 0,800 и выше.

ИЧР – обобщающий показатель оценки человеческого потенциала, который рассчитывается на основе базовых показателей, определяемых для всех стран, по сопоставимой методике. Данный индекс, методики его подсчета совершенствуются, расширяются показатели:

- ожидаемая продолжительность жизни, измеряемая средней продолжительностью жизни для населения в возрасте от 25 до 85 лет;

- интегральный показатель уровня образования, включающий: 1) долю неграмотного населения (с коэффициентом 2/3), 2) объединенный показатель доступности начального, среднего и высшего образования – доля учащихся в соответствующей возрастной группе (с коэффициентом 1/3);

- уровень жизни, измеряемый реальным ВВП на душу населения (от 100 до 40 000 долл. по ППС). Данный показатель исчисляется по формуле Аткинсона для полезности дохода.

В современном виде методика исчисления индекса человеческого развития (ИЧР) состоит из трех равнозначных компонентов:

- индекса дохода (I1), определяемого показателем валового внутреннего (регионального) продукта по паритету покупательной способности 1 (ППС) в долл. США;

- индекса достигнутого уровня образования (I2), рассчитывающегося как средняя арифметическая взвешенная из двух субиндексов: индекса грамотности среди взрослого населения (i21) весом 2/3 и индекса совокупной доли учащихся начальных, средних и высших учебных заведений (i22) весом 1/3; $I2 = 2 i21 + i22$;

- индекса долголетия (I3), определяемого показателем продолжительности предстоящей жизни при рождении (ожидаемой продолжительности жизни) i.

Краткие разъяснения по статистическим данным и таблицам Отчета 2019г. и недостатки методологии представлены в приложении С.

1.3. Ситуация в Казахстане

ИЧР является одним из ключевых показателей развития социальной сферы различных стран. В Отчете ИЧР за 2019 год Казахстан входит в группу «Европа и Центральная Азия», включающую 17 стран: Азербайджан, Албания, Армения, Беларусь, Босния и Герцеговина, Северная Македония, Грузия, Казахстан,

Кыргызстан, Республика Молдова, Сербия, Таджикистан, Туркменистан, Турция, Узбекистан, Украина, Черногория.

Согласно докладу Программы развития ООН «Индексы и показатели развития человеческого потенциала – 2019», Казахстан по итогам 2018 года впервые вошел в группу стран (50 стран) с очень высоким уровнем человеческого развития, заняв 50 место с показателем ИЧР равного 0,817 из 1, а всего в рейтинг вошли 189 стран. За период с 2000 по 2017 год данный Индекс вырос с 0,685 до 0,800, наблюдается ощутимый рост на 18,5 процента (таблица 18).

В Отчете 2019 года Казахстан разделяет 50-ую позицию в рейтинге ИЧР с Республикой Беларусь. По данным КИСИ, «в структуре ИЧР у Казахстана хорошие показатели субиндекса «ВНД на душу населения», но по субиндексу по продолжительности жизни и количеству лет, потраченных на обучение, уступает соседям. Данное обстоятельство объясняется сырьевой направленностью экономики РК, которая и обеспечивает высокие показатели ВНД. В то время как у Белоруссии показатель ВНД на душу населения гораздо ниже, чем у России и Казахстана, но по показателям субиндексов по ожидаемой продолжительности жизни и предполагаемому количеству лет, потраченных на обучение, опережает Россию и Казахстан» ii.

Таблица 18 - Динамика изменения ИЧР в Казахстане с 1990 по 2018 годы iii

Годы	Ожидаемая продолжительность жизни при рождении	Предполагаемая продолжительность обучения	Средняя продолжительность обучения, лет	ВНД на душу населения, \$ США	Значение ИЧР
1	2	3	4	5	6
1990	66.8	12.4	8.1	13703	0.690
1995	63.9	12.0	9.3	8740	0.664
2000	63,5	12,3	10,5	9902	0,685
2005	65,2	14,3	11,7	15407	0,747
2010	67,6	14,4	11,4	17925	0,765
2015	69,7	15,0	11,7	23163	0,797
2016	72,1	15,0	11,7	22062	0,808
2017	70,0	15,1	11,8	22626	0,800
2018	73,2	15,3	11,8	22168	0,817

За годы независимости Беларусь смогла эффективно переориентировать экономику на развитие информационных технологий и к 2020 году составляет конкуренцию ведущим в этой отрасли государствам, как Индия, Пакистан, Западная Европа и США. Последние 10-15 лет, по оценкам экспертов, IT-специалисты из Беларуси успешно отстаивают свои позиции на западных рынках труда.

Подчеркнем, что ИЧР Казахстана на 2018 год составляет 0,817. Если этот индекс коррелировать с учетом неравенства внутри страны, то итоговый показатель ИЧР снизится до 0,759, что составляет 7,1% из-за неравенства в распределении индексов измерения Индекса человеческого развития, скорректированный с учетом неравенства (ИЧРН).

Россия и Украина показывают потери из-за неравенства на 9,9 процента и 6,5 процента соответственно. Средняя потеря из-за неравенства для стран с очень высоким ИЧР составляет 10,7 процента, а для Европы и Центральной Азии - 11,7

процента. Коэффициент ИЧРН для Казахстана равен 7,1 процента (приложение Т).

Согласно расчетам ИЧРН, большая часть стран постсоветского пространства относятся к государствам со средним уровнем неравенства в разрезе аспектов, относящихся к развитию человеческого потенциала.

В ИЧР 2014 года был введен дополнительный показатель – **индекс гендерного равенства (ИГР)**, основанный на ИЧР с разбивкой по полу, определяемом как соотношение ИЧР среди женщин и мужчин. ИГР измеряет показатели гендерного неравенства в трех основных измерениях человеческого развития:

- здоровье (измеряется ожидаемая продолжительность жизни женщин и мужчин при рождении);
- образование (измеряется предполагаемыми годами обучения детей в школе и средним возрастом для взрослых в возрасте 25 лет и старше);
- управление экономическими ресурсами (измеряются через оценку ВНД на душу населения среди женщин и мужчин).

ИГР рассчитан для 166 стран. Значение ИЧР для женщин в Казахстане в 2018 году составляет 0,814, в отличие от 0,815 для мужчин, в результате чего значение ИГР составляет 0,999, что позволяет Казахстану войти в первую группу стран с высоким ИЧР. Для сравнения, значения ИГР для России и Украины составляют 1,015 и 0,995 соответственно (приложение У).

В Отчете ИЧР 2010 года был введен показатель ИГН, который отражает гендерное неравенство в трех измерениях:

- репродуктивное здоровье,
- расширение прав и возможностей,
- экономическая активность.

Репродуктивное здоровье измеряется коэффициентом материнской смертности и показателем рождаемости среди девушек-подростков. Расширение прав и возможностей измеряется долей мест в парламенте, занимаемых женщинами, и получением среднего и высшего образования среди женщин и мужчин. Экономическая активность измеряется уровнем участия женщин и мужчин на рынке труда. ИГН можно интерпретировать как потерю человеческого развития из-за неравенства между достижениями женщин и мужчин в трех измерениях ИГН.

Казахстан имеет значение ИГН равное 0,203, что составляет 46 из 162 стран в индексе 2018 года. В парламенте 22,1 процента мест занимают женщины, а 98,3 процента взрослых женщин имеют среднее образование по сравнению с 98,9 процента их коллег-мужчин. На каждые 100 000 живорожденных 12 женщин умирают по причинам, связанные с беременностью; и показатель рождаемости среди девушек-подростков составляет 29,8 рождений на 1000 женщин в возрасте 15–19 лет. Участие женщин на рынке труда составляет 65,2% по сравнению с 77,1% для мужчин (приложение Ф). Россия и Украина занимают 54 и 60 места соответственно по показателю ИГН.

В Отчете ИЧР 2010 года был введен Индекс многомерной бедности (ИМБ), который идентифицирует множественные перекрывающиеся депривации, которым подвергаются люди в трех измерениях: здоровье, образование и уровень

жизни. Измерения в области здравоохранения и образования основаны на двух показателях, а уровень жизни - на шести показателях. Все показатели, необходимые для построения ИМБ для страны, взяты из обследования домохозяйств. Индикаторы взвешиваются, чтобы создать оценку депривации и вычисляются для каждого человека в опросе.

Показатель депривации в 33,3 процента (одна треть взвешенных показателей) используется для проведения различия между бедными 33,3 процента и более, домохозяйство (и все в нем) классифицируется как многомерно бедное. Лица с показателем депривации, превышающим или равным 20 процентам, но менее 33,3 процента, классифицируются как уязвимые для многомерной бедности. Наконец, люди с показателем депривации, превышающим или равным 50 процентам, живут в тяжелой многомерной бедности. ИМБ рассчитан для 101 развивающейся страны в Отчете ИЧР 2019 года.

Самые последние данные опроса, которые были общедоступны для оценки ИМБ в Казахстане, относятся к 2015 году. В Казахстане 0,5 процента населения (82 тысячи человек) являются многомерными бедными, а еще 1,8 процента классифицируются как уязвимые для многомерной бедности (324 тысячи человек). Уровень депривации (интенсивность) в Казахстане, который является средним показателем депривации, испытываемым людьми в многомерной бедности, составляет 35,6 процента. ИМБ, представляющий собой долю многомерного бедного населения с поправкой на интенсивность деприваций, составляет 0,002. Украина по доступным данным за 2012 год имеет индекс 0,001.

Таблица сравнивает многомерную бедность с бедностью по доходам, измеряемой процентом населения, живущего ниже ППС или на 1,90 долларов США в день. Это показывает, что бедность по доходам раскрывает только часть проблемы. ИМБ на 0,5 процентного пункта выше, чем бедность по доходам, что означает, люди живущие за чертой бедности по уровню доходов, все еще могут страдать от отсутствия доступа к услугам в области здравоохранения, образования и / или стандарта жизни. Таблица также показывает процент населения Казахстана, который живет в тяжелой многомерной бедности. Вклад лишений в каждом измерении в общую бедность завершает полную картину людей, живущих в многомерной бедности в Казахстане. Также в таблице для сравнения приведены цифры для Украины (таблица 19).

Эта панель инструментов, раскрывающих **качество человеческого развития**, содержит 14 показателей, связанных с качеством здоровья, образованием и уровнем жизни.

Таблица 19 - ИМБ для Казахстана в сравнении с Украиной

Страны	Год обследования	ИМБ	Доля, в %	Уровень депривации, в %	Доля населения, в %			Масштабы депривации, в %		
					уязвимо относительно многомерной бедности	тяжелая многомерная бедность	ниже уровня бедности	здоровье	образование	уровень жизни
Казахстан	2015	0,002	0,5	35,6	1,8	0	0	90,4	3,1	6,4
Украина	2012	0,001	0,2	34,5	0,4	0	0,1	59,7	28,8	11,5

Показателями качества здоровья являются утраченная продолжительность жизни, количество врачей и количество больничных коек.

Показатели качества образования включают соотношение учеников и учителей в начальных школах, количество учителей начальных школ, обученных преподавать, процентную долю начальных (средних) школ с доступом к Интернету, а также баллы по международной программе оценки учащихся (PISA) по математике, чтению и естественнонаучным предметам.

Показатели качества жизни - это доля занятых людей, занятых в уязвимом положении, доля сельского населения, имеющего доступ к электричеству, доля населения, использующего улучшенные источники питьевой воды, и доля населения, использующего улучшенные санитарно-технические средства.

Страну, которая входит в третью группу по всем показателям, можно считать страной с самым высоким качеством человеческого развития. Панель инструментов показывает, что не все страны в группе с очень высоким уровнем развития человеческого потенциала имеют самое высокое качество развития человеческого потенциала, и что многие страны в группе с низким уровнем развития человеческого потенциала находятся в нижней трети всех показателей качества в таблице. В таблице 20 приведено количество показателей по которым Казахстан работает лучше, чем, по крайней мере, две трети стран (то есть он входит в число лучших третьих стран); лучше, чем, по меньшей мере, на одну треть, но хуже, чем, по меньшей мере, на одну треть (т.е. он входит в число исполнителей средней трети); и хуже, чем, по крайней мере, две трети стран (т.е. он входит в число худших исполнителей). Цифры для России и Украины также приведены в таблице для сравнения.

Таблица 20 - Качество развития человеческого потенциала в Казахстане по отношению к отдельным странам

Страны	Качество здравоохранения (3 индикатора)			Качество образования (7 индикаторов)			Качество уровня жизни (4 индикатора)			Общие (14 индикаторов)			Отсутствующие данные
	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	
Казахстан	3	0	0	1	1	0	2	2	0	6	3	0	5
Россия	2	1	0	1	3	0	2	2	0	5	6	0	3
Украина	2	1	0	1	3	0	2	2	0	5	6	0	3

Показатель «гендерный разрыв на протяжении всей жизни» является одним из важных в Отчете ИЧР. Считается, что отклонения от естественного равенства полов при рождении оказывают влияние на уровень воспроизводства населения, предполагают возможные будущие социальные и экономические проблемы и могут указывать на гендерную предвзятость.

Эта панель содержит 12 ключевых индикаторов, которые отображают гендерные различия в выборе и возможностях на протяжении всей жизни - детство и юность, взрослая жизнь и пожилой возраст.

Индикаторы относятся к образованию, рынку труда и работе, политическому представительству, использованию времени и социальной защите. Три показателя представлены только для женщин, а остальные представлены в виде соотношения женщин и мужчин.

Страны сгруппированы частично по показателям, по каждому показателю в три группы примерно одинакового размера (терцили). Соотношение полов при рождении является исключением, страны сгруппированы в две группы: естественная группа (страны со значением 1,04–1,07 включительно) и группа с гендерными предрассудками (страны со всеми другими значениями). Данные по России и Украине даны для сравнения (таблица 21).

Таблица 21 - Показатели гендерного разрыва на протяжении всей жизни в Казахстане по отношению к отдельным странам

Страны	Детство и юность (5 индикатора)			Зрелый возраст (6 индикаторов)			В старшем возрасте (1 индикатор)			Общие (12 индикаторов)			Отсутствующие данные
	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	
Казахстан	2	3	0	2	3	1	0	0	0	4	6	1	1
Россия	4	1	0	3	3	0	1	0	0	8	4	0	0
Украина	2	3	0	2	1	1	0	0	0	4	4	1	3

Данные по показателю «расширение прав и возможностей женщин» также является ключевым индикатором в Отчете ИЧР 2019 года.

Этот раздел содержит 13 показателей расширения прав и возможностей женщин, которые позволяют сравнивать возможности в трех измерениях: репродуктивное здоровье и планирование семьи, насилие в отношении девочек и женщин, расширение социально-экономических прав и возможностей. В большинстве стран имеется, по крайней мере, один показатель в каждом терциле, что означает: расширение прав и возможностей женщин неравномерно по показателям и странам. Данные по России и Украине даны для сравнения (таблица 22).

Раздел «экологическая стабильность» - наиболее болезненный для Казахстана и содержат 11 показателей, которые охватывают экологическую устойчивость и экологические угрозы. Индикаторы экологической устойчивости отражают уровни или изменения в потреблении энергии, выбросах углекислого газа, изменениях в лесах, заборе пресной воды и истощении природных ресурсов.

Таблица 22 - Показатели гендерного разрыва на протяжении всей жизни в Казахстане по отношению к отдельным странам

Страны	Репродуктивное здоровье и планирование семьи (4 индикатора)			Насилие в отношении девочек и женщин (4 индикаторов)			Социально- экономическое расширение возможностей женщин (5 индикаторов)			Общие (13 индикаторов)			Отсутствующие данные
	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	
Казахстан	3	1	0	3	0	0	1	3	0	7	4	0	2
Россия	3	0	0	0	0	0	3	0	0	6	0	0	7
Украина	4	0	0	1	2	0	1	2	1	6	4	1	2

Показателями экологических угроз являются показатели высокой смертности, связанные с загрязнением воздуха в домохозяйствах и окружающей среде, а также с небезопасными службами водоснабжения, санитарии и гигиены, процент деградировавших земель и значение Красной книги Международного союза охраны природы, которое в совокупности измеряет изменение риска вымирания среди разных видов. Данные по России и Украине даны для сравнения (таблица 23).

Таблица 23 - Показатели экологической стабильности в Казахстане по отношению к отдельным странам

Страны	Экологическая стабильность (7 индикаторов)			Экологические угрозы (4 индикаторов)			Общие (11 индикаторов)			Отсутствующие данные
	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	
Казахстан	0	0	7	1	2	1	1	2	8	0
Россия	1	1	5	3	1	0	4	2	5	0
Украина	1	4	2	2	1	1	3	5	3	0

Раздел «социально-экономическая стабильность» содержит 11 показателей, которые охватывают экономическую и социальную устойчивость. Показателями экономической устойчивости являются скорректированные чистые сбережения, общее обслуживание долга, валовое накопление капитала, квалифицированная рабочая сила, разнообразие экспорта и расходы на исследования и разработки.

Показатели социальной устойчивости - это коэффициент зависимости от старости, прогнозируемый до 2030 года, отношение суммы расходов на образование и здравоохранение, к военным расходам, изменения в неравенстве распределения ИРЧП и изменения в отношении пола и неравенства доходов.

Военные расходы не отражены, поскольку они предназначены для обеспечения контекста для показателя расходов на образование и здравоохранение, и они не рассматриваются непосредственно как показатель социально-экономической устойчивости. Данные по России и Украине даны для сравнения (таблица 24).

Таблица 24 - Показатели экологической стабильности в Казахстане по отношению к отдельным странам

Страны	Экономическая стабильность (6 индикатора)			Социальная стабильность (5 индикаторов)			Общие (11 индикаторов)			Отсутствующие данные
	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	Верхняя треть	Средняя треть	Нижняя треть	
Казахстан	1	2	3	3	2	0	4	4	3	0
Россия	2	3	1	2	1	2	4	4	3	0
Украина	2	2	2	2	1	2	4	3	4	0

Согласно статистике, за последние десятилетия Казахстан достиг значительных успехов в улучшении качества жизни. По некоторым ключевым

критериям страна еще не достигла средних значений по странам ОЭСР (таблица 25).

Таблица 25 - Сравнительный анализ качества жизни в Казахстане и странах ОЭСР
iv

№№	Показатель ОЭСР	Казахстан	Страны ОЭСР
1	Жилищные условия: количество комнат на человека	0,8	1,8
2	Доход: средний скорректированный чистый доход домохозяйства после уплаты налогов, в долларах США в год	9517,00	30563,00
3	Работа: доля населения в возрасте от 15 до 64 лет имели оплачиваемую работу, в %	74	67
	увеличенный рабочий день, в % ³⁰	1,5	12,6
4	Образование: доля взрослого населения Казахстана в возрасте от 25 до 64 лет имеют полное среднее образование, в %	84,5	74
	Качество образования, согласно последним данным Международной программы ОЭСР по оценке образовательных достижений учащихся (PISA-2015), в баллах по качеству чтения, знаний по математике и естественным наукам	448	486
5	Здоровье: ожидаемая продолжительность жизни, лет	73	80,1

12. РЕЙТИНГ СТРАН МИРА ПО УРОВНЮ СВОБОДЫ СМИ ПО ВЕРСИИ FREEDOM HOUSE

Краткий обзор и история рейтинга

Свобода прессы в мире (Freedom of the Press) — ежегодное исследование с 1980 года о состоянии свободы средств массовой информации (*далее – СМИ*) в 199 странах мира, проводимое международной неправительственной организацией Freedom House.

В процессе исследования и оценки участвуют более 90 аналитиков, в основном внешние консультанты, которые составляют отчеты и отчеты по странам и территориям. Аналитики собирают информацию из разных источников: от полевых исследований, профессиональных контактов, отчетов местных и международных неправительственных организаций (НПО), отчетов правительств и многосторонних органов до местных и международных СМИ. Большое содействие оказывает Международная сеть обмена мнениями (IFEX) за подробный и своевременный анализ нарушений свободы прессы в различных странах мира.

Каждой стране и территории присваивается общий показатель свободы прессы от 0 (лучший) до 100 (худший) на основе экспертной анкеты, состоящей из 23 вопросов, разделенных на три группы: правовая, политическая и экономическая среда.

Рейтинг содержит 109 показателей, включая оценку таких критериев, как свобода слова, степень правительственного контроля над СМИ, условия работы журналистов в стране, случаи применения насилия по отношению к журналистам, экономическая и политическая ситуация в стране. При концептуализации своего подхода к оценке свободы СМИ организация ссылается на статью 19 «Всеобщей

³⁰ Скорее всего, связано с тем, что в Казахстане законодательно слабо закреплена ответственность работодателей за неоплаченные сверхурочные работниками в разных отраслях народного хозяйства.

декларации прав человека» (ВДЧП): «Каждый человек имеет право на свободу убеждений и на свободное выражение их; это право включает свободу беспрепятственно следовать своим убеждениям и свободу поиска, получения и распространения информации и идеи любыми средствами и независимо от государственных границ»^v. Подчеркивается, «несмотря на то, что культурные особенности или экономическая отсталость могут повлиять на характер или объем новостных потоков внутри страны или территории, они не являются приемлемым объяснением таких нарушений, как централизованный контроль над содержанием новостей и информации»^{vi}.

ВДЧП носит рекомендательный характер и не является обязательным документом, так как является рекомендательной Резолюцией Генассамблеи ООН, тем не менее, всеобщее признание содержания статьи 19 ВДЧП превратило ее в норму действующего на международной арене обычного права.

Международный Пакт о гражданских и политических правах (МПГПП)^{vii}, принятый в целях развития ВДЧП, содержит следующую формулировку свободы выражения мнений в статье 19:

1. «Каждый человек имеет право беспрепятственно придерживаться своих мнений.

2. Каждый человек имеет право на свободное выражение своего мнения; это право включает свободу искать, получать и распространять всякого рода информацию и идеи, независимо от государственных границ, устно, письменно или посредством печати, или художественных форм выражения, или иными способами по своему выбору...».

Казахстан ратифицировал Международный Пакт о гражданских и политических правах Законом Республики Казахстан от 28 ноября 2005 года № 91-III, вступил в силу для РК 24 апреля 2006 года ^{viii}, приняв на себя обязательства по выполнению норм данного международного договора.

Другой важный документ, именуемый «Заключительный Акт Конференции по безопасности и сотрудничеству в Европе»,^{ix} также имеет ключевое значение. По итогам его принятия была создана Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ), активным членом которой является Казахстан, председательствовавший с 1 января 2010, сменив на этом посту Грецию. Казахстан первым из постсоветских государств возглавил эту организацию. В вышеназванном документе государства-участники задекларировали, что «будут ...поощрять и развивать эффективное осуществление гражданских, политических, экономических, социальных, культурных и других прав и свобод, которые все вытекают из достоинства, присущего человеческой личности, и являются существенными для ее свободного и полного развития»^x.

Должность представителя ОБСЕ по вопросам свободы СМИ введена в 1997 году Постоянным Советом ОБСЕ, который мониторит СМИ и заранее оповещает государство о нарушениях свободы слова. Если возникнет угроза препятствования деятельности СМИ, Представитель имеет полномочия напрямую обратиться к соответствующим государствам и другим причастным сторонам для поиска решения проблемы и снятия угроз. Он напрямую подотчетен Постоянному Совету и имеет право представлять рекомендации о целесообразности последующих действий.

Индекс «Свобода прессы» составляется на основе сочетания данных по итогам экспертного опроса данных и анализа целого ряда объективных показателей по каждой стране. Всего экспертам предлагается ответить на 23 основных вопроса, которые делятся на три категории: правовая, политическая и экономическая среда.

Вес отдельных вопросов неодинаков: если некоторые аспекты «среды» оцениваются по шкале от 0 до 10, то другие - по шкале от 0 до 6, от 0 до 4, от 0 до 3 или даже от 0 до 2.

Наибольшим весом обладает политический блок (7 вопросов) - по нему стране может быть присвоено 40 баллов, тогда как по правовому и экономическому (8 вопросов каждый) - только по 30.

Рассмотрим каждую из категорий по отдельности.

Категория правовой среды охватывает как законы, так и подзаконные акты и положения, влияющие на деятельность СМИ, а также их практическую реализацию. Анализируется применение правовых норм и конституционных гарантий свободы слова и выражения мнения; выявляются потенциально негативные аспекты законодательства в области безопасности и уголовно-процессуального законодательства в целом, включая законы о клевете и диффамации; оценивается независимость судов и официальных регулирующих органов, возможность свободного функционирования организаций журналистов и т.п.

К категории «политическая среда» отнесены вопросы, оценивающие степень политического влияния (воздействия властных субъектов) на содержание СМИ, редакционную независимость и активность как государственных, так и частных медиа, доступ к информации и источникам, разнообразие новостного контента. В рамках того же блока рассматривается наличие официальной цензуры и самоцензуры, а также «репрессии» (нападения, незаконные задержания и др.) против журналистов со стороны государства или иных акторов.

Экономический блок включает вопросы, касающиеся структуры собственности на СМИ и ее прозрачности, практики селективного отстранения СМИ от рынка рекламы или лишения их доступа к субсидиям со стороны государства и других акторов, влияния коррупции и подкупа на новостной контент, воздействия экономической ситуации в стране или на территории, на развитие и устойчивость СМИ и др.

В совокупности данные показатели нацелены на комплексную оценку правовых, политических и экономических условий деятельности СМИ. Главной преградой на пути свободы слова Freedom House полагает правительственный контроль над медиа. В зависимости от полученных оценок СМИ квалифицируются как «свободные» (0-30 баллов), «частично свободные» (31-60) и «несвободные» (61-100). Общий балл страны по шкале от 0 (лучшая оценка) до 100 (худшая оценка) определяется путем суммирования показателей по трем блокам. Числовое выражение результатов призвано облегчить отслеживание кратко-, средне- и долгосрочных тенденций. Критерии, на основе которых происходит оценка свободы СМИ, можно использовать к странам с разным уровнем развития, как богатым, так и бедным.

Информацию для оценки поставляют зарубежные корреспонденты, а также сотрудники самого Freedom House. В последние годы в работе над индексом и подготовке отчетов по странам и территориям задействовано более 90 аналитиков, прежде всего внешних консультантов. Помимо полевых исследований и собственных профессиональных контактов, они используют данные различного рода организаций, занимающихся мониторингом в области защиты прав человека и свободы прессы, отчеты правительств, материалы местных и международных СМИ.

Факты нарушения свободы СМИ для Freedom House отслеживают участники Международной сети обмена информацией о состоянии свободы слова (Freedom of Expression Exchange Network). Итоговые показатели в виде балльных оценок по каждой стране обсуждаются как отдельно, так и в сравнительном ракурсе в ходе серии из семи региональных совещаний с участием аналитиков, научных советников и сотрудников Freedom House.

Затем производится кросс-региональная экспертиза, призванная обеспечить согласованность и сопоставимость результатов во всем мире. При этом методология проекта периодически корректируется. Помимо общего для всех подобных рейтингов недостатка, проистекающего из необходимости квантификации качественных данных, что порождает сомнения в достоверности итоговых показателей, к изъянам рассматриваемого индекса принято относить отсутствие сколько-нибудь ясных принципов отбора экспертов и субъективность оценок.

2.2 ОПИСАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ

За прошедшие годы Freedom House усовершенствовал и расширил свою методологию. Внесенные изменения были направлены на то, чтобы зафиксировать изменения в новостной и информационной среде без изменения сопоставимости данных с самого начала проекта. Например, методология была изменена, чтобы измерить роль цифровых медиа.

Разнообразные по содержанию вопросы направлены на то, чтобы учитывать различные способы давления на потоки информации и способность печатных, вещательных и цифровых СМИ работать свободно и без угрозы последствий.

Рейтинг демонстрирует стремление представить картину всей «благоприятной среды», в которой работают СМИ. Рейтинг также оценивает разнообразие новостей и информации, доступных для общественности в той или иной стране, или территории из местных, или транснациональных источников. Свобода прессы ориентирована на способность предоставлять и получать доступ к новостям и информации. Как правило, это относится к журналистам и официальным новостным изданиям, будь то печатные издания, трансляции или онлайн, но также включает менее формальные источники, такие как блоги, социальные сети и текстовые сообщения, когда они де-факто являются поставщиками новостей.

Категория правовой среды включает изучение как законов и нормативных актов, которые могут повлиять на медиаконтент, так и степень, в которой они используются на практике для включения или ограничения способности СМИ работать. Рейтинг оценивает положительное влияние правовых и

конституционных гарантий свободы выражения мнений; потенциально негативные аспекты законодательства о безопасности, уголовного кодекса и других законов; штрафы за клевету и диффамацию; наличие и возможность использования законодательства о свободе информации; независимость судебных и официальных регулирующих органов; требования к регистрации, как для СМИ, так и для журналистов; и способность журналистских организаций свободно действовать.

Под категорией политической среды оценивается степень политического влияния на содержание средств массовой информации. Рассматриваемые вопросы включают редакционную независимость как государственных, так и частных изданий; доступ к информации и источникам; официальная цензура и самоцензура; живость СМИ и разнообразие новостей, доступных в каждой стране или территории; способность как иностранных, так и местных журналистов освещать новости лично без каких-либо препятствий или преследований; и репрессии против журналистов или блогеров со стороны государства или других субъектов, включая произвольные задержания, насильственные нападения и другие формы запугивания.

Третья категория исследует экономическую среду для СМИ. Это включает в себя структуру собственности СМИ; прозрачность и концентрация собственности; затраты на создание СМИ, а также любые препятствия для производства и распространения новостей; избирательное удержание рекламы или субсидий государством или другими субъектами; влияние коррупции и взяточничества на содержание; и степень, в которой экономическая ситуация в стране или территории влияет на развитие и устойчивость средств массовой информации.

Опросник с вопросами представлен в приложении X.

СИТУАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Казахстан уже несколько лет сохраняет за собой титул страны с «несвободной» прессой, что связано с усилением политического, правового и физического давления на СМИ и их отдельных представителей со стороны государственных структур и иных групп влияния в последние годы. Авторы исследования подчеркивают, что для Казахстана характерно государственное влияние на все ключевые СМИ, преследование независимых журналистов, правоохранительные органы зачастую не способны защитить представителей СМИ.

По шкале рейтинга Freedom House, страны, получившие больше 60 баллов, характеризуются как страны с «несвободными» СМИ. Чтобы попасть в группу «частично свободных» нужно набрать от 30 до 60 баллов и менее 30 - для «свободных».

Динамика изменений положения Казахстана в рейтинге Freedom House, 2008-2020 гг.

2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
170	168	169	172	175	182	187	181	181	179	173	158	157

В 2020 году Казахстан занял 157 место и относится к странам с пометкой «несвободные» СМИ. К примеру, в 2017г. 179 место с 85 баллами из 196 стран, опережая Таджикистан, Азербайджан, Узбекистан. В тройке лидеров со свободным СМИ – Норвегия, Нидерланды, Швеция.

В 2014 году Казахстан отмечен как «несвободные» СМИ, занял 187 место со 85 баллами среди 197 стран мира. В рейтинге свободы СМИ 2014 года первое место заняли три государства: Нидерланды, Норвегия и Швеция. Нижние строчки рейтинга занимают Беларусь, Куба, Экваториальная Гвинея, Эритрея, Иран, Туркменистан и Узбекистан. Замыкает рейтинг Северная Корея. Самыми опасными для журналистов странами по-прежнему остаются Афганистан, Ирак и Сомали, где для журналиста выполнение своих профессиональных обязанностей чаще всего связано с непосредственным риском для жизни.

Для сравнения в 2011 году Казахстан занимал 172 строчку рейтинга Freedom House свободы прессы с 80-ю баллами и пометкой "несвободные" СМИ, на один пункт опережая Россию, но уступая Таджикистану, Азербайджану и Кыргызстану. В группе «Центральная и Восточная Европа, бывший Советский союз» Казахстан занимал в 2011г. 25 место из 29 возможных, пропуская вперед с пометкой «частично свободные» Сербию, Хорватию, Болгарию, Румынию, Черногорию, Боснию и Герцеговину, Македонию, Албанию, Косово, Грузию, Молдову, Украину. Открывает группу стран с «несвободными» СМИ Армения, далее - Кыргызстан, Таджикистан, Азербайджан, Казахстан, Россия, Белоруссия, Узбекистан и Туркменистан. Странами со «свободными» СМИ в группе признаны Эстония, Чехия, Литва, Словакия, Словения, Польша, Латвия и Венгрия.

В Республике Казахстан действуют государственные и независимые СМИ, вещающие, в основном, на казахском и русском языках.

Полнота картины медиа-ландшафта страны дополняют разнообразные НПО, целью которых является широкий спектр медиа-задач в обществе: от защиты свободы слова до мероприятий по развитию навыков казахстанских журналистов.

СМИ получают адресное финансирование из бюджета страны. Грантовая система финансирования способствовала бы улучшению имиджа страны и конкуренции СМИ на казахском медиа-рынке. В государственных закупках услуг СМИ и выдаче грантов следовало бы в обязательном порядке ввести отбор двух или трех финалистов для получения альтернативных точек зрения и всестороннего освещения тех или иных событий в стране и мире.

Отсутствие стабильного грантового финансирования для независимых СМИ делает их аутсайдерами и неконкурентоспособными участниками рынка.

Процесс закупа услуг и грантовая система финансирования не должны быть ориентированы на минимальную сумму предоставления услуг, а должны ориентироваться на качество предоставляемых услуг и профессионализм в освещении той или иной информации со всесторонним анализом событий и явлений.

Для улучшения позиции Казахстана в рейтинге свободы СМИ существует острая необходимость в создании безопасных условий для проведения журналистских расследований. Большим шагом в этом направлении является начатая нижней палатой Парламента Казахстана декриминализация диффамации,

начатая 6 мая 2020 года. Этот шаг также получил большую поддержку со стороны авторитетных международных организаций, производящих мониторинг свободы слова и свободы СМИ в мире.

Страна нуждается в масштабной институционализации всего медиа-пространства и формирования новой политики в сфере СМИ и свободы слова. Настало время для широкой легитимации профессии журналиста в Казахстане через реформирование процесса подготовки профессиональных журналистов, способных освещать события в самых разнообразных сферах жизнедеятельности общества: от науки до повседневной жизнедеятельности граждан страны. Легитимация властью независимой журналистики ускорит легитимацию самой власти в глазах населения.

Государству настоятельно рекомендуется пойти дальше и отменить ряд других инструментов в Уголовном кодексе, которые относятся к диффамации, а именно отменить статью 131 «Оскорбление», статью 274 «Распространение преднамеренно ложной информации» и ряд статей, защищающих честь и достоинство Первого Президента, Президента, парламентариев и представителей органов государственной власти.

Поскольку положения Административного кодекса заменяют некоторые уголовные положения о диффамации, она должна рассматриваться в соответствии с гражданским законодательством, а не в административном праве.

Важные мероприятия по улучшению положения страны в рейтингах международных агентств – это признание необходимости системных изменений, которые должны начаться с трансформации идеологии государства.

13. ГЛОБАЛЬНЫЙ ИНДЕКС МИРОЛЮБИЯ (GLOBAL PEACE INDEX)

Краткий обзор и история рейтинга

Глобальный индекс миролюбия (Global Peace Index, GPI) был основан в 2007 году австралийским предпринимателем и филантропом С. Киллеа. GPI – рейтинг, разработанный социологами и экономистами из международной группы экспертов Института экономики и мира вместе с Центром мира, изучения конфликтов Сиднейского университета, оценивающий уровень безопасности проживания в странах и регионах. Институт экономики и мира - это крупный аналитический центр, занимающийся разработкой показателей для анализа мира и количественной оценки его экономических выгод.

Глобальный индекс миролюбия (*далее - ГИМ*) - это комплексный показатель, который характеризует миролюбие стран мира, измеряя уровень насилия внутри государства и уровень агрессивности его внешней политики. Показывает, какие из государств можно считать наиболее безопасными для жизни человека. Рассчитан по методике аналитического подразделения авторитетного британского журнала Economist - The Economist Intelligence Unit.

Ежегодные исследования в рамках Глобального индекса миролюбия, проводимые Институтом экономики и мира, анализируют ситуацию в 163 странах, в которых проживает 99,7% населения планеты. В число этих стран входит и Казахстан. Уровень миролюбия Казахстана повысился в 2019 году на 5 пунктов, по сравнению с 2018 годом. В Отчета ИГМ 2019 года наша страна занимает почетное 64 место.

Расчётная часть выполнена на основании статистических данных международных организаций, таких как ООН, Всемирный банк, Transparency International и других, а также академических и исследовательских институтов ряда стран.

При подготовке индекса авторы исследования учитывают различные количественные и качественные показатели, объединенные в три основные группы:

- наличие и масштаб конфликтов (внутренних и международных);
- уровень стабильности и безопасности внутри государства;
- уровень милитаризации государства.

При формировании индекса миролюбия исследуются также следующие факторы: уровень сплоченности общества; соблюдение прав человека; политическая стабильность; экономическая стабильность; уровень террористической угрозы; участие той или иной страны в боевых действиях.

3.2 ОПИСАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ xiii

Глобальный индекс миролюбия (GPI) в расчет берёт 23 критерия, включая насильственные преступления: финансовые взносы в миротворческие миссии ООН; политический террор; наличие и масштаб конфликтов; уровень стабильности и безопасности внутри государства; доля беженцев и перемещённых лиц в общем количестве населения; число насильственных преступлений и самоубийств; доступность огнестрельного оружия; количество заключённых на душу населения; меры социальной защиты; соблюдение прав человека; уровень политической стабильности; наличие и степень террористических угроз; уровень ксенофобии; уровень милитаризации государства и другое. Более подробно индикаторы рейтинга представлены в приложении Ц.

Глобальный индекс миролюбия (ИГМ) призван оценивать отсутствие насилия или страха насилия. Это- «отрицательный мир». Присваиваются баллы в диапазоне от 1 и 5: чем ближе к 1, тем выше миролюбие, страны, находящиеся на верхних позициях рейтинга, более миролюбивы, чем те, что располагаются внизу.

ИГМ измеряет уровень негативного мира в стране, используя три области миролюбия.

Первая сфера - это «текущие внутренние и международные конфликты», исследует степень вовлеченности стран во внутренние и внешние конфликты, а также их роль и продолжительность участия (вовлеченность) в конфликтах.

Вторая сфера оценивает уровень гармонии или разногласий внутри страны; десять показателей оценивают социальную безопасность. Утверждение состоит в том, что низкий уровень преступности, минимальная террористическая активность и насильственные демонстрации, гармоничные отношения с соседними странами, стабильная политическая обстановка и небольшая часть населения, перемещенного внутри страны или ставшего беженцами, можно приравнять к миролюбию.

Еще семь показателей связаны с милитаризацией страны, отражая связь между уровнем наращивания военной мощи страны, доступ к оружию, уровень миролюбия, как внутри страны, так и на международной арене.

Оцениваются сопоставимые данные о военных расходах в процентах от ВВП и количестве офицеров вооруженной службы на душу населения, а также финансовые взносы в миротворческие миссии ООН.

При итоговом расчёте Индекса, внутренним факторам (вопросам, характеризующим миролюбие государства к своим гражданам и самих граждан друг к другу) уделяется больше внимания - вес этих оценок составляет 60%, а вес внешних факторов (внешнеполитических критериев) составляет 40% хив (приложение Ш). Отбор, группировка и оценка этих индикаторов осуществляются экспертным советом. Он состоит из 8 человек, которые собираются три раза в год и обсуждают методологию и полученные результаты.

Индекс критикуется за отсутствие дополнительных индикаторов, оценивающих, например, уровень насилия в ряде стран по отношению к женщинам и детям. Также критике подвергается субъективность некоторых данных и несовместимость ряда компонентов, из которых составляется рейтинг.

Таким образом, уровень миролюбия за эти годы колебался, но вернулся почти к тому же уровню, что и в 2007 г. Например, в 2007–2009 гг. состояние мира улучшилось, в 2009–2011 гг. – ухудшилось, а в 2011–2012 гг. снова улучшилось.

Главное, что мы отмечаем за эти годы: внешние индикаторы мира, которые оценивают уровень милитаризации и продолжающихся международных конфликтов, в целом улучшились, тогда как внутренние индикаторы ухудшились. И это совпадает с предположением, что межгосударственные конфликты действительно идут на спад, а конфликты между гражданами и властями усиливаются. Тренды, зафиксированные в GPI, эмпирически подтверждают это.

Еще одно поразительное наблюдение касается соотношения миролюбия и коррупции- как только страны достигают определенного уровня миролюбия, коррупция резко идет на спад – и наоборот.

Кроме того, отмечается существенный разрыв в миролюбии между демократиями и другими системами государственной власти. Так, результаты подлинно демократических государств и неполных демократий в целом оказываются гораздо лучше, чем результаты гибридных или авторитарных режимов.

Было исследовано соотношение устойчивости к воздействиям миролюбия и выявлено, что страны, находящиеся на верхних строчках индекса, как правило, имеют такие структуры и отношение со стороны институтов, которые способствуют устойчивости, особенно к воздействиям извне. Хороший пример – Исландия, очень серьезно пострадавшая от финансового кризиса 2008 г. Рейтинг страны в индексе сначала понизился из-за резких демонстраций протеста и повышения уровня преступности, а затем вновь поднялся.

Нельзя сказать то же самое о странах, скатившихся в рейтинге на более низкие позиции, например, о Греции. В 2008 г. Греция занимала в индексе 54-е место, а со времени финансового кризиса упала как в пропасть: в 2012 г. она находилась на 77-м месте среди 158 стран. Очевидно, что у Греции не оказалось той же устойчивости к внешним воздействиям, как, например, у Исландии.

И последнее, что можно сказать о трендах. Миролюбие – это меняющийся показатель, и страны перемещаются в рейтинге то вверх, то вниз. Таковы

основные тенденции, которые мы отметили в нашем Докладе о Глобальном индексе миролюбия за 2012 г. По мере получения новых данных мы сможем более уверенно говорить об этих тенденциях.

СИТУАЦИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Среди рассматриваемых постсоветских стран Казахстан занимает наиболее высокую позицию в рейтинге, начиная с 2008 г., тогда государство получило 72 место. Через год в 2009 г. Казахстан занимал 84 место, а в 2010 г. – 95 место, в 2018 году – 64 место (рисунок 13).

При этом, за последний год высокие показатели, способствующие снижению общего рейтинга государства, Казахстан получил за легкость доступа к стрелковому оружию и количество убийств на 100 тыс. человек.

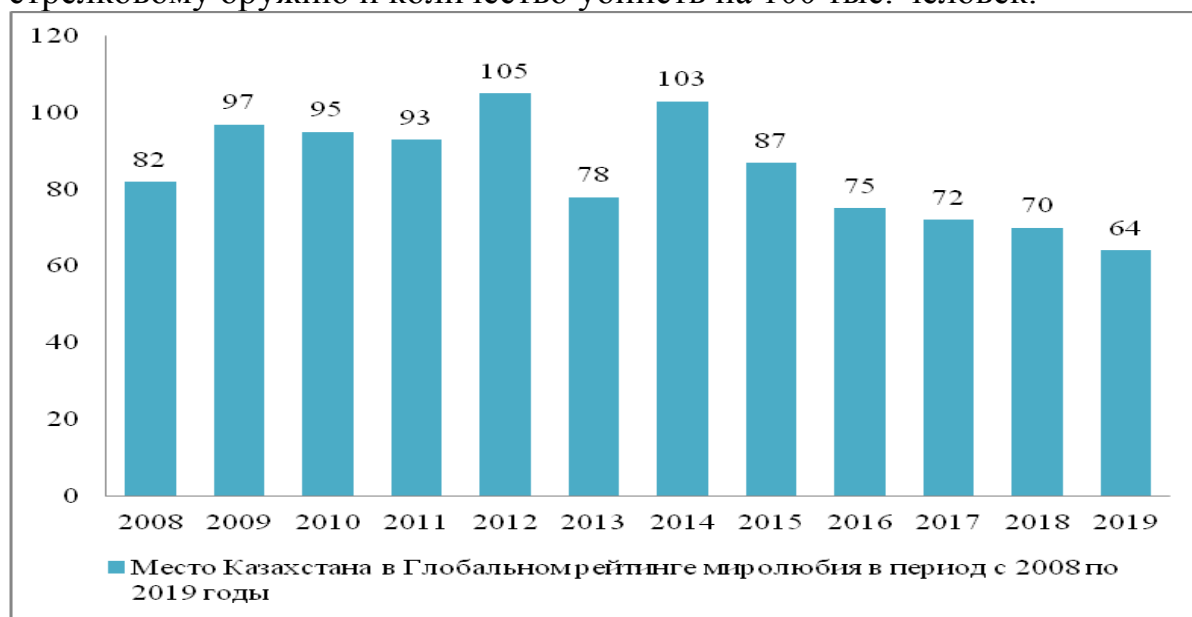

Рисунок 13- Место Казахстана в глобальном рейтинге миролюбия

Какова динамика индекса об уровне миролюбия Казахстана?

В индексе за 2018 г. Казахстан был на 64-м месте из 158. Как видим, она находится в середине индекса, т.е. в числе более или менее миролюбивых стран.

Казахстан расположился на 70 позиции из 163 возможных мест в «Глобальном индексе миролюбия» за 2020 год. По сравнению с прошлым годом наша страна потеряла четыре позиции в рейтинге. Что касается стран СНГ, то Россия заняла 154 место, Украина – 148, Беларусь – 94, Молдавия – 71, Узбекистан - 103, Таджикистан – 107, Туркменистан – 116, Кыргызстан – 93.

Наиболее миролюбивыми странами названы Исландия (1 место), Новая Зеландия (2), Португалия (3), Австрия (4), Дания (5). Последние строчки достались Афганистану (163), Сирии (162), Ираку (161), Южному Судану (160), Йемену (159).

Есть и индикаторы, по которым у Казахстана действительно хорошие результаты: Казахстан практически не импортирует обычные виды вооружений и продолжает исправно вносить взнос в миротворческий бюджет ООН.

Казахстан – очень большая по территории страна и маленькая по численности, и один из сложных вопросов в Глобальном индексе миролюбия как

раз и состоит в том, что мы пытаемся собрать все эти данные и вывести среднее для страны.

Ниже собраны некоторые статистические данные по ключевым показателям Индекса миролюбия.

Военные расходы

Данные о военных расходах, по расчетам Стокгольмского института исследований проблем мира (СИИПМ / SIPRI), опираются на стандарты расчетов НАТО, которое включают в себя следующие пункты:

- все текущие и капитальные расходы на вооруженные силы, включая миротворческие силы;
- расходы министерства обороны и других правительственных учреждений, занимающиеся оборонными проектами;
- расходы на содержание военизированных формирований, которые подготовлены и снаряжены для военных операций;
- расходы на содержание военно-космических сил.

Такие расходы включают в себя

- военный и гражданский персонал, в том числе пенсии военнослужащих и социальные услуги для персонала;
- эксплуатация и техническое обслуживание;
- закупка;
- военные исследования и разработки;
- военная помощь (в военных расходах страны-донора).

Исключаются расходы на гражданскую оборону и текущие расходы на предыдущую военную деятельность, такую как: пособия для ветеранов, демобилизация, переоборудование, уничтожение оружия.

Однако это определение не может применяться ко всем странам, поскольку для этого потребуется гораздо более подробная информация, чем та, которая имеется в отношении того, что включено в военные бюджеты и внебюджетные статьи военных расходов. Например, военные бюджеты могут охватывать или не включать гражданскую оборону, резервы и вспомогательные силы, полицию и военизированные формирования, силы двойного назначения, такие как военная и гражданская полиция, военные субсидии в натуральной форме, пенсии военнослужащим и выплачиваемые взносы на социальное обеспечение одной частью правительства другой. США являются крупнейшей страной в мире по военным расходам. По состоянию на 2018 год, военные расходы в США составили 648798 миллионов долларов США, что составляет 36,40% мировых военных расходов. На первые 5 стран - Китай, Саудовская Аравия, Индия и Франция - приходится 61,53%. Общие военные расходы в мире в 2018 году оценивались в 1782 288 миллионов долларов США.

В 2018 году военные расходы как доля расходов правительства Казахстана составили 4,8%. Несмотря на то, что военные расходы Казахстана в последние годы существенно колебались, в период с 2004 по 2018 год они имели тенденцию к снижению, а в 2018 году они составили 4,8%^{xv}.

В 2014 году реальные военные расходы Казахстана составили 2383 миллиона долларов США. Реальные военные расходы Казахстана увеличились с

390 миллионов долларов США в 1995 году до 2383 миллионов долларов США в 2014 году, увеличившись в среднем на 11,13% в год. Казахстан занимает 64 место в мире по этому показателю.

Таблица 26 - Военные расходы Казахстана с 2010 по 2018 годы, в долларах США^{xvi}

год	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
в \$	1,502	1,804	2,178	2,551	2,306	2,046	1,281	1,391	1,614
индекс	-	2,137	2,151	2,031	2,150	2,008	2,019	1,992	1,974

Доля военных расходов в ВВП страны

Саудовская Аравия является крупнейшей страной по военным расходам по доле ВВП в мире. По состоянию на 2018 год военные расходы как доля ВВП в Саудовской Аравии составляли 8,77%. В топ-5 стран также входят Оман, Алжир, Кувейт и Ливан. Казахстан занимает 115 место в мире по этому показателю.

Таблица 27- Доля военных расходов от ВВП Казахстана, в %^{xvii}

год	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
в \$	1,01	0,94	1,05	1,08	1,04	1,1	0,96	0,89	0,95
индекс	-	2,137	2,151	2,031	2,150	2,008	2,019	1,992	1,974

Импорт и экспорт оружия^{xviii}

Саудовская Аравия является мировым лидером по *импорту* вооружений. По состоянию на 2018 год, импорт оружия в Саудовскую Аравию составил 3760 миллионов долларов США, что составляет 13,92% мирового импорта вооружений. На первые 5 стран : Египет, Китай, Австралия и Индия приходится 37,51%. Общий объем импорта вооружений в мире в 2018 году оценивался в 27 005 миллионов долларов США.

Казахстан занимает 26 место в мире по *импорту* оружия. Реальный экспорт вооружений в Казахстан в 2006 году находился на уровне 6 миллионов долларов США по сравнению с 5 миллионами долларов США в 2004 году, это изменение на 20,00%. Данных по другим годам по статье «экспорт оружия» из Казахстана нет.

Передача оружия охватывает поставки военного оружия посредством продажи, помощи, подарков, а также поставки по лицензиям на производство. Данные охватывают основные виды обычного оружия, такие как самолеты, бронетехника, артиллерия, радиолокационные системы, ракеты и корабли, предназначенные для военного использования.

Исключаются передачи другой военной техники, такой как стрелковое оружие и легкие вооружения, грузовики, малая артиллерия, боеприпасы, вспомогательное оборудование, передача технологий и другие услуги.

США являются крупнейшей страной по *экспорту* вооружений в мире. По состоянию на 2018 год, экспорт вооружений из США составил 10,414 миллионов долларов США, что составляет 38,40% мирового экспорта вооружений. На долю России, Франции, Китая и Германии приходится 77,08%. Общий объем экспорта вооружений в мире в 2018 году оценивался в 27 121 миллионов долларов США.

Армия Казахстана

На 2017 год в рядах вооруженных сил Казахстана находились на службе 71000 человек по сравнению с предыдущим годом произошло изменение на 0,71%. С 2006 по 2010 годы количество военнослужащих колебалось в пределах от 81000 человек (2006-2009 годы) до 80500 человек (2010 год), а потом в 2011 году произошло резкое сокращение количества военнослужащих до 71000 человек.

Доля личного состава вооруженных сил Казахстана в рабочей силе в 2017 году не изменилась по сравнению с предыдущим годом, и составил 0,8 %. Персонал вооруженных сил - это военнослужащие действующей военной службы, включая военизированные силы. Рабочая сила включает всех людей, которые соответствуют определению Международной организации труда (МОТ) экономически активного населения.

14. НАВИТАТ COMMITMENT INDEX ИНДЕКС ПРИВЕРЖЕННОСТИ ХАБИТАТ (НСІ) ГЛОБАЛЬНОГО ПРОЕКТА ПО ГОРОДСКИМ ФЬЮЧЕРСАМ (GUFР) ООН

Программа Организации Объединенных Наций по населенным пунктам (ООН-Хабитат) – оказывает поддержку и работает в сотрудничестве с правительствами, местными органами власти, НПО и частным сектором. Ее технические программы и проекты сконцентрированы на решении широкого круга проблем, в том числе на реконструкции трущоб, сокращении бедности в городах, ликвидации последствий стихийных бедствий и восстановлении, обеспечении городского водоснабжения и канализации, мобилизации местных финансовых ресурсов на обеспечение населения жильем. Большинство этих программ реализуются в сотрудничестве с другими двусторонними учреждениями по оказанию помощи.

ООН-Хабитат была основана в 1978 году. Это ведущее учреждение по реализации «Повестки дня Хабитат» и координации деятельности по развитию населенных пунктов в системе ООН, в центре внимания которого два приоритетных направления: *обеспечение надлежащего жилья для всех и устойчивое городское развитие.*

ООН-Хабитат осуществляет две основные общемировые кампании
Глобальную кампанию в области управления городским хозяйством
Глобальную кампанию по обеспечению гарантий владения жильем.

Глобальная кампания в области управления городским хозяйством.

Во многих городах плохое управление и неверная политика приводят к ухудшению качества окружающей среды, росту нищеты, снижению темпов экономического роста и социальной изоляции. Эта кампания направлена на повышение местного потенциала для рационального городского управления – оперативного, эффективного реагирования на городские проблемы демократически избранными и подотчетными местными органами власти, действующими в сотрудничестве с гражданским обществом. Кампания делает упор на достижении инклюзивности, удовлетворении потребностей социально

исключенной городской бедноты и на содействии участия женщин в принятии решений на всех уровнях.

2. Глобальная кампания по обеспечению гарантий владения жильем. Эта кампания предназначена для содействия правительствам в выполнении обязательства по обеспечению «надлежащего жилья для всех» - одного из главных пунктов Повестки дня Хабитат. Она определяет обеспечение правовых гарантий проживания как важнейших факторов устойчивой стратегии в области жилья и необходимого элемента содействия осуществлению права на жилище. Кампания призвана активизировать стратегию в области жилья, содействующую правам и интересам бедного населения, признавая, что в подавляющем большинстве случаев бедное городское население само обеспечивает себе жилье. Она также содействует правам и роли женщин в успешной политике в области жилья.

ООН-Хабитат управляется Советом управляющих, который проводит заседания раз в два года. Программа выпускает два основных издания:

The Global Report on Human Settlements («Глобальный доклад о населенных пунктах») - полный обзор состояния населенных пунктов во всем мире. Так как отчет является платным, получить какие-либо данные о Казахстане не представилось возможным.

State of the World's Cities («Состояние городов мира»).

Индекс среды обитания Хабитат (HCI) является продуктом Глобального проекта по городским фьючерсам (GUFP), образовательной сети ученых и активистов, которые меняют разговор о городской политике в ответ на необходимость оценки выполнения обязательств, принятых правительствами на Конференции Хабитат II ООН в 1996 году в Стамбуле. GUFP выделяет основные проблемы, с которыми сталкиваются города во всем мире - растущее неравенство, неравномерный рост и изменение климата.

Индекс среды обитания (ИСО) The habitat commitment index (HCI)

Общая информация

Индекс среды обитания (ИСО) рассчитывается с использованием методологии индекса реализации социальных и экономических прав (Social and Economic Rights Fulfilment – SERF), разработанной профессором Fukuda-Parr.

ИСО представляет собой составную балльную оценку необходимых для благополучия городов показателей, взвешенных с учетом местного потенциала. Данная методика уникальна, поскольку она позволяет оценивать результаты стран на основе не абсолютных уровней достижений, а с учетом максимально возможных достижений по определенному показателю для каждого заданного уровня обеспеченности ресурсами. В зависимости от единицы анализа и наличия данных, имеющиеся ресурсы могут измеряться с использованием ВВП на душу населения, спутниковых снимков интенсивности ночного освещения, данных о государственных расходах на душу населения или местных бюджетах. Соотнесение достижений при заданном уровне обеспеченности ресурсов позволяет определить передовой рубеж возможных достижений (рисунок А2).

В 2016 году ИСО использовался для оценки выполнения 178 городами в различных странах мира обязательств, принятых в рамках Новой городской повестки дня и Целей устойчивого развития.

Признавая проблему сравнения результатов между странами с совершенно разными ресурсами, доступными для них, команда Глобального проекта по городскому фьючерсу (GUFPP) стремилась создать индекс, который будет оценивать эффективность стран не по абсолютному уровню достижений, а по максимальному уровню, достигнутому исторически странами с аналогичными уровнями доходов. Используя метод социально-экономических прав (SERF, www.serfindex.org), разработанный Fukuda-Parr и др. [31], HCI установил прогнозируемые уровни производительности по доходам для шести категорий: инфраструктура, занятость, бедность, устойчивость, гендер и институциональный потенциал.

В то время как социально-экономические показатели, такие как показатели бедности, доступа к базовым услугам и образования, могут обеспечить значимое представление о благосостоянии людей, цель ИСО (HCI) состоит в том, чтобы смотреть не только на благосостояние, но и на уровни приверженности со стороны национальных правительств достижению целей и задач, поставленных на Хабитат II. После тестирования 116 наборов данных только 15 были признаны удовлетворяющими требованиям HCI. В рисунке 14 показаны последние 15 выбранных показателей с указанием источников данных по шести индикаторам HCI.

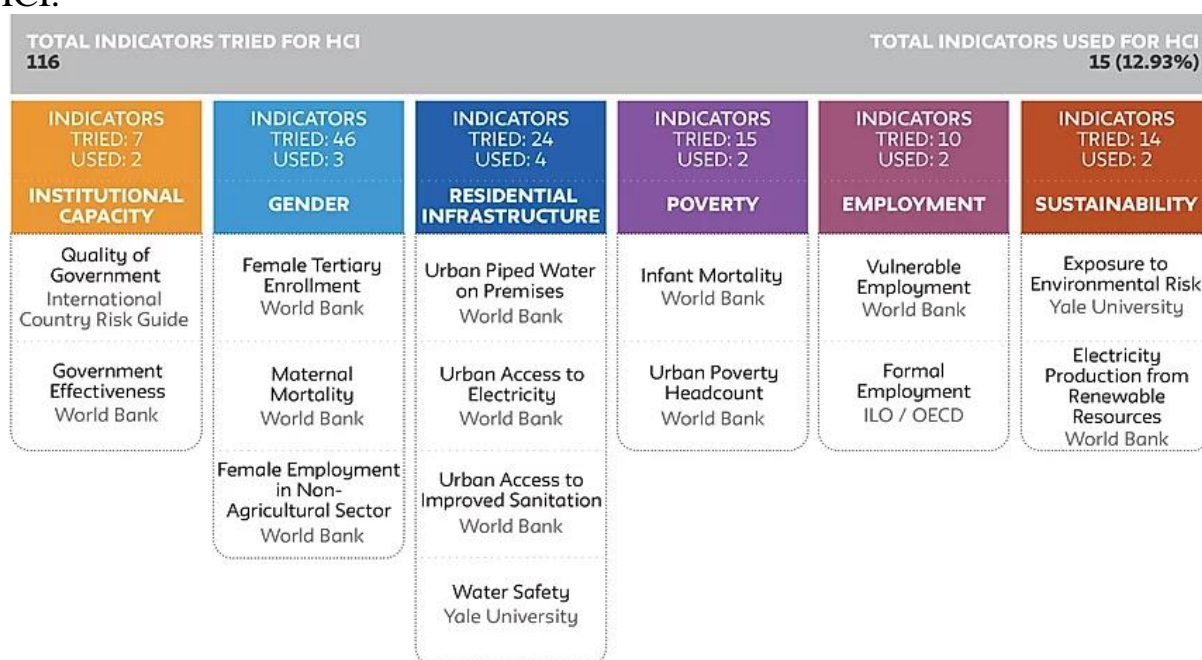

Рисунок 14 – Шесть индикаторам HCI с последними 15 выбранными показателями с указанием источников данных

Индикатор 1. Институциональный потенциал. Показатели:

31 Randolph, Stewart, Fukuda-Parr, Lawson-Remer, SERF Index Methodology 2019 Update Technical Note, Economic and Social Rights Empowerment Initiative, 2019, www.serfindex.org/overview/.

качество государственного управления, источник – International Country Risk Guide

эффективность работы правительства, источник - Всемирный банк

Индикатор 2. Гендер. *Показатели:*

вход женщин в высшее образование, источник - Всемирный банк

материнская смертность, источник - Всемирный банк

занятость женщин не в агросекторе, источник - Всемирный банк

Индикатор 3. Жилищная инфраструктура. *Показатели:*

городская водопроводная вода в помещениях, источник - Всемирный банк

городской доступ к электричеству, источник - Всемирный банк

городской доступ к улучшенным санитарным условиям, источник - Всемирный банк

безопасность воды, источник- Йельский университет

Индикатор 4. Бедность. *Показатели:*

детская смертность, источник- Всемирный банк

численность городского бедного населения, источник- Всемирный банк

Индикатор 5. Занятость. *Показатели:*

уязвимая занятость, источник- Всемирный банк

формальная занятость, источник МОТ/ОЭСР

Индикатор 6. Устойчивость. *Показатели:*

подверженность экологическому риску, источник Йельский университет

производство электроэнергии из возобновляемых источников, источник Всемирный банк

В Национальном докладе о человеческом развитии ПРООН «Урбанизация как ускоритель инклюзивного устойчивого развития в Казахстане» 2019, методология расчета ИСО (НСІ) была использована для определения показателей 30 крупных городов Казахстана.

Национальный доклад о человеческом развитии ПРООН «Урбанизация как ускоритель инклюзивного устойчивого развития в Казахстане» 2019, ИСО был составлен с использованием данных официальной статистики по 30 городам, предоставленных Комитетом по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. Единственными данными из внешнего источника в отчете были данные по экономической плотности, предоставленные Всемирным банком³².

ИСО (НСІ) учитывает все имеющиеся исторические данные за последние 25 лет, чтобы предсказать на любом уровне дохода максимальный уровень достижений, которого можно ожидать от страны, используя шкалу от 0 до 100, где 100 означает необязательно 100 процентное выполнение показателя, но 100% прогнозируемого максимального потенциала для данного ВВП на душу населения.

32 Национальный доклад о человеческом развитии 2019. Урбанизация как ускоритель инклюзивного и устойчивого развития в Казахстане Программа развития ООН в Республике Казахстан, декабрь 2019

В национальном докладе о человеческом развитии ПРООН за 2019 год ИСО был рассчитан на основе исторических данных по Казахстану за последние 17 лет, чтобы определить максимальный уровень достижений для 30 городов страны с учетом их местного потенциала. Так как в Казахстане отсутствует разбивка ВВП на душу населения по сельским и городским районам, поэтому в качестве подстановочного значения для местного потенциала в докладе использовались данные спутниковых изображений интенсивности ночного освещения, предоставленные Всемирным банком (World Bank, 2017). Выяснилось, что между интенсивностью ночного освещения и уровнями экономической активности, измеряемыми ВВП, существует положительная корреляция (World Bank, 2017).

Методология: Расчет НСИ

(Methodology. <https://www.globalurbanfutures.org/habitat-commitment-project>)

Расчет балльных оценок ИСО состоит из пяти этапов:

1. Для каждого показателя данные построены по отношению к ВВП на душу населения в стране (ППС, в международных долларах 2011 года) с использованием всех имеющихся данных с 1995 года по настоящее время.

2. Если на первом этапе выявляется взаимосвязь между показателем и местным потенциалом, передовой рубеж возможных достижений определяется с помощью визуального контроля при соблюдении требования, что передовой рубеж должен включать наблюдения по крайней мере по четырем странам.

3. После определения отметок максимальных и минимальных значений на передовом рубеже, этот рубеж рассчитывается с использованием эконометрических методов, учитывая множество функциональных форм, таких как линейная, логарифмическая, обратная, квадратичная, мощности, роста и экспонентная и т.д. Оптимальное отношение определяется с использованием статистических показателей критерия соответствия (R^2) и визуального контроля формы. Кривая выравнивается в точке, где передовой рубеж указывает на то, что ВВП на душу населения достаточно высоки, чтобы страны на этом уровне и выше этого уровня могли полностью или почти полностью выполнить показатель.

4. Значения индикатора (X) пересчитываются в процентах достижения от самого низкого уровня достижения, зарегистрированного для любой страны при любом доходе (X_m), и до максимально возможного уровня достижения для ВВП страны на душу населения, рассчитываемого с помощью передового рубежа возможных достижений (X_f).

5. Например, возникает проблема, когда доход на душу населения в стране достиг и продолжал расти за пределами точки, которая определена как достаточная для полного достижения индикатора. В этих обстоятельствах более высокий уровень дохода выше точки, в которой возможно полное выполнение без фактического достижения полного выполнения, отражает большую нехватку обязательств на уровне страны. Следовательно, страна с потенциалом, намного превышающим тот, который необходим для полного выполнения индикатора, должна соответствовать более высоким стандартам, чем страны с уровнем дохода или чуть выше уровня дохода, необходимого для максимального достижения.

Чтобы отразить это в ИСО, балльные оценки корректируются в сторону снижения по мере увеличения местного потенциала при отсутствии полного

выполнения индикатора. Для корректировки используется следующее уравнение: где Y – уровень местного потенциала страны, Y_p – уровень потенциала, при котором выравнивается передовой рубеж, S – нормализованное значение, а β равно 0,5.

$$A = \left[\left(\frac{s}{100} \right) (Y/Y_p)^\beta \right] \quad (2)$$

Математические формулы для корректировки балльных оценок городов с доходами выше точки, при которой обеспечивается полное достижение, составлены Fukuda-Part et. по нескольким причинам:

- **Отсутствие штрафной корректировки при 100%-ном достижении.** Для стран, которые достигли полного выполнения показателя, отсутствует нецелесообразное снижение оценки за продолжающийся экономический рост.

- **Асимптотическое равенство.** Скорректированный показатель результата приближается к наблюдаемой балльной оценке показателя по мере приближения значения показателя имеющихся ресурсов к Y_p сверху, что гарантирует отсутствие резкого падения балльных оценок при выходе дохода города на уровень Y_p .

- **Увеличение штрафного снижения по мере роста потенциала.** Корректировка балльных оценок в сторону снижения возрастает по мере выхода потенциала за пределы Y_p . Два города с достаточным потенциалом для достижения показателя и с одинаковыми исходными балльными оценками будут оцениваться по-разному в зависимости от степени превышения Y_p .

- **Сокращение штрафного снижения по мере роста значений Y_p .** Более высокие значения Y_p указывают на более низкие допустимые уровни трансформации и, следовательно, предполагают более низкое штрафное снижение оценки.

- **Штрафная корректировка сокращается при росте достижений.** По мере приближения скорректированных балльных оценок к 100 штрафная корректировка в связи с недостижением уровня полного выполнения снижается.

НОВАЯ ПРОГРАММА РАЗВИТИЯ ГОРОДОВ

Новая программа 77 развития городов была принята 20 октября 2016 года на Конференции Организации Объединенных Наций по жилью и устойчивому городскому развитию (Хабитат III), которая проходила в г. Кито. Она также была одобрена на 68-м пленарном заседании Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций 23 декабря 2016 года. Новая программа развития городов представляет общее видение более устойчивого будущего, в котором у всех есть равные права и доступ к благам и возможностям, предоставляемые городами, и в котором для достижения этого устойчивого будущего международное сообщество переосмысливает городские системы и физическую форму городского пространства.

Новая программа развития городов представляет смену парадигм, основанную на научных достижениях урбанистики, она базируется на стандартах и новых принципах планирования, строительства, развития городов, управления

ими и улучшения состояния городских районов в соответствии с пятью главными компонентами реализации Программы: национальные стратегии развития городов, городское законодательство и нормативные требования, городское планирование и проектирование, местная экономика и муниципальные финансы, и адаптация Новой программы развития городов к местным условиям.

Она станет ресурсом для осуществления этого нового видения не только для правительств всех уровней, начиная от национальных до местных правительств, общественных организаций, частного сектора, разных групп представителей, но и всех, кто считает город и городское пространство своим домом.

ООН-Хабитат приступила к подготовке к изданию 2020 года своей основной публикации «Состояние городов мира». Темой издания 2020 года будет «Истинная ценность урбанизации», в рамках которой будут освещаться преимущества устойчивого роста и развития городов.

Техническое примечание об обновлении в 2019 Методологии индекса SERF.

Международный индекс SERF уточнялся четыре раза с момента его первоначального опубликования в 2009 году. Обновление Международного индекса SERF за 2019 год охватывает период с 2006 по 2016 год. Основная методология SERF Index была разработана в рамках трехлетнего консультативного процесса Сьюзен Рэндольф, Сакико Фукуда-Парр и Терра Лоусон-Ремер. Как и во всех показателях измерения, методология развивалась с учетом возникающих концептуальных проблем и проблем с данными. Некоторые показатели, использованные при создании Обновления- 2019, изменились, чтобы воспользоваться преимуществами расширения доступности данных и более точного соответствия их целям в области устойчивого развития.

State of the World's Cities («Состояние городов мира»)

Дата выхода последнего отчета о Состоянии городов мира был представлен в виде State of the World's Cities 2012/2013. Prosperity of Cities (Процветание городов).

Внизу представлен город Алматы, единственный участвующий в рейтинге городов:

Table 1

City Prosperity Index and components

Country	City	City Prosperity Index (CPI) with 5 Dimensions	City Prosperity Index (CPI) with 4 Dimensions*	Productivity Index	Quality of life Index	Infrastructure Index	Environment Index	Equity Index
Kazakhstan	Almaty	0.830	0.833	0.751	0.822	0.872	0.897	0.818
China	Shanghai	0.826	0.832	0.671	0.836	0.900	0.950	0.800
Romania	Bucharest	0.836	0.821	0.707	0.767	0.968	0.867	0.900
Mexico	Mexico City	0.709	0.816	0.743	0.764	0.900	0.866	0.405
Turkey	Ankara	0.780	0.806	0.699	0.802	0.842	0.891	0.683
Jordan	Amman	0.771	0.796	0.697	0.790	0.887	0.824	0.680
Thailand	Bangkok	0.733	0.794	0.719	0.747	0.871	0.850	0.533
Ukraine	Kyiv	0.798	0.781	0.579	0.757	0.968	0.874	0.873
Viet Nam	Hà Noi	0.756	0.776	0.712	0.761	0.912	0.733	0.683
Armenia	Yerevan	0.779	0.769	0.635	0.850	0.870	0.745	0.817
China	Beijing	0.799	0.762	0.667	0.836	0.911	0.663	0.967
South Africa	Cape Town	0.590	0.758	0.628	0.645	0.933	0.875	0.217
Indonesia	Jakarta	0.700	0.740	0.600	0.700	0.744	0.804	0.605

15. РЕЙТИНГ СТРАН МИРА ПО УРОВНЮ СЧАСТЬЯ (WORLD HAPPINESS REPORT) ИНСТИТУТА ЗЕМЛИ ООН

РЕЙТИНГ СТРАН МИРА ПО УРОВНЮ СЧАСТЬЯ (World Happiness Report) – это международный исследовательский проект, который измеряет показатель счастья населения в странах мира. Исследование проводится действующим при Колумбийском университете исследовательским центром «Институт Земли» (The Earth Institute) под эгидой ООН в рамках глобальной инициативы «Сеть решений устойчивого развития» (UN Sustainable Development Solutions Network) с целью показать достижения стран мира и отдельных регионов с точки зрения их способности обеспечить своим жителям счастливую жизнь.

Отчет о мировом счастье (World Happiness Report) впервые выпущен в апреле 2012 года Сетью решений устойчивого развития ООН (UN SDSN).

В июле 2011 года Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию, в которой странам-членам предлагалось оценить счастье своего народа и использовать его для руководства своей государственной политикой. 2 апреля 2012 года прошло первое заседание высокого уровня ООН «Счастье и благополучие: определение новой экономической парадигмы» под председательством премьер-министра Джигме Тинли из Бутана. Это единственная страна, которая приняла валовое национальное счастье вместо валового внутреннего продукта (ВВП) в качестве основного показателя развития.

The World Happiness Report 2017 [33]

Для оценки национального счастья использовались такие критерии, как ожидаемая продолжительность жизни, социальная поддержка и отношение к коррупции. В 2017 году в доклад впервые был включен пункт «иммигранты», уровень их счастья оценивался в 117 странах.

The World Happiness Report 2018 [34]

Оценивалось счастье жителей 156 стран и счастье иммигрантов в 117 странах. Особое внимание в докладе этого года было уделено миграции внутри стран и между странами. Страны с самыми счастливыми иммигрантами – это не самые богатые страны. Это страны с более сбалансированным набором социальной и институциональной поддержки для лучшей жизни. Тем не менее, приближение счастья иммигранта к счастью местного населения не является полным, остается эффект «следа» страны-источника иммиграции. Этот эффект колеблется в пределах 10–25 %. Этим объясняется, почему счастье иммигранта меньше счастья жителей местных стран.

В докладе также рассматривалась миграция из сельских районов в города на основе недавнего китайского опыта, который называют величайшей миграцией в истории. Опыт такой миграции тоже демонстрирует приближение мигрантов к удовлетворенности жизнью горожан, как и в международной миграции, но остающейся все же меньше, чем среднее по городу ощущение счастья.

The World Happiness Report 2019 [35]

Всемирный доклад о счастье 2019 - это знаковое исследование состояния глобального счастья, в котором 156 стран оцениваются по тому, насколько счастливы их граждане.

Доклад о счастье в 2019 году был сфокусирован на:

Связи между властью и счастьем. Эмпирически рассматривается связь ряда национальных показателей качества государственного управления и средним национальным счастьем. И наоборот, рассматривается как счастье граждан влияет на участие в выборах.

Щедрость и польза другим людям или обществу в целом, способствующие демонстрировать и создавать сообщества, которые являются местом для счастливой жизни.

Изменения в информационных технологиях. Как использование информационных технологий влияет на ощущение счастья, насколько хорошо мы можем теперь прогнозировать индивидуальное и общее благополучие с помощью больших массивов данных, и в какой степени новые инструменты дополняют опросы? Каковы экономические и социальные последствия использования Big Data, и есть ли смысл в государственном регулировании прав собственности и возможностей доступа к данным?

The World Happiness Report 2020 [36]

В мировом рейтинге о счастье в 2020 году использовались интегрированные показатели 2017-2019 гг. Авторы доклада считают, что из года в год по-прежнему существует постоянство в том, как люди оценивают свою жизнь в разных странах, и, поскольку компания проводит рейтинг в среднем за три года, информация переносится из года в год.

Особенность отчета 2020

В рейтинге «Всемирный доклад о счастье 2020» впервые оцениваются города мира по их субъективному благополучию и более глубоко анализируется, как социальная, городская и природная среда влияют на наше счастье.

Методология «The World Happiness Report»

Подходы, используемые для объяснения счастья по странам мира объясняются через источников статистических данных о шести факторах [37], используемых для объяснения счастья:

1. **Статистические данные о ВВП (GDP)** на душу населения взяты из обновленного Индикатора мирового развития от 14 ноября 2018 года (WDI). В некоторых странах отсутствуют показатели ВВП в выпуске WDI, но они присутствовали в более ранних релизах. Используется цифры из более раннего релиза, после корректировки их уровней с коэффициентом 1,17, чтобы учесть изменения подразумеваемых цен при переходе от цен ППС 2005 года,

35 World Happiness Report 2019, by John F. Helliwell, Richard Layard and Jeffrey D. Sachs

36 World Happiness Report 2020, by John F. Helliwell, Richard Layard and Jeffrey D. Sachs <https://happiness-report.s3.amazonaws.com/2020/WHR20.pdf>

37 Statistical Appendix 1 for Chapter 2 of World Happiness Report 2019, by John F. Helliwell, Haifang Huang and Shun Wang

использованных в предыдущем релизе, к ценам ППС 2011, использованных в последнем релизе. Коэффициент 1,17 является средним коэффициентом, полученным путем деления ВВП США на душу населения по ценам 2011 года с их аналогами по ценам 2005 года.

На момент подготовки рейтинга 2019 года (опубликован 20 марта 2020) ВВП на душу населения в 2018 году еще не был доступен по состоянию на декабрь 2018 года. Авторы расширяют временные ряды ВВП на душу населения с 2017 по 2018 год, используя страновые прогнозы роста реального ВВП в 2018 году, сначала из Economic Outlook № 104 ОЭСР (издание ноября 2018 года), и затем, если отсутствует, то прогнозы по глобальным экономическим перспективам Всемирного банка (Последнее обновление: 06.07.2008). Прогнозы роста ВВП корректируются с учетом роста населения с вычитанием роста населения в 2016–2017 годах в качестве прогнозируемого роста в 2017–2018 годах.

2. Ожидаемая продолжительность здоровой жизни (HLE). Ожидаемая продолжительность здоровой жизни при рождении основана на данных, полученных из хранилища данных Глобальной обсерватории здравоохранения Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ). Данные в источнике доступны за 2000, 2005, 2010, 2015 и 2016 годы. Для сопоставления с периодом выборки этого отчета (2005-2018 годы) используются интерполяция и экстраполяция.

3. Социальная поддержка (*social support*) или наличие кого-то, на кого можно рассчитывать в трудные времена) - это среднее по стране число бинарных ответов (0 или 1) на вопрос Gallup World Poll (GWP) «Если бы у вас была проблема, могли бы вы рассчитывать на помощь родственников или друзей в случае необходимости?» (If you were in trouble, do you have relatives or friends you can count on to help you whenever you need them, or not?”).

4. Свобода жизненного выбора (*freedom to make life choices*). Средний национальный ответ на вопрос (0 или 1) Gallup World Poll (GWP): «Вы удовлетворены или не удовлетворены свободой выбора того, что вы делаете со своей жизнью?» (Are you satisfied or dissatisfied with your freedom to choose what you do with your life?).

5. Щедрость (*generosity*): Остаток регрессии среднего национального ответа на вопрос GWP «Пожертвовали ли вы на благотворительность деньги в прошлом месяце?» на ВВП на душу населения (Generosity is the residual of regressing national average of response to the GWP question «Have you donated money to a charity in the past month?» on GDP per capita.).

6. Восприятие коррупции (*perceptions of corruption*) – средний национальный ответ на вопрос (0 или 1) GWP: «Распространена ли коррупция в правительстве или нет?» («Is corruption widespread throughout the government or not?») и «Распространена ли коррупция в бизнесе или нет?» («Is corruption widespread within businesses or not?»). Там, где отсутствуют данные о коррупции в правительстве, в качестве общей меры восприятия коррупции используется восприятие коррупции в бизнесе. Общее восприятие - это просто среднее из двух ответов 0-или-1. В случае, если восприятие коррупции в правительстве отсутствует, то используется восприятие коррупции в бизнесе в качестве общего

восприятия. Восприятие коррупции на национальном уровне - это просто средняя реакция общего восприятия на индивидуальном уровне.

Кроме того, на результат влияло субъективное ощущение счастья или несчастья.

Показатель счастья или субъективное благополучие (переменная называется Ladder - лестница). Показатель благополучия измеряется с момента выхода в свет опроса Gallup World Poll (GWP) в январе 2019 года, охватывающего 2005 по 2018 годы, а также специальных обследований GWP для четырех стран, проведенные в 2018 году. Если не указано иное, это средний национальный ответ на вопрос оценки жизни: «Пожалуйста, представьте лестницу, ступеньки которой пронумерованы от 0 внизу до 10 наверху. Верхняя часть лестницы представляет лучшую возможную жизнь для вас, а нижняя часть лестницы представляет наихудшую возможную жизнь для вас. На какой ступеньке лестницы вы бы сказали, что лично чувствуете, что стоите в это время? *Английская формулировка вопроса* “Please imagine a ladder, with steps numbered from 0 at the bottom to 10 at the top. The top of the ladder represents the best possible life for you and the bottom of the ladder represents the worst possible life for you. On which step of the ladder would you say you personally feel you stand at this time?” Эта измерение также называется лестницей жизни Кантрила или просто лестницей жизни. (5, стр.28)

Позитивный аффект определяется как среднее из трех показателей позитивного аффекта в волнах опроса 3-7 GWP: счастье, смех и наслаждение. Эти измерения являются ответами на три вопроса о прошедшем дне: 1) «Испытывали ли вы следующие чувства во время МНОЖЕСТВА ДЕЛ ДНЯ? Было ли ощущение счастья?», 2) «Вчера вы много улыбались или смеялись?» и 3) «Испытывали ли вы вчера следующие чувства во время МНОЖЕСТВА ДЕЛ ДНЯ? Как насчет Наслаждения?» (“Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Happiness? », “Did you smile or laugh a lot yesterday?”, and “Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Enjoyment?”). Волны 3-7 охватывают период с 2008 по 2012 годы и небольшое количество стран в 2013 году. Для волн 1-2 и тех, начиная с волны 8 положительный эффект определяется как среднее значение только смеха и удовольствия из-за ограниченной доступности счастья. (5, стр.29)

Негативный аффект определяется как среднее из трех показателей отрицательного воздействия в GWP. Это беспокойство, грусть и гнев, соответственно, ответы на следующие вопросы: 1) «Испытывали ли вы следующие чувства во время МНОЖЕСТВА ДЕЛ ДНЯ вчера? Как насчет беспокойства?», 2) «Испытывали ли вы следующие чувства во время МНОЖЕСТВА ДЕЛ ДНЯ вчера? Как насчет грусти? » и 3) «Испытывали ли вы вчера следующие чувства во время МНОЖЕСТВА ДЕЛ ДНЯ? Как насчет Гнева?» (“Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Worry?”, “Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Sadness?”, and “Did you experience the following feelings during A LOT OF THE DAY yesterday? How about Anger?”) (5, стр.29).

Каждая страна также сравнивается с гипотетической страной под названием «Антиутопия» (Dystopia). Антиутопия представляет самые низкие национальные средние значения для каждой ключевой переменной.

РАНЖИРОВАНИЕ ШЕСТИ ФАКТОРОВ, ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ДЛЯ ОБЪЯСНЕНИЯ СЧАСТЬЯ

Ранжирование стран осуществляется по шести основным факторам, используемым для объяснения международных различий в показателях счастья, а именно ВВП на человека, ожидаемая продолжительность здоровой жизни, социальная поддержка, предполагаемая свобода выбора в жизни, щедрость и восприятие коррупции.

Рейтинги в 2019 году были основаны на средних национальных показателях за период с 2016 по 2018 год. Несколько стран не были опрошены в период 2016-2018 годов; для рейтинга используются их опросы 2015 года. Если в стране отсутствует информация о восприятии коррупции, она не будет отображаться в рейтинге коррупции, поэтому рейтинг коррупции будет охватывать меньшее число стран, чем рейтинг общего счастья. (5, стр. 30)

Основные результаты Казахстана в рейтинге стран мира по уровню счастья в 2019 г.

Рейтинги	Место и индекс	Всего стран
В рейтинге счастья 2016-2018 гг. (часть 2), (5, стр. 21)	60 (5,809)	156
Изменения в Счастье*: с 2005-08 по 2016-18 гг.: (5, стр. 28)	65 (0.118)	132
Рейтинг Естественного логарифма ВВП на душу населения: 2016-18 гг. [38] (часть 1), (5, стр. 32)	47 (24,037)	152
Рейтинг социальной поддержки: 2016-18 гг. (часть 1), (5, стр. 35)	19 (0,928)	154
Рейтинг ожидаемой продолжительности здоровой жизни: 2016-18 (часть 2), (2, стр. 38)	88 (64,002)	150
Рейтинг свободы выбора жизненного пути: 2016-18 (часть 2), (5, стр. 42)	80 (0,790)	155
Рейтинг щедрости - % тех, кто пожертвовал на благотворительность в прошлом месяце - без учета дохода на душу населения: 2016-18 (часть 2) (5, стр. 45)	57 (0,296)	155
Рейтинг восприятия коррупции: 2016-18 (часть 1) (5, стр. 49)	92 (0,763)	148
Рейтинг позитивного аффекта: 2016-18 (часть 2) (5, стр. 51)	81 (0,717)	155
Рейтинг негативного аффекта: 2016-18 (часть 2) (5, стр. 53)	151 (0.164)	155

Основные результаты Казахстана в рейтинге стран мира по уровню счастья в 2020 году

В мировом рейтинге о счастье в 2020 году данные о рейтингах по шести факторам использовались предыдущих лет: 2017-2019 (2, Глава 2). В целом Казахстан занял 50-е место с индексом 6,058, поднявшись в рейтинге на 10 пунктов, по сравнению с 2019 годом (Приложение Ц). Из ближайших соседей Узбекистан входит в первые 40 самых счастливых стран – 38 (6,258).

Мировой рейтинг о счастье-2020 вывел Глобальный рейтинг городов – оценку текущей жизни (4, стр.56). В субъективном рейтинге благополучия показан полный список городов в зависимости от того, насколько позитивно их жители оценивают свою жизнь в среднем (Приложении 3.1). Среди казахстанских

38 Естественный логарифм числа - логарифм, основанием которого служит число e , 2,71828. (Ranking of Natural Log of Per-Capita GDP: 2016-18; bars show natural logs, dollar values are shown on the Y axis after country names, Figure 16, Part 1)

городов участвовал только город Алматы: его рейтинг 68 с индексом 6,181 среди 186 городов мира. Рейтинг возглавляет город Хельсинки (7,828). [39]

МЕТОДОЛОГИЯ рейтинга городов счастья во всем мире (Ranking Cities' Happiness Around the World)

Глобальный рейтинг городов также основан на опросе Gallup World Poll. Опрос начался в 2005 году и проводится ежегодно в более чем 160 странах, охватывающих 99 процентов населения мира. Он включает в себя не менее 1000 наблюдений на страну в год, охватывающих как городские, так и сельские районы, с тенденцией рассматривать крупные города. Опрос является репрезентативным для населения страны в возрасте от 15 лет и старше в каждой стране. Чтобы увеличить размер выборки для США, данные дополняются опросом Gallup US Poll, который проводился в США среди взрослых в возрасте 18 лет и старше по всей стране в период с 2008 по 2017 гг. Он включал не менее 500 наблюдений в день и, что важно, задавал респондентам тот же набор вопросов, что и опрос Gallup World Poll. Чтобы убедиться, что целесообразно объединить данные, поступающие из разных опросов, авторы рассчитали среднюю оценку текущей жизни за 2014–2018 годы для опроса Gallup в США и всемирного опроса, и обнаружили, что они практически идентичны: 6,96 для опроса в США и 6,97 для мирового опроса. Эта и другие проверки позволяют интегрировать данные опроса Gallup в США без необходимости повторного масштабирования.

В соответствии с методологией «The World Happiness Report», главный результат – это оценка текущей жизни, полученная из так называемой лестницы жизни Кантрила.

Хотя оценка жизни является, согласно отчету, основным измерением субъективного благополучия, также учитываются показатели благосостояния людей в повседневной жизни. Для этого в соответствии с методологией, применяемой в «The World Happiness Reports», - к опросу GWP и опросу Gallup US по городам, включают пункты о позитивном и негативном аффекте, построенные на основе вопросов «да-нет», которые задают респондентам об их эмоциональном опыте (позитивный и негативный) за предыдущий день: испытывали ли респонденты удовольствие и много ли они улыбались или смеялись; испытывали ли респонденты чувство грусти, беспокойства и гнева (за исключением США, где нет данных о гневе за 2014 год и далее). Индексы затем создаются путем усреднения по элементам и связываются между нулем и единицей.

Наконец, чтобы выяснить ожидания респондентов относительно их будущего, авторы смотрят на оценку будущей жизни, которая представляет собой ориентированный на будущее опрос, посвященный лестнице Кантрила. Согласно нему и спрашивает респондентов, где, по их мнению, они будут стоять с точки зрения качества своей жизни через пять лет.

39 Примечания: На графике рассеяния учитываются все города мира, где проведено не менее 300 наблюдений в опросе Gallup World Poll в период 2014-2018 гг., а также десять крупнейших городов США с использованием данных опроса Gallup US Poll. Источники: Gallup World Poll, Gallup US Poll.

Авторы рейтинга ограничились анализом городов периода 2014–2018 гг. и, чтобы уменьшить статистический шум, где в течение этого пятилетнего периода было зарегистрировано не менее 300 наблюдений. Опираясь на опрос Gallup US, добавили десять крупнейших американских городов. Определение того, что представляет собой город (для США), основано на понятии функциональных городских территорий: территориальные и функциональные единицы с населением определенного размера, в котором люди живут, работают, имеют доступ к удобствам и взаимодействуют в социальном отношении. Он предпочтительнее определений городов, основанных, на административных границах, поскольку он намного более отражает жизненные реалии большинства людей, живущих в городе. Все это, взятое вместе, методологический подход авторов приводит к рейтингу счастья городов, охватившего 186 городов по всему миру.

В рейтинге счастья городов по всему миру авторы сначала рассмотрели текущую оценку жизни - оценочную меру субъективного благополучия и основного результата - а затем сравнивали выводы с результатами ожидаемой оценки жизни жителей городов в будущем. Также сравниваются выводы с данными о позитивном и аффектах на повседневной основе, которые являются экспериментальными показателями.

Из шести факторов, используемых для объяснения счастья два являются объективными статистическими показателями, источниками которых являются базы данных формальных социальных институтов государств, это ВВП и продолжительность здоровой жизни. Остальные четыре относятся к категории *просоциальное поведение*.

Авторы рейтинга World Happiness Report приводят несколько доказательных фактов, показывающих надежную связь между 1) формальным *волонтерством* и субъективным благополучием и 2) между *пожертвованием денег в благотворительных целях* и благополучием. В первом случае, это связь выражается в большей удовлетворенности жизнью, положительным влиянием и уменьшением депрессии. Большое количество корреляционных исследований показывает, что время, потраченное на помощь другим, связано с эмоциональной выгодой для дающего.

Трата денег на других (щедрость) - часто называемые просоциальными расходами - связана с более высоким уровнем благосостояния. Так, что касается второго, несколько экспериментов подтверждают возможность того, что связь между просоциальными расходами и счастьем может быть обнаружена у большинства людей во всем мире. Тем не менее, финансовая щедрость приводит к счастью в различных контекстах и имеет относительно сильный эффект. Исследования, показывают, что эмоциональные преимущества просоциальных расходов проявляются даже тогда, когда дарители не взаимодействуют напрямую с получателем. (Глава 4, 2019).

Щедрое поведение может увеличить счастье, но не во всех ситуациях. Исследования выявили несколько ключевых компонентов, которые, по-видимому, важны для превращения добрых дел в хорошие чувства. В частности, люди с большей вероятностью получают удовольствие от помощи другим тогда, когда:

1. Они могут свободно выбирать помогать или нет или как помочь.

2. Они чувствуют связь с теми людьми, которым помогают.
3. Они могут видеть, как их помощь меняет ситуацию.

Свобода выбора. Учитывая потенциальные выгоды от пожертвований как для отдельных лиц, так и для общества в целом, заманчиво было бы требовать, чтобы хотя бы некоторые группы людей (например, студенты или безработные) участвовали в волонтерской работе или в других формах помощи. Но заставляя людей чувствовать то, что они были вынуждены помогать другим, можно поставить под угрозу удовольствие от пожертвований. Различные исследования также показали, когда респонденты оказывали помощь по собственному выбору, это казалось им важным, приятным и совместимым с их ценностями. А когда они помогали, потому что считали это обязательным или необходимым, чтобы избежать неодобрения других, эмоциональные выгоды от щедрости испарились.

Люди более зрелого возраста, как правило, получают большую эмоциональную выгоду от добровольчества, чем молодые люди. Ученые утверждают, что молодые люди могут получать меньше удовольствия от волонтерства отчасти потому, что они с большей вероятностью видят эту деятельность как обязательство, что они должны это сделать, чтобы получить опыт работы.

Как же тогда можно поощрять людей к участию в щедром поведении, не подрывая эмоциональных преимуществ их щедрости? Простое изменение способа запроса помощи или ее составления может иметь значение. Лабораторное исследование показало, когда испытуемым была подчеркнута их свобода выбора, участники почувствовали себя счастливее после помощи по сравнению с теми, кому сказали, что они должны помочь. В исследовании, проведенном среди студентов университетов США и Южной Кореи, получены схожие результаты. Те, которые получали сообщения, предназначенные для поддержки их чувства автономии, например, с подчеркиванием, что как и где они решили помочь, полностью зависит от них, продемонстрировали больше счастливых эмоций по сравнению со студентами, которые совершали добрые поступки без получения этих сообщений.

Социальная связь. Когда щедрое поведение создает возможности для позитивных социальных взаимодействий и отношений, оказание помощи, вероятно, будет особенно полезно именно для помогающего.

Корреляционные исследования в области волонтерства показывают, что отчасти причина, по которой волонтеры менее подавлены (депрессивны), чем не волонтеры, заключается в том, что волонтеры посещают больше различных встреч, предоставляющие им больше возможностей для интеракций. Далее, эти корреляционные результаты открыты для различных объяснений, например, более счастливые люди могут просто с большей вероятностью потратить деньги на других и почувствовать положительное влияние на их отношения. Даже когда люди дают деньги незнакомцу или знакомым, предоставленная возможность для социального взаимодействия может увеличить эмоциональные выгоды от пожертвований. Однако, исследования показали, что это возможно только тогда, когда если им было позволено доставить деньги лично своему реципиенту.

Для благотворительных организаций важность задачи заключается также в том, чтобы доноры чувствовали связь с причинами, которые в противном случае, чувствовали бы себя отдаленными или незнакомыми с ситуацией.

Видеть, как вы изменили ситуацию. Щедрое поведение может способствовать счастью, когда оказывающие помощь могут легко увидеть, как от их действия изменилась ситуация тех других, кому была оказана помощь. Когда люди оглядываются на свои прошлые добрые поступки, они чувствуют себя счастливее, если их просят подумать о действиях, которые были мотивированы искренней заботой о других, а не о пользе для себя. Также обнаружено связь между волонтерством, ориентированным на других и здоровьем. Например, исследование, изучающее данные более чем 10 000 человек в рамках лонгитюдного исследования в Висконсине, показало, что волонтерство связано с более низким риском смертности у пожилых людей, мотивированными помочь другим. Эти результаты предполагают, что помощь людям в понимании того, как их действия влияют на других, может усилить их долгосрочные позитивные чувства по поводу участия в добрых делах.

Социальные политики и программы

Таким образом, ценными подсказками являются: люди, скорее всего, обретают счастье, с таким видом помощи, которая дает им чувство свободного выбора, возможности для социальных связей и шанс увидеть, как их помощь изменила ситуацию.

Политики и программы, которые предлагают все три из этих компонентов, могут иметь особенно высокую вероятность обеспечения счастьем для дарителей. Рассмотрим новаторскую канадскую программу «Группа 5», согласно которой любые пять канадцев могут в частном порядке спонсировать семью беженцев. Канада является единственной страной в мире, которая позволяет обычным гражданам играть такую автономную роль в этом процессе. После того, как спонсорская группа соберет достаточно денег, чтобы поддержать семью на первый год в Канаде, у нее есть возможность встретиться с семьей в аэропорту, когда они впервые ступили в Канаду. Поскольку спонсорская группа оказывает помощь во всем, начиная от поиска жилья и семейного врача до зачисления детей в школу, у них есть широкие возможности увидеть, как меняется жизнь семьи, и установить с ними прочные социальные отношения. Также примечательно, что ни одному канадцу не разрешено заниматься этим самостоятельно; требование, чтобы люди работали вместе в группе из пяти или более человек, может привести к увеличению социальных связей между теми, кто хочет помочь (а также к улучшению осуществимости). Таким образом, эта политика предоставляет модель одного способа, с помощью которого правительства могут способствовать положительному опыту оказания помощи своим гражданам, одновременно решая более широкие проблемы в мире.

Время перемен - «за пределами ВВП»

Мир вступает в так называемую эпоху мягких культур. Люди говорят о чувствах, это также свойственно мужчинам.

Напротив, более старая культура, которая все еще доминирует, в целом жестче. Она больше ориентирована на внешний мир. Она побуждает людей

стремиться, прежде всего, к личному успеху: хорошим оценкам, хорошей работе, хорошим доходам и желанному партнеру. Эта культура стремления принесла много благ. Но эта культура также вызывает много стресса, и люди задаются вопросом, почему - если мы сейчас намного богаче, чем предыдущие поколения - мы не стали более счастливые.

ОЭСР начал стандартное измерение ВВП в 1950-х годах. В 2004 году Энрико Джованнини, который тогда был главным статистиком в ОЭСР, убедил ОЭСР начать публичные дебаты о характере прогресса - этот вопрос часто называют «за пределами ВВП». С тех пор ОЭСР провела еще пять крупных конференций, чтобы «продвинуть границы измерения благосостояния и политики». В 2012 году он рекомендовал своим странам-членам ежегодно измерять субъективное благополучие своего взрослого населения, и теперь все они это делают.

Но что делают отдельные правительства? В январе 2019 года премьер-министр Новой Зеландии Джасинда Ардерн выступала перед мировыми лидерами в Давосе. Она объявила, что ее правительство приняло благополучие в качестве своей цели и будет использовать его в качестве основы своего бюджета для благополучия в следующем мае.

Многие другие страны, местные органы власти и города предпринимают шаги в том же направлении, в том числе правительства Франции и Великобритании. В 2008 году президент Франции Николя Саркози создал выдающуюся комиссию, которая будет отчитываться об измерении прогресса, и, исходя из этого, французское законодательство, как и законодательство Швеции, теперь требует, чтобы все основные изменения в политике были проанализированы на предмет их воздействия на (среди всех прочих) благополучие.

Великобритания во многом пошла дальше этого. Это была первая страна, которая измерила национальное субъективное благополучие в качестве официальной статистики, и ее главный государственный служащий Гус О' Доннел на протяжении многих лет настаивал на субъективном благополучии, как цели государственной политики. После ухода из правительства он возглавил комитет, который подготовил наилучший отчет о том, как это можно сделать [40] (*The Guardian*).

Движение за перемены сильно. The movement for change is strong. Правительства принимают решения в ответ на растущее изменение общественного настроения. Но может ли каждый из нас стать более эффективным как создатель собственного счастья, как граждане, так и в рамках нашего собственного рода занятий? Кто что может сделать? Вот несколько примеров, все они основаны на новой науке о счастье.

В конце концов, каждый из нас как личность будет определять уровень счастья в нашем обществе – всем тем, что мы делаем. Нелегко жить хорошо, но намного легче, если вы регулярно общаетесь с людьми, которые пытаются сделать то же самое.

40 <https://www.theguardian.com/books/2020/jan/19/why-world-needs-new-politics-happiness-can-we-be-happier-evidence-and-ethics-richard-layard>

Основанный в 2011 году «Действие за счастье» (Action for Happiness) – это светское движение за более счастливое общество. Покровителем является Далай-лама, и его члены дают следующее обещание: «Я постараюсь создать больше счастья и меньше несчастий в мире вокруг меня». На сегодняшний день более сотни тысяч людей из 175 стран взяли на себя это обещание жить по его этическим принципам. Действие за счастье предлагает 10 ключей к более счастливой жизни [41], которые представлены в виде аббревиатуры *Great Dream: giving, relating, exercising, awareness, trying out* и *direction, resilience, emotions acceptance, meaning*.

10 ключей разделены на пять повседневных действий и пять «привычек мышления» (“habits of mind”).

Ежедневные привычки

Давать (giving) - делать что-то или какие-то вещи для других. Забота о других имеет основополагающее значение для нашего счастья. Помогать другим людям - это не только хорошо для них и очень полезно, это также делает нас счастливее и здоровее. Давать также создает более прочные связи между людьми и помогает построить более счастливое общество для всех. И дело не только в деньгах - мы также можем отдавать свое время, идеи и энергию. Так что если хочешь чувствовать себя хорошо, делай добро.

Иметь отношение (relating) – общаться, быть в контакте с людьми. Отношения являются наиболее важным фактором общего счастья. Люди с крепкими и широкими социальными отношениями счастливее, здоровее и живут дольше. Тесные отношения с семьей и друзьями обеспечивают любовь, смысл, поддержку и повышают наше чувство собственного достоинства. Более широкие сети приносят чувство принадлежности. Поэтому принятие мер по укреплению наших отношений и созданию новых связей необходимо для счастья.

Делать упражнение (exercising) – заботиться о своем теле. Быть активным делает нас счастливее, а также хорошо для нашего физического здоровья, а также мгновенно улучшает наше настроение и даже может вывести нас из депрессии. И мы также можем улучшить наше самочувствие, отключившись от технологий, просто выйдя на улицу, делая прогулку, при этом необязательно пробежать марафон.

Осознание (awareness) - осознанная жизнь. Речь идет о максимально полном осознании того, что нас окружает - что мы можем видеть, слышать, трогать и пробовать на вкус, а что происходит внутри - наши мысли и чувства. Важно за всем этим наблюдать, но не заикливаться на мыслях и беспокойстве о том, что мы наблюдаем. И все же осознанность - это то, что в сегодняшнем напряженном, многозадачном мире каждый может извлечь из этого пользу.

Пробовать (trying out) - изучать новые вещи. Обучение влияет на наше благополучие многими позитивными способами. Это открывает нам новые идеи и помогает нам оставаться любопытными и заинтересованными. Это также дает нам чувство выполненного долга и помогает повысить нашу уверенность в себе и устойчивость. Есть много способов узнать что-то новое - не только с помощью

41 <https://www.actionforhappiness.org/10-keys-to-happier-living>

формальной квалификации. Мы можем поделиться навыками с друзьями, вступить в клуб, научиться петь, заняться новым видом спорта и многое другое.

Философские привычки:

Направление (*direction*) – иметь цели, с которыми можно двигаться вперед. Чувство хорошего будущего важно для нашего счастья. Нам всем нужны цели, чтобы мотивировать нас, и они должны быть достаточно сложными, чтобы увлечь нас, но также достижимыми. Если мы попытаемся сделать невозможное, это приведет к ненужному стрессу. Выбор амбициозных, но реалистичных целей направляет нашу жизнь и дает чувство выполненного долга и удовлетворения, когда мы их достигаем.

Устойчивость (*resilience*) - поиск способов возвращаться в норму. У всех нас есть времена стресса, потери, неудачи или травмы в нашей жизни. Но то, как мы реагируем на это, оказывает большое влияние на наше благополучие. Мы часто не можем выбрать, что с нами происходит, но мы можем выбрать свое отношение к тому, что происходит. На практике это не всегда легко, но одним из самых захватывающих результатов недавних исследований является то, что устойчивость, как и многие другие жизненные навыки, может быть изучена.

Эмоции (*emotions*) – поиск того, что есть хорошо. Позитивные эмоции, такие как радость, благодарность, удовлетворенность, вдохновение и гордость являются великолепными сиюминутно. Недавние исследования показывают, что регулярное их переживание создает «восходящую спираль», помогая наращивать наши ресурсы. Поэтому, хотя мы должны быть реалистами в отношении жизненных взлетов и падений, это помогает сосредоточиться на хороших аспектах любой ситуации - наполовину полный стакан, а не наполовину пустой стакан.

Принятие (*acceptance*) - быть самим собой. Никто не идеален. Но так часто мы сравниваем наше внутреннее принятие с мнением других. Понимание наших недостатков - то, кем мы являемся, а не то, что у нас есть - делает гораздо труднее быть счастливым. Научиться принимать себя, недостатки и все такое, и быть добрее к себе, когда что-то идет не так, увеличивает наше удовольствие от жизни, нашу стойкость и наше благополучие. Это также помогает нам принимать других такими, какие они есть.

Смысл (*meaning*) - быть частью чего-то большего. Люди, которые имеют смысл и цель в своей жизни, счастливее, чувствуют больше контроля и получают больше от того, что они делают. Они также испытывают меньше стресса, тревоги и депрессии. Но где мы находим «смысл и цель»? Это может быть наша религиозная вера, быть родителем или делать работу, которая имеет значение. Ответы у каждого из нас разные, но все они связаны с тем, что мы связаны с чем-то большим, чем мы сами.

Новая культура должна основываться на людях - что мы ценим и как себя ведем. Нам необходимо устранить моральный вакуум. Там, где его заменил эгоизм, нам нужна щедрая философия, воплощенная в принципе счастья. И чтобы жить хорошо, нам нужно развивать позитивную сторону нашей природы, которая может питать нас и помогать нам обращаться к другим. Для многих людей это поможет принадлежать к сообществу людей, которые разделяют наши взгляды.

Вместе мы можем построить более счастливое общество, и каждый из нас внесет свой собственный уникальный вклад.

Образовательные учреждения

Скептики задаются вопросом, могут ли учителя сделать детей счастливыми. Но факты показывают, что они могут (Наблюдение детей, рожденных в 1991 году, Бристоль, Великобритания. Исследователи измерили их счастье в 16 лет и, чтобы объяснить это, они собрали информацию о родителях детей, а также о начальных и средних школах, которые они посещали).

Лучшим предиктором счастливой взрослой жизни является счастливое детство. Данные также показывают, что счастливые люди учатся лучше. И они вносят больший вклад в счастье мира.

Школы и университеты могут стать секретным оружием общества для улучшения нашей культуры. Для достижения наилучших результатов необходимы пять вещей:

- Школы должны оцениваться в значительной степени по тому, как они способствуют счастью и поведению своих учеников.
- Школы должны измерять, как развивается счастье их учеников.
- Эмос должен способствовать счастью и добродетельству; обучающиеся должны быть ненасильственными и внимательными.
- Все учебные заведения должны полностью учить жизненным навыкам и ценностям.
- Школы должны распознавать, когда у учеников есть проблемы с психическим здоровьем, и помогать им.

Работодатели

Учителя могут многое сделать. Но когда их ученики в конечном итоге выходят на рынок труда, предложат ли их работодатели им такую среду, которая их удовлетворяет или приводит в уныние?

Одним из серьезных исследований является изучение времени. Лауреат Нобелевской премии Даниэль Канеман впервые начал изучать использование времени, чтобы выяснить, какое время суток является самым счастливым для людей, и ответ довольно шокирующий. Худшее время дня, когда ты с боссом. Человек, который должен вдохновлять вас и ценить вашу работу, заставляет вас чувствовать себя паршиво. Здесь должно быть что-то глубоко не так с нашей философией управления.

Существуют четкие, основанные на фактических данных методы, которые улучшают счастье среди сотрудников. К ним относятся предоставление работникам большего влияния на организацию их работы; оплата труда командных работников на основе производительности команды, а не индивидуальности; измерение благополучия работников; назначение менеджеров, которые могут вдохновлять и руководить; проведение курсов по благосостоянию на работе для всех работников; принятие всерьез метальное состояние менеджерами, и которые могут определить его и получение работниками необходимую помощь. Фирмы, которые делают эти вещи, получают как более высокую производительность, так и большую прибыль. И они сделают мир счастливее.

Политики

Люди призывают к обществу, основанному на «взаимных обязательствах». С этой точки зрения, мы не входим в этот мир как независимые, полноценные взрослые, а как люди, сильно зависящие от поддержки нашей семьи, нашего правительства и всего нашего общества. В обмен на это мы должны сами чувствовать себя обязанными помогать другим, когда можем. Мы хотим свободного общества, но в котором люди чувствуют себя обязанными помочь.

Это видение общества, которое политики должны защищать, и это принцип, который должен определять их приоритеты в правительстве. Это также принцип, который сделает их переизбранными. Поэтому цель политиков, как и частных лиц, должна состоять в том, чтобы создать как можно больше счастья в мире и как можно меньше страданий.

Качество правительства оказывает огромное влияние на счастье нации. Министры должны планировать долгосрочную перспективу, использовать доказательства из прошлого опыта, избегать ненужных реорганизаций и сопротивляться охоте на ведьм. Власть легко развращает, поэтому люди правы, проверяя своих политиков. Но эта проверка, как и все в жизни, должна быть разумной. Если честные ошибки позволят разрушить карьеру, мы не сможем заставить хороших людей идти в политику. Политиков следует судить больше по количеству добрых дел, чем по количеству ошибок [42].

По мере того как мы становимся богаче, размер правительства неизбежно будет расти. Это относится к традиционным функциям государства, таким как образование и физическое здравоохранение. Но это также потому, что общественность сейчас требует помощи в отношении своего психического здоровья, зависимости, домашнего насилия, жестокого обращения с детьми и одиночества – воспринимая государство не как няню, а как государство, которое помогает людям помочь себе. Наконец, большая угроза для будущего – популизм и политика разделения. Поэтому мы должны регулировать социальные сети, ограничивать власть частных денег в политике.

42 Can We Be Happier?: Evidence and Ethics by Richard Layard.

Ричард Лейард - основатель и бывший директор Центра экономических показателей при Лондонской школе экономики. Он является автором новаторского «Счастья»: Уроки с *NewScience* (2005), которые были опубликованы на девятнадцати языках, и (вместе с Дэвидом Кларком) «Процветание: сила психологических методов лечения» (2014). Он является соредактором (вместе с Джоном Хеллиуэллом и Джеффри Саксом) ежегодного Доклада о мировом счастье и сыграл важную роль в улучшении доступа к психологической терапии в Великобритании.

**Рекомендации для государственных органов по улучшению показателей
отраслей и позиций Казахстана в международных рейтингах
по вопросам общественного благополучия**

***Рекомендации по Индексу процветания (The Legatum Prosperity Index) по
версии британского аналитического центра The Legatum Institute***

- **Самые уязвимые показатели в индексе Казахстан** имеет по **вопросам экологии**, и в связи с этим Казахстану в срочном порядке необходимо активизировать работу по защите биоразнообразия, по снижению выбросов метана, углекислого газа, оксидов азота и серы, по увеличению площадей лесов, по повышению качество воды и воздуха, по снижению применения пестицидов.
- **По снижению непреднамеренной смертности и травматизм**
- создать единую системы учета производственного травматизма;
- усилить ответственность работодателей по созданию условий снижения травматизма и рассматривать случаи травматизма с участием профсоюзов и производственного совета предприятия;
- усилить мероприятия и меры, направленные на профилактику непреднамеренного травматизма среди детей и созданию безопасной среды для детей.
- **По снижению ожирения**
- разработать и распространить для родителей информационные и просветительские материалы о факторах риска для здоровья детей;
- создать и продвигать специальные информационные ресурсы, которые могли бы в популярной форме разъяснять детям вопросы здорового питания.
- мониторингу качества питания в школьных столовых надо активно привлекать школьные родительские комитеты и профильные НПО.
- постоянно повышать медицинскую грамотность, улучшать маркировку пищевых продуктов, пересмотреть налогообложение касательно системы быстрого питания.
- **По снижению употребления психоактивных веществ** Минздраву необходимо ужесточить контроль продажи таблетированной формы трамодола, т.е. синтетический опиат героина через сети аптек.
- Создать местный орган по защите детей, в котором рассматриваются все случаи насилия в отношении детей.
- Совершенствовать молодежные центры здоровья с помощью организационных, мониторинговых и кадровых улучшений, возможно на базе Молодежных ресурсных центров.
- Рассмотреть возможность снижения налоговое бремя на венчурных инвесторов и внести в Гражданский кодекс поправки, облегчающие процесс банкротства.
- Повышение инновационной активности населения, в первую очередь, среди молодежи.

Рекомендации по Индексу демократии стран мира (The Democracy Index) по версии аналитического подразделения британского журнала «Economist» Economist Intelligence Unit:

В настоящее время казахстанскому правительству целесообразно прорабатывать следующее.

Профсоюзы

- Изменение ряда положений Закона «О профсоюзах», предусматривающие чрезмерные ограничения для структур профсоюзов, которые, в свою очередь, ограничивают право работников свободно создавать профессиональные союзы и вступать в них в соответствии с Конвенцией №87.

Выборы

- В целях обеспечения независимости и беспристрастности избирательных комиссий, в Закон о выборах должны быть внесены изменения, гарантирующие всеобъемлющее и широкое представительство политических партий в избирательных комиссиях на всех уровнях. Принцип ограничения представительства одной политической партии одним членом в комиссии должен соблюдаться, а принципы распределения руководящих постов в УИК и ТИК должны быть пересмотрены.
- Для усиления прозрачности и подотчетности следует ЦИКУ рассмотреть возможность публикации онлайн и в доступной форме сводную информацию, касающуюся выборов.
- В целях обеспечения прозрачности и гарантий целостности результатов выборов, ЦИК необходимо публиковать на своем веб-сайте протоколы УИК, разбивку результатов по избирательным участкам.

Прав женщин

- Стимулировать участие женщин, состоящих на государственной службе, на прохождение конкурсного отбора в корпус «А» посредством оплаты дополнительных курсов обучения, повышения квалификации за счет государственного бюджета, а также частичного освобождения от выполняемых обязательств в период подготовки к конкурсу.
- Ввиду отсутствия женщин на руководящих позициях местной исполнительной власти, целесообразно рассмотреть возможность выдвижения женщин на пост заместителей акимов областей и городов Нур-Султан, Алматы, Шымкент.
- Активизировать участие гражданского сектора: женщин-самовыдвиженцев, представительниц НПО посредством финансирования предвыборной кампании на прохождение в местные представительные органы (маслихаты).

Люди с ограниченными возможностями

- Рассмотреть возможность включения в опросник переписи населения вопрос об инвалидности для улучшения системы реестра лиц с ограниченными возможностями;
- Повсеместное распространение инклюзивного образования;

- Особое внимание уделить подготовке детей с инвалидностью к взрослой жизни, в т.ч. расширение возможностей для продолжения обучения, получения технического и профессионального, высшего образования, обретения необходимых навыков для дальнейшего трудоустройства;
- Разработка программ по расширению вовлечения детей с инвалидностью в культурные и спортивные мероприятия;

Рекомендации по Всемирному индексу счастья (The Happy Planet Index) по версии британского исследовательского центра New Economic Foundation

- Промышленным предприятиям должны разрешаться строго лимитированные объемы выбросов, а штрафы за превышение выбросов должны направляться в местные бюджеты для стимулирования контроля на местах.

- Государство должно стимулировать создание и рост предприятий, осуществляющих проекты и изыскания по ВИЭ. Учитывая климатические особенности различных регионов страны, важно наиболее эффективно выбирать вид источника энергии, а также доступ к существующим магистральным энергосетям.

- С учетом особенности казахстанских предприятий тяжелой промышленности, наиболее эффективным способ сокращения их выбросов является модернизация производственных мощностей и финансовое стимулирование за конкретные показатели сокращения выбросов.

- Пропаганда и стимулирование населения и предприятий разделному сбору мусора, использованию биоразлагаемых материалов, а также более эффективному использованию ресурсов. Крупные предприятия должны быть мотивированы отправлять свои отходы на переработку, нежели хранить их на полигонах.

- Для улучшения экологии в стране необходимо развитие энергоэффективности и возобновляемые источники энергии, в том числе, озеленение высохшего дна Аральского моря, посадка хвойных и саксаульных лесов, расширение зеленого пояса вокруг столицы и многое другое.

Рекомендации для государственных органов по улучшению показателей и позиции Казахстана в рейтинге Глобального Индекса Конкурентоспособности:

Несмотря на неблагоприятные последствия пандемии коронавируса, перед Казахстаном сегодня стоит масштабная задача по достижению устойчивого, сбалансированного роста в посткризисный период. Наша страна, как и все без исключения государства мира, оказалась в сложном положении, но, с другой стороны, текущее положение дел является шансом для перестроения многих механизмов, начиная от проблем коммуникаций и обратной связи, заканчивая развитием сектора услуг.

Серьезный импульс к развитию получила отечественная IT-сфера, инструменты которой становятся необходимы всем без исключения гражданам Казахстана на ежедневной основе. Это касается и сектора государственных услуг, и бизнеса, который также переходит в режим «онлайн», становится более современным и гибким. Для этого потребуются дальнейшие преобразования, направленные на усовершенствование системы государственного управления, повышение открытости и конкурентоспособности экономики, обеспечение равного доступа к образованию, трудоустройству и другим экономическим возможностям.

Необходимо отметить, что одним из главных залогов стабильности на сегодня является способность руководителей и лиц, определяющих политический и экономический курс страны, проводить оперативные реформы, необходимые для поддержания конкурентоспособности и сохранения и в дальнейшем увеличения производительности. В этот кризисный период государственному аппарату крайне важно владеть всей необходимой информацией о реальном положении дел в стране, так как, именно, от этого зависит взаимосвязь между действиями властей на местах (акимат, маслихат) и темпами восстановления экономики.

Беспрецедентная ситуация весны 2020 года с пандемией коронавируса наглядно показала, насколько важно не только принимать оперативные и гибкие решения, но и быть к ним готовыми за счет формирования качественного анализа и прогнозирования. Пандемия, с одной стороны, раскрыла слабые стороны в системе государственного управления, с другой показала, что государственный аппарат может работать в условиях кризиса без существенной потери эффективности. Другим важным выводом в ситуации с пандемией является необходимость максимально широкого тематического и кластерного охвата анализа: в число форс-мажорных обстоятельств могут оказаться не только эпидемиологические, но и любые техногенные, промышленные, экологические, информационные угрозы, к которым страна должна быть готова. Отсутствие эффективного государственного антикризисного менеджмента на всех уровнях, как показала ситуация с коронавирусом, лишь провоцирует рост протестных настроений.

Среди ключевых проблем в экономической сфере можно отметить отсутствие эффективной системы стратегического планирования экономики на всех уровнях и целостного подхода к управлению социально-экономическим развитием. Так, разработка многочисленных долгосрочных программ социально-экономического развития страны может оказаться неактуальной без учета разных потенциальных угроз, форс-мажорных обстоятельств. Сегодня коронавирус создал дополнительные серьезные социально-экономические проблемы для страны на фоне резкого падения цен на нефть. В завтрашний день страна должна быть готова к подобного рода ситуациям, при которых будет необходимо принять быстрое и взвешенное решение.

В сельском хозяйстве необходимо решить вопросы финансового обеспечения, введения новых агротехнологий и инноваций, развития кадрового потенциала.

Для достижения роста производительности труда необходимо будет решить, прежде всего, проблемы качества труда и качества менеджмента, создавать благоприятную конкурентную среду.

В Национальном фонде выделяется проблема оперативности распределения и передачи финансовых средств, необходимость в ведении принципов бесплатности и безвозвратности при финансировании социальных проектов.

В политической сфере необходимо отметить недостаточность охвата в развитии всей политической системы, в частности, партийного строительства и развития Парламента, проблемы затянутости формирования системы местного самоуправления, поверхностности изменений в избирательной системе.

К системным проблемам работы государственного аппарата можно отнести: недостаточную эффективность коммуникаций между различными уровнями власти и отдельными органами; отсутствие четкого механизма взаимодействий государственных структур. низкую оперативность исполнения задач и, соответственно, низкую результативность; некачественный менеджмент, управляющий ключевыми процессами; недостаточный уровень качества подготовки кадров; отсутствие персональной и коллективной ответственности за реализацию принятых решений; проблему уровня качества решений в конкретных ситуациях; определенное сопротивление изменениям, внедряемым на более высоких уровнях; нецелевое использование бюджетных средств и недостаточную оперативность в их передаче и использовании; отсутствие дисциплинарных взысканий за допущенные ошибки и просчеты в реализации.

Исходя из имеющихся проблем, предлагаются следующее:

Системные решения:

Повышение качества менеджмента, а также уровня квалификации управленцев, задействованных в реализации государственных программ на микроуровне.

Разработка индикаторов эффективности качества реализации задач, содержащихся в государственных программах, а также выстраивание системы отчетности по единым стандартам.

Внедрение системы транспарентности в механизмах реализации государственных программ, а также введение прозрачности в систему распределения и расходования бюджетных средств.

Процедурно-функциональные решения:

Осуществление совместно с лидерами общественного мнения, творческой интеллигенцией и субъектами гражданского общества оптимизации системы ценностей среди сотрудников органов и структур, задействованных в выполнении задач на местах, посредством воспитания патриотизма.

Снижение бюрократических преград для бизнеса при осуществлении коммуникаций между различными органами, а также исключение из «цепочек исполнителей» органов и институтов, степень влияния которых на конечный результат незначительна.

Преодоление сопротивления на местах изменениям, внедряемым на макроуровне. Установление ответственности за качество принимаемых решений на местах, а также за несоблюдение сроков реализации задач. В качестве мер воздействия возможно использование материального и административного стимулирования, а также соответствующих санкций.

Рекомендации для государственных органов по улучшению показателей и позиции Казахстана в рейтинге Глобального Индекса Конкурентоспособности:

Первый блок. Государственные экономические программы и проекты необходимо *внедрять с позиции потенциала казахстанской экономики и прогнозных оценок* изменения ситуации с учетом цикличности экономики и внешних изменений на мировых рынках.

Кроме того, учитывая накапливающиеся негативные настроения в экспертном сообществе по поводу эффективности государственных инициатив, необходимо *создавать позитивные прецеденты достижений с PR-поддержкой*. Так, например, затянуты процессы диверсификации экономики и избавления от сырьевой зависимости Казахстана, хотя в СМИ данные темы постоянно муссируются на протяжении несколько лет, однако даже предварительных результатов еще нет.

Второй блок. В целях повышения эффективности и результативности *на начальном этапе* формулируется план конкретных задач, определяются исполнительные органы и зоны ответственности (с установлением точных сроков). *На заключительном этапе* в конце года подводятся итоги по достигнутым результатам с выявлением достижений и недостатков. Весь процесс должен идти с открытым публичным информированием.

Наряду с этим, необходимо укрепление взаимосвязанных систем, поддерживающих процессы управления и исполнения:

Система планирования, нацеленная на максимизацию потенциала правительства по достижению конкретных целей в рамках реального практического плана;

Система подотчетности, нацеленная на четкое определение ожидаемых и фактических результатов деятельности на всех организационных уровнях и достижение данных результатов наиболее эффективным, рациональным и экономичным способом.

Учитывая, что исполнение ряда программ зачастую идет «под галочку», необходимо оценивать результаты работ не только по количественным, но и по качественным показателям.

Для этого необходимо создать *систему индикаторов эффективности*, которая должна учитывать специфику работы каждого министерства. Поэтому система индикаторов будет носить индивидуальный профильный характер, но устанавливая единые принципы эффективности для всех государственных органов.

Третий блок. Для рационального претворения в жизнь стратегических документов и текущих правительственных программ необходимо *совершенствование системы государственного административного управления*. Данный процесс, как показывает зарубежный опыт, не является

задачей временного характера, и требует проведения работы на постоянной и системной основе.

В этой связи целесообразно концепцию административного государства трансформировать в концепцию эффективного государства. При этом необходимо внедрять в систему государственного управления принципы конкуренции, особое внимание следует уделять финансовому менеджменту в государственной сфере.

Совершенствование должно быть нацелено на изменение характера и стиля управленческой деятельности, повышение заинтересованности государственных служащих и структур в выполнении своей работы, повышение значимости оценки деятельности государственных организаций.

Необходимо формирование **новых механизмов политической, административной и финансовой транспарентности** и подотчетности в целях повышения контроля за исполнением государственных инициатив и противодействия коррупции.

Предложения для методологии оценки рейтинга ГИК

В условиях новых реалий перед страной стоит масштабная задача по достижению устойчивого, сбалансированного роста в посткризисный период. В качестве одной из **важнейших рекомендаций по принятию той или иной государственной программы в будущем предлагается учет рисков, форс-мажорных ситуаций как в мировом, так и национальном масштабе.**

Коронавирус и все вытекающие социальные и экономические издержки, **подтвердили острую необходимость в разработке качественного сценарного планирования, эффективного государственного антикризисного менеджмента на всех уровнях, принятии оперативных и нестандартных решений. Де-факто, COVID-19 на сегодня «обнулil» многие характеристики и показатели стран, которые казались незыблемыми еще некоторое время назад.** Стоит отметить, что Казахстан стоит в шаге от выбора той стратегии, благодаря которой могут появиться возможности достигнуть не только высоких показателей в мировых рейтингах, но и реально улучшить благосостояние граждан, используя уязвимость экономики от внешних потрясений в свою пользу.

Для достижения поставленных целей потребуются кардинальные преобразования, направленные на усовершенствование системы государственного управления, повышение открытости и конкурентоспособности экономики, содействие экологически ориентированному развитию, обеспечение равного доступа к образованию, трудоустройству и другим экономическим возможностям.

С учетом гибкости методологии и беспрецедентного влияния пандемии коронавируса на мировую экономику предлагается включить в будущий расчет Индекса глобальной конкурентоспособности новый показатель **«Эффективность страны в борьбе с рисками и угрозами распространения эпидемий»**, где политика любого государства мира может быть рассмотрена сквозь призму эффективности предпринятых мер в борьбе с той или иной общемировой угрозой (включая природные, техногенные или социальные).

2020 год имеет все предпосылки для того, чтобы стать отправной точкой для ранжирования стран по эффективности государства по борьбе с коронавирусной

инфекцией в случае сохранения угрозы в долгосрочной перспективе. В качестве основных индикаторов могут выступить:

«Количество случаев заражения»;

«Количество выздоровевших»;

«Количество летальных исходов»;

«Степень эффективности в поддержке бизнеса во время режима карантина» (по итогам опросов субъектов бизнеса);

«Способность властей оперативно и грамотно локализовать угрозу» (по итогам опросов субъектов бизнеса);

«Поддержка социально-уязвимых слоев населения».

Несмотря на активную критику всех государственных структур и рост антиправительственных настроений на этом фоне, на данный момент предпринятые меры демонстрируют относительно неплохие результаты Казахстана по сравнению с другими странами мира, где распространение инфекции в топ-лидирующих стран по количеству заболеваемости и смертности вошло большинство стран Европы и США.

Таким образом, слаженная работа государственных структур во время ЧП может создать все предпосылки для улучшения всего экономического и политического блока в среднесрочной и долгосрочной перспективе.

Основные выводы и рекомендации по Индексу качества жизни пожилых людей (Global AgeWath Index) по версии Международной неправительственной организацией HelpAge International

Социальный сектор является чрезвычайно важным звеном внутренней политики, где государство является ведущим субъектом осуществления функций в обществе. В свою очередь, эффективная политика в отношении пожилых людей является одним из важных факторов и принципов построения гражданского общества.

Учитывая повышенную подверженность факторам риска физического и психического здоровья среди пожилых людей, данная категория граждан нуждается в повышенном внимании со стороны властей. Так, пожилые люди могут сталкиваться с ограниченной мобильностью, испытывать хроническую боль или другие проблемы со здоровьем, в силу которых им требуется та или иная форма долгосрочного ухода. Кроме того, в жизни пожилых людей могут значительно чаще происходить такие события, как потеря близких или снижение социально-экономического статуса после выхода на пенсию.

Социальная политика нуждается в реформировании, в ориентировании ее на решение всего комплекса социально-ориентированных задач. Вопрос приобретет еще большую актуальность в свете беспрецедентного влияния COVID-19 на мировую экономику и систему международных отношений. Безусловно, активная политика правительства должна быть основана на учете тесной взаимосвязи всех групп факторов.

Определяющей целью социальной политики должна стать активизация факторов, стимулирующих высокоэффективный и производительный труд, достижение ощутимого улучшения материального положения и условий жизни не только пожилого, но и всего населения Казахстана.

Рационально составленный и прозрачный бюджет способен позитивно повлиять как на производительность труда, так и на конкурентоспособность страны в целом.

Накопление социально-экономических проблем может привести к резкому росту протестных настроений. Исходя из представленного комплекса проблем по ситуации с пожилыми людьми, для улучшения ситуации предлагается совершенствовать:

Сферу медицинских услуг:

содействие в направлении пожилых людей на санаторно-курортное лечение;
своевременное обеспечение лекарственными препаратами (в особенности лиц с хроническими заболеваниями);
согласование системы здравоохранения с потребностями групп пожилого возраста (проведение анкетирования с целью выявления всех жалоб и предпочтений);
оказание всей необходимой медицинской и психологической поддержки гражданам пожилого возраста, инвалидам, частично или полностью утратившим способность к самообслуживанию и нуждающимся в постоянном уходе, в соответствии с медицинскими показаниями. Особый упор должен быть сделан на раннее диагностирование и предупреждение болезней;
содействие совершенствованию деятельности центров медико-социальной и профессиональной реабилитации инвалидов и иных предприятий, учреждений и организаций, осуществляющих социальную защиту пожилых;
формирование государственной политики по проблемам инвалидов и ее реализация во взаимодействии с органами исполнительной власти;

Социально-правовые услуги:

консультирование по вопросам социального обслуживания;
контроль за соблюдением прав пожилых людей государственными органами и негосударственными организациями, оказывающими услуги пожилым людям;
упрощение для населения формы предоставления информации о работе пенсионной системы. Задачу просвещения населения должны решать не только государственные органы, но и частные фонды, управляющие компании, независимые организации;
осуществление в пределах своей компетенции контроля за реализацией социальных гарантий, установленных для пожилых граждан и ветеранов действующим законодательством;
обеспечение защиты прав и интересов граждан пожилого возраста и инвалидов, их адаптации в обществе путем поддержки в решении социальных, психологических и юридических вопросов;
создание развитой инфраструктуры домов престарелых (помимо государственных), и иных учреждений для пожилых людей с обязательным наличием должности омбудсмена по защите прав пожилых людей.

Социально-бытовые услуги:

формирование планомерной государственной политики в области социальной поддержки пожилых граждан и ветеранов;
дальнейшее совершенствование работы органов местных исполнительных органов по снижению бюрократии;

меры по созданию наиболее адекватных пожилому возрасту и состоянию здоровья условий жизнедеятельности;
пропаганда концепции активного долголетия и культуры восприятия пожилого возраста отличного от возраста дожития;
действие телефонной службы доверия, которая возьмет на себя функцию консультирования пожилых людей по любым вопросам. Анализ обращений позволит уполномоченному органу оперировать конкретными данными о реальных потребностях пожилых людей в Казахстане для разработки более эффективной национальной геронтологической стратегии.

Отдельного внимания заслуживает организация правовой поддержки пожилых людей за счет *принятия Закона «О правах пожилых людей в Республике Казахстан»*, в котором можно объединить все основные права, свободы, гарантии и льготы пожилых людей в Казахстане, как особо уязвимой категории населения.

Анализ данных по ситуации и положению с пожилыми людьми, может обогатить картину и использоваться для совершенствования и изменения социальной политики в качественно лучшую сторону. Сбор и обработка данных в динамике, собранных на национальном уровне, должны быть также доступны в глобальных базах данных. Полная и достоверная информация по тем или иным странам (в данном случае по пожилым людям) может создать базовые предпосылки для эффективного местного планирования и бюджетирования, и, как следствие, обеспечения улучшенных условий для пожилых людей.

Учитывая отсутствие актуальных данных по результатам глобальных исследований и дефицит статистических данных как в национальном, так и региональном срезе, предлагается разработать авторскую методологию по изучению качества жизни и благополучия пожилых людей в рамках стран Центральной Азии в силу наличия общих культурных, исторических и экономических интересов. Разработка подобной методологии способствует систематизации и мониторингу данных, необходимых для выработки не только долгосрочных стратегических, но и структурных рекомендаций для поэтапного улучшения жизни населения. В качестве реальной перспективы для дальнейшего развития методологии представляется сбор данных и включение в анализ других категорий, включая молодежь, категорию трудоспособного возраста, которая также сталкивается с множеством системных проблем и способна дать большое количество полезной информации. При этом количество исследуемых показателей может быть расширено, где помимо материальной обеспеченности, состояния здоровья, образования и занятости, благоприятных условий для жизни, предлагается включить: удовлетворенность жилищными условиями; электоральные ориентации; степень гражданской активности; средний уровень доходов (данные согласно опросу респондентов).

Сравнительный анализ стран на региональном уровне позволит структурировать картину о благосостоянии и предпочтениях различных слоев населения государств. От содержания национальной концепции прав человека, политики ее реализации, целенаправленного и систематического решения проблем прав и свобод человека зависит дальнейшая демократизация общества и политического режима в Казахстане.

На сегодня главной задачей развития Казахстана как демократического и правового государства должно стать дальнейшее наполнение реальным содержанием, провозглашенным законодательством, экономических, социальных, гражданских, политических, культурных и личных прав человека, создание эффективного механизма их реализации.

Основные выводы и рекомендации по Индексу активного долголетия, разработанному Европейской комиссией по занятости, социальным вопросам и интеграции и ЕЭК ООН:

Оценивая государственную политику по поддержке пожилых людей в Казахстане, можно сделать следующие выводы:

Во-первых, Казахстан находится на раннем этапе вступления в категорию стран с преобладанием пожилого населения. Решение вопросов, связанных со старением населения, требует комплексного подхода, а это невозможно без выработки единой Концепции государственной политики в отношении пожилых людей. Содержание этой политики можно определить как совокупность мер политического, правового, экономического, медицинского, социального, научного, культурного и информационного характера. Ее стратегической целью должны стать повышение уровня и качества жизни пожилых людей на основе социальной солидарности, формирование нового отношения к месту старости в жизненном цикле. Необходимо отметить, что наряду с правительством в процессе усиления роли пожилых людей могут и должны принимать участие неправительственные организации, научно-исследовательские институты, профессиональные организации, СМИ, бизнес-структуры.

Во-вторых, в Казахстане до настоящего времени отсутствует комплексный межведомственный подход к проблеме старения населения: обычно ее последствия сужаются до растущего дефицита трудоспособного населения и нагрузки на пенсионную систему. Понятие «активного долголетия» до недавнего времени появлялось в основном лишь в рамках деятельности Ассоциации геронтологов Казахстана, основным фокусом которой выступало поддержание физического здоровья пожилых, то есть медицинские аспекты старения. На данном этапе проблемы граждан Казахстана старшего возраста решаются не всегда последовательно. Экономикой и социальной сферой пока не в полной мере обеспечиваются условия для достойной жизни всем пожилым людям. Отмечаются значительные региональные различия положения пожилых людей.

В-третьих, не получили должного развития структуры гражданского общества, обеспечивающие заботу о пожилых людях, что относится и к общественным объединениям, призванным осуществлять независимый контроль соблюдения прав и законных интересов граждан пожилого возраста, оказывать им поддержку и предоставлять жизненно важные услуги.

В-четвертых, работа по формированию политического, правового и экономического механизмов для деятельности по предоставлению защиты, активизации социального участия и улучшению положения пожилых людей в краткосрочный и среднесрочный период требует учета социально-демографических изменений. Социально-демографические характеристики людей пожилого возраста в РК говорят о том, что нужны масштабные меры

экономического и социального плана, в том числе и в системе пенсионного обеспечения и социального обслуживания.

В-пятых, старение населения предъявляет новые требования к медицинскому, коммунальному, бытовому, культурному и другим видам обслуживания, т.е. ко всем элементам социальной инфраструктуры. Требуются крупные капиталовложения и дополнительный контингент работников для оказания помощи пожилым и престарелым людям.

В-шестых, складывающаяся демографическая ситуация ставит новые задачи и цели перед государством и обществом, направленные не только на обеспечение основных потребностей граждан старшего поколения для поддержания условий жизнедеятельности, но и на создание условий для активного участия их в политической, социальной и в иных сферах деятельности общества. Важным при этом является закрепление *ценности* старости как фактора общественного развития, как ценностного основания общественных отношений и необходимости признания роли пожилых людей в современном обществе. Ведь старость — это не только биологическая, но и социальная категория. Человек, как социальное существо, в старости весьма зависим от внешних условий жизни, от уровня благожелательного отношения к нему со стороны окружающих и общества.

Учитывая текущее внимание государства к пожилому населению, целесообразным видится следующие шаги и действия:

- Организовать и провести слушания нижней палаты Парламента РК по проблемам старения населения;
- Одобрить Мадридский международный план действий по проблемам старения;
- Рекомендовать Правительству РК на основе положений Мадридского плана разработать и принять Казахстанский план действий по проблемам старения.
- Разработать **Стратегию** действий в интересах граждан пожилого возраста, с целью выявления дополнительных возможностей для активной и полноценной жизни после выхода на пенсию;
- В **Стратегии** необходимо сформулировать основные принципы и важнейшие направления государственной социальной политики в отношении граждан старшего поколения на период до 2025 (*к примеру*) года. Это может означать переориентацию социальной политики в сторону более широкой трактовки старения и комплексной оценки его возможных последствий, заложенных в концепции активного долголетия, подразумевающей более полное использование потенциала пожилых людей;
- Целью государственной политики в отношении граждан старшего поколения определить устойчивое повышение уровня и качества жизни пожилых людей на основе социальной солидарности и справедливости, соблюдения баланса интересов всех социально-демографических групп населения и рационального использования финансовых и других ресурсов;
- На уровне **Стратегии** действий в интересах граждан пожилого возраста необходимо зафиксировать возрастающую нагрузку на общество, определяемую увеличением доли пожилых людей в структуре населения, и необходимостью

увеличения ресурсного обеспечения достойного уровня и качества их жизни, а также укреплением человеческого капитала общества за счет увеличения доли людей, обладающих важным и нужным обществу социальным, профессиональным и духовным потенциалом;

- Содержание и приоритетность мер государственной политики в отношении граждан старшего поколения, изложенные в Стратегии, должны находиться в прямой связи с долгосрочной Стратегией развития «Казахстан-2030»;

- Неотъемлемой частью Стратегии должны стать принятые в ее развитие регионами Казахстана стратегии (программы) действий в интересах граждан пожилого возраста, разработанные с учетом как общих, так и особенных, присущих данному региону социально-демографических проблем.

МОН РК, МНЭ РК, МТСЗН РК, МЗ РК:

- Интенсифицировать проведение научных исследований, не только позволяющих выявить ключевые проблемы старения в стране, но и направленных на выявление взаимосвязи между активным долголетием и качеством жизни пожилых людей, факторов, способствующих или препятствующих, здоровой и безопасной жизни в пожилом возрасте.

- На основе результатов исследований создать новые инструменты социальной политики, основанные на фактических данных по старению населения и его влиянию на общество в целом.

МЮ РК, МТСЗН РК:

- Ввести штрафы для работодателей за дискриминацию по возрасту;
- Начать полноценную работу трудовых инспекций и судебной системы по вынесению решений в этой области;
- Определить перечень льгот и субсидий на переходный период для компаний, в которых работает данная категория граждан;
- Развернуть масштабную информационную кампанию в СМИ;
- Установить действенный контроль со стороны гражданского общества и системы общественных советов.

МЗ РК:

Предусмотреть комплекс мероприятий по созданию и развитию потенциала в области медико-социальных исследований качественного долголетия и антистарения, по реализации анти-эйджинговой программы в Республике Казахстан; Разработать методические рекомендации для медицинских и социальных работников по внедрению социально-медицинских технологий продления жизни; Принять меры по созданию реабилитационных и лечебно-диагностических центров для геронтологических пациентов Республики Казахстан; Совместно с ВУЗами, НПО и медицинскими учреждениями ПМСП организовать непрерывные элективные курсы повышения квалификации для специалистов в области медицинской геронтологии в рамках государственной программы «Саламатты Казахстан».

МИОР РК:

- Развитие гражданского общества тесно сопряжено с гражданскими инициативами. В этом процессе очень важным видится акцент на старшее

поколение, его включение в общественно-политические и социально-экономические процессы через следующие механизмы и инструменты;

- Проект, нацеленный на повышение навыков пользования современными информационными технологиями и медиаграмотности. В рамках данного проекта предполагается организовать:
 - в ЦОНах экспресс мастер-классов, тренингов по обучению пожилых людей полезным цифровым навыкам: получение ЭЦП, запись на прием к врачу, подача заявки на получение путевки в санаторий и др.
 - обучение пожилых людей пользованию услугами портала «Электронное правительство».
 - Создание республиканского проекта или государственной программы «Гражданское просвещение пожилых людей» с привлечением образовательных учреждений, общественных организаций, политических партий, региональных акиматов, омбудсменов, геронтологов, социологов, юристов. В рамках данного проекта предполагается формирование эффективных социальных практик с участием людей старшего поколения:
 - реализация проекта по обучению учащихся казахскому языку, культуре, истории и традициям казахского народа в интерактивной форме, где представители пожилого поколения (особенно среди пенсионеров системы образования – Апашки и Аташки);
 - реализация проектов в рамках государственно-частного партнерства. По аналогии с проектом Мэра Москвы «Московское долголетие», предназначенного для активных москвичей старшего поколения, целесообразно было бы организовать на постоянно основе действующие и дискуссионные площадки, интеллектуальные клубы при вузах, театральные студии, мастерские;
 - совместно с НПП «Атамекен» разработать и запустить предпринимательские курсы.

Рекомендации в отношении Индекса активного долголетия:

По объективным (географическим) причинам, Казахстан не может быть включен в число стран, участвующих в Индексе активного долголетия. Однако, учитывая вышеизложенное, целесообразным видится следующее:

Во-первых, создание аналогичного рейтинга может быть реализовано в одном из трех предлагаемых вариантах:

Национальный Индекс активного долголетия, основанный на статистических, социально-экономических данных по Республике Казахстан;

Центральноазиатский Индекс активного долголетия, включающий в себя все государства Центральноазиатского региона и основанный на комплексных данных: страновые показатели и национальные показатели;

Индекс активного долголетия стран СНГ (возможно стран-участниц ЕАЭС).

В последних двух случаях потребуются синхронизация статистических данных, включая подходы и методики расчета.

Во-вторых, участие Казахстана во многих международных рейтингах и индексах существенно ограничивается за счет отсутствия не только конкретных статистических показателей, но и их детализации, т.е. разбивки по гендерному,

возрастному, региональному и иным признакам. Соответственно, в качестве рекомендации видится необходимым включение в информационно-аналитическую систему «Талдау» Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК ряда дополнительных показателей и индикаторов. В частности, требуются показатели уровня занятости населения по возрастным группам, в т.ч. среди старшего поколения по равным коротким хронологическим рамкам (промежуток 3-5 лет).

В-третьих, с учетом роста значимости и масштаба использования современных коммуникационных и информационных технологий целесообразно расширить вовлеченность людей старшего поколения в эти сферы, а также обеспечить возможность технического измерения их участия в этих процессах, используя платформы «электронного правительства», различные счетчики электронных СМИ и социальных сетей.

Рекомендации по рейтингу благотворительности

В социальном государстве на первый план выдвигается общесоциальная деятельность государства, его предназначение быть фактором общественного благополучия. В этой связи с каждым днем становится актуальным вопрос повышения удовлетворенности, доверия населения, общественного благополучия, в целом. При этом, важна разработка системы мониторинга уровня конкурентоспособности Казахстана рейтингах по вопросам благотворительности, экономики знаний, особенно гендерному равенству.

В Казахстане с 2015 года закреплены основные положения благотворительности. Согласно Закону о благотворительности, который регулирует общественные отношения в сфере благотворительности, благотворительность - это социально-полезная деятельность, основанная на оказании благотворительной помощи и удовлетворении гуманитарных потребностей, осуществляемая добровольно, безвозмездно либо на льготных условиях в виде филантропической, спонсорской и меценатской деятельности, а также оказания поддержки малой родине. Волонтер благотворительности - физическое лицо, принимающее участие в благотворительности путем применения своего опыта, специальных навыков, знаний, умений, личных контактов на основе заключенного договора с благотворителем [15].

Сегодня в Казахстане достаточное количество благотворительных организаций (32) с широким спектром социальных работ. Среди 32 благотворительных организаций имеется фонд при содействии государственных органов и Правительства РК - «Samruk-Kazyna Trust», деятельность которого направлена на решение социально значимых для населения вопросов [43]. При этом не многие из населения знают об этом. Проблема дефицита информации об их деятельности, а также возможного недоверия к ним, вызывает мнение у общественности о слабом развитии механизма благотворительности в стране. Населению важно знать о проведенной работе и о том, что ему могут оказать помощь. Для этого необходимо ежедневное или частое освещение благотворительной деятельности в стране в средствах массовой информации

43 <http://sk-trust.kz/>

(телевидение, радио, газеты). Создать единую информационную базу благотворительных организаций, что позволит повысить уровень общественного доверия. Население и общество должны регулярно получать информацию о том, что благотворительные организации осуществляют свою деятельность во благо общества. Учитывая, что координирующую и иную поддержку в сфере благотворительности согласно Закону о благотворительности, оказывает Ассамблея народов Казахстана в целях укрепления мира, дружбы и общественного согласия, единства народа, единую информационную базу работы благотворительных организаций с ссылкой на социальные сети (фейсбук, телеграмм, инстаграмм и др.).

Кроме того, в 2016 году вступил в силу Закон о волонтерской деятельности [44], где установлены правовые основы, цели и задачи, принципы, формы и виды, а также меры поддержки волонтерской деятельности. 2020 год объявлен годом волонтерской деятельности. При этом, в волонтерскую деятельность вовлечено в основном молодое поколение. Тогда, как на наш взгляд, в волонтерскую деятельность необходимо вовлекать население всех возрастов.

Сегодня в стране численность населения в возрасте от 63 и выше составляет 11,4% всего населения [45]. Данная целевая группа имеет огромный накопленный профессиональный и жизненный опыт, который сейчас не хватает молодому поколению, сталкиваясь со слабым институтом преемственности. Пришло время обратить внимание на целевую группу – активных пожилых граждан, которые могут оказать помощь. Среди них есть инициативные граждане, которые способны в качестве благотворительности стать волонтерами и оказывать обществу благо в разных направлениях. В регионах нашей страны ситуация еще сложнее, забыли про профессионалов, которые вышли на пенсию. Хотя они могли бы внести вклад в развитие волонтерства в стране, показав пример молодому поколению. В этой связи рекомендуем разработать Программу волонтерства для активных пожилых граждан Казахстана. Для разработки Программы на сайте Министерства информации и общественного развития в режиме онлайн провести обсуждение и собрать мнения и предложения со стороны граждан пожилого возраста по вопросу их привлечения как опытных профессионалов для улучшения института преемственности. Кроме того, государственным органам совместно с НПО и независимыми экспертами необходимо определить проблемные направления, где необходима помощь граждан пожилого возраста.

Рекомендации по Индексу экономики знаний ЕБРР

Анализ основных принципов формирования и результатов Индекса экономики знаний ЕБРР позволил определить следующие принципы:

1. Интеллектуальный капитал является основным капиталом. При этом информационные технологии способствуют формированию экономики знаний.

Интеллектуальный капитал может быть представлен накопленными знаниями, патентами, «ноу-хау».

44 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000042>

45 Данные КС МНЭ Бюллетень «Численность населения Республики Казахстан по полу и отдельным возрастным группам» на начало 2020 года

2. При развитии экономики знаний формируется новая социальная структура общества. Информационные технологии, социальные сети формируют новые общественные слои и группы по интересам.

3. Основными объектами управления становятся знания и информация. Повышаются требования к уровню знаний. Появляется необходимость обучения в течение всей жизни, так как знания с развитием науки и технологий быстро устаревают. Следует отметить, что данный принцип учтен в Стратегическом плане развития страны до 2025 года.

Учитывая вышеизложенные принципы для развития экономики знаний, в Казахстане необходимо обратить внимание на следующие моменты:

во-первых, в экономике знаний система образования является важным элементом, так как она готовит кадры для экономики знаний. При этом очень важную роль играет знания по информационным технологиям. Поэтому наибольшее внимание необходимо уделить изучению уже в школе таких предметов, как математика, информатика и программирование. Далее, в результате обучения в колледжах и высших учебных заведениях должен сформироваться у человека навык свободного применения знаний для решения профессиональных задач с использованием информационных технологий. В этой связи Министерству образования и науки РК рекомендуется проводить регулярную ревизию программ образования по дисциплине «информатика» на предмет соответствия требованиям рынка труда и обновлять образовательные программы раз в 3 года с учетом современных языков программирования и других изменений в данном направлении.

во-вторых, необходимо разработать профессионального программного обеспечения для разных отраслей экономики. Также рекомендуется Министерством образования и науки, информации и общественного развития РК и другим заинтересованным государственным органам, научно-исследовательским институтам создать национальные научные, профессиональные социальные сети для более быстрого обмена информацией и облегчения взаимодействия между учеными.

В-третьих, важно создание благоприятного климата для предприятий страны как создающих инновационные технологии, товары, так и применяющих инновации при производстве готовой продукции. В этой связи предлагается в рамках Государственной программы индустриально-инновационного развития предусмотреть меры стимулирующие предприятий, создающих и применяющих инновационные технологий.

Анализ позиций Казахстана по отдельным индикаторам Индекса экономики знаний показывает, что наша страна отстает от стран ОЭСР практически по всем индикаторам. При этом по 47,4% индикаторов отстает более чем в 2 раза. В этой связи предлагается принять меры по следующим вопросам:

- За последние годы в Казахстане принимаются активные меры по повышению верховенства закона, эффективности правительства и противодействию коррупции. Данные индикаторы представлены в качестве ключевых национальных индикаторов Стратегического плана развития Казахстана до 2025 года и реализуются через нижестоящие документы системы государственного планирования. Анализ показывает, что за 2011-2018 годы

Казахстан продвинулся в рейтинге Индекс экономики знаний ЕБРР по данным индикаторам, также по качеству нормотворческой деятельности. Однако значительно отстает от стран ОЭСР. Это говорит о необходимости принятия срочных мер, так как они также формируют институциональную основу. В этой связи предлагается усилить мониторинг реализации ключевого национального индикатора «Индекс верховенства закона (Rule of Law Index, НГО «The World Justice Project»)).

- Одним из основных приоритетов страны является развитие инновационной деятельности. В этой связи в Стратегическом плане развития Казахстана до 2025 года предусмотрены 2 индикатора, связанные с финансированием науки, и далее декомпозируются на другие детальные показатели. Кроме того, с 2016 года реализуется Государственная программа развития образования и науки. Несмотря на это, Казахстан все еще отстает по индикаторам, связанным с развитием науки и инновации. При этом, за 2011-2018 годы наблюдалась отрицательная динамика по индикаторам, связанным с количеством исследователей, расходами на НИОКР, количеством патентных заявок. В этой связи необходимо принять меры, которые стимулируют бизнес для того, чтобы они увеличивали финансирования научных исследований и их внедрений. Необходимо усилить защиту интеллектуальных прав. Рекомендуются Министерству юстиции РК и другим соответствующим государственным органам проведение ревизии нормативно-правовых актов, обеспечивающих предоставление интеллектуальных прав в целях облегчения их требований.

Следует отметить, что по итогам рейтинга 2018 года Казахстан отстает от стран ОЭСР в более чем 5 раз по таким индикаторам, как «количество статей в научно-технических журналах», «валовые расходы на НИОКР». Предлагается развивать сотрудничество ВУЗов и бизнеса, что позволит усилить преемственность знаний. Также необходимо снизить ограничивающие требования по опубликованию результатов исследований, проводимых в рамках государственных заданий и создать условия экспертам институтов, которые выполняют исследования по государственным заданиям опубликовать научные статьи по итогам исследований. Данные меры позволят улучшить позицию страны по индикатору, связанному внедрению результатов исследований в производство.

- Следующий блок индикаторов, по которым значительно отстает Казахстан от стран ОЭСР, связан с развитием инфраструктуры ИКТ. В данном направлении в Казахстане реализуются системные меры. На сегодня перед Правительством поставлена задача по развитию цифровизации. Реализуется системная реформа «Технологическое обновление и цифровизация» в рамках Стратегического плана развития Казахстана до 2025 года, также Государственная программа «Цифровой Казахстан». Анализ результатов рейтинга показал, что принятые меры уже дают положительные результаты. Так, согласно данным Индекса экономики знаний ЕБРР в 2018 году Казахстан набрал 2,17 баллов по индикатору «Фиксированный широкополосный доступ к интернету», что больше на 0,86 пункта по сравнению с 2011 годом. Но представленный результат в 4 раза меньше по сравнению со странами ОЭСР. Кроме того, в нынешних условиях мы все больше убеждаемся в зависимости многих отраслей от уровня развития инфраструктуры ИКТ, особенно

сферы, которые оказывают прямое влияние на развитие экономики знаний. В этой связи предлагается Министерству цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК совместно с АО «Казахтелеком» ускорить меры по увеличению широкополосного доступа к интернету. Для этого предлагается провести ревизию Государственной программы «Цифровой Казахстан» на предмет приоритетности предусмотренных мер, и увеличивать объем финансирования мер по обеспечению широкополосного доступа к интернету за счет снижения объема финансирования менее приоритетных мер в ближайшие 2-3 года.

Рекомендации по «Индексу гендерного разрыва»

В настоящее время гендерное равенство во все большей степени признается в качестве необходимого условия процесса устойчивого развития и формирования действенной национальной политики и программ в области развития.

Эксперты отмечают, что мировому сообществу предстоит пройти долгий путь для достижения полного равенства мужчин и женщин с точки зрения их прав и возможностей. Вопросы неравенства проявляются во многих сферах жизнедеятельности, и оказывает влияние на качество жизни людей.

Анализ Отчетов ВЭФ по индексу гендерного разрыва и действующей политики Казахстана показал, что Казахстан достиг определенного успеха в решении вопроса обеспечения гендерного равенства. В 2020 году по 5 из 14 индикаторов Индекса гендерного разрыва Казахстан занял первое место. Тем не менее, для казахстанского общества также важно сохранить достигнутый баланс в гендерной политике, а также сокращать гендерный разрыв в будущем в политической и экономической сферах.

Анализ динамики индикаторов гендерного разрыва по Казахстану позволил выработать следующие рекомендации.

В 2020 году по субиндексу «Экономическое участие и возможности» Казахстан занял 37 место, что ниже на 5 позиций по сравнению с 2018 годом. На ухудшение позиции страны по субиндексу оказали влияние такие показатели, как соотношение занятости мужчин и женщин, соотношение доходов мужчин и женщин, также соотношение мужчин и женщин в составе законодателей, чиновников и менеджеров высшего звена. Данные факты подтверждаются данными Комитета по статистике МНЭ РК. Так, согласно данным официальной статистики в 2018 году уровень безработицы среди мужского населения составлял 4,3%, среди женского населения – 5,4% [46]. По данным за 2018 год средняя заработная плата мужского населения Казахстана составляла 195 959 тенге, женского населения – 129 039 тенге. Одной из возможных причин разрыва в доходах мужчин и женщин является недостаточная доступность для женщин должностей высшего звена с высокой заработной платой.

Следовательно, необходимо принимать меры по сокращению разрыва в доходах. Министерству труда и социальной защиты населения РК рекомендуется провести анализ Трудового кодекса РК на предмет гендерной чувствительности. Кроме того, Министерству труда и социальной защиты населения РК совместно

46 https://gender.stat.gov.kz/page/frontend/detail?id=13&slug=-9&cat_id=7&lang=ru

Национальной комиссией по делам женщин и семейно-демографической политике необходимо разработать нормы, в рамках которых работодатель будет нести административную ответственность за ущемление прав женщин при принятии решения о приеме на работу, либо о повышении по должности. К примеру, работодатель должен нести ответственность, если при принятии на работу и повышении работника по должности отдает приоритет мужчинам, так как женщина имеет несовершеннолетних детей.

Следующей возможной причиной невысокого уровня доступности высокооплачиваемых работ для женщин является ненормированный режим работы из-за несоблюдения работодателем норм трудового законодательства. В этой связи Агентству РК по делам государственной службы и Министерству труда и социальной защиты населения РК рекомендуется ужесточить контроль за исполнением норм трудового законодательства как в государственном, так и в частном секторе.

Кроме того, предлагается уделить особое внимание гендерному бюджетированию, как одним из важных инструментов реализации гендерной политики. Гендерное бюджетирование ориентировано на учет интересов различных категорий населения в процессе формирования и исполнения государственного бюджета. Оно позволяет глубже знать о последствиях принимаемых решений, также является важнейшим механизмом контроля за соблюдением прав человека, особенно женщин, повышения социально-экономической защищенности граждан, обеспечения гендерного равенства в различных сферах. В связи с этим министерствам национальной экономики и финансов РК предлагается следующие меры:

- проведение анализа возможностей и вызовов для внедрения гендерного бюджетирования в Республике Казахстан;
- провести оценку воздействия систем стратегического планирования и бюджетного планирования на гендерные группы;
- проведение исследования в целях выявления успешных международных практик применения гендерного бюджетирования и разработка методологических основ внедрения гендерного бюджетирования в Казахстане.

Следующим субиндексом по которым Казахстан резко ухудшил свое положение является субиндекс «Политические права и возможности». По всем индикаторам данного субиндекса наблюдается снижение рейтинга:

- по индикатору «Соотношение мужчин и женщин в парламенте» на 2 позиций. Согласно данным Отчета ВЭФ «Индекс гендерного равенства 2020» доля мужчин в парламенте страны составляет 72,9%;
- по индикатору «Соотношение мужчин и женщин в министерских должностях» на 4 позиций. По данным Отчета ВЭФ «Индекс гендерного равенства 2020» доля женщин на министерских должностях составляет 5,6%;
- по индикатору «Число лет нахождения женщин во главе государства (за последние 50 лет)» на 2 позиций.

В стране по данному направлению принимаются активные меры. В своём выступлении на втором заседании Национального совета общественного доверия президент Токаев предложил предусмотреть в избирательных партийных списках

обязательную 30%-ю квоту для женщин и молодёжи [47]. В настоящее время обсуждаются законопроекты, которые предусматривают обязательное 30-процентное наличие в избирательных партийных списках женщин и лиц до 29 лет. Но размер квоты не позволяет существенно повысить долю женщин в парламенте, так как в числе молодежи могут быть и мужчины. В этой связи, Министерству юстиции РК совместно с заинтересованными органами провести анализ влияния размера рассматриваемой квоты на уровень индикатора «Соотношение мужчин и женщин в парламенте» и пересмотреть размер квоты.

По данным ВЭФ доля женщин Казахстана, охваченных высшим образованием составляет 60%. Следовательно, можно говорить, что по уровню образования у женщин нет серьезных барьеров для работы на высоких должностях. Кроме того, сейчас в Казахстане проводится активная работа в этом направлении. Согласно данным Агентства РК по делам государственной службы сегодня доля женщин на руководящих должностях выглядит следующим образом: заместители министров – 14,3%, заместители акимов регионов – 7,1%, ответственные секретари центральных исполнительных органов – 13,3%, заместители председателей комитетов и директора департаментов центральных государственных органов – 29,2%, руководители территориальных подразделений центральных государственных органов – 12,8%, руководители областных управлений – 15,3%, заместителей акимов городов и районов – 15,1% [48]. Тем не менее, для повышения доли женщин на министерских должностях, предлагается продолжить работу по обеспечению прозрачности конкурсных процедур.

При этом, еще одним из возможных причин небольшой доли женщин на руководящих должностях в министерствах является ненормированный график работы руководителей, так как женщинам с детьми сложно совмещать работу с семьей. В этой связи Агентству РК по делам государственной службы предлагается усилить контроль по соблюдению норм трудового законодательства в государственных органах. Это в свою очередь позволит, в том числе, повысить уровень благополучия детей.

Рекомендации по Индексу человеческого развития (ПРООН)

В долгосрочном планировании для повышения уровня общественного благополучия в национальном и региональном масштабах правительству необходимо держать в фокусе три основных аспекта: здоровье, образование и доход, а также пять информационных панелей: качество человеческого развития; гендерный разрыв в течение жизни; расширение прав и возможностей женщин; экологическая устойчивость; социально-экономическая устойчивость. В связи с этим назрела необходимость в окончательной гармонизации национальных статистических данных со стандартами Eurostat и использование методологий, соответствующих международным стандартам. Авторам отчета известно, что казахское правительство с середины девяностых годов ориентировано на стандарты Eurostat.

47 <https://ia-centr.ru/experts/gaziz-abishev/kazakhstan-gendernye-kvoty-v-parlamente-shirma-ili-reshenie-zhenskogo-voprosa/>

48 https://www.inform.kz/ru/dolya-zhenschin-rukovoditeley-na-gossluzhbe-v-kazahstane-sostavlyayet-40-percentov_a3621511

Препятствиями к достижению большего успеха следует совершить следующие важные шаги:

- отказаться от «политизации» статистики, отменив в Законе «О статистике» утвержденные формулы подсчета ключевых показателей, потому что в мире уже все формулы и стандарты подсчетов придуманы и опубликованы в базовых учебниках по статистике;

- отказаться от использования очень противоречивого и устаревшего показателя МРП для ведения различных расчетов в бюджете страны и в планировании, который был введен на заре независимости Казахстана известным экономистом Макалкиным, в последующем сожалевшем о своем «вкладе» в экономику страны, потому что он инициировал временную меру, ставшую константой всей экономической системы Казахстана на долгие десятилетия;

- сделать базовым опросный метод для сбора статистической информации в масштабах всей страны;

- предоставить статистическому агентству статус научного учреждения национального масштаба с широкими полномочиями и сделать его независимым от попыток излишней «политизации» достижений страны.

Четыре составных индекса, которые напрямую способствуют повышению уровня общественного благополучия в национальном и региональном масштабах: ИЧР, ИЧРН, ИГН и ИМБ.

Для улучшения показателей общественного благополучия и существенного улучшения положения страны в Отчете ПРООН, следует решение проблем гендерного равенства во всех сферах жизнедеятельности страны сделать стратегической задачей правительства на ближайшие 15-20 лет.

Индекс человеческого развития, скорректированный с учетом неравенства у нас ниже, чем Индекс человеческого развития, что отражает обусловленный неравенством ущерб в распределении ИЧР внутри страны.

Следовательно, правительству необходимо будет решить стратегическую задачу по выравниванию неравенства внутри стран, что будет способствовать равномерному распределению внутренней миграции в стране и разгрузит такие города, как Нур-Султан, Алматы, Шымкент и Атырау от потока внутренних мигрантов в поисках работы. Решение вопроса неравенства внутри страны потребует решения многих социально-экономических проблем, связанных со снижением безработицы, развитием малого и среднего бизнеса, обеспечением жилья и т.д.

Индекс Джини измеряет степень, насколько распределение доходов или расходов на потребление среди домохозяйств в экономике отличается от абсолютного равенства в распределении. Кривая Лоренца показывает кумулятивный процент общего дохода, полученного по сравнению с общим числом получателей, начиная с беднейших индивидов или домохозяйств. Повышение индекса Джини означает увеличение неравенства. По данным международных агентств, Казахстан занимает 92 место из 107 стран в мире, расположившись между Германией (29,0) и Венгрией (28,7), с индексом Джини 28,8 хх. Есть уверенность, что этот показатель способствовал значительному улучшению положения Казахстана в ИЧР в целом.

Для глобального преодоление неравенства также необходимо решать вопросы гендерного равенства в казахстанском обществе. Например, *Индекс гендерного развития* измеряет диспропорции в ИЧР в зависимости от пола, а *Индекс гендерного неравенства* является составным показателем гендерного неравенства, использующий три измерения: репродуктивное здоровье, расширение прав и возможностей и рынок труда. Репродуктивное здоровье, в свою очередь, измеряется по двум индикаторам: коэффициенту материнской смертности и коэффициенту рождаемости у подростков.

Расширить права и возможности женщин следует через увеличение женщин в парламенте от 30 до 50% и процентной долей женщин со средним и высшим образованием. Индикатором гендерного равенства на рынке труда является увеличение доли женщин среди экономически активного населения. А низкий ИГН поможет стране улучшить свою позицию в Индексе человеческого развития.

Казахстану следует также пересмотреть статьи в Законах, связанные ответственностью за преступления по домашнему насилию в отношении женщин. В обществе следует выработать нулевую терпимость ко всем формам насилия над женщинами, девушками и девочками. По данным опроса, проведенного ООН в разных странах мира, одна из пяти женщин, включая 19 процентов женщин в возрасте от 15 до 49 лет заявили, что в 12-месячный период они подвергались физическому и/или сексуальному насилию со стороны интимного партнераххi.

Увеличить долю женщин от 30 до 50 процентов на руководящих позициях в государственных органах, правительстве, парламенте, потому что пока ситуация в Казахстане не отвечает принципу гендерного паритета.

В ближайшие 2-3 года наладить в Казахстане тотальный системный и прозрачный учет средств, направляемых из бюджета, на продвижение гендерного равенства.

Задачи по преодолению бедности в Казахстане пока принципиально не решены, поэтому Казахстану следует целенаправленно работать на одном из ключевых показателей, как *Индекс многомерной бедности*, который отражает многочисленные виды депривации (лишения), с которыми люди сталкиваются в сферах здоровья, образования и уровня жизни.

Казахстан имеет хорошие базовые позиции в сфере образования, доставшиеся как наследие от Советского Союза. За периоды независимости Казахстан много и активно занимается реформой системы образования. По стандартным показателям образования у Казахстана не так много проблем, что позволяет стране держаться в списке крепких середнячков.

К 2018-2019 годам в структуре экономики Казахстана нефтегазовый и горнодобывающий секторы постепенно снижают свою роль в экономике страны (меньше 15%) и, соответственно, вклад в ее развитие. Образование, информация и связь также снижают свои темпы развития в общей структуре народного хозяйства страны. Общеизвестный фактор, что три сектора-акселератора – финансы, образование, информация и связь - обеспечивают экспоненциальный рост экономики. Одна небольшая инновация в одной из этих сфер обеспечивает рост минимум в два раза, удваивая рынок.

Драйвером экономики страны должен стать частный сектор, а одним из направлений развития внешних торговых отношений должен быть выход

Казахстана из Таможенного союза, так как вхождение в него ухудшило экономическую ситуацию в стране и постепенно разрушило экономический потенциал страны. Качественное развитие страны возможно через стратегию диверсификации экономики страны и повышение добавленной стоимости.

Увеличить государственные расходы на образование в процентах от ВВП до уровня передовых в этой области стран, потому что в ближайшие годы у Казахстана есть опасность потери позиций в рейтинге индекса человеческого развития из-за снижения качества образования по причине неудавшейся реформы среднего и высшего образования. Казахстан совершает ускоренный переход на двенадцатилетнее образование. Но дальнейшая ориентация на тестирование как ключевую форму контроля знаний и качества образования в средней и высшей школе может привести в итоге к резкому снижению качества образования.

В Казахстане остро назрел вопрос по переходу населения на всеобщее высшее образование и реализацию концепции непрерывного образования (lifelong learning) как гарантию роста образовательного потенциала личности в течение всей жизни на основе использования системы государственных и общественных институтов и в соответствии с потребностями личности и общества и как самый прогрессивный метод повышения качества жизни населения страны, в связи с потребностью в повышении производительности труда и внедрением цифровых технологий (так называемую цифровизацию) в повседневную жизнь людей.

Таким образом, более развитая система образования могла бы стать потенциалом экономического развития, предпосылкой успешности и благосостояния граждан Казахстана. Но только потенциалом, поскольку его практическая реализация зависит от многих факторов реформирования системы образования и адаптивности системы образования к потребностям экономики в профессиональных кадрах. При определении места в мировом рейтинге все страны ранжируются на основе индекса уровня образования, и первое место в рейтинге соответствует наибольшему значению этого показателя, а последнее — наименьшему.

Государству следует отказаться от стратегии увеличения числа самозанятых ххii, потому как необходимо будет признать многие просчеты в реализации социально-экономической политики за последние тридцать лет. Увеличение доли самозанятого населения напрямую связан с уровнем кризиса в стране: чем глубже кризис, тем многочисленнее класс самозанятых в стране. При нормализации социально-экономической ситуации в национальном масштабе количество самозанятых резко сокращается.

Минимизировать вмешательство государства в бизнес через сокращение количества предприятий в квази-государственном секторе. На то есть три важные причины:

1. предпринимательство – чуждая функция для государства;
2. несоответствие функций приводит к противоречиям в управлении, потому для управления государством и бизнесом необходимы разные менеджерские навыки, поэтому государство демонстрирует низкую культуру управления в непривычной для себя бизнес-среде;
3. рост коррупционной составляющей как следствие вмешательства государства в бизнес и сплетения интересов государства и бизнеса порождает

олигархический капитализм, характеризующийся как одна из самых неэффективных форм управления в долгосрочной перспективе развития.

Увеличить экспортный потенциал страны товаров с высокой добавленной стоимостью – стратегическая задача развития страны на ближайшие годы, потому что девятнадцатимиллионная страна ограничена в плане внутреннего потребления, и при грамотном управлении и планировании достаточно просто насытить внутренний рынок потребления. Простой экспорт сырья – это путь в никуда и прямое обогащение иностранных инвесторов. Повысить уровень сложности экономики.

Принять Программу регионального развития страны с планированием новых регионов-акселераторов к существующим двум-трем регионам-акселераторам – Алматы (сервис и финансы), Атырау (нефть и газ) и, возможно, Шымкент (сельское хозяйство). Новая региональная политика имеет огромный потенциал для толчка в развитии не только областей, но и экономики в целом.

Важной составляющей в Региональной программе должно стать интеграция областей, районов внутри региона и регионов между собой. Интеграционные процессы необходимо усилить через повышение скорости коммуникаций внутри страны. Следовательно, назрела необходимость строительства новых железных дорог внутри каждой области и между областями страны. Для усиления интеграции страна нуждается в еще большем количестве асфальтированных дорог и развитии внутренних авиационных сообщений, что приведет к необходимости развития целого комплекса сервиса вокруг этого.

Еще одной сферой для инвестиций является сельская инфраструктура, особенно дороги и электроснабжение. Строительство дорог в сельской местности снижает транспортные расходы, связывает сельских фермеров с рынками, позволяет работникам передвигаться более свободно и способствует доступу к школам и поликлиникам.

За годы независимости Казахстан ратифицировал целый список основополагающих договоров, конвенций о правах человека, осталось привести в соответствие с ратифицированными международными конвенциями местное законодательство и наладить систему контроля за их строгим исполнением.

Казахстанскому правительству следует разработать систему рекрутинга государственных служащих, которая будет способствовать увеличению сроков ротации госслужащих на всех уровнях. Скорость ротации кадров в среде политической элиты колеблется в среднем в пределах года-полутора лет с небольшими отклонениями. Быстрая ротация кадров в правительстве страны не способствует стабильности и сокращению коррупции среди высшего эшелона власти.

Следует сократить *гендерный разрыв в течение жизни*, чтобы улучшить набор показателей, характеризующих гендерный разрыв в области возможностей и альтернатив выбора на протяжении жизни – в детстве и юности, в зрелом и пожилом возрасте. Сокращение гендерного разрыва в течение жизни включает в себя здоровье, образование, экономическую активность и труд, а также пропорциональное представительство женщин и мужчин в парламенте, использование времени и социальной защиты.

Переориентировать стратегические цели правительства на укрепление *экологической устойчивости*, которая должна привести в долгосрочной и среднесрочной перспективе к экологической устойчивости и снижению экологических угроз внутри страны и извне.

Необходимо внедрить передовые технологии для снижения энергопотребления, выбросов диоксида углерода для улучшения показателей по экологической устойчивости. Также необходимо увеличить площади лесов и доступ населения к пресной воде и снизить истощение природных ресурсов.

Решение вопросов экологического блока приведет страну к снижению показателей смертности, росту ожидаемой продолжительности жизни и улучшению качества жизни среди всех слоев общества.

Несмотря на значительные достижения страны в этой сфере, следует продолжать мероприятия по укреплению репродуктивного здоровья населения параллельно с сокращением материнской смертности и сокращением показателей рождаемости среди девушек-подростков через профилактические меры и обучение целевой группы.

Самым слабым местом Казахстана является низкий показатель по индексу ожидаемой продолжительности жизни.

В Отчетах ИЧР подчеркивается, что соответствующая переориентация всеобщих политических мероприятий способна сократить дефицит человеческого развития среди маргинальных групп. При этом необходимо расширять возможности для женщин, внедрять концепцию раскрытия потенциала в течение жизненного цикла и мобилизовать ресурсы на решение приоритетных задач человеческого развития.

Рекомендации по рейтингу стран мира по уровню свободы средств массовой информации по версии Freedom House

Политика Freedom House как международной неправительственной организации не предусматривает выработки рекомендаций для стран-участниц рейтинга стран по уровню свободы СМИ.

Исходя из аналитических материалов, размещенных на сайте Freedom House, среди которых одними из самых основных являются документы по укреплению демократии ^{xxiii}, развитию и укреплению свобод в интернет-пространстве ^{xxiv}, укреплению и защите базовых ценностей ^{xxv}, Policy Recommendations: Combatting Corruption ^{xxvi} для закрепления базовых демократических ценностей, среди которых:

1. Соблюдение прав человека в стране, защита лидеров демократических институтов, включая прессу, формирование независимой судебной системы и сокращение уровня коррупции в стране, а также защита права меньшинств и мигрантов – это меры, которые повышают веру в демократию в обществе и в мире целом.

2. Демонстрация уважения со стороны правительства страны к основополагающим нормам в стране, приводя внутреннее законодательство в соответствии с международными законами и стандартами в области прав человека, которые ратифицированы Казахстаном.

3. Усиление общественной поддержки демократических принципов путем инвестирования правительством в гражданское образование внутри страны, особенно среди молодежи.

4. Усиление мер по повышению прозрачности отчетности о расходах СМИ на платные рекламные объявления, структуры собственности и другие экономические связи с репрессивными государственными субъектами.

5. Поддержка гражданского общества и массовых движений, призывающих к демократии, к реформам, для стимулирования долгосрочных демократических перемен.

6. Борьба правительства и граждан с безнаказанностью путем введения целенаправленных санкций в отношении отдельных лиц и организаций, причастных к нарушениям прав человека и актам коррупции.

7. Обеспечение свободных выборов через повышение прозрачности и контроля политической рекламы в Интернете для всех участников политического процесса.

8. Обеспечение доступа к интернету через повышение технических стандартов внутри страны.

9. Обеспечение соблюдения правопорядка и свободы судебной системы внутри страны.

10. Обеспечение условий для тотальной борьбы с коррупцией во всех сферах жизнедеятельности общества.

Для продвижения Казахстана по пути демократических реформ и реального укрепления свободы слова необходимо прислушаться к рекомендациям казахстанской авторитетной неправительственной организации «Әділ сөз», базирующейся на многолетних наблюдениях и анализе реальной ситуации с соблюдением принципов свободы слова в странахxxvii:

Провести реформу информационного законодательства, основанную на международных демократических принципах, для чего:

а) переработать законы «О средствах массовой информации», «О телерадиовещании», «О доступе к информации» и другие в соответствии с критериями СМИ в цифровую эпоху;

б) пересмотреть казахстанское законодательство и создать условия для развития медиа-сферы, свободы выражения мнений граждан и средств массовой информации и т.д.

2. Привести правоприменительную практику в отношении злоупотреблений свободой слова в соответствие с ратифицированными Казахстаном международными документами.

Провести широкую разъяснительную работу среди сотрудников правоприменительных органов, журналистов и пользователей социальных сетей о балансе прав и ограничений свободы выражения.

Рекомендации по Глобальному индексу миролюбия:

Благодаря ИГМ существует возможность начать содержательное обсуждение вопроса о том, что такое мир. Это упражнение, которым занимаются все, кто пользуется индексом.

Другим практическим результатом является то, что ИГМ формирует и сосредотачивает в одном месте текущий массив данных. Так создается весьма

полезная база данных, которой мы можем делиться с другими исследователями и учеными.

Кроме того, этими данными как инструментом мониторинга и оценки теперь пользуются ПРООН и многие государственные ведомства. Они позволяют следить за успехами стран, за тем, какие показатели улучшаются, а какие – ухудшаются.

В заключение отмечу, что основная цель Глобального индекса миролюбия заключается в том, чтобы попытаться выяснить и понять, какие институты, отношения и структуры помогают создавать более миролюбивое общество. Этим он серьезно отличается от большинства литературы о конфликтах, которая чаще всего фокусируется на осмыслении негативных процессов, в частности, причин возникновения конфликтов. Глобальный индекс миролюбия – это долгосрочная исследовательская программа, позволяющая осознать позитивные процессы, которые создают мир.

В вводной части анализа Глобального индекса миролюбия было сказано, что при формировании индекса миролюбия исследуются также шесть ключевых факторов:

- уровень сплоченности общества;
- соблюдение прав человека;
- политическая стабильность;
- экономическая стабильность;
- уровень террористической угрозы;
- участие той или иной страны в боевых действиях.

Анализ показал, что проблемными для улучшения положения Казахстана в этом рейтинге являются разделы, связанные со следующими факторами:

- уровень сплоченности общества;
- соблюдение прав человека;
- экономическая стабильность.

На усиление сплоченности общества, соблюдение прав человека и экономическую стабильность следует сделать акцент, чтобы улучшить позиции Казахстана в целом.

Чтобы улучшить положение в Глобальном индексе миролюбия, Казахстану рекомендуется совершить следующие шаги в этом направлении:

- держать в фокусе внимания правительства показатели удовлетворенностью жизнью через регулярный мониторинг этих показателей;
- следует повысить показатели удовлетворенностью жизнью через усиление чувства уверенности и удовлетворенностью жизнью;
- снижать чувство страха, беспокойства и неуверенности у членов общества через развитие программ по социальной защите населения и организации индустрии рекреации и профилактики здорового образа жизни;
- укреплять чувство безопасности на местном уровне, потому что эти показатели напрямую коррелируют с показателями с общим индексом миролюбия в национальном масштабе;
- улучшать имидж полиции и военных, чтобы увеличить доверие к ним со стороны населения: выявлена корреляция между индексом миролюбия страны и

доверием населения этих стран к полиции, но не выявлена корреляция между доверием к армии и индексом миролюбия;

- снижать проявление ксенофобии на национальном и местном уровнях, страна должна стать безопасной для жизнедеятельности представителей этнических и религиозных меньшинств;
- страна должна стать безопасной для принятия иммигрантов в Казахстан, потому что страны, опасные для этнических и религиозных меньшинств, имеют очень низкий рейтинг глобального миролюбия.

Страны, в которых жители испытывают меньше стресса, больше удовлетворены жизнью и более оптимистичны, занимают позиции в списке наиболее миролюбивых стран мира. Поэтому правительству Казахстана настоятельно рекомендовано улучшать показатели, способствующие снижению стресса, увеличению уверенности и оптимизма.

В связи с вышеизложенным, следует внимательно изучить все индексы рейтинга в разделах «Внутренний мир» и «Внешний мир».

В разделе рейтинга «Внутренний мир» следует обратить пристальное внимание на следующие пункты:

Восприятие преступности	Нужна дальнейшая криминализация статей УК, связанных с коррупцией и защитой прав детей и женщин, подвергшихся всем видам насилия, особенно сексуального насилия.
Сотрудники службы безопасности и полиции	Для повышения уровня миролюбия страны следует стремиться сократить их число, улучшив их техническое оснащение и повысить их квалификацию, а также усилить отбор на профессиональную службу с учетом современных международных стандартов.
Уровень убийств	Сократить число убийств за счет мер по профилактике снижения преступлений, обратив внимание на убийства в молодежной среде. Обратить внимание на усиление персональной ответственности стороны, совершившей убийство, перед членами семьи убитого (убитых) с правом второй стороны на возмещение материального и морального ущерба от виновной стороны.
Уровень лишения свободы	Декриминализовать статьи, связанные с мелкими нарушениями и в экономической сфере, сократив количество осужденных граждан. Улучшить условия содержания арестантов в тюрьмах страных, максимально приблизив их к международным стандартам.
Доступ к стрелковому оружию	Усилить контроль к стрелковому оружию через усиление мер ответственности сторон. Пересмотреть статьи АК, ГПК, НК, ГК и УК для ликвидации коррупции и двойственной интерпретации их смыслов.
Интенсивность внутреннего конфликта	Снизить интенсивность внутренних конфликтов за счет увеличения разрешительных мер для проявления несогласия по вопросам внутренней политики или выражения политического и гражданского волеизъявления.
Жестокое подавление демонстраций	Максимально стремиться легитимировать демонстрации и обеспечивать правопорядок с точки зрения защиты демонстрантов от внешних провокаций.
Политическая нестабильность	Иметь сценарии действия на случаи возникновения политической нестабильности с акцентом на миротворческих операциях и использовании медиации как инструмента разрешения конфликтов.
Внутренние конфликты	Легитимировать и институционализировать все виды социальных и политических конфликтов и способы их разрешения.

В разделе рейтинга «Внешний мир» следует обратить пристальное внимание на следующие пункты:

Военные расходы (% ВВП)	Следует рассмотреть возможность повышения расходов по этой статье расходов в бюджете страны, обратив внимание на техническое оснащение и перевооружение армии для усиления внешней защиты страны.
Вооруженные силы	Повысить расходы на профессиональную подготовку солдат и офицеров вооруженных сил страны с учетом современных требований развития вооруженных сил в мире.

	Компактная хорошо вооруженная и профессионально подготовленная армия является важным фактором для стабильности страны в целом.
Беженцы и внутренне перемещенных лиц (ВПЛ)	Казахстану необходимо приложить максимальные усилия для разработки законодательства и условий для приема беженцев на своей территории.

Рекомендации по рейтингу Habitat commitment index Индекс приверженности Хабитат (НСИ) Глобального проекта по городским фьючерсам (GUPP) ООН

Предполагается, что к 2030 году в городах будут проживать 60 процентов всех жителей по сравнению с 1950 годом, когда только 30 процентов населения были городскими. Этот сдвиг меняет глобальную экономику и усиливает конкуренцию между регионами за привлечение бизнеса, рабочих мест и работников, что будет способствовать росту благосостояния и созданию других социальных и экономических преимуществ. В некоторых городах мира уже внедряются новые стратегии роста, закладываются основы для преобразований и пересматривается то, что значит быть смарт. Они сосредоточены на реализации программ и услуг, направленных на улучшение благополучия и благосостояния людей и населения, на то, чтобы сделать их сообщество более привлекательным местом для жизни и работы, а также снизить расходы на ведение бизнеса. Городское благополучие включает в себя жизнеспособность экономики, социальные возможности, физическое и психическое здоровье, искусственную и природную среду.

Индикатор 1. Институциональный потенциал.

Показатель: «Качество государственного управления».

В 2019 году Всемирный Банк\World Bank опубликовал традиционный рейтинг, в рамках которого оценивается качество государственного управления в странах мира. Оценка страны производилась на основе процентных показателей. Каждое государство по каждому из шести критериев получало свой рейтинг. К примеру, рейтинг 70% означает, что качество госуправления в данном государстве лучше, чем в 70% государств мира, но хуже, чем в 30%. Для упрощения изложения мы используем систему оценки по семибальной шкале, где 1 - высшая оценка (это означает, что рейтинг государства в данной категории составляет 90-100%), 7 - низшая (0%, государство является абсолютно худшим в данной категории). "Двойка" означает рейтинг 75-90%, "тройка" - 50-75%, "четверка" - 25-50%, "пятерка" - 10-25%, "шестерка" - 0-10%.

Ситуация по Казахстану: "Шестерки" получили "Учет мнения населения", "Верховенство закона" и "Борьба с коррупцией", тройку - "Политическая стабильность", остальные - "четверки".

Казахстану необходимо обеспечить:

- повышение качества и доступности государственных услуг, то есть возможность получить доступ к соответствующему сервису в удобное время в удобном месте;
- снижение административных барьеров – наличие доступного для ознакомления регламента, однозначно и понятно определяющего процедуру и условия получения услуги; минимальное время ожидания решения или ответа; четкая

регламентация действий государственных служащих, а также уменьшение числа личных контактов между служащими и получателями услуг.

– уменьшение бюджетных расходов на предоставление государственных и муниципальных услуг.

Электронное правительство, определяемое как система государственного управления, использующая электронные средства обработки, передачи и распространения информации, при правильной реализации является мощным инструментом повышения качества государственного управления.

Показатель «эффективность работы правительства».

Местные органы власти должны усилить работу по обеспечению чистой питьевой водой, строительству канализационных сетей, утилизации мусора, отделению жилых районов от вредных промышленных зон, а также созданию парков и зон отдыха.

В создании здоровых и безопасных местных городских сообществ необходимо участие самих граждан. Чтобы объединить жителей предприятия, социальные агентства и правительства, а также активно вырабатывать решения проблем необходимо создать Общественный консультативный комитет, который состоит из лиц, представляющих жителей района, общественные лиги, бизнес-ассоциации и агентства социального обслуживания.

Индикатор 2. Гендер. Положительные тенденции у Казахстана наблюдаются по показателям «Доступ женщины к высшему образованию», а также «Занятость женщин в не агросекторе».

Самые уязвимые показатели в Индикаторе Гендер Казахстан имеет по вопросам материнской смертности, наблюдается отрицательная динамика в основных статистических показателях МЗ по материнской и младенческой смертности и в связи с этим Казахстану в срочном порядке:

-необходимо активизировать работу по обеспечению повсеместного доступа к дородовому наблюдению во время беременности, квалифицированной помощи во время родов и помощи и поддержке на протяжении нескольких недель после родов; нужно укреплять безопасное ведение беременности, чтобы избежать осложнений, связанных с беременностью. Нужно повысить клинические навыки специалистов по ведению беременности во всех регионах.

-обеспечить на бесплатной основе присутствия квалифицированных специалистов здравоохранения во время всех родов.

-активизировать работу по предотвращению нежеланных и слишком ранних беременностей. Всем женщинам, включая девушек-подростков, необходимо обеспечить доступ к методам контрацепции, а также к службам обеспечения безопасного аборта в полной мере, разрешенной законом, и качественного ухода после аборта.

-необходимо развивать сеть консультационных пунктов и механизмов в вопросах планирования семьи, профилактики и пропаганды принципов здорового образа жизни, предотвращения болезней и последствия их лечения.

-восстановление деятельности Республиканского штаба по принятию неотложных мер для снижения материнской и младенческой смертности. Для прозрачности деятельности необходимо создать общественный совет при штабе, включающий активистов и самовыдвиженцев из народа. Эти общественные советы должны

быть во всех регионах страны, для эффективного функционирования нужно оснастить их всем необходимым медицинским оборудованием.

-нужно усилить механизмы ответственности государственных организаций и сотрудников, занимающихся регулятивными функциями по охране материнства и детства.

Индикатор 3. Жилищная инфраструктура.

Показатель «Городская водопроводная вода в помещениях» является одним из уязвимых в данном индикаторе. Проблема обеспечения населения страны питьевой водой, которая до настоящего времени не решена полностью во многих населенных пунктах. Известно, что в Советский период не только в сельских населенных пунктах, но в крупных городах в таких областных центрах Казахстана как Кызыл – Орда и Атырау (Гурьев) вода подавалась населению в определенные часы или же не поднималась на верхние этажи домов в дневное время. При этом прежде вопрос никогда не ставился в качестве приоритетной задачи, что, безусловно, сказывалось на здоровье и продолжительности жизни населения. С приобретением независимости и улучшением экономической ситуации Правительство Казахстана начало уделять решению этого вопроса самое пристальное внимание. В настоящее время приняты и реализуются программы, направленные на решение этой проблемы, выделяются огромные по масштабам страны финансовые ресурсы. Уже есть существенные позитивные результаты, но вопрос все еще остается на повестке дня как актуальнейшая задача современности. По уровню доступа населения к системам централизованного водоснабжения Республика Казахстан уступает развитым странам, в которых этот показатель составляет 90-95 %. [49]

Казахстану необходимо:

- улучшение подходов и методов оценки микробной, химической безопасности питьевой воды:

- повсеместно внедрять переход на новые технологии учета воды.

Снабжение водой, которая отвечает соответствующим стандартам в пределах зданий, обычно зависит от водопроводной системы. Для обеспечения безопасности питьевого водоснабжения в рамках системы зданий, установившийся порядок эксплуатации водопроводной системы должен предупреждать появление факторов риска для здоровья.

Индикатор 4. Бедность. Показатели: 1) детская смертность 2) численность городского бедного населения.

Показатель детская смертность. В Казахстане на протяжении многих лет наблюдается снижение детской смертности, во многом благодаря росту благосостояния граждан и инвестиций правительства и международных организаций в систему здравоохранения. Однако в стране по-прежнему дети до 5 лет умирают преждевременно по причинам, которые можно было предотвратить. Среди причин смертности детей в возрасте до 28 дней высок процент

49 Целевые показатели к Протоколу по проблемам воды и здоровья Конвенции по охране и использованию трансграничных водотоков и международных озер (Республика Казахстан) <https://www.unepce.org/>

заболеваний, которые можно предотвратить с помощью доступных и недорогих технологий⁵⁰. В связи с этим Казахстану необходимо:

-строгое соблюдение имеющихся стандартов и алгоритмов лечения, выработать единый подход к применению антибиотиков и выявлению других причин, которых можно предотвратить.

-нужно повысить клинические навыки специалистов по педиатрии, устранить дефицит неонатологов.

-проведения жизненно-необходимых мероприятий, таких как иммунизация, грудное вскармливание и недорогие лекарства; и расширение доступа к санитарии.

Показатель «Численность городского бедного населения». Впервые используемые Всемирным банком данные о численности малоимущих в мире были представлены в разбивке на городской и сельский компоненты и учитывают более высокую стоимость жизни, с которой, как правило, сталкивается беднота в городах.

В новом массиве данных используется принятая на международном уровне черта бедности в «1 доллар в день» в качестве черты бедности для сельских районов, а затем к распределениям потребления или дохода, полученным в рамках обследований, применяются рассчитанные для конкретных стран оценки расхождений между чертами бедности в городах и сельских районах, полученные в ходе проведенных Банком оценок бедности.

В целях сокращения городской бедности Казахстану необходимо:

-для комплексного изучения уровня городской бедности провести масштабное исследование, базирующийся на широкой источниковой базе: экономической статистике, материалах социологических опросов. К анализу городской бедности привлекать ведущих Think tank центров, ученых вузов и экспертов, гражданских активистов.

-для консультаций по вопросам мониторинга уровня бедности и разработки стратегии содействия сокращению бедности необходимо привлекать ведущих специалистов международных организаций таких как МОТ, Всемирный банк и т.д.

-необходимо провести оценку реального уровня и структуры бедности, выявить основные ее причины (низкие доходы, проблемы со здоровьем, уровень образования, безработица, много иждивенцев). Также надо определить долю семей, которые не получают господдержку, выяснить периоды пребывания их в бедности - постоянно или эпизодически.

-необходимо создание реестров граждан с доходами ниже прожиточного минимума.

-Необходимо разработать новую научно обоснованную потребительскую корзину. Людям нужно более качественно питаться, иметь минимальные средства на развитие образовательного и культурного потенциала, поддержание здоровья, платить за ипотеку или копить деньги на покупку жилья, иметь небольшие сбережения на случай непредвиденных трудных ситуаций. Например, если человек остается без работы, то у него будет определенная сумма, которая

позволит прожить не менее семи месяцев без снижения качества жизни. За это время вполне можно подыскать новое место работы. Денег на все эти насущные потребности в действующей потребкорзине не предусмотрено. Там учитывается лишь стоимость продуктов.

-необходимо отдельно посчитать стоимость социальной корзины для детей, куда входят предметы первой необходимости.

-необходимо разработать проекты по предотвращению социального иждивенчества и расширению программ по соцконтрактам (когда семья получает деньги под конкретный проект - свое дело, переобучение).

-необходимо на опыте соседних стран развивать пилотные проекты на базе центра занятости населения: помогать родителям составить резюме, найти подходящую вакансию и даже договориться о собеседовании, гарантируя при этом трудоустройство. При этом важно, чтобы все льготы, которые прежде были доступны малоимущей семье для нее сохранились. Также при успешном трудоустройстве, чтобы семья продолжала получать адресные детские пособия и доплаты в течение трех лет. А детям, участникам проекта, также предоставлять места в детсадах, группах кратковременного пребывания малышей и т.д.

*Направление работы по сокращению бедности взаимосвязано увеличением занятости (**Индикатор 5. Занятость**). Рекомендации, касающиеся по улучшению индикатора:*

-Необходимо особое внимание уделять тем, кому труднее всего найти себя на рынке труда. Это- инвалиды, бывшие заключенные, несовершеннолетние, люди предпенсионного возраста, военные в отставке, одинокие и многодетные, родители детей-инвалидов, а также выпускники и студенты, женщины после отпуска по уходу за ребенком до трех лет.

Индикатор 6. Устойчивость.

Показатель «Подверженность экологическому риску». Четыре города Казахстана вошли в список самых опасных для экологии городов мира. Перечень составила международная группа учёных из Норвегии, Швеции, Америки и Японии. Исследование проводилось в рамках проекта Сеточной модели углеродного следа в мире. Алматы вошёл в сотню самых опасных для экологии городов мира. Южная столица расположилась на 95-м месте антирейтинга, в год выбрасывая в атмосферу 25,2 мегатонны углекислого газа. Астана заняла 178-е место (12,9 мегатонны углекислого газа в год), Шымкент – на 298-м месте (7,3 мегатонны) и Актобе – на 421-м (5,3 мегатонны) [51]. Мэриям казахстанских городов необходимо актуализировать следующие направления:

- организация мониторинга состояния атмосферного воздуха на территориях крупных предприятий загрязнителей.

- осуществление контроля за выбросами крупных предприятий и установление постоянного взаимодействия с промышленными предприятиями города как с основными источниками негативного воздействия на качество атмосферного воздуха и окружающей среды города в целом.

- внедрение раздельного сбора отходов и стимулировать жителей за сбор мусора, брошенный (оставленный) гражданами в местах отдыха, на водоёмах, в

парках, в лесу, где-либо, ещё на окраине города снижением тарифов за вывоз мусора.

- организация пунктов приема сдачи мусора-вторсырья (бумага (макулатура), стекло, пластик, металлолом). Всю прибыль от его сдачи - зачислять на счёт школы, расположенной в микрорайоне, чтобы свести к минимуму количество точек по сбору раздельного мусора. Места для контейнеров желательнее располагать у ближайших продуктовых магазинов, расположенных возле образовательных школ.

- форсирование уменьшения объёма пластиковой тары (пакетов) под продукты, после которых её невозможно переработать во вторсырьё из-за пищевых загрязнений.

- заинтересовать руководство образовательных школ в привитии школьникам экологической культуры, правильному обращению с перерабатываемыми отходами (объясняя им о необходимости относить мусор в раздельные контейнеры, для того, чтобы сделать город чище).

- предоставить налоговые льготы для мусороперерабатывающих предприятий. За счёт вычитания (уплаты) налога на недвижимое и движимое имущество организаций (стационарные источники и спецтехника, используемые в технологическом процессе, для сортировки, переработки и утилизации ТКО) и налога на землю с территории (где расположены данные стационарные источники), из уплаченного налога на прибыль организации.

- развитие системы озелененных территорий и повышение их рекреационных свойств.

- разработка плана по выдворению автомобилей из центральных частей города.

Показатель «Производство электроэнергии из возобновляемых источников».

Серьезной проблемой энергетической отрасли Казахстана является высокий уровень воздействия на окружающую среду энергогенерирующих организаций. Возможные направления по внедрению и развитию возобновляемых источников энергии (ВИЭ):

- продвигать коммерчески приемлемых готовых проектов через договора о закупке электроэнергии генерируемой за счет возобновляемых источников энергии. Поддержка увеличения доли возобновляемых источников энергии в структуре выработки электроэнергии через стандартизованные к конкретной технологии договора по закупке электроэнергии генерируемых возобновляемыми источниками энергии.

- общественная осведомленность. Проводить всестороннюю информированность всех слоев общества по использованию ВИЭ. Процесс всеобщей осведомленности, включающий создание знаний и участия населения, будет способствовать знакомству людей с издержками и преимуществами возобновляемых источников энергии, а также давать понимание влияния его личного поведения на вклад в энергосбережение, в экологию и в устойчивость жизни.

Рекомендации по рейтингу стран мира по уровню счастья ООН:

В настоящее время только 22 из 193 государств Организации Объединенных Наций проводят политику счастья.

Ранжирование стран осуществляется по шести основным индикаторам, используемым для объяснения международных различий в показателях счастья, а именно ВВП на человека, ожидаемая продолжительность здоровой жизни, социальная поддержка, предполагаемая свобода выбора в жизни, щедрость и восприятие коррупции.

Казахстан занял 50-е место в мировом рейтинге счастья 2020, суммирующие показатели за 2017-2019 гг. среди 156 стран, поднявшись на 10 позиций, по сравнению с 2019 годом, где учитывался средние национальные показатели за период с 2016 по 2018 год.

По индикатору социальной поддержки Казахстан входит в первую двадцатку – 19 место среди 154 стран.

Ухудшают позицию Казахстана в рейтинге счастья отдельные составляющие рейтинга – первое, это восприятия коррупции: 2016-18, где он занимает 92 позицию среди 148 стран.

По Индексу восприятия коррупции Transparency International Казахстан 2019 году получил 34 балла из 100 возможных и занял 113-е место среди 180 стран. По сравнению с 2018 годом это рост на три балла и 11 позиций. В стране в данное время разработаны комплексные меры по улучшению ситуации, действенные передовые методы по борьбе с коррупцией, по мнению специалистов и управленцев реализованы несколько успешных решений. Страна присоединилась к международной организации ГРЕКО (группа государств по борьбе с коррупцией) и признала, что нет ни одной сферы деятельности, которая не была бы поражена коррупцией. В организации считают, что увольнение коррумпированных судей – значительный шаг в реформе судебной системы [52]. Также введены мораторий на проверки микро- и малого бизнеса, установление налоговых льгот и декриминализация клеветы. Эксперты международных рейтинговых агентств также отметили, что Казахстан предпринимает превентивные меры по предупреждению коррупции и улучшает условия для ведения бизнеса. В итоге коррупция в стране носит умеренный характер по сравнению с другими странами на постсоветском пространстве. Поэтому мы ограничимся общей рекомендацией, так как в этом направлении работают специалисты, которые глубоко владеют ситуацией. Коррупция не только разрушает общественное доверие и счастье, она ведет к худшему предоставлению услуг, которые приводят к дальнейшему недовольству. Необходимы более строгие антикоррупционные законы, следственные органы, большая прозрачность - все это способствует укреплению доверия и счастья.

Что касается, характеризующие просоциальное поведение и коррелирующиеся со счастьем, то Казахстан занимает одно из худших мест в рейтингах 2016-18 гг: позитивного аффекта – 81; свободы выбора жизненного пути – 80 из 155 стран. Вместе с тем, наши центральноазиатские соседи значительно опережают нас в этих индикаторах. По индикатору свободы

жизненного пути Узбекистан занимает 1 место, а по позитивному аффекту 19 место, также далеко впереди находится Кыргызстан 38 и 57 места, соответственно.

По индикатору позитивного аффекта одни специалисты (Университетский колледж Лондона) считают, что он более связан с социальным самочувствием, качеством жизни, отношением людей к власти, экономике. Другие же (Гарвардский университет) выявили, что позитивное настроение связано с наличием близких отношений, во-вторых, их качеством (а не количеством, особо подчеркнули в Гарварде) - то есть душевная близость между партнерами. А в-третьих, это крепкие длительные браки. Также выявлено, что молодежь чаще испытывает позитивные эмоции, чем более зрелое население. Таким образом, выясняется, что наши повседневные эмоции и счастье жизненно зависит от качества наших браков и воспитания детей. Семья - это ключ к нашему психическому здоровью и чувству ценности. В этой связи необходимо в повестке дня социальной политики рассмотреть следующие вопросы системы поддержки родительства, материнства для воспитания здоровых, позитивных и счастливых детей:

- Продление периода выплаты пособия по достижению ребенка до 3-х лет.
- Обеспечение приема детей в детские сады с возраста 1 года за счет государственного бюджета.
- Введение сокращенного рабочего дня для женщин, имеющих несовершеннолетних детей.
- Бесплатная юридическая помощь и консультация для матерей.
- Бесплатная психологическая поддержка женщин определенных групп.
- Медицинское страхование, достойная медицинская помощь материнству.
- Введение бесплатного школьного питания в школах.
- Меры по повышению квалификации женщин и гибкого графика работы, оставшихся без работы по причине материнства.
- Рассчитать и назначить материнский капитал, соответствующий жизненным реалиям.

Обеспечение каждого ребенка земельным участком в соответствии с Конституцией Республики Казахстан.

Содействие молодым семьям в приобретении или строительстве жилья.

Министерству труда и социальной защиты **настоятельно рекомендовать** работодателям постоянного улучшения условий труда работников и вести мониторинг улучшений. По мнению ученых, составителей отчета рейтинга мирового счастья, такие изменения, как гибкий график работы (к примеру, синхронизация графика работы супружеских пар) и предоставление отпуска по семейным обстоятельствам, могут значительно повлиять на улучшение баланса между работой и семьей. Всем сотрудникам организаций, работающим с клиентами широко пропагандировать улыбку. Учеными доказано, что улыбка является универсальным символом счастья, также она располагает к общению.

Министерству цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК совместно с МИОР в рамках Государственной программы «Цифровой Казахстан» изучить опыт зарубежных стран, в частности, «умные»

камеры отслеживают эмоции на лицах посетителей центров обслуживания - клиентов управления по дорогам и транспорту. Данная работа имеет мультипликативный эффект, так как происходит постоянное улучшение бизнес процесса, т.е. в данном случае появляется необходимость что-то менять в работе не только конкретного сотрудника, а в целом подходе по работе с клиентами.

Министерству спорта и культуры совместно с Министерством здравоохранения усилить работу по ведению здорового образа жизни, заботы о своем теле. К примеру, все врачи, кроме медикаментозных лечений должны настоятельно рекомендовать своим пациентам физические упражнения и прогулки на свежем воздухе как сопутствующее лечение. Быть активным делает людей счастливее, хорошо для физического здоровья, а также мгновенно улучшает настроение и даже может вывести из депрессии. Отключившись от всего, просто выйдя на улицу, делая прогулку, при этом необязательно пробежать марафон, можно улучшить самочувствие.

Необходимо усовершенствовать учебные программы с большим акцентом на компетенциях, которые позволяют сосредоточиться на социальной активности и жизненных навыках, таких, как настойчивость и устойчивость, улучшение эмоционального благополучия школьников. Министерству образования и науки рекомендуется выработать новую парадигму образования согласно следующим принципам:

- Школы должны оцениваться в значительной степени по тому, как они способствуют позитивным эмоциям и поведению своих учеников.
- Школы должны измерять, как развивается счастье их учеников; обучающиеся должны быть ненасильственными и внимательными.
- Все учебные заведения должны полностью учить жизненным навыкам и ценностям.
- Школы должны распознавать, когда у учеников есть проблемы с психическим здоровьем, и помогать им.

Растущее загрязнение, а также растущая частота и серьезность стихийных бедствий, таких как наводнения, паводки подрывают счастье людей, а в некоторых случаях даже вынуждают их мигрировать, углубить бедность. Министерство экологии, геологии и природных ресурсов совместно с местными исполнительными органами и волонтерскими объединениями должны усилить работу по смягчению и предотвращению природных катаклизмов; вести мониторинг и контроллинг по загрязнению окружающей среды, использованию национальных парков и зон отдыха; отказу от пластиковых пакетов; применить жесткие и превентивные меры по стихийным мусорным свалкам; актуализировать вопросы переработки отходов. К примеру, в Японии каждые пять лет проводится обследование состояния природы, а каждая префектура имеет свои законы по охране окружающей среды и личные экологические программы. Местные органы самоуправления заключают добровольные соглашения о контроле загрязнений с компаниями, находящимися в регионе. Это заставляет компании разрабатывать технологии соблюдения экологических стандартов.

Анализ научных исследований по формированию мирового рейтинга счастья показал, что существует надежная связь между формальным *волонтерством* и

субъективным благополучием, *пожертвованием денег в благотворительных целях* и благополучием. В первом случае, это связь выражается в большей удовлетворенности жизнью, положительным влиянием и уменьшением депрессии. Щедрость, то есть пожертвование денег в благотворительных целях, связана с более высоким уровнем благосостояния. Однако, чтобы щедрые поступки превратились в хорошие чувства, необходимы условия, при которых люди с большей вероятностью получают удовольствие от помощи другим. Это:

1. Свобода выбора помогать или нет, а также как помочь.
2. Причастность к тем людям, которые также как они сами помогают другим, то есть установление социальных связей.
3. Возможность видеть, наблюдать за тем, как их помощь меняет ситуацию тех, кому они помогли непосредственно.

Также было выявлено, что люди более зрелого возраста, как правило, ощущают больше позитивную эмоцию от добровольчества, чем молодые люди.

Учитывая эту информацию **необходимо:**

- провести разъяснительную работу среди работодателей отказаться от практики коллективного действия, при оказании помощи, к примеру, людям пострадавшим от стихийных бедствий, попавшим в тяжелые трудные ситуаций и т.д. Речь идет, когда происходит удержание из заработной платы работника, пусть даже на основе его заявления. Вместо этого предложить всевозможные контакты лиц, которые являются волонтерами в зоне бедствий, чтобы обеспечить свободу выбора. Также необходимо обеспечить, чтобы центральные и местные органы управления, а также политические партий пожертвованиям людей не имели доступ, а вместо этого поощрять создание команды волонтеров, которые будут подотчетными самому населению и обеспечивают прозрачность расходуемых средств. Таким образом, у благотворителей появляется возможность наблюдать за тем, как их помощь изменяет ситуацию. А также, вступая в те или иные волонтерские организации или неформальные объединения, многим предоставляется шанс быть частью общего блага, демонстрации своей гражданской активности, а государству дать возможность населению разделить ответственность каждого за свое общество. Такая практика в конечном счете способствует социальной интеграции жителей полиэтнических регионов.

- мобилизовать потенциал аксакалов, авторитетных старейшин местных сообществ для гражданской активности, чтобы пожилые люди могли брать на себя более личную и общую ответственность в общественной сфере. Возможный подход к этому предлагается проектами, которые рассматривают пожилых людей как социальный ресурс.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

Список использованных источников

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі (өтініш берген күні: 08.05.2020)
(талдамалық есептің 1-3-тармақтары).

Список использованных источников (дата обращения: 08.05.2020) (пункты 1-3 аналитического отчета).

Prosperity rankings: Full 2019 data set

https://www.prosperity.com/download_file/view/3927/1692

Legatum Prosperity Index 2019: Methodology report

<https://prosperitysite.s3->

[accelerate.amazonaws.com/7515/8634/9002/Methodology_for_Legatum_Pro Prosperity_Index_2019.pdf](https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/7515/8634/9002/Methodology_for_Legatum_Pro Prosperity_Index_2019.pdf)

The Legatum Prosperity Index 2019 Overview

<https://prosperitysite.s3->

[accelerate.amazonaws.com/6915/8634/9288/The_Legatum_Pro Prosperity_Index_2019_Overview.pdf](https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/6915/8634/9288/The_Legatum_Pro Prosperity_Index_2019_Overview.pdf)

Legatum Prosperity Index 2019: Country profiles https://prosperitysite.s3-accelerate.amazonaws.com/4415/8635/2894/The_Legatum_Pro Prosperity_Index_2019_Country_Profile_Document.pdf

<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>

https://www.eiu.com/public/topical_report.aspx?campaignid=democracyindex2019

<http://www.eiu.com/Handlers/WhitepaperHandler.ashx?fi=Democracy-Index-2019.pdf&mode=wp&campaignid=democracyindex2019>

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index

2018 <https://www.eiu.com/topic/democracy-index>

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2017

https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/Democracy_Index_2017.pdf

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2016

<https://www.documentcloud.org/documents/3673454-Democracy-Index-2016.html>

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2015

<https://www.yabiladi.com/img/content/EIU-Democracy-Index-2015.pdf>

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2014

<https://www.sudestada.com.uy/Content/Articles/421a313a-d58f-462e-9b24-2504a37f6b56/Democracy-index-2014.pdf>

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2013

https://siyosat.files.wordpress.com/2014/10/democracy_index_2013_web-2.pdf

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2012

<https://archive.org/details/F6465DemocracyIndex2012/page/n0>

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2011

https://www.sida.se/globalassets/global/about-sida/sa-arbetar-vi/eiu_democracy_index_dec2011.pdf

The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2010
https://graphics.eiu.com/PDF/Democracy_Index_2010_web.pdf The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2008
<http://graphics.eiu.com/pdf/democracy%20index%202008.pdf> The Economist Intelligence Unit's Democracy Index 2007
https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
<http://happyplanetindex.org/about>
Happy Planet Index Methods Paper
https://static1.squarespace.com/static/5735c421e321402778ee0ce9/t/578dec7837c58157b929b3d6/1468918904805/Methods+paper_2016.pdf
Happy Planet Index 2016 dataset <http://happyplanetindex.org/s/hpi-data-2016.xlsx>
2012 Data file <http://happyplanetindex.org/s/2012-Happy-Planet-Index-data.xlsx>
2009 Data file <http://happyplanetindex.org/s/2009-Happy-Planet-Index-data.xls> 2006 Data file <http://happyplanetindex.org/s/2006-Happy-Planet-Index-data.xls>
Пайдаланылған әдебиеттер тізімі (талдамалық есептің 8-10-тармақтары)
Список использованных источников (пункты 8-10 аналитического отчета)

Easterlin R. A. (2003). Building a Better Theory of Wellbeing. March 2003. IZA Discussion Paper No. 742.
Eger R.J., Maridal J.H. (2015). A statistical meta-analysis of the wellbeing literature // International Journal of Wellbeing. 5(2). P. 45–74.
Smith D.M. (1973). The Geography of Social Well-being in the United States: An Introduction to Territorial Social Indicators. New York: McGraw-Hill.
Haas B.K. (1999). Clarification and Integration of Similar Quality of Life Concepts, IMAGE // Journal of Nursing Scholarship. Vol. 31. No. 3. P. 4.
OECD (2013). How's Life? 2013: Measuring Well-being. OECD Publishing.
Кислицына О.А. Өмір сапасын / игілікті өлшеу: халықаралық тәжірибе. – М.: РФА Экономика институты, 2016. – 62 с.
https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2018_report_webnopw_2379a_261018.pdf
2014 жылғы қайырымдылық есебі. Интернет ресурс: <https://www.cafonline.org/>
2015 жылғы қайырымдылық есебі. Интернет ресурс: <https://www.cafonline.org/>
2016 жылғы қайырымдылық есебі. Интернет ресурс: <https://www.cafonline.org/>
2017 жылғы қайырымдылық есебі. Интернет ресурс: <https://www.cafonline.org/>
2018 жылғы қайырымдылық есебі. Интернет ресурс: <https://www.cafonline.org/>
И.В. Стефанович. Білім экономикасы дамуының қазіргі тенденциялары мен көрсеткіштері. Интернет ресурс:
http://www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/104177/1/stefanovich_2014_EU_and_%20Republic_of_Belarus
Introducing the EBRD Knowledge Economy Index. March 2019. EBRD Publishing. // [http:// www.ebrd.com](http://www.ebrd.com)
Қайырымдылық туралы 2015 жылғы 16 қарашадағы № 402-V ҚРЗ ҚР заңы // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000402>

2020 жылдың басындағы «Жынысы және жекелеген жас топтары бойынша Қазақстан Республикасы халқының саны» бюллетені

Global Gender Gap Report 2014 // www.weforum.org

Global Gender Gap Report 2015 // www.weforum.org

Global Gender Gap Report 2016 // www.weforum.org

Global Gender Gap Report 2017 // www.weforum.org

Global Gender Gap Report 2018 // www.weforum.org

Global Gender Gap Report 2020 // www.weforum.org

«Ерлер мен әйелдердің тең құқықтарының және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Қазақстан Республикасының Заңы.

«Қазақстан Республикасындағы гендерлік саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 27 қарашадағы № 1190 қаулысы. (2010 жылы 30 қыркүйекте күші жойылды).

Қазақстан Республикасы Президентінің 2005 жылғы 29 қарашадағы № 1677 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында 2006-2016 жылдарға арналған Гендерлік теңдік стратегиясы.

ҚР Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы №384 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасындағы 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясат тұжырымдамасы

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі (талдамалық есептің 11-13-тармақтары) Список использованных источников (пункты 11-13 аналитического отчета)

i Доклад ПРООН. Human Development Reports. <http://www.hdr.undp.org/en/2018-update>

Данные Комитета по статистике МНЭ РК.

«Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы». Декларация БҰҰ Бас Ассамблеясының 1948 жылғы 10 желтоқсандағы 217 А (III) қарарымен қабылданды. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001>

«Freedom of the Press Methodology», <https://freedomhouse.org/freedom-press-research-methodology>

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт (АСҚХП) 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Бас Ассамблеяның 2200 А (XXI) қарарымен қабылданды. 1976 жылғы 23 наурызда күшіне енді.

https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=30035423.

Сонда, VII қағидат.

<https://nonews.co/directory/lists/countries/global-peace-index>

<https://knoema.com/atlas/Kazakhstan/topics/National-Defense/Military-expenditure-and-trade/Military-expenditure-as-a-share-of-central-government-expenditure>

<https://knoema.com/atlas/ranks/Military-expenditure?baseRegion=KZ>

<https://knoema.com/atlas/ranks/Military-expenditure-as-a-share-of-GDP>

<https://knoema.com/atlas/ranks/Arms-imports>

<https://knoema.com/atlas/Kazakhstan/topics/National-Defense/Armed-forces/Armed-forces-personnel>

<https://knoema.ru/atlas/topics/%d0%91%d0%b5%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c/%d0%9d%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b5%d0%bd%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d0%b4%d0%be%d1%85%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2/%d0%9a%d0%be%d1%8d%d1%84%d1%84%d0%b8%d1%86%d0%b8%d0%b5%d0%bd%d1%82-%d0%94%d0%b6%d0%b8%d0%bd%d0%b8?baseRegion=KZ>

БҰҰ тұрақты даму мақсаттары. Мақсат 10: Елдер ішіндегі және олардың арасындағы теңсіздікті қысқарту, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/inequality/>

Policy Recommendations: Strengthening Democracy, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-strengthening-democracy>

«Policy Recommendations: Internet Freedom», <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-internet-freedom>

Policy Recommendations: Democracy in Europe and Eurasia, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-democracy-europe-and-eurasia>

Policy Recommendations: Combatting Corruption, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-combatting-corruption-and-kleptocracy>

Халықаралық «Әділ сөз» «Қазақстанда 2019 жылы сөз бостандығы жағдайы» сөз бостандығын қорғау қорының талдамалық баяндамасы, <http://www.adilsoz.kz/politcor/show/id/283>.

О. Н. Горбунова. Индекс человеческого развития: изменение методики. индекс России в мире и среди стран постсоветского пространства. // Социально-экономические явления и процесс. №11(045), 2012. – 78-81 с.

Уровень и качество жизни в Казахстане: современное состояние и основные тенденции / Под ред. З. К. Шаукеновой– Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2018. - с. 37-38.

Доклад ПРООН. Human Development Reports. <http://www.hdr.undp.org/en/2018-update>

Данные Комитета по статистике МНЭ РК.

«Всеобщая декларация прав человека». Декларация принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001>

«Freedom of the Press Methodology», <https://freedomhouse.org/freedom-press-research-methodology>

Международный Пакт о гражданских и политических правах (МПГПП) принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года. Вступил в силу 23 марта 1976 года.

https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=30035423.

Заключительный Акт Конференции по безопасности и сотрудничеству в Европе принят в Хельсинки, Финляндия, 1 августа 1975 г.

Там же, Принцип VII.

«OSCE Representative on Freedom of the Media welcomes move to decriminalize defamation in Kazakhstan», <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/451813>

«Global Peace Index 2019», <http://visionofhumanity.org/reports>

Global Peace Index 2020: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/07/GPI-2019web.pdf>

<https://nonews.co/directory/lists/countries/global-peace-index>

<https://knoema.com/atlas/Kazakhstan/topics/National-Defense/Military-expenditure-and-trade/Military-expenditure-as-a-share-of-central-government-expenditure>

<https://knoema.com/atlas/ranks/Military-expenditure?baseRegion=KZ>

<https://knoema.com/atlas/ranks/Military-expenditure-as-a-share-of-GDP>

<https://knoema.com/atlas/ranks/Arms-imports>

<https://knoema.com/atlas/Kazakhstan/topics/National-Defense/Armed-forces/Armed-forces-personnel>
xl <https://knoema.ru/atlas/topics/%d0%91%d0%b5%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c/%d0%9d%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b5%d0%bd%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d0%b4%d0%be%d1%85%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2/%d0%9a%d0%be%d1%8d%d1%84%d1%84%d0%b8%d1%86%d0%b8%d0%b5%d0%bd%d1%82-%d0%94%d0%b6%d0%b8%d0%bd%d0%b8?baseRegion=KZ>

xi Цели устойчивого развития ООН. Цель 10: Сокращение неравенства внутри стран и между ними, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/inequality/>

xlii А. Жусупова. Доклад «Феномен самозанятости в Казахстане как отражение специфики социально-экономического развития»/ Алматы, 2013. – 64 с.

xliii Policy Recommendations: Strengthening Democracy, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-strengthening-democracy>

xliv «Policy Recommendations: Internet Freedom», <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-internet-freedom>

xlv Policy Recommendations: Democracy in Europe and Eurasia, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-democracy-europe-and-eurasia>

xlvi Policy Recommendations: Combatting Corruption, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-combatting-corruption-and-kleptocracy>

xlvii Аналитический доклад Международного фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» «Ситуация со свободой слова в Казахстане в 2019 году», <http://www.adilsoz.kz/politcor/show/id/283>.

-
- i О. Н. Горбунова. Индекс человеческого развития: изменение методики. индекс России в мире и среди стран постсоветского пространства. // Социально-экономические явления и процесс. №11(045), 2012. – 78-81 с.
- ii Уровень и качество жизни в Казахстане: современное состояние и основные тенденции / Под ред. З. К. Шаукеновой– Астана: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2018. - с. 37-38.
- iii Доклад ПРООН. Human Development Reports. <http://www.hdr.undp.org/en/2018-update>
- iv Данные Комитета по статистике МНЭ РК.
- v «Всеобщая декларация прав человека». Декларация принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001>
- vi «Freedom of the Press Methodology», <https://freedomhouse.org/freedom-press-research-methodology>
- vii Международный Пакт о гражданских и политических правах (МПГПП) принят резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1966 года. Вступил в силу 23 марта 1976 года.
- viii https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=30035423.
- ix Заключительный Акт Конференции по безопасности и сотрудничеству в Европе принят в Хельсинки, Финляндия, 1 августа 1975 г.
- x Там же, Принцип VII.
- xi «OSCE Representative on Freedom of the Media welcomes move to decriminalize defamation in Kazakhstan», <https://www.osce.org/representative-on-freedom-of-media/451813>
- xii «Global Peace Index 2019», <http://visionofhumanity.org/reports>
- xiii Gloval Peace Index 2020: <http://visionofhumanity.org/app/uploads/2019/07/GPI-2019web.pdf>
- xiv <https://nonews.co/directory/lists/countries/global-peace-index>
- xv <https://knoema.com/atlas/Kazakhstan/topics/National-Defense/Military-expenditure-and-trade/Military-expenditure-as-a-share-of-central-government-expenditure>
- xvi <https://knoema.com/atlas/ranks/Military-expenditure?baseRegion=KZ>
- xvii <https://knoema.com/atlas/ranks/Military-expenditure-as-a-share-of-GDP>
- xviii <https://knoema.com/atlas/ranks/Arms-imports>
- xix <https://knoema.com/atlas/Kazakhstan/topics/National-Defense/Armed-forces/Armed-forces-personnel>
- xx <https://knoema.ru/atlas/topics/%d0%91%d0%b5%d0%b4%d0%bd%d0%be%d1%81%d1%82%d1%8c/%d0%9d%d0%b5%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b5%d0%bd%d1%81%d1%82%d0%b2%d0%be-%d0%b4%d0%be%d1%85%d0%be%d0%b4%d0%be%d0%b2/%d0%9a%d0%be%d1%8d%d1%84%d1%84%d0%b8%d1%86%d0%b8%d0%b5%d0%bd%d1%82-%d0%94%d0%b6%d0%b8%d0%bd%d0%b8?baseRegion=KZ>
- xxi Цели устойчивого развития ООН. Цель 10: Сокращение неравенства внутри стран и между ними, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/ru/inequality/>
- xxii А. Жусупова. Доклад «Феномен самозанятости в Казахстане как отражение специфики социально-экономического развития»/ Алматы, 2013. – 64 с.
- xxiii Policy Recommendations: Strengthening Democracy, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-strengthening-democracy>
- xxiv «Policy Recommendations: Internet Freedom», <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-internet-freedom>
- xxv Policy Recommendations: Democracy in Europe and Eurasia, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-democracy-europe-and-eurasia>
- xxvi Policy Recommendations: Combatting Corruption, <https://freedomhouse.org/policy-recommendations-combatting-corruption-and-kleptocracy>
- xxvii Аналитический доклад Международного фонда защиты свободы слова «Әділ сөз» «Ситуация со свободой слова в Казахстане в 2019 году», <http://www.adilsoz.kz/politcor/show/id/283>.

ПРИЛОЖЕНИЯ